İÇİNDEKİLER

Çeviren: Erdoğan Vatansever

KIRKAMBAR KİTAPLIĞI

Dr. Ali Şeriatî
23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sabzi-var'ın Mezinan köyünde dünyaya gelir. 1950'de Meş-hed'teki öğretmen kolejine girer. 1952'de Meşhed'in yakınlarındaki Ahmedabad köyünde öğretmenliğe başlar. 1955 yılında Mekteb-i Vasita'ı yazar. Ebu Zer-i Gıffari'yi tercüme eder. 1956'da Meshed Üniversite-si'ne girer. "Ulusal Direniş Hareketi"ne üye olduğun dan babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklanır. 6 ay tutuklu kalır. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yı tercü me eder. Üniversiteden basarı ile mezun olur. 1960'da Fransa'ya gönderilir, orada Sosyoloji ve üzerine çalışır. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne aktif ola rak katılır. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutukla nır. Bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi deği şik dergilerde yayınlanır. Sosyoloji ve üzerinde doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a döner ve sınırda tutuklanır, aylarca hapiste kalır. Öğ retmenlik ve Meshed Üniversitesi'nde asistanlık ya par. Meshed, Hüseyniye-İ İrşad, Tahran Üniversiteleri ile diğer merkezlerde konferanslar vermeye başlar. Hüseyniye-i İrşad 1973 Eylül'ünde kapatılır. İran gizli servisi Savak, Şeriatî'yi aramaya başlar. Kendisini bula mayınca babasını tutuklar. Babası bir yıl tutuklu kalır. Şeriatî teslim olur ve 18 ay hücrede kalır. 1975-77 ara sı Savak'ın takibinden sürekli kaçarak, başkalarının evinde kalarak çalışmalarına devam eder. Sabahlara kadar süren konuşmalar yapar. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret eder. 30 gün sonra İngiliz istihbara-tı'nın da yardımı ile Savak tarafından şehid edilir. 27 Haziran 1977'de Şam'daki Hz. Zeyneb'in türbesinin yanına gömülür.

Sunuş

Elinizdeki kitap, şehid öğretmen Dr. Ali Şeriatî'nin 1971 yı lında Tahran'da Hüseyniye-i Irşad'da verdiği " ve Dinleri Tanımak" isimli derslerinden derlenmiştir.
Bu derslerin bir araya toplanıp hazırlanması için Şeriatî'nin hayattayken faaliyetleri sırasında tanzim edilmiş olan kasetler den ve teksirlerden faydalanılmıştır. Bu metinlerde, Dr. Şeria tî'nin sonradan çeşitli konularda kasetlere ek olarak söyledikle rine mutabık kalınmıştır. İşin hızlı olması için o zaman çıkarıl mış olan metinler de eklenmiştir.
Şehid Şeriatı, bazı derslerin sonunda, sorulan sorulara ce vap vermiştir. Bazen mecburî olarak açıklamalar yapmıştır. Ta mamen kasetten kitaba aktarılan bu cevaplar ve açıklamalardan derslerin muhtevasıyla ilgili olanları, konunun sonuna eklen miştir. Konuyla ilgisi olmayanlar ise ekler bölümünde veril miştir.
" ve Dinleri Tanımak" adıyla verilen dersle rin tamamı ondörttür. Her biri yedişer ders olmak üzere, iki cilt halinde düzenlenmiştir. Her cildin sonundaki ek ve fihristlere ilaveten kavramlar ve deyimler indeksi de verilmiştir. Yedinci ve sekizinci derslerdeki konuların, derslerin genel gidişatıyla doğrudan bir ilgisi yoktur. Bu derslerde Şehid Şeriatı, yanlış an laşılmaları ve tahrifleri önlemek için, birçok temel İslâmî konu hakkındaki anlayışlarını ve düşüncelerini açıklamıştır. Şehid Şeriatı, konuları parçalamaktan sakınmak, genel şartları göster mek hatta derslerinin hararetini korumak için mecburen kendi itikâdi anlayışını açıklamıştır. Şehid öğretmenimiz, dürüst kişiliği, yeteneği ve başta İslâm olmak üzere diğer kültür ve ideolojileri vukûfiyetiyle her türlü kavram ve deyimleri yerli yerinde kullanmıştır. O'nun, İnkılâbî, mektebi akîdesiyle düşüncelerini iyice araştırmak, tanımak, kı saca O'nun mirasından istifade etmek gerekir.
Bu dersleri bir araya toplarken, derslerin verildiği zaman daki kronolojik sırayı korumayı tercih ettik.
Aziz okuyucuların dikkatini son olarak aşağıdaki noktalara çekmek istiyoruz:
1. Ara başlıklar, sözkonusu kasetlerden aynen alınmıştır.
2. Konuların kasetlerden kitaba aktarılmasında emanete ria yet edilmiştir. Zorunlu olarak eklenen bir kelimenin ve ibarenin belli olması için [ ] işareti kullanılmıştır.
3. Kasetlerdeki soruların metni aynen aktarılmamıştır. Önemli durumlarda kısaca verilmiştir. Sorulardan anlamsız ve gerekli olmadığı halde sorulmuş olanlar, bazı paragrafların baş langıcında, "...." işareti ile gösterilmiştir.
Dr. Ali Şeriatî'nin Eserlerini Bir Araya Toplama ve Düzenleme Bürosu

DİNLERİ TANIMAK

BİRİNCİ DERS

"Sizden, iyiye çağıran,
doğruluğu emreden ve kötülükten
sakındıran bir cemaat olsun..."
Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Önce İrşad Kurumu'na teşekkür ediyorum. Hak edilse bile teşekkür etme ve övme gibi bir âdetim yoktur. Sebebi de şu; memlekette teşekkür ve övgü o kadar artmış ki, gerekli olduğu yerde bile insan teşekkür etmekten korkuyor. Ama şundan te şekkür ediyorum ki, konuşma programlarımı ders programları na

çevirmeyi kabul ettiler. Ben şahsen, belli tiplerin konuşma ve nutuk yoluyla topluma bir hizmet yapabileceklerine inanmıyo rum. Yani, hem ben hatipliğime inanmıyorum, hem de halk. Şa yet bir öğretmen olarak elimden bir iş geliyorsa, o da bildiğim ölçülerde ders vermektir. Bu nedenle burada, her zamankinin aksine kendimi suyun içindeki bir balık gibi hissediyorum. Bu rada istiyorum ki, hür düşüneyim, hÜr konuşayım; eğer imkân olursa derste öğrenciler tarafından tenkit yapılsın, sorular sorul sun, onlara cevap vereyim. Sınıfın değeri daha çok bu yüzden artmaktadır. Ama maalesef buna da imkân yok. Çünkü bu sı-

nıfın mevcudu oldukça fazla. Vakit olarak da ders süresi içinde bu, fiilen mümkün değildir. Siz hanım ve beylerden, çaresiz ola rak dersten sonra, yani programın bitmesinden sonra sorularını zı yazmanızı rica ediyorum. Arkadaşlar, yazdığınız soruları ge lip alacaklar, sonra kuliste fırsat bulduğum ölçüde sorularınızı cevaplandıracağım.

Bu derslere devam eden hanım ve beylerden küçük bir di ğer ricam da şudur: Ahlaken bütün derslere gelme sorumlulu ğunu taşısınlar. Yani dersin bütün döneminde hazır bulunsun lar. Zira, evvela genel olarak dersin konuşmadan farkı şudur: Ders, konuşmanın aksine başlı başına bağımsız bir ünite değil dir. Bu yüzden genelin sadece bir dersin sonunda hüküm ver mesi eksik bir şey olur. Eğer biri, incelenen konu hakkında bir veya iki oturuma katılıp, üçüncü oturuma katılmazsa, o iki ders hakkında vereceği hüküm konuşmacı ve konu açısından eksik olmakla kalmayacak, belki bazen söz konusu olana aykırı bile olacaktır. Şöyle ki, bir oturumda giriş ve usul Ortaya konuyor. İkinci oturumda bir teorinin çeşitli yönleri ve ona aykırı teoriler inceleniyor. Üçüncü, dördüncü veya beşinci oturumda ise kesin sonuca ulaşılıyor. Bu orta kısımlardan birine gelse, sonra gider se ve buna dayanarak hüküm verirse, bu durum ilmî ve ahlâkî açıdan zor bir mesele doğurur. Bu şekilde hüküm vermek, ava mın ve halkı aldatanların işidir.

İkincisi, dersleri sonuna kadar takip etmek, benim özel eği tim yöntemimdir. Ulemadan bir beyefendi şöyle buyuruyordu: "Çok acemi bir vaiz konuştuğu zaman, İslâm'ın usûlü 28'dir de yip başlar; 27 tanesini söyleyip birini unutursa yuhalanır. Ama tecrübeli bir vaiz şöyle der: Usulen İslâm şu şekildedir. Bunların dördünü bile söylese başarılıdır." Bazı şahıslar tecrübelidir. Bir teoriyi veya bir dini söz konusu yapmak istedikleri zaman, di ğer teorilerin ve konuların hepsini kolaylıkla reddedebilecek şe kilde ortaya koyarlar. Önce karşı olduğu o din veya teorinin ta rifinde, tahlilinde öylesi bir giriş sıralaması yapar ki usulen yan lış oluşu, zayıf oluşu, mahkûm oluşu herkese karşı sabitleşsin. Böylece onu kolaylıkla reddedebilsin. O noktaya ulaştıktan
sonra, kendi inancının konusu olan teorinin parlaklığını arttırır. Bu kurnaz adam elbette başarılı olacaktır. Fakat sadece propa ganda açısından. Genel yönü açısından da başarılı olması muhte meldir; ama ilmî açıdan dürüst bir insan değildir.

Dürüst insan, kendine özgü bir dine ve ideolojiye inandığı halde, kendisine aykırı olan görüşleri, hatta dinleri bile tanıtma ve araştırma aşamasında o görüşe muhalif değilmiş gibi ortaya koyan İnsandır. Bütün ilmî inanç ve inceleme ahengiyle tarafsız ve insaflı olarak meseleyi ortaya koyması gerekir.

Bu şekilde, elbette iş zorlaşır. Ama zor da olsa bu şekilde reddediniz. O dini veya teoriyi gerçekten red d ettiyseniz, sonra bu redden kendi dininizi ispat ettiyseniz, zihinlerde bu dinin hakikati ve mantıklı ispatı kalacaktır. Ama eğer diğer dinleri,

böyle parça parça eder, başlangıçta aykırı, inatçı ve düşman bir şekilde tahrif edip, çirkinleştirir ve hakaret ederek hatırlatırsa nız, daha sonra da kendi hakikatinizi kolayca ispat edebilirsiniz. Ama bu, ilmî olarak dinleyenler için yeterli olmayacaktır. Bura da reddedilen görüşü ve teoriyi yarım bir makale halinde bile okuyacak olursa burada söylediklerimizin yanlış olduğunu an layacaktır. Düşmanca şeyler olduğunu, dinî kinden kaynaklan dığını veya ilmî taassup olduğunu anlayacaktır. Neticede çok sade olarak, o makaleyle dönüş yapar. Bu dinin veya ideolojinin bir aşığı da geri çevrilmiş olur.
Yeniçağdaki însaflı(!) Avrupalı bilginlerin İslâmla ilgili açık lamaları tıpkı Ortaçağ'ı ruhanilerinin düşmanca, tepkici tanıt maları gibidir. Ama ben o derece kurnazlığa sahip değilim. Özelliğim şudur: Bir teoriyi dinî ve ilmî açıdan muhalif oldu ğum halde, onu incelediğim zaman dinleyicimin muhalif oldu ğumu hissetmeyeceği şekilde ortaya koyuyorum. Dinleyicimin kendisini de bu teori ile başarılı olduğunu hissedeceği şekilde tahlil ediyorum. Dinleyici daha önce bundan başka bir şey de-miyordu. Bu yüzden onu eleştirdiğimde teorinin gerçekten ilmî ölçülerle tahlil edildiğini, tanınmış olduğunu iyice anlar. İlim ve mantık ölçülerine göre, ne telkin edildiğini, ne de taassup, men faat ve dinleyicilerin hoşuna giden şekilde red edildiğini his-

seder. Böyle olunca da bir dine ve ideolojiye dayanılırken o da yanma ilmî bir değere ve inceleme değerine sahip olmuş olur.
Önceki yıllarda, Meşhed'de verdiğim derslerin de, her dini, ders olarak incelediğim zaman, bağımsız dinleyici ler merak için bir oturuma geliyorlardı; sonra diğer oturumlara gelmiyorlardı. Benimle ilgili hükümleri, o oturumda verdiğim dersten ibaret oluyordu. Onlara göre nisanın son haftasında Lao-Tsucu, mayısın üçüncü haftasında Konfüçyüsçü, mayısın son haftasında ise Müslüman idim. Bu tarz hükümlerin, bireysel açıdan önemli olmadığı doğrudur, ama hükmü veren kimse açı sından usulen doğru değildir. En azından bunun kendisini tat min etmemesi gerekir. Bu nedenle bütün meseleler, topluca arz edilip, bir araya toplandıktan sonra bu ders tamamlanmıştır. Bir devre tamamdır. Sonra bu devrede, bütün ilmî teorilerin ve ekollerin ortaya konulmuş olduğuna emin olabiliriz. Konu, ilmî bir üniversite sınıfında, dinî taassuptan uzak olarak, gerektiği gibi arzedilmiştir. Bu arada, istedikleri herşeyi söyleyeceklerdir: "İslâmî İrşad Kurumu'nda, dinlerden bahsedildiği zaman netice nin hangi dinin faydasına olacağı bellidir. Tarafsız ve ilmî kala maz." Evet ama, eğer inceleme tarafsız ve garazsız, ilmî bir neti ce verirse o zaman onu mecburen kabul etmek gerekir. Zira ben, fikrî garaza karşı olduğu gibi, bugünkü âlimlerin söylediği ilmî tarafsızlığa da karşıyım. Zira düşmanlık ile tarafsızlık dışında üçüncü bir yol var. O da fikrî sorumluluktur. Bu, muhtaç oldu ğumuz bir şeydir.
Ancak bu dönemde, yaşadığımız bu toplumda bir ilerici olarak, îslâmî bir toplum olarak bu mevcut zorluklarla, -bilahare yirminci asrın bir insanı olarak sahip olduğumuz zorluklarla-usulen din meselesinin, nin veya din sosyolojisinin ortaya konulmasında ne gibi faydalar vardır? Şu anda buradaki işimiz olan , bu neslin ihtiyacı olan bir mesele mi dir? Yoksa bu iş üniversitenin bir köşesinde incelenmesi gere ken bir ilmî inceleme dalı mıdır? Genel düzeyde zihinleri bu meseleye çekecek bir konu değildir. Din fenomeni öyle bir şekil de ortaya çıkmıştır ki, bir grup dindardır ama sahip olduklarıyla

yetiniyor, onunla amel ediyor. Bir grup ise dindar değildir; fakat gerçek

hassasiyetlerin, hedeflerin, dertlerin, eziyetlerin peşinde dir, onlarla meşgul oluyor. Bununla beraber din meselesinin bu şekilde ortaya konulmasının, bu zaman için ne faydası vardır? Öncelikle yanlış anlaşılmanın aksine, var olan şeyin, doğru ta savvur edilmesi gerekir. Dini tanımanın ve mesele sinin bizim için iki nedenle acil ve hayatî bir yönü var.
Birinci neden, anlamaktır. Biz aydınlar veya bu toplumun eğitimli insanları tek başına sosyal bir grup değiliz. Aydınların en büyük hatalarından birisi, kendilerini toplumun özel bir gru bu, kesimi veya sınıfı olarak görmeleridir. Bu "entellektüelin ali-nasyonu"dur. Bu mesele, ondukuzuncu asırdaki bilimsel felsefe ve bilimsel sosyalizmde sözkonusu edildi. Eğitim gören insanın, yavaş yavaş kitapların, bilgilerin, araştırma yaptığı konunun içi ne oldukça fazla dalması ve batması mümkündü. İlmî, edebî, dinî ve felsefî konularda çok titizleşiyor; olaylardan, gerçekler dünyasından, halkının ve toplumunun günlük hayatından uzaklaşıyor, onlara yabancılaşıyordu. Aydın, kendisini toplum ve zamandan soyutlanmış, ayrılmış bİr grup olarak hissediyor du. Bu ise, entelektüelliğin bir hatası ve hastalığının sonucudur.
Dünyada, düşüneceğimiz her düzeyde, düşüneceğimiz her huyda, iman, felsefe ve ideolojiye göre sahip olacağımız her imanla bu özellik hepimizde ortaktır. Sosyal bir beden, yani kül li bir topluma bağımlı bir üyeyiz. Bu toplum, gördüğünüz ger çek bir toplumdur. Dünyanın bu köşesinde, bu bölgede ve bu topraklardadır. Beşeri safların bu safındadır, bir gerçeğe sahip tir. Olduğu her şekliyle, duygularıyla, ilişkileriyle, özellikleriyle ve mevcut dertleriyle vardır. Biz aydınlar, bulunduğumuz her durumda, sahip olduğumuz her görüşle bu topluma bağlı üye leriz. Bu toplum ise dinî toplumdur. Toplumumuzun dinî top lum oluşundan ve tarihimizin dinî tarih oluşundan ilmen şüphe edilemez. İran tarihine bakalım; en azından ondört asırlık İslâmî bir geçmişi vardır. Gerçek dinî hassasiyetlerle, faktörlerle şekil almış ve meydana gelmiştir. Kültürümüz dinî kültürdür. Yunan kültürü veya Roma kültürü değil ki, dinî olmayan bir kültür ol-

sun veya daha çok felsefî bir kültürdür denilebilsin. Millî veya laik değildir, dinîdir. Onu da geçin; şimdiki toplumumuz, sos yal ilişkileri, gelenekleri, düşünce tarzları, kültürel konumu, vic dan ve ruhuyla yüzde yüz dinîdir.
Aydının bütün toplumu kendi zevkine ve kendi grubunun aydınca iç ilişkilerine göre genelleştirmemesi gerekir. Bu aydı nın hatalarından birisidir. Dinî bir toplumda yaşıyoruz, dinî bir tarihe bağlıyız, dinî bir kültür atmosferinde nefes alıyoruz. Böy lece kültürümüz dinî kültürdür. Eğer aydın şuurlu ve kendi toplumunu şuurlanmaya yöneltme sorumluluğunu kendinde hisseden bir gruptan ise, bu aydının her şeyden önce "kendisi ile toplumu arasında bir köprü" meydana getirme düşüncesinde ol ması gerekir. Böyle bir köprü, dine dayanmak, dini bilmek, dini ilmî yönden dikkatli bir şekild e incelemek ve toplumumuzun ruhunun özünü yapan dini tanımaktan başka bir şey değildir. Birinci söz budur.
ikincisi, bizler aydın sıfatıyla diğer bir konuma daha sahi biz. Bu, dünya aydın zümresine fikrî ve ruhî bağlılıktır. Biz, fikrî ve ruhî yönden toplumumuzdan, tarihimizden, milletimizin sosyal hayatından beslendiğimiz gibi, aynı zamanda evrensel fikrî ve ideolojik ortamın da etkisindeyiz. Biz doğulular "maki-naizm", "bürokrasi" veya "teknokrasi" hakkında konuştuğumuz zaman sanayi kapitalizminden, rekabetçi kapitalizminden ve uyumdan bahsettiğimiz zaman bu, doğuda bizim de bunlara mahkûm olduğumuzdan bunlardan bahsediyoruz mânâsına gelmez. Teknokrasiye, bürokrasiye, faşizme, modern teknokrat lara vb. mahkûm olduğumuz anlamında da değildir. Bir asra bir dile ve evrensel ilişkilere bağlıyız. Bu ilişkilerde de birtakım me seleler söz konusudur. Bu asırda

yaşadığımız için asrın en temel meselelerini görmemezlikten gelemeyiz. Şimdiki insanı tanıma nın en temel şartlarından ve faktörlerinden birisinin, dinin yeni den sosyal, siyasî, felsefî; ilmî ve fikrî yollardan ortaya konul muş olması enteresandır. Zira din yeniden, özellikle ikinci.dün-ya savaşından sonra, yeni insanın arasında söz konusu olmuş tur. Hangi şekilde söz konusu olmuştur?

Bu eski dine bir dönüş müdür?
Hayır, geriye dönüş,durumu değildir. Belki insanın bir geli şim durumudur. Bugünün insanı Ortaçağ'a geri dönmek istemi yor. Eski Yunan ve Roma dinine geri dönmek istemiyor. İlimsİz ve ilimden alt düzeydeki dinlerin ipini boynuna geçirmek istemi yor. Dönüş dinlere değildir. Dönüş "Din"edir.
İlmî gelişiminde, ilim ötesi bir duyguya ihtiyaç hissediyor. Bunun adı bir çeşit maneviyattır, bir çeşit dindir. Bugünkü insan bunu aramaktadır ve bunu böyle isimlendirmektedirler. Bugün kü insan, böylesi bir dinî, İmanı bulmanın telaşı içerisindedir. Yeni hayatta bunu kaybetti. Boşluğunu şu anda hissediyor. Biz büyük bir dinî kültüre ve tarihin en büyük dinlerinden birine bağlıyız. Tarihin en son büyük dinine bağlı insanlar olarak, bu günkü aydınların ve düşünürlerin genel telaşında, insanın muz-darip ve arayış içindeki ahenkli ruhunda, ilim ötesi bir imanı meydana getirmek için, (ama mantıklı ve makûl bir iman mey dana getirmek için) ortak bir telaş ve gayret İçinde olalım. O bü yük ideali bulma yolunda insanlığa yardım edelim. Bu işin gere ği şudur: Bizim ilk önce kendimizi ve kültürümüzü, şu anda eli mizde olan yıkılmış ve donmuş şekliyle değil, kaynayan, coşan bilinç ve fikrî hareket yaratan bir ideoloji şeklinde değil, belki gürültüsüz, tezahüratsız, çok sade ve samimi ders yaparcasına çalışmamız gerekir. Çabuk geçen hislere, tekrara, telkine, mev cut zihniyetlerin uyutmasına ve çoğunluğun şefkatlarına daya narak değil, belki çok yavaş ve yapıcı bir sabırla, adım adım, tıp kı bir araştırmacı ve öğrenci gibi başlayalım. Bir dönemi araştır macı olarak geçirelim; bu vesileyle geniş bir genel ortam hazırla yalım. Siz o zaman bir kültür devriminin öncüleri gibi, bu taş laşmış toplumun ve asrın boşluğunda, İslâm'ı yeniden ve bilinç li tanımanızla, payınıza düşeni ve sorumluluğunuzu ifa edecek siniz. Bu asra ve bu topluma bağlı aydın unvanıyla fonksiyonu nuzu yerine getirin. Bu, her halükârda bu büyük yolda küçük bir adımdır. Ama bu küçük adımı doğru atmak gerekir. Bunun birinci usulü, sabır ve tahammüldür. Bir öğrencinin işi gibi bir iştir. Heyecan, doyum ve zevk veren konuşmaların yerine yo-

rucu dersleri seçelim. Tahammül edelim. Geçmişte heyecan, tah rik, telkin gerektiyse bile, artık yeter. Tanımayı düşünmek gere kir. Eğer sadece şuursuz bir iman yeterli olsaydı, beşyüzmilyon müslümanla bir şeyler yapılmış olması gerekirdi. Mucizevârî İş ler yapan iman, tanımaktan sonra gelir.

BURJUVAZİYDİ, İLİM DEĞİLDİ

Şu anda sözkonusu olan mesele, bugünkü insanın yenilgisi-dir. Bugünkü insanın heyecanlı bütün ideallerinin yenilgisi.
Avrupa'da Ortaçağ döneminde (bizim halkımız da böylesi bir dönemde yaşıyor) büyüklere saygı, geçmişle övünme, edebî ve dinî şahsiyetlerle Övünme, dini merasimler, ahlâki değerler, millî, kavmî ve ahlâkî geleneklerin hepsi kutsaldı. İnsana ve dünyaya hakim mutlak hakikatler ve apaçık meseleler idi. Her toplumda, her dinin usulü şöyleydi: "Gerçek budur, bundan başka gerçek yoktur."

"Gerçek budur bunun dışında bir şey yoktur" esası gökten gelmiş ve doğruluklarında hiç bir şüphe olmayan yüce hakikat ler sıfatıyla, o dönemin bütün fertlerince kabul görmüştü. Bu emin ruh, şüphe kabul etmez imanı görüş, halkın hayatına sükûnet veriyordu. Bizim dindar halkımızda olan ve bütün Or taçağ boyunca batıda olmayan şey ise dinî ızdıraptır. Zira din, onu kaplayan bir bütün olarak sosyal geleneklere, insanî ilişkile re, ahlâk ve inançlar bütününe cevap veriyordu. Kendisini takip edenlerin, manevî ve fikri ihtîyaçlarını giderebiliyordu. Yüküm lülüklerin tümü ortadaydı. Dünya büyük bir çadır şeklindeydi. Küçük ve ayrıntısız bir dünya. Bir kapı ve vücutla bağlıydı, belli ve açıktı. Dört unsurdan yapılmıştı. Altta insanlar, yukarıda tan rı ve melekler; bütün esrar ve varlığın dindeki hakikatları... Bü tün dinler arasında sadece Hıristiyanlık dini, azizlere, ruhanile re, halkın ve tanrının işlerini temsilcilerine sahipti. Diğerleri hiç bir şeye sahip değildi.
Her dindarın görüşüne göre, meselâ, Ortaçağ'da bütün dünya, kuzeyden başlayıp, Lizbon'a doğudan jenuvadusa ka-

dardır. Bu, bütün dünya idi. Oradan ötesi ise, yani doğu, bizim yaşadığımız yerler kâSristandı. Lizbon'dan o tarafı ise karanlık lar deniziydi. Gökyüzü hakim bir tavan gibi, kapalı bir kubbe dir. Yukarıda bir tanrı var; bazen Ruhü'l-Kudüs şeklinde, bazen Baba şeklinde, bazen ise Oğul şeklindedir.
Gökteki bu tanrının yer yüzünde bir temsilcisi var. Kimdir? Papa! (İnsanların babası, Allah'ın ümmetinin pederi!)
O, dinin temsilcisidir; "Kutsal Ruhun" Tanrı'nın Ruhu'nun veya Mesih'in Ruhu'nun getiricisidir. Gökyüzünde bu ruh, ince ve teferruatlı ahiret işlerinin idare temsilcisi olan kilise teşkilatı aracılığıyla Papa'ya ve kardinallere veriliyor. Bu el ele mertebe ler dizisi şekilde, küçük köylere kadar uzanıyor. Bu köylerde, ruhbanlar vardır. Bunlar o ruhu taşıyan idarenin görevlileridir, ruhanilerdir.
Bu ruhaniler de o ruhu, "cismaniler" arasında yayıyorlar. Yani, halkın yaşayış felsefesi, yaratılışın gayesi ve hayatın yönü de oldukça açık ve bellidir. Bir tek kelime; arınma, ilk günahtan arınma.
Âdem, cennette günah işledi. Âdemoğulları bu "ilk güna hın" cezası nedeniyle ebedi olarak tanrının gazabına uğramışlar dır, daimi olarak cennetten çıkarılmışlardır. Bu günaha bulaş mış, mahkûm insanın hedefi nedir? Beraat etmektir.
Dinin işi nedir? Bu ruhun aracılığı ve ruhanilerin yardımıy la insanın kesilmiş olan bağlılığına ve Cennet'e tekrar ikinci defa kavuşmaktır. Religion, yani din budur. (Re) önceki tekrar anlamındadır, Latince olan (Legar) kelimesi de varlığın bütün esrarı ile âlemin ve Adem'in ilk yaratılış anından zamanın sonuna ka dar birleşme anlamındadır; amellerin, ahlâkın, insanın hayat fel sefesinin hepsi vardır. "Ve kefanâ kitabellah!"
Görev ve sorumluluklar da belli ve açıktır. Kiliselere üyelik, papayı izlemek, bütün felsefî, ilmî, itikadî, insanî ve siyasî mese lelerde resmî ruhanilere itaat etmek, bilahare vaftiz guslü, şarap içmek, kutsal ekmeği yemek ve Pazar günleri ayinlere katılmak tır (cemaat namazı). Yön belli, yol belli, hedef belli, hayat sakin ve alınyazısı itaatkârdır. İşte kurtuluş yolu! Dünya bu, ahiret o,

hepsi belli; sınırlı, sabit, açık. Artık başka ne istiyorsun? "Ölüm istiyorsan, mezarlığa git!"
Artık ızdırabın anlamı yok. Bu tarz hayatta, böylesi bir dün yada 'bilmiyorum' diye bir şey yoktur; şüphe, müphemlik peri şanlık yoktur.

Dünyanın gurbeti, insanın yalnızlığı, alınyazısının karanlı ğı, hayatın boşluğu, ruhun isyanı, felsefî karamsarlık, fikri ümit sizlik, hakikatin belli olmayışı yoktur. Boşluk yoktur. Bu âlemin hiç bir köşesi çatlak değildir. Gökyüzü daima dönen bir kubbe dir, yeryüzü serilmiş bir yataktır. Avrupalı insan, Katolik mez hebi, Tanrı, Peygamber, Baba, Ruhû'l-Kudüs, Cebrail, Hedef, Yaratılış, Mesih, Sığınaklar, Kilise, Peder, Başkan, Allah'ın ko yunları ve Koyunların çobanı, yani Papa ve Halk; hepsi bellidir.
Ansızın haçlı seferleri geldi. Dünyanın bütün kapalı ve eski dar duvarları parçalandı. Yeryüzü kâinatın merkezi, gökyüzü tavan olmaktan çıktı. Lizbon ve Cenova dünyanın ortası ilân edildi. O tarafta Amerika keşf edildi. Bu tarafta bütün doğu, İran, Arabistan, Türkistan, Hind, Çin...
Diğer dinler gelip bunlara karşı boy gösterdiler. Haşmetli tarihler, zengin ve çeşitli medeniyetler, daha büyük ve güçlü kültürler; düşünceler ;nançlar, ideolojiler, bi'setler, toplumlar, ve diğer her şey sarsıldı. Düşünce hürriyeti, hareketli kültür, de ğişken ruh; İslâm medeniyetinin, hür içtihadın, İslâm dininin ve toplumunun birkaç nesil boyunca Hıristiyan halk kitleleri ile te masta bulunması, Ortaçağ'ı değiştirdi. Hıristiyan alemindeki dogma, taassup ve dar görüşlülük yıkılmış oldu. "Mukaddesata" itiraz başladı (Protestanlık). Sonra hareket, değişme ve yeni medeniyet. Haçlı seferleri, Ortaçağ boyunca durgun olan Batı Hıristiyan aleminin ansızın iki farklı cepheden saldırıya uğraması neticesini doğurdu.
Bunlardan biri, Batı toplumunun maddi temelinin ve iktisadî ve itikadî alt yapısının, dünya görüşünün dağılıp yıkıl-masıydı. Ortaçağda Batı, alt yapısı feodalite, üst yapısı din olan bir toplumdu.

23

Bu her ikisine birden saldırıldı. İkisi birlikte dağıldı. Fiilen dinsizlik tarihini ele aldıktan sonra ne ulaşalım. İki saldırı birlikte başladı, bu tesadüf değildi. Bunların her ikisi za hiren her ne kadar ayrı görünüyorlarsa da, birbirlerinin sebep ve sonucudurlar. Ben insanî meselelerde, özellikle sosyolojik meselelerde illiyetin aslını doğru görüyorum. Ama felsefedeki illiyet ile tabiat ilimlerindeki illiyet arasındaki fark, sebep ve so nuç ilişkisinin tek taraflı olma yerine iki taraflı olmasıdır. Bir aradaki iki sosyal işaret arasında daima sebep ve sonuç ilişkisi olur. Meselâ, tabiatta ateş, (sebep) suyu kaynatıyor (sonuç); ama suyun kaynaması, yani sonuç, ateşin yakması üzerinde artık bir etki bırakmıyor. Sonuçtan sebebe olan yol, kapalıdır. Sosyal işa retler arasındaki ilişkilerde de sebep, sonucu meydana getiriyor; ama sonuç ortaya çıktığı zaman sebebin üzerinde etki bırakıyor. Yani sebebin rolünü, ona karşı oynuyor.
Konuşmacı (sebeb), topluluğu heyecana getiriyor (sonuç), topluluğun heyecanı ise, konuşmacıyı etki altına alıyor; onu he yecanlandırıyor. Bu heyecan tekrar topluluğun üzerinde etki bı rakıyor. Bu iki kutup sebep-sonuç ilişkisi, bu ikisi birbirleriyle ilişki içerisinde oldukları sürece devam eder. Karşılıklı bir etki leşim (gidiş-geliş) vardır.
Bir toplumun iktisadi alt yapısı ile itikadî üst yapısı arasın da da böylesi bir İlişki vardır. Marksizm bu ilişkiyi tek yönlü olarak görüyor.
Antimarksistler sosyolojide illiyeti (nedenselliği), ya inkâr ediyorlar veya başarısız bİr şekilde, üretimde düzensiz ve ikti satsız bir alt yapı önerip diğer bir faktörü onun yerine koymaya gayret ediyorlar. Irk, coğrafya, tabiatla savaş, içgüdü, kültür vb. gibi faktörler.
Ama ben, tarihin bütün sosyal devreleri için hepten bir ka nuna inanmıyorum. Bedevi toplumlarda (kabilelerde) coğrafya nın tam etken olduğuna inanıyorum. Coğrafya, toplumun yapıcı ve tayin edici alt yapısıdır; toplum kurumlarının, bu cümleden olmak üzere iktisadın tayin edicisidir.

24

25

İlerlemiş toplumlarda iktisadi üretim; alt yapı ve aynı za manda tayin edici bir etkendir. Üçüncü aşamada, yani Durkhe-im'ci anlamıyla "İndİvidualizmin" gerçekleştiği asırda, insanî şu ur, bilgi, görüş, antropoloji, sosyoloji ve tarih sosyolojisi daha çok ilerliyor, insanlar, toplumu yapan unsurlar, tarihe hareket veren kuvvetler, çetin kanunlar, değişme, yıkılma ve toplumun yükselmesi hakkında daha şuurlu, daha bilgili oluyorlar. Temel faktör insanın kendisidir; yani onun kendi bilincinde olmasıdır. Diğer bir tabirle ideoloji, fikir, irade ve onun tekniğidir.

Bu, çok hassas, karmaşık ve geniş bir konudur; şu anda onu ortaya koyma imkânı yoktur. Ama burada söylemek istediğimiz şey şudur: "Karşılıklı illiyet" kanunları, alt yapı ile sosyal üst ya pı arasındaki ilişkilerde de doğrudur.

Eğer şahsın fikri değişirse (üst yapı), iktisadi hayatı ve işi de değişiyor (alt yapı). Bunun gibi eğer işi ve maddi durumu deği şirse, düşünce tarzı da değişecektir.

Bu ikisi birbiriyle daima iki yönlü karşılıklı sebep ve sonuç ilişkisine sahiptir.

Ortaçağ Avrupasının alt yapısı feodalizm, itikadı üst yapısı ise din idi. Dünya görüşü, ahlâk, felsefe ve gelenekleri bir araya toplayan, açıkla yan ve takdis eden Katolik mezhebiydi. Katolik mezhebi, bunla rın sosyal düzene uygun olmasını sağlamaya çalışıyordu- Zira topluma hakim olan resmi dinler, daima bilinçli veya bilinçsiz olarak böylesi bir fonksiyonu üzerlerine almışlardır. Eğer böyle si bîr düzene aslında aykırı olmuşlarsa, egemen düzenin boyut larından biri olan resmi temsilciler grubu eliyle çirkinleştirilip, tahrif edilmiş ve sonuçta istenilen sosyal düzene uygun olacak şekle getirilmişlerdir.

Şu anda anlattığımız ortaçağdaki sosyal ve iktisadi hayat, feodaliteye dayanmaktaydı. Feodalite isimli çeşitli birimler mev cuttu. Herbirinin kendine ait ordusu, geleneği, başkanı, merasi mi, halkı, vergi gelirleri ve müstakil hayatı vardı.

Birbirinden ayrı olan bu sosyal birimler, aynı zamanda, bir merkezden kaçış durumundadırlar. Ortak bir diziyi teşkil etme arayışının peşindedirler ve birbirleriyle irtibat halindedirler. İşte
irtibatı sağlayan bu vasıta Katolik kilisesidir. Dünyada "Katolik Mezhebi" isimli, evrensel bir güç mevcuttur.

Mesih'in dini, Avrupa'da sağlam olmayan bir sıfatla dağınık feodalite unsurlarını bir araya topluyor, birbirine bağlıyor, çeşit li feodal kesimlerden bir Hıristiyan ümmeti meydana getiriyor.

Feodalite kapalı bir düzendir.

Aristokrasi, gelenekleri ve adetleriyle büyük bir mülkiyet; efendiler ve halk çelişkisi. Kapalı bir düzen ve dış yüzü toprağa bağlı.

Kapalı düzen nedir?

Kapalı düzen iki özelliğe sahiptir: Biri kapalı bir dünya gö rüşü, diğeri ise kapalı bir üretim ve ekonomidir.

Kapalı üretim ve kapalı ekonomi ne demektir?

Bir köy, kapalı bir üretim ekonomisine sahiptir. Buğdayı ve arpayı tarladan getiriyor. Arpayı merkebine veriyor, buğdayı kendisi tüketiyor. Pamuğu hanımına veriyor, o da ondan bir el bise dokuyor, kendisi giyiyor. İneğinin sütünü veriyor, yumurta alıyor. Meyvesini yün ile değiştiriyor. Başka bir şahıs ise yünü nü, peynir veya lorla değiştiriyor. Peynir verip soğan alıyor.

Bu köy kalesinde üretim ve tüketim, kapalı bir dairenin et rafında dönüyor. Şayet bu kaleye dikkatle bakarsınız, kapalı bir toplumu gözlerinizle göreceksiniz.

İran'da bu tür kaleler henüz mevcuttur. Bu kalelerin çevre sinde birer hisar görürüz. Genellikle dört burcu ve bir kapısı olan hisarlar. Bu, kapalı bir toplum olduğunu gösteriyor. Toplu mun kapalı oluşunun işaretlerinden biri, kapalı üretimdir. Üre tim ve iktisat birbirini bir daire üzerine takip eder. Kapalı eko nominin temel özelliklerinden birisi, üretim ile tüketimin bera ber oluşudur. Böyle bir köye bir adam gelip, derin bir kuyu ka zar. Bir defada îkiyüzbin tümenlik bir pancar işi yapıp, bu pan car işinden dörtyüzbin tümenlik bir gelir elde edince, bu kapalı daire birden kırılmış olur. Burada üretilen bütün pancar, köyün iç üretim dairesine dahil değildir. Bu pancarla kamyonlar vası-

tasıyla 10 km. veya 20 km. uzaklıktaki şeker fabrikasına gitmek tedir. Üretimin kapalı dairesinin, burada dış pazarlar tarafına doğru açıldığını görüyoruz. Pancarın şeker fabrikasında şekere dönüşerek bütün iç ve dış pazarlara gidip, dağıldığını görü yoruz.

Kapalı dünya görüşü ne demektir?

Sadece, insan zihninin dünya hakkında sahip olduğu tasav vurdan ibarettir. Hangi insan?

Kapalı bir ekonomide yaşayan insanın, dünyası da kapalı dır. Bütün gökyüzü onun köyünün etrafını saran bir örtüdür. Diğer taraflardan hiç haberi yoktur. Dünyası kapalıdır, kü çüktür.

Bizim köye yakın bir köyün bir ağası var, zavallının duru mu da iyi değil. Bir çift sebilden başka bir şey kalmamış. Köyün halkı önceleri onun raiyyesi idi, onun sayılıyorlardı. O büyük lük onların zihinlerinde hâlâ var.

Onlardan biri bana şöyle diyordu: "Siz yabancı ülkelere git tiniz, oradalarda da bizim bu Hacı Ağa'yı konuşuyorlar mı?" Ondan bahsediyorlar mı?

Bu adamın gözünde dünya, ortasında Hacı Ağanın bulun duğu büyük bir saraydan ibarettir; yukarıda da Hacı Ağanın Al lah'ı vardır.

Ortaçağ'da böylesi bir toplum vardı. İki unsur geldi, hem Ortaçağ'ın dünya görüşünü hem de ortaçağın kapalı ekonomik üretim alt yapısını açtı. İki unsurdan biri, feodalitenin zirai üre tim sistemi bünyesinde hızla gelişen burjuvazi hareketi, diğeri ise, materyalist dünya görüşünün yeni aydınların düşüncesine vurduğu darbeydi. Bunların her ikisi birbirinin sebep ve sonu cudur.

Aslında burjuvazi nedir?

Küçük bir köyü göz önüne alınız. Bazı konuları kitaplardan okumaları gereken Avrupalıların aksine, biz bu konuları toplu-

mumuzda görebiliriz. Çünkü değişme halinde olan bir top lumumuz var. Kapalı bir zirai iktisat sisteminden, tüketimci ve komprador bir burjuvazi sistemine geçmekte olan bir toplum. Dolayısıyla bu toplumda sosyolojik eserler görebiliriz. Üretimi, zirai üretim esasına dayanan eski, kapalı bir köye baktığımızda, bu köye bir dükkân açılmadan önce bir seyyar satıcının geldiği ne şahit oluruz. Köye, birkaç top basma, çeşitli ufak tefek şeyler getiriyordu. Bunları şehirden veya çevre köylerden getiriyor, köy meydanında bağırıyor, mallarını tahıl, pamuk, yün gibi zi rai ürünlerle değiştiriyor, sonra gidiyor, ertesi hafta veya ertesi ay tekrar geliyordu.

Genel işlemler ve toplu takaslar, tarlaların kenarında kuru lan mevsimlik pazarlarda oluyor, bu görünüm sonra yavaş ya vaş köy dükkânına dönüşüyordu. Dükkân ortaya çıktığı zaman, feodalite bünyesinde burjuva zinin ilk çekirdeği meydana geliyordu Dükkâncının işi, bu köy deki diğer insanların işinden farklıdır. Onlar mahsulleri toprak tan üretiyorlar, bu İse tüketim mallarını şehirden satın

alıp bura ya getiriyor.
Onlar ziraî üretim yapıyor, bunlar ise el üretimine veya kü çük sanayi üretimine sahip. Bu parça satıyor, o buğday satıyor. O mal takası yapıyor, buğday verip yün alıyor. Ama bu para ile alış-veriş yapıyor.
Para ile yapılan alış-veriş, mal takasının yerini aldığında, orada burjuvazi meydana geliyordu. Bu burjuvazi, ister küçük bir grup şeklinde olsun, isterse bir fert şeklinde olsun sonuç ay nıydı.
Bu dükkâncı ne iş yapıyor?
Geliyor, şehirden veya diğer çevre köylerden para ile yeni çeşitler satın alıyor (çünkü parası var) getirip bu köyde halka sunuyor. Bu malların tüketiminin, bu köyde henüz bir geçmişi yoktur. Halkın zevkleri yavaş yavaş değişiyor. Halk bu elbise lerle, eşyalarla, yiyeceklerle ve yaşayış gereçleriyle tanışıyor, bunları satın alıyor. Böylece dükkâncı köye yeni bir tüketim sok muş, fakat yeni bir üretim getirmemiştir; masraf yenidir. Ama

küçük mülk sahibi (feodal) veya ailesi şimdiye kadar paralarını biriktiriyor, fazla arazi satın alabiliyor, mevcut mülk ve arazile rini daha mamur yapabiliyor, fazla sürü alabiliyor. Mekke, Kerbelâ ve Meşhed'e gidebiliyor veya düğünler, şenlikler yapa biliyor, bahşişler veriyorlardı. Şimdiyse bütün o paralar, bütün o topraklar, hatta bütün o sürüler yavaş yavaş bu dükkâna gidi yordu.
Kendisinin elbisesi değişiyor. Cübbeyi çıkarıp, ceketli ve pantolonlu oluyor. Hanımı âdi pamuktan olan çarşafı bir kenara atıp, şehir çarşafı giyiyor. Sonra davetlerin ve ziyafetlerin şekli değişiyor. Evinin döşemesi değişiyor. Evinin binası ve yapı şekli değişiyor, sonra şivesi değişiyor. Üretiminden başka, yavaş ya vaş her şeyi değişiyor.
Tüketim hızla yukarı çıkıyor; üretim ise, klasik bir biçimde düşüyor veya en azından sabit kalıyor. Dükkâncı borcumuzu hesap defterine yazıyor. Peşin alabilmemiz mümkün değil de yip, borç alıyoruz. Borcumuz yavaş yavaş üç bin, dört bin beş bin tümene ulaşıyor. Böylece, ikinci sene daha fazla tüketim olu yor, daha çok mal sunuluyor. Dükkânın mal listesi artıyor, tak sit artıyor. Devamlı Hacı Ağa'nın ambarına giden harmanım şimdi birden Mirza'nın dükkânına gidiyor! Mesele, bu ailenin bir sene boyunca yapmış olduğu tüke timdir. İkinci sene, tüketim daha çok artıyordu. Ama üretim ve harman sabittir, artmamıştır. Dükkâncıya iki bin tümen fazla ve rirse, kendine harmanın dibi kalıyor ve ödeyemiyor. Gelecek yı la devrediyor, vakti gelince o yılın masrafı da eklenince tekrar dan artıyor. Üçüncü yıl, dördüncü yıl, devamlı borç, devamlı taksit, devamlı daha çok ve daha çeşitli tüketim ve masraf. Mah sul artık dükkâncıya cevap veremiyor. Arazinin tapusuna el atı yor. Bağ gidiyor, koyun gidiyor, parça parça mülk gidiyor. Yeni tüketim ve masraf hücum ediyor; bir dükkân iki oluyor, iki dükkân üç oluyor, hep boş anbarlar-dolu dükkânlar. Hacı ağa her gün içten tükeniyor, dükkâncı onu emiyor. Burjuvazinin tü ketim güvesi, feodalitenin canına düşüyor. Bu sayın Hacı Ağa' nın mecbur kalıp gece yarısı köyden kaçmasına kadar devam ediyor. Yani feodalite yıkılıp, yerine burjuvazi geçiyor. Feodalitenin içinde, burjuvazinin meydana gelmesi denilen sosyolojik aslın anlamı budur. Burjuvazi yavaş yavaş gelişiyor, yeni bir tüketim meydana getiriyor. Sonra tüketim düzenini de ğiştiriyor, feodalite düzenini zayıflatıyor, kendi düzenini daha da egemen kılıp burjuvazi devrimi noktasına kadar ulaşıyor. Burjuvazi devrimi, artık o mülk sahibi ağanın egemen ol madığı, beyefendi burjuvanın egemen olduğu zamandır.

Hanlar, derebeyler, ağalar, asiller, hacı ağalar, hacızadeler ortadan kalkıyor artık devran yeni gelmiş köksüz ve başsız para babalarının eline geçiyor. Asilliğin artık bir değeri kalmamıştır. Para, ticari hayat ve esnaflık, büyük mülkiyete dayanan zirai üretimin yerine geçmiştir. Şimdi yeni bir örnek verelim: Bu ko nu, sosyolojinin iktisadî bir konusudur. Konumuzla ilgisi nedir?
Konu sınıfsal ahlâk ve düşünce tarzıdır.
Eğer bu meseleyi dikkatli bir şekilde açıklayabilirsek, dünya aydınlarının zihninde kötü bir şekilde ortaya konulmuş olan bir mesele açıklığa kavuşmuş olacaktır. O feodalite döneminin özel bir ahlâkı vardır:
1. Asilliğe dayanma,
2. Kapalı dünya görüşü,
3. Durgun hayat,
4. Sabit ve değişmez kurallar,
5. Asil, köklü ve değişmez sosyal gelenekler,
6. Donmuşluk, geçmişe tapma, ecdatperestlik, ailevî âdet ve geleneklerle övünme,
7. Gayret, mertlik, cesaret, cömertlik, misafirperverlik, bü yüklere saygı, fedakârlık, kavmi taassup, manevi değerlere sev gi... gibi kendine özgü ahlâkî değerlere genel bir dayanma. Bila hare kuvvetli dinî duygu. Bu özellikler, bu dönemin ahlâkî ha yatının bazı esaslarıdır.
8. Yenilikçilik ve yenilikte getirilmesine karşı duyulan kor ku. Değişim ve dönüşümden korku... Dışarıdan yüklenen un surlara karşı daha çok direnme, kapalı feodalite dönemi toplu munun özelliklerindendir.

Yeni olan hiçbir şeyi kabul edemiyor. Hatta süslenmesini bi le değiştirmeye hazır değildir, korkuyor. Elbisesini değiştirmi yor, yüzünün süsünü değiştirmiyor boynunu vermeye hazırdır ama bıyığını vermeye asla! Geleneksel usul, âdetler, teşrifat, sos yal tören, milliyetçi duygular, ekonomik ilişkiler, ahlâkî mesele ler de din vasıtasıyla destekleniyor, kutsallık kazanıyor. Efendi ler ve halkın ilişkileri, geleneksel mülkiyet ilişkileri, sosyal ilişki ler, hatta giyinme, süsleniş, geleneksel hayat tarzı din aracılığıy la kutsallık kazanıyor. Bu kutsama, dinin resmi temsilcileri vası tasıyla yapılıyor; bunlar egemen sınıfa bağlı olup, halkın efendi lerine bağlanmalarını bile din vasıtayla temin ediyorlardı.
Gelenek, ahlâk, din, sosyal ilişkiler ve mülkiyet haklarının hepsi bir dokuya sahiptir. Dünyanın kutsallaştırılması, bu dö nemdeki dini anlayan en büyük özelliklerinden biridir. Onun yenilik getirilmesine karşı direnmesi, yeni bidat ve hayatın de ğişmesine karşı çıkışıdır.
insanî ruh, bu dönemde geçmiş ile övünmektedir. Ecdadıy-la, babasıyla, dedesiyle, babaannesiyle, ailesiyle, ecdadının gele nek ve hatırasıyla övünmektedir. Eskiyi, her şekliyle korumak istiyor, onunla iftihar ediyor. Geçmişe tapmaktadır, ikincisi, ye niye karşı şiddetli direnme ve karşı koyma, gelecekten korkma. O halde feodalite döneminde duygular, ahlak ve ruh açısından iki temel esasa dayanmaktadır denilebilir:
Geçmişle övünme -veya geçmişe tapma ile gelecekten kork ma- yeniliğe karşı direnme. Gelişmiş dükkâncı ve burjuvanın tam aksine. Bu burjuva, o feodalin aksine köylü sınıfından çık mıştır, şimdi orta sınıfı meydana getirmiştir. Bu orta sınıf, köy lüden yukarıda, efendilerden aşağıdadır. Ecdadı hanzade, ağa-zade, asilzade vb. lâkaplarla anılan kimseler değildir ve olma mıştır; kendi toplumunda bir kökü yoktur. Halk ona asil unva nıyla bakmıyor, alışılmış basit bir insan olarak bakıyor; sadece yeni bir işin esnafıdır, zamana yetişmiştir, yeni bir kesesi var, parası var, zengindir; ama şahsiyetsizdir, ailevî ve kan asaleti, şerefi yoktur;

toplumun nazarında o bir "yeni yetmedir."
Geçmiş yenilenen, geçmişin hatırasının zevk ve övünç verdiği feodal için geçmiş, artık hakaret sayılmaktadır.

Feodalin geçmişe tapan ve geçmişin geleneğini seven biri olması oranında, burjuva geçmişten bıkmıştır. Geleneği yok et mek, geçmişle ilgiyi kesmek ister. Zira geçmiş, feodal ile ilgiliy di. Geçmişte feodal için hürmete inanılıyordu, ama burjuva şim di başlamıştır. Feodal bitmek üzeredir, burjuva ise başlamak üzeredir. O, kendiliğinden geçmişi istemektedir, bu ise geçmiş ten bıkmıştır. O, geleceğe ve yenilik getirilmesine karşı diren mektedir, zira her değişim ve yenilik onu sarsmakta, aksine bur juvaya istikbal hazırlamaktadır.
Burjuva, sadece yeniyi kabul eden değil, aynı zamanda ye niye tapandır. Bu yüzden burjuva, açık ve değişen bir dünya gö rüşüne sahiptir. Bunun aksine, feodalin dünya görüşü kapalıdır, sabittir. Yaşam sınırı, sadece kendisi, atının merası, sürüsü, ka bilesi ve arizisidir. Sadece bunları görmüş, dışarıyı tanımamıştır. Ama burjuva, şehri, çevre köyleri, etraftaki kabileleri görmüş tür. Çünkü esnaflık hareketlidir, çeşitli üretim sistemlerini ve çe şitli insanları, daha açık bir dünyayı görmüştür. O halde burju va dünyayı daha açık ve daha geniş, değişme ve hareket halinde görüyor. Geleneğe, sosyal âdetlere ve merasimlere düşmandır. Geleceğe, değişime, dönüşüme, her şeyi döküp yeniden yapma ya aşıktır. Eğer bunların ikisini ahlâkî ve fikri görüş açısından birbirleriyle karşılaştırırsak, burjuvanın mümtaz bir özelliğe sa hip olduğunu görürüz. O da şudur: Burjuvada değişme yetene ği, ani İlerleme yeteneği geniştir. Çünkü hareketli bir tiptir, açık bir dünya görüşüne sahiptir, geleceğe yönelmeye yatkındır, geç mişe bir bağlılığı yoktur, sabit ve gelenekçi sınırların esaretinde değildir. Halbuki onun rakibi, yok oldu veya yok olmak üzere dir. Donmuş, sakin ve durgun bir haldedir; toplumu geçmişteki gibi istiyor; görüşü dardır, daima geçmiş üzerinde düşünüyor.
Burjuva görüşünün sahip olduğu özelliklerden birisi, ahlâkî değerlere insani faziletlere, kutsal sosyal geleneklere ve kendi toplumunun dinine olan inançsızlığıdır. Köylerde, dini mera simlere, büyülücülüğe, köyün kutsal şahıslarına -halkın kendi leri için kutsiyet ve hürmete inandığı, seyyid, molla, ağazade ve köyün asillerine- saldıran, alay eden, tenkit edenin bu adam ol duğunu görüyoruz. Evine ilk defa radyoyu alan bu adamdır.

Oğlunu, hatta kızını ilk defa modern okula gönderen yine odur. Yeni şehir elbiselerini ilk defa giyen, süslenmesini değiştiren, geleneklerin aksine bu çevrede değişik bir gidişata sahip olan kadın onun karısıdır. Niçin? Çünkü hiç bir şey onu geçmişe bağ lamıyor. O toplumun değişmesinde daha çok şahsiyet kazanı yor, çünkü onda eski değerler yoktur, yeni değerler kazanmak için çaba gösteriyor. "Hanımefendi teyze" olmayan kadın "ha nım" olmak için çaba gösteriyor. Halbuki rakibi toplumun de ğişmesinde şahsiyetini kaybetmektedir. Böylesi bir millette bur juva meşhurdur: Biz ona, esnaf, tüccar, para babası veya zengin diyoruz ya! Ardarda şunları diyebilir: Burjuva görgüsüz bir sınıftır, rüş vet ve paraya düşkündür, aşağılıktır, köksüzdür, geleceğe yöne lendir, İlerici ve hareket sahibidir, açık bir görüşle geçmişe karşı dır, gelenekten bıkmıştır, yeniliğe ve bid'ata aşıktır, değişme ka bul edendir. Asaleti yoktur, inançsızdır, manevi değerlere inan maz, tüketime tapar, aşırı maddecidir. Boş ve hareketli bir dün ya görüşüyle büyük bir iradeden, yüce faziletlerden, mertlik hu yundan uzaklaşmıştır, "menfaatperestlik" (otilitarizm) dinine inanmaktadır, çıkarcıdır,

hakikati tanımaz. Bilahare hesapçı ve tüccar bir ruha sahiptir.
Tarihte, onaltı ve onyedinci asırlarda Avrupa'dan aydınla rın geldiklerini okuyoruz. İşte o gelenler bunlardır (burjuvalar dır).
Bunlar bir sınıf şeklinde ortaya çıktılar. Özellikle onaltıncı ve onyedinci asırlarda bir burjuvazi srnıfı şeklinde. Yani feodali te, sınıfı, tamamen bunların eli altında ezildi. Bu sınıf, tüccarlar, fabrikatörler, zenginler ve sermayedarlardan oluşuyordu. Bun lar işbaşına geldiler. Bunlar, Avrupa'da geleneklere, âdetlere, tö relere, merasimlere, hatta feodalite döneminde kiliseler tarafın dan yerine getirilen ibadetlere karşı çıktılar. Karşı çıktıkları şey lerden bİrİsi de hakim dinin hükmettiği şekildi. Çünkü o tarz şeklidir, feodalite dönemine uygundur. Burjuva sınıfsal şuura sahip hareketli bir tiptir; yenilikçidir, geçmişten bıkmıştır, açık dünya görüşüne sahiptir, değişme ve dönüşmeyi şiddetle kabul

eden bir tiptir. Bu adam dine karşıdır; iki anlamda dine karşı ol ması mümkündür. Birisi şu anlamdadır: Toplumdaki halkın, es kiden iman ettiği genel din görüşünü kabul etmiyor, bir dinî re forma taraftardır. Yeniçağdaki protestanlar bunlardır. Yani mevcut dine, katolikliğe, kiliselere itiraz eden kimselerdir.
Protestanizmi takip edenler, burjuvaziye bağlı dindarlardır. Yani sermayeder ve sanatkâr sınıfa bağlıdırlar. Ortaçağın sonla rında Avrupa'da ortaya çıktılar. Bunlar Katolik kilisesi ve pa payla zıtlaştılar. Çünkü Katolik kilisesi ve Papa ortaçağdaki feo dalite düzenine bağlıydı.
ikincisi bu burjuvaziden olan kimselere daha çok dinsiz ve dine karşı olma yanlısı demek gerekir. Çünkü dine karşı olanlar sonradan meydana geldi. Dine karşı olan cephe protesto edip, protestanizmi meydana getiriyor.
Katolik mezhebini bir mezhep çeşidi olarak kabul etmiyor. Hangi fikirden dolayı kabul etmiyor? Hiçbir fikirden dolayı. As lında dini bir korku ve endişeleri yoktur. Adamın eline geçen her çeşit silahla eski geleneklere karşı mücadele etmesi gerekiyor. Yeni toplumu yeni tüketimlerle, yeni masraflarla, yeni halkla, yeni değerlerle ve yeni ilişkilerle meydana getirebilmesi için mücadele etmesi gerekiyor. Böylesi bir ortamda, orada iktisadî ve sermayedarlıkla ilgili faaliyetlerini daha iyi yapabilsin. Hangi durum sermayedarı daha zengin yapıyor? Genel tüketim.
Yeni bir harcama biçimi geliştiren burjuva eski geleneklerle; bu cümleden olmak üzere, gelenekleri ve geçmişteki tipi koru yan din ile mücadele ediyor ki, toplum yeniliği kabul etmeye, değişmeye ve yeni tüketime karşı direnmesin; toplum burjuva üretiminin tüketim ve satış pazarı olsun. Haçlı savaşlarından sonra Avrupalılar doğu ile temas kurdular. Daha sonra Müslü manlardan modern gemi yapım tekniğim, yer haritasını yapma yı, pusulayı, deniz yollarını öğrendiler. Burjuvazi bunları öğren dikten sonra, denizcilik başladı, sonra Amerika keşfedildi, daha sonra Afrika'da, Latin Amerika'da, Kuzey Amerika'da sömürge cilik meydana geldi. Doğu ve batı ticareti başladı.

Durgun ve kapalı feodalite yıkıldı. Sermayedarlık, köle tica reti, fabrikatörlük ve uluslararası ticaret gelişti. Burjuvazi, feo daliteyi ortadan kaldırdı. Tam bu sırada burjuvazinin dikkatli gelişmesi, burjuvaların kuvvet kazanması, para hayatı, ticaret ve tüketimin ilgi toplaması, maddi hırs isteğinin artışı, "iktisatperestlik" ruhunun kıvamını bulması, hırs ve servet yığmaya karşı yeni aşk, milletlerin ve yeni ülkelerin sömürülmesi, Avrupa'nın iktisadi ve maddi kuvvetinin üst düzeyde tutulması, iktisadî, sosyal ve üretimsel alanlarda burjuvazinin feodalite aleyhine

is yanı ile uyumlu olarak fikrî ve itikadı alanda uyum halinde olan, aynı hedefi paylaşan iki hareketin ortaya çıktığını görüyo ruz. Hayret edilecek şey, bu iki hareketten birinin dinî olması diğerinin dine karşı olmasıydı.
Biri Protestanizm mezhebi idi, diğeri ise Realizm mektebi idi. Bu ikisi arasında durum çok açıktır. Yeni burjuvazinin mad deci ruhunun her iki tecellisi aynı zamana ulaşmıştı. Luther onaltıncı asırda Katolik kilisesine itiraz ediyor, Hıristiyanları pa panın sultasına karşı isyana, piskoposları ve kardinalları papayı katletmeye çağırıyordu. Gerçekte ise gelenekçilik, dindarlık ve feodal dönemin dinine karşı itiraz eden, itirazcı burjuvazinin se sini yükseltiyordu.
Protestanizm, Katolik mezhebinin ahirete yönelişinden dö nen aynı Hıristiyanlıktır. Protestanizm de dünyaya yönelik ruh ve yönü dolaşmaktadır. Maddi hayata, sanata, işe, servete bila hare kapitalizme aşıktır.
Şimdi de, Max VVeber'in de dediği gibi, Avrupa coğrafyası Protestanizm ile kapitalizmin ilerlemesi arasında hayret verici bir uyum ve dayanışmanın olduğunu gösteriyor. Korkunç "Sen-barthelmi" gecesinde Katoliklerin Fransa'da onbin Protestanın başını kesmesi, aslında darbe yemiş feodal asillerin, eski değer leri inkâr eden burjuvaziye itirazı idi. Feodal sınıfın hükümeti nin devamını sağlamak için onları susturmaktı. Protestanlık, Hristiyanlığın (sonradan) paracı ve maddeci hali idi.
Bu sırada realizm hareketi de genişledi. Yani maneviyatçı kafa yapılarından, irfanı duygulardan ve ahlâkî ideallerden dö-

nüş, maddi hayatın gerçeklerine ve olaylara yöneliş. İktisadî ha yatın, dünyacı ruhun ve zemimi görüşün asaletine yöneliştir. "Hakikati arama" esası yerine, Bacon'un bahsettiği "kudret iste ği" aslının ilânıdır. Natüralizm, Materyalizm, Rasyonalizm, Ra dikalizm, Liberalizm (hürriyet, ama maddi içgüdüleri ahlâkî sı nırlamalardan kurtarmak için hürriyet, rekabet ve ticaret hürri yeti, ticaretin gümrük sınırlamalarından ve sınırlayıcı kanunlar dan kurtarılması hürriyeti), hatta Demokrasi (orta sınıf olan bur juvazinin, egemen sınıf olan asillerin yerine geçmesi) bilahare "fert ve menfaat" dini (individualizm ve otilitarizm) isimleriyle, bütün bunlar yeni doğmuş burjuvazinin konuştuğu yeni bir li san idi.
Burjuvazi Alimleri:
Hatipler, gelenekçi sınıfa, eski asillere, yok olmak üzere olan dini ruhanilere bağlı kimselerdi. Yeni burjuvazi sınıfına bağlı hatipler ve sözcüler, maddeci aydınlardı. Dolayısıyla ilmin din ile zıtlaşması, tesadüfi bir şey değildi. Bize ve bütün aydın lara şunları söylemeye çalışıyorlardı: Onaltıncı ve onyedinci asırda bir anda ortaya bazı dahiler ve aydınlar çıktı. Ansızın, or taçağın alçalmış olduğunu, dinin el ve ayak kesen bir şey oldu ğunu anladılar(!) Dine muhalefet edilmesi gerektiğini ve toplu mu kurtarıp bağımsızlığa kavuşturmak gerektiğini anladılar. Bilginler, bu yeni asır döneminde ansızın "aydmlandılar"O)< ilim, dinin sınırlamasından kurtuldu ve dinin hurafe olduğunu anladı. Böyle bir şey ne oldu, ne de sosyolojik açıdan böyle bir şeyin olması mümkündür. (Çünkü) iktisadi bir köken, sınıfsal bir kök taşıması gerekir.
Meseleyi, itikadî dayanağına göre tenkit etmediğimi görü yorsunuz. Dine karşı olan bu düşünce tarzına dini açıdan saldır mıyorum, belki meseleyi sınıfsal sosyoloji temelinden, hatta iktisadî alt yapı ve toplumun maddi değişmecİ kanunu esasına göre ortaya koyuyorum.
Bu aydınların, Yeniçağ'ın başlangıcındaki aydınlar hareketi nin, bugünkü Avrupa medeniyeti ve ilminin iktisadi alt yapısı nedir?

Bu fikri ve ilmi değişmenin iktisadi alt yapısı, burjuvazinin ve burjuvazi üretiminin gelişmesidir; zirai üretiminin ve feodali te sistemi üretiminin ortadan kalkmasıdır. Bu nedenle onaltı ve onyedinci asırlarda din ile mücadele eden aydının silahı felsefe ve ilim idi. Ama kökü burjuva sınıfıdır. Ruhî durumu, hedefi, ahlâkı, burjuvaziye özgü ahlâk ve ruhtur.
Burjuvazi ne istiyor? Din ile niçin zıtlaştı? Daha önce de söylediğimiz gibi Katolik mezhebi, feodal ge leneklerin bekçisi idi. Burjuvazinin o geleneği ve o sınıfı ortadan kaldırması gerekiyordu. Toplumu maddeci bir topluma; bir pa zara dönüştürmesi gerekiyordu. Yani toplumu modern tüketim lerle burjuvalaştırması gerekiyordu. Burjuvazinin silahı neydi? Silahı: "1- İlerleme 2- İlim 3- Hürriyet 4- Maddi gerçeğe ve (ve materyalizme) yöneliş idi. Onsekizinci ve ondokuzuncu asırlar da bu silaha, "hayatın lezzeti", "ferdin asaleti veya kendi ekseni etrafında olma", dinlerin vadettikleri cenneti yeryüzünde kurma felsefesi; tüketimin asaleti felsefesinin bütün diğer felsefî ve ahlakî asaletlerin yerine okunulması ilave edildi. Yani, "değerle ri bırak, kendi menfaatına yapış, her şey budur!" felsefesi. Bu burjuvazinin yöntemindendir. Bu sebeple burjuvazi, ilmi alıp, bir silah olarak dine çevirdi. Yeniçağ'da sebepsiz yere, bir zaru ret ve sınıfsal hareket almadan, parlak dehâların doğmasıyla, il ham, keşif ve ilmî gözlemle bu şekilde dine karşı çıkan, ilmin kendisi değildi. Tıpkı Ortaçağ'da dinin feodalizmin elinde bir si lah olması gibi. Burjuvazinin başarıya ulaştığı dönem olan Yeni-çağ'da da ilim, burjuvazinin elindeki bir silah oldu. Daha önce dediğimiz gibi hedefi dini ortadan kaldırmaktı. Din, feodalite döneminin kültürel alt yapısı idi. Burjuvazi döneminde, yeryü zünde bir burjuvazi cenneti icad etmenin peşindeydi. Burjuvazi cenneti ne demektir? Burjuvazi cenneti, maddi hayat için özel bir felsefe meydana getirmektir. Hangi felsefe? Refah felsefesi.
Müreffeh bir hayat ve maddi tüketim. "Hakikati tanımaya ulaşmak için yaşayalım" diyen, geçmişteki dinî parolanın aksi ne, şu slogan ortaya çıktı: "Hakikatları tanıyalım ki güzel yaşa yalım", "hayat için tüketim" sloganı "tüketim için hayat" oldu.
"Asayiş temin etmek için, hayat araç ve gereçlerini yapmak" slo ganı "hayatı yaşayış araçlarına feda etmek" oldu. Daha sonra "hakikati aramada ilim" yolunu değiştirip "kudret kazanmada ilim" oldu. Bu sloganlar yeryüzünde daha iyi yaşamak için, bur juvazinin tüketim cennetini icad etmektir. Dini, aşk, tapma, fedakârlık, ahlâkî değerler, ruhî ve manevi yükseliş, kendini fe da etme, şehadet, temizlik, dindarlık ve insanî mükemmelliğe mükâfat olarak ulaşacaksınız, dediği cenneti burjuvazi ve burju vazi felsefesi, "biz onu yeryüzünde yapıyoruz" diyordu. Neyin yardımıyla? Bütün onların yerine sadece iki şeyle; "sermaye" ve "ilim". Sermaye ve ilim el ele verip tekniği doğuruyorlar, teknik dinin yerine geçiyor. Burjuvazinin ilim ve sermayeyi uzlaştırıp birlikte yorumla ması budur. Para ile ilmin gayrı meşru evliliğinden yeni teknik doğdu.
Makina, ilim ve paranın birleşmesini gayrı meşru çocuğu dur. Âlim ile zengin birbirleriyle evlendikleri zaman hangisinin karı, hangisinin koca olduğu bellidir, ilmin yeni işlevi, yani di nin davacısı ve muhalifi olması, insanlığın hidayeti iddasında olması ve ilme yapılan bütün o övgüler burjuvazinin işiydi. Bu nu, ilmin kendisine ilerleme ve kudret ortamı sağlaması, yeryü zünde paranın egemenlik alanını genişletmesi için yapıyordu. İnsanlık için ilan edilen yeni slogan, "kudret, servet" idi, bu slo gan burjuvazinin sloganıydı. Ama âlim de onun lisanıyla bu slo ganı söylüyordu. Biz şimdiye kadar bu slogan tarafından alda tıldık. Çünkü geçmişte şairin sözüyle daima şöyleydi: "Bilgi ve istek, -nergis ve gül aynı yerde birlikte tomurcuklanmazlar- her ne bilgiyse istenmiş olan değildir, her ne istenmiş

olansa bilgisi az olandır." Bilgi ve para, nergis ve kırmızı gül gibidir; birlikte tomurcuklanmazlar. Kim bilgiye sahipse, paraya sahip değildir. Kim paraya sahipse, bilgiye sahip değildir. Ama burada bu şekilde ortaya çıkmadı. Bu iki daimi düşman, yani paraya dai ma muhalif olan ve maddi hayattan bıkmış olan ilim ile ulema ya ve ilme ihtiyaç duymayan maddi hayat, birlikte bir anonim şirket kurdular. Yani bağlar, ilişkiler ve bugünkü insan meyda-

na geldi. Bu, tüketim hayatının inşasıdır. Bu, ilmin paraya sağla dığı yardımla doğan yeni hayat felsefesidir. Ama bunlar alimce sloganlardı. İlmin sadece dine muhalif olmakla kalmayıp, aynı zamanda felsefe ve ahlâka da aykırı olmaya devam etmesi, tesa düfi bir şey değildir. Aslında ilmin yönü ve durumu da değişi yor. İlmin her zamanki endişe ve kaygısı, eşyanın özünü ve zatı nı araştırmaktı; insanın gerçeğini, hayatı ve hedefi tanımaktı. Daha sonraki hedefi, hakikati araştırmaktı. İlim bu hedefinden saptı. Benim sadece işaretler, eşyanın zahiri özellikleri, İşaretler arasındaki ilişkiler ve maddi tabiat kanunlarını keşfetmekle işim var, dedi. O da hakikati bulmak için değil, bunları kudret ve menfaat kazanma yolunda istihdam etmek için.
Bu sesin, ilmin taklit ettiği burjuvazinin sesi olduğunu gö rüyoruz. Bu ilim, hiçbir sırrı ve gizliliği keşfetmeye, hiç bir meç hule ve tabiat ötesine muhtaç değildir. Ölümden sonrayı düşün müyor. Aslında ölümden sonra diye bir sınırlama da yoktur. Her şey budur; bundan başka bir şey yoktur. İçinde bulunduğu muz, ömür adını taşıyandan başka bir şey yoktur. İnsan hayatı, refaha ulaşmak ve bunun yolu olan tüketimi temin etmekten başka bir şey değildir. Bunun vasıtası ise ilimdir. Ama hep zen gin ve burjuva sınıfının faydasına! Burjuvazi iktisadî asalet ve tüketim asaletinin temellerini niçin sağlamlaştırmak istiyordu? İlim, paranın yardımıyla dinin söylediğinin aksine, bu hayatta teknik, makina ve tabiatı tanımanın aracılığıyla, tabiatı istihdam ederek Cennet yapabilirdi.
Cennet nedir?
İşlerin kolay ve çok az bir çabayla olduğu yerdir. Çünkü, ilim ve teknikle bol tüketime, geniş masraflara, müreffeh bir ha yata, ve iktisadi refaha ulaşılabilir. İnsan için madde ötesi fazi letlere, harikulade değerlere, bütün o tabiat üstü ideallere ina nan, insanı Allah'ın ruhunun görüldüğü yer olarak gösteren ve bunu isteyen ilim, ansızın görüşünü değiştirdi. İnsan, iktisadî bir hayvandır dedi! Eğer tüketimi temin edilirse artık başka hiç bir şeye ihtiyacı yoktur, dedi.

İlmin ansızın tavır değiştirmesine hangi olay sebep oldu? Görüşü neden bu kadar aşağılık oldu? İnsan ilmin nazarında ne den bu kadar hakir oldu, yükseklere yönelişi kaybetti? İlim dini hizmetinden çıkıp takva, ahlâk, insanî tekâmül, alınyazısı, âlemin tanınması ve yarın için olan kaygısını, varlık âleminin sırrını, vücudun hakikatini, doğru yolu ve olması gerekeni orta dan kaldırdı.
insanın zâtından kaynaklanan, dinin ve felsefenin daima ce vap verdikleri; son kaygısını yok etti. Niçin?
insanı, burjuvazinin kirli emellerine hazırlamak ve onu sı nırlı yapmak için. İktisadî tüketim ve üretim hayatını diğer ta raftan burjuvazinin ideallerini, sermayenin ve paranın hevesle rini, ilmî kudretin ve mantığın yardımıyla yeryüzünde gerçek leştirmek için yok etti. Bu yüzden onaltı, onyedi, onsekiz, ondo-kuzuncu asırların ve yirminci asrın ilk yıllarının heyecanlı slo ganı şu idi: "Ey insanlar! Bu vesveseleri bir tarafa atınız; o söz lerle hiçbir işiniz olmasın; onların hepsi hurafedir; bu görünen lerden başka hiçbir şey yoktur; hepsi dinî

hurafelerdir, felsefî ef sanelerdir. Yiyelim, içelim, içgüdülerimizi doyuma ulaştıralım, bunun dışında başka hiçbir şeyle işimiz olmasın; gerçek hayat ve Realizm budur. Bunu, ilim söylüyordu, ama bu şive burjuva zinin şivesiydi. Burjuvazinin hayat ilkesi, yeryüzünde cennet icad etmektir. Hayat felsefesi tüketim asaleti idi. Burjuvazinin hayat ideali neydi?
Hüküm oldukça, daha çok faydalanmak. Ama hangi faydalanma?
ilmin burjuvazinin yardımıyla, daha doğrusu burjuvazinin, ilmin yardımıyla yapmak istediği faydalanma.
Nasıl bir faydalanma?
Maddî faydalanma. Para, iman yapmıyor; para, mal yapı yor. Eğer bütün ihtiyaçlarımız üretilen mallarla doyuma ula şırsa, kendisi yeni ihtiyaçlar uyduruyor, onları tekrar kendisi gi deriyor.

Propaganda ne yapıyor? Evinizde oturuyorsunuz. Maddî hayatınız için gerekli her türlü araca sahipsiniz. Sofranızdaki malzeme ve yiyecekler de yeterli. Evinizde yeterli mobilya ve mefruşat da var, hiçbir şeye ihtiyacınız yok. Meselâ, evinizdeki radyonun veya televizyonun düğmesini açıyorsunuz, size yedi tane yeni sun'î ihtiyacı zoraki yüklüyor. Ertesi günü malları sa tın a im an iz için sizi, eşinizi ve çocuğunuzu peşlerine gönderi yor. Sonsuza kadar yeni masrafların peşinden koşmanız gereki yor. Burjuvazi, sadece tüketim mallarını üretmiyor ki hepsine sahip olsun, tüketim ihtiyacını da yaratıyor. Bununsa hiçbir za man nihaî sının yok har.
1962 yılında Avrupa'da (ev ekonomisiyle ilgili) bir sergi vardı. Ben ev ekonomisi ile ilgili araç ve gereçlerin sayısı ne ka dar ki uluslararası bir sergiyi gerektirsin diye düşünmüştüm?
Sonra ikinci sene bu mağazaya gittiğim zaman mutfak araç larının sınırlı olduğunu gördüm. Araçlardan birisi tereyağı alma maşası idi. Bunun tek görevi, masa başında oturan hanımların, onunla tabağın içinden tereyağı alıp yiyeceğinin üzerine bırak ması idi.
Tereyağı alma maşası, geçen sene 3-4 çeşitten fazla değildi; ama bu sene 700 veya 800 çeşittir, bu sonuç insanı gerçekten şa şırtıyor. Serginin özel bir bölümü tereyağı alma maşalarına mahsus. Bu beyefendi ve hanım daha önce tereyağını kaşıkla (yemek yediği kaşıkla) alıyordu. Ama şimdi, eğer tereyağı al mak istiyorsan, bu maşayı alman gerekir. Eğer tereyağını ekme ğine veya yiyeceğine yıldız şeklinde sürmek istiyorsan, onu al man gerekir. Eğer nergis şekli vermek istiyorsan, bunu alman gerekir, baklava şekli vermek istiyorsan diğerini alman gerekir. Evet, kaç tane gül şekli ve geometrik şekil var?
Sayısız mı? O halde, bunların tamamını, (en azından 10-12 tanesini) satın almamız gerekir. Eskiler gibi davranmak olmu yor, istekler var. Eskiden kaşıkla tereyağı alınıyordu, tereyağı al ma maşası yoktu.
Burjuvazinin bize sadece tüketim ve masraf vermekle kal madığını, aynı zamanda bize yeni ihtiyaçlar de verdiğini görü-

yoruz. Çünkü ilim onun emrinde, onun isteğine bağlı. Sosyoloji, psikoloji, teoloji, ahmak tanıma bilimi, edebiyat, propoganda, reklam, sanat... hepsi onun emrinde ve onun isteğine bağlıdır. Böylece durmadan ihtiyaç yaratıyor, yeni ihtiyaçla yeni insan ti pi yapıyor, sonra onun İhtiyaçını da kendisi gideriyor.

BUGÜNKÜ İNSANIN BURJUVAZİ CENNETİNDE İSYANI

Tarihin bütün nesillerinden daha çok eziyet çekmemize rağ men, sevinerek söyleyeyim ki biz çok mesut bir nesiliz. İnsanın dert ve yenilgi dönemlerini gördüğümüz için mesut bir nesiliz.
Acaba gerçek dert ve yenilgi, yalancı ümit ve sevinçten da ha iyi değil midir? Şuurdan doğan dert akılsızlıktan doğan dert sizlikten daha iyi değil midir?
Ben yirminci asrın ikinci yarısında olduğum için çok sevini yorum. Eğer ondokuzuncu asırda olsaydım, burjuvazinin yir minci ve yirmibirinci asırda yeryüzünde yapmak istediği Cen net için ahmakça slogan atardım. Şimdi burjuvazi cennetinin gerçekleşmiş olduğu bir zamanda, gözlerimle üç asırdır ilmin, Samiri'nin paradan buzağısı olduğunu görüyorum. Altından ya pılmış ve aldatıcı bir şekilde, ama ruhsuz, ruhaniyetsiz, mânevîyatsız, yalancı, sahte banka parası ortaya çıktı ve ahmak ları kendine secde ettiriyor.
Şu anda kurulmuş olan, burjuvazi cenneti ne demektir? Bü tün insanlar için değildir! Bu burjuvazi cenneti, bu tüketim ha yatı, kapıdan ve duvardan Avrupa'nın yüzüne yağan bu nimet bolluğu, havadan gelmemiştir. Birbuçuk, iki milyar İnsanın açlık bedeli ile meydana getirilmiştir. Ama her halükârda kendisi için, yani Avrupa burjuvazisi için, üç asır önce yapılmıştır. Ora da herşeyi bulmak mümkündür. Tanzanya elmasını, Mısır kene virini, Kamerun kahvesini, Küba şeker kamışını, Cezayir şara bını, Hind çayını, Vietnam kauçuğunu, Ortadoğu petrolünü bul mak mümkündür. O halde bütün dünya, onların yeme, içme,

yatma ve yiyecek çiftliğidir. Onların sömürüsüne uğramış bü tün milletler, Avrupa'nın bu kirli cennetinin karneli ve ücretli İş çileri değil midir?
Bütün bunlara rağmen bu cennette, Avrupalı insanın nasıl yaşadığını görmek gerekir. Şaşılacak şey şudur ki, bu insan, so nunda üç asırdır söylediği sloganlara ulaştı. Yani faydalanma ve tüketim zirveye ulaştı. Şimdi onun iktisadî mal kalemlerinin %10'u temel ve gerçek masraflarıdır. % 9û'ı ise eğlenme masraf larıdır.
Bu faydalanmadan çok, başka neyi istiyor? İkinci olarak da ilim, ideal ve iddiasına ulaşmıştır. Yeryü zünde maddî hayatı ve tabii kuvvetleri uyuşturmak için bir tek nik meydana getirmiştir. Tüketim asaletine dayanan bu hayatı kurmayı başarmıştır. Ama tahmin edemediği şey, yirminci asır daki hayatın ve bugünkü insanın en büyük hakikati, bu insanı böylesi bir burjuvazi cennetinde isyan etmesidir.
Kur'ân'ın deyimiyle, tıpkı Adem'in ilk cennet bahçesinde "isyan etmesi" gibi. Herşeye sahipti, gönlü neyi isterse onu yi yordu, buna rağmen isyan etti. O, yasak ağacın meyvesinden yedi. Tüketim hayatına bağlı olan bugünkü Batı insanı ve ilerle miş burjuvazi hayatı, dünya emperyalizmi aşamasındadır. Dün yaya, uzaya, göklere egemendir; dünyanın beşeri bütün sofrala rına ve nimetlerine el uzatmış, yiyor. Ama isyan etmiştir. Müref feh hayatta, yararlanmada ve refahta isyan etmiştir. Bugünkü insanı isyana teşvik eden yasak meyve nedir? İnsanî şuurdur, uyanıştır. Ansızın ilmin de var olduğunu hissetti. İlim ise üç asırdır ona yalan söylüyor. Kapitalizmin uşağıdır, insanın zahit-liğini hidâyete yönelten kılavuz değil. Ona "sen İnsansın" demi yorlar, bu ne demektir?
Bugünkü insanın bu kudret ve tüketim sloganı artık yeterli değildir. Zira her ikisine de ulaşmıştır, başka birşey istemiyor.
Bu slogan ve isyan. Özellikle dünyadaki bütün geçici maddî eziyetlerin ve açlıkların giderildiği bir zamanı başlatmıştır. O zaman, üç asırdır ilmin gizlediği, halkı vazgeçirdiği, burjuvazi-

nin ticari görüş ve kültürünün yaydığının dışında, dünyayı an layacağı bir dünya görüşüne ihtiyaç duyuyor. Hayatın anlamı nedir? Ne için olması gerekir? Bu kadar kudretle ve bu kadar re fahla geçirdiği şimdiki hayatın yönü nedir? Bu hayatta, nereye gidiyoruz? Bu burjuvalaşmış ve para düşüncesinde olan ilmin reddettiği, fakat daha iyi ihtiyaçlar olan iman, ideal değer, ahlâk, ruh, aşk, tapınma, akide ve faziletin yerine hangi şeyi koymak gerekir? Tekrar tüketimi mi? İnsan, isyan ediyor!
Ne ilim cevap veriyor, ne teknik, hatta ne de beşerî ilimler. Bütün bunlar el ele vermiş sadece bir sınıf için, (yani burjuvazi sınıf için) yeni tüketimler yaratıyorlar. Bunlar, onaltıncı ve onye-dinci asırlardaki bütün o iddia, heyecan, dinamiklik, ümit ve ge leceği güçlü bir iman taşımanın aksine, tüketim hayatıyla ilgili fonksiyonlarının sonuna ulaşmışlardır. Bugün yaşlılığın ve ye nilginin sonunda, yok olmayla yüzyüzedirler. Hile ve büyük ci nayetlere giriştiklerini görüyoruz. Dün irtica, diktatörlük ve çürümüş aristokrasilerle mücade le eden, büyük Fransız devrimini yapan burjuvazinin, şimdi cel lat ve katil olduğunu görüyoruz. Şimdi o, Faşizmi doğuruyor, milletleri yiyor, savaş, sömürü ve katliam yaparak ancak ayakta kalabiliyor.
Onbeşinci ve onaltıncı asırlarda Ortaçağ'ı yok etmenin, ilmi mahkûm etmenin, kilisenin büyük kudretini yenmenin sarhoş luğunu yaşayan, ardarda ilerleyen, icadlar yapan İlmin; bugün, aksine bir çıkmaza girdiğini görüyoruz. Bereşt şöyle diyor:
"Bugünkü insan ilimden bıkmıştır. Zira Faşizmi meydana getiren ilim idi" ve bunu insanlığa zoraki yükledi. Dünyada ilk defa insanlığın üçte ikisinin aç olması düzeyinde açlığı ilim meydana getirdi.
Sınıfsal sömürü ve artık değerin yağmasını bu dereceye çı karan ilimdir. Sömürüyü ilkel, basit ve açık şeklinden alıp bu kadar güçlü, derin, köklü ve şiddetli yapan ilimdir. Dünya mil letlerinin kültürel sömürüsünü ortaya çıkaran ilimdir. Üçüncü dünyayı çirkin kurtların esiri kuzular yapan ilimdir...

Evet yalan söyleyen ilim, dinin sınırlamasından kurtulmuş ama, şimdi de tanrılarını değiştirmiştir. Allah'ın yerine parayı kendi ilâhı olarak almış ve para için her işi yapmıştır.
İnsanı çirkinleştirip, burjuvazinin sipariş ettiği şekle sokmuş tur!
Bugünkü insanın dine ihtiyacı, iki sorusuna cevap vermesi içindir:
Birincisi, büyük bir manevî dünya görüşü vermesidir, Alla-me İkbal'in sözüyle: "Varlık âleminde, ruhanî bir tefsirin" anla tılmasıdır. Hür insanın yaptığı şekilde, egzistansiyalizmin dedi ği şekilde, -şu anda doğru söylüyor- kendisini onda yabancı ve meçhul hissetmesidir.
ikincisi, yaşamak için insanın hedefine bir yön gösterilmesi veya icad edilmesi. Zira diğer bütün hayvanların aksine insanın en seçkin özelliklerinden birisi budur. Diğer hayvanlar niçin ya şadıklarını anlamıyorlar. Ama, insana; yaşa dedikleri zaman, "hangi şekilde" diye sormadan önce, "niçin?" diye soruyor.
Bu yüzdendir ki insana, sadece hangi şekilde yaşaması ge rektiğini öğretmek yetmiyor. Aç olduğu sürece alışılmış hayat nimetlerinin ve bağışlarının peşinden gider. Aç olduğu zaman bu sorudan az veya çok uzaklaşır. Ama bu ihtiyacı giderildiği zaman, insan olmanın temel ihtiyaçları, nerede olması gerektiği sözkonusu olur. Bu yüzden gerçek dine, mutlak dinî duyguya bugün daha çok, daha ciddi, daha hayatî bir şekilde ihtiyaç vardır.
Dini (dinleri) dikkatli ve âlimce tanımayı gerektiren mesele lerden birisi de şudur: nin dikkatli bir şekilde ince lenmesi bize şu büyük hakikati gösteriyor; tarihin gidiş yolunda din İki akıma sahiptir: Biri insanî akım, diğeri ise tarihî akımdır.

insanî akım ve insanî gidiş daima canlıdır. Bugünkü insan, belki geçmişteki insandan daha çok dine ve dinin insanî gidişine muhtaçtır.
Niçin muhtaçtır?

Çünkü, geçmişteki insanı gelenek ve geçmişe saygı, mil liyet, toprak ve kan övünmeleri tatmin ediyordu. Maddî hayat için gösterdiği telaş onu meşgul ediyordu. Yeniçağ'ın insanını, ilmî ve teknik keşifler bile ikna ediyordu. Ama bugün artık bun ların hiçbiri bir şeye yaramıyor. Bütün bunlara sahip olmasına rağmen insan yine isyan ediyor. Ölüm ve cinnet derecesine ula şan bir isyan. Medeniyetin yıkılması ve bugünkü insan toplu munun yok olması korkusuna doğru giden bİr isyan. Bu, geçmi şin aksinedir. Geçmişte insanın cehaleti, zaafı, korkusu ve maddî ihtiyaçları din ile karışmıştı; her şeyi dinden almak isti yordu. Şimdi, ilim çoğu ihtiyaçları kaldırıyor, ama kaldırmadığı şey, yüce dindir. İnsana ve hayata anlam bağışlayacak bir din. Bugünkü insan, her zamandan daha fazla bu dine muhtaçtır.

İkinci akım, olumsuz akımdır; tarihe hakim olan akımdır. Bu, insanî ve dinî yönün zıddıdır. Egemen güçler tarafından, halkın zararına ve aleyhine, mevcut durumu açıklamak için kul lanılıyor.

Bu iki din, tarih boyunca birbirlerine karşı daima mücadele ve savaş halindedir. Bu tarihin sonunda, biz şimdi dini iki görüş açısından inceliyoruz:

Biri bizim zamana ve asra bağlılığımız açısından. Bu asır ilim ötesi bir yorum arıyor; insanın yaşaması için bir anlam, bir ruh, bir iman ve yüce bir aşk arıyor.

İkincisi ise, bizim bir dinî kültür ve topluma bağlı olmamız açısından. Dinin o olumsuz akımı bütün tarihimiz boyunca ha reket ve hakimiyet sahibi olmuştur. Halka, dinin kendisine tari himize, halkımızın hareketine ve toplumumuza karşı bir fonksi yona sahip olmuştur. Bu fonksiyonu göstermek gerekir.

Bu unsur, ni ve dinleri tanıma konusunu, yeni den ilmî bir şekilde baştan başlayarak gözden geçirmemizi ge rektiriyor.

Bu konuyu bitirmek için vaktimiz az, onun için gelecek ko nuşmaların başlıklarını, konularını şimdi arz ediyorum. Not al manızı rica ediyorum.

GELECEK DERS

1. Din nedir? Sosyologların, tarihçilerin, filozofların yapmış oldukları din tarifleri.
2. Filozoflara, tabiat âlimlerine, sosyologlara, antropologlara göre dinin meydana gelmesine sebep olan çeşitli faktörler. Bun ların ortaya attığı görüşler: Korku faktörü, eşyanın sebepleri ko nusundaki cehalet faktörü, mülkiyet, Durkheim'in teorisi (bir toplumun ortak ruhu) veya başka bir deyimle toplum vicdanı), David Hume'un teorisi, (Dinin meydana gelmesinde ve değiş mesinde tabiat faktörü), Freud'un teorisi (ruhsal faktör), Young'un teorisi (özel dinî vicdan), sosyal vicdanın aşamalarından biri, o sosyal vicdanın kendine özgü aşamalarından biri "insanın inkistansı"dır.

Fıtrat faktörü, uyku dini, (uyuşturan din) uyanış dini, ilim den aşağı olan din ve ilim ötesi din.

Araştırma ve Tercüme İçin Teklif Edilen Konular

Şimdi küçük bir hatırlatmada bulunuyorum. Bu sınıfın be nim on, onbeş günde bir gelip, ders verip gittiğim bir sınıf şek linde düşünülmemesi gerekir. Bu kurumun

müstakil progam-ramlara sahip olduğunu ve bunları icra ettiğini bilmeniz gerekir. Ama benim ve sizinle ilgili olan şey buradaki talebe programı dır, biz bununla sorumluyuz.
Bu programa, sahip olduğumuz imkânlarla sorumlu bir fert olarak kendimiz katılıyoruz. Bu programı genişletiyoruz ki bir şahsa bağlı program olmasın, benim olmayışımla programlar ip tal edilmesin.
İşimizin öyle bir şekilde ilerlemesi gerekir ki, diğer branş larda da bu programa paralel programlar büyük ve tecrübeli uz manlar tarafından hazırlanabilsin, işimizin bu diğer programla ra paralel devam etmesi gerekir. Özellikle öğretim sonrası ve bu klâsik şekilde değil, belki diğer çeşitli faaliyet dallarında da çalı şılmalıdır. Bu cümleden olmak üzere, sanat faaliyetleri, sosyal
faaliyetler, edebî faaliyetler ve diğer faaliyetlerde programlar yapılması gerekir. Bu yoîla çeşitli yönlerden bu neslin ve zama nın üzerinde şuurlu bir etki oluşturabilelim. Toplumumuzun şuurlanmasında bir fonksiyona sahip olabilelim.
Bendenizin bu konuda yapabileceği şey şudur; din, sosyoloji veya İslâm konu larında araştırma yapabilecek durumda olan ve bunu seven kimseler özel bir uzmanlık branşı şeklinde bir risale yazsınlar. Hatta bir mesele hakkında birkaç sene bir araştırma yapsınlar. Ama, bilgi sahibi olduğum sahalardaki çeşitli konuları veya si zin teklif edeceğiniz konuları ortaya koyabilirim- İstekli olan herkes, bu konularda araştırmalar yapıp, çalışmalar yapabilir.
Elbette ben, yardımcı olmak için kaynakları söyleyim, işin planını göstereyim veya gerekirse kitap, mikro film, belge vb. araçların hazırlanmasını irşad kurumundan isteyeyim; bunları emrinize versin ki bir konudaki ilmî araştırma ve özel bir konu daki inceleme sonuçlansın.
Ayrıca şunu hatırlatayım, burada şu anda birkaç bin cilt ki taba sahip bir kütüphane var. Henüz işin başlangıcındaki bu kü tüphane, sizin emrinizdedir. Zira daha çok sizler bu kütüphane ye ihtiyaç duyacaksınız. Onun idaresinde, genişlemesinde ve ondan istifade etme konusunda birinci derecede bir role sahip olabilirsiniz. Tam anlamıyla emrinizde ve istifadenizde olabilsin diye daha fazla kitap satın alınması için uygun bir bütçenin de temin edilebileceği konusunda ümitliyim. Daha fazla kitap bu lunsun ki kaynaklar, deliller ve nüshalar açısından sıkıntı çek meyelim. Halk için ve hepiniz için bir araştırma kaynağı olsun, bu sahada ilmî araştırma yapmak isteyen herkes için istifade kaynağı olsun.
Bir sınıf gibi çalışalım (ama sonunda yasal imtiyazları olma yan bir sınıf). Aldığımız diğer lisanslar, diplomalar hep ücret diplomalarıdır. Gelip, burada bizim için ne ekmek ne de su ola cak bir diploma alalım. Ama şu var sadece, aydınlar ve tahsil yapmış olanlar halklarına ve zamanlarına hizmet edebilirler. Bunlar başlarını ekmek ve su çiftliklerinden kaldırsınlar, dünya yı görsünler, hür ve dindar olarak düşünsünler. Gerçek an-

lamıyla böyle düşünen kimseye aydın fikirli diyorlar, tasdik edi ci değil! Vesselam.
Şimdi bu maksatla, örnek olarak size birkaç konuyu arz edi yorum, not almanız gerekebilir. Konu olarak hangisini beğenir seniz onu seçiniz veya bunlar dışında aklınızda olan bir konu varsa onu araştırınız.
Bu araştırmayı neticelendirip bitirdikten sonra bu sınıfta bir konferans şeklinde verebilirsiniz veya bir risale şeklinde bastırıp yayınlat abilirsi niz.
Herhalükârda faaliyetlerimizin çeşitli alanlarda, daha derin, sağlıklı ve zengin olması için gayret gösterilmelidir. Toplum da bu derslerden daha çok faydalanmış

olur. Özellikle kuru bir sı nıfta, fert eğitilip yetiştirilmiyor. Sınıfta sadece fikir (ide) almak gerekir. Sonra bu fikri, kitap okuma, kitap tanıma, tartışma ve araştırma işinde devam ettirmek gerekir. Kendinizi yetiştirmek ve eğitmek gerekir. Sınıf, bunları destekleme dışında yapıcı olamaz.
Konulara gelince:
1. "Yenilgide parlak zekânın ortaya çıkması." Maksadım, İran tarihinde görülen özel ve hayret edilecek tekniklerdir.
İran, İslâm'dan önce millî hakimiyet döneminde idi. Ama o dönemde bİr dehâ görülmüyor. İslâm'dan sonra yenildiğini gö rüyoruz. Medeniyetsiz Arap ve yabancı bir hilâfet, ona hakim oluyor; bütün millî ve kavmi kudretleri ondan alınıyor. Hatta bedevi Arap, efendi şeklindeki medenî İranlı'yı kölesi olarak gö türüyor. Böylesi bir baskı ve zorluk dönemi yani birinci, ikinci ve üçüncü asırlar, zahiren onun yenilgi ve çöküş dönemidir. Bu dönemde İranlı parlak zekâ bütün boyutlarıyla açılıyor:
Askeri açıdan Ebû Müslim, edebî açıdan Firdevsî, ilmî açı dan Harzemî, felsefî açıdan Ebû Ali ve Razî gibi dâhiler ortaya çıkıyor. Kısacası bu zeki ve yetenekli milletten, bütün sahalarda dünya çapında büyük dâhilerin çıktığını görüyoruz. Bunun ne deni, bu büyük zorluktur. Kültür medeniyet dünyasında, ev-
rensel bir şöhrete sahip olan İranlı dâhi, niçin yenilgi devresinde ortaya çıkıyor? Bu büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir ilmî araş tırmayı gerektirir.
Çoğu İranlıların, bütün İslâmî ilimlerin İranlılar vasıtasıyla tedvin edilip, geliştirildiğini bilmemesi muhtemeldir. En büyük tefsircilerin, hadisçilerin, tarihçilerin, fakihlerin, İslâmî ilimlerin çeşitli branşlarındaki büyük âlimlerin çoğu hep İranlıdır. Şaşıla cak şeydir; Ehl-i Sünnet'in altı sahih hadis kitabının müellifleri, Şia'nın "Usûl-u Erba'a" müellifleri, yani genel din konularını ve mes'elerini, bütün mezheplerin usul ve füru'unu kapsayan on kitap... Müellifleri istisnasız İranlıdır- Bundan daha hayret verici şey ise Arap dilinin, lügatinin, âdabının İranlılar vasıtasıyla dü zenlenip, tanzim edilmesi ve mükemmelleştirilmesidir.
2. Yeniçağ'daki Avrupa'da hangi dinle, hangi faktör kavga ya tutuştu?
3. Her sene tekrarladığım ve daima çeşitli cevaplar aldığım soru şudur:
Peygamber ve Ali, aynı dine aynı topluma, aynı yola, sahip iki şahsiyettir. Aynı halka iş yapıyorlar; biri işinde zafere ulaşı yor, kudreti ile alıyor. Ama diğeri yenilgiye uğruyor.
Peygamber niçin galip geliyor? Ali niçin yeniliyor?
(Öğrencilerimden biri: Bir bilgine sordum "Allah'ın isteği dir! diye buyurdu", diyordu. Bu cevap tatmin edici değil. Geylân-ı Dımaşkî'nin sözüyle. "Bunlar günahı da Allah'a ait kılı yorlar!")
4. Peygamberin ashabı bize hiç kimsenin veremeyeceği dersleri verebilir. Çünkü onlar bizler gibi insanlardı. Peygamber ve imamın huyu, zâtı bizden farklıdır denilen konu, en azından bunlar hakkında geçerli olmuyor. Zira onlar bizim gibiydiler, dünyada öylesine büyük bir fonksiyonu ifâ ettiler. İnsanî tekâmül açısından böyle bir büyüklüğü gösterdiler. Niçin? Son ra hangi büyükleri gösterdiler, kendi varlıkları ve yaşamlarıyla bugünkü insana hangi dersleri verebilirler?

Bu şahsiyetleri, şimdiye kadar niçin tanımamışız? Neden tanıtılmamışlar? Biz şimdiye kadar ne yapıyorduk, hangi işlerle meşgul idik, hâlâ ne ile meşgulüz? Bilemiyorum.
Bİz bunları tanımıyoruz, yılda bir defa bazılarından bilin meyen isimler halinde

tekrarlanıyor. Bazılarının isimleri ise hiç hatırlanmıyor. Bu insanların, İslâm hareketinde ve tarihimizde büyük bir yerleri ve emekleri var; insanî açıdan büyük öğretici lerdir. Fakat henüz meçhul insanlar... Bizim bunları tanımamız gerekir, zira bizden başka tanıyacak kimse yok.
Diğerlerinden beklemenin, eleştirmenin faydası yoktur. Bi zim işe başlamamız gerekir. Bunları tanıyalım; bunları tanımak, ihya etmek, bu şahsiyetlere tapan fakat bunları tanımayan top luma, tanıtmak için gayret gösterelim.
Bunları topluma tanıtmak, gerek fikrî ve kültürel açıdan, gerekse iman ve hareket açısından toplumu zenginleştirmek de mektir.
Bu dostların tek tek bilinmesi gerekir. Şimdiye kadar bu ko nuda birtakım kitaplar yazılmış. Bunların ancak bazıları okun maya değer. Selmân, Ebû Zer, Ammâr, Yasîr gibi. Ama bazıları hakkında ise bir tek satır bile mevcut değildir. Halbuki toplu mumuz kendisini Şii bir toplum sayıyor. Onlar, İslâm tarihinin başlangıcında ileri ve gerçek Şia'yı başlatan şahsiyetlerdi. Onları tanımamak bizim açımızdan korkunç ve utanç verici birşeydir. Cehaletimizi göstermektedir. Ben herkesin onlardan birisini seç mesini ve hakkında bir risale yazmasını rica ediyorum. Bu risaleler basılsın ve halkın eline ulaşsın. Bu toplum 1400 sene sonra Şia olmayı, bu aşkla yaşamayı arzuluyor. Şia'nın birinci derecedeki şahsiyetlerini, en azından 20 sayfa ölçüsünde tanısın.
5. Şia tarihindeki çok büyük meselelerden birisi Hz. Ali (a.s.)'nin tanınmasıdır. "Ali (.as.) çeyrek asır sustu" bu konu da bir risale konusudur.
6. Üniversitelerde ortaya koydukları şey, genellikle kalıpçı olarak hüküm veren yazarların düşünceleridir. Tıpkı küp şeker ler gibi hep aynı biçimde.

51
islâm'dan sonra Araplara karşı millî bir İran direnişi meydana geldi; direnişin liderlerine baktığımız zaman Efşin gi bilerini de o kahramanlardan biri olarak görüyoruz. Efşin, kendi toprağını Arap hakimiyetine bıraktı kendisi de halifenin bir hiz metçisi oldu. Halifenin "Eşrosine" idaresini ona vermesini ümid ediyordu, bu konu çarpıtılarak şu şekilde gösterilmiştir! İranlı-lar'ın ve bu kahramanların, birinci ve ikinci asırdaki isyanı Araplar'ın, dolayısıyla İslâm hükümetinin aleyhine olmuştur. Halbuki meselenin aslı başka şekildedir. Şöyle ki; İslâm'ın Zer-düştlük veya milliyet aleyhinde bir meselesi olmamıştır. Belki mesele, İran eşraflığının (Asillerin) meselesi idi. İslâm'dan sonra aile ve saltanat hükümetlerini kaybetmişlerdi. Kendi saltanatla rına kavuşmak İçin Emevî ve Abbasî halifelerinin İslâmî lıilafet-leriyle -Arap eşraflığıydı, İslâm hilafeti değil- savaştılar.
İran asillerinin Arap asilleriyle olan bu savaşının sonucu ne dir? Taviz!
Safârî, Sâmânî, Tâhirî vb. hükümetler bu tavizin neticesidir. Zira Arap hilafeti (İslâm hilafeti değil) geldi, İslâm'ı bunlarla bir alış-veriş konusu yaptı; İslâm'ı bizimle bir irtibat aracı olarak bizden alın, dönüşte biz mahallî hükümeti tekrar size vereceğiz, dedi.
O taraftan da Araplar İslâmî oyunu bu rakip asillere verin ce, onun Arap topraklarındaki hükümetinden vazgeçmesini is tedi. Böylece onlar eski hükümetlerinin makamına geri dön düler.
O halde bu İran eşraflığı ile Arap eşraflığı arasında bir alış veriş meselesidir. Yoksa, İran'ın İslâm'a karşı millî bir isyanı de ğildir veya bir milletin diğer bir millete karşı isyanı değildir (bir iki konu müstesna). Dolayısıyla bu, milletimiz için bir iftihar şekli değildir.
Bîr millete hizmet etmek, onun hakkında 'yalan iftiharlar" uydurmak değildir. Sonra millet şuurlanıp bu iftiharların yalan olduğunu anlayacaktır. Ayrıca bütün gerçek ve doğru iftiharla rını da bir tarafa atması ve hiçbir iftiharına inanmaması da hiz-

met değildir. Şimdiki gençler ve aydınlar arasında durum böy ledir.
En büyük hizmet şudur: Neslimize tarih ve milletini dikkat li ve ilmî bir şekilde tanıtmaktır. Gerçek ve doğru iftiharları ona tanıtmaktır. Milletimiz büyük iftihar kaynaklarına sahiptir. Ebû Müslim ve Efşin gibilerine ihtiyacı yoktur.
Çünkü, bu çok hassas bir konudur, bugün buna oldukça fazla dayanılıyor. Genellikle müsteşrikler, İranlı yazarlar ve araştırmacılar bu konuya fazla dayanıyorlar. Ama çoğunlukla özel bir anlayışla, ön yargıyla, çıkarcı sonuç almalarla.
Tercüme İçin çeşitli İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça eserlerin bir listesini not almıştım, bu dilleri bilenler tercüme edebilirler. Bunların bazısı çok hassas ve ilmîdir.
Bir kitabı yayınlamak veya tercüme etmekle bir neslin dü şüncesinde büyük bir imanî etki bırakılabilir. Eğer hepimiz gay ret gösterirsek, kalemle, atacağımız tutarlı adımlarla, azimle bu asırda, bu nesil için bir şey yapmış oluruz. Vesselam.

İKİNCİ DERS

"Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu
emreden ve kötülükten meneden
bir cemaat olsun..."

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
Önceki oturumda 16. ve 17. asırlarda Batıda orta sınıf veya burjuva sınıfı adıyla yeni bir sınıfın meydana geldiğini söyle miştik. Yani parayla iş yapan bir sınıf, ticaret ve esnaflıkla uğraşan, sanayi ve el sanatı malları satarak zamanını geçiren bir sınıf.
Burjuvazi oluştuğunda, yeni fikrî hareket de şekillendi.
Bu sınıfa şu açıdan orta sınıf diyorlar: Ortaçağ'da, feodal toplumda ve büyük mülkiyetlerde toplum iki sınıfa taksim edi liyordu.
Birisi asiller (eşraf) sınıf veya efendiler. Bunlar herşeyin sa hibidir. Hem toplumun maddî ve iktisadî kuvvetlerine sahiptir, hem de -bu delil ile- toplumun, manevî, ahlâkî, fikrî, edebî ve sanatsal kuvvetlerine ve güçlerine sahiptir.
ikinci sınıf ise köylü, çiftçidir. En genel anlamıyla gerek serflik dönemindeki "serf", yani köle olmayan köylü (bunlar toprağa bağlıydı, mülk sahibi arazisini sattığı zaman köylü de satılmış oluyordu) gerek kölelik dönemindeki köle (köle toprağa

bağlı değildi. Ama mülk sahibinin mallarından biriydi, tıpkı hayvanlar ve eşya gibi alınıp satılıyordu. Efendisi onun can ve varlığının sahibiydi), gerekse daha ileri ve gelişmiş şekliyle ol sun. (Köylü köle değildir, toprağa bağlı değildir, resmen alınıp satılmıyor, ama herşeyden mahrumdur, hiçbir şeyi bulunma maktadır.)
Bu iki sınıfa genel bir tabirle, hakim sınıf ve mahkûm smıf denilebilir. "Hakim sınıf "hakim heyeften, ayrıdır. "Hakim he yet" topluma hakim olan hükümet biriminden ve hükümeti elle rinde bulunduran kimselerden ibarettir. Siyasî otorite, yasalar, askeri güç ve kudret onların elindedir. Bir gruptur, bir sınıf de ğil. Ama "hakim sınıftan maksat sosyal ve maddî-manevî güç leri ellerine geçirmiş olan sınıftır. (Bütün kudretler bu sınıfın elindedir). Hatta siyasî meselelere girseler, siyasî makama sahip olmasalar bile, bu sınıftan olanları herbiri sermaye, kudret ve bir grup üzerinde sahip olduğu nüfuzu ölçüsünde hakim sınıfın bir parçasıdır. İsterse hükümetle direkt bir ilişkisi olmasın, hatta ona muhalif bile olsun.

Hakim sınıf ile mahkûm sınıf arasında bu şekliyle eskiden -kölelik, feodalite, serflik döneminde- mutlak bir boşluk vardı Eski toplumlarda -hatta köylerde bile- açıkça görülebilecek bir sınıfsal ikilikti. Hatta bu ayırım, çeşitli çehreleriyle mimarîye bi le yansımıştır. Bu iki sınıf birbirine tamamen uzaktır. Sosyal bir yolun iki noktasıdırlar. Eski mimaride (köylerde şimdi bile) efendilerin evlerinde misafirleri kabul ettikleri odaların özel bir şekle sahip olduğunu görüyoruz.
Önce odanın tamamını oluşturan büyük bir dikdörtgen var dır. Bu dörtgenden sonra -yani bu dörtgene girişten sonra ona ilave edilmiş olan başka bir dikdörtgen veya kare daha vardır. Horasan köylerinde bunlara "Şah-Neşin" (odanın içinde baş ta rafta oturacak yüksek, özel bolüm) diyorlar. -Diğer yerlerde baş ka bir isim taşıması mümkündür.- Bu kısmın asıl odadan ayrı olduğu bellidir. Üç müstakil duvara sahiptir; dördüncü duvarda asıl odaya ulaşılıyor.

55
Bu binaya girdiğimiz zaman yanyana iki oda görüyoruz biri büyük diğeri küçüktür, ikisi birbirine bitişiktir, aralarında kapı ve duvar yoktur. Bu iki kısım birbirine zıt şekilde döşenmiştir. Küçük kısımdaki eşyalar daha pahalıdır, büyük kısımdaki eşya lar daha ucuz ve sadedir.
Gerçi bu iki oda birbirine bitişiktir, ama herşey farklılığı an latır. Döşeme, perde ve süslemeden tutun, tavanın yüksekliğine kadar. Küçük kısım -şah-neşin- daima daha yüksektir.
Kışın "tağar"ı (kışın evlerde ısınmak için altında mangal, üs tünde yatak bulunan büyük kürsü) şah-neşin kısma koyuyorlar. Çünkü bugünkü durumun aksine bunun bir asillik yönü vardır. Odun veya kömür sobasını ise genel kısma kuruyorlar, burada ne yastık ne döşek vardır.
Mimar ve eski mimari sınıfsal ikiliği ve çelişkiyi göstermek için bütün bu çabayı gösteriyor. Mimar bu ikiliği odanın içinde, şeklinde, pencerelerinde, mimarî süslemesinde, dekorda göster mek ve ona gerçeklik kazandırmak istiyor.
Şöyle ki, korkunç sınıfsal çelişkide efendiler, işin çeşidi açı sından işçi veya köylü ile doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Bir oda da toplanmaları ve bir çatının altında oturmaları gerekir. (Kapi talist düzenin aksine. Kapitalistin işçinin yüzünü asla görmeme si, ismini işitmemesi, onu tanımaması mümkündür. Özellikle bugünkü uyum kapitalizminde. -Büyük tröstler ve karteller şek lindedir- Binlerce işçi onların çeşitli müesseselerinde çalışıyor; hiçbirisi o müessesenin, tröstün veya kartelin sermayedarının -sermayedarlarının- kim veya kimler olduğunu bilmiyor.)
Bu dönemde din, bu iki zıt kutbun arasındaki uyum ve koordineyi sağlama rOlünü oynuyor, bir örtü oluyor. Yani bu iki sınıfın, şiddetli sınıfsal ihtilaflarını dinî ortaklık ile örtüp, kapatı yor. Bu iki ayrı ve zıt sınıfı uzlaştırıyor, bir araya topluyor.
Burada elbette dinden maksadım, hakim sınıfın üç somut boyutundan biri olan dinî yönüdür, Sonuçta din ya çirkinleştiriliyor veya tahrif ediliyor. Bunu, din böylesi bir sosyal rolü oyna-yabilsin diye yapıyorlar. Bu din, efendiler sınıfın ve halk (raiy-
56

57
ye) sınıfını özel dinî törende bir yerde topluyor. -Mersiyelerde ve mevlitlerde olduğu gibi.- Ama mimari bu çelişkiyi göster meye uğraşıyor; bu iki sınıfın zorunlu olarak toplanmasında da sınıfsal ihtilaf korumaya çalışıyor. Efendilerle, raîyyenin yan ya na oturmasını engelliyor.
Efendiler onlara bağlı olanlar, şah-neşin'de ve yüksekte otu ruyorlar, köylüler ise

aşağıda, girişteki basit odada oturuyorlar. Bu durum, dükkâncının kellesi görülene kadar devam ediyor. O, düne kadar sade bir köylü ve çiftçi idi, yeri efendilerin oda sından aşağıda olan büyük oda idi. Şimdiyse başka makamlar ve mevkiler kazanmaya başlamıştır bile. Çünkü para sahibidir, efendiler ve efendilerin ailesi ona muhtaçtır.
Sermaye ona bir şahsiyet sağlamıştır, ama asil bir soya ve ır ka sahip değildir. Ağazâde, hacızâde, asilzade değildir. Basit avam sınıfından da gösterilemez, fakat diğer taraftan asılsız ve köksüz oluşu efendilerin yerinde oturmasına engeldir.
O halde ortak bir sınır tespit edilmesi gerekir, öyle yapıyor lar. Tağarın kürsünün alt basamağını (her halükârda asilliktir, ama biraz alt tarafını) ona veriyorlar. Böylece asiller ile avam arasında bir yere yerleşmiş oluyor.
Burada, orta sınıf meydana geliyor. Artık ne basit avam, ne de asilzadedir. Pratikte efendidir, ama asılsızdır, köksüzdür, efendisinden aşağıda gösterilmektedir.
Orta sınıf başlangıçta gelişiyor, yavaş yavaş iş başına geli yor. Öyle bir yere ulaşıyor ki, tağarın kürsünün etrafını işgal ediyor, asilleri dışarı atıyor. Bu, yeni orta sınıfın devrimidir, burjuvazi devrimidir. Büyük Fransız Devrimi bu gruptandır. Yeni, zengin, aydın görüşlü, mütefekkir, değişken orta sınıfın devrimi; çürümüş, anlamsız ırksal farkları, övünmeleri ve ailevî ayrıcalıkları üstünlük sebepleri sayan eski eşraflığa karşı idi.
Orta sınıfın devrimi, ölçüleri ve kıstasları değiştiriyor. Dün üstünlük ölçüsü kan, toprak, ırk, soy ve aile idi; bugün ise ikti sat, para, sermaye oldu.
Orta sınıf (burjuvazi), hürriyetçi bir devrimi başlatıyor. Çünkü kendisini ve toplumu onu reddeden bütün kayıtlardan ve sınırlamalardan kurtarmak istiyor.
Orta sınıf iş başına geliyor, kudret ve hakimiyeti ele geçiri yor. Bu dönemde din ile -Ortaçağ'daki değerlerin, bakış açıları nın sosyal düzen ilişkilerinin koruyucusu olan eski şekliyle- mü cadele ediliyor, iki çeşit görüş meydana geliyor. Birisi değişim kazanmış dinî görüştür; dünyaya yönelen bîr görüştür (bu pro-testanlıktır). Diğeri ise din dışı bir görüştür. Aslında dine, dînî duygu ve din felsefesi ismiyle saldırmaya başlıyor. Her ikisi -özellikle ikinci grup- toplumdaki çeşitli dinî şekillerle veya in sandaki din duygusuyla mücadele etmek için ilim silahına gerek duyuyor. Din dışı eski edebiyattan -din dışı Roma ve Yunan edebiyatı gibi- yardım alıyorlar. Rönesans'ın belirgin özellikleri -16. asırdan 17. asra kadar- onun din ile savaşmasıdır. Gerek da ha yeni bir din ve daha yeni bir dinî görüş şeklinde olsun, ge rekse ilim, tabiat ilimleri, beşerî ilimler, felsefî istidlal, mantıkî istidlal şeklinde ve gerekse yeni itikadı mektepler ve ideolojik mücadele şeklinde olsun.
Yani bu grupta, yeni sınıf ve eski sınıf vardır, -iktisadî açı dan- yansıma buluyor, yeni fikir ve eski fikir unvanıyla yansı yor. Felsefeye ise aklî, İşrakî ve ihsası felsefe unvanıyla yansıyor. Sonra kapalı dünya görüşü ve açık dünya görüşü adıyla yan sıyor.
İslâm ülkelerinde -genel olarak Doğuda- yetişmiş olan ay dınlarımızın çoğu maalesef itikadı, fikrî ve zihnî dayanaklarını Batı kültüründen aldıkları için onların sosyal alt yapı temeline göre, kendilerine özgü dinleriyle, Ortaçağı ve Ortaçağ'daki sos yal düzeni kuvvetlendirici rol oynayan dinleriyle zıtlaşmaları gibi, bizim aydınlarımız da kendi dinleriyle zıtlaştılar, kavgaya tutuştular. Avrupalı aydınlar, kendi sınıflarının ilerlemesi ve sı nıflarını ileri götürmeleri için hareketin ve genel insanî ilerleme nin zararına olan çoğu durgun kanunları, anlaşmaları, itikatları ortadan kaldırmak için Katolik mezhebine karşı ideolojiler ve

ekoller bina ettiler. Biz böylesi bir konumda olmadığımız halde, dinimiz onların

dinî gibi bir role sahip olmadığı halde, onların düşüncelerini aldık ve Batının itikadî temelleri üzerine sosyal bir inanç oluşturduk.
Bu yüzden -16. ve 17. asırlarda- aydının Ortaçağ'da mevcut ve hakim olan dine karşı mücadelesi, sadece geçici ve kendi za manından kaynaklanan mücadeledir. Ama o sözlerin, aydınları mız tarafından tekrarlanması olumsuz bir fonksiyon meydana getirir. (Şöyle ki, o inançların kendi çevresinin sosyal deneyimi ile bağlılıkları yoktur; onun dini ile Avrupa'nın dini arasında bir benzerlik yoktur. Genel olarak kendine özgü bir sosyal duruma ve sınıfsal çelişkilere sahiptir).
Batılı aydınlar -yeni inançlarıyla 16. ve 17. asırlarda- olumlu bir fonksiyon ifâ ettiler. Hareketli ve yapıcı bir sınıfa şekil ka zandırdılar, ilmin ilerleme yolunu açtılar, çeşitli ilmî keşiflerin ve icatların yapılmasını sağladılar.
Ama 16. ve 17. asırdaki aydınların aynı sözleri düşünceleri, kavramları, görüşleri ve sloganları, Müslüman Doğuda sadece iki netice meydana getirdi:
Birincisi şudur, toplum aydınların ne dediğini anlamadı (şöyle ki, aydın grubun ve zümrenin ortaya çıkmasından sonra, toplumumuzda birkaç nesil gelip geçmiştir, toplum henüz onla rın varlıklarını hissetmemiştir) çünkü toplumumuz aydının dili ni anlamıyor. Aydının dayandığı, tenkit ettiği noktaların halkın yaşayışıyla hiçbir alâkası ve uygunluğu yoktur. Halbuki Avrupa aydınları toplumlarının, Katolik kiliselerin, toplumun dinî tören ve inançlarının içinden geliyorlardı; balık gibi toplum ve halk denizinden yüzüyorlardı. Yol gösterme, fikirleri tasfiye etme, hurafelerle mücadele etme; kendi inandıkları dindeki hurafeler le mücadele etmekle uğraşıyorlardı.
Ama bizim aydınlarımız halkın içinden çıkmadıkları için, dışarıda yetişmiş ve eğitilmiş oldukları için, toplum ile araların da büyük bir uçurum vardır. -Buz ve su gibi- topluma ve halka nüfuz edememişlerdir. Bu yüzden Doğu toplumunda aydın zümresi vardır; ama aydın hareketi yoktur.

59
İkincisi, dışarıda eğitilmiş ve yetişmiş böyle sun'î bir zümre nin meydana gelmesi, vatanlarında sosyal birliğin parçalanma sına ve yenilgiye sebep oldu. Çünkü bu grup az da olsa düşünü yordu, şuurları İlimle donanmıştı; şuurlarını toplumun içine götürecekleri yerde, toplumun bütün bedenine ve halk kitlesine verecekleri yerde, halktan ve toplumdan uzak kaldılar, toplum dan ayrı soyutlanmış bir zümre olarak ortaya çıktılar. Bu parça lanmadan düşman faydalandı. Düşman bu boşluktan istifade ederek yer seçti. Böylece, Doğu ve İslâm ülkelerinde, Müslüman -ve Doğulu- halklar arasında siyasî ve kültürel sömürüyü halk ile aydın arasındaki boşlukta aramak gerekir.
Gerçek aydının hedefi, bu boşlukta halk ile kendi arasında bir köprü kurmak olmalıdır. Bu köprüyü anlayış ortamını sağla maya, meydana gelmiş olan tehlikeli ayrılmayı bağlamaya, an laşmaya, tanımaya ve aynı sorunu çözmeye dönüştürmelidir. Bu köprü kuruluncaya kadar halk, kendi durgunluğunda kala caktır. Aydın da kendi yabancılaşması ve dışlanması sırasında, şehrin yukarısındaki cafelerde oturup sözde geri kalmış toplum lardan, ileri toplumlardan, falanca ideolojiden filanca ideoloji den bahsederek sadece kendisi için var olacaktır. Aydın, kendisi için yaşıyor halk ise onun varlığını bile hissetmiyor. Eğer aydın hissedilmek istiyorsa o merdivenlerden aşağı inmesi, o yüksek evleri ve kafeteryaları terketmesi, kendisini halkın arasına bırak ması gerekir. Onların dertlerini ve ihtiyaçlarını hissetmesi gere kir ki kendisi de hissedilebilsin.
İlerici bir aydın -ki benden çok daha ilerici biridir- bana ser zenişte bulunuyor ve diyordu ki: "Niçin böyle yapıyorsun? Üni versite prestije ve ilme sahip olduğun halde dinî toplantılarda konuşuyorsun?"

Dedim ki: "Sen konuştuğun zaman, zihniyetlerle, adamlarla karşılaştığın zaman öncü bir aydınsın, ama kendi fıtratına ve duygularına döndüğün zaman, grupçu, aristokrat, bencil, sınıfa tapan ve halka karşı bir insansın. Hedefin sadece ve sadece ken di şahsî mesleğinin haysiyetini korumak ve ona haysiyet kazan dırmaktır."
60

Bu çelişki niçin?
Bu yüzden aydının zihnindekiler bir yerde, vücudu ise baş ka bir yerdedir. Bu ikiliği ortadan kaldırıp halk ile aydın arasın da bir köprü kurmanız gerekir. Böylece aydın, halka giden yolu bulabilsin; halk aydının muhatabı olsun ki aydın, aydın olsun. Aydın halkın imanında bir yer bulsun. Bu, şu anda olmayan, fa kat olması gereken birşeydir.
Eğer biz Avrupa'yı taklit ediyorsak, onların güzel tecrübele rinin taklit edilmesi gerekir. Bunlardan biri şu: Ortaçağ'ı tahrip eden, Yeniçağ'ı meydana getiren şey yeni din idi. Fikrî/dinî de-ğişmeseydi, dine karşı olan mücadele olmazdı. "Yeniçağ'ın ve yeni medeniyetin meydana gelmesinde Protestanlığın rolünü" Max Weber herkesten daha iyi açıklamış ve incelemiştir. Eğer fırsat olursa gelecek programlarda onun tezi üzerinde duracağız (bizim için sonsuz bir öğretici yanı var.)
Onaltıncı ve onyedinci asırlarda din ile mücadelenin felsefî, mantıkî ve zihnî bir yönü vardır. Ondokuzuncu asırlarda din ile mücadele başka bir şekli aldı. Veya diğer bir deyişle, din hak kındaki tavır farklı oldu. Eskiler gibi zihnî, aklî, felsefî akıl yü rütmeler yerine, toplumu tanıma, insanın gerçek tarihini tanıma üzerinde düşünülmeye başlandı. İnsanın değişmeler tarihi, insa nın kini, başlangıçtan şimdiye kadar insanın idrâkine ilgi duyul du ve bu konular açıklanmaya başlandı. Ondokuzuncu ve yirminci asır, dini tanımak için şu sözü başlık yaptı: '16. ve 17.nci asırlarda aydınlar, dini keşişlerden da ha iyi tanımadan onunla mücadele ettiler.' Bunu, şimdi kendi gözlerimizle görüyoruz ki, muttaki ve dindar bir insan din hak kında, kendi dinî esaslarıyla ve dinî inancıyla bir çeşit yanlış ta nımaya sahiptir. Dine karşı olan ve dini ezmek isteyen aydınla rımız da tıpkı o dindar gibi din hakkında yanlış bir tasavvur ve bilgiye sahiptir.
iki kutup görüyoruz ki bunlar, başka birşeyi din olarak dü şünmüşlerdir. Aydınlar Cennet, Cehennem, Âhiret, İman, sosyal ve fizikî hayatın ihtiyaçları ve imamlar hakkında, gerçeklere ay kırı, kendilerine özgü tasavvura sahiptirler. Sonra birisi bu yan-

61
lış zihnî tasavvura inanıyor adı dindardır, birisi de muhaliftir ve o da dine karşı olandır. Ama ne biri gerçek dine inanıyor, ne de öbürü doğru dinin muhalifidir. Çünkü aslında, burada bir din sözkonusu değildir.
19. ve 20. asırlarda dinin değişme tarihini tanımak, böylece insanlık tarihinde dinin meydana geliş keyfiyetini tanımak için diğer bir metoda başvurdular. ("AugusteıV'in aksine; o üst yapı ve metafizik âlemini hayalî bir şekilde gruplandırıyordu. Veya mantıkî açıdan gerçekten dini reddetmiş olduklarını düşünen 17. ve 18. asırların filozofları. Meselâ, hayatının önceki devresin de Voîtaire'de olduğu gibi). Zımnen insanın çeşitli yönlerini, in sanlık tarihinde ve insan toplumunda dinin çeşitli yönlerini ta nımaya çalıştılar. Ama hangi şekilde? Bunu tarihte üç ayrı dö nemde görüyoruz. Bu üç dönemdeki bütün insanî meseleler za man esasına göre gruplandırılabilir. Birincisi: Beşeri toplumun eski ve bedevî dönemidir. Bu dönemde henüz yazı yoktur; kita bet, eğitim, öğretim ve öğretim kurumları yoktur. Toplum, de neyimini, kavramlarını, anlayışlarını,

edebiyat, şiir ve dinî inan cını belli bir şekilde kaydedemiyor, diğer nesillere aktaramıyor; ki biz onların eserlerini düşünce tarzlarını, dinlerini inceleyebi lelim. Bu yönüyle birinci dönem, bedevî toplum veya vahşi top lum dönemidir. Sosyologlar edebe riâyet etmek ve saygılı dav ranmak için "vahşi toplum" demiyorlar. "Arkaik" veya "eski top lum" diyorlar; yani her iki kavram da saygıdan dolayıdır.
İkincisi: tarihî toplumdur. Tarihî toplum, medeniyetin, kita betin, işbölümünün, eğitim ve öğretim kurumunun bulunduğu bir toplumdur. Kendine özgü bir eğitim ve öğretime sahiptir, okul meydana gelmiştir, önceki nesillerin tecrübelerinin sonraya aktarılması imkânı doğmuştur. Sanat eserlerinin, kitabelerin, el yazmalarının, kısacası çeşitli eserlerin üzerinde inceleme yapıla bilir. Yapılan incelemeyle onları tanımak mümkündür.
Üçüncüsü: çağdaş dönemdir. 15. ve 16. asırlarda başlayıp şimdiye kadar geliyor.

Çağdaş dönemi ve tarihî dönemi tanımak kolaydır. Ama bedevi dönemi, yani resmî tarihten ve yazıdan önceki "arkaik" dönemi tanımak en doğru anlamıyla zordur. Fakat o dönemi ta nımak acil, zarurî ve hayatî bir konudur. Şunun için; "Bash-nard"m sözüyle; "Tarihten önceki ilkel bedevi toplumları dikkat li bir şekilde tanımadığımız sürece, toplum felsefesi ve sosyoloji hakkında dikkatli, gerçekçi ve ilmî görüşler ortaya koyamayız." Çünkü toplum bir gerçektir; ne çağdaş dönemde, ne Ortaçağ'da, ne de tarihî dönem (tarihin başladığı dönem) ve medeniyetlerin başladığı dönemde meydana gelmiştir. Belki bedevi dönemde meydana geldiği söylenebilir.
Bu toplumun hangi sebeple veya sebeplerle, hangi faktörle rin etkisi altında (iktisadî, sosyal, fikrî, zihinsel, doğal, coğrafik veya dinî) değişime uğradığını, değişimin hangi kanunlara uy gun olarak meydana geldiğini, bir dönemden diğer döneme na sıl geçtiğini anlamak için, bedevi toplumunu tanımamız gerekir. Çünkü ilk önce toplum orada meydana geliyor, çok açık faktör lerin ve sebeplerin etkisi altında değişime uğruyor.
17. ve 18. asırlarda her sosyolog, Eflatun'un "Cumhuriyet" kitabını okumakla insan toplumunu, avucunun içi gibi tanıdığı nı zannediyordu (bizim aydınlarımızın birkaç tercüme eser oku duktan sonra artık sosyolojide problem yok diye zannetmeleri gi bi.) Ama bugünkü sosyolojide 18. asrın aksine birisi çıkıp top lum, toplumun keyfiyeti, toplumun değişmesi ve toplumun de ğişme yasası ile ilgili 198 dikkatli ilmi kanun (teori) va'z edebili yor. Fakat bunları söyleyen sosyolojide bir tek açık ve kesin ka nun itiraf etmeye hazır değildir. "GurviclV'in sözüyle; "İlim ilerledikçe daha mütevazı olu yor." Bütün ilimlere el atmış olanlar ve herşeyin kendileri için açık olduğunu sanan kimseler, gerçek ilim aşamasında bir adım bile atmamış olan kimselerdir.

BEDEVİ TOPLUMU NASIL TANIYALIM?
Kendi toplumumuzu tanımak için öncelikle bedevi toplu mu tanımak gereklidir, dedik. Dini tanımak, din duygusunun nasıl oluştuğunu bilmek, dinî amellerin, ibâdetlerin, din ismiyle sahip olduğumuz inançların nasıl meydana geldiğini tanımak için de çaresiz bedevî toplumu tanımaya mecburuz. İnsan top lumunun bu dönemini ve bu dönemdeki beşeri kültürü ve anla yışı tanımamız gerekir. Arkeoloji adında yeni bir ilim dalı vardır. Eski Arkeoloji. Yoksa lafzî benzerlikler, kelime benzerlikleri İran'da da çoktur. Kelime benzerlikleriyle bütün dilleri tanıma

iddiasında olanlar var. Zevklerine uygun birşeyle bütün inançları ispat ve keşfe denler var. Kırk yıl önce Türkiye'de bir kongre yapıldı ve Ziya Gökalp isimli teorisyen (yürürlükte olan bu tarz alışılmış ülkele rin teorisyenleri gibi bir teorisyen) dedi ki: "Bütün medeniyetler Akdeniz'in etrafında Türk ırkından doğmuştur, bütün insanlı ğın dilleri Türk dilinden doğmuştur, onun dallara ayrılmış kı sımlarıdır...
Bizim bazı filologlarımız da Kureyş kelimesi, "kureş" keli-mesindendir. Abbas kelimesi de "esb" (at) kelimesinden gelmiştir dediler. Birisi de aslında Arapların bir dili yoktu, diyordu: Eğer kelimelerine bakarsanız, değişmiş, eğri büğrü Farsça kelimeler olduğunu göreceksiniz. Bu dili Araplara, Arap topraklarına ka çan Mazdekîler götürdüler. Onların bir dili yoktu! Konuşmayı öğrettiler! Sonra da Zerdüşt diniyle mücadele etmek için geçici olarak İslâm'ı ortaya attılar..."
Görüyorsunuz, böylesi ulema(!) için tarihî, dinî ve ilmî me seleler ne kadar kolay. Gerçek ulema içinse en küçük ilmî mese le ne kadar zor. Bu yeni arkeoloji -eskiyi tanıma bilimi- eski tapı nakları, eski sanat eserlerini, ceset kalıntılarını, mezarlarda kal mış eşyaları tanımak yoluyla, modern kimyanın yardımıyla (on ların tarihinin nasıl meydana geldiğini tanıyabilmek için), eski

filolojinin yardımıyla, medeniyetleri takip ediyorlar. Böylece kaynaklarını tanımaya ve bulmaya çalışıyorlar.
Meselâ, dünyanın en büyük filoloji üstadı olan ve gerçekten yetmiş küsur lisân bilen sayın Emile Benveniste kelimeleri ve Asya, İran, Hind ve Avrupa lisânlarının gramerlerini karşılaştı rarak, Aryailerin dilinin ilk kelimelerini (vahşi Arya kavminin, henüz göç etmemiş oldukları dönem Aryaİleri) buldu.
Sonra bu araştırmayı diğer lisanlar konusunda da yaptı, ilk dilleri buldu, o zaman ırklarının ilk dilleri arasındaki mukayese şu hakikati gösterdi; "İnsanlık başlangıçta bir tek dili konuşu yordu." Peder, mader (anne), birader, zemin gibi kelimelerin İn gilizce, Farsça hatta Arapça gibi kökeni ayrı olan dillerde müşte rek oluşu dilin birliğine bir örnektir. Görüyoruz ki eski filoloji yardımıyla (yani eski lisanları tanıma) insanlığın dil birliğine ulaştı.
Toplum konusunda da, bedevi toplumlar nasıl meydana ge liyor, nasıl sınıflara dönüşüyor, hükümet, din nasıl ortaya çıkı yor sosyal teşkilâtlar nasıl şekil alıyor gibi incelemeler yaptılar. Din konusunda da böyle çalışma la r yapıldı.
Burada arzetmek istediğim şey, bir öğretmen olarak öğren cilerime verebileceğim en büyük derstir. Bu benim ilk ve son sözümdür, başka ne dersem bu temele ve sonsuz öneme sahip olan bu meseleye örnek vermek içindir. O da şudur: "Dini tanı mak için, dine karşı olan âlimlerin, dinsiz âlimlerin, hatta hedef leri din ile mücadele olan âlimlerin gittiği yoldan gitmek ge rekir."
Ben bu yolumda, sosyoloji ilmî, iktisat, tarih felsefesi, antro poloji diye nitelendirilen ilimlerle dini veya dinin tabiat ötesi köklerini inkâr ettikleri lisânla konuşuyorum: İlmî ve beşerî me seleleri incelemek için bu lisânı en iyi lisân olarak görüyorum.
Avrupa'nın 19. asırdan sonra bütün boyutlarıyla insanî me seleleri (hatta tabiat meselelerini ve maddî meseleleri) incelediği ve gidip Allah'ın inkârına, tabiatta ve insan toplumunda dinin inkârına ulaştığı metodla (onların silahıyla) iş yapıyorum. Gör düğünüz gibi sınıfsal ve iktisadın asaleti metoduyla dinî mesele-

leri inceliyorum. Ama, tabii bir şekilde ve özel bir taassup olma dan. Onların ulaşmadığı bir sonuca ulaşıyorum; örneği benim bugünkü dersimdir, gerçekten söylüyorum.

Dini tanımak için ilkel dinleri tanımak gerekir. İlkel dinler, en eski ve en antik dinlerdi. Kitap yoluyla onları tanıyamayız. Kitaplar en fazla üç-dÖrtbin yıl önceki dinlerden bahsediyorlar. Bu dinler, şu anda da bulunan ileri dinlerdir.
Eski filoloji ve arkeoloji o dinin geliştiği çevreyi gösterebilir ler. Ama bu tek araç değildir, diğer bir yol daha vardır. O da kendine özgü, medenî toplumlardan uzak kalmış, kendi ilkel bekâretini korumuş kabilelerde, gruplarda ve ırklarda ara maktır.
Ondokuzuncu asırda bu bedevî kavimler vardı. Şimdi de biraz değişmiş olmakla birlikte mevcutturlar. Fakat medenî top lumlarla temas ettikleri İçin asaletlerinin bir kısmını kaybetmiş lerdir.
Bütün bunlara rağmen, henüz ferdî olarak yaşayan toplu luklar var. Bu topluluklarda henüz aile meydana gelmemiştir. Sosyal bağlılıklar, yöneticiler, kendine özgü dinî düzen, iktisadî teşkilât, üretim sınıfları veya tüketim sınıfları ayrılmamış ve müşahhas olarak meydana gelmemiştir.
Avustralya'da, Kuzey Amerika kızılderilileri arasında, Afri ka'nın bazı bölgelerinde halen ilkel bir şekilde yaşayan toplum lar var. Öylesi şartlarda yaşıyorlar ki, bu şartların biz medenîlerin 20-30 bin yıl önce yaşadığı şartlar olması muhte meldir.
Sosyolog, din bilimci, sanat tarihi ve edebiyatta araştırma yapan kimse, bu bedevî toplumlarda dinin keyfiyetini, sosyal ilişklerin insanî boyutunu, akaid, ahlâk ve onların dilini araştı rıp inceleyebilir, kanunlar bulabilir; bu kanunları toplum tarihi nin oluşması dönemine indirgemekle çok değerli sonuçlar elde edebilir. İşte Durkheim, Leoroul gibi şahıslar bu türden çalışma lar yapmışlardır.
Leoroul, Tayor, Max Müller, Spencer, ilkin 18. ve 19. asırlar da, sonra 20. asrın başlarında, orman köşelerinde, uzak adalarda

yaşayan toplumlara gittiler. Çalışma ve zahmetlerinin neticeleri ni kitaplara geçirdiler. Durkheim, kütüphanelerde oturdu, oku du; ve henüz elbise bile giymeyi bilmeyen toplumların hayatla rını yazdı.
Bu toplumlarda işbölümü meydana gelmemiştir. İş, av veya savaş için aletler, yazı ve kayıt mevcut değildir. Çok sınırlı bir dünya görüşleri vardır birkaç kilometre ötelerindeki kabileden bile haberleri yoktur.
Böylesi ilkel toplumlarda, bedevi kanunları, toplumun ilk teşkilini, dinî inancın oluşumunu, felsefî ve sanatsal inancı İnce lemek mümkündür. Sonra bütün tarih boyunca dinin nasıl mey dana gelmiş olduğu veya ilkel dinin nasıl olduğu söylenebilir.
Böylesi incelemeler, dine karşı olan sosyologların veya as lında dine muhalif olanların işi olmuştur. Bunlar dine karşı mü cadele etmiyorlarsa en azından dinsizdirler. İnceleme yapmaya daha çok, yüce ve metafizik bir hakikat durumunda olan dini inkâr ve reddetmek için gidiyorlardı. 17. ve 18. asırlardaki tabiat bilginlerinin fizik ve kimya yoluyla Allah'ı inkâr etmeleri gibi bunlar da Allah'ı inkâr etmek istiyorlardı.
Bunlar 16. ve 17. asırlardaki aydınların fikirlerinin etkisi al tındaydılar. Bugün bunlar çok eskimiştir. Dine karşı olan en ye ni hareket, benim şu anda söylediğim harekettir. Ancak benim sınıfım ve derslerim, din ile (gerçek olmayan din ile) mücadele etmek istemeyenlerin işine yaramaz.
Ahlâkî bir kişiliğe sahip bir arkadaşa (büyük bir sosyolog veya büyük bir âlim değildi) dedim ki: Ne propoganda yapıyo rum, ne de gelip dini tebliğ etmeni istiyorum. Dinin hak veya bâtıl olduğu konusunda da birşey söylemiyorum. Ama sen di nin köküne vurmak istemiyor musun? Buranın halkı müslü-mandır, sen din İle mücadele etmek için İslâm'ı öğrenmeye mec bursun. Sen kendi tabirinle aydın sorumluluğunun bilincinde, din ile mücadele etmek için sorumluluk yüklenmiş

birisin. O halde mücadele et ki aydınlığını koruyabilesin, ama sosyologla rın tabu ile ilgili konularıyla... Sosyologların bedevi dönem için tabu benzeri sözkonusu ettikleri kanunlarla insanlık tarihinin

yeni ve modern dini olan İslâm'la mücadele edemezsin. Çünkü İslâm çok yüce bîr zihne ve kültürel donanıma sahiptir. Sen yü ce bir medeniyetten faydalanan İslâm'la pençeleşemezsin. Bedevi dinin delilleriyle, tarihin en ileri dini olan İslâm'la müca dele edilemez. Bu sebeple seni, en azından kendin için İslâm'ı tanımaya davet ediyorum. Kur'ân'ı aç ve ne yazdığını gör.
Bu dine saldırman için bu dinin kitabını, Kur'ân'ı açman ge rekir, başka kitapları değil. Sen birini tanımışsın, ama ondan ayrı birini vurmak istiyorsun. Sen birşeyi reddediyorsun, bunlar başka birşeye inanıyorlar. O halde nasıl bunların, dinlerini bıra kıp senin arkandan gelmelerini bekliyorsun?
Bunlarla ruhunu doyuruyorsun dediğin zaman, meselâ Vol-e gibi olmuşsun. Çünkü o da, böylesi sözler söylüyordu. Ama sen kendi toplumundaki aydınların düşüncesinde bir de ğişme yapmış olan Voltaire gibi kendi toplumunda asla bir etki bırakamazsın. O kendi dinini ve dininin dilini tanıyordu. Hıris tiyanlığı kavramıştı. Ama sen dinini ve dilini, İslâm'ı anlamadan tanımak istiyorsun. Bu sadece şekli taklid etmektir, içeriği değil. Toplumu tanıman gerekir. Dinini kavramış olman, inançla rını tanımış olman, kitaplarında ne yazılmış olduğunu bilmen gerekir. Ancak o zaman mücadeleni başlatabilirsin. Ama şimdi sen öylesi şeylere dayanıyorsun ki, o kendi dininde bunların ak sini görüyor. O, senin duygularının boş ve desteksiz olduğunu biliyor.
Sen diyorsun ki: "Din, ferdi toplumda tek başına ortaya çı karan, yalnız bırakan bir faktördür." Müslümansa İslâm'ın bü tün esaslarının, emirlerinin toplanma ve bir araya gelme temeli ne dayandığını görüyor. Hacc'da, belli günlerde bütün ülkeler den, her ırktan insanlar gelip toplanıyorlar. Mescidi mabedidir ve ismi "cami" (toplanan yer)dir.
Sen asılsız İddialarınla, halktan dini alacağın yerde, onları derin düşünmeye sevkederek kendi bilgisizliğini anlamaya teş vik ediyorsun.
Ezmek ve mücadele etmek istediğin şeyi tanı! Başka birşeyi tanıyıp onunla alâkası olmayan şey aleyhinde bağırıp çağırma!

Bedevi Din
Araştırmacılar Mikronezya, Polinezya, Avusturalya, Güney Afrika, Kuzey Amerika kızılderilileri ve bazı Asya kabileleri arasında yapmış oldukları incelemelerle, benzer dinî şekillere, merasimlere, inançlara ve hepsinde benzer ibadetlerin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çünkü, bunların hepsi bedevi toplum lardı ve çok ilkel bir halde yaşıyorlardı. Şu sonuca ulaştılar; in sanlık, usulen tarihinin başlangıcında bu şekilde bir dine sahip olmuştur. Din ilkel toplumlarda meydana gelmiştir ve böylesi bir fonksiyona sahip olmuştur. Sonra birtakım kanunlara uygun olarak değişmiş ve ileri dinler şeklinde ortaya çıkmıştır.
İlkel Dinler Hangilerdir?
İlkel dinler oldukça fazladır. Çünkü hedef nin bir dönemini genel olarak dile getirmek, dinleri genel olarak ta nımaktır. Hedef, tek tek ve özel biçimde dinlerden bahsetmek değildir. Bütün dinlerden bahsedilemez. Çünkü hepsinden bah setmek birkaç yıl alır. Bu kısa süre zarfında ise ancak en temel dinlere ve bütün dinlerin bütün usullerine İşaret etmek müm kündür.
Durkheim (Les Elements Rudimentaire de la Vie Religieues) "Dini Yaşayışın İlkel Unsurları" adlı eserine, Lui Browl da kendi eserine, bedevi din ile ilgili yapılan bütün en yeni araştırma ve incelemeleri toplayarak başlamışlardır. Ama bu

araştırmalardan dinin aleyhine sosyolojinin en yeni tezini tedvin edip hazırlayabilenlerin en büyüğü Durkheim'dir.
Durkheim dine karşı olanların bütün eski sözlerini terk et miş din aleyhinde en yeni tezi ortaya atmıştır.
Bizim aydınımızın bilmesi gerekir ki; "usul, âdetler, gele neksel akaid (dinî ve millî) eskimiştir" diyorsa, kendisinin dine karşı söylediği çoğu inançlar da (kültüre karşı veya geleneğe karşı olanlar inançlar, ilmî veya felsefî söz olarak ortada dolaşan şeyler de) eskimiştir. Elbise eskidiği zaman 300 yıl öncesinin ve ya 8 yıl öncesinin malı olmasının ne farkı var? Her halükârda es kidir. Giyilmesi mümkün değildir, yenilenmeye ihtiyacı vardır.

Maalesef yenilikler, Övünme, sadece filmlerde ve modada dır. Avrupa dili bizim sinemalarımızda daima aynı anda sergile niyor. Ama ideolojik ve felsefî meseleler, asırlarca yolda kaldık tan sonra bize ulaşıyor. Meselâ, bugün Avrupa'nın bize bozul muş diye verdiği aydın'ın benzerini (yarım aydını) Avrupa'nın 1700 tarihli eserlerinde aramak gerekir.
Fetişizm
Spencer ve benzerlerinin bütün insanlığın dini diye kabul ettikleri; diğer dinlerin kendisinden doğduğuna inandıkları dine "Fetişizm" veya "Ruhperestlik"tir. Önceleri iki ayrı din olarak düşünülüyordu. Bugün bazı düşünürler ikisini bir tek din ola rak kabul ediyorlar.
Fetiş aslında bedevi bir isimdir. Sosyologlar özel isimleri o dinden almışlar ve sosyoloji kavramı yapmışlardır. O halde bu incelemede işittiğiniz isimler, Batılı isimler değildir. Belki (peri-feri'nin) çevrenin kendisinden alınmış olan isimlerdir. Fetiş bun lardan birisidir.
Fetiş, boncuk, küçük taşlar, bedevi kabilenin taptığı mute ber eşya şeklindeki şey veya eşyadır.
İnsanların ilk tapınakları ve bedevilerin ibâdet yerleri dağ mağaraları olmuştur. Onların keşfinden sonra boncuklar bulun du. Bunlar dikkatli şekilde işlenmiş, delinmişler ve bunlara özel iplikler yapılmıştı. Çeşitli şekillerde o tapınaklarda korunmuş lardır. Bedevi, onlara el vurmakla, mesh etmekle veya onları öp mekle ibâdet etmiştir.
Fetiş, böylece bazı tabii eşyalara inanmak ve onları kutsal laştırmak anlamındadır.
Animizm
"Anim" ve "anime" kelimesi, tahrik etmek, heyecana getir mek anlamındadır ve ruh kelim esindendir. Ruh veya ruha tapı-cılık bir çeşit ilkel dindir. Veya dünyanın en ilkel dinidir. Yani usulen din bilimi, dini tanımayı ortaya koymak için (benim

inancıma göre dini ispat etmek için de) bu meseleye dayanmak gerekir. Ben dinbilim (teoloji) konusunda, onların dini inkâr et mek için dayandıkları kaynaklara dayanıyorum, o kaynaklar dan naklediyorum. Her ikimizin kaynakları birdir, tümü aynı ürünlerdir.
Ruhperestlik şu anlamdadır; ilkel kabileler, görünmeden özel ruhların varlığına inanıyorlardı. Bu ruhlar hangi özelliklere sahiptir? Birinci özellikleri şudur: İnsanî bir şahsiyet sahibidirler bilinç sahibidirler, irade sahibidirler. Kinleri vardır, nefret, aşk ve sevgileri vardır. Hizmet ediyorlar veya ihanet ediyorlar. Uğursuzdurlar veya kutsaldırlar. Bu ruhlar hayırdır veya şerdir.
Bu özelliklerin hepsi ruhlara verilmiş insan sıfatlarıdır. Bu ruhlar insanî ruhlardır; insana hayat, yaşayış ve hareket bahşe diyorlar.

Ruhun ikinci özelliği, onun kalıcı oluşudur. Bedevi diyor ki, insan öldüğü zaman ruhu baki kalıyor ("ruhun baki oluşu"nun beşerî felsefede mevcut olan ilk kelime olduğunu görüyoruz). Ruh ölmüyor, kalıyor, gökyüzüne geri dönüyor, karanlık yerler de hayatını devam ettiriyor. Ormanların derinliklerinde veya şe hirlerin tekkelerinde. Veya o bedevî kabilelerin çoğunun tabiriy le, kendi cenazesinin yanında kalıyor, sürekli kendi cenazesini koruyor.
Bu yüzden ruh, kendi cenazesinin koruyucusu gibidir ve kendi bedeninin alınyazısına, bedenine gönülden bağlı olduğu için, ihtiram kazanıyor. Cesedi hürmetsiz yapma yerine, hürme tini kaldıracağına, ruhun cesedin koruyucusu olmasını uygun görüyor. Eğer saygısızlık yapmışsa darbe yiyor, saygıya sahipse cenazeye yiyecek vermiş, elbise giydirmiş, ölünün süsünü ona geri getirmiş şiddetli bir şekilde ona hürmet etmiştir. -Cenaze nin ruhu onlara saygı gösteriyor hatta onları koruyor. Ailenin bir nöbetçisi ve muhafızı gibidir, bu ailenin fertlerini korur ve onlara bereket sağlar.-
Bu ruhların bazıları bedenleri öldükten sonra, ormanlara veya denizlere gidip, oralarda yaşıyorlar. Nerede hayatlarını de vam ettiriyorlarsa -deniz, ormanın derinlikleri, veya başka her-

hangi bir yer- bir tabiat kuvvetinin veya işaretinin ruhuna dönü şüyorlar. Bu yüzden tufan dalga veya denizdeki su ve yağmu run her biri bir ruh sahibidir. Bu ruh daha önce bir insanın ruhu idi; bedenin ölümünden sonra tabiat alâmetlerinden birine dö nüşmüştür. Bu şekilde her ağaç, her orman her hastalık her hay van ve herşey bir ruha sahiptir. (Doğru dikkat buyurunuz, bu konu çok derin bir konudur.)
Bu dinde -animizm veya ruha tapıcılık- temel görüş ve inanç, ruhun asaletidir. Ruhtan maksat, insanda -ve insanlarda-ayrıca hayvanlarda mevcut olan gizli bir kuvvettir.
Lui Broıvl diyor ki: Bu ruh, bizim ruh hakkında sahip oldu ğumuz tasavvur ve inançtan farklıdır. Animistler -yani bu ruha inanan bedeviler- ruh, eşyada ve insanlarda mevcut olan gizli kuvvetten ibarettir diyorlar. Halbuki biz maddî eşyanın ruha sa hip olmadığına inanıyoruz, ruhu bedenimizin hayat, sıcaklık, hareket faili olarak biliyoruz- Ama o, cisim ve beden dışında üçüncü bir parçaya inanıyor.
Eskimolar da böylesi üçüncü bir parçaya inanıyorlar; insan ruhtan, cisimden, isimden meydana gelmiştir.
Halk kitlesi bazı isimlere şiddetle inanmaktadır. Meselâ, di yor ki: Eğer bu işi yaparsam, ismimi bu cinse çeviririm. Bunun için isim, ferdin vücudunun üçlü parçalarından biridir -en önemli parçadır- ruhtan ve cisimden daha yukarıdadır. Bu, ruh-perestlik felsefesinde ruhun isim almasıdır. Can, bedenin hayatî bir kuvveti olarak isimlendirilmiyor. Bu yüzden ferdin ölümün den sonra, ruh kalıyor, sonra eşya ruhu -veya tabiat ruhu- şek linde ortaya çıkıp, tabiat kuvvetlerine giriyor. Hatta bazı şahsi yetler savaş sırasında ruhlarını bedenlerinden bir başka yere alabilirler. Meselâ, savaşta zarar görmemesi için bir ağacın üze rine bırakıp, sonra savaşa başlayabilirler (kabilelerin reislerin den birisi böyle bir iş yapmıştı. Başlangıçta ok atsalar da değmi-yordu. Ağaçların arasına koymuş olduğu ruhuna nişan aldılar, öldürdüler, o da ruhsuz olarak kabileye geri döndü.)
O halde, ruhun can anlamında olmadığı belli oluyor. Ruha tapıcılık insanın ilkel bir inancıdır. Kendisinin yegâne veya dün-

yanın ikili oluşuna inancıdır. Şu anlamda; maddî dünya ve tabi attaki eşya, ruha

sahiptir. İnsan, ruh isimli görünmeyen gaybî bir unsurun sahibidir, ki bu unsur insanın insanî değeridir. Daha da önemlisi bu ruha inanmakla insan tabiat ile kendisi arasında bir çeşit yakınlık hissediyor. Çünkü bedevî insan, tabiatın eşya sını da ruh sahibi olarak biliyor. -İnsanî ruh olarak- Bizim tabiat eşyasını ölü hissedişimiz gibi onu ölü olarak hissetmiyor, don muş olarak kabul etmiyor. Tabiat ile kendisi arasında bir çeşit birliğe ulaşıyor.
İkincisi, ruhun tenasühü meselesidir. İlkel dinlerden özel likle animizm'de bu inanç mevcuttur.
Tenasüh şu anlamdadır; bedenin ölümünden sonra ruh bakî kalıyor, diğer bir bedene dönüp hayatına ikinci bedende devam ediyor. İkinci cismin ölümünden sonra ya ruhlar âlemine geri dönüyor veya üçüncü bir cisme giriyor. Bu üçüncü, dördüncü, beşinci... bedenin bazen insan olması bazen hayvan, bazen bitki, bazen taş olması mümkündür. Hint dinlerinde ve bazı gayrı resmî İslâm mezheplerinde de olan tenasüh fikri, çok ilkel bir fi kir ve dünyanın en ilkel dinlerinden birisinin düşüncesidir.
Totemizm
Durkheim'in ikinci aşamada dayandığı, bütün sosyologların doğrudan veya dolaylı olarak onun tezinin etkisinde oldukları meşhur din, totemizm dinidir. (Bunu Durkheim va'z etmemiştir, belki Spencer, Langeton vb. kimseler ortaya koymuşlardır. Ama Durkheim onu sosyolojinin din aleyhindeki bir tezi olarak ileri sürmüştür. Sosyolojinin faydasına, hem de dünyanın dine karşı yeni bir tezidir.)
Totemizm, bedevî kabilelerin -ve bu gün Afrika, Kuzey Amerika, Avustralya'da bedevî dönemde yaşayan kabilelerin dini. Herbiri bir şeye veya bir hayvana -daha çok hayvana- tapı yorlar.
Kabile bir hayvana veya kendine özgü bir kuşa tapıyor. Eğer, niçin? diye sorarsak -meselâ, papağana tapıyorlarsa- biz papağanız, diyorlar. Nasıl papağan oluyorsunuz? diye sorduğu-

muzda cevaben, en büyük ceddimizdir, hepimiz ondan bölünüp dallara ayrılmışız, diyorlar. İsminin dağılmış olmasından sonra beyaz bir papağan şeklinde ortaya çıktı. Papağan, şimdi kabile nin ceddinin ruhudur. Kabilenin etrafında dolaşıyor, kabileyi himaye ediyor, kabile için bereket ve selâmet diliyor.
Buna göre papağan, kabilenin o büyük ceddinden ibarettir. Bu şekilde ortaya çıkmış ve değişime uğramıştır. Çünkü papa ğan cinsi daima vardır, falan papağan ölse de cinsi kalıcı ve Ölümsüzdür. O halde kabilenin ceddi, papağan görünümünde daima ebedîdir.
Papağana taptıklarında kendi cedlerine (dedelerine) tapmış oluyorlar. Kendi vücutlarına taptıklarında da kendi toplumları nın bütün fertlerinde olan ortak ruha tapmış oluyorlar.
Her kabilenin bir totemi vardır. Kabilenin fertleri ibâdet merasimlerinde, elbise giydiklerinde, süslenme ve hareketlerin de totemlerinin jestlerini yerine getirmeye çaba gösteriyorlar. Onun gibi süslenmeye, o şekilde elbise giymeye, saçlarını onun tüyleri veya başı biçiminde yapmaya çalışıyorlar. Bu şekilde bü yük cedlerini takip ettiklerini ve onlara itaat ettiklerini göster meye çalışıyorlar. Bununla, kendilerini meşru yoldan doğuran biri olarak -kendilerinde ve toplumlarının ruhunda- ispatlamak istiyorlar.
Her kabile, toteminin etini yemeyi haram kabul ediyor.
Şunu açıkça bilmek gerekir ki, eğer Hindistan'da inek etini haram kabul ediyorlarsa, bu başlangıçta -bugünkü dinlerinden önce, ineğin Aryaîlerin totemi olması nedeniyledir -şimdi de to temleridir-, O halde bir hayvanın etine saygı gösterilmesi, onun totem olmasıyladır. Yani büyük cedlerine canlılık bağışlıyorlar.

Ona bir kutsallık ve saygı özelliği veriyorlar.
Bir bilgin{!) Toteme saygı gösterilmesi konusunda bir tercü me yapmış, sonra da kendi görüşünü açıklamış: "İslâm'da do muz etinin haram edilmesi domuzun kutsallığı sebebiyledir" di yor. Yani kıyas binnefs (benzeriyle mukayese). Halbuki Müslü manlar, domuzu pis oluşu nedeniyle haram biliyorlar, takdis nedeniyle değil).

Aşiret kökenli öğrenciler aracılığıyla totemizmin İran'daki etkilerini aradım ve buldum.
İran'ın batısında birtakım kabileler var. İsimleri "Segvend" "Şeğalvend" "Çerkvend"dir. "Vend"in aidiyetin son eki oldu ğunu görüyoruz. Hasanvend, Hasan'a mensup olan demektir, onun babasının veya büyükdedesinin -veya onların- Hasan ol duğuna işaret ediyor. Hasanvend benzeri isimler İslâm'dan son ra takılan isimlerdir. Ama Segvend -yani köpeğe mensup olan-gibi isimler, İslâm'dan önce konulan İsimlerdir. (Şeğalvend, ça kala mensup). Kendilerini hayvanlara mensup ediyorlar.
Araplar'da da böylesi isim takmalar vardır. Meselâ, Benî Kilâb, Benî Kelb (Köpek oğulları) Benî Sa'leb (Tilki oğulları)...
İnsanoğlunun, insanı hayvan oğlu diye çağırması çok acaip birşeydir. Ama totemi tanıdığımız zaman, hayvan değil de in san ruhu olduğunu anladığımız zaman hayretimiz biraz azalmış oluyor.
Bu tür isimler, Araplarda künyedir. İsimlendirme yöntemi şöyledir: Meselâ, çocuk doğduğu sırada, lohusanın hasta yattığı çadırın önünden bir hayvan geçmiş ve göze çarpmıştır. O za man, o hayvanın adını lâkap olarak seçmişlerdir. Yeni doğan ço cukla aynı anda doğmuş olarak kabullenmişlerdir. Bu çocuğun teşkil edeceği ailenin fertleri bu hayvana mensup olmuşlardır. Dedeleri doğumu sırasına onu lâkab olarak almıştır.
Her halükârda Arap ve İran kabilelerinde totemizm inancı nın olduğunu görüyoruz. Dünyada çok genel bir inanç olarak ortaya çıkıyor.
Durkheim bu tezden, dînin kökenini bulmak istiyor. Yoksa bir kabilenin fertleri mabutları olan totemlerine tapmakla yük sek ve üstün sevgilerine, ebedî bir hakikata ve üstünlüğe -kabi lenin hamisine (koruyucusu)- ve büyük cedlerine tapmıyorlar mı? Ama bu tapınmaya ne ihtiyaç var? Şunun için; ortak ced, kabilenin bütün fertleri ve çeşitli aileleri arasında tek ortak yöndür. Uzaklaşanlar bu şekilde birbirlerini yaklaşıyorlar, ikinci de fa birbirlerine bağlanıyorlar. O halde bir kabilenin ortak fertleri

totemlerine tapmalarına rağmen, ortak cedlerine tapıyorlar. Or tak cedlerine taptıkları zaman, kendilerinin tek ortak yönlerine tapmış oluyorlar. Toplumlarının çeşitli fertlerinin ortak yönüne taptıkları zaman, kendilerinin topluluk ve grup ruhuna tapı yorlar. O halde totemizm, toplumperestliğe (topluma tapmaya) dönüşüyor. (Durkheim'in sözlerinin tamamı ve özeti budur). Bir bayrak altında yaşayan, bayrağı kustallaştıran fertlerin bayrağa tapması durumunda, tapma hepsinin ortak yönüdür. (Herkesi tanımayan ve doğrudan akrabalığa sahip olmayan) bedevî in sanlar toteme tapmakla, hepsinde ortak olan toplumlarının ru hunu övüyorlar.
Totemin kutsallaştırılması da bu açıdandır. Toplumlarını kutsallaştırmaya inanan, bu büyük ceddin canlı ruhudur ve bi zim hamimizdir diyen fertlerin durumu da böyledir. Yani toplu luk ruhu canlıdır ve daima fertlerin hamisidir. Fert veya fertler ölür, ama toplum vardır. O halde toplum, nesillerden ve şahıs lardan

ayrıdır. Ama fertlerde baki olan bir hakikat var. Ebedîdir. Bu hakikat toplumun ruhudur, bu ruhun kendisi kollektiftir.
Totemistin, totem için inandığı kutsal olma ve böylece to tem ile kendisi arasında hissettiği akrabalık ve yakınlık, ferdin topluma karşı hissettiği yakınlık gibidir. Çünkü fert toplumdan doğmuştur.
Bunun için de, bütün fertler kendilerini totemden doğmuş biliyorlar. O halde totem toplumun ebedî bayrağıdır, fertler ge lip geçicidir. Toplum ve toplum ruhu kalıcıdır. Kutsal oluşu da bu ebedî oluşu nedeniyledir.
Diğer bir mesele de şudur: Totem, kabile fertleri için aynı zamanda güzellik kaynağıdır. Kabilenin fertleri, ibâdet ettikle rinde, özel günlerde süslendiklerinde onun şeklini taklid edi yorlar. Bu yüzden Durkheim'in deyimiyle, bu totem mabuda ve tanrıya dönüşüyor. "Tanrı bizim yaratıcımızdır" diyen fikir, ge lişmiş olan o bedevî fikirdir. Totemist kabilenin fertleri şöyle di yorlardı: "Totem bizim yüce ceddimizdir. O halde yaratıcımız dır." Totemistlerin totem konusunda inandıkları hürmet, üstün lük için olmuştur. Sonraları tanrı ve tanrılar için inandıkları hür-

met oradan doğuyor. Ezelî oluşa inanç, tanrının ezelî ve ebedî oluşuna inanç, oradan doğmuştur ve bedevi kabilelerin inanç larının devamıdır. Totemi -kendilerinden önce ve sonra- ebedî biliyorlardı. Çünkü onlar ölmüş, totem (kabilenin toplum ruhu) baki kalmıştır.
Durkheim buradan şu neticeye ulaşıyor: Teknik, felsefe, gü zel sanatlar, sanat, zaman ve mekân kavramı, sağ ve sol gibi di ğer zihnî ve itikadî kavramların hepsi toplumdan alınmıştır. Din; din duygusu mabudu kutsallaştırma ve övme duygusu, ferdin toplum ruhunu kutsallaştırmasından başka birşey de ğildir.
Durkheim'in bu tezi hem sosyolojide, hem de dine karşı olan düşünce çevrelerinde en yeni tezdir. Ama bu tezin nereye kadar önem taşıdığını (ve ne derece doğru olduğunu) görmemiz gerekir.
"Dini Hayatın İlk Temelleri" kitabının başlangıcında Durk heim, ağzından birşey kaçırıyor. Ben diğerlerinin kitaplarında da bunu araştırdım. Bu onun kendi tezi aleyhine söylediği bir sözdür. Durkheim'in kendi sözlerine uygun olarak iddiası şuy du: Dinsel tapma, kavmi ve toplumsal tapmadan ibarettir. Çeşit li tanrıların olmasının nedeni her klanın veya her kabilenin top lum ruhunun tecellisine ihtiyaç duymasıdır. Her kabile, diğer kabilelerden bağımsız ve müşahhas olmaya ihtiyaç duymakta dır. Totem bunların her ikisini yerine getirmektedir. -Buraya ka dar doğru- Dolayısıyla genel olarak din, bir toplumun fertlerin zihninde tecelli etmesidir. Tanrı, bir toplum ruhunun bireysel ruhta tecellisidir.
Kul ile mabudun ilişkisi, ferdin toplumsal ruhu ile ilişkisi dir -kabilesine nisbetle-. Böylece totem çehresiyle din bir toplu mun diğer toplumlara karşı bağımsızlığının tecellisidir. O halde kendiliğinden nasıl ki totem tanrı veya fertlerin toplumla ilişki si, ferdin kendi toplumu ile ilişkisi ise, aynı zamanda bir toplu mun ruhsal tecellisidir.
Totemizm dininin en belirgin yönlerinden biri, bir toplumu diğer toplumlara karşı teşhis etmesi ve o topluma bağımsızlık
vermesidir. Meselâ, bu toplumun totemi köpek, o toplumun to temi karga, diğer toplumun totemi papağan, bir diğerinin ki ayı veya domuz.
Burada Durkheim şöyle diyor: Bazı sosyologlar, dini bir kavimden veya bir toplumdan başka bir kavme veya topluma geçişinin tekâmül etmiş

medeniyetlerdeki insana ve büyük din lere mahsus olduğunu sanıyorlar. Halbuki Spencer, Müller, Taylor, vb. -hem Avustralya'da hem de Kuzey Amerika'da- dini veya dinî inançların bir kabileden diğer kabilelere nasıl geçtiği ni, diğer kabilenin o kabilenin dinî inançlarını nasıl kabul ettik lerini göstermişlerdir!
Güzel... Burda çelişki oluştu. Diyelim, ben totemin kavimsel ve toplumsal bir tecelli olduğunu kabul ediyorum. Ama eğer to teme inanç ve ona karşı beslenen duygular o kendine özgü dinî duyguyada ondan başka birşey değilse, o zaman bütün tekâmül etmiş şekline kadar din, özel bir toplum ruhuna şahsiyet verme, bir toplumu diğer toplumlardan ayırma ve belirgin bir şekle koyma rolüne sahip olmuştur. O halde toplumlar bu toplumun dinî ruhunu, dinî inancını, nasıl kabul edebilirler? Çünkü din, -dinî inancında- toplumunu diğer toplumlardan ayırmak istiyor. Durkheim'in görüşüne göre aynı zamanda diğer toplumların görüşlerini kabul ediyorlar. Durkheim'in sonraki görüşüne göre tıpkı şu şekildedir: Biz bayrağımız aracılığıyla -bayrağın kendisi bir çeşit totemdir- İran toplumunda ve diğer toplumlarda İranlı olmamızı hissediyoruz, bu şekilde diğerlerinden ayırıyoruz; di ğer ükeler de bu şekilde.
O halde bayrak, diğerlerinden ayrı olmanın ve bağımsızlı ğın işaretidir. Diğerleri bizi bayrağımızla tanıyorlar, biz de di ğerlerini bayraklarıyla tanıyoruz. Ama bu arada meselâ Fransız lar bayrağımızı görürlerse, rengi hoşlarına gidiyor ve bayrağı mızı seçiyorlar, biz de onların bayrağının rengini beğeniyoruz ve onu kabul ediyoruz. Halbuki, bizi onlardan, onları bizden ayıran bayrağı, toplumlar birbirlerinin içinde erimedikten sonra kabul etmezler.
J

Ama Durkheim'in kendisi, felsefesini ve onun bütün sözle rini çok avamca taklid eden, öğrencisi FeİIisin Shale onun konu larını Durkheim'in tezi adıyla (zımnen kendi tezi de olsa) pekiş tiriyor. Her ikisi de te'yid ediyor ki, Malinezya adalarında beş ayrı kavim, yani beş ayrı kabile, beş ayrı toplum arasında, beş ayrı totemin olması gerekirken; gerçek canlanma adıyla, beş ayrı toplum ruhuyla birbirlerinden ayrı olmalarının hem fertler hem de kabileler arasında müşahhas olması gerekirken, A kabilesi ayrı bİr toteme, B kabilesi ayrı bir toteme sahip olması, toplum larının da birbirlerinden ayrı olmasına rağmen çoğu inançları, kanunları, dinî ayinleri A kabilesinden alıp kabul ediyor, onlara inanıyor, sonra o ayini yerine getiriyorlar.
O halde eğer dinî duygu, ferdin kendi toplumu ile olan iliş kisinin tecellisi ise, bu fert kendi toplumunda başka bir ferdin ve başka bir toplumun ilişkisini taklid edemez, onunla dıygulana-maz. Böylesi birşey mümkün değildir. Ancak totemizm, ferdin toplumu ile olan ilişkisinin tecellisidir, dinî duygu başka bİrşey-dir. Her ne kadar bedevi kavimlerde her ikisi birbirine karışmış tır denilebilirse de dinî duygu ayrıdır. Şöyle ki; bayrağımı övdü ğüm zaman, bayrağım vasıtasıyla toplumumu diğer toplumlar dan ayırıyorum ve ayrı hissediyorum. Aynı zamanda başka bir yerden gelmiş diğer bir dine de sevgi besliyorum veya iman edip dinimi değiştiriyorum. Her ne kadar bedevi kavimlerde hatta Yunan mitolojisinde dinî yardımcılar, destekleyiciler, ülke nin -Atina şehrinin veya İsparta şehrinin- koruyucusu olmuşlar-sa da, fakat bu ölçü sözkonusu olunca, bu ikisinin birbirinden ayrılması, yani millî yardımcıların sabit kalıp, dinî yardımcıların değişmesi iki duygunun bir olmadığına işarettir. Zira bir fert, bir topluma bağlı olup dini de o toplumun ruhunun tecellisi olursa, toplumunu değiştirmeden, dinini nasıl değiştirebilir?
A toplumundaki şahsın, B toplumunun dinini aldığı belli oluyor. Halbuki B toplumunun toplum ruhunu ve grup ruhunu değil, diğer bir duyguyu almıştı.

Çünkü İranlı olan benim için Fransa bayrağını almam mümkün değildir. Ama Fransa tekniği ni, yazarlığını veya felsefesini alabilirim. Çünkü teknik, yazar-

lık, felsefe, Fransız toplum ruhunun tecellisi değildir. İnsanî dü şüncenin işidir. İranlı olmama rağmen onu taklid edebilirim veya Fransa bizim şiir ve irfanımızı taklid edebilir. Çünkü, şiir İranlı olmadığı gibi toplum ruhunun tecellisi de değildir; bu çok tuhaf bir konudur. Ama bundan daha tuhaf olanı ikinci açıkla madır. Durkheim diyor ki; bir toplumun fertleri totemlerine tap tıkları zaman, toplumlarının ruhuna tapıyorlar. O halde bir ka bilenin fertleri tapmaları gereken ortak bir ruha sahiptir. Ama bedevi toplumlarda; bir dine sahip olan bu toplumda, başka bü yük bir toplumun parçası olan bir azınlık görülmüştür. Bunlar din değişimine uğramışlardır (içinde oldukları toplumun dinine inanmaktadırlar). Yani toplumsal açıdan ve bağımsız bir zümre olma açısından kendisini, kendi totemine tapıyor. Ama dinî ba kımdan, dini başka bir toplumdan aldığını gösteriyor. Din duy gusunun çeşidi, sosyal ruhun çeşidinden ayrıdır. Gerçi Yahudi lik dini gibi, çoğunda sosyal ruh dinde tecelli etmiştir. Veya dini ruh toplumun ırkında tecelli etmiştir. Yunan'daki sosyal dini gi bi. Din, Yunan ruhunun tecellisi ve onun toplum ruhudur. Ama bu iki konuda tarih, Roma İmparatorluğu'nun kurulduğu za man, Yunan dinlerinin dinî zuhur kaynaklarını ve dini yardım cılarını aldığını gösteriyor. Halbuki o sırada Yunan toplumunu (kendi bünyesinde) eritmiştir. Kendisi başka bir toplumsal ruh edinmiştir. Yahudi dini de Arapların arasına, özellikle çoğu Ye men -Zi-Nüvas döneminde- kabilelerinin arasına nüfuz etmiştir. Yani bunlar Benî İsrail olmadıkları halde Yahudi dininden idiler!

Bunların ayrı oluşu tarihte tam olarak görülebilir. Burada dinin tabiat ötesi olduğu konusunda akıl yürütmek istemiyo rum. Durkheim'in sözünün aksine şunu söylemek istiyorum. Dinî mabuda tapmak, toplumsal sembole tapmakla aynı cinsten değildir. İnsanın dinî mabudu ile olan ilişkisi, ferdin toplum ru huyla olan ilişki değildİr. Ferdin yüce ceddiyle olan ilişkisinin, büyük ve geniş bir tapma veya övme olması mümkündür. Ama, insanın Allah'a karşı, tanrılara karşı, gaybî mukaddeslere karşı olan dinî duygusundan cinsinden değildir.

Eğer din, toplum ruhundan ayrı birşey olmasa, bir ferdin içinde bulunduğu toplumda din değiştirmesi mümkün değildir. Bundan dolayı, Durkheim'in tezinin yanlış olduğu konusunda iki delilimiz var: Birisi şudur; totemde tecelli eden toplumsal ru ha tapmak, din cinsinden değildir. Çünkü bir toplumdaki, bir kabiledeki fertlerin toplumsal ruhları değişmediği halde, diğer bir toplumun dinini almışlardır. İkincisi de şudur; bir toplumda hepsi totemlerine inanıyor, ama büyük bir kısmı da bir dine ina nıyorlar, az bir kısım ise başka bir dine inanıyor. Yani bir top lumda bir çeşit totem ve bir çeşit ecdada tapma vardır, ama o toplumda iki tane, üç tane bazen birkaç tane din görülebiliyor.

Bu da gösteriyor ki, toplumsal ruh veya ortak ruh, dinî ruh ile aynı olamaz. Onu da geçin, totemizm diğer dinlerin de on dan ayrılmış olduğu tek ilkel din değildir. Çoğunun inancına göre fetişizm ve animizm ortak dindir, totemizm değil. Sayısız kuvvetlere, belirsiz büyücü kuvvetlere, tabiattaki eşyanın ruhu na tapmak olan fetişizm ve animizm, taifelerin veya tapan kabi lelerin toplumsal ruhunun tecellisi olamaz. Bu dinde ruhların ve büyücü kuvvetlerin toplumun gerçek canlanmasıyla bir ilişkisi yoktur. Belki daha çok tabiatın ve varlık âleminin ilkel yorumu ve tahlil ile ilgilidir. Dünyadaki işaretlerin, insan ve ilişkileri ko nusunda delil ve sebep getirme ile ilgilidir. Ferdin toplumuyla olan ilişkisiyle değil.

Spencer gibi bazıları, fetişizmi animizm dininin (veya ruhla ra tapmanın) bir çeşiti

olarak kabul ediyorlar. Bu dini, ilkel top lumlarda insanlığın dinî duygusunun açık bir belirmesi olarak tanıyorlar.
Bu dinde insanlar insan ruhlarına veya insan ruhunun ben zeri ruhlara inanıyorlar. Bu ruhların bütün yeryüzünde orman ların derinliklerinde, denizlerde, tabiat alâmetlerinde yaşadıkla rına, insanın hayatına müdahale ettiklerine inanıyorlar. Bu ruh lar sonraları tabiat ruhları, yağmur, tufan, orman, ağaç, su, dağ... gibi tabiat alâmetlerinin ruhu olarak ortaya çıkıyorlar. Bu dinde ruhun bir cisimden ötekine geçtiği bellidir. Fert öldüğü zaman onun ruhu, ruhlar topluluğuna gidiyor. Sonra kendini

geri dönmeye ve İkinci bir bedene girmeye hazırlıyor. Dedenin, ecdadın ruhu toteme de girmiştir. Tek tek kabilenin bütün fert lerine giriyor; onları terk ettikten sonra diğer fertlere ve diğer nesillere dönüyor.
Gaybî Kuvvet, Kutsallık, Saneviyet (Düalizm) veya Eşya ve İşlerin İkiliği
Özel ruhlara sahip olan bir kısım eşyayı, gizli bir kuvvet sa hibi, büyülüğü ve sihirli olarak bile totemizm, fetişizm gibi bedevi dinler ve dünyayı kaplamış tabiatın bütün eşyasında ve işaretlerinde olan sayısız ruhlara tapan animizmde insanın to tem eşya ve ruhlarla olan ilişkilerinde dünyayı ve bütün eşyayı "le sacre" ve "le profane" diye taksim ediyorlardı. Le Sacre: Kut sal ve mübarek olan şey. Le profane: Kutsal ve mübarek olma yan şeydir. Bazıları Profane'ı Farsça'ya "pelid" (kirli, pis) olarak tercüme etmişlerdir; halbuki bu anlamda değildir. Profane, dinî ve kutsal olmayan herşeydir.
Kendi toplumumuzda şimdi bazı eski inançları, İslâm'dan önceki bazı inançları görmemiz gibi. Meselâ; bir bitki parçasını kutsal bir yere çekmekle onu kutsallaştırıyoruz. Yani "le sacre" yapıyoruz. Ama bu işten önce "le sacre" değildi "le profane" idî.
O halde "le profane" yani kutsal olmamak, maddî ve âdi ol mak, kirli ve pis olmak değildir. O halde bu nedenlerle eşya, ruhlar veya kutsal eşyayla ilgili içerisine girince kutsal oluyor.
Meselâ alnı ve eli, kutsal bir türbenin sandukasına değen bir şahsm eli ve alnı bazıları için kutsallık kazanabiliyor. O alına ye min ediyorlar. Bu o kutsal ruhla bir ilişkidir. Kutsal olmayan bir ruha giriyor ve onu kutsallaştırıyor.
Dünya, kutsal ve kutsal olmayan diye bölünüyor. Dünyada ki bütün eşyalar ve bütün sosyal işler. Meselâ, fetişizm -veya animizm- dininde İş yapmak kutsal değil (profane)dir, bazen lanetlidir, iş yapmayan ise kutsal ve mübarektir.
Yani maddî hayat "profane"dır. Sonra günlerin de mübarek günler, mübarek olmayanlar -veya uğursuz- diye taksim edildi-

ğini görüyoruz. Meselâ; onüçüncü günün uğursuz sayılması gi bi. Bunlar animizm döneminin zihinlerimizden kalan etkileridir. Veya Araplarda "öğleden sonraları iş yapmak haramdır" denilmesi gibi. Bu vakti helâl olarak geçirmek için(!) bu vakitte bey hude işler yapıyor veya boş sözler söylüyorlardı. Asr sûresi ge lince, Allah'ın zamana (ikindi vaktine) yemin ettiğini gördüler, öğleden sonraları ve ikindi vakitleri daha fazla iş yapmaya baş ladılar.
Kutsal ve uğursuz güce, insan hayatında ve zerrelerdeki kö tü ve iyi kuvvetlere, onların etkilerine inanç esası, insanı bir dizi özel yöntemlere ve hükümlere teşvik ediyordu. Bu anlamda on lardaki korku, kaçış, ümit ve hürmet tahrik ediyordu. O kuvvet ler ve gaybî etkileri kabul etmek veya onları uyuşturmaya hazır lanmak için çabalar gösteriyordu, tedbirler alıyordu.
Bu nokta, ibâdet, dinî merasim ve ameller, özel sistem, ruhî, fikrî, ahlâkî ve dinî

eğitim, nihayet onun gereği olan riyazet, bir takım amellerin haram edilmesi, bazı şeylerin kullanılması, adı tabu olan haram bazı şeylerden sakınılması gibi meselelerin olduğu yerdir. Tabu, gizli yönler taşıyan haramlardır. İlkel dini mensubu için tabunun mantıkî ve aklî şuur açısından sebebi açık değildir, ama onunla amel etmektedir.
Bugünkü milletlerin bütün halkları arasında da etkileri kal mıştır. Meselâ, hayızlı kadın veya cünüp erkek, İslâm'ın bu ko nudaki hükmünün dayandığı mantıklı hıfzıssıhha (koruyucu hekimlik, iman ve çevre sağlığı) meselesi dışında, halkın naza rında gizli bir etkiye ve pisliğe sahiptir. Onların bakışları ve kendileri uğursuz sayılır. Diğerleri üzerinde etki bırakıyor; de nilir.
Halkın pâk ve temiz kavramlarını ayır d etmesi bu görüşü anlatır. Çok temiz ve strelize edilmiş birşeyin necis telâkki edil mesi mümkündür. Bu fikir (tabu), İslâm'ın mantıklı, düzenli ve dikkatli esaslarının avamdan olan bazı takipçiler arasında hıfzıs sıhha ve temizliği temin edememesine sebep olmuştur. Öyle ki avamın tabucu görüşüne göre -cünüp veya hayız olmayan- yaşlı bir kadın veya erkek ömrünün sonuna kadar hamama gitmeye-

bilir. Elbiselerine ve bedenlerine kir, ter ve diğer "pâk pislikler" döküîse bile, temiz kalırlarsa hamama gitmeyebilirler.
Dünyadaki bütün eşya, adı "Mânâ" olan öze! bir ruha sahip tir. Spencer diyor ki: Bir bedevîye sordum. Bu fetişleri niçin bu kadar saklayıp koruyorsun? Saygıyla onlara el ve yüz sürüyor sun, onlarda kutsallık arıyorsun, bu nedir? Toplumunuzun bu büyücüsünden ve bu kutsal şahsından -bazı şahıslar kutsal sa yılıyorlardı- niçin bu kadar çekiniyorsun? Onun elbisesini veya dizini öpüyorsun, ona saygı gösteriyorsun veya eğer hasta isen onun salyasını veya ağız suyunu içiyorsun? (Şimdi bile hâlâ âdettir, hatta ilerlemiş toplumlarda bile. Meselâ, falancanın eli kutsaldır, falanın ayağı hafiftir, nefesi şifadır, yüzük parmağının sevabı vardır. Çerez sıkıntı giderir, ağaç dilek verir... gibi inanç lar vardır, niçin?) Bana cevaben bunların içinde "Mânâ" var, dedi.
Meşhed'in caddelerinden birinde, büyük bir kutsal taş var. Eğer bir hanım onu kaldırabilirse çocuğu erkek olur, eğer kaldı-ramazsa kız olur diye inanıyorlar. Onda da "Mânâ" var(!)
Milletler küçüldüğü zaman, büyük şahsiyetlerin de onların zihinlerindeki değerlerini kaybettiklerini görüyoruz.
Onların yüce değerleri meçhul kalıyor, çünkü millet bu de ğerleri tanımıyor, tanıdığı değerleri yontuyor ve onlara isnat ediyor.
Meselâ, halk, İslâm Peygamberi'nin olağanüstü bir İnsan ol duğuna inanıyor. O zaman diyorlar ki, onun gölgesi yoktu -farz edelim ki olsun. Gölgenin olmayışının insanlık âlemi için ne faydası var?- Ali, yüksek ve derin insanî değerler ile dopdolu bir insandır. Ama bu değerler, yıkılmış şiasının dar anlayışına, yıkılmış beynine sığmıyor. Onun için kendi zevklerine, huyları na ve şuurlarına uygun değerler yontuyorlar. Ali için değeri ol mayan meselelere dayanıyorlar.
Meselâ, Zülfikâr (Hz. Ali'nin kılıcının adı. -ç) iki başlıdır, di yorlar. İki başlı kılıcın kına giremeyeceğini düşünemiyorlar. Kı nına girse bile, geri çıkmaz. Kınına girse, çıksa bile bunun bir

değeri yok. Zülfikâr'a değer kazandıran, Ali'dir. Zülfikâr, Ali'ye değer kazandırmıyor.

Yine Meşhed'de, halk İmâm Rıza'ya (a.s.) karşı aşırı sevgi besliyor. Hatta onun kabrini tavaf etmeyi, bazıları İbrahim'in Kabe'sini tavaf etmekten daha üstün sanıyorlar -O'nun kabrinin her tavafı yedibinyedİyüzyetmişyedi Haccu'l-Ekber"'dir! diyor lar. Ama aynı zamanda, İmam'ın toplumun ve sonraki devrim lerin üzerinde bıraktığı etkiyi, söylediği sözleri, hilafetin rezale tini, baskısını ve aldatmasını halka göstermedeki fonksiyonu nun, toplumu ve halkı, fikrî yönden ihya etmek için gösterdiği çabaların ne olduğunu bilmiyorlar. Onun gerçek değerlerini ta nımıyorlar, başka değerler icad ediyorlar. Diyorlar ki, o Hazret Meşhed'e geldiği zaman, Meşhed'in etrafındaki dağlarda istira hat etmişti. O tepelerden birindeki taşlara yaslanmıştı. O za mandan şimdiye kadar çanak ve çömlekleri, güveç kablarını -Meşhed'de "herkare" dedikleri kazanları- o dağın taşlarından yontuyorlar, o toprağı kullanıyorlar, hatta bu kablarda âbgûst (bir çeşit nohutlu haşlama et yemeği -ç.) pişirdikleri zaman çok güzel kokulu, lezzetli de oluyor. Çünkü içinde "Mânâ" vardır!
Bizim aramızda bazıları "mohr"u kutsal sayıyorlar. Halbuki "Mohr" bir taş parçasından başka birşey değildir -eğer bu konu yu söylemezsek mezhebimizin dünyadaki haysiyetini heba et miş oluruz. Onun derin değerlerini gizlemiş oluruz- "Mohr" bir taş parçasıdır. Mohr'un seçilmesi de tesadüfen çok ileri fikir ol muştur. Aydınlar diyorlar ki: şu anda olan şekliyle ve halkın onun hakkındaki anlayışıyla kabulü asla mümkün değildir. Doğru. Değil ve çok kötüdür, çünkü bir çeşit putperestlik zuhur ediyor ve öyle anlaşılıyor.
Halbuki "mohr" aslında çok ileri bir fikir idi. Çünkü secde nin toprağın üzerine yapılması gerekir. Sakif, Taifteki bir kabi leydi. Gururlu, mutaassıp insanlardı, peygamberin yanına gelip: "İslâm'ın esasları nelerdir. Kabul etmek istiyoruz" dediler. Pey gamber İslâm'ın esaslarını açıkladı. Dediler ki: "Biz namaz dışın da hepsini kabul ediyoruz. Çünkü bu alçaklık'tır, eğilip toprağa

kapanmak insanın zillettidir." Peygamber kabul etmedi. Onlar da, "bizi istediğin kadar cihada gönder, ama rükû ve secdeye gönderme; bundan muaf tut", dediler.
Peygamber, o gurur ve kibrinizi yenmeniz için toprağa ka panmanız gerekir, dedi. Yani secdeye varmanız gerekir. Secde etmek bu insanlar için -özellikle aristokratik, sınıfsal, kabilevî övünmelerin olduğu cahiliyye döneminde- çok zor bir işti. O, büyük kudrete karşı, zilleri göstermektedir. Bu şekilde sınıfsal ihtilâflar ve eşraflık gösterişleri ortadan kalkıyor. Çünkü yol yü rümede herkes ayrı şekilde yol yürüyebilir, elbise giyiminde herkes ayrı tarzda giyebilir, törende şahsiyetinin sınıfını ve so yunu gösterebilir ve ayırabilir. Ama toprağa kapanmada ayrı çe şit olmaz. Meselâ, ayrı bir tarzda secde edeyim ki insanlar muh terem biri olduğumu anlasınlar diye birşey olmaz. Ama istedi ğim herşey üstünde secde edebilme serbestisi verilirse, o zaman ellibin tümenlik halı üstünde secde ederim, altının üstünde, baş kalarının sahip olmadığı tek parçalık bir akik taşı üstünde veya kilimin üstünde secde ederim, bu şekilde üstünlüğümü göste ririm.
Üzerinde secde edilen şeyin genel bir uyum ve ahenk arzet-mesi için hiç kimsenin secde halinde kendi yalan sosyal değerle rini başkalarına satmaması ve göstermemesi için, bir taraftan da secde ile üzerinde secde edilen şeyin hep aynı olması için, hepsi nin birşey üzerine secde etmeleri ilân edilmiştir. Onun da top rak olması gerekir. Toprak her yerde eşittir; hakirliğin, zelilliğin, itibarsızlığın işaretidir. Toprağın, yerin bu alışılmış örtüsünün üzerine secde edilmesi gerekir. Herşeyin üzerine secde edilmesi caiz değildir. Toprak üzerine secde etme zorunluluğu olmasa gösterişçi, kibirli, asilliğe düşkün biri altın üzerinde secde edebi lir; akik taşı, ipek parçası veya nefis yumuşak yün kumaş üze rinde secde

etmesi muhtemeldir. Bu aptalca oyunlar için yol açılmış olur. Hatta secdede bile sınıfsal ve aristokratik imtiyazın belirme ihtimalinin olması gerekir. Bu ihtimalin olduğu yerde beraberinizde toprak gö türünüz.
86

"Mohr" yani taşınması mümkün bir parça toprak. Ama bu nun kendisi sonradan asalet kazanıyor; kutsal birşey oluyor sırlı birşey oluyor sevap sandviçi oluyor.(!) Her tarafını kirin, pisli ğin, terin kapladığı, rengi değişmiş bu "mohr"un üzerinden bira zını yontuyorlar ve suyun içine karıştırıyorlar, o suyu hastalığa karşı şifa kazansın diye çocuğun gözüne, kulağına veya ağzına sürüyorlar!
Babam diyordu ki: "İçme suyunuzun ve kullanma suyunu-zun bir olması gerekir" diye bir rivayet var. Yani şu anlamda ki, kullanılan su içüebilecek kadar temiz olmalıdır. Alışılmış olan şekilde değil. Çünkü su getir diyorlar, içme suyu mu, kullan mak için mi? diye soruyorsunuz. Halbuki temizlik yapılan ve yıkama için kullanılan suyun içilen sudan olması gerekir.
Meselâ, falanca mukaddes ve kuruntulu şahsın eğer elbise sine bir damla kan bulaşırsa, tedbir için bütün elbiselerini yıka dığını, temizlediğini, kurutmak için bir saat güneşin altında dur duğunu görüyoruz. Yine bir adamın üçte biri su, üçte ikisi ise diğer şeyler olan bir su kaynağına gittiğini görüyoruz. Çünkü rivayetin gizli anlamıyla amel etmek istiyor. Kendisini temizle dikten sonra; diğer din kardeşlerinin döktüklerine ilâve olarak o da herşeyini su kaynağına veya su haznesine döküyor. Cusül-den sonra o haznedeki sudan -üstelik sümük, ağızsuyu vs. pis liklerle karışık bir su- biraz alıp gargara yapıyor ve sevap olsun diye birkaç avuç da alıp içiyor. Niçin? Çünkü, rivayetlerde gu-sül suyunun içilen suyun cinsinden, yani içilecek su kadar temiz olması gerekir denilmiştir. Beden ve çevre sağlığının en büyük unsuru olabilecek bir esasın, bütün hastalıkların geçiş ve bulaş ma unsuru yapılabildiğini görüyoruz.
"Mohr", kutsal bitkiler, aş, helva, çerez, tılsım, dilek ağacı, türbe toprağı bütün bunlarda "mânâ" var.
"Mânâ" nedir? isimsiz, gizli bir kuvvettir. Bazı eşyalarda az, veya çok vardır, hatta bazı şahıslarda çok fazla ve kuvvetlidir. Büyücü işleri, dualar, özel virdler büyücü veya özel bir güce, bilgiye sahip olan şahısların aracılığıyla bu gizli güce sahip olan güçleri celb ediyoruz ve zaptediyoruz. Yine onlara tevessül et-
87
mek, sarılmak onlara el sürmek ve onları öpmekle "mâna"yı kendimize geçirmiş oluyoruz. O kudretten onların kutsallığın dan faydalanmış oluyoruz.
Hıristiyanlıkta ruh "mânâ"nın tekâmül etmiş ve taltif edil miş şeklidir. Mesih, "mânâ" sahibidir. Çünkü kutsal bir cins, ya ratılış ve tabiata sahiptir. Diğerlerinin toprağından ve suyundan değildir. Son akşam yemeğinde içtiğine inandıkları ve henüz bir miktarı kalmış olan kutsal şarabı, iki bin yıldır aynı şarabı su ile karıştırıyorlar, büyük bir kadehe döküyorlar hepsi ondan içiyor. Sonra onun bir miktarını diğer bir kadehe döküyorlar hepsi on dan içiyor. Sonra onun bir miktarını diğer bir kadehe su katarak içiyorlar. Bu iş şimdiye kadar devam etmiştir. Killiselerin ve pa panın bütün azameti bundandı. O, kutsal su, şarap ve kutsal ek meğe sahiptir. Papa, keşişler, patrikler o "ruhu" taşımaktadırlar. Avamda bu bulunmamaktadır ve avam cismânîdir.
Ben, ruh sahibi olmayan cismânî bir adam olarak (profane) şayet elden ele dolaşan şaraptan biraz içersem Mesih'in kanın dan içmiş oluyorum. Eğer kutsal ekmekten yersem Mesih'in cis minden yemiş oluyorum, diyorlar. Bu vesileyle "mânâ" bana hu lul etmiş oluyor. Bu şekilde, ben Mesih'le mukaddes bir birlik kazanıyorum, onunla akrabalık kazanmış oluyorum, onun yakı nı oluyorum. Zâtım bütün insanlarda olan ilk günahtan -Âdem'in günahı- temizleniyor, ilâhî ve

İsevî bir şahsiyet kazanı yorum.
Benim kanaatime göre bu, Fransız Lui Browl'un meşhur te orisinin tekâmül etmiş şeklidir. Bir kısım hatıralarının topladığı ve ölümünden sonra yayınlanan (Karneha) kitabında bu teori den bahsetmektedir: Katılım teorisi (Participation). Bir kabilenin fertleri kendilerini somut bir şahıs olarak bildikleri halde, büyü cüler veya dinî vasıtaların tavassutu ile yerine getirilen dinî tö renlerde, danslarda, o amellerde ve hatta tavırlarda kendi kabi lelerinin toteminin şeklini taklid ediyorlar. Böylece totemlerinin kendilerine girdiğini sanıyorlar. Meselâ, kanguru olduklarını sa nıyorlar.

Bu ruh kimin elindedir? Ruhu taşıyanların elindedir. Ruhu taşıyanlar da Hıristiyan ruhanîlerdir. Bu açıdan bütün cismânî şahısların kiliseye üye olmaları gerekir. O ruha sahip olmak için keşişlere tâbi olmaları gerekir. Bu şekilde ancak ruh onlara girer. Ancak bu şekilde "saint esprit" ile kontak kurmuş olurlar. Bağış lanırlar ve Adem'in günahından beraat ederler.
Bu yüzden Yeniçağ'ın başlangıcında yüzbinlerce Hıristiyan, kilise merkezine üye olmadan ve resmî ruhanîlerin aracılığı ol madan, Hıristiyan olmak istedikleri için katledildiler. Hatta Ge-orge Danue gibi çoğu din âlimlerini bile ateşte yaktılar.
Fetişizm, animizm ve totemizm toplumlarında "şurinka" isimli bir güç vardır. Toplumda sadece özel bir grup buna sa hiptir, bunlar ruhanîlerdir. Bu kuvvetin yardımıyla ruhlara ve gizli kuvvetlere nüfuz edebilirler, dinî törenleri, ayinleri, duaları ve ibadetleri yerine getirebilirler. Halkı dine bağlayabilirler, ibâdet merasiminin, çeşitli riyazetlerin ve çeşitli dinî ayinlerin sonunda adakları ve dilekleri yerine getirebilirler.
O halde bunlar halk kitlesi ile gaybî kuvvetler ve dinî kay naklar arasında kutsal aracılardır. Bu sınıfsal imtiyazın sebebi, onların kendilerine özgü tekelciliğe ve özel fonksiyonlara sahip olmalarıdır. (Şurinka) gücüne sahiptirler ve kutsal ruhu taşı maktadırlar.1
Bu dinlerdeki bir diğer ortak inanç ise şudur, ormanlar, denizler, yeryüzü ve gökyüzü bizim hayatımız üzerinde etkili olan ruhlarla doludur. Bu anlamda mesela sadece başımdan bir yara almam, attan veya ağaçtan düşmem benim ölümüme sebep ola maz. Gerek hayvancılıkta, gerekse ziraatta mahsul sadece benim çabamın neticesinde olmamıştır. Kısacası tabiatın işaretlerinde, hayatta, toplumda ve şahısta etkili olan unsurlar sadece bu gör-
1- İslâmi metinlerde ruhani kavramı yoktur. Belki, bunun yerine âlim kelimesi kullanılıyor. Bu iki kavram aynı değildir. Çünkü ruhanî özel bir şahsiyete ve gizli bir kuvvet sahiptir, kutsaldır, etkin bir rolü vardır, gizli bir nûranîîige sa hiptir. Eli, elbisesi ve ayakkabısının öpülmesi gerekir. Ağzını suyu (salyası) şifa dır, sevaptır... Ama âlim, basit bir insandır, dini iyi tanıyor, bu tanıma da tahsil, araştırma ve ictihâd ile elde edilmiştir. Dolayısıyla onu taklid etmek ve cahilin ona olan ihtiyacı akıllı ve mantıklı bir ihtiyaçtır, gizli ve özel değildir.
düklerimiz değildir. İş başında olan diğer gaybî unsurlar da var dır. O halde bunların ortak inançlarından birisi bizim gördüğü müz yakın sebeplerin etkili varlığına inanmaktır.2
Dünyada olan ve görünmeyen çoğu gerçeklerin, mevcutla rın varlığına inanmak, böylece varlık âlemini hayır ve şer, kutsal olmayan -Durkheim, usulen bütün dinlerin ortak yönü olarak, diğer bir deyimle dinî görüşün ve duygunun kaynağını, kutsal fsacre) kavramının meydana gelmesine bağlı biliyor- diye ayır mak ve fertlerin, bedevi insanının hissinin ötesinde olan gaybî kuvvetlerle birleşmesine ve

bağ kurmasına itikat. -Elbette halk ile gaybî kuvvetler arasında bir araç olan kimseler aracılığıyla bir bağ-. Tabiattaki eşyada bulunan, bizim hayatımızda etkili olup hissedilmeyen bütün ruhlara ve kuvvetlere itikat. İnsan on larla (resmî ruhanîlerle) bunları celbedebilir veya zaptedebilir.
Bunlar totem inancı şeklinde beliren ortak yönlerdir. Fetiş şeklinde veya sayısız güçler ve ruhlar şeklinde beliriyor.

DİNLERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ
İlkel İnsanların Ağzından Dinlerin Ortak Özellikleri
İlkel dinlerin hepsinden -fetişizm, animizm (ruhlara tapma), totemizm, mânâ'ya itikat, tabuizmin kutsallaştırılmasından tu tun, diğer çeşitli ilkel dinlere kadar- çıkardığım ortak Özellikler kısaca şunlardır. Bunları kısa başlıklar şeklinde söylüyorum, çünkü şimdiye kadar söylediklerim, bu ilkel dinlerin tanınması için yeterlidir.
2- Bir ibaret ve alâmet ardarda sebeplere sahiptir. Onu meydana getiren son se bep "yakın sebep"tir. Bu, sebepler dizisinin başlangıcında bulunmuş olan sebep veya'sebeplerdir. Birkaç sebep sonra, o işaretin meydana gelmesiyle sonuçla nan, aracı olan sebep veya sebepler ise "uzak sebepler" adını taşımaktadır. - Meselâ, çöl otları üzerinde yağmurun olması daha yakın bir sebeptir. Bu suyun, çiğden kaynaklanması ise daha uzak bir sebeptir. (Bu uzaklık ve yakınlık ntsbîdir), yoksa uzak sebebin sebebi de daha uzak sebeplerin sonucudur- Bu ilk sebebe kadar varıyor, onda çaresiz olarak durmak gerekir. Bugün bile burası felsefi ve ilmî zihnin tıpkı bedevî insan gibi hissedilenin ve mantığın ötesindeki konularda durduğu yerdir.
90

İlkel dinlerin ortak esasları fihristinden şu sonuç alınıyor. Toplum ilk defa teşkil edildiği ve insan vücut kazandığı zaman -toplumsuz insan asla olmamıştır, eğer olmuşsa bir hayvan şek linde olmuştur, şimdiki şekilde değil. İnsan bu mevcut şekliyle, ilk defa bedevi şekilde ortaya çıkmıştır. Sonradan çeşitli kabile lere, çeşitli ırklara ayrılmıştır. Kutuplu eskimo, Amerikalı kızıl-derili, Avustralyalı bedevi veya Afrikalı zenci- çeşitli mekanlar da ve zamanlarda din daima onun yoldaşı olmuştur. Daima onunla beraber olmuştur. Hatta çeşitli düzenlerde, gerek deniz deki avcılık, gerekse ormandaki avcılıkta bütün bu aşamalarda dine sahip olmuştur. Ama çeşitli şekillerde bir dini olmuştur.
Bu çeşitli şekillerin herbiri, dinî bir duygu şeklinde beli-riyordu. Çeşitli farklı kalıplarda -dinî ayin, ibâdet, riyazet, hür met şeklinde- gösteriyorlardı Bunlar, insan toplumunda dinin ilk belirme aşamasında görülen bütün dinlerin temel karakterle ri ve parçalarıdır. Materyalist sosyologların tanıdığı araştırma kaynakları, etnograflar, 19 ve 20. asrın etnologlarının ve sosyo logların ilmî araştırma kaynaklarının dedikleri gibi -bunların ço ğu dinsizdir veya dine karşıdır) Çıkarmak istediğim sonuç şudur; dinin tarifini bir filozof tan, bir dindardan, dini yapay olarak tarif eden bir ruhanîden almak veya önceki filozofların ve yazarların alışılmış yöntemle rine uygun olarak yapmış oldukları birkaç din tariflerinden bah setmek, tek tek incelemek, karşılaştırmak veya reddetmek, bu nunla sonunda işe yarayacak mantıklı bir tarife ulaşmak istemi yorum. Bunun yerine, ilmî metodla inceleyip, ona ulaşmak isti yorum.
Din, gaybî varlıklara olan kalpteki inançtan, gizli merhamet duygusundan... ibarettir, diyen bu tarz tarifler, din bilgisi kitap larında bulunan Avrupalı sosyologların vb.nin yaphkları tarif lerdir. Böylesi tarifler çok yüzeysel tariflerdir. Oturduğu yerde tarif bulmak gibi birşeydir. İlmî konuda böyle tarif olmaz. O

halde nasıl tanımak ve tarif etmek gerekİr?
Herşeyi tanımak için ilmî yöntem şu şekildedir: Eğer, dini tarif etmek istiyorsak, bütün ilkel dinleri ilk şekilleriyle çeşitli

toplumlarda çeşitli dönemlerde etraflıca incelememiz gerekirse bütün dinlerdeki ortak yönü bulmamız gerekİr. Bütün dinlerde, bütün dönemlerde, olan bu ortak yön dinin temel esasıdır, tarih teki, toplumdaki ve insandaki din duygusudur. Böylece, dinin bu tarifini, bütün dinlerin ortak yönü esasına göre çıkarılmış bir tarif olarak bilmek gerekir. O halde dinin ta rifi, bu ortak zatî sıfata ve karakterlere sahip olan, hakikat duy gusundan ibarettir.
Dini, sosyolojiyi, antropolojiyi veya diğer bir işi araştırmak için iki metod var. Biri "achronique" metoddur, diğeri "diachro-nique" metoddur. Meselâ, eğer şiirin bir içgüdü veya sonradan bir işaret olduğunu, insanın içgüdülerinin bir parçası olmadığını anlarsak bir defa "achro niauement" inceliyoruz, bir defa da "di-achroniquement" inceliyoruz. Eğer her iki metodla ilmî yönden şiir yüzde yüz insanın fıtratının bir parçasıdır diyebilirsek, her iki metod bunu doğrular ve te'yid ederse, bu şekilde amel ede riz: Bir defa geniş bir şekilde gözönüne alıyoruz, yani şu andaki bütün milletlerde ve toplumlarda inceliyoruz. (Bu durumda za man birdir, ama yerler çeşitlidir). Şu anda İran'da, Türkiye'de, Araplar arasında, Japonlar, Amerikalılar, Avrupa ülkeleri ve bedeviler arasında her yerde olduğunu görüyoruz.
Buradan bir sonuç alıyoruz, "şiir insanın ruhunda olan bir şeydir, bir işarettir" diyoruz. Çünkü hem achroniquement şekil de, hem diachroniquement şekilde inceledik, her dönemde ol duğunu gördük. Bütün beşerî meseleler için, bu iki metod ilmî araştırmadır. Bu yolla dinin fıtrî oluşu, sosyolojik metodla ince lenebilir.
Bedevî sosyolojiyle ilgil mütalaaların toplamı dinlerin karşı laştırılması: Animizm, fetişizm, tabuizm, totemizm hatta sonraki şekillerinde meselâ çeşitlerin tanrısına (Rabbul enva') tapma, ta biat kuvvetlerine tapma -bunlar dinin insan toplumunda tekâmül etmiş ve daha üstün şekilleridir- Dinin şu özellikleri önceden beri Ortak ve geneldir:
1- Din, varlık âleminin anlamlı oluşunu ispat ediyor.
2- Dünyada, insana ve tarihte nihaî bir sona, nihaî bir gaye ye inanç.

3- Vücudun, insanın ikiliği, saneviyyet veya dualizm.
4- Kâinatta kutsallık.
5- Bütün eşyanın, işlerin, gerçeklerin hissedilenler ve hisse dilmeyenler diye bölünmesi.
6- Dinin sosyal ruh taşıması.
7- Dinin uluslararası oluşu.
8- Tabiat ve insan birliği.
9- İnsan, tabiat ve varlık âleminin ruhunun birliği.
10- Endişe, telaş ve birleşmeye yöneliş.
11- Sorumluluk kavramı. Kendini yetiştirmeye inanç. İnsan da iradenin oluşuna inanç. Daha iyi bir alınyazısı yapmak için gayret.
12- Çelişki esasına inanç. Mücadele esası ve savaş; diya lektik.
13- İlliyet (nedenseîllik) kâinatın mantıkî tahlili.
14- Beka esası.

15- Dünya görüşünün genişliği.
16- Olan şeyden kurtuluş olan şeyin esaretinden kurtuluş.
17- insanın korunması ve muhafazası, hayatın ve toplumun korunması kavramı.
18- Tanıma ve tecessüs.
19- İstihdam ve seçme unsuru.
20- Güzellik ve sanat. 21-Aşk ve tapma.
Hüseyniye-i İrşad'da Verilen Dersler Dizisinden
UCUNCU DERS
"Sizden, iyiye çağıran,
doğruluğu emreden ve kötülükten
sakındıran bir cemaat olsun..."
Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
Bu konuların girişinde -ilk oturumda böyle bir asırda, böyle bir konuyu niçin ortaya koymamız gerektiğini, buna halkın han gi tür ihtiyacının olduğunu- veya benim deyimimle, ileri ülke lerdeki bir toplumun, özellikle İslâm toplumlarının bir çeşit dinî şuura sahip olması ve kendi dinini dikkatli bir şekilde tanıması gerektiğini anlatmıştım.
Bu tanımayı ve kendini bilmenin gereğini tesadüfi olarak seçmediğimi görüyorsunuz. Dinî bir inanç ve iman oluşturmak için çaba sarfetmemiz gerekir demiyorum. Zira dinî iman ve inanç, tanıma, bilgi ve şuura bağlıdır. -Bu cümleden olmak üze re dinî şuurdur.- Eğer dini tanıma, bilgi ve şuura bağlı olmazsa, dinin, inancın ve imanın kendisi bir derde deva olmaz. Belki de dertlere bir dert daha ekler.

İslâm, ileri, hareketli, toplumu yapıcı yetiştirici bir dindir. İslâm'ın dışındaki diğer dinler uyuşturucu ve uyutucu dindir. Bu ikisi arasındaki sınırları belirleyen, bu iki sıfat arasındaki dış ayrılığın gerçekleşmesini sağlayan dinî şuur, bilgi ve tanımadır. Bu yüzden tanımadığımız İslâm, diğer her din ile eşittir. Hatta tanımadan ulaştığımız her kör, sağır inanç ve ideoloji ile eşittir. Aslında -İslâm toplumlarında- dinî şuur, bilgi, sosyal'şuur, do kuduğu toplumu bilme, şuur ve kültürel ruh, din ile karışmıştır, dedim. Aslında din, onun gerçekleşmesinde esaslı bir role sa hiptir. İslâm toplumundaki aydın, bu şuurla toplumunun tarihî geçmişini tanımaya ulaşır. Toplumun kültür ve geleneğinin için- ^ de -aydın gelenek ve kültürü tanımadan hiçbir temel işe el ata maz- bir yer buluyor.
Bu yüzden ben alışılmış klâsik metodu takip etmiyorum. Meselâ, tarihle ilgili on veya yirmi kitap seçip dinlerin sırasını söyleyerek bırakmıyorum. Bu uzun süreli ve faydasız bir iştir. Benim seçtiğim metod, belki en temel meselelerin ortaya konul masıdır. Dînlerin değişmesine dikkati çekmek, bunu açıklamak, bütün tarih boyunca dinî görüşün tekâmül etmesini ortaya koy maktadır.
yerine, daha çok dinlerin tahlili, incelenmesi ve tanınması demek gerekir. Bunların hepsi, onun girişleridir. Bu gün asrımızın simasına -şu anda bile, yansıyan insanlığın kül türleri ve değişmesi tarihini tanımak için, bugünkü dünyada in sanlığın sosyal değişmelerinde, alın yazısında, henüz işin içinde olan dini derin bir şekilde incelemek gerekir. Tarih sosyolojisi açısından bugünkü dünyada, dini incelemek gerekir. Hepsinden daha önemlisi İslâm'ı tanımak, bizim tarihîmize, kültürümüze, sosyal görüşümüze, kültürel görüşümüze, siyasî görüşümüze, felsefî ve sosyal ilişkilerimize, toplumumuzun dünya görüşüne şekil veren temel unsur olması nedeniyle zorunludur. Nihayet aydının kendi halkının hayatı arasına girmesi, halkın vicdanın derinliklerine, karanlıklara inmesi gerekir. Doğulu aydınlar top luluğu için daima tanınmamış ve meçhul kalan toprakları tanı ması için özellikle İslâm'ı tanıması gerekir...

95
Çok süratli olan bu incelememiz, Önceki dersimizde tarih teki bütün dinlerin -Özelliklerin ilkel dinlerin- ortak özelliklerin de kalmıştı.3 Bu yönteme ve özelliklere dikkat edilerek dinin dikkatli bir tarifinin yapılabileceğini söyledim.

DİNİN TARİFİ

kitaplarını okuyarak, kendinizi bu sınıfta anla tılan konuları daha iyi, daha detaylı anlamaya hazırlayınız. Bu konulara, daha fazla çaba ve birikimle dikkat ediniz. Çünkü bu rada inceleme ve tahlil, not yazdırmaktan daha ağırlıklı. Kitap larda görüyorsunuz, geçmiş yazarlar, -hatta yeni yazarlar bile-ilk önce dinin tarifini yaparlar. Yapılan tariflerin âdeta bir liste sin verirler. Meselâ, falan: "Gaybî varlıklara inanmaktır" diyor. Diğer biri: "Din; egemen sınıfın halkı uyuşturmak için uydurdu-

3- Daha fazla okumak ve anlamak isteyenler bu konuyla ilgili Farsça kitaplara müracaat etsinler. Özellikle "Doğu ve Batı'da Din" diye fevkalâde güzel, aynı za manda küçük bir kitap var. Bunu, Hindistanlı büyük bir politikacı yazmış. Rada Kriyfenan. Cumhurbaşkanlığından önce dikkate değer ilmi, fikrî ve kültürel iş lerle uğraşıyordu. Burada şunu söyleyeyim ki maalesef Doğulu tahsil yapmışla rın bir diğer eksikliği de şudur: Batılı kültür adamlarını kendi kültür adamların dan daha iyi tanıyorlar. Asya Ve Afrika'nın büyük düşünürlerini, hatta İslâm toplumlarının düşünürlerini bile sadece Afrika'nın büyük düşünürlerini, bile sa dece tanımamakla kalmıyor. Bazen çoğunun isimlerini bile duymamış olabiliyo ruz. Halbuki her öğrencimiz az veya çok Batı'nın düşünce adamlarını tanıyor. Bu bir çeşit kendinden uzaklaşma ve kendine yabancılaşmadır. Okumamız ve tanımamız gereken kitap ve şahıslarla ilgili bir liste hazırladım. Bunlar çoğunlukla tanımadığımız kimselerdir. Hatta İran'da isimlerinden bile bahsedilmez. Kültürel aracılarımız olan çevirmenler tıpkı sadece Batı'nın tüke tim mallarını getiren iktisatçılarımız gibi, aydınlarımızın tüketmesi için Batının manevî mallarını da bunlar getiriyorlar. Halbuki düşüncenin derinliği, fikrin genişliği, özellikle ruhunun derinliği açısından Batıda, "Radha Kriyşenan" gibi insanlar yoktur. Geçmiş zaman içinde Batı'da Pascal veya Alex CaneI -hakkında bilgim var- gibi insanlar olmuştur ve şu anda da var. Ama Doğu'daki kötü iktisadî durumlarına rağmen bu küçük mânevi kutupları, Doğu'nun bu ümit mayalarına ve güneşlerine göre Cırlar birer küçük yıldızdır. Doğu, şimdi de can lı bir ruha sahip, dâhiler doğurabilir. Onu terbiye edip besleyebilir. Radha Krıvşenan'dan diğer bir kitap daha tercüme edilmiştir. Adı, "Doğu Dinle ri ve Batı Fikri"dir. Okumaya değer bir eser. Başka bir kitap; çok titiz bir eser ol mamakla beraber, toplum için güzel ve alışılmış türden olup, Filyisen Shale'nin Az Fikirli Çok Yazan" isimli kitabı. Diğer bir kitap ise john Nass'm "Dinler Ta rihi' kitabıdır. Gerçi sonuç alma, akıl yürütme açısından zayıftır, ama ders açı sından ve çeşitli ekollerin muhtelif volilerini anlatma açısından çok kapsamlı bir kilap. Çevirisi de nisbeten güzel. "Büyük Dinlerin Tarihi" isimli başka bir kitap var, bu kitap Hâsım Rıza'nın kitabı. Bu kitapları not alınız!

ğu şeydir" diyor. Diğer biri; "Din, ilkel insanm tabiat kuvvetlerin şerrinden kurtulmak ve kendisini koruyan kuvvetleri celbetmek için yaptığı birtakım yalvarış, yakarış amellerinin ve inançların toplamı dindir, o halde din insanın tabiata olan korkusundan doğmuştur," diyor. Başka birisi: "Din, insanın eşya ve tabiat işa retlerinin sebeplerine karşı olan cehaletinden ibarettir." Çünkü tabiat

işaretlerini ve olaylarını ilmî açıdan tahlil edememiş ve in-celeyememiştir. Depremin oluşunu gerektiren nedenlerin ne ol duğunu, rüzgârın hangi sebeple estiğini, yağmurun hangi unsu run etkisiyle yağdığını bilememiştir. Bu sonuçları, tanrılar, ruh lar veya tabiat üstü kuvvetler adı verilen şeylere dayandırıyor ve buradan da din meydana geliyor. Bir diğeri: "Din, ruhlara ve insanın kaderi üzerinde etkili olduğunu düşündüğü varlıklara olan esrarengiz inancından ibarettir--."
Bu tarifler hiçbir derde derman değildir. Bunlarla din red veya ispat edilemez. Eskilerin ve bizim klâsik yazarlarımızın ha tası, hemen başlangıçta bir tarif vermeleri olmuştur. Tariften sonra gelen herşey boşunadır. Çünkü ilmî yöntem tarifi sonda gösterir, başta değil. Eğer başlangıçta tarifi yaparsan, sonra söy leyeceğin herşeyle başlangıçtaki tariften uzaklaşmış olursun. Halbuki söylediğin herşey in giriş ve tarife ulaşman için akıl yü rütme olması gerekir.
Bu karşılık, yazarın önceden yaptığı tarifin neticesidir. Son ra söylediği herşey, başlangıçta yaptığı tarifin açıklaması oluyor. Halbuki araştırmacı, hakikati elde etmek için çaba göstereceği yerde tarife ulaşıyor. Öncekilerin tümü yazarın ispat etmeye ça ba gösterdiği hükmün delilleridir. Sonraki yazdıklarının tümüy-se esasa ve gerçeğe ulaşmak için giriştir.
Bir konu hakkında başlangıçta bir inanca sahip olup, sonra onu ispat etmeye çaba göstermek ilmî araştırmada onulmaz bir hastalıktır.
Bu, araştırma değildir; propogandadır. Araştırma şudur: Önceden bir inanca sahip değiliz, meseleleri incelemeye, karşı laştırmaya tahlil etmeye, başlıyoruz (ve bunun üzerinde düşü nüyoruz). Sonra mantık ve ilmî araştırma bizi kabul etmemiz

97

gereken bir sonuca ulaştırıyor. Hatta İnançlarımıza aykırı bile olsa. Bu ilmî metoddur, araştırma metodudur. Sosyal meseleler de sözkonusu olan metoddur, sosyologların seçtiği metoddur, tabiat ilimlerinde de geçerli olan metoddur.
Geçmişte Aristo veya Eflâtun "insan konuşan bir hayvan dır" diyorlardı. Veya "insan zihinsel şekil yapan, idealizm düze yindeki bîr hayvandır" diyorlardı. Sonra bunu ispatlamak için parçaları kendi yaptıkları bu bütüne zoraki yüklüyorlardı. Önce "insan gülen bir hayvandır" diyorlardı, sonra her mev cudun insan olduğunu ispatlamak için onu gıdıklıyorlardı!
İnsan olduğunu nasıl anladık? Güldü! Bu metod, bütünden parçaya gitmektir. Yani önce bütünü kabul etmemiz gerekir, "tümevarım" ve yeni ilmî metod bunun aksidir. Bütün olanı he nüz tanımıyoruz ve parçaları inceliyoruz. Sonra bütüne ulaşan biz değiliz, ilmî araştırma bizi bütüne ulaştırıyor.
Geçmiştekiler kuşu tanıyorlardı, kuşun uçan bir varlık ol duğun biliyorlardı, özel bir varlığı tanımak için ilk olarak önceki tarifi uyguluyorlardı ve hüküm çıkarıyorlardı.
Ama yeni metod -ilerlemeler daha çok bu metodun sonucu dur- kıyas, tümdengelim ve zihniyete yöneliş metodunu orta dan kaldırıp, gerçek deney metodundan, tahlili incelemeden ve mantıksal tümevarımdan yardım aldı. Meselâ kuşu tanımak için, diğer çeşitli kuşları araştırmak gerekir. Ortak olmayan yön leri atmak, ortak yönleri almak ve toplamak gerekir. Ancak o za man "kuş uçan bir varlıktır" diye tarif yapılabilir.
Elli bin, kırk bin, otuz bin çeşit kuşun incelenmesinden ve parçaların mütalâa edilmesinden sonra -parçaları karga, güver cin, serçe, kumru...dur- kuşun tarifine ulaştık. Bütün bu kuşların arasında sadece yarasanın yavrulayan bir tür olduğunu -bir is tisna- anlıyoruz. Bu tariften şu ikinci tarife ulaşıyoruz "kuş yu murtlayan bir varlıktır" diyoruz.

Bu ilmî kanunları sonra buluyoruz. Sonra bir süre inceleme, araştırma ve mütalâalar. Bu şekilde ilim adamı yeni bir keşif yapıyor, ilmî bir kanun elde ediyor. Bu kanun aynı zamanda doğ-
I

rudur, çünkü onun esası üzerine tekniği ve ilmi meydana getiri yor. Tabiatın işine müdahale ediyor. Doğru olarak da ortaya çıkarıyor.
O halde, bu şekilde kanunlar bulmanın, tabiat meselelerin den bu şekilde hüküm çıkarılmasının doğru olduğu belli oluyor. Ama insanî ve sosyal meselelerde bu kanun sabit ve istisna ka bul etmez bir kanun değildir. Ama eskilerin tümdengelim meto duna göre bu metod emin olmayı sağlayan bir metoddur. Dinin tarifinde de böylesi bir metoddan, yararlanmak gere kir. Meselâ, bu iş için bir tarifi seçip 49 tanesini reddederek biri ni ispatlamak yerine dini çeşitli dönemlerde inceliyoruz, ortak yönlerini buluyoruz. Bütün ırkların ve kıtaların dinlerinde olan ortak yönler -Kuzey Amerikalı kızılderililerden, Batı Afrikalı zencilere kadar. Sâmî Arap dinlerinden, Aryâî Hind dinlerine kadar, medenî İranlı dinlerinden vahşi Avustralya kavimlerinin dinlerine kadar- bu ortak yöne dikkat edilerek, ilmî ve inkâr edilmesi mümkün olmayan bir tarif elde etmiş oluyoruz. Bu araştırmadan sonra elde edilen şey, dine sahip olmaya bağlı bir tarif değildir. Bu dine karşıdır ve dini olmayan bir tarif tir. Bu ilmî ruhu tanıyan ve ilmî ruh sahibi olan kimse, bu tarifi kabul etmek zorundadır.
Önceki oturumun sonunda gördüğünüz şey, ilmi inceleme nin neticesidir. Dinden bir tarifin, ortamıdır. Dinlerin ortak özel likleridir. İnsanlığın ilk dinlerinde sözkonusu olan açıklanmaya, yoruma, fikir yürütmeye ihtiyaç duyan şeylerdir. Bugünkü eg zistansiyalizm, materyalizm, idealizm vd. bütün felsefelerde de sözkonusu olan meselelerdir, bütün bu felsefeler bu meseleler ile kuşatılmışlardır. Şimdi dinlerin ortak özelliklerini yanyana dizmekle, bir ke lime bir hakikat ve din için bir tarif elde ediyoruz.
Tarifte, "Gaybî varlıklara inanmak"-denilen deyimle birşey açıklığa kavuşmuyor. Bütün dinlerin gaybî varlıklara inandıkla rı doğrudur; ama bu din çeşidinin özelliklerinden ve hakikatlarından biridir- Bu din tarifi, dinin bir dış sıfatıdır, dini görünüm lerinden biridir, din asla bu küçük sıfatla sınırlandırılamaz. Ger-

çi dinlerin bir parçası da gaybî mevcutlara inançtır, ama bu ha kikat dinin toplamını göstermediği için mükemmel bir tarif de ğildir.
Jung,4 bilinçli vicdandan (conscience) başka, bilinçsiz vic dan yani bâtınî şuur ve meğmule vicdan (Inconscience), vasıta bir vicdanın olduğunu söylüyor.
Freud bilinç ve bilinçsizliğe inanıyordu. Bilerek seçtiğimiz ve yaptığımız şeyler - meselâ bilet satın almak, otobüse binmek, üniversiteye gitmek... gibi- şuurlu vicdanı emriyledir. Bilmeye rek seçtiğimiz, yaptığımız ve tutkun olduğumuz şey ise şuursuz vicdanın emriyledir.
Meselâ, bilmeden bir rengin hoşumuza gitmesi, diğer renk ten ise nefret etmemiz, birinden nefret etmemiz, bir elbisenin hoşumuza gitmesi, yüksekten korkmamız gibi! Bunların sebebi hep şuursuz vicdandır, bu vicdanın bir akımı vardır. Ama Jung bu iki vicdan arasına aracı vicdanı koyuyordu. Aracı vicdan, bu iki vicdanın cinsinden değildir, bu İkisinin arasındadır, yarı bi linçlidir. Bu üçüncü vicdanı "consaencesocial", yani "sosyal vic dan" olarak adlandırıyor.
Sosyal vicdan, ferdi toplum tarafına çeken bir güçtür. Tek başına yemek onun tabiatına uymuyor -Yeme, burjuvaziyi öyle yapmış ki tek başına hayat, onun için tahammül edilemez bir-şeydir. Gerçi evinin gizli köşelerinde, şahsiyetini

hissetmek için ve bireysel aşkı için şiir söylemiştir. Ama şiiri nüve oluşturduğu ve şekil aldığı zaman okuyucunun ardında dolaşıyor, onu ya yınlamak istiyor. Halkı kendi varlığından bir çeşit haberdar et mek istiyor. Bütün bunlarda insanın toplum tarafına yönelişin

4- Jung Cari Gustov, Freud'un görüşlerini gösteren çok büyük ilim adamı idi. Bundan altı-yedi sene önce İsviçre'de öldü. Jung'ıın eserlerinden birisi "Gizli İnsanî Ruhun incelenmesi" adlı eseridir. Gayretli birinin onu tercüme edip Fars ça'ya ve kültüre büyük bir hizmet yapmasını ümid ediyorum. Bilmiyorum, iran'da niçin hi.TS.ey tahsilliler ve çevirmenlerimi/ aracılığıyla kalbura çevrili yor? Bazı özel kitaplar, meselâ Bschelard'ın bütün eserleri tercüme edilmiş veya ediliyor. Ama Bachelard'ın kendi itirafıyla da kendisinden daha kuvvetli olan Hliat'tan bir tek yazı bile tercüme edilmemiştir. Jung da tercüme edilmemiştir, tanınmıyor, tanınması gerekir.

belirtileri görülmektedir. Bu ferdiyetten toplum tarafına kaçış, ferdin toplum ruhu ile bağlılığıdır.

"Jung", bu özel sosyal vicdanı tarif ediyor. Bu sosyal vicda nın kendine özgü safhaları, bölümleri vardır. Siyasî iktisadî ve ilmî safha. Jung'un deyimiyle hepsinden daha derin ve etkin olan özel safha bu dinî ve irfanı vicdandır.

Jung'un bu sözü bir yere kadar doğrudur. Dinlerin ortak özelliklerinde saydık. Bu özeliklerinden biri -6. sırada olanı- di nin sosyal ruha sahip olması idi.

Sosyologların -bu cümleden olmak üzere Freud ve Durkhe-im- hepsi, büyü ile dinin arasındaki farkın bunda olduğuna ina nıyorlar. Büyü ferdiyyet tarafına yöneliyor, din ise toplum tara fına yöneliyor. Din, daima ferdî topluma feda etmek istiyor. Fer di menfaatları, toplum menfaatlarına feda etmek istiyor. Fertten toplum ve diğerleri için fedakârlık istiyor.

Halbuki büyücü diğerlerinin menfaatlarını kendi müşterile rinin menfaatlarına feda ediyor. Düğümü diğerlerinin zararına ferdin tarafına açmak istiyor. Versay'ın özel kilisesi mabedinde, Versay kilisesinin alt tarafındaki büyücünün müşterilerine dü ğüm açmak için, kanlarından ilaç yapmak üzere Öldürdüğü bir çok 6 günlük çocuk cesedi ortaya çıkmıştı. Büyücü 6 günlük ço cuğun ölümü pahasına meselâ müşterisinin düşmanı musibete uğrasın diye çeşitli efsunlar okumuştur! Bu büyücü ve cadının daimî şeklidİr. Kabilenin büyücüsü düşmanı yok etmek istiyor. Düşman kabileyi sel felâketine uğratmak istiyor. İneklerini yok etmek ve sütlerini kurutmak istiyor.

Bunların hepsi, toplumun ferd için feda edilmesidir. Ama din, büyünün aksine daima ferdi kendinden dışarı çıkarmak is tiyor. Ferdi toplum ruhu düzeyinde hatta kabilesinden daha üst bir düzeyde hareket geçirmek istiyor.

Bu, dinin özelliklerinden biridir. Burada Jung'un diğer ince lemesinde dini duygu dediği duygu, insanın sosyal vicdanının en temel dizilerinden, en temel bölümlerinden biridir. Sosyolog ve sosyoloji tarihi, din ruhunun sosyal olduğunun sonucuna

ulaşıyor. Hatta âhirete yönelen dinler ve irfanı dinler bile sosyal, ümmetçi, toplumcu dinlerdir (sapma dönemleri dışında).

Ama 'Jung'un tezi bir yere kadar doğru' dedim. Zira bu tez -her ne kadar doğru da olsa- dini açıklığa kavuşturan birşey de ğildir. Jung insan fıtratının derinliğinde özel bir yeri insanın yarı bilinçli sosyal vicdanı olarak gösteriyor. Ama bu duygunun ne olduğunu söylemiyor. Çünkü bunu söylemek Jung'un işi değil dir. Psikolojinin işi hakikatları, merhametleri duyguları tanımak değildir. Belki bu merhametler arasındaki ilişkilerin sebebini bulmaktır.

Çok güzel bir eser olan "Din veya İnsanın Dört Boyutu" adlı kitaptan okuyoruz, şöyle diyor: "Dünya üç maddî boyut -uzun luk, genişlik, yükseklik- dışında bir zaman ve mekân boyutuna, yani "Einstein"ın deyimiyle bir perestansa sahiptir. -Einstein izafiyetinde- insanın ruhunda da dördüncü boyut vardır, din bu özel insanî boyutun görünümü ve tecellisidir. Eğer dinin kökü içimizde müphem bir derinliğe ve zihinsel tasavvurla ifade edil mesi mümkün olmayan bir yere ulaşıyorsa, bu insan zihninin hissedilen ve açık boyutlarından doğmamıştır. İktisadî mesele ler yöneliş, cinsel yöneliş, şahsın kendisini savunması gibi insan şahsının temel çabalarından biridir. Nereden kaynak aldığını ve nereye gittiğini biliyoruz, sebebinin ne olduğu bellidir. İnsanın hangi boyutunun belirmesi olduğu bellidir.
Ama irfanı duygu, zihin tarafından tasavvur edilmesi mümkün olmayan bir çeşit yöneliş, felsefe ve karışık bir özel aşktır. İnsan zâtının, müşahhas, açık sınırlı iç güdülerinin belir mesi değildir. Belki dördüncü boyut olarak adlandırılan gizli boyuttan doğmuştur." Bu doğru ve kabul ettiğim bir teoridir. Bir çeşit daima tapma, bu boyutun özelliklerin dendir.
Bütün bunlara rağmen, bu bile din hakikatinin ne olduğunu dikkatli bir şekilde söylemiyor. Niçin ve yönünü hangi tarafa doğru olduğunu söyleyemiyor. Ama şu gerçeği açıklığa kavuş turuyor, din tabiat unsurlarından, cehaletten, korkudan veya meselâ iktisadî ve sosyal unsurlardan doğmamıştır. İnsanın fıt ratından, insanın zâtının çeşidinden doğuyor. Bu insanın

zâtından, insanın genlerinden, insanın ruhunun boyutlarından-dır. Kendine özgü özel bir yere sahiptir. Ama biz meseleyi daha çok, daha dikkatli incelemeye ve mantıklı bir tahlil elde etmeye muhtacız. Dinin ne olduğunu? Açıklığa kavuşturmamız gerekir.
Bilgi sosyolojisii, yeni bir ilimdir. Sosyolojiden daha yenidir. Bilgi sosyolojisi, bilgilerin, tanımların, maariflerin, kültürlerin milletlerin ve çeşitli toplumlarda dinî, ilmî felsefeyi, sanatı yap mış olan vicdanların sosyolojik şekilde incelenmesidir. Felsefe, sanat, din, edebiyat, irfan vb. çeşitli dönemlerde bir toplumda ortaya çıkıyor, yapılıyor, besleniyor. Bunlar sosyal köklere sahiptir. Bu kültürel ve ilmî özlerden bahseden sosyolo jik ve ilmî kökler, sosyolojik incelemeler, tahliller, bilgi sosyolo jisi veya bilgi teorisi adını alır.
19. asrın eski sosyolojisi tanımayı, bilgiyi kültürü temel me seleler şeklinde incelemeden çok sade bir şekilde meselâ "iş araçlarının etkisindedir", veya "üretimin etkisi" altındadır diyor.
Bilgi sosyolojisi bu etkileri inkâr etmiyor. Ama bunları sos yal kalıplarda müşahhaslaştırıyor. Mantıkî bir sıra takip ettikten sonra, alt yapıya ulaştırıyor. Halbuki 19. asrın sosyologları çok sade bir şekilde ve avamca bir üslûpla "alt yapı"dan "üst yapı"ya uçuyorlardı. Yapışıp tutmadığı zaman da zoraki tutturuyorlar dı. Tutmayan tahminler yapıyorlardı. Şimdi de yaptıkları gibi. Bilgi sosyolojisinin işi, bilgilerin sosyal boyutlarını göstermekte dir. O insanî bilgilerden ve maariften birisi de dindi.
Gunvich'in deyimiyle5 -elbette benim diğer ekollerle yaptı ğım tariflerle "Insan, çeşitli kültürlerde ve devirlerde, çeşitli manevî tecellilere sahip olduğunu gösteriyor."
Bu meselenin şeklidir, yani insanın her boyutuyla parlak bir renge sahip olan, yayılmış ruhudur. İnsanın tek boyutlu ve tek kaynaklı vicdanı değildir. İnsan genel olarak her toplumda ve her dönemde birkaç müşahhas vicdana sahiptir, diğerlerinin
5- Bilgi sosyolojisinin son görüşlerini ve teorilerini -en azından Fransa Sosyoloji

ekolünde- onun derslerinde işittim 1959-1960 yıllarındaki, onun altı aylık ders lerini burada altı dakika gibi çok kısa bir zaman zarfında da olsa söylemek zo rundayım.

103
vicdanından tam olarak uzaktır. Bu birkaç vicdan bütün insan lık tarihi boyunca insanın fikirsel, bedensel ve kültürel tekâmü lüne uygun olarak, hem bedevi toplumlarda hem de uygar top lumlarda belirgin ve bağımsız belirmelere sahip olmuştur.
Binâenaleyh insan kültür ve medeniyeti, sosyolojik açıdan çeşitli insanî vicdanların ve görüşlerin esasına göre taksim edile bilir. (Dikkat ediniz bu esas, Bilgi Sosyolojisi ilmidir):
1- Felsefî vicdan: Felsefî vicdan, insanın aklî görüşünün dünyayı, kâinatı, insanın alınyazısını ve bütünsel işaretler arasındaki ilişkileri tanıma, tahlil etme ve açıklamadaki tecellisinden ibarettir. Bugün ne yiyoruz, yarın ne yapalım ki daha iyi para kazanalım, hangi işi bulalım ki istikbâl va'd etsin! Ve bu çeşit di ğer sorulara felsefe cevap verir. Felsefenin yarını, ölümden son-rasıdır. İlmin yarını ise, yarın sabahtır. Felsefe insanın zâtında daima kaygısı duyulmuş olan genel sorulara cevap veriyor. Bu soruların ve cevapların toplamı, sormaya ve cevap işitmeye olan ihtiyaç felsefesidir.
2- İlmî vicdan.
3- Teknik vicdan veya sanayi vicdanı.
4- Pratik siyasî vicdan -Pragmatizm böylesi bir vicdanın belirmesidir.-
5- Sanatsal ve edebî vicdan. Güzel sanatlar bu vicdanın belirmesidir. Felsefe, ilim, teknik ve pratik meseleler ile tam olarak ayrı olduğunu gösteriyor. Sanatsal vicdan güzelliği tanıyor, ona karşı duyarlılık gösteriyor. Halbuki, ilmî, mantıkî, iktisadî ve felsefî bir mesele değildir. Usulen güzellikleri teşhis eden ve ayı ran başka bir vicdandır. Sanatı ve sanatın güzelliğini anlıyor.
6- Sonuncusu ise irfanı ve dinî vicdandır.6 Sokrat, Eflâtun, Aristo, Râzi ve Ebû Ali Sina gibi adamlar, felsefî görüşe sahiptir.
6- ürkek arkadaşlardan biri geçen oturumda, "niçin çok önemli olan falanca me seleyi en sona aldınız?" diye sormuştu: Önemli olduğu için dedim. Bazıları, top lantılarda önemli adamı yukarıya oturttukları gibi. Önemli meseleleri de önce söylemeleri gerektiğini sanıyorlar. Halbuki reddedilmesi gereken yüzeysel ve basit meselelerin önce ortaya konulması gerekir. En önemli meseleden önce gös terilmesi gerekir. Bu ilmî metoddur
104

"Sartre" gibi bir adam âlim değildir. Ne fizikçidir, ne kimyager dir, ne doktordur, ne teknisyendir, ne sanatçıdır, ne irfâni duy guya sahiptir. Diğer vicdanları ya zayıftır veya aslında tesirsiz kalmıştır.
İlmî vicdanda da ilmin filozoftan ayrı olduğu görüyoruz. Bazı filozofların aynı zamanda âlim de oldukları doğrudur. Ama bu iki kavram tam olarak birbirinden ayrıdır. Meselâ, biri nin felsefî meselelerde zirve düşüncelere sahip olduğunu, ama fizik, kimya, matematik, cebir ve bunların benzerlerinde daima sıfır aldığını görüyoruz. Sonunda (böyle birini) okuldan uzak-laştırıyorlar. Ama aynı adam Sartre'nin yazılarını okuyor, hoca sından daha iyi anlıyor. Bu yüzden felsefî vicdan, ilmî vicdan dan ayrı birşeydir.
Teknik vicdan konusunda en güzel örnek, bizim kendi köy-lülerimizdir- Batılıların "Doğuluların beyinleri irfanı ve şairânedir. Teknikten, fenden birşey bilmezler, otomobil arızala nırsa yol ortasında kalırlar. Doğulu şoför arabadan anlamaz, an lasa bile elinden birşey gelmez" diye itham etmelerinin aksine, kahvenin olduğu

ve boş sözlere tahammül edilen o köylerin bi rinde bir adama çıkıp arabaya bakıyor. Ne makinayı tanıyor, ne sanayi ve ne de teknikten birşey anlıyor- Köyden bir defalığına bile olsun dışarı çıkma imkânı bulamamış olan bu adam, bir iplİk, şeker, tel, küçük bir değnek parçası, küçük bir çekiş ve kü çük bir teneke parçasıyla arabayı tamir ediyor, araba yoluna de vam ediyor. Arabada oturan iki mühendis ise elbiseleri kirlen mesin diye bakmıyorlar bile. Bu teknik yetenek ve görüştür, tek nik vicdandır.
Fikrî açıdan veya akıl açısından çok aşağı bir düzeyde olan -hatta ortalama düzeyden bile daha aşağıda olan- bazı çocukların evde ve okulda herkes için alelade olmayan şeyler yaptıklarını görüyoruz. Bu teknik yeteneğin ortaya çıkmasıdır.
Çoğunlukla teknik ve bilimsel yetenekleri -Özellikle zamanı mızda- aynı şey olarak biliyorlar, ama sosyoloji, hatta psikoloji bu ikisini birbirinden ayırmıştır.

105

Bazı toplumlar, felsefî açıdan kuvvetlidir. Meselâ, Atina gi bi. Bazıları ilmî açıdan kuvvetlidir; Fransa gibi. Bazıları ise tek nik açıdan kuvvetlidir; Almanya gibi. Çeşitli medenî ve ileri toplumlarda bunun tam olarak belir gin olduğunu görüyoruz. Bizim toplumumuzda da böyledir. Teknik işler usulen bir kabilenin elindedir, ziraî işler de o işe ye teneği olan diğer bir kabilenin elindedir.
Pikniklerde bir ço cuğun annesinden ayrılıp, seçilmediği halde kendiliğinden bir grubun liderliğini ele aldığını görürsünüz. Diğerlerini çekmek ve onlara liderlik yapmak için özel bir yeteneğe sahiptir. Herke si nasıl istihdam edeceğini ve işe nasıl teşvik edeceğini biliyor.
Tarihte, dünya liderlerinin ne filozoflardan, ne âlimlerden ne teknisyenlerden ve ne de ediplerden olmadığını görüyoruz. Belki bu yeteneğe kuvvetli -özellikle çabaların başlangıcında- bir şekilde sahip olan kimselerdir. Bu sebeple daima diğerlerinden önde olmuşlardır-
Sanatsal ve edebî vicdan, insandaki özel duygudur. Ne ak lın ve felsefenin, ne de ilmin; bunların hiçbirinin parçası değildi. Gerçi bugün sanatı veya güzel sanatları toplumun, felsefenin ve ya düşüncenin hizmetine arz edelim denildiğini duyuyoruz. Ama sanatın kendisi onların cinsinden ayrı birşeydir.
Şatır Abbas Sahubî'nin şiirine baktığınız zaman, hayret edi yorsunuz. Sonra onu görünce, ekmeği tandıra koyan usta (yani şatır) olduğunu, ekmek pişirdiğini farkediyorsunuz. Bu iki alâmet (şiir ile ustalık arasında hiçbir benzerlik göremiyorsu nuz. Çünkü okuma yazması yok. Felsefe bilmiyor, ilimden ha beri yok, hatta şiirin divanını bile okumamıştır. Ama söylediği şiir, yüzlerce üstâd filozof ve edip arasında kimsenin benzerini söyleyemediği kapasitede bir şiirdir.
Bütün edebî ekolleri okumuş, eski ve yeni edebî metinleri görmüş, ders veren bir hocanın bir tek beyit şiir ve bir tek satır nesir bile yazamadığını görüyoruz. Bazen zoraki bir şiir söylese bile, ondan birşeyler ümid edenler sözüne kulak tıkarlar.
Buna karşılık tıp tahsili yapmış, edebiyat branşında tahsil görmemiş
106

olan birinin, en güzel şiirleri ve nesirleri sunduğunu görüyo ruz.7
Güzelliği yaratma ve tanıma insandaki özel bir vicdanî ye tenektir. Bütün sanatlar bu kudretten doğmuşlardır.
O görüşlerin hepsi sanatkârla alay ediyor, sanatkâra saldı rıyor; sanatkârın kendine özgü bir mantığa ve istidlale sahip ol duğunu kavrayamıyorlar. Akıl ve mantığı kabul etmiyor. Ama güzelliği tanıma duygumuz ve sanatsal vicdanımız şiddetle ka bul ediyor. Aklî istidlalden daha iyi kabul ediyor. Meselâ, mum, ilmî,

felsefî ve teknik açıdan bir parça mumdur, içinde de bir miktar pamuktan iplik vardır, kelebek (pervane) ise tesadüfen onun etrafında dönen ve onun ateşiyle yanan bir hayvandır. Ama edsbî vicdan açısından bu büyük bir insani meseledir:
"Mumun vefasına olan nazım her an yandıktan sonra
Matemdeki kul rengim pervane döküyor."
Bu alâmet (mumun yanması), karşısında niçin bir vicdan lezzetin ve güzelliğin doyum noktasına ulaşıyor? Diğer bir vic dan ise niçin burnunun ucuyla bununla alay edip, 'yalan' diyor? O halde bu işaret, iki hâkimin karşısında durmuştur. İnsanlar ruhsal yönden anlaşma konusunda mesafe katettikçe, onlardaki bu vicdanlar da kuvvetlenir. Yani fayda değerin kenarında yer alıyor. Değer, faydaya egemen oluyor. Değer faydadan ayrı bİr-şeydir- Dinî ve sanatsal kavramlar, daha çok değer esasına da yanıyor, fayda esasına değil. Fayda ve değer sosyolojik bir ko nudur. Sosyolojide fayda; bizim maddî ihtiyaçlarımızdan birini gideren kendine özgü bir menfaattir. Değer ise; bir işaret veya hakikat için inandığımız hürmet ve asalet duygusundan ibaret tir. Meselâ; bir hasta için, adamın biri bir demet gül, diğeri beş kutu elma kompostosu, üçüncü biri ise ona hayatında kendisine ve ailesine yarayacak olan bir sini veya çaydanlık götürüyor. Burada gülü seçen değer esası üzerine hareket etmiştir, diğer ikisi ise fayda esasına göre.
7- Şairlerimizin ve yazarlarımızın geçmişine, dikkat edersek çoğunluğunun ede biyat öğrencileri olmadığını görürüz. Bununla beraber İran edebiyatına zengin lik kazandırmışlardır, san.nl okulu öğroncisi olan Ihvan-u Salis ve diğerleri.

107

Başka bir örnek: Henüz fikri olgunluğa erişmemiş bir adam şehrimiz gelmişti. Şöyle diyordu: "Bizim kabilemizde iki kişi vardı. Lorel ve Hardy gibiydiler. Bu çelişki kendilerine özgü ba zı şakaların meydana gelmesine sebep olmuştu. İkisi hep bera berlerdi. Aynı odada iki talebe idiler. Biri "nun", diğeri "elif" gibi birlikte yaşıyorlardı. "Birlikte gelip, birlikte gidiyorlardı." Hem şehrimiz onlara hafif ve komik demek istiyordu... Şöyle devam ediyordu: "Bunların bîri diğerine gülistanda gül derme değeri biçiyordu- DiğeriySe ona fırıncılık değeri biçiyordu." Biz, ikinci nin durumuna acımaya başlamıştık. Ama şakayı anlatanın, "gü lü deren"e karşı Özür dileme tavrına girdiğini gördük. Anladık ki hakarete uğrayan fırıncı, ekmek pişirdiği için hakaret edili yordu. Gül ise hiçbir işe yaramıyor. Hatta ot eken veya yonca eken hiç olmazsa eşeği memnun ediyor, ama gülcülük ise boş bir iştir!
Bizim hüküm vermemiz ile onların hüküm vermesinin birbi rine zıt olduğunu görüyoruz. Çünkü onlar fayda esasına göre, biz ise değer esasına göre bakıyoruz. Saygı duygusu, tazim, zâti asalete inanmak, bizim hüküm vermemize etki eden işaret, değerin özelliklerîndendir. Ama fayda ve menfaatta birşey için saygı ve kutsiyete inanmıyoruz. Bizi onun tarafına çeken, zaruret ve ihtiyaçtır. Onu taşıdığı fay da için istiyoruz, kendisi için değil. Usulen sanatsal vicdan ve duygu, fayda esası üzerinde değildir, değer esası üzerinedir. Sa natı toplumun ve sosyal ihtiyaçların hizmetinde kullanmak iste yen kimseler, sanatı sosyal faydanın hizmetinde kullanmak isti yorlar. Ama bu sanatın alçalması değildir. Çünkü sosyal fayda fert için değerdir. Yani halka ekmek temin etmek için kendi ek meğinden vazgeçen kimse, "halkın ekmeği'ni değer şeklinde or taya çıkarıyor, fayda şeklinde değil. Her ne kadar ismi ekmek ise de, değerdir.
Klâsik şairler, eski sanata ve "sanat için sanat'a taraftar sanatkârlar, "eğer sanatı toplumun maddî hizmetine verirsek sa natı aşağılatmış oluruz" diyenler ya anlamıyorlar veya bir çeşit safsataya başvuruyorlar. Çünkü sanatı toplumun hizmetine sok-

mak "değer"in, "fayda"ya dönüştürülmesi değildir, toplum için menfaattir, fert için menfaat değildir. Bunun kendisi de bir de ğerdir.
O halde sanatı toplumun hizmetinde görevlendirmek, sana tı bireysel ve kuramcı vehimcilikten kurtarıp yüce insanî değer lerin yüksekliğine çıkarmaktır. Bu sanatın yücelmesidir, düşüşü değil.
İrfanî ve dinî vicdan, insanın içindeki çeşitli diğer vicdanlar gibidir. Müşahhas bir görünüme de sahiptir. Ama şu mesele de var; dine zihinsel ve "sübjektif" bir yön vermek İstemiyoruz. Ay rıca iktisadî ve sosyal işaretlerden ayırıp mücerret olarak incele yelim dermek de istemiyoruz. Hayır, bu sosyolojinin konusudur. Din, felsefe, teknik, şiir ve sanat gibi iki cilveye sahipti demek is tiyoruz. Dinden iki şekilde bahsetmek mümkündür. Birisi, in sanda olan vicdan ve duygu şeklinde (Felsefe, şiir, teknik ondan yapılmış siyasî ve sosyal akımlar ondan doğmuş oluyor). Diğeri de, felsefenin, sosyal meselelerin, şiirlerin kendisi ve mevcut sa natlardır. Bunlar, gerçekliğe sahiptir ve dış dünyada vardır. Bunlar, dinler gibi, gerçek, sosyal, harici ve iktisadî olan mesele lerle ilişki içindedir. Ama vicdan ve bilgi sosyolojisi ile ilgili olan bizzat şiir ve sanattır. Bizzat felsefe ve kısımları kök olarak, teknik veya ilme dayalıdır.
O halde burada irfanî duygunun kendisi insanın özelliğin-dendir. Dolayısıyla bugünkü sosyoloji açısından din gerçeği -dinler değil, çünkü bu özel ve ayrı bir konudur, bunun hakkın da herbiri ayrı olan tahliller yapmak gerekir- insanın zâtında ve fıtratında özel bir vicdan ve özel bir bilgi "Conscience"dir. Bu felsefî, ilmî, teknik, siyasî ve sanatsal vicdandan ayrı birşeydir. Bu vicdanlar ve dinî vicdan, insanî kültürü yapıyor. Dinî vic dan, her dönemde, her kültürde bu mayaların en kuvvetlilerin den biridir.
Meselâ, Yunanda, Mesih'ten önce felsefî vicdan, dinî ve tek nik vicdandan daha kuvvetlidir. Eski Roma'da, siyasî vicdan sosyal vicdan veya pratik vicdan kuvvetlidir. Roma kültürü ve medeniyeti bu vicdanın tecellisidir. Bugünkü Avrupa ve Batıda,

teknik vicdan güçlüdür. Bugünkü İtalya'da meselâ Amerika'ya oranla, sanatsal vicdan, teknik ve pratik vicdana oranla daha güçlüdür. Bu bilgi sosyolojisinin din hakkındaki bir konusudur.
Diğer bir söz de, benim kanaatime göre en büyük ve en gü zel ilmî tariflerden -felsefî veya kelâmı8 değil- birisi de Darwin'in. Onun evrimini türlerin değişmesinde ispatlamak istemi yorum. Darwin türlerin sabitliği düşüncesine karşı -her tür sa bittir, birden yaratılmış sonra aynı kalmıştır, diğer bir türe dö nüşmüyor- diyor ki amipler gibi hayvan türleri sürüngenlere, sürüngenler kuşlara, suda yaşayanlar karada yaşayanlara, yu muşak vücutlular kemiklilere, kemikliler memelilere, memeliler tekâmül etmiş hayvanlar?., tekâmül etmiş hayvanlar maymuna, maymun insana dönüşüyor. Belki sudaki canlı tek hücreli varlıklar evrim yasalarının etkisiyle hayatta için çekişme, daha iyi kalma vb. evrim türüne ve daha mükemmel türe dönüşüyorlar, ama bu fizyolojideki evrimdir.
Suda yaşayan hayvan evriminde karada yaşayan aşamasına ulaşınca, durumu -meselâ akciğerler, ayaklar, eller...- değişiyor, insana kadar ulaşıyor. Bunlar hep fizyolojideki değişmelerdir, bedendeki değişmelerdir, sonra ilk tür meydana gelince, önceki en tekâmül etmiş türüyle -ki tıpkı insan ile çok yakın komşu olan tür idi- fizyolojik bir farklılığı yoktu. İnsan görünüşlü may mun, maymun görünüşlü insanın benzeri idi.
Burada artık bedenin organlarında ve yapısında bir değiş me yoktur, belki insan türünü meydana getiren İlk düstur, insa nı kendinden önceki türden ve diğer

hayvan çeşitlerinden ayı rıp; zatî, ruhî ve manevî özellikleri yapısına ve düşüncesine ka zandırdı. O filiz vurulması ve irfanî duygu idi. İrfanî duygu bü tün dünya dinlerinin temel kaynağı olan duygudur.
8- Bunlar çok itimada değer değildir. Felsefenin okunması mümkündür, ama iti mat edilmesi mümkün değildir. Hiç kimsenin felsefe okumaya muhtaç olmadığı söylenemez veya kendisini muhtaç değil kabul edemez. Ama hiç kimsenin fel sefeyi, inançlarının temeli olarak almaması gerekir. Felsefe sadece, zihnin spor egzersiz ve oynaması için güzeldir. Felsefeden inanç doğurmamak gerekir. Dur duğuna inandığın zaman felsefe hareket içindir. Felsefeyi geçmek için okumak gerekir, durmak için değil.

İnsanın kaynağı ve düstûru onun irfanı duygusudur, onun sezgisidir. Bu, onu yeryüzündeki hayvanlar arasında Darwi-nizm'in evrim zincirlemesinin sonunda yeni bir tür olarak mey dana getirdi ve zuhur ettirdi.
Bu anlattıklarım Darwin'in sözleriydi. Burada maalesef bü tün özellikleri söylemek ve konuyu tartışmak için fırsat yok, so nuç almaya mecburuz.
Esas mesele, din hakkında, çeşitli açılardan yapılmış veya yapılan tariflerden, temel tariflerin yeni oluşu ve azca sözkonu-su edilmesidir. Bu tariflerin bizi dikkatli bir ilmî metoda yönelt mediklerini söyledim. Gerçekten din olan şeyi, göstermiyorlar.
Ama, dinin insanın zâtında özel bir yere sahip olduğunu is patlıyorlar. Montesquieu'nun sözüyle: İnsanın vicdanının derin liklerinde maddî ve sınırlı hayatın ötesindeki hakikatlarla tabiat ötesi hakikatlarla doldurulması için boş bir çukur var. Bu haki-katlar ona bu "kapalı hayaf'ın dışında ve "kapalı tâbİat'ın dışın da hidâyet ediyor. O boş çukur, insanın kalbinin ve ruhunun gizli köşesi, eğer yüce, yapıcı ve aydınlatıcı hakikatlarla doldu-rulmazsa, hurafelerle dolar ve boş kalmaz. Bu söz ne kadar doğ ru! Ne kadar gerçek! Din ile din, İslâm ile İslâm arasındaki çeliş ki buradadır. Dini bilginin içindeki boşluk Ebû Zerlerin vicdanındaki hakikatlarla doldurulamadığı zaman, bunun hurafelerle doldurulduğunu görüyoruz. Böyle bir durumdansa keşke boş kalsaydı!
Bu yüzden din, toplumun alınyazısını yapıcı olduğu ölçü de, tarihteki hareketlerin meydana getiricisidir. Will Durant'ın sözüyle; kudretlerin, hareketlerin, sınıfların, kültürel ve manevî kurumların teşkil edicisi beşerî medeniyetlerin, kültürlerin, hat ta idarî teşkilatların icad edicisidir. Aynı ölçüde insan toplumla rının durgunluk, uyuşturma, duraklama unsuru ve etkeni de ol muştur ve oluyor-
Teklif ettiğm metodda, kuşun tarifini örnek verdim. Dinda rın ve dinsizin çaresiz olarak kabul edecekleri bir sonuca ulaş tım, bu ilmî metoddur. İlim her sağlam ve ilmî düşünceyi ikna ediyor. Bu metodla bütün dinlerin ortak özelliklerine ulaştık. İleride inceleyeceğimiz her dinde bu özellikleri yer yer göstere ceğim. Bu yüzden hiçbir tahlil yapmadan sadece başlıkları ver dim. Bunlara birkaç taneyi daha ilave ediyorum, şu anda her di ni tek tek tahlil etmeyi bırakıyorum.
Önceki oturumda 21 tane ortak özellik saydım. Şimdi:
22- İdeale yöneliş veya bir çeşit ideal ve ütopyacılık. "Ütop ya" hayalî şehirdir, bizim kültürümüzde bilinen "Medinetu-Fazıla" (Fazilet şehri)dir. Bu görüş dine özgü değildir. İnsana özgü dür. Yine idealist olmak ve ideale yöneliş insanın özelliğidir. Hayalcilik ve kuramcılıktan farklıdır. Bu husus İran'da, birbirine karışmış bir yumak gibi, şaşılacak bir şekilde ortaya çıkmıştı.
İran'da aydınlarımız idealisti kuramcı ve zihniyete yönelen olarak tercüme etmişlerdir. Halbuki zihniyet ve gerçeklik (ayni yet), "Objective" ve "Subjective"in

tercümesidir. "İdeal" ise real'in karşısındadır. İdealizm, zihniyete yöneliş (kuramcılık) değildir, ideal ve ülkü istemedir. İdealist, mevcut şeyi beğenmiyor. Bütün sosyal, iktisadî, bireysel hayat, sosyal hayat, beşerî ilişkiler, kül tür, maneviyat, din, sanat, ahlâk vb. konularda olan herşeyi, hatta tabiatı bile olan şekliyle kabul etmiyor. Bunların hepsi mevcut durumdur. (Oftiko'dur). O bunun hepsini kabul etmiyor yüce ideal tarafına, en yüksek ihtiyaçları bulma ve ulaşma tara fına veya daha üstün bir medeniyet ve toplum yapma için hare ket ediyor. Bu idealisttir; ideali isteyendir, hareketçidir, yapıcıdır, tesli miyet kabul etmez bir insandır. Diğer taraftan idealist olmayan ise, olan herşeye teslim olmuştur, kabul ediyor ve hareketsiz ka lıyor. Halbuki idealist, mevcut durumu reddediyor. O halde idealizm mevcut duruma karşı istenen durumu meydana getir mektir.
Hayyam diyor ki:
"Eğer feleğime Yezdan gibi el verirsen Ben bu feleği ortadan kaldırırım
Öyle bir felek yaptım ki
Özgürce kolayca gönlüm muradına erdi."

Ütopya, yapıcıdır. Bu Allah'a itiraz değildir, dünya Allah'ın insana emanet ettiği bir emanettir. "Jan Eyzule" "Güneş şehri"yle bütün mevcut şeytanî şehirlere karşı boy gösteriyor, ütopya ya pıcı (ütopyacı) olduğunu ilân ediyor. Mitoloji, efsaneler, destan, film kahramanları, tiyatrolar ve kıssaların hepsi bu arzunun pe şindedir, başlarını kaldırmışlardır. Hikâye (story) kahramanları, olmayan ama olması gereken insanlardır.
Bizim "İnsan-ı kâmil" "irfan" ve "iman"ımız olması gereken ideal insandır, imam İslâm esası üzerine ortaya çıkmış bir nu munedir, modeldir. Müslüman imam tarafına olan hareketlerin de, kendi ideal çehresine yaklaşıyor.
23- Bekleyiş (intizar) - Bütün kültürlerde, âdetlerde hatta dinî kıssalarda, mitoloji ve destanlarda bekleyiş mevcuttur. Bacht'ın "Godot'yu Bekleyişi"nde aydınca bekleyiş vardır. Bacht bekleyişi hissediyor, ama "bu insanın sükût ve aczinin ilânıdır", diyor.
"Godot'nun Bekleyişi"nde, bekleyişi reddetmeye çaba göste riyor. Çünkü onun bekleyişi reddedilecek cinstendir. Heyecan ve hareketin bulunmadığı bir bekleyiştir, bekleneni çürüten bir bekleyiştir.
Ama benim söylediğim bekleyiş, bütün dinlerin özellikle rinden biridir. Çürümüşlükten bir kaçış hareketidir. Bu bekleyi şin şahsında itiraz vardır. İtirazcı olmayan, bekleyen değildir, bek leyen itirazcıdır. Bu "Camus"un dem vurduğu insandır. Soru yor. Niçin itiraz ediyorsun? Eğer itiraz etmesem yokum. Ben iti raz ediyorum o halde varım, diyor.
"Düşünüyorum, o halde varım" diyen Descartes'in aksine. Bekleyen insan, dalga gibidir, cevap olarak sahile çarpmıştır. Di yor ki: "... Eğer gidiyorsam varım, gitmezsem yokum" İkbal bu bekleyen insanın görüşünü, dalga olarak isimlendiriyor. Başka şekilde olan şair "diğer bir doğum" kazanıyor. İtiraz sesini yük seltti:
".. Kuş ölücüdür, uçmayı hatıra emanet et." Uçmanın kendi si hareketin kendisidir, yani itirazcı insan.

Bugün "Benim okum var, o halde varım" diyorsa maksat ne dir?..
O halde son olarak birkaç özelliği daha, bütün dinlerin or tak özelliklerine ilave ediniz:
22- İdeal ve ideal insan, fazilet şehri.

23- Bekleyiş, mevcut duruma itiraz, istenenin tarafına doğ ru hareket.
24- Tabiatın bilinçli oluşu.
25- Tesadüfün reddi, tesadüfe ve hiçliğe inancın olmayışı. Burada sözü "Kevir" (Çöl) kitabında da yer verilmiş olan,
benim "din ve insan"la ilgili anlayışımı veren makale ile bitiri yorum.

İLÂHİ İNSAN SÜRGÜNDE
Allah, insanı çamurdan9 yarattı. Sonra ona kendi ruhundan üfledi; kendi sureti üzere yaptı.10 Ona isimleri öğretti ve O, emanet'i yere ve göklere arz etti; kabule yanaşmadılar; insan al dı. Sona bütün meleklere ona (İnsana, Adem'e) secde etmelerini emretti.!J
Bu insanın simasını, daima bir "sıkıntı" ve keder kaplamış tır. Tarihin ilk günlerinden beri, kendisini ve cihanı düşünmek için daima gamdan ve sıkıntıdan uzak bir köşeye kendini atmış tır. Bu karamsarlık ve yüz buruşturma, çatık kaşlar biçiminde bakışına yansımıştır. Simasına ızdıraptan bir dalga oturmuştur. Zira daima kendini bu âlemden "daha çok", "olan herşey"i ken dine yetersiz görerek (duygularını) hislerini bu varlık âleminin sınırından ve olan "herşeyden" "öteler"e geçiriyor. "Olan şey" so na eriyor fakat o devam ediyor ve "sonsuz"a dek etek uzatıyor-
j~ Rahman sûresi, âyet 14. |0- Bakara sûresi, âyet 33. '1- Bakara sûresi, Syet 34

O zaman bu "harabâbâd"m simasında kendi temiz yaratılı-şıyla ve "kendinin berrak kendisiyle" zâti yabancılaşmayı görü yor. Onu, "kendfnden yapmak, onunla bağlılık kurmaktan ümitsiz oluyor. Kendi vicdanının derinliklerinde gariplik duy gusu hissediyor. Öylesine dertli bir şekilde yol alıyor ki, aşağı lık, beyinsiz ve ona yabancı olan tabiat, efendiliğini onun yüzü ne vurmuş Huzursuzluğu onu {tabiatı) bile kendine benzetme ye itmiştir. Tabiatın varlığından ve kendi varlığından bezgin do laşıyor.
Bu dünyada gariplik duygusu ve yabancılaşmadan bıkma (bu dünya ile elele olan kendisinden ve diğerlerinden bıkma) onu, "vatan" ve "akrabalığa" karşı feryad ettiriyor, işte burası be şer felsefesinin en köklü temeli olan "sanaviyet'in (düalizmin) onun imanında yer edindiği, onun imanını mesken tuttuğu yer dir.
İlkel insanın beyninde şekillenmiş olan ilk ham ve müphem "alttaki dünya" tasavvurları, boşuna değildir. 'Alttaki dünya" düşüncesi ve "alt dünya" kavramı her lisanda, her kabilede, her yerde ve her zamanda vardır. Burada kararsızlık, orada düşkün lük. Ona yaklaşma ve temas İçin arzu ve telaş; en heyecanlı kay gıları ve kalbinin çarpıntıları, tarihin başlangıcından şimdiye ka dar onun manevî hayatının toplamı olan ruhunun telaşları ha linde ortaya çıkarmıştır.
İnsanın, tarih kalesinin yüksekliğinde "o tarafa bir yol bul mak için göğe doğru el kaldırdığını görüyoruz. Gözlerini güne şe dikmiş, gizli bir şulenin ve kararsız ateşin karşısında otur muş, hayrete düşmüştür."Kurtuluş" arzusu ve "niyaz" neşesi, "ihlâs" ve "İstekle" dopdolu olarak, kendisiyle mırıldanıyor. Zira o beldenin "şüpheye bulaşmış esrarı" her üçünün simasında okunmakta. "Aydınlığı" -bu kederli ve yabancı toprak evinde-diğer göklerden bu soğuk saraya düşen koyu bir gölge olarak tasavvur etmiştir.
Bu tanınmayan toprağın kayıp insanı, kendini bu gökyüzü nün altında kusur ve garipliğe müptela görmüştür. Muzdarip ve sersemce, o kaybolmuş cennetini bulma yolunda olduğunu biliyor. O kadar süre geçmesine rağmen, ondan bir işaret bulun-

115
ca diz çöküp yalvarıyor. Ondan netice alamayacağını zannetti ğinde, hep onun yakınında olduğunu bilmeden "bilmiyorum neresi?" boşluğuna yol bulup, derhal diğer bir işareti takip et miştir. Bilmeden her tarafa yorgunca koşmuştur. Ancak asla suskun dolaşmamış tır. Bu acıklı feryatları, onu garipliğe bağımlı kılmıştır. Hâlâ yorgun bir şekilde bu âlemin duvarını yumrukluyor, dışarıya bir delik ve pencere açmak istiyor.12 Cevapların çe lişkisi, çeşitlilik, tecellilerin tezadı, dert birliğini ve ihtiyacı gözü müzden gizlememiştir.
Gıigamışın, Sümer semâsı altındaki muzdarip ve perişan feryatları, Budha'nın "Kâremâ"dan kurtuluş ve "Nirvana"ya ulaşmak için işkenceyle karışık çabaları, Ali'nin (s.a.) Medi ne'nin etrafındaki hurmalıklarda sessiz gecelerdeki dertle karı şık inleyişleri, Sartre ve Camus'un isyan öfkeleri, ümitsizlikleri hep muzdarip İnsan ruhunun çeşitli görünümleridir. İnsan ken dini bu toprağın üzerinde ve bu zindanı gökyüzünün altında yalnız ve yabancı görüyor. "Bu evin, kendi evi olmadığı"nı bi liyor.
İnsan niçin her zaman, günlük kavgadan ve daha iyi bir ya şamdan ziyade, bu dünyayı ve kendini düşünüyor. Derin dü şüncelerde ve şüphe dolu kalp atışlarında, yüksek hayallerde boğulup kayboluyor. Dert, kalbine çökmüş, tanınmayan bir ga mın gölgesi vücudunadüşüyor. Neş'e ve sevinçten uzak, kendi sıkıntılı yalnızlığında oturuyor. Başını iki elinin arasına alıp "ya rı ağlamaklı bir şekilde kendi kendine konuşuyor." Ölüm günü ne, buradaki hayatının sonuna, "o dünya"ya yaklaştıkça sevinç duyuyor; çocukça neş'eler'e kendini bir serçeden daha hafif his sediyor!
12- Fetiş (fitiche), tabu, totem, mânâ put, yıldız, güneş, ateş, çeşitlerin üâhı (Rabb-ul enva') ve gi?li ruhlar (animsme), cennet, âhiret ve tabiat ötesine... iman edilmesi, hep insanın aralıksız v? alevli arayışlarını hikâye etmektedir. Başlangıçtan şimdiye kadar süren arayış. Hayatının tarihindeki aşamalarda, o görünmeyen gizli, tabiat ötesi dünyayı mlmak için "bilmiyorum ne, bilmiyo rum neresi?!", "o!", "bu değil" ve tek kelimıyle "gayb!".
116

Derinlik ve yükseklik, can ve ruh, düşünce ve sanat niçin daima sıkıntıyla; ahmaklık, alçaklık ve çöküş ise sevinçle içi-çedir?
Niçin, Aristo zamanından beri insanın sanatta derinleştikçe ve ciddileştikçe "kederli", sathi ve sıradanlaştıkça "sevinçli, neş'eli" sayılması temel bir kaide olmuştur.13
Niçin insanlar, yüceldikçe üzüntü verici sanat eserlerini ar zuluyorlar, kederi seviyorlar. Sıkıntı, daha üstün ve daha yük sek bir ruhun tecellisi olduğu için mi? Darlık ve el darlığı dün yayı daha iyi hissettiği için mi?
İnsan, kendi fıtratının derinliğinde daima "mutlak", "son suz", "ebedîlik", "ezelîlik", "aydınlık", "daimî ve sonsuz olma", "zamansızlık", "mekânsızlık", "sınırsızlık", "renksizlik", "mutlak mücerretlik", "kutsallık", "hürriyet ve mutlak serbestlik", "baş langıcın ilki", "sonun en sonu", "gayTet-i mutlak", "mutlak mü kemmel", "gerçek saadet", "mutlak hakikat", "kesin anlayış" "aşk", "güzellik", "mutlak hayır", "güzelliğin en güzeli", "temizle rin en temizi"... arzusunda olmuştur. Kendisinin o gerçek "ben"i-ni, bu maverai anlamlara yakın görmüştür. Onlara şiddetli ihti yaç duymuştur. Bu dünya ise nisbî, sınırlı, arızî, ortalama, kötü, eziyet verici, bulaşık, soğuk, bilgisiz, mekân ve zamanın aşağılık bîr kölesi, noksanlığın ve ölümün esiridir. Fu heyecan verici ide allerle, insanın yüksekten uçan ruhuyla /abana ve uyumsuz dur. O halde bu anlamlar, insanın kalbine nereden düşmüştür?

Daima insanın Tuhunun derinliklerinde coşup kaynayan hayret verici bu gaybî çeşmeler nereden kaynaklanıyor?
Bu susamış, yaralı, yorgun ruh, aldatıcı bir seraptan başka birşeyin olmadığı bu yakıcı çölde sebest bırakılmış ve kendi evinin yolunu kaybetmiştir.
Evet böyledir. İnsanın topraktar olan bu büyük zindana bı rakılmasından bu yana, onun vicdınının derinliğinde "ızdırap" yer edinmiştir. Karamsar, meraki, asi olmuştur. Kaçışa sevgi beslemiştir.
13- Kederli olan herşey derin ve ciddi<ır, demiyorum. Bilâkis, derin olan herşey ciddi ve kederlidir.

Bu gizemli ev daima insanla birlikte olan ve maddî olmayan üç hayret verici tecelliye başvurmuştur: din, irfan ve sanat.
Din, insanın kendisiyle varolan dünya endişesinden kendi ni arındırarak topraktan Allah'a geri dönmesidir. Din, "dünya"14 olarak gördüğü tabiat ve hayata kutsiyet15 bağışlayıp âhirete dönüştürmektir. Kutsallık DurkheirrTin deyimiyle dînin bir bö lümü, hatta onun asıl cevheridir.
İrfan, insanın fıtrî âleminin tecellisidir. Kendini burada ga rip buluyor. Tümü kâinatın mevudatından oluşan yabancılarla aynı evi (dünyayı) paylaşıyor. İçinde esir bulunduğu bir kafeste yorgunca oyalanmakta, kendini sağa-sola vurarak çırpınmakta, uçmak için çaba göstermektedir. Uzak düştüğü vatanının hava sına hasret duymakta. Onun esaretinin mayası ve "kendisinin örtüsü olmuş olan" vücudunu ortadan kaldırmak istemektedir.
Sanatta varolanın seyred em ediği ruhtan kaynaklanan bir yansımadır. Kendine karşı varlık âlemini az, soğuk ve çirkin bu luyor. Hatta Sartre onu "ahmak!", mânâdan arınmış, ruhsuz ve duygusuz buluyor. O, ızdırap, acı, akıbet endişesi, yüksek uçan bir kalbe, büyük bir düşünceye, mânâ, duygu, bilgi sermayesine rahiptir. Dertsiz, ruhsuz, aşağılık, zevk ve eğlenceye müptelâ olan insanlık arasından çıkıp gelmiştir. Kendisini diğerlerine karşı hep yalnız görüyor. Bu yeryüzü, gökyüzü ve ikisi arasında olan herşey e yabancı.
Sanat, böyle bıkmış bir görüşten ve varlık âlemi hakkındaki
böyle acı bir duygudan doğmuştur; onu mükemmel leş tir meye,
olan" şeyi, olması gerekene yaklaştırmaya, daha sonra bu
âleme, olmayan şeyi bağışlamaya çabalamakta. İrfan ve dinin,
burada sanatta yollan ayrılıyor. O ikisi, insanın gurbette vatana
'■I- Aşağılık, kötü, az, ruhsuz, anlamsız, zillete bulaşmış ve vüce olmayan her îey dünyevidir. Güzel, sevimli, iyi, ebedî, hakikat ve mânâ, yücelik ve büyüklük 'İp dolu olan her^ev ise Shiretle ilgilidir. Yakın ve el altında olan, İnen, "kârlı" °lan herşey dünvadır. Daha üstün, daha uzak, yüce ve "değerli" olan ise âhiretle idilidir.
İJ- Niçin hayatın ilk günlerinden itibaren insanın ruhunda ve düşüncesinde 'sal" (bacre) kavramı ortaya çıkmışlır? Niçin daima onu, peşinde sürükleyip

gitmesine kılavuzluk ediyor, olayları hakikate yaklaştırmaya ça lışıyor. Din ve irfan buranın kararsızlıklarıdır. Felsefe de kaçış-hr. Onlar bir yere, bu ise "burada olmayan her yer"e!..
Ama sanat, kalış felsefesidir. Çünkü o buranın kalıcı olma-eliğim biliyor. Kendi evinde, vatanından ve oradaki hayatından sahip olduğu bir tasavvuru, bir sözü, bir hatırayı buraya, sanat sal eserler ve dil ile getirmek istiyor. "Gözükmeyen tanıdık ve güzel diyar"a ait sesleri, şekilleri, renkleri bu "gözüken ve kötü" diyarda taklid etmek istiyor.

Burada sanat, Aristo'nun dediği gibi "drame" (taklid)dir. ama onun dediğinin aksine, tabiattan "drame" değil, belki tabiat ötesinden "drame"dir. Tabiatı onun şeklinde ortaya çıkarmak
istiyor.
Sanatkâr da din veya irfan adamı gibi bu dünyanın simasını kendine yabancı buluyor. Ama bu ikisinin aksine. -Çünkü tanı şıklıkta herhangi bir emare biliyor. Onun klavuzluğu ile aşk ve güzelliğini ondan hareket ettiği "nihaî inceliği" ve kendi yaratıcı gücünü, her durumda kendine yaşamaya mahkûm bildiği bu yabancılığın çehresine, tanışıklıktan bir renk vurmaya çalışıyor. Kendi "zindanını" kendi "evi" gibi süslemek istiyor.
Bu yüzden sanat, insanın yaratıcı içgüdüsünün tecellisidir. Allah'ın yaratıcılığının tecellisi olan bu varlık âleminin devam etmesinde, bu âlemde hissettiği noksanlığı telâfi etmeye çalışı yor. Bu şekilde kendi bıkkınlığını ve kararsızlığını, onun için yapmadıkları bu sarayı hafifletmeye çalışıyor. Bu guıbette yaşa maya çalışarak, yabancılığın sıkıntısına tahammül etmeye çalışı- !J
yor.16
Teknik (sanayi) de, sanat gibi insanın yaratıcı içgüdüsünün ■ tecellisidir. Ama sanatın aksine gurbet duygusunda, ızdıraptan |
16- Burada sanatta sözkonusu olan ve henüz bir yere varmamış, çözülmemiş olan meselesi de, açıklığa kavuşuyor. Birisi, "Sanatkârın işlevi ve sorumluluğu' konusudur. Böylesi bir işlevi ve sorumluluğu var mıdır? Diğeri de şudur, "Sanat sanat için inidir?" veya "Sanat toplum için midir?". Sanat için böylesi bir açıkla ma sadece bu meseleye açık bir cevap vermekle kalmıyor, belki "Sanat sanat içindir"in dilsiz anlamım ve "Sanat toplum ıçindir"den çıkarılan çeşitli çelişki, sapmış, karmaşık kavram ve deyimleri de apaçık gösteriyor.

"olan şey"den hoşnutsuz olmaktan kaynaklanmaz? Bilâkis ona (olan şeye) daha çok yaklaşmak ve almaktan kaynakianmakta-djr. Amacı kurtuluş değildir, daha çok esarettir. Sanat insanı ta biatta olmayan şeyden faydalandırmak istiyor, sanayi ise onu tabiatta olan şeyden daha çok faydalanmaktan istiyor.
Ama her sanat, hatta sanatın en aşağı aşamaları olan; taklid, eğlence ile özellikle en yüce çeşitleri, üstün ve çetin olanı... insanî kaygının belirmeyidir. (Sanat) dünyanın eksikliğinden in liyor veya onu yaratıcılıklarını gösteren şeylerle, onu "mükem mel" göstermek istiyor.17 Bu açıdan din ve irfan, bu zindanın dı şına açılan birer "kapı"dır, sanat ise bİT"pencere".
Genellikle güzelliği, sanatın özü, mayası ve onun sebebi olarak biliyor. Sanatın hedefi güzellikleri sergilemektir, diyorlar.
Bu söz eğer tamamen yanlış olmasa -ki tamamen yanlıştır-cn azından müphemdir. Aynı zamanda yüzeyseldir. Halbuki güzellik de sanatın bir eseridir; sanatkâr güzelliğin bulunmadığı bu dünyada onu yaratıyor. "Bu gül güzel değildir, ben onun gü zelliğini ortaya çıkarıyorum." Bunun gibi ressam onun tasvirini, şair de onun vefasızlığını ortaya çıkarıyor.
Güçlü, azametli şafak vaktinde, büyücü bir zümrede, çeşme başlarında, seherin mesaj getiren melteminde, grub vaktinin kanlanmış gözlerinde, sabah yıldızının semavî ahenginde, par lak gecelerin yarısında, suskun bahçelerde bir gözün aşkın yor gunluğundan kırılmasında, göl ile ayın tebessüm ederek temiz şekilde kucak kucağa olduğu anda, bakışta, mehtapta, rüzgârın yüksek dallarla olan gizli oyununda ve kavgasında, ufkun batı sındaki kızıllıklarda, şafakta ve bizi kendimizden dışarıya götü ren herşeyde, tıpkı derinlik ölçüsünde mânâ, sır ve güzellik giz lenmiş olduğunu bilmeyen gerçekten kimdir?! Hatta geceden kalan yara izinde bile, bir mânâ yok mudur?!

Dünyasının böyle olmasını isteyen, bu zavallı insandır; ama olmuyor. Bu âlemde kendini yoksul, aşağılık, kötü, darlık içinde
>7- Yani sanat iki iş yapıyor: Açıklama ve yaratma.

müptelâ gören odur. Sanatın aldatmasıyla, onu kendisinin "ilâhî yarısına" lâyık bir "saray" tarzında süsleyen odur.
Bu açıdan sanat, bütün çeşit ve aşamalarında bu "yarı top-rak-yarı ilâhî"nin endişesinin yansımasıdır. Bu "iki sonsuzun j toplanırdır. "İki zıddın toplamidır! Izdırap, sıkıntı, aşk, karar sızlık, hoşnutsuzluk, bıkkınlık böylesi ikili bir yapının gereğidir. Bir başı, bu bulaşığın haşinliğinde, bu kokuşmuş maddede, ar-darda gizlenmiştir. Diğer başı ise, yaratılışın sınırından geçiyor; bu iki dar ve boğucu "zaman ve mekân dört duvarı"nı parçalı yor, yüksek ebedîlik semasına, melekler âleminin zirvesine geçi-yor,lft orada kelimelerin çoğu yanıyor, insanın hayali yolun yan- j smda geri dönüyor. Sanat -Âdemoğulları'nm icadı kalem- "Cen netken "Yer"e atılmış oldu. Kalem, çirkin ve solgun yeri, daha önce onun Özel yeri olmuş ve olacak olan Cennet gibi süslemek istiyor. Sürgün hayatını da ilk hayatı gibi geçirmek için, çaba gösteriyor.
Herkes, daha iyi şiir düşününüz ve söyleyiniz demiştir. Onun teşbih ve kudreti tabiatta halsiz ve güçsüzdür, ona sahip olmadığı istiare gücünü veriniz. Dile, bu dünyanın cansız, güç süz eşyası olan kelimelerin sahip olmadıkları ve dışa çekmek İs tedikleri kinaye ve sır gücünü veriniz. Onun komşuları olan öl müş, dilsiz ve ona yabancı olan eşyaya Mesİhvarî şekilde mecazen parmak ucuyla dokunun. "Aptal" yerin ve göğün aşina olmayan simalarına unsurların birikimi olan bu halka, hayat,
18- Burada sanat tarihinin problemi de, açıklığa kavuşuyor; niçin daima dinin veya eşraflığın hizmetinde olmuştur? Din ve sanatın dostluğu, aynı derdi, aynı dili paylaşmalarından ve ikisinin yakınlıklarından doğmuşur. Ama sanatın, eş-raflıgm eteğinde beslenmesi, müreffeh olan bu zümrenin daha çok faydalanabil mesi içindir. Onun eksikliğini daha çok hissediyor (velev ki sapmış şekilde bile ülsa) Asiller böylesi bir duygunun sana İz edeleridir (sanata çarpılmışları!. Ama eli boş, fakir ve işçi halk ise, bu dünyada olan çoğu şeylerden mahrumdur. On lar daima kazanmanın telaşı.içerisiıidcdir. Dünyayı rengin düşünüyorlar, kendi fakirliklerini doyuruyorlar. Âlemin fakirliğini, sınıflar psikohisini; Avrupalı'nın, Amerikalının eziyetlerini Asyalı ve Afrikalı'nın eziyetleri ile karşılaştırmayı de ğil İşçinin ve köylünün maddî veya realist ihtiyaçlarıyla, burjuva ve kapitalistin asılsız ve idealist ihtiyaçları, bu meseleyi dalla iyi açıklığa kavuşturuyor.

dil, şuur, aşinalık verin. Alışkanlık, mânâ, duygu ve yakınlığın rengini vurun.19 Zira tabiatın çehresinde olan herşey kendisiyle dert oTtaklı-ğı ve benzerlik istemiyor. Dert ortaklığı ve yakınlık, insanlık ru hunun en çok susadığı arzusudur. Saf gökyüzü, yıldız, yağmur ve yazın sakin ve pırıl pırıl gece yarısı, rahat ve dertsizdir. Muz-darip ve semavî "tintouer"in tutkunu olan ruh, tutkunluk ve muzdariplik istiyor. Semavîliği istiyor, maviliği değil. Belki de sarılığı! Âlem ızırabı ilham edecek olan bu sarı gökyüzüne sahip değildir. Sarı gökyüzünün "cel ceta"smda "tintouer"i, kendi ya ratıyor.
Picasso'nun, sanatı, "tabiatı taklid etme esaretfnden kurtar mak için olan çabalardı, her sanatın fıtratında olan isyanı açık bİT işaretidir. Ruhsal ızdırabın yansımasıdır. Kendisinin yüksek ihtiyaçları karşısında tabiatın eksikliğini acıklı bir şekilde hisse dişidir.

Sartre'nin deyimiyle, Picasso, öyle bir kibrit kutusu yap maya çalışıyor ki, gece yarısı yarasa oluversin ve kibrit kurusu oluşundan da birşey kaybetmesin.20 Niçin? Zira tabiat iki zıddı bir araya toplamaktan âcizdir. İnsan bu acizliğe tahammül ede miyor.
Sabahın şuursuzca gelişini bütün kâinatın kendisiyle birlik te düşünmesi gerektiğini sanan bir şair, ister ki ruhunun duygu suzluğunu ve iradesizliğini bütün varlık âlemi hissetsin! Bu da yeterli değil, sabah cesur bir kahraman gibi ansızın ufkun geri sinde başkaldırsm, hançerini çekip gecenin siyah yakasından yakalayarak göbeğine kadar hançerleyip yırtsın... Yarının, coşan altın çeşmesini dün geceye bulaşmış bu çölün genişliğine açmak istiyor.. Tabiatta öyle bir sabah yoktur. Şair bu şekilde yaratıyor:
19- Burada, sanatı sabit, belirgin kalıp ve kaidelerle sınırlandırmak isteyenlerin çabalarının beyhude olduğu belli oluyor. Sanat için kaide vaz' edilmesi, bir kim senin "üzülmek" veya "öfkelenmek" için ince âdâb ve esaslar düzenlemek iste mesi gibi gülünç bir durumdur.
20- "Şiir nedir?", Sartrc, Benim "Name-i Parsi"deki tercümem. 1961, Paris. Hir-mend 1966, Meşhed.
122
"Sabah, feleğin hamailinden hançerini çıkardı!"
Öyleyse Leonardo De Vinci'nin eseri nedir ki? Gülümseyen hanım "Mona Lisa", dudağında bir tebessümO), Ressam tabiatta olan şeyi taklid etmiştir, dersiniz. Hayret! Burada tabiatın eksiği daha apaçıktır. Tabiat, bir ka dının anlam dolu, acıklı, şefkatli, yumuşak sırlı tebessümlü du dağında gösterilmiştir. Hem de De Vinci böylesi tebessümü, bîr toprak parçasının sıcaklığı üzerine bağışlamıştır. Tabiatta bulun mayan şey budur.
Bir kadın endamının düşüncesine, anlam dolu bir bakışın sessizliğine, bir mabedin ruhanî büyüklüğüne, bir avuç boya maddesiyle renk kazandıran ressam, estetik bir güzellik yarat mamış mıdır?!
Hiç şüphesiz, farklı mesafelerdeki "nazlılık" ile "Allah'ın ru hundan bir üfleme"r.in arasında yer alan insanlar gibi, sanatlar da yerden mesafe aldıkları ölçüde, ızdırabm sadık tecelli yeri ve hasret kaynağı oluyorlar. Kimin insanlığı daha fazlaysa, dertlili ği de daha fazladır.
"O halde olandan daha aşağı olan eserler", sanat dünyasın da, sanat için gösterdiğimiz bu yüksek gidiş yolunu okumuyor lar mı?! diyeceksiniz. Okuyorlar! Eğer bu eserler gerçekten aşa ğılık, olan herşeyden daha eksikseler burada, Asolion'un sözüy le; ihtilaf şahit ve delildedir, kavramda değil. Kendisini oldu ğundan daha çirkin gösterecek şekilde süsleyen ve nefret edile cek bir sekile sokan kadın ile sanatın aldatıcıhğıyla göz, kaş, du dak ve vücudunda olmayan güzellikleri yaratan kadın, duygu ve hedef açısından ortaktır. Burada diğer bir konuyla karşılaşı yoruz. Bu, sanatın yaratılmasında ve özel hüküm sahasında olan sebeplerin, unsurların, derecelerin ve değerlerin ortaya ko nulmasında başarı ve başarısızlık durumudur. Burada paranın işlevi büyüktür, onun etkin olduğu bir alandır.
Din, irfan ve sanat arasındaki yakınlığa, tarih de şahit ol muştur. Sanatlar, bu dünyadaki mevcutların en dinî ve irfanı

olanlarıdır. (Bu sanatlar) din ve irfanın eteğinde doğmuşlardır, bu iki memeden süt emmişlerdir. Her sanat bir miraç veya mi raç şevkidir. Sanatkâr, sanat ile yükünü daha da hafifletir.

(Sanatın) en son sının, yerden daha uzaktır. Tabiat ötesinin aydınlığım sıcaklığını, temizliğini daha çok hissediyor. Gerçeğin soğuk ve çirkin yüzü, sanatın tedbiri ile "hakikat" in güzellikleri-le süsleniyor.31

Sanat, öteden, tabiat ötesinden sözdür. Olması gereken, ama olmayanın açıklanmasıdır. Böyle değerlendirildiğinde Fars kültür ve edebiyatında sözkonusu olan karmaşık mesele açıklı ğa kavuşur. Çünkü irfanımız gözünü açtığı günden beri, şiirin kucağına düşmüştür. Daha uygun bir deyimle ağzını açtığından beri şiirle söz söylüyor. Bu iki dert ortağının, iki yakının, birbi riyle karşılaşması anlam dolu doğu maneviyat tarihinin en gü zel ve en heyecanlı olaylarından biridir. Gerek gurbet acısının kararsızlaştirdiği irfan, gerekse bu âlemin konuşma dili olmadı ğı belli olan şiir, şiirsel kelimelerin yardımıyla -ki melekleT üst âlemin hafif kanatlı ve hızlı uçanlarıdır- yine onun Özel işaretiy le (Ema Sezer'in deyimiyle): "Bu, varlık âlemi sahilinde, düşünce dalgalarının çarpışma sesidir." Yorgun ruhun, bu sürgün yeri nin dilsiz ve boğucu kalesinden uçuşunu kolaylaştırıyor.

21- Bu yüzden sanat, gerçekten uzaklaştıkça "revaçta olan aklın" beğenisinden uzaklaşıyor. Daha büyüleyici, daha güzel bit şekle dönüşüyor. Zira gerçek, boş kafalılık, akıl ise bu yerin yerlisi olmaktır. Sanatın daima gurbet duygusu duy duğu bit yer. Bu ülkenin yerli hâkimi olan aklın fermanını, boynuna geçiriyor. Bu yüzden akılların onun üzerine koydukları kayıtların, sınırlamalarını altına asla girmemiştir. Başına mantıktan bir yular geçirmek isteyen herkese karşı, is yan etmiştir ve zinciri koparmıştır.

Hüseyniye-i İrşad'ın İlmî ve Dînî Araştırma Dersleri Dizisind
en

DÖRDÜNCÜ DERS

(31/2/135 Cuma Milâdî 1971)

"Sizden, iyiye çağıran,
doğruluğu emreden ve kötülükten
sakındıran bir cemaat olsun..."

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Bu sınıfın en esaslı proramlarından biri, her zamanki arzum olan soruların ortaya atılması, tenkitlerin yapılması ve onları ce vaplandırmaktır. Ama ne yazık ki, şimdiye kadar, bu en esaslı programı icra edemedik.

Verdiğim derslerde, işittiklerinizden dolayı zihninizde ce vap verilmesini istediğiniz çok sayıda soru ortaya çıkıyordu. Çoğu zaman, düşünceniz de direniyordun Bu, sınıfın ve dersin hep canlı olmasının işaretidir. Soru ve tenkid yoksa sınıfın canlı olmasından emin olunamaz.

Tartışma ve tenkide o kadar değer veriyorum ki, her yerde konum, tartışma ve tenkitten başlıyor, sonra metne varıyor. Bu, o halde metni sorularla süslüyorum, anlamında değildir.

Burada da böyle yapmak istedik, ama olmadı. Bu birkaç se bepten dolayı olmadı; evvela, değerimden daha çok gösterilen ilgi ve lütuf, sınıf mevcudunu tahmin edilenin çok üstüne çıkar dı. Bu birikme, dersi soru ve tenkidlerle süsleme fırsatın ortadan kaldırdı. Diğer sebep de şudur, önceki oturumlarda geçen vakit te sırf kendi fikrimi açıklama ve izah etme durumu oldu. Bu da soruların sorulması fırsatını ortadan kaldırmış oldu.

Sınıfların en temel programlarını bütün bunlarla süslemek, hepimizin daima arzusu olmuştur. Bu arzunun ardından, yeni bir yol bulduk. Şöyle, her dersten sonra ara verelim. Sonra açık lığa kavuşmamış meseleleri olan ilim araştırıcısı arkadaşlar, so rularını ve tenkitlerini Hüseyniye-i İrşad'ın aşağıdaki salonuna teşrif edip söylesinler dinleyelim. Oradaki ortam daha derli top lu ve daha

samimidir, fırsat ve hazırlık daha fazladır.
Hanımlar, beyler! Her soruyu sormada serbestsiniz. Ama ben, ortaya koyduğum meseleler konusunda cevap vermekte bağlanmış durumdayım. Burada benim durumum kendiliğin den sizi de bağlamış oluyor. Soru ve cevap, sınıfta ortaya kon muş meselelerin ekseni etrafında dönmüş oluyor.

BEŞERÎ MEDENİYET DÖNEMİNDE DİNLERİN BAŞLANGICI
Bundan önce ilkel dinlerden bir özet yaptık. İlk dinlerin esa sı ve bütün dinlerin ortak esasları üzerinde dine ve şu soruya ulaştık: Din nedir?
Cevap veya bazı cevaplar bulduk, bir çeşit tanıma ulaştık.
Meselenin o şekilde ortaya konulması ve sonuçlara ulaşma, benim gücüm dahilindeki bir işti. Ama asla din ile ilgili bütün meseleleri ortaya koydum diye bir iddiada bulunmuyorum. Çünkü bir âlimin, bir fizikçinin, bîr kimyacının, bir doktorun meseleyi benim işim olmayan bir tarzda ortaya koyabilecekleri ni biliyorum. Bir kelâmcımn veya filozofun benim ihtisasım ol mayan bir yöntemle ortaya koyabileceklerini biliyorum. Ama
126

benim işimin sınırlı ortamında ortaya koyduğum özel metod, J yeni bir tez ve mevcut farklı anlayışlar arasında yeni bir anlayış tır. Veya bulunabilecek anlayışlar arasında yeni bir anlayış.
Şimdi ileri kültürlerdeki ve tarihin seçkin toplumlarındaki tekâmül etmiş büyük beşerî dinleri incelemeye başlıyoruz.
İlerleme, büyük medeniyet dönemine giriyor. Bu arada din de insanların zihninde daha çok tekâmül ediyor. Din kavramı etrafında gelişen hisler, kavrayışlar tekâmül ettikçe insanlık tar-hinin büyük ve canlı dinleri de şekillenip beliriyor.

ÇİN VE HİNT DİNLERİ
Kendine özgü en eski ve en derin dinî düşüncelere sahip olan Çin'den başlıyoruz.
Çin, Hind'in kenarında dinî duyguyla dopdolu eski kaynaklardan biridir. Hind, beşerî dinlerin müze sidir. Bütün tarih boyunca en seçkin irfanı duygunun kökü Hint'tedir. Bütün dinlerde, hatta bugünkü materyalist Avrupa ideolojileri ve ekolleri üzerinde bile derin bir etki bırakmıştır. Bugünkü batıda yeni neslin ve genç ruhun isyanında Hint irfanı duygusuna yöneliş çok kuvvetlidir.
Çin, Hind'i tanımak için bir giriştir. Hind'i tanımak, sadece insandaki din duygusunu tanımak değildir, aynı zamanda belki ilk ve en eski beşerî dinî kültürün sermayesini tanımaktır.
Hind'in -bütün tarih boyunca- en büyük risâleri bütün top lumlara, medeniyetlere, kültürlere ve sanatlara irfanı duyguyu saçmış ve yaymış olmasıdır. Şimdi de Hintli düşünce, parlak dinî zekânın doğuşu halindedir. Hind'i tanımak, aynı zamanda Hicrî ikinci ve üçüncü asırlardan sonra, özellikle beş, altı ve ye dinci asırlarda şiddetle Hint kültüründen beslenen, büyük İslâm kültür ve medeniyetini tanımak için biT giriştir. Usulen İslâm ir fan ve tasavvufu adı verilen şey -burada maksat İslâm dini de ğil, belki sözkonusu olan maksat İslâmî medeniyet, tarih ve kültürüdür. -Ortaçağda, yani İslâmî medeniyet ve kültürünün büyüklük ve parlaklık döneminde gözle görülür bir şekilde

127
irfanî Hint kültürü ve ruhunun şiddetli etkisi altındadır. Hint kültür ve medeniyeti de dolaylı veya dolaysız olarak İslâm kül türünden etkilenmiştir.

Medeniyet döneminde bütün beşerî dinler, medeniyetler, kültürJer, genel olarak insanın maneviyat ve kültür ruhu, mese lelere karşı tavrı ve görüşü, iki şekle bölünebilir. Birbirleriyle çok sayıda ortak yönü olan iki şekil. Ama daima ikisini birbirin den ayıran belirgin özellikler olmuştur. Bugün bile kültürlerin, sanatların, felsefî ve sosyal fikirlerin birbirinden farklı olmaları na ve ihtilaflarına rağmen bu ortak ve aynı zamanda ayına yön belirgindir.
Günümüz Avrupasmdaki beşerî ilimler topluluğunun re vaçtaki konularından birisi bu kutbun görüşünün diğer kutub-tan farklı oluşudur. Kültürlerin, medeniyetlerin, sanatların, dü zenlerin, doğulu ve batılı diye iki esasa dayandırılacak bölü müdür. Medeniyetleri, kültürleri, dinleri, sosyal ve hukukî düzenle ri doğulu ve batılı diye ikiye ayırıyorlar. Bu hep ruhun zuhuru dur ve insan görüşünün tecellisidir. Bu nedenle "doğulu ruh ve görüş","batılı ruh ve görüş" demek gerekir.
Dikkatli bir tarzda, batılı ruh ve görüş dediğimiz zaman, kavram olarak maksat Yunan kültürü, mitolojisi, sosyal düzen leri, dinleri ve sanatıdır. Sonra da onun mirasçısı olan Roma'dır.
Batılı Ruh ve Görüş
Yunan M.Ö. beşinci asırda çok seçkin bir felsefe, sosyal kül tür, medeniyete ve sanata sahiptir. (Yunan kültür, medeniyet ve sanatı) batı dünyasının kültürlerinin, dinlerinin ve ilimlerinin anasıdır. Büyük ölçüde, doğu da işin içinde olmuştur.
M.Ö- 5., 4. ve 3. asırlarda zirveye ulaşan bu Yunan kültür ve medeniyeti, Sokrat, Eflâtun, Aristo, Fizyokratlar ile Yunanlı parlak zekâ, kudret ve gücünün zirvesine eriştikten sonra aşağı düşüyor. Bü yük Roma Imparatorluğunu'nun sosyal kudretinin cazibesine kapılıyor.

Yunan toplumu, Roma İmparatorluğu'nda çöktü. Fakat Yu nan düşünce ve kültürü, Roma kültür ve düşüncesini oluşturdu. Roma, Yunan'm varisi, Yunan'm kültürel ve manevî rolünün, et kinliğinin devam ettiricisi oluyor.
Roma, Yunan düşünce ve kültürüyle zirveye çıkıyor. O yükselişin zirvesinden sonra, yokuş aşağı inişte barbarların sal dırısı ile dağılır. O zaman -doğulu bir din olan- Hıristiyanlık, onu zaptediyor ve Ortaçağ başlıyor.
Avrupa'nın Ortaçağ'ı Miladî 4. ve 5- asırlarda başlıyor ve Miladî 15. asra kadar devam ediyor. Yani bin yıl. Bu devir doğu lu kültür ve sanatın hakimiyet devridir. Doğunun Hıristiyanlı ğında ayağa kalkmış ve batıyı zaptetmiştir. Yunanlı, Romalı ruh ve kültürü -yani batılı ruh ve kültürü- durdurmuştur.
Rönesans'ın başlangıcı Ortaçağ'ın sonudur. Milâdî 15 ve 16. asırlarda başlayan bu hareketin hedefi Eski Yunan ve Roma dö nemine dönüştür. Yani doğu kültürünün hakim olduğu dönemi ortadan kaldırmaktır. Batmış ve ölmüş batı ruhunu tekrar ele al mak ve ihya etmektir. Bugünkü batının, Eski Yunan ve Ro-ma'nın altın dönemine, yani eski batıya bağlanmasıdır.
O halde Rönesans'ın işi "şarkzedelik" ile mücadeledir. Orta çağ'ın üzerini kapamak, -doğunun batıya hakim olduğu dönem-ve bugünkü batı ile Muaftan önceki eski batıyı birleştirmektir. Rönesans zafere ulaşıyor. 15 ve 16. asırlarda -özellikle 17. asırda-eski kurumların temeli. Yunan ve Roma ruhu üzerinde Avrupa lı görüşe göre şekil alıyor.
Doğu kültürünün hakimiyeti ile durmuş olan Yunan, Roma kültür ve ruhu, bir defa daha Rönesans ile harekete geçiyor. Av rupa'nın son üç asrı, Yunan ve Roma'nm altın döneminin zirve siyle birleşiyor.
Böylece batılı görüş: Milattan önceki Yunan görüşü, Eski Roma, Rönesans'tan bugüne kadaTki ve bugünkü Avrupa görü şüdür.

Doğulu Ruh ve Görüş
"Doğulu ruh ve görüş"ü kavramsal ve tarihî anlamı ile gö-zönüne almak gerekir. Aydınlar genellikle bu kelimenin tarihî ve kültürel anlamı ile coğrafî anlamını karıştırıyorlar. Sonra da yanlışa mahkûm oluyorlar.
Coğrafya'da doğu, Çin, Hind, Endonezya, Japonya, İran, Ortadoğu, Küçük Asya'dan ibarettir. Tarih ve kültürde doğu, Hind ve Eski Çin'dir.
İran, Arap, Sâmî, Yehûd, Küçük Asya vb. doğu coğrafyasın-dadır, ama kültürel ve kavramsal anlamıyla doğulu ruhun zu hur yeri değillerdir.
Bizim ve çoğu âlimlerin düşündüklerimizin aksine, islâm dini, usulen İslâm medeniyeti ve kültürü, bütün Sâmî ve Arâmiler dönemindeki Mezopotamya, dinlerinin hepsi, doğulu kalıpları kabul etmediler. Bütün doğulu özelliklere sahip değil lerdir. Belki dikkatle ve mükemmel bir şekilde bakılırsa, İslâm kültür ve medeniyeti, bu bölgenin -İran, Arap, Filistin Mısır-tekâmül etmiş ruh ve kültürü olarak isimlendirilebilir.
Bu, batı ile doğu (en özel anlamıyla Hind ve Çin) ve Yunan -Coğrafî bakımından-ruh ve görüş bakımında, din bakımından -yani dinî yöneliş- yapmış olduğu medeniyetler ve kültürler, da ima doğulu ve batılı ruhun sarsıntıları altında olmuştur. Öyle ki islâm medeniyeti, İslâm ruhunun Çin ve Hint medeniyetleri malzemesinden oluşan bir bedenle karışması, ona Yunan ve Ro ma medeniyeti malzemesi ve yararlı işlerinin üflenmesinden ibarettir. Daha açık söylemek gerekirse bizim medeniyet ve kül türel yapımız, yerin bu bölgesinde, tarihin bu döneminde doğu nun -Çin ve Hind- ve batının -Eski Yunan ve Roma- yararlı işleri ve malzemesi ile yapılmış bir binadır. Meselâ, İslâm medeniye tinde tasavuf ve irfan ekolü daha çok doğuya ilgi duymuştur. Felsefî kültürümüz, filozoflarımız, bilgelerimiz daha çok Yu-nan'a ilgi duymuşlardır. Bu gösteriyor ki İranlı ruh, İslâmî ruh ve bizim İslâm'dan önceki görüşümüz, haliyle bu bölgenin bü tün kültürleri arasında sarsılıp sallanmışlardır.
130

Bizim ruh ve görüşümüz, revaçta olan bilimsel kavramı ile yüzde yüz doğulu ruh ve görüş değildir. Avrupalıların doğulu kültür, sanat ve ırk konusunda söylediklerini, tamamen doğru lamıyor. Bir fırsat olursa sonra bunların hepsini söyleyeceğim.

BATILI RUH VE KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ

1. Kuvvet Asaleti:
Batılı ruh, başlangıçtan beri kuvvet asaletin peşindedir. Kuvvetten maksadım, insanın güçlülük ölçüsüdür. Hedeflere ulaşma, içgüdülerin iyileşmesi, ihtiyaçların karşılanmasıdır. Ge nel olarak insanın kudret ölçüsü ve tabiata hakimiyetidir. Yunan kültüründe "kudret" çok canlı bir kelimedir. Ro-ma'da medeniyet, kudrete dayanmaktadır, sembolü kurttur. Bu günkü Avrupa Rönesans'tan beri kuvvet temeline dayanan bü yük bir yapıdan ibarettir. Bu, maddî kuvvet, tabiata hakim olma kuvveti, iktisadî kuvvet, siyasî ve sosyal kuvvettir.
Batıda, tekniğin doğudan daha ileri olması, hayatta kudret arayan ruhun tecellilerinden biridir.
Ortaçağ Avrupası, doğu ruh ve kültürünün hakimiyetinde olduğundan hakikati istemektedir. Bu, doğu ruhunun özellikle rinden biridir. Rönesans'tan sonraki Avrupa, kudret peşindedir. Bu da batı ruhunun özelHklerindendir. Yeni görüş ve ruhun en seçkin düşünür ve kurucusu Francis Bacon, ilim hakkında şu sö zü söylerken batının kudret isteme ruhunun apaçık ve canlı ör neğini sunmakta:
"İlim, bütün tarih boyunca hakikati arıyordu; kâinatın sırrını, hayatın sırrım,

Allah'ın sırrını ve aşkı keşfetmek istiyordu, tnsan, ilk mevcut ve son ahnyazısmdan haberdar ol mak ve bilgi edinmek istiyordu. Eşyanın özüne, iç boyutuna yol bulup, dış görünüşlerin ve işaretlerin altındaki eşyanın gerçeği ni ve hakikatini kavramak istiyordu. Ne hakikata ulaştı, ne de kendi hayatına. İnsana bir hizmet yapamadı. Bu yüzden, Yunan ilmi kudretinin zirvesinde, bütün insanî dehalarıyla, Atina'nın kölelerine ve yalın ayaklarına bir hizmet yapamadı. Ne bir set

131

yaptı, hatta ne bir kaldıraç. Bilginlerin hepsi günlük hayatla uğ raşmak yerine, hakikatin peşinde idiler ve hiç bulamadılar.
"Bugün onun hepsini bırakmanız gerekir. İlmin ve felsefe nin daimi sloganı olan "hakikat nedir?"den el çekmeniz gerekir, kudref'i "hakikat''in yerine geçiriniz, ilmin sloganı "kudret iste mek" olsun.
Bugün bütün ilimlerin, kuvvet ve kudret aradıklarını görü yoruz. Mantık, felsefe, fizik, kimya, matematik... hepsi kudret arıyor. Teknik ve sanayiye ulaşıyorlar. Tabiatı başka şekle soku yorlar. Tabiat kuvvetlerinin, tümünü maddî hayatın hizmetinde görevlendiriyorlar.
Geçmişte eğer Astronomi okuduysalar tabiatın sırrını keş fetmek ve yıldızların insanın alınyazısı üzerindeki etkileri için okurlardı. Kendi inançlarına göre "hakikaf'ı elleriyle bulmak is tiyorlardı.
Ama bugünkü insan gezegenleri inceliyorsa, uzaya gidiyor sa, bir hakikatin peşinde değildir. İktisadî ve askerî kuvvet icad etme arzusundadır. Usul olarak bugünkü ilmin ruh ve değerini aralıksız olarak hemen hayat için kudret talep etmeye dönüştür mektir. Bu şimdiye kadar tasavvur edilenin aksinedir, iktisadî düzenin doğması yeni birşey değildir, batı ruhunun özelliklerin den biridir. Bugün daha çok belirmiş ve daha çok kuvvetlen miştir.
Ama doğuda asla, hiçbir âlim, düşünür ve filozofun sloganı "ilmin kudrete dönüşmesi gerekir" şeklinde olmamıştır. Belki il mi, daima yüksek ve temiz bir makamda yaşamıştır, kendine (»zgü bir ruhanî ve manevî takvaya sahip olmuştur. Bu yüzden ilim ve âlim zihinlerimizde henüz maddî hayat ötesi kutsallıkla rını korumaktadır.
Avrupa'da âlim, bir mal ve eşyadır. Dikkatli bir şekilde maddî değeri tayin edilebilir. Eğer bir bilgin bir fiyatı kabul et mezse bir hakaret tasavvur ettiğinden değildir; belki kıymet ve fiatın miktarını kabul etmediği içindir. Kendisini, belediyenin tayin ettiği fiyattan fazla bulduğu içindir!
132

Meselâ, Sorbon Üniversitesi, mezun olan öğrencilerini ilân ediyor. Cinslerini, fizik, kimya, atom, sosyoloji, psikoloji hatta felsefe.. Tahsilini bitirenleri müzayedeye arttırmaya koyuyor, tıpkı model, sistem.. Ve silindirine göre fiyat takdir edilen bir otomobil gibi, bu ilmi bitirenlere fiyat konuluyor! Bir fiyat belir-liyorlar, müşteriler aceleyle geliyor, fiyatlar ilân ediliyor, herkes kendini daha pahalı satın alan yere veya birine satıyor. Eğer biri satüamazsa, sebebi değersiz oluşudur.
Doğuda ve doğuİu görüşte, kârlı olan şey bir değer kazan mıyor. Değerin kıstası, fedakârlık ve kârdan vazgeçme ölçü südür.
Kuvvet asaleti, Yunan'da boy gösteriyor, Roma'da zirveye ulaşıyor, Rönesansla Francis Bacon kudrete ilmî bir şekil kazan dırıyor ve bugünkü Avrupa, kudreti slogan yapıyor. Öyle bir yere ulaşıyor ki bugünkü Avrupa'nın hümanisti bile şöyle diyor: "Batının en büyük risâleti insanlığa ve dünyadaki medeniyetten mahrum bütün milletlere medeniyet bağ ısla ma sidir, 'sömürü' yeryüzündeki bütün harabe yerlerin güçlü batılı eller tarafından mamur edilmesidir. Batının kudret

isteme sloganının belirme-sidir."
Her yerde -gerek Yunan'da, gerek Roma'da gerekse bugün kü Avrupa'da- konuşulan aynı şeydir. Bu da batılı görüştür.
2. Tabiat Asaleti:
Batılı düşüncenin en bariz özelliklerinden birisi de tabiat alâmetleri hakkındaki görüşüdür. Yunanlı ve Romalı tanrılar, daha çok tabiatın yardımcılarıdır. Bu tabiat yardımcısı, sonra ya vaş yavaş insanî bir şahsiyet kazanıyor ve Yunan mitolojisi tan rılarına dönüşüyor.
Eski Yunan'da bir okul şeklinde ortaya çıkan ilk felsefe, fiz yokratların felsefesi idi. Bunlar Sokrat, Eflâtun ve Aristo'dan ön ce tabiatın asaletine inanan felsefî ekole mensup kimselerdir.
Yunan fizyokrat filozofları; tabiat ateşten mi, sudan mı ya pılmış konusundan ihtilaf ediyorlardı. Birisi Thales gibi dünyayı

sayılardan biliyor, biri Pisagor gibi dünyayı birkaç unsurdan müteşekkil bir macundan yapılmış olarak kabul ediyor. Biri Lo-ustik ve öğrencisi Epikuros gibi tabiatı atomdan -parçalanmaz küçük zerrelerden- yapımcı olarak biliyordu. Ama hepsi, tabia tın esas maddesini arıyorlardı, tabiatın maddî bir unsurdan ya pılmış olduğu aslına inanıyorlardı. Ama tabiatın maddî oluşun da itifak ediyorlardı.
Bu maddeci fikirlerin arz edilmesine karşı doğu, ruhun ve yaratılışın sırrını bulmanın peşindedir. Tabiatın maddî işaretle rinin peşinde daima bir sırrı aramaktadır. Bir sırlar topluluğunu veya büyük bir sırrı aramaktadır.
Bu sebeple tabiatçılık görüşü Yunan'da, Roma'da ve bugün kü Batı'da vardır. Şöyle ki Avrupa, Yeniçağ'da tabiat ilimlerinin yayılması için esaslı bir çaba sarfediyordu. Bundan önce ise, Es ki Yunan, ilk defa tabiatı mantıklı bir şekilde inceleme ve tahlil etme fikrindeydi, ilk ve büyük hakikatları arayacağı yerde, tabi atın ilk maddî unsurunu arıyordu.
3. Hayatın Asaleti:
Eğer burjuvazi kültüründeki batılı ruhu araştırırsak, bunun "yaşam dini" olduğunu; hem dindar hem de dine karşı olanlarca -tüm Avrupa m ille ti erince- kabul gördüğünü anlarız. Yani insa nın maddî ve tabii içgüdülerinin doyuma ulaştırılması...
Bir apartmanda kalıyordum, dindar, katolik, dinî, irfanı ve insanî duyguları kuvvetli bir ailenin komşusu idim. Henüz bir birlerini sevebilen, birbirlerine hizmet eden, birbirleri için şahsî menfaatlarından va /.geçebilen, anne, baba, sevimli çocuklar ve kızkardeşle sade bir hayat yaşayan bir aileydi. Böylesi dindar ve şefkatli bir ailenin komşusuydum. Bu ailenin fertleri, kadın, ko casıı iki üç yaşlarında iki çocuk ve kadının kız kardeşiydi. Kom şulukları iyiydi. Kadının kız kardeşi, üniversite birinci sınıf öğ rencisiydi.
Bu aile yazın deniz kıyısında tatil yapmaya çıktılar. Apart manda yalnız kaldım Bir süre sonra bir mektup geldi. Düzenli

ve tertipli bir şekilde tenbih etmişlerdi: Meselâ, 1. madde: Aldı ğın herşeyi yerine bırak! 2. madde: Yaşayış yöntem ve düzenin de düstûrlar. 3. madde: Kocam bir süre sonra geri gelecek, biz henüz buradayız. Eğer yemeğinizi birlikte yerseniz masrafınız daha az okn\ Dört, beş veya kaçıncı madde ise: -Kızkardeşim-18-19 yaşlarındaki öğrenci denizde boğuldu. Ne kadar çabala-dıysam kurtaramadım. Ölümü bizi üzüntü içinde bıraktı. Ama tatilin sonuna kadar kalacağız; güneş güzel, çocuklar yanmayı seviyor. Asla bu kadar güzel ve güneşli yaz geçirmedim. Allah'a ısmarladık."

Bu mektuptan önce, kızcağızın ölümünü işitmiştim. Bütün acım şuydu, dönüşlerinden sonra yüzlerine nasıl bakayım, söze nasıl başlayıp, ne söyleyeyim, sorularını nasıl cevaplandırayım ki onları teselli edebileyim? diye düşünüyordum. Evi kızcağız-sız gördükieri zaman tahamül edemezler diye düşünüyordum...
Ben köylü ruhumla bu düşünceleri taşıyordum; kadın -yani genç yaşta ölen kızcağızın ablası;- "yemeklerinizi kocamla birlik te yaparsanız masrafınız daha az olur" diye yazıyordu. Farklılılı-ğı görüyorsunuz?
Avrupa'dan İran'a -meselâ trenle- geldiğiniz zaman, Paris istasyonunda genç bir kadın ve erkeği vedalaştıkları anda görü yorsunuz, birbirlerini öpüp ayrılıyorlar. Ayrıldıkları anda ne bu onun ardından bakıyor, ne de o dönüp bana bakıyor. O istasyo nu geçmiş gitmiştir, bu ise trende meşgalelerin peşindedir. İtal ya'da veda anlarında az da olsa birbirlerine gül veriyorlar -en azından gençler arasında veya özel bir zümre ve grup arasında-son vedalaşma anma kadar trenin camı arkasından irtibatlar sü rüyor, hareket edince bitiyor. Doğu Avrupa ülkelerine ulaştığı mız zaman, vedalaşma anları bazen yarı ağlamaklı sahnelerle süsleniyor. Sonra İstanbul yakınlarına ulaşıyoruz. Kısa süren durma anında ağlama, inleme, gözyaşı ve gülme ile karışmış gürültülü sesler, feryatlar dikkatimi çekiyor. Tren birini mi ezdi? diye dü şünüyorum, soruyorum, diyorlar ki: "Hayır, birşey yok. Bunlar yazın yalnız mevsimlik iş için Yunanistan'a giden Türk işçileri;

şimdi geri dönüyorlar, arkadaşları, komşuları, aileleri onları karşılamaya gelmişler. Ama beklemek için sabTedemediklerin-de, İstanbul'dan veya daha uzaktan yedi sekiz saatlik yoldan buraya gelmişler arkadaşlarını daha erken görmek istemişler."
Doğulu ruhtur, bu kadar şiddetli sevgi ve şefkat. Bu kadar güçlü aşk. Doğunun şefkati ve muhabbet duygusu hakkında sa hip olduğum en etkili tasvir, Yugoslavya ile Türkiye arasındaki tren yolculuğunda zihnimde kalan tasvirdir. Orada -50-55 yaşlarında- yaşlı yolcular gördüm. Yol arkada şıma sordum: "Yolcular niçin genelde yaşlı?" dedim.
Dedi ki: "Bunlar iş arayan Türk erkekleridir. Yapabilecekleri hangi iş olursa olsun Doğu ve Batı Avrupa'ya gitmişler; bütün gençliklerini amelelik, hamallık; üzüm dermek; cafelerde, resta-urantlarda çalışmakla, kısacası ellerine gelen her işi yapmakla geçirmişler. Şimdi, emekli olmuşlar veya işleri bitmiş, vatanları na geri dönüyorlar. Eğer evlerimizde yaşamak için bir yer bula mazsak bile, hiç olmazsa orada ölmek için bir yer bulalım, di yorlar."
Görüyorsunuz, kırk yaşından sonra evine geri dönüyor ki kendi toprağında ebedî uyku için bir yer bulsun. Adeta bu, bü tün hayat ve işinin hedefiymiş gibi: Memlekete geri dönüş, acı ma ve sevgi duygusunun kendisini doldurduğu yerde ölmek. Bu doğulu merhametli ruhtur, o ise batılı hesapçı ruhtur.
Batılı ruhun şekil almasında, hiç şüphesiz iktisadî düzen et kin olmuştur; ama tek etken bu değildir, insani ruh ve şefkatler, hesapçı aklî tahlillerle ve hesaplarla incelenemez; öyle inceledi mi ruh ölür. Ruh gül gibidir. Eğer gülü susuz bırakırsak, par maklarla yapraklarını sayarsak, enini ve boyunu ölçersek, gülü kaybederiz. Zira ellerimiz onu soldurmuş olur, bütün o güzellik yok olmuş olur. Onu o temiz, bütün, kutsal haliyle bırakmak ge rekir. Çoğu insanî duygular ve anlamla süslenmiş hayvanlar da bu çeşittendir.
Batılı düşüncenin aslı, hayat asaletidir. Çünkü çeşitli boyut lar onun ruhunu son derece iyi yaşamaya vakfettirmiş.

Seksen, doksan yaşlarında yaşlı bir kadın tanıyordum. He nüz kız (bakire) idi.

Orta sınıf hayatı, cinsel özgürlükler, fevkâlede ümitler, arzular ve diğer sebepler sonucu evlenme mek ve yaşlı bir kız olarak kalmak zorunda bırakmıştır. Bazı adamlar vardır, cinsel heves ve heyecan zamanını geçiriyorlar ve unutuluyorlar; ikinci ve üçüncü nesilleri de olmadığından yalnız kalıyorlar. Saatlerce pencere kenarında oturuyorlar ve an lamsız şekilde ufka bakıyorlar. Bu bekleyen, ümitsiz, intizarsız, üzüntülü yaşlıların pencere çerçevesi gerisindeki yüzleri, Avru pa'da görülen en acıklı tasvirlerdendir. Bunların maddî hayatı temin edilmiştir. Ama ruhsal açıdan hayatlan korkunçtur. Onun da bütün Avrupalı yaşlılar gibi bir durumu vardır.
Yaşlı kadın bakkal idi. Tek dostu ise veremli bir köpekti. Kulağı tırmalayıcı, salyalı Öksürüklerini, eve peynir veya kay mak götürdüğümüz zaman işitiyorduk. Bir gün köpeği göreme dim sordum. Yaşlı kadın bir ah çekip: "Artık köpeğim de yok, öldü ve ben yalnız kaldım," dedi.
Görüyoruz ki emekli bir hanım, tam bir refah içinde, maddî yaşantısı temin edilmiş, tek basma, ve kimsesiz. O zaman yakın lık duyduğu, konuşabileceği şiir söyleyebileceği, birlikte otura cağı, kalan tek şeyi bir köpek mezarıdır.
Yaşlı kadın bir süre sonra köpeğin çukurunu kapatmaya ve süslemeye başladı, sürekli -onun dertli ayrılığını tekrarlayacak-bir şiir bulup, köpeğin mezar taşma yazmak için, şiir kitapları nın sayfalarını karıştırıyordu- Yıllarca birlikte yaşamış bu yaşlı kadını, sadece bu hayvan anlamış! Ama şimdi, yaşlı kadın için sadece bir mezar kalıyor. Bir köpeğin mezarı. Tanıdığı, muhata bı, yakını, akrabası komşusu olmuş ulun bir köpeğin mezarı. Mezarın kenarında oturuyor, ölümü bekliyor. Yalnızlık meselesi budur.
O halde hayatın asaleti, insan ruhunun bütün tecellilerinin, günlük hayat için gerekli olan şeylerin teminine münhasır kılın masıdır.
Fransızların sözüyle; hayatın zevkidir.

137
4. Düzen (İntizam):
İntizam, teknik ve sosyal ilerlemenin gerekli boyutlarından biridir. Gelişmiş batı teknokrasi ve bürokrasisi, intizamın sonu cudur. Batılı ruhun bağımsız ve belirgin görünümlerinden bi ridir.
Batılı, başlangıçtan beri, kaç şey görüyorsa onları düzenli dizmeyi düşünüyor. En küçük meselelerde bile bu düzenliliği arama özelliği açıkça gözlenir.
Avrupa'nın en büyük ve en ciddi işlerinden birisi -özellikle İtalyan, Fransız ve İngilizlerin- kahvaltı ve öğle yemeği masala rını düzenlemeleridir. Hatta tek başına olsalar ve tek kişilik sof ra hazırlasalar bile. Avrupa'nın sofra teşkilatı, bir bakanlık gibi teşkilata sahiptir. Evini o kadar tertipli ve düzenli diziyor ki, en küçük birşeyin yerinin değişmesiyle, bir tahtanın üzerinde iz ol masıyla, birinin geldiğini veya gittiğini anlıyor.
5. Faydalanmak veya Tüketim Asaleti:
Tüketim asaleti, hayat asaletinin bir boyutudur. Hayatın asaleti, felsefî bir meseledir. Faydalanmak ve tüketim asaleti ise iktisadî bir meseledir. Derli toplu yemek yemek, güzellik bir zevk için inanmak ruhsal bir mesele olup, mümkün oldukça da ha fazla faydalanmaya ve insanî etkinliğe dayanmaktadır.
Daha çok tüketim ve daha çok faydalanmak için doğulu da çaba gösteriyor, kaygı duyuyor, lâkin bunu hastalık olarak bili yor ve kendi hastalığını hissediyor. Ama batılı, "faydalanmaya" ve "tüketime" asalet vermekle etkinliğini, mesajını ilan ediyor ve temel felsefesini tarif ediyor.
"Faydalanmanın asaleti" -eskiden-"tüketim asaleti" veya "tü ketim asaleti felsefesi" bugünkü sosyoloji ve iktisadın dilinde yeryüzüne -batılı için- bir cennet görünümü bağışlamıştır. Bur juvazinin ve batılı ticarî kültürün, temel sloganı

olmuştur.
"Yeryüzünde" cennet fikri, bu batılı ruhun zuhuru, batılı ticarî kültürün, burjuvazinin temel sloganıdır. Bu yüzden batılı
138

"daha çok tüketme" ve "daha çok maddi faydalanma'yi insanî, felsefî ve ahlâkî asalete tercih etmiştir.
6. Herşeyin Akılcı Tahliline Yöneliş:
Batılı, başlangıçta tabiatı tanımak istiyor. Onun kökünü dı şarı çekmek ve hallaç pamuğu gibi atmak istiyor. İnsanı, ruhu, ahlâkı, mukaddesatı, yaratılışın sırlarını ve böylece Allah'ı tahlil etmek, incelemek istiyor; sebebi bilmek istiyor; asıl ve kökeni ta nımak istiyor. Çözümlemek ve tahlil etmek istiyor.
Ama doğulu herşeye ve her meselenin üzerine bir müp-hemlik perdesi çekiyor veya özlü ve sade şekilde bırakıyor. Batı lı görüş, özellikle Yunanlı görüş, her meseleyi -ruhsal meseleleri bile- tıpkı maddî işler gibi tahlil etmek istiyor.
Şöyle ki: meselâ İran bile şiirde en yüksek yerlere ulaşmış tır, ama "edebiyat tarihi'nde ve "edebî tenkitte bir dayanağa sa hip değildir. Şiirimiz var, ama şiirin tarifi yok. Buna karşılık Yu na M.O. dördüncü ve üçüncü asırlarda şiire kelimenin gerçek anlamıyla sahip değildi; ama onlarda şiirin en dikkatli tarifi, gruplandırılması, tahlil ve çözümlenmesi vardı. Aristo'nun "Şiir Tekniği" kitabı ikibinikiyüz ikibinüçyüz veya ikibindörtyüz sene boyunca trajedi, komedi ve şiir sanatının temel kaynağı olmuş tur. Şu anda bile temel kaynak. Ama en büyük şiirleri yaratmış olan bizleT, şiirin tam bir tarifine sahip değiliz. Eğer bir tarif yapmışsak bile, sanki tekrar şiir yazmaya oturmuş gibi tarif ya pıyoruz. Meselâ, Melikü'ş-Şuara Behar, şiirin tarifinde şöyle di yor: "Şiir nedir? Akıl deryasından bir murattır, güzelliktir, şüp heyle karışık ezelî esrardan bir işarettir. Şair; güçlü, meşhur ve şiirin "ümit" kardeşidir." Diğer bir tarif daha veriyor; bu en gü zel Çağdaş şiirlerden biridir, ama şiirin tarifi değildir. Şiiri bir kuşa benzetiyor, sabahleyin boş kuTSak ile yuvadan uçuyor; da ğa, ovaya, çöle, harmana, suyun kenarına ve bir bağın içine ko nuyor, bir tane koparıyor ve kursağını dolduruyor ve yavrusu için götürüyor. Şair, zayıf bir ihtiyarı, ümitsiz bir fakiri, viran ol muş bir evi, ufku, nehri, gülü vb. gönnekle ilham alıyor, içinde bir kıvılcım parlıyor, ışık saçıyor. Eve geldiğinde kıvılcımı alev-

139
lendiriyor, yangına çeviriyor ve kelimeler şeklinde kâğıda dö küyor ki bir kalbi yaksın veya bir beyni isyan ettirsin...
Yunanlı beyin, mantıkî bir beynidir. Hatta ahlâkı bile mate matik gibi tasnif ediyor, ayırıyor. Eflâtun diyor ki: "Ahlak; vücu dun çeşitli kuvvetlerinin ve içgüdülerin itidalinden İbarettir. Muhalif, isyancı nefsin sağlam kalması için, kan, mide salgısı, safra ve balgamın uyumlu olmaları gerekir. Ahlâk; kin, intikam, sevgi, tecessüs, ilim isteme, kuvvetli olmayı isteme vs. içgüdüle rin ılımlı ve sakin olmalarını korumalarıdır."
Görüyorsunuz ki doğulu için, büyük, acaip, gizli, esraren giz olan ve Allah'ın özelliklerinin insanda zuhur etmesi olarak gördüğü tabiat ötesi bir kök taşıyan ahlakı, batılı, ilmî ve mantıkî bir görüşle inceliyor. Dikkatli bir ilmî ve aklî tahlil ediyor.
"Selon" doğu felsefesinin esrarından olan ve tarif edilmesi mümkün olmayan "saadef'i, batılı bir görüşle sade bir şekilde tarif ediyor: Saadet, vücut güzelliği, beden sağlamlığı, hastalık tan uzak olmak, rahat hayat ve çocuklar açısından murada er mekten ibarettir. Böyle gördüğün herkeste bil ki senin istediğin şey var, yani saadet (mutluluk) var."

Pisagor diyor ki: "Bütün varlık âlemi düzenden; düzen ise sayıdan ibarettir. Müzik de sayılardan yapılmıştır. Tabiat, dağ ve çöl de sayılardan yapılmıştır. Sonra bütün sayılar da 'bir'den yaratılmıştır."
Batının bütün meseleleri, akılcı ve mantıkî bir şekilde tahlil ettiğini görüyoruz. Bu, bir taraftan insana yardım ediyor; zahi ren tabiat kanunlarını ve işaretlerini tanıyor -bu tanıma sebebiy le biz doğululardan daha ilerlemiş durumdalar- bir taraftan da insanı bir düzeyde bırakıyor, o hissedilen şeylerin tarafına doğ ru uçmasını engelliyor, âciz kılıyor.
7. Toplum Asaleti:
Batıda tanrılar, şehrin (Çite) bekçisidir. Asıl olan "şehir'dir, "Mabet" ise fer'i olandır. Yani doğunun aksinedir. Doğuda şehir

mabedin etrafında inşa ediîiyor, batıda ise mabet şehrin bir kenarında kalıp muhafızlık yapıyor.
Doğuda hiçbir şehirde, maddî meselelerin temelleri üzerin de kurulmuyor. Belki bir yere şehir kurulmasının sebebi, bir ef sane ve dinî meseleler oluyor.
Meselâ, bu şehirde "Süleyman peygamber" gömülüdür, o şehirde "Adem peygamber" gömülüdür. Diğeri bir imamın yolu üzerindedir.
Meşhed yakınlarında şifalı bir maden suyu var, her taraftan hastaları -özellikle cilt hastalarını- kendine çekiyor. Uçyüz yıl önce bu suyun üzerinde üstü kapalı bir salon yapmışlar, insan hayret ediyor. Çünkü maden sularının bu kadar ilerlemesine rağmen, diğerleri niçin bundan mahrum kalmışlar? Salon ol dukça temiz ve düzenli, bütün bu temizlik o banyolar, yaşayış tarzı daha çok hayret verici. Salonun yapılmasının ve temiz tu tulmasının sebebi araştırılınca, konu açıklığa kavuşuyor.
Halk suya gitmiş ve cilt hastalıkları, bu su ile şifa bulmuş tur. Maden suyunun bu iyileştircî kuvveti ve özelliği, doğulu görüşte maddî bir sebep bulamamıştır. Belki hissedilenlerin ve akıl yürütmenin ötesinde bir açıklama bulmuştur.
Diyorlar ki: "Hz. Ali (a.s.), Muaviye ile yaptığı savaşta bura dan, Meşhed yakınlarından geçmiştir. Yakıcı güneş, şehâdet yo lunda alman çok sayıda yaraların kan kaybının şiddetlenmesine sebep olmuştur. Yaraları bağlamak için ne birşey vardı ne de bir ilaç. Sonra Hz. Ali (a.s.) kılıçla bir taş parçasına vuruyor, taş ya nlıyor ve su fışkırıyor. O zaman: "bütün Sıffîn yaralılarını 'Sahan Kaplıcasında' yıkayınız!" diye emrediliyor. Yıkadılar ve yaralar dan bir eser kalmadı. "Sahan Kaplıcasının bu şifalı etkisi o za mandan kalmadır. Bu kutsallık yönü halkı önce kendilerini yı kamaya, kir ve pislikten temizlemeye, ondan sonra şifalı kutsal suya gitmelerine teşvik ediyor." Uçyüz yıllık güzel ve temiz sa lonun yapılmasının sebebi de bu kutsallıktır.
Doğuda her şehrin böyle bir açıklaması vardır. Belh'te bir tepe var, bazılarının inancına göre Hz. Süleyman, bir grubun inancına göre Zerdüşt, diğer bir inanca göre de Hz. ibrahim Ha-

lil OTada gömülü. Bu, dünyadaki mümtaz şahsiyetlerin Belh'e gelip ev yapmalarına, Süleyman peygamberin Zerdüşt'ün veya hangi kutsal şahsiyet ise, kabrinin kenarında olmalarına sebep olmuştur.
Doğudaki her şehir, madde ötesi böyle bir kökene sahiptir-Ama batıda asalet toplumdandır ve maddî hayatın esasına da yanır. Şehrin kendisi kutsallığa sahiptir, mabet şehre tâbidir, şe hir mabete değil.
Fransız komedi yazarlarından biri şöyle diyor: Yunan ve Roma tanrıları ve dinleri özel bir duruma sahip idi. Halk kitlesi Hıristiyanlıktan önceki çok sayıda dinleri

kabul ediyordu. Ama filozoflar hiçbirini kabul etmiyorlardı, hekimler bütün dinleri çı karcı ve karcı olarak kabul ediyorlardı.
Tanrılar hep Yunan şehirlerinin belediye başkanlarıdır. İran'da Zerdüşt'ten önce olan Mehr ateşi, ilâhî ateştir, Ahura-mazda'nın ateşidir. Roma'ya gittiğinde -Hıristiyanlıktan önce-Roma ateşi oluyor, Roma toplumunun kudret, azamet, parlaklık ve medeniyet kaynağı oluyor.
Mehr ateşinin ilâhî şekilden düşüşe uğradığını, toplumsal şeklide ortaya çıktığını görüyoruz. Durkheim'in: "Din, toplum kudretinin ve toplum ruhunun zuhurudur" diyen sözü, Yunan dinlerinde çok müşahhastır, ama doğu dinlerinde ise tamamen yanlıştır.
Doğuda asalet sahibi olan ferttir; batıda toplumdur. Hitler Almanyası, "bütün Almanlar Germen ruhuna fedadır" diyor. Böyle bir toplumdan, böyle ahmakça ve cinnetle karışık bir slo gan kalıyor. (Germen ruhunun Alman fertlerin içinde olduğunu düşünemiyor. Güya Hitler'in babasının ruhu o kadar değerli ki baki kalıyor.) Bu bir düşünce tarzının mübalağası ve batılı fikrin boyutlarının bir parçasıdır. Bütün fertlerin kurban edilmesini gerektirecek kadar değer kazanmış bir toplum asaleti.
8. Egosantrizm:
"Ego" "kendi"; "center" ise "merkez" anlamına gelir, "izm" ise ekol veya İdeolojinin son ekidir. Binâenaleyh egosantrizm (cgocentrism), kendini her şeyin merkezi olarak görme eğilimi

anlamına gelir. M.Ö. beşinci asırda Eski Yunan'dan bugünkü Avrupa'ya kadar bu, batılı düşüncenin ekseni olmuştur. Hâlâ da böyledir.
Yunan'da egosantrizim -kendini bütün evrenin merkezi ola rak görme eğilimi-şöyleydi: Sofistler diyorlardı ki: "Dünyada gerçeğin ne olduğu belli değildir. Hakkı ve batılı değerlendir mek için bir ölçüye ve delile sahip değiliz. O halde neyi batıl gö rüyorsak batıldır, neye hak diyorsak haktır." Allah'ı bütün evre nin merkezi gören doğu düşüncesine karşı, insanı evrenin mer kezi gören batı düşüncesi, bundan (sofizmden) kaynaklanmak tadır.
Doğu'nun "Allah'ı merkez gören" düşüncesinde insan bü yük ezelî bir kutba tâbidir, bu Allah'tır. Ama Yunan düşüncesin de insan temel kutuptur, tanrılar ve bütün varlık onun etrafında dönüyor.
Roma'da "İnsanın eksen oluşu", "Roma'nm merkez oluşu" şeklinde ortaya çıkıyor. "Roma" insanın yerine geçiyor. Dünya nın merkezi ve ekseni -kabul ettikleri-insanın yerine Roma ev rensel bir merkeziyet kazanıyor. Bu durum, bütün değerleri Ro malı değerlerin tayin etmesi gerektiğini ilân ediyor.
Bunlar Roma kültüründe tam olarak belli olan konulardır: Roma, dünyada kudretlerin kudretidir. Roma bu kudret tahtını gösterir. Roma, kuvvetinin faydasını ve kârını temin eden hak dindir. Bugün bile insanperestlik döneminde demokrasi, libera lizm, hatta Avrupalı sosyalistlerin düşünce tarzlarında egosant rizm ve kendini evrenin merkezi görme düşüncesi yine vardır. Ama bu Egosantrizm iki şekildedir. Birisi, Rönesans'tan daha kuvvetli olan Almanya'nın ve Germen irfanın ekseni olan Nas-yonalizm'dir. Nasyonalizm, sonra Faşizm ve Şovenizm şeklinde ortaya çıkıyor. Her ikisi de Nasyonalizm'in sonucudur; şiddetli ve sınırsız bir milliyetçiliktir. Çünkü Faşizm bir çeşit cinnet de recesinde aşırılıktır ve cahilcedir. Bu şekildeki Egosantrizm'de "ego"nun yerine "millet" oturmuştur. Kendi eksencilik (ben için-cilik) millet eksencilik (millet içincİlik) olmuştur.

Faşizm, propogandasında şöyle diyordu: Felsefede, teknik te, ilimde, dinde ve

ahlâkta hakikat, Almanya'nın faydasına olandır, batıl ise Almanya'nın zararına olandır.
Güzel bir piyes olan ve Farsça'ya da tercüme edilmiş olan Adaleti icra"da, piyesin esas oyuncuları üç sanıktır. Biri mark-sist, biri yahudi, üçüncüsü ise bir Alman faşistidir. Her üçü bir birinden şikâyetçidir ve adliyeye başvurmuşlardır. Hakim diyor ki: "Dosyayı dikkatle inceledim. Alman faşistinin haklı olduğu nu biliyorum, hatta o, diğer iki kişiyi dolandırmış oisa bile, ama problem şu, o ikisi arasında hangisini mahkûm edeceğimi bile miyorum."
Bu problemi halletmek için hakim devletten yardım istiyor. Devletin adliyeye cevabı şudur: "Her ikisini mahkûm ediniz." Hukukî meselelerin bile millet ekseni modeline göre tayin edil diğini görüyoruz. Diğer Avrupa ülkelerinde durum tam olarak böyle değildir; bundan biraz daha zayıftır; ama temel budur. İn gilizlere bakınız; ingiltere'de adalet, saygı, edep, bağışlama ör neğidirler; dışarıda ise yırtıcı, vahşiiiğin, barbarlığın ve pisliğin örneğidirler.
İslâm'ın övünülecek yönlerinden birisi de şudur: Bütün ırk lar ve bütün dinî azınlıklar İslâm'ın olduğu yerlerde rahatça ya şamışlardır. Bütün insan haklarından faydalanıyorlardı. Ama bugünkü Avrupa'da kiliselerin bir kenara bırakılmış olmasının üzerinden 300 yıî geçmiş olmasma rağmen, henüz zencilere res toranlarda servis yapılmıyor, bütün Avrupa'da hatta Fransa'da Avrupalılar'in dinleri dışındaki dinlere, resmî olmayan milletle re ve azınlıklara karşı baskı vardır. Bu baskı gittikçe de ağırlaş makta ve şiddetlenmektedir. Bu durum, hep problem, kin, nef ret ve ırkçı düşmanlıklar ortaya çıkarmıştır. Bu Avrupa ülkele rinde az sayıda bulunan Müslümanlar da gittikçe güçlerini kay bediyorlar.
Mesîh, Avrupalı bir görüşünüşe sahip; Meryem "Tuigi"li bir hanım şeklindedir. Halbuki Filistinli bir kadındır, oğlu da Filis tinli bir erkektir. Sonra Avrupalı Mesih, Tanrı şekline dönüştü-

rülüyor, Avrupalı ve Latin bir şahsiyet olarak beliriyor. Aslında kilise, papa ve kardinaller, imparatorluğun, Sezar'm ve Roma senatörlerinin yeni isimleridir. Mesih'in Avrupalı yapılması itikadı bir tepkidir. Bu tepki nin bir benzerini de Elijah, Amerika'da gösteriyor ve 'İslâm Pey gamberi zencidir' diye ilân ediyor. Beyazların kendisinin dinine ve mezhebine girmesine, inanmasına asla izin vermiyor, onlara şefaat etmiyor-
Kenya Cumhurbaşkanı Cuma Kiniyâtü -fikrî, ilmî ve edebî açıdan büyük bir bilgindir- yazdığı kitapta şöyle diyor: "Asânesiyon gününde (Hazreti isa'nın miracı) Kenya'nın zenci kabileleri beyazların tanrısı Mesih'ten (Avrupalıların yaptıkları tarzda) binlerce heykel yapıyorlar ve ateşe verip yakıyorlar ki beyazların tanrısı yanmış olsun."
Bu zencinin deyimi değildir, Mesîh'i tanrı şeklinde ortaya çıkaran ve kendi tanrısı unvanıyla Afrikalıya yükleyen, onu tam olarak batılı ırkçılığın sembolü ve yardımcısı yapan Avrupalıdır.
Irkçılık, faşizm ve nasyonalizm sıfatlarıyla 1933, 34 ve 35 yıllarında kuvvet kürsüsüne oturan egosantrizmin diğer bir çe şidi de "Oksidantalizm"dir.
Aydınımızın herşeyden önce (osi-dantalizmin) vahşetine karşı uyanık olması gerekirken- maale sef böyle değil- Hatta iyi, doğru ve temiz fikirli aydınlarımızı bi le aldatıyor.
Oksidantalizm, egosantrizmin bugünkü bir zuhurudur. An lamı da, batıcılık (batıperestlik) dinidir.
Hatta, bugün Avrupalı büyük bilginlerin çoğu bile -ki aynı zamanda büyük hümanistlerdir, bazılan sosyalist ve sosyal ada letçidir- batıcılığa, batıperestliğe ve batının asaletine müptelâdır.

"Oksidantalizm" yanı batıcılık dini; bugünkü dünyada sade ce bir medeniyetin olduğuna, bunun da batı medeniyeti olduğu na, diğerlerinin ya batı medeniyetin seçip medenî olmaları ge rektiği veya böyle yapmazlarsa vahşi halde kalacaklarına inan maktır.
Bu, ilân ettikleri, daima söyledikleri, dünya aydınlarının ço ğunun fiilen kabul ettiği bir slogandır. Çoğunun aklına mede-

145
nîleşmek için, batı medeniyetinin düzenlerini, malzemelerini al mak ve bunları tüketmek dışında başka birşey gelmiyor.
Batının asaleti âdeta başarıya ulaşmış gibi. Bugünkü kültür de belli bazı değerler görüyoruz ki hepsi batılı değerlerdi. Spor şampiyonunun seçilmesi, zeka şampiyonunun seçilmesi, insanî yeteneklerde şampiyonunun seçilmesi ve bütün kahramanları ve şampiyonları tayin edici batılı değerlerdir. Milletlerin temsil cileri batılı kıstaslar dışında kıstaslara, sahip değildi. Bu kıstas lar değişmezdir ve batıda yapılmıştır. İran, Çin, Hind, Türkiye, Asya ve Afrika'da "Güzellik kraliçesi'ni seçiyorlar. Asya seçilen, bütün kültürel ihtilaflara ve yerli özelliklere rağmen batılıya ya raşır kızın bir kopyasıdır. Eğer Hintli, Çinli, İranlı, Asyalı, Afri kalı kadın, batılı kalıplara uygun değilse, sadece batının gözün de uygun olmamakla kalmıyor, vatandaşı da onu uygun gör müyor. Diğer bütün meselelerde de uygunluk ölçüsü böyledir.
"Vensan Munte" isimli bir bilgin bir raporda şöyle yazıyor: "Dünyada Nobeî ödülü kazanmış olan bütün romanlar -siyasî bir yön taşıyanlar, bir telefon emriyle ödül almış olanlar; Nobel ödülü alışı bu nedenle doğal olanlar dışındaki azınlıklar- batılı kıstas ve esaslarla daha çok okunmuş olan eserlerdir. Ama batılı esaslara uymayan, büyük sanat, şiir, edebî asil şaheserler ise as la Nobel almamıştır. Nobel ödülü almayan bir eser batı tarafın dan teyid edilmeyene kadar, kendi ülkesinde de bir eser değeri ni kazanmıyor."
Avrupai olmayan geleneklere taraftar olup asil ve yerli de ğerlere inanmayan, eski kalıpçı, irsi değerleri, 600-700 sene ön ceki görüş ve zevkleri İslâm adıyla korumuş olanlar, bugünkü batının felsefe, ilim ve tekniğini bâtıl bilenler, İslâm Peygambe-ri'nden bin yıl önceki Yunan felsefesini İslâmî biliyorlar. Niçin? Çünkü İslâmî kitaplar Hicrî dördüncü, beşinci asırlarda ya zılmıştır, eskidir. Fikirleri de antika oluşlarına göre değerlendir diklerinden ne kadar çok eski ise, o kadar çok değerli biliyorlar.
Sanat, şiir, edebiyat, felsefe, tarih, antropoloji ve ahlâkta ba-'ıh değerleri dikte eden kimseler kabul edilmişlerdir ve bunlar başarılı olmuştur. Kendi yarattığı değerler ve esaslarla yazmak
146

isteyen, şiir söylemek isteyen kimse, felsefe ahlâk ve insan ko nusunda yerlilerden söz ermek isteyen kimse yenilgiye uğruyor. Tanınmamış kalıyor. Çünkü kıymetli ve asli esaslarla yaratılmış olan bu yeni eseri tartacak, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyacak biri yoktur.
Batı, olmuş ve olan herşeye batılı bir şekil vermiştir. Bugün külerin değeri, hep batılıdır. Tarih, felsefe, din ve ahlâk için bile Avrupai kökenler buluyorlar!
Meselâ, Zerdüşt M.Ö. altıncı asırda doğmuştur. Musa'nın hareketi ise M.Ö. 1290-1300 yıl öncedir. Yani Mûsâ 3290 veya 3300 yıl önce, Zerdüşt 2600 sene önce, ibrahim ise M.Ö. yani 1970 ila 1980 yıllar; yani yaklaşık 400 yıl önce yaşamıştır. Ama birden bir yazarımız ve düşünürümüzün Zerdüşt Mi lattan 4000 yıl önce dünyaya gelmiştir diye yazdığını görüyo ruz, yani Âryailer Hz. İsa'nın doğumundan 1400-1500 yıl önce -bundan 3500 yıl önce- İran'a gelmişlerdir. Ve -

Zerdüşt dört bin yıl Önce- bir rivayete göre 5000 yıl, diğer bir rivayete göre 6000 yıl, bir diğerine göre 7000 yıl önce dünyaya gelmiştir! Aryaîlerin İran'a gelmesi ve risâletini işitmeleri için arada en az 500 senelik bir boşluk kalıyor!
Şimdiki yeni aydınlar, niçin bu tarihî devirlere el uzatıyor lar? Bu, çok iyi açıklanması gerekli bir konudur.
Batı, olan herşeyde, batılı bir kök bulmuştur. İlim, felsefe ve sanatı Yunan kaynaklı olarak alıyor. Bütün milletlerin ve ırkla rın Avrupalı olan o kaynaktan içtiklerini kabul ediyor. Ama ba tılı, din konusunda Yunanlı bir kök yapamamış ve bulamamış tır. İnsanları, putlara, hayvanlara, bitkilere, eşyaya tabiat kuv vetlerine tapmaktan kurtarıp tevhide ulaştıran büyük dinler, Yunan'da doğmuştur ve Avrupa'nın iftiharıdır diye bir iddiada bulunamamıştır. Zerdüşt için yeni doğum tarihleri uyduruyor, birkaç bin senelik bir farkla şöyle diyorlar. "Meselâ, İbrahim'in tevhidi ve Musa'nın dini Âryaî Zerdüşt'ten vücuda gelmiştir, bütün büyük dinlerin babası Âryaî peygamber ve Âryaî ırkıdır." ("Mezdisna ve Onun Fars Edebiyatındaki Etkisi" gibi, Farsça li-

147

sanlı Müslümanlar tarafından Frasça yazılmış kitaplara dikkat ediniz)
Batının ve garpzedenin yaptığı yeni hesapla, bütün dinler kendiliğinden Germen ırkına ve Âryaî ırkına dönüyorlar. Bun lar aynı zamanda batı felsefesinin ve ilimlerinin kurucularıdır, (bunların kuruculuğun da Germen ve Âryaî ırkların tekeline ve riyorlar). Hem de Doğu ahlâk, irfan ve dinlerinin kurucuları oluyorlar, hepsi hatta Buda Lao-Tsu, Konfüçyüs ve Çinli pey gamberler de Âryaî olmaya başlıyorlar.
O halde bütün ilimler Cebir'den tutun Geometri, Fizik, Kimya ve Sosyal ilimlere kadar ahlâk, din, irfan ve olan herşey, Atina ve Fransa arasında olan hat üzerinde cereyan ediyor. Do ğuda daima duyguİarda bir müphemlik, hayaller, asılsız şeyler olmuş ve oluyor. Sadece Yunan insandır, Yunan olmayan her kes barbardır, vahşidirO)
Bu Yunan düşünce tarzıdır. Onların tarih kitaplarına bakı nız, bizimle onlar arasmdaki savaş, Yunanlıların ve barbarların savaşıdır, İran ve Yunan savaşı değil. Şimdi de bu tarz düşünce var.
Jean Paul Sartre, Fanon'un (Yeryüzünün Lanetlileri) kitabı nın önsözünde, Avrupalının üslubuyla ve alayla yazıyor "Bü tün dünya 500 milyon insan -Avrupalılar- ve birbuçuk milyar yerli arasında taksim ediliyor."
Bu, Yunanlı -barbar, doğulu-batılı, yerli- insan, batılı insa nın asaleti (bir çeşit kendine tapma, egosantrizm) gibi ayırımlar şimdilerde bile büyük düşünürlerin yakasını bırakmamıştır.
Meselâ, Emest Renan gibi bir sosyolog ve hümanist düşü nür diyor ki: "Tann, kurtuluş için Avrupalıyı akıllı, idareci yap mıştır. Onları ise içi yapmıştır ve hızla yeryüzünde çoğalıyorlar. Zira iş, daha az işverene ve daha çok işçiye ihtiyaç duymaktadır.
"Bu yüzden her yüz Avrupalı'dan senede bir kişi, heT yüz doğuludan senede altı kişi doğuyor. Biz % 1, onlar ise % 6 çoğa lıyor. Binâenaleyh Tanrı veya tabiat onları işçi bir ırk, bizi ise iş veren ve idareci bir ırk yapmıştır."

148
DİNLER TARİH
Ve Milletlerin Ruhu'nda: "Caddelerde yanlarından ilgi duymadan geçtiğiniz bu mavi gözlüler, eğer Afrika'ya veya Hindistan'a giderlerse en büyük bakanlık teşkilatlarını yönetebi lirle. Ama doğuda, büyük fikrî, İrfanı, ahlâkî şahsiyetler ve za hitler bile, iki memurla bir şubeyi idare etmekten âcizdir." diyor.

Önce Yunan, Atina, sonra Roma, Germen milleti, Fransız, ingiliz ve bütün Avrupa, şimdi de fertte, egosantrizmin olduğu nu görüyoruz.
Ortaçağda papa ile karşı karşıya olan kâfirler, kilisenin kâfir saydıkları ve savaş ilân ettikleri Hıris ti yanlardır. Ki, her mille tin, İncil'i kendi diliyle okuması gerekir, diyorlardı. Halbuki pa pa, Latince, Tanrı'nm dilidir, diyordu. Ama İncil'in dili İbrani-ce'dir. Fakat Arap ve Filistinli Hristiyamn kendisi bile Latince bilmiyordu. Onların22 Latince'yi Allah'ın dili olarak kabul etme meleri sebebiyle, Roma dilini Avrupa dilini, batı kültür ve dilini boyunlarına geçirmek istemiyorlardı. Bunun İçin kâfir ilân edil diler. Kilise, onlarla savaşmak için ayağa kalktı.
9. Hümanizm:
(Bu isim Farsça'dan çok tekrarlanıyor. Revaçta olan bir keli me, anlamı da çok karışık ve birbirine girmiştir. Bu yüzden söy lediklerime daha çok dikkat buyurmanızı rica ediyorum.)
Hümanizm, aydınların çoğunu kendine çekmiş bugünün en seçkin ekollerinden biridir. Kendisini insanın asaletine dayalı ekol oîarak kabullenir. Sartre'nin Egzistansiyalizmi de kendisi için hümanist bir temele inanıyor.
Eski Yunan'da insanın asaleti açık bir anlama sahip değildir Hümanizm, Tanrı veya tanrılara karşı insana asalet bağışla maktır.
Bütün tarih boyunca konu, hep dünyanın asıl mihverinin Tanrı, tanrılar, veya insan olduğu meselesi olmuştur. Dinler asıl eksen olarak Tann'yı alıyorlar. İnsanın değerini Tanrıya veya

22- Rönesans aydınları.
tanrılara olan yakınlığa bağlı görüyorlar. Tann'ya itaata, tanrıya veya tanrılara karşı olan riyazete bağlı görüyorlar. O halde din lerde bütün değerlerin sebepleri, Tanrı veya tanrılardır. Buna Teeîzm diyorlar.
Ama Hümanizmde, insan asıldır. Kendini tanrının bir kop yası yapmaya ve eğitmeye iüzum görmüyor. Kendisi değerler den, yücelikten, yaratılıştan, güzellikten, iyilikten ibaret bir bü tündür.
Humanizm'in, Allah'a karşı insana asalet bağışladığını gö rüyoruz. İnsan için bağımsız ve belli özelliklere inanıyor.
İnsanın böyle asalet bulması, her yerden önce Yunan dü şüncesinde şekillenir ve Batinin dinî fikrinin en temel ve en be lirgin yönlerinden biridir.
Aslında Yunan'da, insanların tanrılarla ilişkisi kul ve ma but, yaratıcı ve yaratık, aşağı ve yukarı, değerli ve değersiz iliş kisi değildir. Dünyayı zaptetmek ve kendi kaderini değiştirmek için savaşan iki dünyevî kudretin ilişkisidir.
Yunan'da tanrılar genel olarak, insanın rakibidirler, insanın kaderini kendi eüerine geçirmek istiyorlar. İnsanın uyanıklık, gÖTÜş, bilge şuuruna engel olmak isterler. Çünkü insan kendi bi lincine varma düzeyine ulaşırsa tanrıların seviyesine çıkar. Ze-us'un kudret ve imparatorluğunu sarsar.
Tanrılar ilâhî ateşe sahip oldukları için ebedîdirler. Görüş, bilgi ve şuur sahibidirler. Daimî olmaları, dünyanın kaderini el lerinde olması ve tanrılık yeteneğine sahip olmaları nedeniy ledir.
Ateş, kudret, aydınlık ve görüşün sembolüdür ve tanrıların elinde ve tekelindedir. Tanrıların hepsi insanın yeryüzünde ka ranlık bir varlık perdesi şeklinde yaşaması, bu ilâhî ateşten mah rum kalması ve tanrıların pençesinde esir olması için çaba harcı yorlar. İnsanın kendi kaderinde asla bir etkiye ve değiştirme kuvvetine sahip olmaması için çaba harcıyorlar. Bunların her ikisi tanrıların egemenliğinde ve tekelindedir.
Yunan kültüründe insan, tanrıların iradesinden haberdar olup bunun bilincine varınca ve onların iradesinden kurtulmak,

150

kudret ve kaderi eline geçirmek isteyince tanrılar telaşlanmaya başladı.
Yunan kültüründe insan, Tann'ya yaklaşma düşüncesinde değildir. Bilâkis tanrılar aleyhinde isyan ile kudreti ele geçirmek ve kendi kaderine hakim olmak istiyor. Şuur ve görüşe ulaşıp, semavî ateşi elde ettikten sonra bunlara ulaşmak istememesi mümkün değildir.
Yunan fikrinde insan, kendisini tanrıların esaretinden kur tarmak için daima savaşıyor. Tanrılar da daima insanı kendi egemenlikleri altında tutmak için savaşıyorlar. O halde yeryüzü ve gökyüzünün ilişkisi, iki düşman kutbun ilişkisidir, insan ve tanrının ilişkisi, daima savaşan iki rakibin ilişkisidir. Biri hakim, olan tanrı. Diğeri mahkûm olan insan.
İnsanın asaleti' düşüncesi, buradan doğuyor. İnsanın değeri unun tanrılara yaklaşması ve tanrıların ona değer vermesinden dolayı değildir. Belki insanın kendisi, ilâhî ateş elde etmekle tan rıların makamına yükselebilir.
O halde insanın hedefi, Zeus'un, Herkül'ün ve diğer tanrıla rın kenarında kendisi için bir yer bulmasıdır. Tanrıların çabası ise ortaya çıkan böyle bir yolu daima insanın yüzüne kapamak ve insanın tanrıların yüksek kalesine ulaşmasını engellemektir.
İnsan, Prometheus'un yardımıyla semavî ateşi elde ediyor, dünyanın yaratıcısı, tanrısı, kendi kaderinin yapıcısı hak ve bâtılın, güzelliğin esası oluyor.
"Egosantrizm"de dedim ki, sofistler kendilerini esas ve delil almakla hak bildikleri şeye hak diyorlardı, red ve tard ettikleri herşeye de bâtıl diyorlardı, ister istemez herşey ve herkes varlı ğın sebebi ve esası olan, onların varlıklarına bağlı oluyordu. Hü manizmde de insanın asıl olarak kararlaştırılması böyle bir so nuç veriyor, hak ve bâtıl insanın beğenmesi esası ile anlam kaza nıyor.
Yunan ve Roma sanat eserlerinin belirgin özelliklerinden bi risi heykeltraşhk ve ressamlıkta çıplaklıktır. Heykeltraş ve ressa mın bütün çabası âdeta en güzel vücutları, çıplaklaştırmak ve el bisesiz teşhir etmektir.

151

Ama Asur ve Heğamenşi'de -Taht-ı Cemşid ve Biston'da da görmek mümkündür- genel olarak bütün doğu ressamlığı ve heykeltraşhğınm özelliklerinden birinin, hayret verici bir örtün me olduğunu görüyoruz. Elbiseler geniştir, vücut mümkün ol duğu ölçüde örtünmüştür, hatta çoğu erkeklerin yüzü bile. Bu giyinikliği Ortaçağ eserlerinde de görmek mümkündür. Bu dö nem Doğu düşüncesinin hakim olduğu ve Allah'ın asıl sayıldığı zamandır.
Ortaçağ'daki doğulu ve Avrupalı heykeltraş, yaratılışı, insa nın yaratılışını, güzelliği, Tann'yı, gökyüzü nurunu, İsa'nın sa ğır, kör ve dilsize şifa veren ve ölüyü dirilten mucizesini göster mek istiyor.
Ama hümanist heykeltraş ise, vücut güzelliklerinin tamamı nı gösteren biridir. İnsan onun delili ve esasıdır. O, insanı çıplak göstermekle, vücudun güzelliklerini göstermekle, gökteki tanrı ların ve meleklerin güzelliği ile rekabet etmek istiyor.
Ortaçağ'da yapılan azillerin heykellerinde, onların yüz ve beden güzelliğine ilgi gösterilmemiştir, onların ruhaniyetine ve dindarlığına ilgi duyulmuştur. Ama kilise hükümetinden önce ve rönesanstan soma, çıplak ve üryan heykellerle karşılaşıyo ruz. En güzel yüz ve vücutları bakışlara tehir etmişlerdir. Çün kü insan herşeyin aslı olmuştur, hak ve bâtıl, güzellik sadece bu mihenk taşıyla ölçülmektedir.
Bu düşüncede giyim, güzellik eksikliğinin veya çirkinliğin gizlenmesidir. Çıplaklık ise, giyinmeyi gerektiren utanılacak, çirkin birşeyin olmadığının işaretidir. Doğulu

ise insanı giyindi riyor. Doğulu'da güzelliğin aslı Allah'tır. O, güzelliğin zâtıdır. Onun dışındaki herşey, noksan, çirkin ve utanmayı gerektiren dir. Ama batılı hümanist, insanı çıplaklaştırıyoT; onun dışında başka esas tanımıyor; noksanlık ve çirkinlikleri de güzellik ola rak görüyor.
Defalarca söylediğim gibi, Prometheous destanı Yunan ru hunu gösterir: İnsanın yaratıcısıdır, gökyüzü ateşini insana ver mek için tanrılardan çalmıştır. İnsan ateşe kavuşmakla, görüş, şuur, bilgi ve uyanıklık kazanmıştır; artık bir daha Zeus'un em rinin altına girmiyor, kendi bağımsızlığını ilân ediyor.
152

İbrahim! dinlerde, özellikle İslâm dininde ve İslâmî mez heplerde Promethous, şeytan görümünde beliriyor. Ama şu farkla, Promethous Yunan'da İnsanın dostudur, insanın azame tinin zuhur ettiği yerdir, şeytan ise insanın düşmanıdır; çünkü Yunan düşüncesinde tanrı ve insan rekabet halindedir; burada ise aşık ve maşuk, âbid ve mabut ilişkisi vardır.
"Promethous" ve"Şeytan", her ikisi yasak meyveyi uyanıklık ve haberi insana veriyorlar, ama insanın tanrını rakibi olduğu Yunan düşüncesinde Promethous bir kahraman çehresi kazanı yor. -İnsanın Allah'ın kulu, ibâdet edicisi ve aşığı olduğu-İslâm'da ise şeytan insanın düşmanıdır. Bu hümanizmin,23 gök yüzünün, tabiat ötesinin ve ölümden sonraki hayatın asaletine karşı insanın asaletine inanan bir düşünce tarzıdır. Maneviyata karşı maddiyatın, "olan şeyin" "olması gereken şeye" karşı maddiyatın, "olan şeyin" olması gereken şeye" karşı asaletidir. Tabiat güzelliğine karşı, insan güzelliğinin asaletidir. Veya ruh güzelliklerinin tabiat ötesine karşı asaletidir. Bunların hepsi, din, felsefe, hem de sosyal hayatı yansımaktadır.
Dine şu şekilde yansımıştır: Doğulu tanrılar -Hatta şirk dö nemindeki küçük tanrılar- yüce bir seçkinliğe madde ve insan ötesi bir yüceliğe sahiptir. Tevhid döneminde, muvahhidî din anlayışında Allah, mutlak oluyor. Mutlak güzellik, mutlak mü kemmellik, mutlak kudret ve hakimiyet, mutlak aşk ve sevgi; in sanın tasavvur ve hayaline gelecek olan herşeyden uzak ve mü cerret oluyor.
Bu yüzden en güzel anlamını, şu İslâmî sloganda buluyor: "Allahu Ekber!" şu açık anlatımla karşılaşıyoruz; "Allah en bü yüktür, vasıflandırmayla ortaya çıkandan daha büyüktür." Yani, asla bir metod, bir sıfat ve bir niteliği zihinde Allah'a isnâd et memek gerekir. Çünkü böyle yaparsak Allah'ı onda sınırlamış oluru?.. İlkel Doğu dinlerinde de yücelik ve en üstün kutsallık; tanrının, yerden, tabiattan ve maddeden olan uzaklığı, mesafesi kolaylıkla anlaşılabilir.
23- Hümanizm (insanın asaleti).

153
Ama Yunanistan'da mitoloji tanrıları insandır; insanla aynı sıfatlara sahiptirler, hakirdirler: Meselâ, Zeus'un 9 kızı vardır. Her biri dokuz çeşit sanattan birinin (şiir, musikî, resim, hey-keltraşlık vb.) zuhur kaynağı ve yardımcısı d ir, daima dağın üze rini; oturmuşlardır. Bütün özellikleri ve hassasiyetleri ile kızlar sadece aşkı bekliyorlar; birinin aşkına talipler veya birinin sevgi-lisidirler. Bir düşman veya rakipleri vardır. Babalarıyla bir ihti lafları veya zoraki onlara yüklenen istekler vardır. Zeus'un ken disi de alışılmış bir insan gibidir. Kin ve hasedi var, spor yapar, düşmanlık yapar, fikrinden vazgeçer, sözünden cayar. (Zeus, Promethous'u zincire vurdu, sonsuza kadar ayaklarından zinciri çıkarmayacağına yemin etti. Sonra, Herkül rapor vermek için Mısır'dan Yunan'a döneceği sırada Kafkas dağlarına da uğradı. Promethous'u zincirli gördü. Zinciri okla vurdu ve Prometho-us'un ayağındaki zinciri açtı. "Bunu Zeus bağlamış" dediler. 'Hata etmiş" dedi:

Sonra Herkül Zeus'un istediği herşeyi yapmak için Atina'da bekledi. Zeus, Herkül aleyhine yapılacak her işi faydasız ve so nu belli olmayan bir savaş olarak gördü. Böylesi bir kahramanla şaka yapılamayacağını anladı! Promethous'un serbest bırakılma sına razı oldu. Ama yemin ettiği için, zincirin bir halkasının aya ğında kalması gerektiğini söyledi. O da kabul etti (kadının erke ğe karşı bir çeşit köleliğinin işareti olan halkanın buradan ortaya çıkmış olması muhtemeldir.)
Bu hikâyede Yunan mitolojisinin en büyük tanrısının ve di ğer tanrıların ruh halini iyice tanımak mümkündür.
Yunan düşüncesinde de diğer her din gibi, âhiret ve gayb alemi vardır. Ama bu., maddî dünya ile sırt sırtadır.
Tabiat ötesi gökyüzü mevcuttur. Tanrılar, ruhlar, mücerret-likler vardır, ama tam bu gökyüzü tavanının arkasmdadırlar. Tanrılar vardır, ama daha çok millî kahramanlar gibidir- Bunla rın keramet ve mucizeleri, meselâ Rüstem, Zal vb. kahramanla rımız gibidir. Yunan tanrıları insan benzeridir, doğudaki gibi gerçek, yüce, mutlak, akıl ve vücut ötesi anlamda değildir. Yu nan düşüncesi, Tanrı'yı küçültüyor insana daha çok yaklaştır-

mak istiyor. Doğu düşüncesi ise, insanı büyük ve en büyük ya pıyor, insanı tanrısına götürmek istiyor. Bu her iki düşünce de dinidir. Ama birbirlerine tamamen karşıdırlar.
Yunan'da iTfanî duyguya sahip olan ve yüce tabiat ötesine inananlardan biri Pisagor, diğeri de Eflâtun'dur. Her ikisi de do ğunun etkisi altındadır ve doğulu görüşe sahiptirler. Daha Önce de söylediğim gibi Yunanlı görüş (batılı görüş), dar bir görüştür. Ama Yunan'm fikrî ve felsefî yönü çok derindir.
Yunanlı kudret ve aklı, geniş ve yüksektir, hakikat ve aşkı ise çok aşağılık ve azdır. Bu yüzden eğer Doğu ve Batıyı iki fikir tarzı olarak birbiriyle karşılaştırmak istersek şunları söylememiz gerekir:
Doğuda, ruh, daima varlık alemindeki hakikat ve aşkı ara maktadır. İnsan ile Allah ve gayb arasında bir >lişki bulma çaba sının peşindedir. Aşağı olan ile yüksek olanın ilişkisi, avare ile sığınılacak yerin ilişkisi, muhtacın hakikata olan ihtiyacı, susa-mışın suya olan ihtiyacı şeklindedir. Batı düşüncesinde ise raki bin rakip ile olan ilişkisi şeklindedir. (Küçük rakip insandır, bü yük rakip ise Tann'dır) Bilen ile bilinen ilişkisidir. Bâtılı âlim Aşk ve tanıma ile değil, belki hile ve akıllılıkla tabiat kuvvetleri ni istihdam eden bir ihtiyaç sahibidir.
Doğulu dünyayı karmaşık bir muamma şeklinde görüyor. Hakikatlardan olan yansıma ve yağan esrar ile kalbi daima bu yağmurun altında muzdarip ve susamış duruyor. Halbuki Yu nanlı dünyayı birkaç unsurun yaptığı çok sade bir teşkilat ola rak görüyor. Kolayca tanınabilecek, araştırabilecek bu dünyaya ait ve maddî ihtiyaçların yardımlarıyla giderilebileceği bir teş kilat.
Bu yüzden orada kudret iktisadidir. Maddî hayat hep ilerle miştir, ama duygu hakikat ve aşk daima sınırlı kalmıştır. Burada (Doğu'da) irfan, insanî duygu ve İnsanın gaybî, olağanüstü ve. mucizevî bir ayna olarak yeryüzünde zuhuru ve sürgündeki bir ilâhi varlık olarak telakki edildi. Gerçi maddî ve sosyal hayat da ruhun bu atlama ve uçuşunun etkisi altında gölgede kaldı.

Batıda şehrin idarî düzeni, "politik'tir. Batılı; şehrin beledi ye başkanından istiyor. Batılı hükümet; ülkeyi, belediye başka nının şehri idare ettiği gibi idare ediyor. Yani yaşayış, düşünce ve sosyal ilişkilere bıı- dereceye kadar olduğu gibi bakıyor. O da güzel idare etmek ve güzel korumaktır. Bu görüşün esası nede niyle Yunan demokrasisi gelişiyor. Avrupalı hareketlerin ve teş kilatların yönü demokrasiye

doğrudur.
Çünkü demokraside seçmenler vardır, seçilen ve seçilmiş olan en iyi yöneticiler bütün seçmenlerin isteklerini celb edecek kimselerdir. Bu demokrasi fikri ile uygundur, hem Yunan'da hem Roma'da hem de modern Avrupa'da meydana geldi. Ama doğuda siyasettir, eyer kabul etmeyen, dizgin almayan asi tayla ra dizgin vurma anlamında, onların yumuşatılması, terbiye edil mesi ve necip yapılmasıdır. "Siyaset" (Politik kelimesinin mua dilidir (Politic=şehir kökendendir, Yunan toplumunun ve şehri nin, idare tarzı anlamındadır). Ama tam bir doğulu görüşle, üzerindeki dikta ve halkın eğitilmesi liderliğinin her ikisi de si yasettir. (Bunlar iki zıt boyut ama, her ikisi de yönetme şeklidir. Biri, diğerinden suiistifadedir). Batının hükümet ve siyasî görü şü;24 çoğunluğun istediği esasa göre halkın demokratik şekilde yönetilmesinden ibarettir. Ama doğulu görüşe göre hükümet, rehberlik eden, değerleri değiştiren, halkı terbiye eden, yıkılmış sosyal ilişkileri ve gelenekleri değiştiren toplumu hazırlamak için fertlerin tekâmülünü sağlayan devrimci bir kudrettir. Onla ra kılavuzluk eder, onları diğer bir menzil başına diğer bir duru ma, diğer bir vasfa yöneltir.
Batılı görüş, mevcut durum muhfaza ediyor. Asayişi ve da ha çok faydalanmayı arttırıyor. Doğulu görüş ise; hidâyet, terbi ye mevcut durumu istenen tarafa doğru değiştirme esasları üze rinde dönmektedir.
Batıda görüş, toplumun çevrilmesi esasına göredir. Şehrin idaresi halkın sahip olduklarına ve istediklerine göredir. İyi ya-Şamak isterler, hayatın asaleti esastır, asalet toplumdandır. Do-
24- Siyaset; zorlama, biniş için tayın eğitilmesi, kavramsal anlamıyla halkın bir hedefin esasına göre eğilimi ve değiştirilmesi.

ğuda asil olan toplum değil ferttir, hakikat gönülde gizlenmiştir, bu ferdin asaletinin işaretidir.
Eğer doğuda toplum asalet kazanmışsa bu yine ferdin asa letinin hatırı içindir. Biri bir şahsı öldürürse bütün halkı öldür müş gibidir. Bir ferdi ihya eden ise, bütün insanlığı yaşatmıştır. Kur'ân, ferd unvanıyla asaleti insana veriyor, topluma karşı olan ferde değil.
(Yanlış anlaşılmasın topluma karşı olan ferde değil, toplum daki ferde asalet veriyor) Ferdin toplumun asaleti gölgesinde yok olmasını önlemek istiyor. Ferdin reddedilmesini önlemek istiyor. Belki asaleti insanî ferde "ben'ler"e verip, sorumluluğu "ben'ler"İn omuzuna bırakmak istiyor. Değişme ve devrimi, fert fert insanın içinde alevlendirmek istiyor. Eğer topluma asalet verilmiş olursa, bunun fertlerin hür olarak gelişmesi için olması gerekir; topluma asalet verme uğruna bütün fertlerin kurban edilmesi için değil.
Bütün peygamberler aynı zamanda getirdikleri dinin esası na göre insanî bir toplum meydana getirmenin peşinde olmuş- | lardır. "Kalb"e, "ruh"a, "sana" diyorlar ki:
"Ayağa kalkınız, değişiniz, bu Yunanlı ve batılı kalıpların çerçevesinden, bu egosantrizmden, mutlak tarafına doğru uçu nuz." Bu, doğulu fikrin sona erişidir, nihayetinde de İslâmî fikir vardır. İslâm insanı mutlak olana çağırıyor.
Eğer doğulu ve batılı görüşleri birkaç kelimeyle açıklamak istersek, "hayat" ı iki nokta olan, doğu ve batı olarak görmemiz gerekir.
"Bandra" Eski Yunan'da diyor ki: Hayat bahçesi, açan iki gülden fazla birşey değildir: Basan ve şöhret.25
25- Kuzey Tahran'daki cafelerde bir kahveyi yedi tümene içip, sonra da fakirin talihsizliği ve fakirlik hakkında şiir yazan küçük burjuvazi şairlerinden biri olan "Tehranî kendisinden hayatıyla ilgili bir şiir almaya gelen Mezinan'lı bir zaval-lıva

şöyle demişti: 1 Hayat bir güldür.. Haya! bir bağdır..."
Bu değişen beyitlerin devamım d.ı okumak isteyince zavallı köylü diyor ki- "Be nim karım ölmüş, oğlum gençliğim gitmiş Senin için hayat zorunlu olarak rengarenk güllerden bir bağdır."

157
Buda diyor ki: "Maceradan geçerek, hayata dönmek26 İn sanın döktüğü gözyaşları bir araya toplanırsa yeryüzündeki bü tün okyanusların suyundan daha fazla olacaktır."
Bütün bu eziyet, Doğulu ruhun esasıdır. Eziyet, madalyo nun bir yüzüdür. Diğer yüzü de aşktır. Bu eziyet yüce olduğu kadar, yer ölçüsünden. Yunan ve Batı egosantrizm görüşü ölçü sünden daha yüce ve daha yukarıdır. O ölçüde de aşk, kudret, risâlet ve madde ötesi yüceliğe sahiptir.
Ama imanî ruha bağışladığı büyüklük ve harekete karşılık bir kurban da vermiştir. Bu, maddî hayat ve maddî medeniyet olmuştur.
Doğulu ruhun daima peşinde olduğu bu yüce aşk, insana bütün bu a/.amet ve ilâhî yüceliği bağışlamıştır. İnsanı tanrılara doğru veya tevhid dinlerinde Allah'a doğru çekmektedir. Bu yüce aşk halkın hayatını, açlığı, zaafı ve ekmeği çoğunlukla unutmuştur.
Doğulu dinlerden, sadece İbrahimî gruptaki dinler, ruhu dar çerçeveden kurtarabilmiş (riyazet ve ekmek yememekle de ğil) melekut tarafına uçurabilmişlerdir. Diğerlerine ekmek ver mek ve diğerlerinin ekmeği için açlığa tahammül etmek çabası da (bir nevi riyazettir) ruhun kurtuluşunu temin ediyor, insanın Allah'a doğru uçmasını sağlıyor.
2b- Buda'nm tenasühe inandığını biliyoruz. (Gelecek oturumda bu konudan bahsedeceğim.). Buda diyor ki: "İnsan Öldükten sonra ruhu tekrar başka bir be dene girer. Daima gider ve geri gelir." Buna "Karema" vani tenasüh dolabı (dö ner çark), diyor. Bu, insanın mübtelâ (âşık) oluşudur. Û\ı ahmakça devirden ve sbe;, dönüşten kendini kurtarmak gerekir. Bütün dinlerde ve dinimizde olan bir kurtuluş. Ama Budizm dininde insanın tutkusu, gidiş ve bu hayata geri dönüş Şeklindedir. Hepimizin mübtelâ olduğu kader gibi bir kader. O, tenasühe inanı yor, biz ise buna inanmıyoruz. "Buda", hayatı şöhret ve başarı diye açılan bir Sülün buluduğu bir bağa benzetenlere, Francis Baron ve ondan da önemlisi Ba tılı görüşe karşı diyor ki: İnsan, kudreti ele almak için gelmiştir." Düşünceleri, jıep hümanistçedir. Günlük adi hayata karşı, şiddetli bir acı düşünce ve insanî bir eziyetle. Doğulu ruhu takatsiz bırakıp yoran çok büyük ve derunî bir başka güzü yaşlı ve dertli konuşur.

BEŞİNCİ DERS
"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."
Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
Doğu ve Batı dinlerinin ortaya konulmasında alt yapı unva nıyla Doğulu ve Batılı görüşün müzâkeresi:
Medeniyet asrı dinlerinin dönemine giriş için, Doğulu gö rüş ve Batılı görüş diye iki görüşten bahsettim. Medeniyet asn-na giriş sırasında kültür ve medeniyetler tarihinde bu iki görüş elle tutulur değerdedir. Şimdi de sözkonusu olan bu iki gö rüştür.
Önceki oturumda Doğulu görüş usulü ve Batılı görüş usulü adıyla, psikologlar, medeniyet bilimciler ve antropologlar ara sında sözkonusu olanları arzettim, ki bunlar alt yapıyla ilgiliydi. Doğu ve Batı dinleri için arz edeceklerim de alt yapıyla

ilgili ola caktır. Binâenaleyh bu bölümde din adıyla -doğuda ve batıda-arz adeceğim şeyi sizin, kendine özgü doğulu görüş ve batılı gö rüşün esasına göre karşılaştırmanız gerekir. O özellikleri bu din lerde olan özelliklerle tartınız. Bir dinin doğulu ve batılı olması nın belirgin özelliklerini çıkarınız.
Medeniyet asrı dinlerine giriş için, doğudan başlıyoruz de dim. Zira medeniyet doğuda başlamıştır. İster istemez mede niyet devrinin büyük dinleri de doğuludur.

Medeniyet Döneminin Başlangıcında Batı, Daha Üstün Olan Dini ve Büyük Kültürü Doğudan Aldı
"Niçin bütün dinler Doğu'da ortaya çıkmıştır ve bütün pey gamberler Doğu'da zuhur etmiştir; Batı dine sahip olmamıştır?" diyenlerin sorusu tarihten habersiz olmalarından kaynaklanan bir sorudur. Çünkü dinler asla sırf Doğu'ya özgü olmamıştır, Kur'ân-ı Kerîm'in açıkça anlatmasına ve ayrıca dinlerin tasdiki ne göre bütün milletler ve ümmetler dine sahip olmuştur. Hatta çeşitli dinlere. Avusturalya vahşileri, Kuzey Amerika kızılderili-leri, Doğulu ve Batılı toplumlarda fark etmiyor; hepsi dini ol muştur.
Dünyada daha çok mensubu bulunan dinler niçin Doğulu peygamberlerin dinleridir? Büyük medeniyet ve kültür, Do ğu'da başladı da ondan. Medeniyet döneminin dini de insanlık medeniyetinin çeşitli boyutları gibi -edebiyat, felsefe, yaşam ve hukuk düzeni gibi- Doğu'dan Batı'ya gitti. O halde Batı dinsiz değildi ki, dini Doğu'dan alsm. Kendisi de din sahibiydi. Ama dinleri, medeniyet ve kültür dönemine uygun ola yan ilkel din ler gibiydi. Bu yüzden batı medeniyet asrına girişte Doğu'dan aldığı medeniyetin diğer yönleriyle birlikte, dini de alıyor ve kendi ilkel ve bedevi dinlerinin yerine geçiriyor.
Batı Medeniyetinin Etkisi Altındaki Doğulu Aydın
Doğunun kendisi -İran, Ortadoğu, Uzakdoğu, Yakındoğu; Asya ve Afrika- filozof, sanatkâr ve edebiyatçı sahibi değil mi dir? O halde niçin aydınlar Batının felsefe, sanat ve edebiyat mekteplerinin etkisi altıda kalıyorlar? Çünkü medeniyet, şimdi Batıdadır. Batı medeniyeti daha ileridir. Biz kendiliğinden tele vizyonu onlardan aldığımız gibi, hukukî ve sosyal düzeni, felsefî mektep ve görüşleri de onlardan alıyoruz. Bu filozofların daima Batı'da olduğu, Doğu'da filozof ve felsefenin olmadığı anlamında değildir. Hiç şüphesiz Doğu'da da filozof ve felsefe vardır. Ama kültür ve medeniyetimizin diğer boyutları düze yinde çaresiz olaTak daha üstün bir medeniyete muhtacız. Tıpkı daha üstün medeniyetin maddî meselelerini aldığımız gibi, da-

ha üstün medeniyetin ruh ve görüşünü de alıyoruz ve onun et kisinde kalıyoruz. Biz bugün Batı medeniyetinin etkisi altındayız. Tabii olarak aynı zamanda Batı felsefesinin de etkisi altındayız. Ceçmişte Ba rı, Doğu medeniyetinin etkisi altındaydı ve haliyle daha üstün olan dinin de etkisi altındaydı.
Bu yüzden büyük dinlerin tarihine Doğu'dan ve en eskile rinden başlamamız gerekir.
Bütün Doğu'da hükmetmiş olan büyük dini, kültürle ve manevî mektepleri tanımak için Doğu kültür ve medeniyeti bir giriştir. Bu kültür ve medeniyet iki kaynağa sahiptir. Biri Mezopotamya (Beyne'n-Nehreyn) ve dalları, diğeri ise Hind ve dalla rıdır. Büyük ve derin Hind dinlerine ve kültürüne geçmek için Çin iyi bir giriştir.

ÇİN
Çin'in İlkel Dinleri
Çin de diğer bütün milletler gibi bir bedevilik dönemi geçir miştir. Kabile ve ilkel toplumlar döneminde Çin dinleri ister is temez bedevî dinler olmuştur. "Totemizm","Tabu", "Mânâ", "Fe tişizm" ve "Animizm" de bedevî dinler için bahsettiğim mesele ler, Çin medeniyeti için de geçerlidir. Yani Hz. İsa'nın doğu mundan bin-ikibin yıl önceki bedevî ve ilkel Çinliler, Ruha Tapı-cılık, Fetiizm, Tabuizim ve Totemizm gibi dinlere sahipti. Bu yüzden belirgin bir şekilde bu döneme girip, incelememiz ge rekmez. Çünkü bedevî dinleri genel olarak tanıyoruz ve Çin'in bedevî dinlerini onunla kıyas edebiliriz, karşılaştırabiliriz.
Çin'in Yüce Dinleri
Çin dinleri, bir aşamada, yüce bir mektebe ve üzerinde iyice düşünülmesi-mümkün bir şekle dönüşüyor. Bunun, medenîleşme döneminin dinleri olarak isimlendirmek mümkün olabilecek meşhur ve belirgin iki din şeklinde zuhur ettiğini gÖT-

161
inekteyiz. Biri "Taoizm"dir. Çin'in en esaslı görüşü ve en büyük dini.
Biri de "Konfüçyüs" mektebidir. Aklî bir fikir mektebi, kül tür ve Çin dini unvanıyla bir sonraki ıslah ve reform devresini gösteriyor.
ÇİNLİ BAKIŞ: Tao'yu, Çin'in derin ruhunu, ince dinî ve felsefî görüşünü tanımak için Çinli bakışı tanımak gerekir.
Çinli'nin bu dünyaya bakışı kendine özgü bir bakıştır. Renkleri ve şekilleri tanıma çeşidi, tabiat eşyası ve insanla ilgili anlayış şekli Çinli'ye özgü bir renk taşır. Sanatında, dininde, fel sefesinde, hukukunda, tarih ve toplumunda belirgin olan bir renk. Çinli'nin şahsiyeti olan bir renk...
ÇİNLİ RUHUN ÖZELLİKLERİ: Tezat, Çinli ruhun belirgin özelliklerinden biridir. Bu milletin ruhunda belli olan tezat, bü tün sarı ırkla ilgili bir tezattır. Çin ulusunun tarihinde zuhur et miş ulan, en yüce ve en gelişmiş ırk cilvelerinden biridir.
Çinli ruh, iki zıt cilveye sahiptir. Bir taraftan savaşçı ve cen-gaver oluşu ki bu özellik bütün tarih boyunca meydana gelen olaylarda açıkça göze çarpar. Sarı ırkın tarihi boyunca olan sa vaşlara, bu ulusun katılması bu ruhu anlatır. Uzakdoğu'da yine san ırktan olan, Moğaiların saldırısı geçmişten bugüne devam eden çeşitli mücadelelere -çeşitli boyutlarıyla bu son otuz, kırk sene zarfında olan olaylar- ve Japonların ikinci dünya savaşı sı rasındaki savaşları bu ruhun görünümleridir. Çinli savaşıyor. Bunlar mücadelede ve savaşta kendine özgü bir özelliğe ve gö rünüme sahiptir. Bu özellik ve görünüm Çinli ruhtan kaynak lanmaktadır. Çok şiddetli bir sertlik, ölümü hafife alma ve kanı kolay görme özelliği.
Diğer taraftan Çinli ruh, insanın en ince, en hassas görü nümlerine sahiptir. En güzel ve en İnce şiirsel, ahlâkî ve irfanı durular, tasviri imkânsız bir hayret ve şiddette Çin şiir ve sana tında belirmiştir. Bunlar, şefkatli ve hassas Çin ruhunun neti cesidir. Çin sanatının belirgin özelliklerinden biri zerafettir. Minyatür, zarif Çin sanatının bir dalıdır. Çin musikî ve şiiri, hâlâ insanlığın en güzel musikî ve şiirlerinden biridir.
162

Bu iki zıt ruhun belirmesini saldırgan Moğolların kaderinde görürüz. İran'ın istila ettikleri zaman diğer her yer gibi her tarafı yıldırım gibi yakıp yerle bir ettiler. Kabalığı, acımasızlığı son haddine vardırdılar. Ama henüz bir nesil geçmişti veya geçme mişti ki tarihimizin en yumuşak, en muti, en arif hükmedenleri ne dönüştüler. Cengiz, Muhammed Hudabende oldu; seccade ve mihraptan zorla

kalkıp siyasetine vakit ayırabiliyordu.
Koyuna dönüşen bu vahşi kurtların (Moğolların) irfan ve tasavvufa ilgi duyması - gerçi Moğolların bu ilgisi komplolardan ve siyasî garazlardan arınmış bir ilgi değildi- Çinli ruhun hasas ve ince yarısını göstermekte. Kaba, sert ve ağır olan diğer yarısı ile mükemmelleşmektedir.
Alman şairi Haine'nin deyimiyle: "Hülagu, bir şehre vardı ğında katliam yapıyor, şehri ateşe veriyordu. Alevlenmiş bu şe hirden ayrıldığı zaman bir subayından veya askerden soruyor du: Bu şehrin adı neydi?" Bu aynı adam, her şehirde, her işten önce mezarlığa gidiyordu ve mezarlara saygı gösteriyordu. Bu durum bir arifin durumudur, hunhar bir bedendeki irfanî bir ruh.
"Haine" güzel bir şiirinde Hülagu'nun kabirlere olan ilgisine işaret edip şöyle diyor: "Taves'e gelince burayı mezarlığa çevir di, Firdevsî'nin mezarı başında durdu, kabrin üzerini kaldırma larını istedi. Kabrin üzerini kaldırdılar, kırmızı gül ile doluydu. Sonraları Uzakdoğu'da Cengiz'in kabrinin başına gitti. Kabrin üstünü kaldırmalarını istedi- Kaldırdılar; kan ile doluydu."
Çin Ruhunun Diğer Özellikleri
Milliyetçilik:
Milliyetçilik ve kavmiyetçiliğe şiddetli yöneliş, Çin ruhu nun diğer özelliklerinden biridir. Öyle ki bu kavimden olan bazı uluslar uluslararası olmaları ve insanlığa ilgili duymalarına rağ men gurur kaynaklan yine Cengiz'dir. Cengiz'i tarihte kudret ve gururu yaratmış biri olarak görürler.
Sonraları dinde de kendini gösteren Çinli ruhun birbirine bağlılığı, onu çok milliyetçi ve kendine tapan bir ulus yapmıştır.

Öyle ki milliyetçilik, geçmişe yöneliş ve taassup bu kavmin ulu sa! ve geleneksel sosyal Özelliklerinden biri olmuştur. Bütün ta rih boyunca bu böyle olmuş ve olmaktadır. Çinli ruh, aynı za manda evrensel ve insanî bir yöneliş felsefesine de sahiptir. Bu yüzden Avrupalı sosyologlar ve antropologlar bugün bile Çinli ve sarı ırktan olan Marksistler!, Sarı Marksistler, Arif Marksist ler veya Sofi Marksistler olarak adlandırıyorlar!
Bu, onların ırksal özelliklerini materyalizmde bile koruduk larını gösteriyorlar. Bu sebeple bunlar uluslararası milliyetçiler dir. Bu şimdi de görülen bir çelişkidir. Onların materyalizmleri kendi uluslarına özgü bir materyalizmdir. Hümanizme kendi uluslarına özgü rengi vermişlerdir.
Tabiata Yöneliş:
Çinli ruhun çelişki üçgenini tamamlayan boyutlardan biri de Çinli'nin tabiata yönelişidir (natüraİizm). Ama Çin natüraliK-mi, Batı natüralizminden farklıdır. Natüralist Avrupalı, hissedi lenlerin düzeyinde; dokunulan ve fayda getiren tabiatın üzerin de kalıp bunun dışındaki herşeyi inkâr ediyor. Ama Çinli, maddî tabiatın ortasında irfanî ruhu ve dinî idealizmi görüyor ve buluyor.
Çinli ruhunda bu çelişki çok büyük ve önemlidir. Bu çelişki, esrarlı Çin ruhunu tanımanm anahtarıdır. İran'da hatta Avru pa'da biri hayattan, iktisat ve maddiyatın gürültüsünden maneviyata sığınmak istediği zaman, bir mağaranın köşesine, bir evin köşesine veya bir mabedin köşesine kaçıyor. O tenhalık ta kendi iç dünyasına dalıyor ve riyazete çekiliyor. Ama Çinli, maddî sosyal ve iktisadî hayattan kaçtığı zaman, tabiatın ortası na ve tabiatın kucağına sığmıyor. Tabiat onun için tabiat olduğu gibi, aynı zamanda tanrıdır. Aynı zamanda tabiat ötesinden bir cilvedir. Onun için tabiat, aynı zamanda ruhun madde olma sıdır. Bu yönelişin etkileri Çin resim, edebiyat, sanat, heykeltraş-Iık ve kültüıünde belirmektedir.

165

Çinli Şairlerin Deyimiyle Çinli Ruh

Çin'in ve belki de dünyanın en büyük şairi "Su Yİ" hayattan, heyecandan kargaşadan kaçtı. Ama zaviyelere ve tekkelere sığı nan ariflerimizin ve sofilerimizin aksine dedi ki: "Yaşayış, heye can ve hayatın şerrinden, bu şehirden ve kızgın duvarlarından kaçmayı seviyorum. Tabiatın kucağına, hiç ayak değmemiş, hiç bir gözün görmediği bakir ormanların kalbine dalıp gitmek isti yorum. Orada iri soğuk çiğleri tan vakti içmek istiyorum. O za man şefkatli ellerimle avlanayım. Ama bütün ömürleri boyunca korku, ürkeklik görmemiş olan kuşları öldürmek için değil. Hiç bir insan ayağının ulaşmadığı ve tahrip edemediği yerde kuşları şefkatli avuçlarıma alayım, şefkatli nefesimle kanatlarına üfleye-yim, ki telekleri belirsin..."

Hayattan kaçan, kendine geri dönen tabiata sığman adamın terennümü şiir midir, felsefe midir? Din midir, irfan mıdır? Maddiyat mıdır, ruhaniyet midir?. Bunların hepsidir.

Anlamak için çaba göstermek gerekir.

Çinli Şairin Azametli ve Arifane Ölümü

Şair'in ölümü de böyle arifçe ve yüce olur. Bİr akşam vakti, bir nehrin kenarından geçiyordu. Coşku ve cezbe halindeydi. Adam nehrin kenarından geçerken gözü Ay'a ilişti. Ay çıplak olarak suda yüzüyordu. Adam durdu. Bir süre Ay'ın sudaki çıp lak endamını seyretti. Heyecanlandı. Ay'ın sudaki el ve ayak çarpmasının sesini iyice işitiyordu. Ay yüzüyordu. Dalgalar bir birine çarpışıyordu. Kulağa gelen musikî, Ay'ın geçekten suda yüzdüğünün alâmeti idi. Adam bir süre düşünceye dalarak sey retmeye başladı. Cezibeye kapıldı. Kendinden geçti. Çılgınlık ve cinnetle karışık bir şevkle Ay'ın kucağına atladı; akan nehrin eteğinde Ay'ını kucağına aldı. O kadar sıktı ki, suya battı ve öldü.

Bu, Çinli'nin tabiata bakışıdır. Bu bakış onun felsefesinde ve dininde vardır. Minyatür, şiir ve romanında da bu vardır.

Çinli Ruh'un, Şiir, Roman ve Minyatürde Yansıması

Sonraları İran'da daha çok tekâmül eden Çin minyatürü çok modern bir ressamlıktır. Gogen, Van Gogh ve benzerlerinin ar zu ve iddia ettikleri resim.

"Su" diyor ki: "Biz empresyonistlerin ressamlıkta veya ro manımızda, tabiata fazla girdiğimiz doğrudur. Bizi, maddî eşya yı çok düşünüyorsunuz diye kınıyorlar!" Öyle ki empresyonist lerin romanlarına ve resimlerine baktığımız zaman, tasavvufun bir oda düzenim ondaki bütün eşyayı tasvir ettiğini görürüz. Duvar böyîe idi, perde şöyle idi. Soba burada ve şu şekilde. Otu ran şahıs burada oturuyordu, bu elbiseyi giyinmişti. Eli böyley di, başını sağa veya sola eğmişti, şöyle bakıyordu...

"Su" tenkidçilere cevap veriyor: "Bütün bu maddî hayatı ve doğal işaretlerin parçalarını açıklıyoruz diye bizi tenkit ediyor lar. Meselâ, bizim resimlerimizde atı dikkatli bir şeklide tarif et tiğimiz, nitelediğimiz doğrudur. Ama bu at tavlada olan at de ğildir. At arabasına veya faytona bağladıkları at da değildir. Yeryüzünde ve gökyüzünün altında olmayan bir attır. Bu olan bir at değil, olması gereken attır. Benim yarattığım bir attır, tabi atın yarattığı at değil."

"O halde, empresyonizm eşyayı, resime ve romana sokuyor. Ama olduğu şekilde değil, belki şairin, yazarın ve ressamın ol masını istediği şekilde. Bu sadece atın tabiattan alman küllî cev heridir."

"Yeryüzünün, dünyanın göğü mavidir. Ama ızdırap ateşin den yanan benim veya sanat eserimin kahramanı için mavi gök, dertsiz ve anlamsızdır. Izdırabımızı ve perişanlığımızı söylemiş olmak için gökyüzünü san tavsir ediyorum. Tabiatta san

gök yoktur. Ama empresyonist sanatkâr böyle bir göğü yaratıyor."
Modern resim, roman veya şiir ekolü eşyada olan anlamı keşfediyor, yaratıyor ve eşyaya anlam kazandırıyor. Bu, minya türün yaptığı bir iştir.
Minyatürde bazen mevcut insanlarla bir benzerliği olmayan insanlar görüyoruz. Bu ressamın doğal insanı çizemediğİnin işa-
166
DİNLER TARİH İ
reti değildir. Belki büyük ressam felsefesince, böyle insanları çizmekle bir amacı hedeflemektedir.
Minyatürlerde bazen bir nehrin mor renkle tasvir edilmiş olduğunu görüyoruz. Hiç şüphesiz ressam da bizim kadar neh rin mor olmadığını biliyor. Ama eğer şimdiki eleştirmenler ol saydı, gazetelerde "ressam, nehrin renginin mor olmadığını bili yor, ama mor renkli bir nehir istiyor. Tabiatta olmayan bir nehir.
Minyatürde eşya, olduğu gibi değildir. Belki ressamın ol masını istediği şekildedir.
M.Ö. Altıncı asra ait minyatürde bu dönem, Çin ressamlığı nın ilkel dönemidir. Ressam sarı bir gökyüzü tasvir etmiştir. Bu, güneşin yakıcılığının şiddet ve hararetinin gösterilişidir. Ama yeryüzü kar ile kaplıdır, ağaçlar kristal görünümünde ve kışın kalbi gibidir. Gökyüzünde temmuz güneşi yeryüzünde kış kan ve ağaç.
Ressam bu çelişkiyi bilerek ve isteyerek yapıyor. Tabiatta olmayan ama onun ruhunda olan bir çelişki. Kendi ruhunun çe lişkisine dışarıda bir canlanma kazandırmak istiyor. Minyatür-sel bakış. Çinli'nin tabiata bakışıdır ve gördüğü tabiattır; Avru pa lı'nm gözüne görünen tabiat değildir. Avrupalı tabiatı olduğu gibi, fizik ve kimyanın açıklayabildiği şekilde tanıyor. Ama Çin li, tabiatı kendi renginde ortaya çıkarıyor. Şeklini tabiata bağışlı yor; tabiata diğer bir boyut veriyor, onu istediği şekilde yapıyor, olduğu şekilde değil-
Bu yüzden Çinli bakış, felsefede de böyledir. İrfan ve derin tasavvufa sahip olan bir tabiatçılıktır.

TAOIZM

Çin bakış ve kültüründe üç asıl vardır. Bunlar aynı zaman da "Taoizm" mektebinin temelleridir. Taoizm Çin'in büyük bir mektebidir, (ikinci defa yine söylüyorum, dinlerin ortak esasla rını tekrarlamıyorum; kendiniz yöntemi bulup bahsettiğim bu mektebe tatbik ediniz.)

167
Birincisi; vahdet-i vücut:
Tabiatta ve varlık âleminde birliği öngörür. Bu yüzden Tao izm, Çin'de vahdet-i vücudu savunan en bariz ve müşahhas ekollerden biridir. Ay, yıldız, yer, gök, maden, su, insan, kötü, iyi, hayvan ve cansız varlıklar çokluktur. Hepsi ayrı ve çeşitlidir. Ama Çinli hemen ve başlangıçta, M.Ö. ikibin yıl kadar önce bu ihtilafların altında ortaklık ve bu çoklukların altında birlik gör müş ve aramıştır. Çinli, bir insanı, bir insanı öldürdüğünü, diğer bir insanın, bir insan yolunda kendini feda ettiğini görüyor. Bir deprem ge lip şehri yok ederken, yağmur yağıp ovayı yeşillendiriyor. Bun lar tezattır. Çinli'nin, tabiat ve insanda gördüğü tezat. İnsan ve tabiatta niçin tezat olduğunu anlayamıyor. Ama tabiat ve insan da, bütün hareket, değişim ve dönüşümlerde olan bu tezatı gö rüyor, adaletsizlikleri hissediyor. Buna rağmen hepsinde bir bir lik ve düzen görüyor. Bir zerrede, bir yaprakta, bir haşerede, bü tün yeryüzünde ve gökyüzünde bir birlik görüyor: Dünyaya ha kim olan bir nizâm.
(Bu konuya bütün dikkat ve ilginizi vermenizi rica ediyo rum. Bu konu her ne

kadar yorucu görünüyorsa da, özellikle Hordâd'm son cuması olsa bile.37 Bunun anlaşılması ile hem Do ğu irfanı anlaşılmış olur; hem de materyalist ve diyalektik Batı felsefesi. Bu yorgunluğa tahammül etmekle, bir yıldan sonra, bir iş yapabildik diye iddia edebiliriz. Yoksa faydasız, neticesiz an larla devamı olmayan çeşitli heyecanlarla gönül eğlendirmiş oluruz. Bu durumda da, gelecekle bir işimiz kalmamış olur).
Evrende olan bu düzen, tezat, birlik ve çokluğu Çinli nasıl Çözümlüyor?
-7- Öğrenim döneminin son günü anlammda.

YANG ve YİN
(Çin Düşüncesinde Olumlu ve Olumsuz Kuvvet)
Çinli diyor ki: Bütün eşya, şahıslar, ruhlar, tabiatın bütün maddî veya manevî işaretleri iki kuvvete sahiptir.
"Yang" fail bir kuvvettir, erkek bir kuvvettir, olumlu, yapıcı ve yukarı giden bir güçtür. Yin, olumsuz, edilgen, kabul edici, etkilenen ve dişi bir güçtür.
Güneş, yere yansıyıp parlıyor. Yağmur, yere yağıyor, yeri ve yeşiilikleri yeşertiyor. Işık ve yağmur gönderen gök Yang'a sahiptir. Yağmuru, ışığı ve güneşin sıcaklığını kabul eden ve ge be kalan yeryüzü ise "Yin"e sahiptir. Yang -gök- ve Yin -Yer-"in toplamından bir doğum ve sonuç meydana geliyor. Bu, yeşilliktir.
Hareket eden nehir Yang'dır, rutubeti kabul eden sahil ise Yin'di. Nehrin kenarındaki yeşillikler ve ağaç ise bu ikisinin ne ticesidir.
Bütün mevcutlar, hatta ruhlar, mücerret varlıklar, gaybî varlıklar "Yang" ve Yin" sahibidir." Melekler "Yang", Cinler ise "Yin" sahibidir.
Bir insanın hareketleri de böyledir. Ayağa kalkmak Yang'dır, oturmak Yin'dir.
Varlık âlemi bütün işaretleriyle "Yang" ve "Yin" savaşının sahnesindedir. Bütün fertler, madde ötesi bütün ruhlar, bütün hareketler ve olaylar, bu savaşın neti cesidir. Bu ikisi arasındaki savaştan, yeni eşya ortaya çıkyor.
Sabitlik ve Değişine Nazariyesi Doğuya mı Batıya mı Ait?
Bu görüşün esasını, düşünme tarzını ve özel mantığını, Av rupalılar kendilerine mal ederler. Diyalektik mantığı kendilerine ait biliyorlar. Halbuki doğulu görüşün temelidir. Avrupalılar -özellikle yeni sosyologları- daima diyorlar ki: "Doğulu sabit dü şünüyor, sabit fikirlidir. Yani her işaret ve herşey için, mantığın da bir kısım özellikler sayıp, tarif ediyor. Meselâ, diyor ki: "Madde böyledir, insan şöyledir. Yerin tarifi budur, gökyüzü-

nün tarifi şudur. Bu tarif kötüdür, o tarif iyidir. 'Kin'in böyle bir tarifi var..."
Herşey ve herkes için sabit bir tarifi vardır, öyle ki bunların, hep sabit işaretler ve sabit hakikatlar olduğuna inanı yor. Halbuki biz Batılılar, onların inanıyoruz.
Herşey, her an başka bir eşyaya dönüşme halindedir. Kalıcı olmayan gerçekler olup, olma, doğma ve ölüm halindedirler.
Bu nedenle doğulu mantıksal düşünüyor (sabit mantık an lamında), batılı ise diyalektiksel. Bu yüzden yaşantısı hareket ve değişim halindedir. Herşeyin seçilebileceğini ve yok edilebilece ğini düşünüyor. İnsanda değiştirme gücü vardır. Halbuki doğu lu herşeyi ezelî ve mukaddes biliyor. Değişme imkânım düşün meksizin teslim oluyor.
Batılı, herşeyi itibari ve değişim halinde biiiyor. Herşeye saldırıyor ve yok ediyor

yapıyor ve egemen oluyor. Ama doğu lu viran eden ve yapan biri değildir; sabit düşünüyor.
Bütün bu buyruklar doğrudur! Ama, tam aksi doğrudur. Çünkü sabit mantık, Aristo'ya aittir ve Hicrî üçüncü asırda İslâm kültür tarihinde İslâm adını da alarak ilim çevrelerimizde 'îslâmî Mantık' adıyla tedris edilmiştir.
İslâmî fikir ayrı birşeydir, İslâmî ilimler ise daha başka bir-şeydir:
Bir öğrenci: "Diyorlar ki, "Kur'ân'da dünya öküzün boynu zu üzerindef!) boynuz öküzün üzerinde{!) öküz balığın üzerin de, balık suyun üzerinde... diye yazıyormuş."
- "Hangi Kur'ân bunu yazmış?" dedim.
Dedi ki: - "Ben bir adamdan ders alıyordum. Arapça, eski ilimler ve astronomi tahsili yapıyordu. Astronomi kitabı böyle yazmıştı."
Dedim ki: - "Bu astronomi ashnda Babil astronomisi olup islâm peygamerinden bin yıl öncesi ile ilgilidir."
Bu yüzden İslâmî ilimler adıyla tedris edilen şeylerin bazen Islâmla bir alâkası yoktur. Arapça sarf ve nahiv ilmi de İslâmî ilimler arasında sayılmıştır. Ama dilbilgisidir ve İslâmla ilgili değildir. Fransızca dilbilgisi veya başka bir dilbilgisi gibi. Cahi-

liyye şiiri de -İslâm'ın mücadele ettiği bozuk cahiliyye dönemi şairlerinin Mualİakat-ı Seb'ası- tedris ediliyor, o halde bunlar da mı İslâmî?
Aristo mantığı Aristo'nundur. Aristo, Hz. İsa'dan üçyüz küsur yıl önce, İslâm Peygamberi'n d en ise bin yıl öncedir. Bu nun İslâm, İslâm medeniyeti, İslâm kültürü ve İslâm tarihi ile ne alâkası vardır?
İslâm tarihinde bu şekilde olan birçok şeyler daha vardır. Meselâ, çinicilik İslâm medeniyetinin bir parçasıdır, ama acaba Kur'ân'da çinicilik diye birşey var mı? Bunlar İslâmla İlgili değil dir ama İslâm'a acaip şekilde yapışmış ve karışmışlardır. Aydı nın en büyük işi, İslâm mektebini, İslâmî ilimlerin, kültürün ve medeniyetin pençesinden kurtarmaktır. İslâm'ı Bilâl'ın anladığı ■şekilde anlamalıdır. Ebu Ali'nin anladığı gibi değil. Molla Sadra, Muhyiddin Arabi ve Gazalî'nin anladığı gibi değil, İslâm'ı çöl yolcusu Ebu Zer'in anladığı şekilde anlamak gerekir. İslâm kül türünü, İslâm'a girmiş kültürlerden ayırmak gerekir: İslâm'ı öyle anlayalım ki, ideolojiyi İslâm kültür ve eğiti minden kurtaralım. Hiç şüphesiz İslâm kültür ve eğilimi çok azizdir, insanlığın övünç kaynaklarından biridir. Ama İslâm ideolojisi ayrı birşeydir.
Kültür ve eğitim ile ideolojinin farklılığı iki ihtilaftır. Meselâ, Ebu Zer'in, Ebu Ali Sina ile olan ihtilafı ve farkı gibi. Ebu Ali'nin bildiği şeyi Ebu Zer bilmiyor, ne "Kanunu" anlıyor, ne de "Şifa"yı. Eğer "cevher" "heyula" (madde, herşeyin aslı) vb. şeyleri okusaydı tepesi atardı. Ebu Zer'in bildiği ve hissettiği şeyleri Ebu Ali, Molla Sadra, Muhyiddin Arabî ve bizim kültür ve medeniyetimizde büyük işler yapmış olan diğer dâhiler bil miyorlar ve hissetmiyorlar. Ebu Zer'in dert ve görüşü ayrı bir şeydir. "Ebu Ali"nin dert ve görüşü ayrı şeydir.
İslâm'ın görevini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Hangi gözle görmemiz gerektiğini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Kur'ân'ı, Ali (a.s.) Ebu Zer ve Bilâl'ın gözüyle mi okumamız ge rekir? Yoksa filozofların, ariflerin, kclâmcılarm büyük rivayetçi-lerin, hadisçilerin, mantıkçıların, usulcülerin vb. gözüyle mi?

Bunları birbirinden ayırmak gerekir. Eğer ayırmazsak Aris to mantığı kültürümüzün bir parçası sayılır. İslâmî ilimleri oku duğumuz zaman Aristo mantığını da okumak gerekir. Çoğun luk bunun Atina mantık ve felsefesi olduğunu anlamıyor. İsken deriye'yi dolaştıktan sonra yeni Eflâtuncularla İslâm'a

gelmiştir. Değişmiş ve tekâmül etmiştir. Ama kökeni Atina'dır. Yunanlı görüştür. Aristo'nun va'z veya tedvin ettiği bir yöntemdir, bu nedenle batılıdır.
Doğu mantığı ve doğu dini veya bu asılda ortak ulan İbra him'i din eşyanın ve cevherlerin ayırma ve sabit olmayışı âdem-i çubût esasına dayanmaktadır.
Doğulu görüşte asıl, oluş ve yok oluştur. Oluş ve yok ulus diyalektiksel bir görüştür.
Zira Yunanlı filozof: "Bir ırmağa bir seferden fazla girilmez' yani ikinci defa ne adam aynı adamdır, ne ırmak aynı ırmaktır, o halde (sadece onun bu sözüne istinaden) diyalektik Yu-nan'dandır{!)
Dedim ki; "eğer herşey değişme halindedir" esası, felsefenin ve felsefî mektebin kökeni olursa, o halde hepimiz en derin, en açık, en sarih birer filozofuz, "bu da geçicidir." (Dünyanın tama mı handır. Herşey bir kapıdan geliyor, diğer kapıdan çıkıyor.) "... O'ndan başka herşey yok olacaktır; hüküm O'nundur; O'na dön dürüleceksiniz. " (Kasas/88). Bu sabit olan "O", kimdir?
Bu, değişim görüşüdür. Dünyadaki herşeyi sürekli değişim, ebedî olmayış ve değişme halinde görmektedir.
Tezat esası, diyalektiğin özüdür. Doğu kültür ve görüşünün aslıdır. Doğu kültüründe tabiat, tarih ve insan diyalektikseldir. Yani çelişki esasına dayanmaktadır.
İslâm'da İnsan, İki Zıddui Toplamı Olarak Tanıtılmıştır
İslâm'da -"İslâm'ı Tanıma" konusuna gelince bunu tüm yön leriyle söyleyeceğiz- insan, iki zıddın toplamı olan bir işarettir. Mantığın özelliği şu ki, iki zıddın toplamım kabul edemiyor. Mantık daima, 'iki zıt birlikte toplanamaz' diyor. Hem gündüz, nem gece olamaz. Bir şey hem iyi, hem kötü olamaz. İki zıt bir-

biriyle toplanamaz ve giderilemez. Halbuki biz iki zıddm topla mının olduğunu görüyoruz.28 Çoğu insanlar ne iyidir, ne kötü dür, ne ölüdür, ne canlı.
Diyalektik diyor ki, iki zıt bir arada toplanıyor. Bir açıdan kötü olan şey, diğer açıdan iyidir. İnsan, bir taraftan çamurdur, diğer taraftan Allah'ın ruhudur. Bu diyalektik bir alâmettir. Bu nedenle bir insan, müşahhas ve sabit bir tarife sahip değildir, in san bir "olma"dır. Bir sabretme halidir. Ruh ve çamurdan yapıl mıştır. O halde kendi nedir? Bir seçmedir, bir dhaddır. Bir mü cadeledir. Bir "olma"dır. Kendisi sahip değildir. Çamur ve Al lah'ın ruhu, bunların ikisi ayrı ve zıt işaretlerdir.
Vücuda üflenen Allah'ın ruhudur. Ama Aristo mantığı şöy le diyor: İnsan konuşan hayvandır, insan gülen hayvandır. Yani konuşan ve gülen her varlık insandır. Bu tarifler sabittir. Oysa İslâm şöyle diyor: İnsan iki zıddın toplamıdır; hem ilâhî, hem şeytanî. Allah'a sığınmak için bir imkânı vardır. Şeytan'm oyun cağı olmak için de bir imkânı vardır.
Bu iki zıt imkân, insanda bir araya toplanmıştır. Bu diyalek tik bir işarettir. Tarih ve kültür de diyalektik esasa göre zuhur etmektedir.
Dinlerdeki Tarih Felsefesi Tezat Esasına Dayanmaktadır
Tarihin tamamı -Zerdüşt dininde, Buda dininde, Taoizm di ninde tarih felsefesi tezat esasına dayanmaktadır. İslâm'da da tarih felsefesi tezat esasına dayanmaktadır. İki zıt kutup arasın daki savaş, tarihi yaratıyor. İbrahimî din anlamıyla İslâm'da, in sanın -o başlangıçtaki insan, insanlığın babası Adem'in- Allah'ın ruhu ve çamurdan yaratılmasıyla tarih doğuyor; savaş başlıyor.
28- Zıddiyet iki şekildedir Meselâ siyah ve beyaz, gece ve gündüz gibi. Ama asıl zıtlık, bir şeyin olmamasfdır. Meselâ, bir şeyin olma ve olmamasının, bir yerde ve aynı anda olması gibi. Bu yüzden onların toplanması ve giderilmesi aklan

muhaldir. Meselâ hem Zeyd olması, hem de olmaması mümkün değildir. Veya hem olmaması hem de olması mümkün değildir. Ama giderilmeleri müm kündür. Meselâ bir şey bir yerde ve bir durumda hem siyah hem de beyaz ol mayabilir Ama ne siyah, ne de beyaz olmamasında bir problem yoktur, belki kırmızı veya mor olabilir

Habîl ve Kabil'in savaşı, bütün tarih boyunca devam ediyor ve zamanın sonuna kadar da devam edecektir. Bütün tarih sahnesi başlangıçtan zamanın sonuna kadar savaş sahnesidir. Bu diya lektiktir.
Taoizm'de ve Çİn kültüründe, diyalektik görüş çok müşah hastır. Bütün eşya "Yang" ve "Yin" esası üzerinde sürekli bir sa vaşın içindedir. Bütün eşya, bu savaşın neticesidir. Hareketler de.
Bir ağaç parçasını gözönüne alınız. Toprağa gömdüğünüz zaman, gökten yağmur ve güneş alıyor, yeşeriyor. Bu "YhV'dir, gökten "Yang"ı kabul ediyor. Sonra çiçek ve meyve vermeye başlıyor bu "Yang" ve "Yİn"in asılmış olmasının sonucudur. Diğer taraftan "Yin" oîan ağaç "Yang"a sahiptir. Çünkü ateş yaktığımız zaman "Yang" alev de alıyor. O halde ağaçta ve odunda hem Yang vardır hem de Yin. Hem tezdir, hem antitez dir. Bu yüzden birşeyde bazen "Yang" yeteneği galip geliyor, ba zen "Yin" yeteneği.
O halde "Yang" ve "Yin", bütün eşyanın bünyesinde gizlen miş olan iki zıt kuvvettir. Herşey kendi içinde bir savaş ile kuşa tılmıştır. Bu esas, herşeyde ve her alâmette olan diyalektiktir. (Meselâ, atoma bakınız. Elektron ile protonun savaşma, artı ve eksi yüklerine bakınız.)
"Tezat" Fikrî Marks ile Sosyolojiye Giriyor
Diyalektik, Marks ile sosyolojiye giriyor. Toplumda asiller var, köylüler var. Kapitalist var, proleter var. Biri tez, diğeri an titezdir. Devrim bu ikisi arasındaki savaşın neticesidir. Eletron ile proton arasındaki savaştan atom hareketinin ortaya çıkması gibi.
Diyalektik savaş, herşeyin içinde vardır. Meselâ, yumurta tezdir. Yumurtayı gözönüne alınız. Onu tavuğun altına koyuyo ruz, sıcaklığı kabul ediyor ve her gün içinde "antitez" gelişiyor. Yumurta "tez"dir, her gün içinde gelişen "yumurta olmayan" ise antitezdir. Bu savaş her gün antitezin yani yumurta olmayanın faydasına devam ediyor, antitezin bütün yumurtanın içini tezi

doldurduğu ve dışarı sürdüğü yere kadar devam ediyor. O za man kabuk gagalanıyor, kırılıyor ve civciv (sentez) dışarı fır lıyor.
O halde yumurta hem tezdir, hem antitez. Bu ikisi arasında ki savaşın neticesi civciv görünüş ile doğan sentezdir. Bu, Hegel diyalektiğin d eki bütün hareketlerin ben zetm esidir. Hem tarih, hem insan hem de tabiatta açıklıyor.
Bu "Yang" ve "Yin"i herşeyde mücadele halinde gören Çin sözünün aynısıdır. Bütün işaretleri ve eşyayı bu mücadele ve hareketlerin neticesi görüyor. Eşyadaki "Yang" ve "Yin" neticesi dir bu mücadele; değişim ve bambaşkalık devam ediyor. Bu şe kilde tabiat daima bambaşka olma halindedir. Hiçbir şey sabit değildir. Bu iki unsurun, vücudunda savaşa tutuşmadığı birşey bulunamaz. Eğer "Yang" halinde ise "Yin'den etkilenmemesi, eğer Yin halinde ise Yang'dan korunmuş olması mümkün de ğildir.
Tezat Felsefesi Yani Çin Diyalektiği
Bütün bu savaşların, hareketlerin, zıtlann toplamının, bam başkalığın ve dünyadaki herşeyin hareketinin, değişmez ve is tisna kabul etmez bir tek düzenin

esasına göre şekil aldığını gö rüyoruz. Dünyaya ve hergeye (insan, hayvan, tuzlu, acı, ruhlar, tabiat ötesi mevcutlar, bitkiler, cansız varlıklar) hakim olan, dü zen özelliği ve küllî namustur. Lao-Tsu'nun "Usul" kitabında ni telediği gibi; ezelî, ebedî, küllî, örtülü, kapalı, gizli (yani gaybî) ve her yerde bellidir. Hiçbir yerde aklın pençesine gelmez. Bü tün zıt eşyada bir beraberlik mevcuttur. Her şey onun istek, ira de ve arzusuna göre olmakta ve geçmektedir. Hayatın varlığmn bütün sahnelerinde, madde ve mânâda olan bütün zıt işaretlere, çeşitli savaşlara düzen ve yön bağışlıyor. Herşeydir ve hiçbir şey değildir, adı "Tao"dur,

Tao Nedir?

M.O. 5. ve 6. asırlarda yani 2600 yıl önce yazılmış olan "Tao Usulü" kitabının kendisinde bile "Tao'nun nitelenmesi mümkün değildir" diye itiraf ediliyor. (Tıpkı bizim "Allah" hakkında sa-

hip olduğumuz kavram gibi, idrâk ve akla sığmayan ama her yerde mevcut ve hazır olan kavram.) Gaybîdir, ama hiçbir yerde kayıp değildir. Hiçbir şey "O" değildir, ama "O" herşeyde mev cuttur. Usulen ondan başka birşey yoktur, herşey onun tecellisi-dir. Hatta iyi ve kötü, güzel ve çirkin onun iradesine tâbidir ve "O" "TAO"dur.

"Tao"nun lügat mânâsının anlaşılması, onun tanınmasına daha çok yardım edecektir. Tao lügatte "Su yatağı" anlamına ge lir. "Nehrin yatağı" sabittir, ama oradan geçen su hareketli ve değişkendir.

"Nehir yatağı"mn diğer bir anlamı daha var; "yatak", suyu dağdan ve ovadan çıkış kaynağından, asıl varış yeri olan okya nusa yönelten bir gidiş yoludur.

O dinî ve felsefî kavramı ile, bu lügat mânâsı arasında ne tür ve hangi ilişki var? Tao, bütün küçük ve büyük dalgaların, sürekli olmayan kabarcıklarının, yani bütün alâmetlerin, bütün çelişkilerin, bütün eşyanın tamamının onun üzerinden geçip, onlara yol gösterilip, o yoldan, mükemmel sınır olan okyanusa veya kendi vücutlarının gayesine ve nihayetine ulaşmalarından ibarettir. O halde Tao, su yoludur.29 Yol herşeydir. Bütün eşya ve bütün varlıkların tâbi oldukları bütün kanun. Tao varlık âlemine egemen olan bir iradedir. Bütün mevcutlara egemen olan bir kanundur. Eşyanın birlik ve beraberliği hep Tao şeklin de, tezat ve savaşlar ise Yang ve Yin esasına güredir.

Taoist Şairlerden Biri Konuşuyor

Şu ağaca bakınız, niçin hiçbir zaman ızdıraba mahkûm ol muyor? Niçin hiçbir zaman üzüntüye kapılmıyor? Baharın baş langıcında tomurcuk veriyor, yeşeriyor, gençleşiyor, yaprak açı yor, çiçek veriyor, meyve veriyor. Sonbahar sonlarında sararı-yor, sonunda yapraklarını döküp çıplak kalıyor, Sakin bir şekil de kış uykusuna giriyor. Mart başlarında veya ortalarında tek rar canlanıyor, kendi gidişatına devam ediyor.

29- Şeriat ve şer'a gibi. Su yolu, nehir tarafına doğrudur.
:

Niçin ızdırap çekmiyor? Niçin hiçbir ağaç intihar etmiyor? İsyan etmiyor, öfkelemiyor, bıkmıyor, felsefî ümitsizliğe kapıl mıyor?

Çünkü tabiat kanununu, Tao'yu takip ediyor.

Niçin perişanlık hastalık, savaş, zorluk, ihanet, ızdırap, ümitsizlik, kötülük, gam, eziyet insanda var? Çünkü evrende herşeye hükmeden düzene karşı, cüz'î aklı ile başka biT yol se çiyor.

Merihli Yolcunun Yer Küresi Hakkındaki Raporu30

Çok meşhur yazar sayın Muhammed Hicazî'nin bir hikâyesi var. Hikâye şöyle: "Yeryüzünde bir bilgin, Merih'e gitti. Merih caddelerinde yürüyordu, sinema afişlerine ve kültür haberlerine bakıyordu. Ansızın gözüne bir haber ilişti. Haber şöyle diyordu: 'Merihli fa lanca profesör, meşhur bilgin, füze ile yeryüzünden geri döndü. Yer küresi ile ilgili araştırmalarını, yeryüzündeki canlı varlıkları konu edinen yeni keşfini, sayın dinleyicilere arzediyor!"
Dünyalı olan bilgin diyor ki:
"Kendim dünyalı olduğum için MerihlileT'in bu konferansı na katılmak istiyordum; konferansın konusunu sevdim ve katıl dım. Merihliler acaip bir heyecanla, profesörün sözlerini dinli yorlardı. Çünkü Kâinat'ın hiçbir yerinde Merih küresi dışında, hayat olmadığını düşünüyorlardı. Şimdi bu bilgin, yeryüzünde çok sayıda canlı varlığın olduğunu keşfetmişti. (Melikü'ş-Şuara Bahar'ın sözüyle: Bu okuduğum yer küresi nedir ki? Taştandır, dedi. Orada tekmelenmiş birileri var.)
Profesör diyor ki: "Bizim heyetimiz gidip orada bumda araştırma yaptı. Yeryüzünde çok sayıda canlı varlıkların oldu ğunu anladı. Hepsinden daha gelişmiş veya en azından hepsin den daha iddialı olan, "insan" isimli bir varlıktı.
30- Muhammed Hicazî'nin "Ayna" isimli kitabına yeniden bakmanız, iyi olur. Nepiün gezegeninin keşfi ile sanıyorum Babilliler hayal düşüncesiyle Neptün'e gidiyor demek istiyor. Orada bir topluluk görüyor; insanın özelliklerinde. O topluluktan çok güzel sözleri hitab şeklinde naklediyor.

Bu varlığı tasavvur edebilmeniz için ne diyeyim? Sadece bîr tulum gibi olduğunu söyleyebilirim. Dört tutanağı var, iki tane de delik. Yerin üzerinde sürünüyor. Acaip bir hırs, heyecan ve tecessüsle herşeyin canını almaya çalışıyor. Yeri, dağlan, eşyayı, hayvanları ve ağaçların hepsini yağmalıyor. Yağmalamadan başka, iki ayaklan üstünde birbirlerinin canına kasdediyorlar. O kadar birbirlerini öldürüyorlar ve öldürmekten acaip bir zevk alıyorlar ki, bir kısmı kalınca en fazla öldürenler kahraman ilân edilip madalya alıyorlar tarihlerinin en seçkin şahsiyetleri, ken di cinslerini en çok öldürmüş olanlardır.
Acaip bir iş daha yapıyorlar. Bütün büyüklük, zekâ ve kur nazlıklarına rağmen doğal meyveleri, tabiatın çok güzel ve hoş kokulu sebzelerini, hayvanların sağlıklı ve doğal bedenlerinden aldıkları etleri, olduğu gibi yemiyorlar. Onları kablara koyuyor-la, biber, zerdecal gibi baharatlar ve çeşitli yağlar ekliyorlar, ate şin üzerine koyuyorlar, yakıp pişiriyorlar sonra yiyorlar. Ardın dan dertlere hastalıklara yakalanıyorlar. O zaman muhteremO) adamlardan yardım istiyorlar, para veriyorlar midelerindekini ilaç ve iğne zoruyla dışarıya çıkarmaya çalışıyorlar. Niçin böyle işler yaptıklarım anlayamadım."
Bu, Merihli'nin insan hakkında yaptığı tenkittir. Ama Tao-izm, insanı tabiat ve Tao'ya tâbi olmadığı için tenkit ediyor. Tao'nun onun emrine arzettiği yiyecekler dışında şeyler yediği ve bunlardan faydalanmak için kendisine bağışlanan el ve mi deyi -tabiî yiyecekleri yeme yolunda- kullanmayıp başka yiye cekler hazırladığı için tenkit ediyor. Doğal evini bırakıyor, kendi yaptığı eve gidiyor. Savaş haset ve kine müptela oluyor. Kendisi daha ileri gitmek için hemcinslerini yok ediyor. Diğerlerinin da ha erken hedefe ulaşması için yok oluyor. Daima muzdariptir. cinnete, sinir ve ruh hastalıklara, felsefî ve itikadı hastalıklara müptelâ oluyor.
Taoizm'in -ölüm döşeğinde olan, büyük şahsiyetlerinden bi rine talebeleri sordular:
- Ölünce seni nereye gömelim, nerede kefenleyelim?

- Mezarım yeryüzü. Mezarımın tavanı gökyüzü. Mezarımın kandili geceleyin ay,

gündüzleri güneştir, dedi.
- Eğer seni toprağın üzerinde bırakırsak; kuşlar ve haşerar-lar yerler, dediler.
- Onları niçin Tao'nun kendileri için yarattığı yiyecek ve rı-zıktan mahrum ediyorsunuz? dedi.
Bu, "Tao" düşünce tarzıdır.
Kurtuluş Yolu Neresidir?
İnsan, güneşin altında ve yerin üstünde yaşayacağı yerde üstü kapalı sun'î evlerde yaşıyor. Bu yüzden ışıksızlığa veya ha vasızlığa mahkûm oluyor ve çeşitli hastalıklara yakalanıyor.
"Tao", insana hareket ayağını bağışladı. "O", ayaklan hare ket güçleri olmayan, sadece "kendilerini bırakmaya" gücü yeten şekilde yaptı.
Bu insan Tao'nun gidiş yolundan dışarı çıkmıştır. Tabiatı kaplayan geniş ufukları bırakmış kendini şehir isimli dar duvar ların, sokakların ve caddelerin arasına sıkıştırmıştır. Tabiatın ona bağışladığı güzelliklerden faydalanamamış, sun'î güzellik ler yapmıştır.
-Kilosu üç riyal olan- tabii karpuzdan istifade etmiyor, beş-bin tümene bir karpuz tablosu satın alıyor.
Şehir yapmış, idaresi için kanun va'z etmiş, hukuk, emniyet ve emana muhtaç olmuştur. Gelip halka hükmediyorlar. Hükü metle beraber daima zulüm doğmakta. Bir kısmı efendiler bir kısmı köylüler oluyor. Bir kısmı şerefliler, bir kısmı adiler.
Kısa zamanda hedefe ulaştıracak bazı ilimleri bilmeye ken dilerini mecbur hissediyorlar. O ilimler sonra bir grubun elinde diğerlerini aleyhine bİT silah olmaktadır. Bu onun nihaî neticesi dir. Bunlar araç, teknik, zekâ ve tabiatı tanımakla dopdolu ser vetleri toprağın bağrından çıkarabilirler. Ama bu servetler, on ları köpekler gibi birbirlerinin vücuduna düşüren bir lokma gibi olmaktadır.

Sonra da ilişkileri, hayvanların ve vahşi canavarların ilişki leri olmakta. Aldatma, yalan, zulüm, facia ortaya çıkmakta, fesat yaygınlaşmakta. Beyhude yasalar ve sınırlamalar yapıyorlar, bir kısmı onlara bağlı kalmakla çirkinleşiyor. Bir grup ise, o yasala rın ve sınırlılıkların aleyhine isyan ediyor, mücrim ve hain olu yor. Bir kısmı ise bunlarla mücadele için egemen ve zalim oluyor.

ZALİM VE MAZLUMU DOĞURAN MEDENİYET

Bir kısmı isyan ediyor, cinayetkâr ve günahkâr bir kısmı ise bunlarla (isyancılar ve canilerle) mücadele için egemen ve zalim oluyor. Bir grup da her ikisine kurban ediliyor. Böylesi çılgınlık la karışık bir topluluk, "şehirleşme" adıyla, medeniyet adıyla ya pılıyor. İnsan, kendini buna kaptırıyor. Tıpkı ağız salyası ve ca nıyla zerafet ve güzellikte sanat harikası o ipek kozasını yapan ipek böceği gibi. İpek böceği koza yapıyor, sonunda da eserinde kendisini boğuyor. Bu medeniyettir.
Medeniyetin İşaretleri
Bütün tarih boyunca medeniyetin işaretlerine bakalım. Biri si Mısır medeniyetinin sembolü olan piramitlerdir. Binlerce kö lenin, dibinde kurban olduğu piramitler. Mısır medeniyeti başı nı ancak böyle kaldırmıştır. Birisi de büyük Çin medeniyetinin sembolü olan Çin şeddidir. Her taş ve tuğlanın geldiği yerde, bir insanı çamurlarda sürün dürmüştür. Hiçbir güçlü insan bu du vardaki işini bitirememişrir. Taşların ve aralarındaki harcın yeri ne, nice insanları gömmüşlerdir.
Bu medeniyetler, yalan, aldatma, cinayet, katliam ve köleli ğin toplamıdır.

Medeniyetlerden faydalananlar ya "Ojen İones-co"nun kahramanı gibi gergedan idiler. Alınlarının önündeki boynuzla öldürüp, çiğniyorlardı ve gidiyorlardı veya Kafka'nm kahramanı gibi çirkinleşiyorlardı. Talihsiz köle insanlar, seçkin insanlar... Temiz ve seçkin milletler... Süvarileri yok eden millet ler..
180

Bütün tarih ve medeniyet boyunca insanda ne gelişti? İn san; öldüren ve öldürülene, köle sahibi ve köleye, aldatan ve al datılana, sömüren ve sümürülene dönüştü Bunların hiçbiri insanî özellik değildir. Bu, medeniyetin ve medenî insanın geliş mesidir.

İSYANCI İNSAN

Çevik ve yetenekli balıklar vardır; gidiş yoluyla yoldaş ol mak yerine ırmakta kalırlar. "Nasıl yaşayalım?" sorusunun pe şindedirler. Biri bu köşeyi seçiyor, diğeri o köşeyi. Biri bir kaya parçasını, biri bir yosunun tavanını, hepsi yeni birşey yaptıkları için ve kendilerine ait bir sığınak seçtikleri için mutludur. Ama asla denize gitmiyor ve özgürlüğe ulaşmıyorlar.

Bütün varlık âleminin ve eşyanın hareketine kılavuzluk eden Tao'ya karşı bir gidiş yolu seçen insan, ideal, arzu, medeni yet oluşturmakla, kâinatın gidiş yolundan başka bir yol seçmek le kendi cüz'î, fuzulî aklının müptelası olmuştur. Bu şekilde hem kendini denize ve Tao'nun nihaî hedefine ulaştırmaktan mah rum etmiştir, hem de âlemin tekâmül ve hareketinde gecikme meydana getirmiştir. Eğer bu lüzumsuzluklar, bu kötülükler, zaaflar, serler, medeniyetler olmasaydı, insan kendini tabiata emanet ederdi. Tabiat düzeni esasına göre yani Tao'nun irade ve isteğine göre hareket ederdi ve hedefe ulaşmış olurdu.

TAO'YA GÖRE KENDİNE DÖNÜŞ

O halde, Tao'ya göre kendimize döndük. Kendi, kendisine geri dönmek ne demektir? Çünkü akla döndüğümüz zaman akıl lüzumsuz şeyleT yapıp, yol gösteriyor, ideal oluşturuyor. O halde aklın kenarından geçip fıtratıma dönüyorum, insanî fıtra tıma, halis ve saf kalbimin ilham verdiğine; kalbimin tam ortası nın dediği şeye dönüyorum. İçimdeki sakinliğine dönüyorum. Akl-ı küll olan zâtıma sığmıyorum. Bütün eşyada cari oîan akıl,

181
bitkiyi baharda yeşerten akıl, yazın meyve vermesini sağlayan ve sonbaharda uykuya çekilen bir akıl. Bu tabiatın bir parçası olan bende de caridir. Onu keşfediyorum, kendimi ona emanet ediyorum, ona teslim oluyorum.

Bu aklın altında Tao duygusuna nasıl ulaşılabilir? İnsan, kendinde Tao'yu nasıl bulabilir? Özel bir marifetle. Aldatıcı olan ilimle bulunamaz; tehditçi ve fuzulî olan akılla da- O zaman in san, bitkinin gençliğine, tabiatın bağrında bir alâmetin eminliği-ne, selâmetine ulaşır. Sonra bütün eziyetleri, itilafları ızd irapları, kinleri yok olur. Onların yerini Tao'nun aşkı doldurur.

Fakirlik ve Riyazet Elbisesi ile

İnsan, akı!, düşünme ve istidlal ile dünyanın ve kendisinin Tao'suna ulaşamaz - Tadarın her ikisi birdir- İlim ve mantıkla ulaşılmaz. Bu yolda aşk denemesi, rakstan ve musikîden daha iyidir. Veya ibadetten daha iyi olan riyazet ile. Riyazet, yani in sanın fuzulî akıldan, şehirdeki lezzetlerden, sun'î lokmalardan kendini kurtarmasıdır. Kendini medeniyette yapılan lokma ve lezzetlere muhtaç olmaktan kurtarmasıdır. Kendini fakirlik ve medeniyete muhtaç olmama elbisesi

ile süsleyip, tabiatın bağrı na gidip, kendini Tao'ya teslim etmesi gerekir; coşku, cezbe ve aşk ile ona dalması gerekir.

TAOCU FİKRİN BİZİM TASAVVUFLA UYGUNLUĞU

Bu kavramların bizim sufî kavramların aynısı olduğunu görüyoruz. Bizim kendi kültürümüzde bulunan "vahdet-i vücut" fikridir. Akıl gözüyle gördüğümüz bütün farklılıkları eğer ilham ile görürsek evrensel birliğe dönüşüyor. İstek ve coşku ile ona dalarak bu kendini göstermeyi yenilgiye uğratıp o oluşa ye tişmektir, bu her yerde riyazetle mümkündür. O, Allah'tır, bü tün cilveler O'ndandır. Yani, bizi maddî hayata bağlayan bütün hevesleri yok etmektir, fuzulî aklın birbiri üstüne biriktirip bağ-

ladığı şeylerden kurtulmaktır. Bütün ihtiyaçları ve bağlılıkları koparmaktır, hürriyete ermektir. Bu şekilde o birliğe ulaşılabilir. O zaman baharın bağrında yaşayıp, bahara, çiçeğe, meyveye ka vuşan bir bitki gibi bahara kavuşuruz, çiçek ve meyve vermeye başlarız.

Bu, Lao-Tsu'nun önder olduğu, Taocu mektebin fikridir. Lao-Tsu M.Ö. 604 yılında doğan bir bilgedir. Bu mektebin kuru cusudur ve bu mektebin elçisi oldu. Düşünce tarzının aslında tasavvufî olduğunu görüyoruz, bizler de bu düşünce tarzına âşinâyız.

Acaba tasavvuftaki "tarikat" kavramı, Tao'nun tercümesi değil midir? Veya gitmek veya yolda seyahat etmek anlamında olan "sülük" o Tao yolunda gitmeye davet değil midir? "İnsanın aklı, bir yere götürmüyor" "Akılcıların ayakları çürüktür"; "İlim boştur aşk iîe hakikatin yolundan gitmek gerekir" diyen düşün ce acaba "Tao"ya davet değil midir?"; "Genel ve küllî hakikata dalıp, kalp ile ona yönelmek gerekir" sözü, akıl ve irade ile Tao'ya ulaşılamaz diyen sözün aynısıdır.

TAOCU FİKRİN YÖNTEMİ VE ANTİMEDENİYETÇİ OLAN JEAN JACOUES ROUSSEAU'NUN EKOLÜ

Medeniyet, akıl, irade, ilim ve insanın tabiatta, tabiatın ke narında tabiata karşı yaptığı bütün lüzumsuzluklar ile mücade le, insanın kendi bireyselliğine ve evrene egemen olan düzene dönüştü. Yani Tao'nun iradesinin belirmesine dönüş... Mutlak mükemmellik olan nihaî menzile gidiş; sadece Tao yolunda gi dilerek elde edilir. İnsan, tefekkür, bid'at, teknik yerine "Tao"yu keşfemeye, müşahede etmeye teslim olmalıdır. İşini Tao'nun ira desinin uhdesine vermelidir.

Bunlar Taocu okulunun prensipleridir. Bu jean Jaques Rousseau'nun 18. asırda ilân ettiği medeniyete, ilme ve tekniğe karşı olan bir mekteptir. Jean]acques Rousseau diyor ki:

"İnsan sosyal anlaşmayı yaptıktan sonra fesat, savaş, ayrıca lık ve zulme müptela oldu. İnsanı içinden boğan bütün bu yalancı yasaları kırmız. Bunlar insanı güçlü ve zeki kıldı, ama aşa ğılık, vahşi ve cani yaptı.

Tabiatın o saflığına, gökyüzünün altındaki o özgürlüğe in sanlara egemen olan bu karmaşık düzenlerden önceki kardeşli ğe, eşitliğe ve beraberliğe dönünüz. Akıldan, sevmeye ve aşka ulaşalım."

Bunlar Rousseau'nun sözlerdir ve Tao'dur. Lao-Tsu Taocu-luğunun sözleridir. Bireye Yöneliş Mektebi Çin Toplumuna Darbe Vurdu Ama, bu kendine, bireye

yöneliş mektebi, medeniyet, ilim ve iradeden bıkkınlık, Çin toplumu ve medeniyetine büyük bir darbe vurdu. Çünkü büyük mektebi Taoculuk olan irfan (bire yin en büyük terbiye edicisidir ve bunu her yerde tekrarlıyo rum) ruhu o kadar yüce olan bir İnsan yapıyor ki, onu maddî hayat ötesine ulaştırabiliyor. İnsanı yere ve günlük hayata bağ layan herşeyden kurtarılmış bir fert haline getiriyor. Ama top lum için uyuşturucu bir maddedir.
Bu yüzden ferdin daima irfan ile eğitilmesi, toplumun ise, akıl ve iktisat ile eğitilmesi gerekir. Ferdin aşk ile temizlenmesi gerekir. Toplumun akıl ile idare edilmesi gerekir. Bu ikisi aslın da iki ayn mizaçtır.
Tasavvufa Yöneliş Toplumu Bozar
İslâmî irfana bakınız, ne büyük şahsiyetler oluşturuyor. O büyüklüğü ile Gazali, o azametiyle Şems-i Tebrizî, o kadar bü yük Mevlâna ve Senaî. Ama eğer toplumuna dayanırsa, herşeyi bunlar düşünüp, iş yaparlarsa toplum korkunç bir toplum olur. Bu toplumda hatta taksiye binmek bile olmaz. Eğer, binerse ne fark eder, dünyanın yönleri hep itibaridir!
O halde toplumun, akıl, iktisat ve adalet ile yaşaması gere kir, İnsan, imkân bulabildiği yere kadar gelişebilir.

Lao-Tsu Taoizculuğunun hayrı, Çin toplum ve medeniye-tindeki fesatla mücadelesi idi. Sosyal iktisada karşı bir tepki idî. Ama kendini bireysellik, bireysel maneviyat, âhirete yöneliş, mücerret ahlâkî faziletlerle o kadar süsledi ki toplumu zayıflattı.

KONFÜÇYÜS
Konfüçyüs, Lao-Tsu'ya karşı bir tepkidir. "Lİ" de "Tao"nun yerine geçirilmek için bir esastır, "Li" nedir? Li, sağlam toplu mun, onun temeline göre şekillendiği, idare edildiği tekâmül ka zandığı usûl ve yasalardır.
Konfüçyüs diyor ki: Toplumun insanı bozduğunu, medeni yetin insanın ahlâkını yok ettiğini, insanı güçlü yaptığını, ruhun faydalanmasını sağladığını kabul ediyorum, ama insanı aşağılık, cani, kan dökücü yapmıştır. Fakat bu toplum yüzünden değil dir, belki toplumun idare edildiği, doğru olmavan kanunlar ne- ,1 deniyledir.31
Eğer Toplum "Li" Esasına Göte İdare Edilirse Tao Tekâmülüne Ulaşacaktır
"Lao-Tsu'nun hatası şudur: Hasta bir tarzda olan, insanî ol mayan kanunlara göre idare edilen çirkin toplumu, ideal ve mutlak toplum olarak almasıdır." (Bu Lao-Tsu'yu seven Konfüç yüs'ün sözüdür).
"Ben, Lao-Tsu'nun toplum aleyhine olan bütün tenkitlerini kabul ediyorum ama onun aksine, bu toplumun tabiata aykırı olması ve medeniyetin Tao"ya aykırı olması nedeniyledir demi yorum.
Bu toplumun Tao"ntm aksine olduğunu kabul ediyorum, ama inanıyorum ki eğer toplum ve medeniyeti "Li" -toplumsal namus- esasına göre oluşturulur ve idare edilirse, o toplum sa dece Tao'ya aykırı olmamakla kalmayacak, belki Tao'nun gidiş
L
31- Konfüçyüs'ün sosyal [emelleri, insanlık toplum ve medeniyetini I-ti köklü bir tarzda savunduğunu görüyoruz.

yolunda "Taoculuk"un tekâmülüne doğru hareketi hızlana caktır.
Balık örneğini kabul ediyorum, ama insanı bozan bu top lumdur. Gelin örneği

değiştirelim. "Bu nehre ve denize gönül vermeleri gerekli, kendi hiçlik ve lüzumsuzluklarını gidiş yolu na teslim edip denize ulaşmaları gerekli dediğiniz balıklar, eğer zekâ, akıl ve ilimlerini işin içine sokar, bir gemi yaparlar ve ge miyi normal hızdan daha süratli bir hızla nehrin gidiş yoluna bı rakılırsa, o zaman bu gemi sadece nehre ve Tao'ya aykırı olma makla kaiayacak, belki balığı daha hızlı ve erken denize kavuş turacaktır.
O halde eğer toplum "Li" esasına göre oluşturulursa, toplu ma Tao esasına göre daha hızlı ve daha seri bir hareket kazandı rılmış olacaktır- İnsan eğer tabiatın gidiş yolunda tek başına ka lırsa, bitki ve hayvanın ahengi ile gelişir, ame eğer "Li", toplu munda yer alırsa, Tao'nun gidiş yolunda daha seri gelişir. Çün kü "Li" Tao esasına göre hareket eden toplumsal düzendir."
Onsekizinci asırda Fransa'da, Voltaire ile Rousseau arasında olan savaş, Konfüçyüs ile Lao-Tsu'nun savaşıdır.
Konfüçyüs'ün insanî medeniyet ve toplumun sosyal temeli ni en köklü şekilde savunduğunu görüyoruz. (M.Ö. Altıncı asır da). Voltaire, IS.nd asırda Konfüçyüs'ün aynı sözünü Rousse-au'ya karşı söylüyor. Rousseau, toplumdan önceki bireysellik hayatının ahlâk, dindarlık, fazilet ve insanî maneviyatın hamisi idî, Voltaire ise medeniyet, ilim, ilerleme, maddîyat, sanayi ve savaş taraftan idi. Bu ikisi arasındaki savaş, Konfüçyüs ile Lao-Tsu arasındaki savaştır. Tam 24 asır sonra 18.nci asırda, bu sa vaş ikinci defa Fransa'da ve bütün dünyada oluyor. Hippilerin savaşı bu çeşittendir: Şimdi de devam ediyor. Amerika'da mevcut olan en derin ve insanî harekettir. Kapitalist Amerikan toplumu ile hippilerin savaşı; bilgini, filozofu, hakimi ve sosyal düzeni, "insan yiyen insan", yaratmak isteyen bir top lumda bunlar "yeme" ve "yemeye tapma" aleyhine isyan edi yorlar.

Hippi ile Sohbet
Bunlardan biriyle Meşhed'de sohbet ettim. Çok derin bir adamdı; açıkça Nixon'dan iki kat daha şuurlu idi.32 Onunla tar tışmam çok tatlı oldu. O Amerikalı bir gençti, ben Müslüman ve doğulu bir gençtim. Ben maddiyatı savunuyordum, o mane viyatı savunuyordu. Ama onun maneviyatı benim için taham mül edilmesi imkânsız birşeydi. Diyordum ki: Ben, senin savu nucusu olduğun maneviyatı kabul ediyorum, sana saygı duyu yorum; ama siz medeniyetin kalıbını ve bedenini yok etmekle bu maneviyatı kurtarmak istiyorsunuz. Ben diyorum ki, bu maddî düzeni bir beden ve kalıp gibi almamı gerekir ve ona insanî ruh vermemiz gerekir. Şu anda olan vahşilik, düşmanlık ve materyalizmin yerine Amerika'nın beden ve kalıbına insanî ruhu üfleyin -yani Hind ruhunu- veya Amerikan medeniyetini Hint'te inşa edin. O zaman hem büyük arifler gibi, nefsî gidişatı ıslah eden insanlara sahip oluyoruz, hem de Apollo süvarileri (astronotları) gibi ufuklara seyahat eden insanlara sahip olmuş oluruz.
Ama bunların damlarının tepesine çıkmak ve oradaki karla rı temizlemek için sağlam bir merdivenleri bile yoktur. Diğer ta raftan jete biniyorlar. Apollo'ya biniyorlar. Bulutların üzerine, ama şuur ve ahlâkları bir hayvanın düzeyindedir. Ve niçin gidi yorlar? Bütün bu yukarılara, elmas, petrol atom ve nükleer araş tırmaları için.
Eğer medeniyetin yaptığı cazibeyi kıran uzayı ve manzume yi geride bırakan bu büyük makinaya büyük bir ruh üfleyebilir-sek, o zaman artık sanayi ve medeniyet mahkûm olmaz. Genç bana cevaben şunları söyledi: "Bunların hepsi beyhudedir. Dün ya bir güneştir, gerisi ise onun bölünmeleri ve ışınlarıdır. Güneş, Tanrı'dır. Bölünmeler ise Tanrı'nın ışınıdır; onun dışındaki
32- Falanca diyordu ki: Filân fahıs şehrin en bilgin ve âlimidir. O şehrin ilim

merkezinin âlimleri ve faziletleri bu şahsın öğrencileridir. Kendisinin ise bir eşekten daha az şuuru var. Ben de "laklid için en iyi simalar hippilerdir" diyerek hippiliği savunmuyorum. Bu, bizimli ilgili birşey değildi. Mezmanlı adamın (şa ire cevap alarak söylediği) deyimiyle; benim hanımım ölmüş, genç oğlum zo runlu olarak (askere) gitmiş, sen: Hayat bir bahçedir, hayat güzeldir, diyorsun

herşey ise karanlıktır. Bu yüzden, insanı ev ve elbiseye bile ihti yacı yoktur. Ben insanları tanıyorum, onlara karşı sevgi besliyo rum; su ve güneş ile yaşayabilirler." Çünkü eğer biri Allah'ı se verse ve Allah'a taparsa, ona aşkla bağlanırsa, bu aşk ile besle nebilir, bu sevgi ile yaşayabilir. Bu büyük kudret, insanın içinde var. Ama maddî hayat onu zayıf ve zelil yapıyor- Tüketim düş künü yapıyor. İnsanı öyle bir hale sokuyor ki eğer kravatının renginin gömleğine uymadığını görürse, evden dışarı çıkmıyor. Batılı genç, bütün derdi kudretperestlik ve paraperestlik olan medeniyetten kaçıyor.
Bu, bugünkü batılı gencin mantığıdır; Taoculuk'a bir çeşit geri dönüştür. İnsanı bozan medeniyetten Taoizm'e geri dönüş. Ama Konfüçyüs'ün dediği gibi "Bozucu özelliğe sahip olan me deniyet değildir." İnsanı bozan, böyle medeniyet (batılı medeni yet) veya öyle medeniyettir (M.Ö. 6. asırda Lao-Tsu'nun savaş açtığı medeniyet).
Eğer medeniyet, kudret kölelerinin ve paragözlerin emrin den çıkıp şuurlu insanların emrine girerse insanî tekâmüle vesi le olur, bozulmaya değil.
Eğer insanlık, maneviyat, fazilet ve herşey medeniyete feda oluyorsa, bu, medeniyetin, anti medeniyetin elinde olması nede niyledir. Vahşi, makinalı silahı eline almış; cani jette oturmuş ve Nemrut Apollo'ya binmiş. Ama eğer bunların hepsi düşünce ve fazileti anlayan insanın emrinde olursa o zaman medeniyet, in sanı boğmamak ve çirkinleştirmemekle kalmaz, belki İnsanın gelişmese de katkıda bulunmuş.
Eğer medeniyet büyük bir ruhun emrinde olursa, televiz yon, tiyatro, sanat, kitap ve genel olarak toplu iletişim araçların dan, bu büyük ruhun bütün dünyaya yayılması için yardım alı nabilir. Bu; kültür, ahlâk ve maneviyatı, bir anda ve bir günde dünyanın en vahşi ve ücra köşesindeki insana kadar ulaştırabi lir. Bütün insanlığa daha hızlı bir tekâmül bağışlayabilir.
Eğer medeniyet, ruhun eline geçerse, eğer insanî toplum "Tao" ile beraber "Li" esasına göre yapılırsa, insan o toplumda

taocu tekâmül ve faziletle daha çok gelişir, çünkü "Li", "Tao"ya karşı değildir, Tao'nun devam ettirilmesi esası üzerindedir.

"Li" NEDİR?

Konfüçyüs buraya varınca, işi bozuyor. Aslında tenekeden olan beş gümüş esastan bahsediyor:
Birincisi: Çocuğun babasına itaati.
Konfüçyüs burada çok güzel konuşuyor. Ben onu Sokrat'tan daha yüksek bir şahsiyet olarak görüyorum. Ama tek ayıbı, Do ğulu olması ve Büyük Fransız Devrimi'nde kadının geğirmesi için heykeller yapan, şiirler yazan, akıllara biyografiler veren Batılıların olmayışıdır. Bundandır ki en hakîr Batılılar bizim nes-limizce tanınmışlardır. Ama eğer neslimizin Settar Han'ın res mini sadece tesadüfen özel günlerde bir gazetenin ön sayfasında görebildiğini, hatta bugün

bile onun kabrinin yerini bilmedikle rini görürseniz şaşmayın. Konfüçyüs de Doğulu olanlardandır, tanınmamıştır. Yoksa o, Sokrat'tan bile daha yüksek bir seviye dedir. Güzel sözler söylüyor: "Evlât! Daima seni yaşından daha küçük gösteren elbiseler giy ki, annen ve baban sana bakmakla ömürlerinin geçtiği konusunda endişelenmesinler" (Meselâ, eğer yirmi yaşında bir genç isen önlük giy eline oyuncak ve dü dük al ki babacığın, büyüdüğünü hayal etmesin! Bu söz, incelik olarak güzeldir, ama sadece güzeldir.)
İkincisi: Küçük kardeşin büyük kardeşe itaati.
Dönemin babaerkil dönem olduğunu biliyoruz. Babanın herşeyin sahibi olduğu babaerkil dönemlerde baba öldüğü za man, varis büyük kardeştir. Herşeye, hatta babanın kadınlarını bile. Bu cümleden olmak üzere kendi annesini miras olarak dev ralıyor. Konfüçyüs sisteminin bu esası onun mektebinin beş te-meliden biridir ve o dönemin neticesidir.
Üçüncüsü: Kadının kocasına itaat; (Erkeğin reis olduğu dö nem). Tam bir itaat. Yani kocanın söylediği ve yaptığı herşeye

189
kadının itaat etmesi, kendisinin bir anlayış ve görüşünün olma ması gerekir.
Dördüncüsü: El altındakilerin elin üstünde olanlara itaati. Beşincisi: Halkın devlet başkanına (hükümdara) itaati. Eğer toplum Konfüçyüs'ün bu beş esasına dayanırsa:
Bu beş "Li" esasıO) -gümüşten beş asıl- Konfüçyüs'e ait ve toplum bunlara dayanırsa tekâmülde zirveye ulaşır (onun zan-nma göre).
Bütün faziletler, bu beş asla riâyet esasına göredir. Çünkü kadın itaat ettiği zaman, kocası vefadar kalır. Küçük kardeş itaatkâr olduğu zaman, büyük kardeşin himayesinden faydala nır. Çocuk itaatkâr olduğu zaman, baba da terbiye edici olur. O halde "Li" esasına dayanan bu toplumun dini nedir? Bu neslin ve bu halkın kendi temiz geçmişlerine dönmeleridir.
Geçmişte "Fu Shi" veya"Fer Hesi" gibi"Li" esasına göre hük meden hakanlar olmuştur. Fu Shi adildi, halkın hayrım istiyor du, halk ise onu seviyordu ve ona itaat ediyordu. Bu nedenle dünya adaletle doluydu. O halde iyilere ve ecdada saygı göste relim gelenekçilik yapalım. Ruh nasıl geliştirilebilir? Edep ile, adab ile, gelenek teşrifat veya musikî ile.
Konfüçyüs geçmişin bu geleneklerine ve âdetlerine niçin bu kadar tapıyor? Çünkü "gelenekperestlik" Çinli görüştür. Kon füçyüs gelenekperestliğin ve muhafazakârlığın zuhur kaynağı dır, itaat, onun muhafazakar görüşünün temelleri olan itaat.
Geçmişe tapma, geleneğe tapma hakan Fu Shi'ye ve tarihin ilk dönemlerinde Li'ye ulaşmış olan hakanlara dayanmak, bun lar Konfüçyüs mektebinin zayıf noktalarıdır, diyorlardı. Halkın geleneklere ve geçmişe dönmesini istiyordu. "Hu Shi Pi" döne mine dönmesini istiyordu. Hu Shi Pi dönemin tıpkı bizim mito lojik "Cem" dönemimiz gibidir. Adalet hakimdi, herkes zevk, se fa sevinç vb. şeylerle meşguldü.
190

KONFÜCYÜS'ÜN ÖZELLİKLERİ
Ruhu, âhiretle maddî hayatın dışında bireyselcilik ve ruh-baniyetle ilgili sayan Taoizm'in aksine, Konfüçyüs ruhu toplum ve sosyal yaşamla alâkalı sayarak bu dünyaya davet ediyor. Bu davet, ruhbaniyet ve irfana yönelişin karşıtıdır.
Benim kanaatıma göre -kendi deyimiyle- Sokrat'm felsefeyi gökten yere

getirmesi gibi, çeşitli ilâhı (rabb-ul enva'), gökyüzü, tanrıların savaşları ve diğerleriyle ilgili olan felsefeyi, hayat, ahlâk ve ruhun tekâmülü için sosyal yaşam ve sosyal ilişkilerle ilgili bir felsefeye dönüştürdü. Sokrat, felsefeyi gökten yere ge tirdi. Konfüçyüs de dini. Onu sosyal yaşamın ve bu dünyadaki yaşamın gelişmesi için bir araç yaptı. Ruhsal, bireysel meselelere ve zahitliğe tamamen batmış olan fikirleri sosyal hayat çekti.
Gelenekçiliği ve sosyal muhafazakârlığı, egemen sınıfın ya rarına ve halk kitlesinin zararına kuvvetlendirdi.
Konfüçyüs'e ait fikrin etki, kudret ve rağbeti Çin'de 2400 yı la yakın kendine özgü acaip bir durum yaşatır. Bütün bu dönem boyunca Çin toplumu ne vahşi ve geri kalmış bir toplumdur, ne de gelişmiş mükemmel bir toplumdur. Ne ileri bir hareket mey dana geldi, ne de vahşetle karışık bir yıkılma. Belki vasat birdu-rumda kaldı; ne iyi, ne kötü bir durum.
Bu dönemde Çin, ilerlemiş fakat durgun, monoton, hareket siz ve devrimsiz bir medeniyet ve sanata sahiptir. Bu hep Kon-füçyüs'ün kuvvetlendirdiği gelenekçilik nedeniyledir.
Konfüçyüs, Çin toplumunu 254 asiT bu durumun üzerinde tuttu. Çünkü gelenekçilik ve muhfazakârlık yıkılışa ve yükselişe engeldir. Anlamı da toplumu ve bireyi mevcut olan durumu ile korumaktır. Yeni donem, Konfüçyüs'ten sonraki bütün döneme ve onun Çin'e hükmetmesine bir tepkisidir.
Çin düşünce tarzında yer düzdür, gökyüzü tavandır. Yerin ortası Çin'dir, Çin'in ortası 'Hakan'ın sarayıdır. Hakan, göğün oğludur. Bu -başlangıçta ve sonraları-Çin dünya görüşüdür. Konfüçyüs beşli yöntemi ile bu toplumların içinde kendi öğreti-

191

sine dayanan daima kalacak bir düzen kurup, istikrara kavuş turmak istiyordu.
Konfüçyüs, toplumcu, dünyacı, akılcı ve felsefîdir, irfana yönelen, bireyci, ahlâkî fazilete taraftar ve toplum karşıtı olan Lao-Tsu'nun zıddıdır.
- Çin, Hİnd, Yunan dinlerinde ve İbrahimî dinlerde liderin farkı nedir?
Konfüçyüs ve Lao-Tsu'nun ortak bir yönü vardır; her İkisi de asildir. -'İslâm Şenasi" de peygamberlik rolü oynayan bütün Çin, Hind, İran, Yuran peygamberlerinin (sosyolojik anlamıyla peygamber, İslâmî kavramı ile değil) istisnasız olarak Aristokra-si'ye bağlı olduklarını söylemiştim- Konfüçyüs'ün kendisi eşraf tandır. Şehzadelerin öğretmeni olduktan sonra "Lu" hükümetin-ni bakanı olmuştur. Lao-Tsu'da asilzadedir. Hem Çin hükümeti nin devlet senet ve belgelerinin hazinedarı oldu hem de sonrala rı irfan, bireysellik ve ruhsal devrim ile uğraştı.
Eşraflık Lao-Tsu'da irfana yöneliş, Konfüçyüs'te ise gelenek çilik şeklinde beliriyor.
Bu dinlerin her ikisi de refah ve Aristokrasiden doğmuştur. Bu, istisnasız olarak ümmetin -yani halkın- bağrında kaynayan ibrahimî dinlerin aksine bir durumdur, ibrahimî dinler, yapıcı, dünyaya yönelici, değiştirici ve devrimcidir.
Eğer Lao-Tsu ve Konfüçyüs'ün mektepleri birleştirilseydi, mükemmel bir mektep olurdu.
Ama hurafe, büyücülük ve asılsız şeylere batmış olan -hura fe ve büyücülük Taoizm'de şiddetle artmıştı- Çin düşüncesini, Konfüçyüs kurtardı ve sosyal yaşama kavuşturdu.
Ondan önce Çinli'nin bütün kaygısı "ölülerin ruhuna nasıl hizmet edebiliriz" düşüncesi idi. Öğrencilerinden biri bu soruyu hocası Konfüçyüs'e sorunca, Konfüçyüs dedi ki: "Evlât! Sen can lılara nasıl hizmet edileceğini bilmiyorsun. Hayatta oldukların da senden bir.hizmet görmüyorlar, öldükleri zaman anlara

nasıl hizmet edebilisin?"
192

Tekrar sordu; "Ölümden sonraki hayatı bize söylemiyor musun?" cevaben şunu işitti: "ölümden önceki, şimdiki hayatı tanımıyorsun, o halde ölümden sonraki hayatı sana nasıl tanı tayım?"
Ondan Ta ocu ibadeti, sihir ve büyüyü yerine getirmesini istedikleri zaman şöyle diyor: "Benim hayatı, ibadetimdir."
Bu dünyadaki yaşama yöneliş Çinli görüşe olumlu, akılcı ve yapıcı bir yön ekledi. Ama Taoizm'de olan maneviyat ve fazilet tekrar aldı. Çünkü her ikisi tek başına tahrip edicidir, ama ikisi nin terkibi yapıcıdır. Eğer Konfüçyus ve Lao-Tsu'nun şahsiyetle ri bir liderde toplanırlarsa, o şahıs mükemmel bir lider olur. Konfüçyus ve Lao-Tsu mekteplerinin toplamı ve terkibi, mü kemmel bir mektep olarak bir insanın ihtiyacını karşılayabilirdi.
- Biige, insancıl ve mükemmel insanın taraftan oluşu:
Konfüçyus gelenekçi. Aristokrat ve bu esaslara dayanan dü zenin taraftarıdır. -Daima egemen sınıfın çıkarlarını savunan bir düzen-. Aynı zamanda insancıl ve mükemmel insan taraftarı bir bilgedir. Şahsiyetinin açıklığa kavuşması için, onun hayatından bir örnek veriyorum:
Öğrencileri ile bir sahradan geçiyordu. Çölde bir mezarın başında ağlayan bir kadın gördü. Bir öğrencisinden kadının ha lini sormasını istedi. Kadın: "Bu benim kocamın babasının meza rı, dedi. Bu topraklarda çok sayıda bulunan vahşi parslar onu öldürüp, yediler."
Öğrenci, diğer bir mezara işaret etti. Kadın: "O da benim ko camın mezarı. Bu arazilerde ziraatle uğraşıyordu; onu da pars parçaladı" dedi.
Öğrenci diğer bir mezarı daha gösterdi. Kadın: "O da benim oğlumun mezarı. Onun kaderi de babasının ve dedesinin kaderi gibi oldu. Bu son mezar ise kardeşimin mezarı, onu da diğer bir parsın pençesi parçaladı."

193
Öğrenci geri döndü, işittiklerini hocasına anlattı. Konfüçyus öğrencisinden böyle tehlikeli bir durumda niçin burayı terk et mediğini, parsların, yırtıcı hayvanların olmadığı bir yere göç et mediğini sormasını istedi.
Kadın şöyle cevap veriyordu: "Bu toprakların hükümeti adildir, kalmamın sebebi budur."
Konfüçyüs burada kültür ve düşünce tarihi açısından çok değerli bir cümle söylüyor:
"Talebelerim! Şunu hiç unutmayın: Zalim hükümet, parstan daha vahşidir."

Hüseyniye-i İrşad'ın İlmî ve Dinî Araştırma Dersleri Dizisinden

ALTINCI DERS
28/3/1350 (1971)

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun.."

195
Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

HİNT
Bugünkü derslerin başlangıcında, bir defa daha öğretmen-vari bir ilmî tavsiyem var. O da şu: "Öğretim ile tebliğ arasında fark vardır." Tebliğ: Bir mesajı bildirme, açıklama, izah etme ve o mesajı ispat etme esasına dayanmaktadır. Ama öğretimin iki aşaması vardır.
Öğretimin İki Aşaması
Öğretimin birinci aşaması; öğretmen ve öğrencinin bir fit bir eseri doğru ve görüş belirtmeksizin anlamalarıdır. Bi ideoloji veya bir dini...
Birinci ilmî araştırma aşamasını, doğru ve emin olarak geçirebilelim. İlmî ve fikrî riyazet ile itikadı ve keyfî kalıplardan ge leneksel ve terbiyevî yönelişlerden hatta dünyevî meselelere, dinî, sosyal, sanatsal, duygusal hayat meselelerine oranla, sahip olduğumuz inançtan dışarı çıkalım. Bütün bedenimizle hür an layışa hazır olalım. Bir dini veya eseri kavrama, anlama anında ruhumuzun bütün duygusal boyutlarını bir boyut yapalım.
Eğitimin ikinci aşaması: Birinci aşamadan geçmiş olan biz ler; meselâ bir dini, o dine inanan ve onu tanıyan bir âlim gibi anlamışız ve o din hakkında hüküm vermemize izin vermekte dir. Kabullenelim-kabullenin ey elim, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyalım, inceleyelim, bir kısmını kabullenelim, bir kısmını red.. Her halükârda, her çeşit tartma değerlendirme izin ve ruhsatına sahibiz.
Alınacak birinci aşamadan geçtikten hemen sonra ilmî ba kımdan hiçbir hüküm verme hakkına sahip değiliz. Çünkü bu aşamada kendi inançlarımızın esasına göre o meseleleri ortaya koyamayız {koymamız gerekir). Eğer ortaya koyarsak, avamdan biriyiz, araştırmacı bir âlim değil.
Jojman De Fot ve Jojman De Valure
Yaptığım bütün araştırmalar için -gerek bu sınıfta gerekse diğer sınıflarda- veya incelediğim her kitapta ve tartıp ölçtüğüm her eserde ilmî işin iki metodu var. Şimdi onlardan bahsede ceğim.
Bir aşamanın teknik ve resmî kavramı {Jojman de fot)dur. Diğer aşama ise (Jojman de valure) veya De valure-dir. Jojman hüküm verme ve karar verme anlamındadır. (Fot) ise olup- bi ten şey, zahirde olan şey ve gerçek olan anlamlarına gelir.
Birinci aşamada: Jojman de fot aşamasında "fot veya rotları" (gerçek veya gerçekleri, bulunanları) inceliyoruz, araştırma aşa masını geçiriyoruz-
İkinci aşamada yani Jojman ve valure aşamasında, tanıdı ğımız şeyi değerlendiriyoruz, iyi ve kötü diyoruz, ona İnanıyo-

196

iruz veya inkâr ediyoruz. İyi veya kötü olduğuna, hak veya bâtıl olduğuna hükmediyoruz.
Avamdan olan, bu İki aşamayı birbirinden ayırıp teşhis ede mediğinden hemen başlangıçta Jojman de valure başlıyor. He nüz başlangıçta değerlendirmede bulunuyor. "İyi" veya "kötü" diyor, "hayır" veya "şer" diyor, "inanıyor" veya "inkâr" ediyor, "seviyorum" veya "sevmiyorum" diyor. Bu, öncelikle Jojman de fot'la başlaması nedeniyledir. Bununla başlayıp gerçeği ve bulu nanı olduğu gibi tanıması gerekirdi.
İslâm'ın İran'a Girişi
Meselâ, İslâm'ın İran'a girişi konusunda araştırma yapıyo ruz. Bazı bilginlerin hemen başlangıçta Jojman de Valure giriş tiklerini görüyoruz. Diyorlar ki: "İslâm İran'a gelince İran'ı ihya etti, büyük bir medeniyet meydana getrdi, İranlıları doğru yola hidayet etti..."

Bu hemen başlangıçta Jojman de valure aşamasına varmak ve İslâm'ın bütün eserlerini İran toplumunda başlangıçta güzel saymaktır. Veya hemen başlangıçta İslâm'ı kötülemeye başlıyor ve diyor ki: "İslâm, milliyetimizin bütün bağlarını kopardı ve geçmişimizi yok etti. Ahlâk bozuldu: Arapların egemenliği altı na girdik..."
Bu şahıs da Jojman de valure ile düşünmüştür. Jojman de fot aşamasından geçmeden değerlendirme yapmıştır.
İslâm Hakkında Birinci Metodla Araştırma
Ama bir araştırma metodunda hem inkâr edenin hem de inananın İslâmla ilgili olumlu ve olumsuz düşüncelerini bir ke nara bırakmaları gerekir. Eğer dindar, dine karşı -veya dinsiz-müslüman veya gayrı müslim ya da diğer bir dine inanıyorlarsa bile onlar için fark etmemelidir. Mensup oldukları din, onların araştırma yöntemini ve varacakları yeri etkilememelidir.
"Jojman de fot" aşamasında, meselâ eğer İslâm'ın İran'a giri şinin ve İran üzerinde bıraktığı etkileri incelemek istesek, Sasa-

niler döneminde İran'da kaç üniversite, kütüphane, âlim, dâhi, filozof, tabiat bilgini, doktor ve sanatkârın olduğunu gösterme miz gerekir. Sonra Hicrî birinci, ikinci ve üçüncü asırlarda öl çüm yapıp tekrar kaç üniversite, kütüphane, öğrenci ve öğret mene sahip olduğumuzu ve nasıl idare edildiklerini gösterme miz gerekir.
Bu asırlarda kaç dâhinin olduğunu ve daha çok hangi branşlarda -edebiyat, fıkıh, felsefe, sanat- dâhiliğin zirvesine ulaşmış olduğunu görelim.
Bunların hepsini istatistikle ve olan bilgilere dayanarak he saplıyoruz.
Burada ben ister İslâm'a taraftar olayım, ister muhalif ola yım, ister inanayım, isterse inanmayayım hiç fark etmiyor. Çün kü her durumda ve her inanç ile araştırıldığında Hicri birinci asırda onsekiz üniversitenin olduğu görülür. Bu onsekiz üniver site de fot'tur.)
Hicrî ikinci ve üçüncü asırlardaki büyük matematikçileri mizle ilgili bir listeye sahibiz. -Rical kitabından çıkardıklarımıza dayanarak- Elimizde bir tane de büyük şairlerin ve ediplerin lis tesi var. -Bunların divanları var ve isimleri tezkirelerde geçmek tedir.- Sanatkârların, mimarların, çini ustalarının, çeşitli deko rasyon sanatkârlarının bir listesi var. Mantıkçıların doktorların, müzisyenlerin, fakihlerin, yazarların ve çevirmenlerin birer lis tesi var.
Bunların hepsi "fof'dur. Ve çeşitli inançlar için eşit ve ay nıdır.
O halde Hicri birinci asırda bulunanları incelemekle ve Sa-sani hükümetinin son döneminde bulunanları incelemekle onla rı birbirleriyle karşılaştırmakla Jojman de fot aşamasından geçtik. Bu olayın, olumlu ve olumsuz değerlerini tartıp Ölçebiliriz, değerlendirip hüküm verebiliriz,. İslâm'ın İran'a girişinin bir hiz met mi ihanet mi olduğunu, medeniyet mi, vahşet dönemine mi dönüştüğünü tespit edebiliriz.

İlim ve ahlâkî fazilet ortamını, bilgi, felsefe, sanat, sosyal kudret, teşkilatlar, iktisadî, hukukî ve sosyal kurumları yukarı düzeye çıkardı, sarstı ve bozdu.
Bu inceleme ve değerlendirme sonunda karar vermemiz ve hükmümüz ilmîdir. Bu son aşama yani hükmü ve karar verme aşaması, (Jojman de valure)dır.
Jojman de fot aşaması, âlim için zarurî ilk aşamadır. Usulen araştırma ve ilim buradan başlar. Fotlar -Mevcut dış gerçekler ve bulunanlar- tanınmadan ilmin başlaması mümkün değildir. Bu aşama (Jojman de fot), nefs ile cihat ve ilmî cesaret aşaması dır. Cesaret ve gözüpeklik sadece yumruk vurma ve kılıçla dö

vüşmeye özgü birşey değildir. Ruh, düşünce ve ilimde daha üs tün ve daha büyük bir cesaret ve gözüpekliğe ulaşırız.
Carlyl'in İslâm Hakkındaki Araştırması
Carlyl'nin İslâm Peygamber hakkındaki araştırması, ilmî ce sarete bir örnektir. Cariyi gibi dünyada kalemden başka birşeyi olmayan, onse-kizinci asırda, yüksek sosyal mevki, ahlâkî şöhret, ilmî ve edebî şöhreti, bütün topluluklardaki nüfuz ve sevilmesi ile kilisenin bütün büyük kudretlerinin İslâm Peygamberi aleyhine seferber edildiği, daima itham, hakaret yaydığı bir dönemde; İslâm ülke lerinin sömürülmesinin başlandığı bir dönemde; batının bütün yönlerden İslâm toplumunu, İslâm dinini, tarihini, kültürünü ve şahsiyetlerini ezdiği, yok etmeye çalıştığı bir dönemde, İslâm'a karşı böylesi kara görüşün ve kötümserliğin olduğu bir zaman da "Cariyi" gibi bir insan, onsekizinci asırda İngiltere'de bir âlim, en yüce ve en güzel tabirlerle ve bir âlimin ruhsal cesare tiyle bir kahramanın ruhundan daha üstün bir cesaretle İslâm Peygamberini öyle savunuyor, öyle güzel savunuyor ki bütün bu iki asır boyunca hatta bir müslüman bile, onun gibi birşey yazmamıştır. Kahraman budur. Düşüncede kendi konumunda olmamak budur. Haysiyeti, sevilmeyi vb. düşünmeden, bütün bunlara rağmen, hakikata aşık olmak ve onunla yolunda herşe-

yi, canı ve candan da üstün olan haysiyeti kurban etmek, onun sıfatıdır. Araştırmacı "Jojman de fot" aşamasından böyle bir cesarete muhtaçtır. Tanıdığı bir ekolün hakikatini iyi, güzel, sadık ve âlimce, dikkatlice anladığına, derinliğine indiğine emin olması için buna muhtaçtır. Kendi kabuğundan dışarı çıkması, İnanç ve zevkini "geçici olarak" bir kenara bırakması gerekir. İyi ve kötü her şeyden arınmış ve temizlenmiş olması gerekir ki, sadece his setmeye ve "anlamaya" dönüşsün. O zaman bu aşamayı geçirir se -fotları tamamlarsa, üst üste dizerse- inceleme kudret ve liya katinden, fayda aramış ve tanımaya ulaşmıştır. Bütün inançları na zevklerine, düşünce tarzına tekrar dönebilir. Kendi yerine oturup kendi gözlüğü ile değerlendirmeye başlayabilir. Artık hüküm ve karar verme iznini bulmuştur.
İşte biz birinci aşamadayız -Jojman de fot'da- Daha çok, sa dakat, cesaret, akıllılık bilgi ve şuura ihtiyacımız var.

HİNT DÜNYASINA GİRİŞ
Şimdiye kadar söylenenler, bu dünyaya girmek için girişler di. Dünyanın eski dinleri tarihine, en derin, en hassas, en şiddet li ruhsal yönelişlerin olduğu dünyaya giriş için.
Hint, iki bin yedi yüz -iki bin altı yüz hatta üçbin yıllık tarih boyunca, medeniyet, kültür, tasavvuf ile kaynayan bir irfan kay nağıdır.
Hint ruhunu tanımak, aklî bakımdan oldukça zor bir iştir. Çünkü Hint, şimdiki aklî idrâkımızla zor anlayabileceğimiz bir sırra sahiptir. Çünkü Hintli ruhun ve duygunun bu tadını tat mak, bu ruha yaklaşmak büyük bir çaba ister. Ancak o zaman üç bin yıl sonra etrafında dönmüş olan Hint ruhunu -çeşitli bo yutları, mektepleri ve dinleriyle- anlayabiliriz. Bu çabanın bu lunması, çeşitli devirlerdeki Hint irfanî mektebini ve çeşitli Hint dinlerini anlamanın anahtarıdır.

Hint ruhunun dünyasına yol bulma konusunda ikinci prob lem, o ruhun tek yönlü olmasıdır. En şiddetli ve tek yönlü dinî ruh, Hintli ruhtur. Tek boyut ve tek yöneliş şiddetli bir yöneliş, abartma ve aşırı bir yapıya sahiptir. Hint dini ruhunun

dünyada ortaya koyduğu bütün güzellikler, Hİntli dîni tek yönlü düşün mesinin neticesidir. Hint tarihinde ve medeniyetinde gördüğü müz bütün yıkılmalar ve zaaflar da Hintli dini ruhun tek yönlü düşünmesi ve bu düşünceye dalmasının neticesidir.
Büyük sanatkârların işinde de böyle bir problem var. Öyle sanatkâr vardır ki bir saat resim yapar, bir saat spor yapar, bir saati de sosyal ve siyasî işlere ayırır, birçok saatlerini de dostla rını görmeye, onlarla görüşmeye ve yararlı şeyleri düşünmekle geçirir. Bu çok yönlü olmaktır. Eğer bir işi biter ve kapanırsa, yaşamak için birçok bahanesi daha kalıyor. Ama ressam Van Gogh için hayat, sadece resim yapmak içindir, gerisi ise bir hiç tir. Hayatının bütün zaafları, tek taraflı bu çılgınca aşka ve sanat işine batmanın neticesidir. Bütün sanatsal ve duygusal değerler, bütün o ruhsal yükseliş, sanatını dopdolu yapmıştır. Bu da böy lesine bir Hintli ruhun benzer neticesidir.
Aryaîlerîn Hint, İran ve Avrupa'ya Göçleri
Hint irfanı ruhunun ilk tecelli ve coşkusuna ulaşmak için. Arya il eri tanımamız gerekir.
Aryaîler beyaz derili bir kavimdir. Hazar denizinin kuzey bölgelerinde, Avrupa'nın kuzeyinde veya Türkmenistan bölge sinde M.Ö. 17. 16. asırlardan 12. asra kadar yaşamışlardır. Yani 3300 ile 4000 yıl önce çeşitli kabileler ve gruplar şeklinde yaşa mışlardır. Nöbetleşe bir şekilde, Hint tarafına doğru indiler. İran'ın yüksek ovalarına ve çöllerine girdiler. İran ve Hint Aryaîleri'ni oluşturdular. Başlangıçta ayrı devlet değillerdi, bel ki birbirine yakın düşünen çeşitli kavimlerdi. Bu yüzden ilkel Hint ve İran dinlerine baktığımız zaman benzer tanrılar görüyo ruz, isimleri de benzer isimlerdir. Benzer inançları olan, hatta ortak bir dilleri olan iki millettir. Eski Farsça ve Sanskritçe bir dilin iki lehçesidir. Sonraları Aryaîler iki kısım oldular ve iki ül kede -İran ve Hint- yerleştiler. Çünkü coğrafî açıdan birbirleri n-

den ayrı kaldılar, dil açısından da ayrıldılar. İran ve Hint milleti ni oluşturuyor. Göçlerinin devamında sonra batı tarafına, Yu nan ve Roma'ya ulaşıyorlar ve batılı medeniyetleri meydana ge tiriyorlar.
Büyük Medeniyetler Hicretten Doğmuştur
O devirde göç etmiş olan bir Hintli ve Avrupalı ırk var. Göç ettiler, büyük Hint medeniyetini, büyük İran medeniyeti büyük Yunan ve Roma medeniyetini inşa ettiler.
(Bu, Hüseyniye-i İrşad'da "Medeniyet ve hicret" adıyla yap tığım bir konuşmaya ait nazariyenin örneklerinden biridir. Usulen medeniyet, hicretten doğmuştur. Kendi topraklarında kalmış olanlar ve kalıcı olanlar, yıkılmış ve çürümüşlerdir. Hic ret etmiş olanlar, sadece ülkelerini topraklarını değiştirmekle kalmamışlar belki kendilerini de bambaşka yapmışlardır. Ken dilerini ve huylarını değiştirmekle vahşilikten medenîleşme aşa masına girmişlerdir. Sonra ardarda dinler, kültürler, sanatlar ve büyük toplumları inşa etmişlerdir.) Bu muhacir Aryâi kavminin asıl ocakları olan Hind'de hareket, yapıcılık hazırladıklarını gö rüyoruz.

Batılı Sosyologların Deviminde HİNT TENBELLİĞİ
"Hint tenbelliği" diye sosyolojik bir hüküm var. Bu sıfatı kullananlar daha çok batılı sosyologlardır. Hint haleti ruhiyesi bu açıdan sakin, gayretsiz ve hareketsizdir. Kendi içinde daima tabiat ötesini düşünür. Aryaîler, Hint topraklarına vardıklarında burası bereket dolu bir yerdi, sık ormanlarla kaplıydı. Deniz on-ların emrindeydi, yiyeceklerini temin etmek için çetin taş, dağ ve topraklarla mücadele etmeleri gerekmedi. Çok sayıda ırmak lar vardı. Bizim

çöllerimizin aksine. Meselâ, bizde 200 metre eş men gerekir ki bir damla suya ulaşabilesin! Toprakları iş yap madıkları halde, susuzluklarına cevap veriyordu. Ağaçları ken diliklerinden meyve veriyorlardı. Böylesi hazır ve çaba gerektir-
202

meyen bir dünyada, sanat meydana gelmez. "Ben" şekil almaz. Bu durum, medeniyeti, insan ile tabiat arasında kavganın olma dığı yerde, insan durgun, atıl ve tembel olur.Örneği Rızaiye gö lündeki iki adadır. Haberini gazeteden mutlaka okumuşsunuz dur. Düşman ve avcı korkusu olmadan yaşayan hayvanlar, evcil hayvanlara ve kuşlara dönüşmüşler. O zekilikten ve hareketli likten bir eser kalmamış, hatta başlarını bile çevirmiyorlar. Yan larına ne varırsa varsın, kuşlar, uçmuyorlar bile! Öyle ki orada âdeta ölüm sessizliğine bürünen yırtıcı, vahşi hayvanları bu hal den kurtarmak için ada hayvanlarının harekete geçmelerini teş vik etmeyi bile düşünmüşler. Yumuşaklık ve uysallıkları ile mü cadele edip, bir hareketlilik meydana getirip nesillerinin tükenip bitmesini engellemeye çalışmışlardır.
Bu yöntem ve kanun geneldir. İstisnası oldukça fazla ol makla beraber bunu doğrulayan konular pek çoktur.
Dopdolu tabiat sofrasında yiyen Hintli ruhun iktisadî açı dan ihtiyacı temin edilmiştir. Derin düşünce, hayal, içe yöneliş, cezbe ve coşku ile bezenip süsleniyor ve bunlarla uğraşıyor. İn sanın bir işi olmadığı zaman, hayallere ve soyut düşüncelere müptela olur. Çevrenin ve günlük hayatın dışında düşünür. İşin durumuna ve mevcut fikrî yönelmeye uygun olarak, manevi yatının da boş hayalinin de gelişmesi mümkündür.
Ekonomik ve Mânevi Meselelerin Birbiriyle Bütünsel Bir İlişkisi Yoktur
Bu bir sınıra kadar doğrudur. Avrupa burjuvazisi sınıfına baktığımızda; sanatının, fikrinin, felsefesinin soyutlanmaya doğ ru gittiğini görüyoruz. Ekonomik açıdan ihtiyaçları temin edil miş soyut zihniyetler; belirsiz dertler ve ruhu cüzzam hastalığı gibi yiyen, isimleri belli olmayan eziyetler...
Avrupa burjuvazisi bu eziyetlerin, kavramların, böyle sana tın ve bu düşünme biçimlerinin peşinde gidiyor. Ekonomik açı dan ihtiyaçları giderilmiştir. Ama işçi sınıfı, eziyet, açlık, ihtiyaç, borç, arzular ve noksanlıklarla, kuşatılmıştır. Hayata karşı dai ma gerçek, maddî ve objektif düşünür.

203
Ne dertsizlik dertlerine müptela oluyor. Ne müphem üzün tülere duçar oluyor. Ne de belirsiz eziyetlere sızlanmalara... Çünkü sızlanmaları açıktır, dertleri bellidir. Hintli ruh böyle yetişmiştir. İçe, kuramcılığa yönelen bir-ruh. Dış dünyayı elde ettiği için, iç dünyaya yönelmiştir.
Bütün bunlar Hintli ruhun karakterleridir. Ama bütün açık laması budur, denirse bundan şüphe ederim. Eğer böyle olsaydı ve bu söz tamamen doğru olsaydı Kuzey Amerikalı kızılderilile-rin Hint halkından daha derin, daha ruhanî daha soyut düşün celi, daha güzel duygulu olmaları gerekirdi. Çünkü orası Hint topraklarından çok daha bereketli ve bol ürünlüdür. Şimdiki Amerikalıların irfan, tasavvuf ve maneviyata yönelen kimseler olmaları gerekirdi. Ama durumlarını görüyoruz!
Hint'ten böyle bahsedenler ve ekonomik ihtiyaçların sağlan mış olmasını irfana, ruha ve içe yöneliş sebebi sayanlar ve onları tenbellikle niteleyenlerin kendileri tenbeldir. Çünkü çok karma şık bir mesele olan insan ruhunu böyle basit -ellerine ne geçerse onunla- açıklıyorlar ve âdeta bir keşif(!) yaptıklarına kendilerini inandıryorlar.
Aryaîler'in Ataları Yerlilere Karşı Kaba ve Acımasız Davranmıştır

Aryaîler'in Hint ve İran'a girişlerinden Önce, buralarda bi raz daha koyu renkli yerli kavimler yaşıyorlardı. Şimdi de Kirman yakınlarında bunlardan bir grup yaşıyor. -Bunlar daha çok Zerdüşt dinindendir.- Irk bilimciler, muhtemelen bunların Iran Aryaîler'inden önceki yerliler olduğunu sanıyorlar. Hint'te de "Paryalar" veya "Deravidiler" var. Bunlar (kast) olarak adlan dırılıyorlar ve necis bir gruptur! Bunlar, yerlilerden arta kalan lardır ve Hint topraklarının asıl sahipleridir. Bunların ecdadını Hint Aryaîleri katletmiş veya köle edinmişlerdir. Son araştırmalar, "Deravidilerin" (bugün necis, pis olarak isimlendirilenler) Âryaîlerin girişinden üçbin yıl önce çok parlak bir medeniyete sahip olduklarını göstermiştir. Ama, çok haşin
204

ve acımasız bir kavim olan Âryaîlerin saldırısıyla medeniyetleri, geçmişleri ve izzetleri hep ortadan kalktı.
Âryaîler yerli kavme karşı hem İran'da,!, hem Hint'te acıma sız ve tam bir katılıkla davrandılar. Âryâi ruhunun kabalığı ve haşinliği konusunda İbrahim-pur Davud gibi Âryâi ırkçısı olan bir adam bile "Bijen ve Menije" adlı eserinin Petrol Şirketince yapılan baskısına şöyle yazıyor: "İran'ın bazı güney ve güney batı lehçelerinde Âryâ ve Âryaî kelimesi kan döken, haşin, vah şi, insan öldüren ve katil anlamlarına gelir. Bu kelime Âryaîlerin İran yerlilerine saldırması döneminden kalmıştır ve o dönemin hatırasıdır. Buda ve Budist yazarlar usulen Âryâ kelimesini mu kaddes, yüce, asalet ve soyluluk dolu olan anlamında kullanı yorlar. Hatta manevî meseleler için meselâ, "Âryaî bir söz", "bu Âryaî bir duygu", "bu Âryaî bir düşüıv", "bu Âryaî bir insan dır" diyorlar."
Anlaşıldı ki, Âryâ ve Âryaî kelimesine vermiş oldukları ha şin, katil, kan dökücü, merhametsiz anlamlarına karşı, Aryaîler, bu kelimelere asil, şerefli, yüce,büyük, seçkin ve mukaddes an lamlarını zoraki yüklemişlerdir!

HİNT VE İRAN ÂRYAÎLERİN DİNLERİ

Âryaîlerin Hint ve İran'daki ilk dinleri Totemizm, Fetişizm, Animizm (ruha tapıcılık) Büyücülük ve tabiat eşyasına tapma gibi ilkel dinler olmuştur. Bedevi dinler konusunda söyledikleri miz, Âryaîlerin dinleri konusunda da geçerlidir. Bunlar o genel kanunları doğrulayan şeylerdir. Bu yüzden ikinci defa aynı izahları yapmıyorum.

VEDA DİNİ

"Veda dini, Hind'in eski medenî ve köklü dinidir." müşahhas, medenî bir dinden bahsettiği za man "Veda" dini ile karşılaşıyoruz. Veda dini Hind'in en eski

205
köklü ve medenî dinidir. Brehmen, Cinizm, Sitizm, Buda dini vd. hep "Veda" dininin değişmiş, reform ve ıslaha uğramış şe killeridir.
Bütün bu dinlerin ortak esasları "Veda" dininin esaslarıdır. Eğer "Veda" dinini anlarsak, sonraki bütün dinlerin temel esas larını anlamış oluruz.
Veda dininde, Totemizmin bir kısım etkileri vardır- Bunla rın bu dinin, ileri dinler (İbrahimKdinleri gibi) ile, bedevi dinler (Totemizm, Animizm ve Fetişizm gibi) arasında bir vasıta olma sına işarettir.
İnek ve Diğer Âryâ Totemleri
İnek, Hint'te kutsal bir hayvandır. Zerdüşt metinlerinde kutsal bir nehrin kenarında iki yeşil kamış olduğunu görüyoruz. Biri nehrin bu tarafında, diğeri o

tarafında. Buradan "Kıyûmers" -ilk insan- ortaya çıktı oradan da inek. O halde Zerdüşt dinine göre, ilk İnsan ile ilk inek aynı anda doğmuştur. İneğin Zerdüşt ve Hind dinindeki fonksiyonu, ineğin Âryaîler'in totemi oldu ğunu gösteriyor. Büyük ataları inekte canlanmıştır.
İnek başı şeklindeki sütunlar, ineğin totem olduğuna İşaret tir. Kısa bir süre öncesine kadar evlerin kapılarına koçların baş larını koyuyorlardı (Hatta mescitlerin kapılarındaki kulplara koydukları tokmaklara bile). Horasan'ın bazı şehirlerinde henüz mescit kapısının kulpundaki gül demeti diyeceklerine mescidin koçu diyorlar (Koç, Hegâmenşîler zamanındaki totemden kay naklanmıştır).
Hint'te totem şeklindeki inek, bugün kutsal bir hayvan şek line getirilmiştir. Etini yemiyorlar. Çünkü totemin etini yemek, ona tâbi olanlara haramdır. Totem, büyük atanın ruhunun zu hur ettiği yerdir. Büyük atanın etini yemek hiç olur mu?! Uzak-doğuda meselâ, eski Hint ve Çin'de tapınakta yılan vardı, çünkü yılan bu kavimlerin "totemi" idi.
Geçmişte maymun da totem olmuş, maymuna tapılmıştır. Hatta tenasül organlarına tapılan mabetler bile olmuştur. Kısa-

casıHint, acaip, garip ve çok farklı dinlerin kolleksiyonu olmuş tur. Aynı çeşitlilikte, aynı zamanda ortak bir usul ve ruh. Bu çeşitlilik, Hintli dinî ruhun özelliklerinden biridir. Çok karma şık, çeşitli cilve ve tecellileriyle, derin irfanı, dinî ruh ve görüş.

Veda Dini

"Veda" kelimesinin anlaşılmasıyla, Veda dininin esası anla şılmış olacaktır.
"Veda", Veda dininin bütün tarihi boyunca yazılmış olan tüm kitapların adıdır. (Veda dinin Muaftan 900, 800 ve 700 yıl kadar Önce yani bundan 2700 yıl kadar önce doğduğunu tahmin ediyoruz.) Çok hayret edilecek birşeydir, Hint hailemin çoğunlu ğunun inandığı Veda dini gibi bir dinin bir peygamber veya peygamberleri yoktur. Bu dinin va'z edicileri tanınmamıştır.
Bazı Veda metinleri, insanı hayrette bırakacak kadar güzel, derin ve mânâ doludur. İnsan, nasıl olur da bunların gayb ile ir tibatı olmaz diye hayret ediyor.

Sükûnet Veren Bir Din

Âryâ kavimleri, 2800 ila 2900 yıl Önce Hind'e girdikleri za man vahşi, büyüye tapan, totem ist kavimlerdi. Nasıl oldu da birkaç asır sonra, bugünkü filozof ve düşünürleri bile hayrette bırakan metinleri oluşturabildiler.? Hatta Shopenhauer gibi bir adam şöyle diyor: "Upanişadları okumaktan o kadar zevk aldım ki, bütün ömrüm boyunca okuduğum diğer metinlerin hiçbiri bana o zevki vermedi.
Bu kitabı okumak benim için bir zevkti; dinlenmem ve tekâmülüm için bir vesile idi. Sadece yaşadığım dönem değil ölüm ve ölümden sonraki hayata bakışımı da etkiledi.
Upanişadların bazı paragraflarında, yazılarında ve ilâhî lerinde öyle yüce bir irfanı ruh ve düşünce dalgalanıyor ki, "bunlar gayb ile ilgili" diye düşünemeden edemiyoruz. Bunların hangi yolla, kimler vasıtasıyla geldiğini ne ben biliyorum, ne de tarih. Eğer gelecekte bir fırsat bulursam bu metinleri, özellikle

Upanişadlar"ı izah edeceğim. Diğer metinlerde de karşılaştı racağım.
"Veda" yaklaşık olarak M.Ö. 2000-2500 yıl kadar önce yazıl mış olan ilk kitap ve metnin adıdır. Bilgi ve marifet kitabı anla mına gelir.
"Veda" "Videya" kökündendir. "Videya" görüş anlamına ge lir. Görüş ilmî veya basiret. Bir çeşit görüş. Bu "Deri Farsçası" kökenli bir kelimedir. Deri Farsçası ve Sanskritçe'nin bir dilin iki lehçesi olduğunu söyledim. Hinduca ile Farsça arasında

ortak kelimeler pek çoktur. "Diden" (görmek) bu lisanın "diya" kökün dendir. "Bineş" "bina" görmek anlamında olan Fransizca'daki "vevvar" ve gören anlamına olan "vevolian" videya, görüş ilmi anlamındadır. Veda ise bu ilmin kitabı veya marifete özgü kitap anlamına gelir. Aydınlık ile aynı köktendirler. Bu kelimeden ço-ğaltılmışkelimelerdir.

Tevhid, İnsana Açık Görüş ve Şuur Verir

"İslâm Senası" kitabında, "Bütün beşerî sapmaların kökü, ruhsal açıdan korku, menfaat ve cehalettir. Tevhid ise, bu üçünü yok eden bir unsurdur." demiştim. Tevhid, insanı dünyada bağımsız ve Allah'a dayanan bir şahsiyet haline getirir. Böyle bir insan, binlerce tehiike odakla rından bile korkmaz. Gölgelerden, hayaletlerden, insanlardan, gizli güçlerden korkmaz. Çünkü dünyada bir dayak yeri ve ba ğımsızlığı vardır. Menfaat temini için gösterilen her zillet, aşağı lık ve dalkavukluk insanı çirkinleştirir. Hiçbir şey, hiçbir şekilde dalkavukluk kadar insanı bozmaz- Tevhide inanan insan bun lardan uzaktır.

Tevhide inanan, sahip olmak ve korumak için dalkavuklu ğa, iki yüzlülüğe teşebbüs etmez. Muvahhid, dünyayı bir tek parça halinde, şuurluca, iradeli, duygu ve hedef sahibi olarak al gılar. Çünkü böyle bir dünya görüşüne sahip olan cehaletten ko runmuş, ümitsizlik ve karamsarlığa mahkum olmaktan kurtul muştur. Bilinçli, açık bir dünya görüşüne sahiptir.

205

Sapmaların kökü olan bugünkü cehalet ilme karşı değildir. İlmin, bu cehaleti ortadan kaldırmadığı görüyoruz. Çok şükür(!) o kadar çok cahil âlim görüyoruz ki, böyle ilim, cehaleti yok et meksizin insanın zihnine sadece bir miktar ilgi sokuyor.

Bu ilimli cehalet, şuur ve aydın görüşe karşıdır. Çünkü bun ların ikisi birbirinden ayrıdır. Kendini bilme ve aydın görüş, Ebu Ali Sina gibi bir büyük âlimin bile sahip olmadığı birşeydir. Ama Bilâl gibi okuma yazması olmayan Habeşli bir köle buna sa hiptir.

Bu öyle bir görüştür ki, günümüz dünyasında sade bir işçi ve köylünün bu görüşe sahip olabildiğini, ama bir üniversite ho casının, bir sosyolog, bir din bilimci ve herşeyi bilen birinin sa hip olamadığını görebiliyoruz.

İlim, özel kavramları bilmektir. Ama bu bilime, aydınlık ve şuur vermez. Tıpkı bütün evlerin numaralarını ve içinde oturan ların ismini öğrenip, ezberleyerek diğerlerinin bilmediğini bilen biri gibi. Ama bu, bilen kişiye şuur ve bilgi İlmi kazandırmamıştır.

Böyle ilim, ilim değildir dememiz mümkündür. Bu ise sade ce ona ihtiyaç hissetmediğimiz için sözkonusudur. Eğer muhtaç olursak, o da ilim olur. Ve ilme, yasal haklarından ve imtiyazla rından faydalanılsın diye diploma veriyorlar! Bu görüş, insan larda meydana gelen sanat, felsefe ve teknik ötesi ilim eğitim ve öğretimle bir ilişkisi olmayan ilimdir.

Kim Sokrat'ın "Sophîa"sına Sahip Olursa; Sürçmez

Bu ilmi, Sokrat'ın "Sophia" olarak isimlendirdiği ilimdir. Di yor ki: Biz hepimiz "Sophia"nın peşindeyiz,, "Sofist" olmaya ça ba harcıyorum.

Pisagor diyor ki: Sofist olamıyoruz ve "Sophia"ya ulaşamı yoruz. Biz "Philosophia"yız. Yani "Sophia'yı sevenler. Bilgiyi arzulayıp sevenleriz. Fakat ona ulaşamıyoruz. Çünkü o, çok yük sektir.

209

O halde Pisagor'un nazarında böyle yüksek olan ve ele geç meyen ilim, revaçta olan ilim değildir. Revaçta olan ilme ulaşıla bilir ve tecrübe edilebilir.

Sokrat ve Pisagor'un maksadı maveraî bilgidir, maveraî gö rüştür. Sokrat'ın

deyimiyle: Kim Sophia 'ya sahip olsa asla sürç mez.
Bunun ilim ötesi, maveraî bir görüş olduğu açıktır. Ahlâkın, gidişatın, fıtratın ve insan huyunun üzerinde etkide bulunur. İn-Sanm kontrol edicisi ve mükemmeleştiricisidir, âlimleştiririsi değil.

Eski İran'da Beyaz Akıl

■

Eski iran'daki Zerdüşt gibi büyük şahsiyetler ve bazı anla yışlar için "beyaz akıl", "kutsal akıl" "spend dermez" veya "spend men" diyorlar; yani "beyaz ben". "Men" yani "mantalite", görüş, görüş sahipliği. Yunan'da "Sophia" dedikleri şey. O halde beyaz görüş ilmî, felsefî ve sanatsal görüşten ayrı bir şeydir. Siyah gö rüş olması da mümkündür.

Aydınlık Bağışlayan Kutsal "Videya" Kıvılcımı

Bu, Hint'te "Videya" olarak isimlendirilen görüştür. Bu ne denle "Videya" insanın anlayışının ve duygusunun derinliğinde bir çeşit özel görüş ve kutsal aydınlıktır. Kıvılcım çakınca evre nin hakikatlarını insanın saf ve temiz içine yansıtmaktadır. O zaman insan, o aklın ve o görüşün gücü ile hakikati bulabilmek te, kendisinde hakikatları hissetmektedir. Hakikat insanın içinde yer edinir. Hakikat ile kendisi arasında yakınlık duygusu hisse der. İnsan olduğu için zatî değişim gösterebilmektedir.
Bu, "Veda" dinini ve "Veda" kitaplarının, hep "Videya"nın peşinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân'da İlim ve Hikmet Nurdur

"Sophia", Kur'ân'ın "hikmet" olarak adlandırdığı şeydir. Hatta eğer ilim diyorsa bile, yine hikmet anlamınadır. Bir

rivayette şöyle denir: "İlim bir nurdur. Allah (onu) dilediğinin kalbine koyar."
Bu ilim, Mevlâna'nın bahsettiği adi ilimlerden değildir.
Bu nurdur, o ise bir araçtır. Bu nurdur hidâyet ediyor, o bir araçtır güç veriyor.
Bu Prometheus'un insana bağışladığı mave-raî bir aydınlıktır.

Hikmet Mü'minin Yitiğidir

Bu hikmettir ve "hikmet mü'minin yitik malıdır" el-hikmetü dallehü'l-mü'min". Bazıları "Dallehu'yu sapıklığa uğratıcı anlamını vermişlerdir. Bunun sebebi şudur: Sonraki asırlarda hik meti Yunan felsefesi anlamına almışlardır, ki bu felsefe sapıklığa düşürücü olmuştur. Bu anlam, Yunan felsefesi için doğrudur da. Halbuki hikmet, Kur'ân'ın metninde var. Yunan felsefesin den arınmış ve temizdir.
Mü'minin felsefe ötesi kayıp malı anla mındadır. Yani iman, kudret, "videya", "Sophia" ve "kutsal be yaz aklı" aramaktan ibarettir.
Veda dininin deyimiyle; "Videyâ'yı taşımayan, ondan uzak olan, görüşle beraber olmayan her ilim "Âvidyâ"dır, cehalettir. Cehalet ilmi kör ilimdir.

Veda ilâhîsi

Veda ilâhîsinde daima "böyle işit" deniyor. Dün geceki ince lememde birden şu noktayı anladım; Vedâlarda ilâhîler, daima bu tarzda başlıyor veya bu kavrama dayanılıyor. "Bu söz işitil-miştir", "böyle işit", "işit", "falan üstat birinden işitti". Yani İşit meye, işitme duygusuna, kulağa dayanılmaktadır-
Vedâ'nın işitmeye ve işitme duygusuna dayanması çok has sas bir konudur. Bu benim için çok önemlidir. Her ne kadar ilmî dayanağı bilmiyorsam da. Yeni anladığımdan bunu çok önemli olarak hissedebilirim. Belki de gerçekten önemli oluşundan bu hisse kapılıyorum.
Farsça'da bu türden çok sayıda deyim vardır. Meselâ: "İnsa nın kulak yoluyla şişmanlaması" veya"söz duyan adam", Bun-

211
dan da kulağa önem veren Özel bir görüşün olduğu anlaşılıyor. Doğru anlayan, doğru gören, doğrulayıcı... adam denmiyor. Söz işiten deniyor da söz söyleyen denmiyor. Burada şimdi "Mc Do-ulin" teorisini daha iyi kavrayıp önemini anlıyorum.
Mc Doulin Teorisi
Mc Doulin Teorisine göre öğretimin ilk aşaması, kulak ve işitme yoluyladır.
Mc Doulin'in "İnsanlık Tarihinde Kültürlerin, Eğitim ve Öğ retim Tipinin Değişmesi" isimli bir teorisi var. Diyor ki :"İnsanî kültürlerin değişmesi tarihi; (eğitim-öğretim, ilim ve marifet) üç dönem katetmiştir. Birincisi, kulak dönemi/işitme dönemidir." Yani ne bir kitap ne okuma, ne de yazma olmuştur. Meselâ, bu dönemin şairi, ne bir divan okumuştur; ne kitap, ne mektup, ne gazete, ne makale. Gözle birşey (bilgi) edinmemiştir.
Cahiliyye Dömeminde İşitmeye Dayalı Öğretim
İmru'1-Kays gibi Arap cahiliyye şairleri, deve üzerinde çöl de gittikleri zaman, güneşin batış ve doğuşunda, çölün kalbinde şiir söylemiştir. Şiirindeki her konu, Ukaz Pazarı'nda işittiği şey lerdir veya Mescidül-Haram'da, falanca kabile arasında işittiği konulardır. Kısacası onun bilgi ve haberleri işittikleridir, oku dukları değil.
Cahiliyye dönemi şairi, bir yerden bir yere yaptığı yolculu ğunda, şiirlerini ya dostları veya yol arkadaşları için okumuştur. Onlar bunu işitmiş, öğrenmiş ve yaymışlardır.
İslâm'ın İlk Döneminde Öğretim Nasıldı?
İslâm'ın ilk döneminde, Peygamberin (s.a.v.) yazılmasını emrettiği, Kur'ân âyetleri dışındaki konular da böyle idi. Bu on lar için çok zordu. Okuma yazmaları kıttı. Şöyle ki Hazret, Me dine'ye geldiği zaman kâtibi, edebî yazılar için bir Yahudi idi. -Entelektüel henüz meydana gelmemişti, sonra meydana geldi ve işleri bozdu.- Peygamber'in konuşmaları işitilip, kaydedili-
272

yordu, kalbten kalbe dolaşıyordu. Mü'minlerin Emiri Ali'nin (a.s.) hutbeleri (Nehcu'l-Belağa) zihin ve kalblerde dolaşıyordu. Sonraki dönemlerde bu işitilenler, yazıya geçirildi. Konuşmalar, rivayetler, hadisler ve hutbeler tedvin edilip, yazıldı.
O halde yazı ve kitabetin olmadığı, zihinsel ve fikrî kültü rün meydana gelmediği dönem, işitsel dönemdir. Öğretimler, hep işitme ve onu ezberleme kolaydır. Sonra yazı ve kitabe mey dana gelince halk fikirlerini, inançlarını ve mesajlarını işaretler veya kelimeler şeklinde -duvar, kemik, tahta, taş, deri ve kağı dın üzerine yazdı- Bunları artık işitmiyor, okuyorlardı, düşünü yorlar ve fikir yürütüyorlardı. O halde kültür adamlığı böyle işitsel değildir, zihinseldir, görmeye dayanır, nazaridir. Göz, te fekkürün aracıdır, kulak ise anlamı doğrudan alıp zihne ile tendir.
Bugünkü Öğrencilerin Görsel Bilgileri
Eğer bugünkü öğrencilerin bilgilerini gözden geçirirseniz yüzde doksan, defterlere, kitaplara, fotokopilere, teksirlere ve yazılara dayalı olduğunu görürsünüz. İşitmeye dayananı ise muhtemelen yüzde on veya bu civardan fazla değildir. Halbuki bedevi insanın sözünü nakletmesi, daima işitme yoluyladır. O 'dedem şöyle dedi, ben cevaben şöyle dedim.' Bu ise, 'falan ki tap, falan sayfa, falan makale, falan gazete ve dergi' diyor. O, söyleyen ve işten insanların adını veriyor. Bunun kültürünün, zihinsel (ve kuramcı) olduğu bellidir. Onun ise işitsel olduğu. Vedâiar ve Veda kültürü, toplumun henüz zihinsel gelişmeyi ve tekâmülü kazanmadığı, öğretim ve kültürün işitsel olduğu bir dönem ile İlgilidir. İslâm'da

ise her iki dönemi görüyoruz.
Bugünkü Yapay işitsel Öğretim
Mc Doulin diyor ki: "Bugün öğretim ve tefekkür, ikinci defa tekrar işitsel döneme geri dönmüştür. Ama yapay bir şekilde. Devir sinema devri, televizyon, tiyatro... devridir." Bunlar gün geçtikçe kitabın yerini alıyorlar. Pek çok modern toplum bilgile-

rini sinemadan, kasetten, ilmî konferanslardan, tiyatrodan vb.'den alıyorlar. Hatta öğretimde televizyon etkin bîr şekilde sözkonusudur. (İşitsel döneme geri dönüş.)" Bununla varmak istediğim sonuç şudur: Veda toplumu okuma yazma bilmeyen bir toplum gibi, gelişmemiş bir kültüre sahiptir. Dinî kitabı işit meye ve kulağa dayanır. Bu sebeple Mc. Doulin'in teorisine uy gun olarak -yüzde yüz ilmî ve apaçık bir tezdir, bir varsayım değildir- Veda kitabı gibi Kur'ân'ın da, peygamberin ve milleti nin ümmî olması, toplumunun henüz zihinsel öğretim aşaması na geçmemiş olması nedeniyle işitsel olması gerekir, daima ku lağa, işitmeye ve işitilmemiş olmaya dayanması gerekir.
İslâm Peygamberi
İslâm Peygamberi okumamıştır, yazmamıştır, çobanlık yap mıştır.
Kur'ân'da da sarih olarak belirttiği gibi peygamber kendi eliyle bir yazı bile yazmamıştır, okuma bilmiyordu. Bazıları di yorlar ki; okuyabilirdi ama okuma bilmiyordu. -Bazıları diyorlar ki; okuyabilirdi ama okumamıştır! Bu nasıl bir sözdür? Peygam berin son iftiharı onun okuyamamasıdır. Meselâ, "Cambridge" diplomasına sahip olmayı iftihar sananlar, kendi hayallerine gö re Peygamberi de böyle yüceltiyorlar!
Bir beyefendi, bana samimiyetle (!) -ki kendilerini severim-beni, niçin İslâm Peygamberi çobanlar zümresindendir dedim diye ayıplıyordu. "Halbuki eşraftandır", diyordu. Nerenin eşra fı? Kureyş eşrafı mı? Onların bir hayvan derecesinde bile değere sahip olduğunu kabul etmiyorum. Aristo'nun savunduğu bütün dünyadaki sadece yirmi veya otuz aile(!) Bu arada Kureyş asille ri de bizim Mezanin'in hanları kadar değere sahiptirO) O halde eşraflığın Peygamber için ne iftiharı var?
"Okuyabiliyordu ama okumamıştır' demek ne anlam taşı yabilir? Resûlü Ekrem'e (s.a.v.) hangi şerefi kazandırıyor? Onun zamanı ümmîdir, toplumu ümmîdir; hepsinin bilgisi işittikler dir. Toplum bir medreseye bile sahip değildir ki zihinsel aşama-

ya girmiş olsun. Böylesi bir durumda Kur'ân, diğer kitaplara koyduğunuz isimlerin (Meselâ: Farsça bir dilbilgisi kitabını el-Bahru'l Mevac fi Derrehu'd-Dibac diye isimlendirmeleri gibi) aksine sade, mesaj getiren ve tayin edici bir isimdir.
Kur'ân'ın İlk Mesajı "Oku"dur; İşit Değil
Kur'ân, yani okunacak şey kavramının zihinsel dönemin kavramı olduğunu görüyoruz. Gelmiş olan ilk mesaj, derin, hayret verici ve oldukça dikkate değerdir.
Ummi bir topluma tebliğ edilmesi için, ümmî bir insana ge len ilk mesaj işit değildir. "Oku"dur. Eğer işit olsaydı ümmî pey gamber rahat olurdu, 'işitiyorum' derdi, ama "oku"dur. Cebrail vasıtasıyla gelen işitme şeklindeki bir mesaj değil, belki ipek ku maş üzerine yazılan, gözleri önünde bulunan âyetlerdi. "Oku" diyor. "Okuyamıyorum" diyor, boğazını o kadar sıkıyor ki ölü mü hissediyor, bırakıyor ve "Oku!" diyor. Tekrar "okuma bil mem" diyor. Tekrar sıkma, ölüm duygusu ve ferman: "Oku!" Ancak üçüncü defa okuma gücü bulabiliyor ve okuyor. Ve ta rihle

okuma dönemi başlıyor. İnsan, zihinsel aşamaya, fikrî öğ retim dönemine giriyor. Aynı zamanda bu hareketi, bu fikrî ve zihinsel kültür dönemini başlatan kimsenin kendisi ümmîdir; okuma bilmiyor, yazma bilmiyor bundan önemlisi işitsel bir toplumdadır; toplum okuma ve yazma ile aşina değildir.
Kur'ân'ın Zihinsel Öğretim ve Kültürel Sembolleri
Mürekkep, kalem ve yazmak, Kur'ân'da zihinsel ve kültürel semboller gibidir. Hayret verici olan şey, bunların düşünme ve tefekkür değe rine sahip olmasıdır. Yoksa Apollo 13'ün atılışından sonra bunu Kur'ân'dan çıkarmamız gerekmez! Mürekkep, kalem ve yazdığı şeyler... Sembollere dikkat ediniz, hepsi tam olarak zihinsel öğ retim ve kültürel devrenin sembolleridir. Kur'ân'ın diğer bir is mi "Kitap"tır. Alınyazısı, bütün varlık âlemini döndüren şeyin, bütün hakikatların, kanun ve âlemin kanunlarının onda tutul duğu (korunduğu) kitap.

"Levh-i Mahfuz'dur, "Kİtab-ı Mübin'dir, "Suhuf'tur. Kıya met de, hesap ve kitap dönemidir, incelemeler dönemidir. Amellerin tartılması, kader, keyfiyet ve incelemelerin tümü yazıya ve kitaba dayalıdır. Herkesin amellerinin sonucu ve ka deri sağ eline veya sol eline verdikleri kitapta ve bir yazıdadır.
Bu sembollerin hepsi öğretim döneminin sembolleridir. İşit sel ve kulağa dayanan kültür dönemine bağlı olan bu cebri ve apaçık kanunun aksine, şimdiki dönemde söylenen herşey o dö nemin zıddıdır. O dönemin karakterinin zıddıdır, o dönemin milletinin zıddıdır.

SINIFLI HİNT TOPLUMU

Hint inancının ilk esaslarını ve tanrılarını bir diğer oturum da anlatacağım. Şimdi o dinlere giriş olacak birkaç anahtardan bahsedeceğim. Bu, zor olan işimizi kolaylaştıracaktır. Hint top lumunun sınıfsal olması bu cümledendir. Hint toplumunun sı nıflı oluşu Hint toplumu açısından nihayetsiz derecede Önemli dir. Çünkü, Hint toplumu her toplumdan daha çok sınıflı bir toplumdur.
Bugün sınıflar, resmî ve kanunî tekellerini çoğunlukla kay betmişlerdir -gerçi resmen kaybetmişler ama fiilen sahip tirler.-Ama Hint'te henüz "kast" anlamı ile sınıflar mevcuttur. Dünya nın en kuvvetli, en sürekli, en somut sınıfı şeklinde sınıf akımın da ve dünyadaki "sınıfsal toplum" bakımından en belirgin özel liklere sahiptir.
Birincisi: Savaşçı çehreler. Bunlar saldırgan kabilelere lider lik yapıyorlar.
Aryaîler, Hind'e ilk geldikleri zaman, ilkel ka vimleri bir kenara atar ve toplumu teşkil edince sınıfsal açıdan iki çehre belirir. Birisi, saldırgan kavme liderlik yapan sima. Yerlilerin topraklarında yerlilerle savaşır. Yerlileri yok edip ken disi orada yaşama arzusundadır.
Tıpkı Avrupalıların, Amerika'ya göçlerinde yerlilerin ipe çekilmesi, kadınlarının evde hizmetçi yapılması gibi. Acımasız

olan saldırganların, bunların efendileri olmaları gibi. Böyle bir yerin düşünürlerinin malzemesi, hokkabazlıktır. VVestern filmle rinde Amerika'nın keşfedilip ele geçirilmesinde millerin lider lerinin çehresi güzel belli olmaktadır.
Âryailerin İran ve Hind'e göçlerinde de bu savaşçılar, şöval yeler, süvariler ve maceracı küstah halk, basit halktan ayrılmak tadır ve belirgindir.
Hindistan'da bunlara "Kaşeserya", "Kişaterya" veya "Kaça-terya" diyorlar. Savaşçılar anlamına gelir.
Bunlar, Kaşateryalar, işbaşına geldikleri gibi hükümet kuru yorlar, siyasî ve

sosyal kudreti ele geçiriyorlar. Hükümeti vera setle ailelerine geçen şekle dönüştürüyorlar. Kaşetaryalar, Yani Hint şehzadeleri ve sultanları silsilesi, Âryailerin Hind'e gelmesi ile doğan bu ilkel zümreyi göstermektedir.
İkincisi: Halkın ruhsal ihtiyaçlarını gideren "azizler "in çeh resi.
İkinci sima, azizlerin ve kutsalların simalarıdır. Bunlar Hint halkının mânevi ve ruhsal ihtiyacını gidermişlerdir. Aryaîler ör tülü ve gaybî kuvvetlere inanıyorlardı. Daha önce de söylendiği gibi ruhperestlik ve animizm onların ilkel dini idi. Tabiatın; ormanların, ırmak kenarlarının, dağların ve karan lıkların habis ve şerli ruhlarla, cinlerle dolu olduğuna inanıyor lardı. Düşman ruhlarının, başlarının etrafında dolaştığını ve her an kendilerine darbe vurmalarının mümkün olduğuna inanıyor lardı. Hayır tanrıları da vardı. Atalarının ruhları. Kurban, saygı, övgü ve hatırlanmaya muhtaç atalar.
O halde yerlileri teslim alacak ve onların topraklarını zapte-decek savaşçılara, Kaşetaryalara muhtaç oldukları gibi, kötü ruhları ve şer kuvvetleri zaptedecek hayır ve sevgi kuvvetlerini ve tufan tanrısı, buğday tanrısı, yer tanrısı, yağmur tanrısı... gibi büyük tanrıların sevgisini celb edecek şahsiyetlere de ihtiyaç duyuyorlardı. Bu kötü ve şer kuvvetlerin defedicileri, hayır, sev gi ve şefkat kuvvetlerini, tanrıları celb ediciler, Brahmanlar veya ruhanîler idi.

Böylece hemen başlangıçta bu saldırgan kabilede iki sınıf somutlaştı. Biri Brahmanlar, diğeri ise Kaşateryalar.
Üçüncü ve dördüncüsü: Çiftçi ve sanatkâr:
Çiftçiler, yerleşik oturumun seçümesinden ve ziraatın başla masından sonra ortaya çıktılar, üçüncü sınıf sayılıyorlar. Sanatkârlar ve köleler ise dördüncü sınıfı teşkil ediyorlardı.
Şöyle ki, daha önce dediğim gibi sanat işi ile uğraşanlar zi raat dönemlerinde çiftçilerden daha düşük bir makam sahiptir. Bunun örneğini şimdi köylerde ve aşiret yaşantılarında görü yoruz.
Hiç toprak sahibi olmayan çiftçi, efendinin toprağı üzerinde iş yapıyor, sosyal prestij (meselâ) kilit yapan bir demirciden, yu lar yapan bir sanatkârdan veya diğer sanatkârlardan daha üs tündür. Bu yüzden sanatkârları, kölelerle aynı saftan sayıyorlar.
Beşincisi: Âryâi olmayan necis yerliler!
Beşinci sınıf "Deravi d Herdir, yani Âryailerin dışındaki yer lilerdir. Bunlar Âryaî Hint toplumunda yaşayan necis sayılan bir sınıftır. Bunlar şimdi de vardırlar. Gerçi Gandi, ilk defa onları Allah'ın kulları olarak isimlen dirdi ama halk buna inanmamıştır. Şimdi bile efendiler (veya Racalar) bu necis(!) ücretliler para verdikleri zaman parayı yap raksı birşeyin içine sarıp arıyorlar. Veya ellerinde tuttukları tasa atıyorlar ki; nefislere bulaşmasınlar! Çok insancıl olanlarf!) artık yiyeceklerini ormanlar ve necislerin olmadığı yerlere götürüp bırakıyorlar ki, sonra mahrum, yoksul ve aç necisler gelip ye sinler.
O halde Hint'te beş sınıf görüyoruz. Bunlar sırayla, Brah-manlar, Kaşateryalar, çiftçiler, köleler, sanatkârlar ve esnaflar, necis ve yabancı sınıf.
Brahmanlar (Ruhanîler)
Brehmenler, Hint toplumunun en güçlü sınıfını teşkil edi yorlar. Büyücülük ve totemizm döneminde seçkin bir sınıf ol duklarına inanıyorlar. Bunlar insanlar ile ruhlar, gizli ve gaybî

kuvvetler arasındaki aracılar olmuştur. Onların tekelinde olan bir teknik ve fenne sahiptirler. Sonra makamlarının devrini irsî bir esasa dayamışlardır.

Brahmanların En Büyük İşi, Kurban Kesmektir
Brehmenler en büyük görevleri, tanrılar ve iyi ruhlar için kurban kesmektir. Kurban kesmekle sadece tanrıların ilgisini çekmiş olmuyorlar. Belki tanrı ve tanrılar açtır, kan ve et istiyor lar, kurbana muhtaçtırlar. Bu meselenin, ilkel dini ruhun gizle-mi yönlerinde hatta ileri dinlere bile mevcut olduğuna dikkat ediniz. Bu dinlerin kendisinde değil, fertlerin dinî ruhlarında. Merasimin başlangıcında çok sade olan bu ameli, pederin oku duğu gibi kendisi de yerine getirebilirdi. Çünkü çok açık mena-sik ve amellerin toplamı olan bu sade duygusal iş, âdeta bir lo garitma cetveline dönüşüyor ve özel bir sınıfın tekelinde ortaya çıkıyor. Onların dışında kimse için içinden çıkamıyor. Kendili ğinden onların bu işin sorumluluğunu yüklenmeleri gerekiyor. Çünkü diğer birinin sonuçlandırması mümkün değildir.
İş Karmaşık Olsun Diye İlaveler Yaptılar
Meselâ daha önce üç memurun idare ettiği bir sosyal iş, (hatta çoğunluk bu işte biri fazlaydı) aradan iki sene geçtikten sonra aynı iş için bağımsız bir teşkilata sahip oluyoruz. Genel müdürü, bazen bağımsız bakanı bile oluyor. O zaman o üç ki şiyle bir günde sonuçlanan iş, bu geniş, uzun ünite, çok karma şık, acaip ve garip esaslara birbirine girmiş teknikle, o kadar çok idarî kademelere, çeşitli sorumluluklara ayrılıyor ki işe kendili ğinden gem vurulmuş, işler aksamış oluyor. Eğer iş basit olarak yerine getirebilirse kendim "yapabilirim" diyebilirsin. Ama seni öyle korku sarıyor ki, hırsından baruta dönüyorsun. Zor iştir, basit olarak yerine getirilen birşey değil diyorsun.

Aşk Bağlantısında Bekletmek ve Oyalamak Niçin?
Meselâ, birini, gelip bir kadınla erkeğin evlilik akdini yap, diye çağırıyorlar. Akdi yapacak olan aydın fikirli bir ruhanî idi. "Öğleden sonra gelirim" dedi. "Öğleden sonra iki saat vaktiniz var mı?" dediler. (Ruhanî): "Niçin iki saat? Bir dakika yeterlidir," dedi. "Nasıl?" dediler. "Geleceğim göreceksiniz," dedi. Geldi, durduğunu gördüler. Çay içerken de akti yaptı,.(işini bitirip) yo la düştü. "Bunun, bir merasim olmadığı acaba doğru mu?" dedi ler. "Niçin olmasın?" dedi. "O halde niçin o kadar karmaşık ya pıyorlar" dediler. "Eğer yapmasalardı, yoluna kelle şekeri ve bir kaç havlu atardınız. Ama şimdi zorluk ve masraf oluyor. O hal de teknisyene ihtiyaç duyulması işin teknik!estirilmesi gerekir.
Mezarların Başında Kur'ân Okunması da Ortaya Birtakım Hesaplar Çıkarıyor
Sade bir amel olan kurban kesme işlemi, öyle şekillere büründürülerek ortaya çıkıyor ki, kurban kesme merasimiyle ilgili birkaç bin sayfalık; üç ciltlik kitaplar yazılıyor. Koyunun başının kesilmesi o kadar basit değil diyor. O adamdan geride şu söz kalıyor. Mezarlıktan hayret ve şikâyete başladı, "bugün annesi-ne-babasına kızan herkes gelip Kur'ân okuyucusu oluyor. Kur'ân okuyuculuğunun ve hafızlığının basit birşey olduğunu düşünüyorlar." Devamla, medresenin kapısı dışmda işittiği şey leri söylemeye başladı, "meselâ: Asıl olan mastardır, mastardan dokuz tarz ortaya çıkıyor, her tarzdan birkaç tarz, eğer hepsini söylemek istersen başın ağrır."
O halde insan Kur'ân okumak istediği zaman, bütün bunla rın hesabına vakıf olması gerekir, yoksa kabul olmaz.
Görüyorsunuz ki ortaya teknik çıkmış oluyor. Eğer tekniği ni yapmazsa ufak bir para verip gidiyorsun. Ama müştak, bab, çeşitli bölümleri saydığı zaman 5 tümenden az vermeye utanı yorsun.
(Bahsettiğimiz teknik budur, dikkat ediniz!) Mekanik bir işi sonuçlandırdığınız zaman, ne hedefiniz ne de niyetinizi etkili-

yor. Suyu ateşin üzerine koyduğunuz zaman yüz derecede kay-nacaktır, hata yaptığınız yerde kaynamaz.
Suyu tahlil edip, çözümlediğiniz zaman katalizörü unutu yorsanız çözümlenmeyecektir. Eğer dökerseniz şartlar hazırsa siz kim olursanız olun, niyetiniz ne olursa olsun, bu iş olacaktır. Çözümleme olacaktır, ister elde edilen oksijenle insanı öldür mek isteyin, isterse bir insanı ölümden kurtarın bu iş olacaktır. Teknik iş için fark etmez-
"Riyg Vedâ"da şöyle yazıyor: "... Kurban eğer gerekli, dik katli şartları ve hükümleriyle yerine getirilirse hedef ve mükâfatına ulaşır. Ahlâkî uygunluğu taşımasa bile. Amelin te miz ve halis hedefini yerine getirmemiş olsa bile. Bu işte hiçbir şekiide şuur ve bilgi olmasa bile."
Bu bir teknik iştir. Tıpkı teknik hükümlere göre yerine geti rilmesi gerekir, Eğer yerine getirilirse hedefe isabet ediyor yoksa hiçbir şekilde bir etkisi yoktur!
Hacc Menasiklerinde Acemi Bir Şahsı Yersizliğe Zorlama Mekke'de gördüm. Biri, bîr adamın yakasını tutmuş ve şöy le diyordu: "Eğer bu harfleri ve "za" harfini kendine özgü haliyle telaffuz edemezsen (ki Araplar da edemiyorlar) senin bütün bu haccın, orucun, namazın bâtıldır. Bu bâtılhk nedeniyle hanımın da sana haramdır."
Güzel, biz nasıl Arap olalım ki evliliğimiz doğru olarak or taya çıksın? Birincisi, "ben kendim okumadım. Para verdim be nim için okudular. Fiyatı da bellidir. Rivayetlerde 20 ila 80 riyal olarak nakledilmiş" dedi. Sonra bırakmıyordu; "gel senin niyeti nin kıraatini düzelteyim" diyordu. Bu ne tuhaf şey? Niyetin kı raati?! (niyetin kıraata uygun okunuşu da ne demek?)
İslâm "Ameller niyete göredir" demiş bakınız ne kadar de ğerli! O halde niyeti kıraata uygun olarak düzgün okumak gere kir diyordu.
Teknik olduğunu görüyorsunuz. Halbuki ameller tekniğe göredir demiyor. Amel eden adam, eğer bu harfleri, dünyanın

büyük müzisyenlerini, filozoflarını, hayrette bırakacak şekilde telaffuz eder de kendisi uygun bir insan değilse, şuur ve uygun-luğuyla yaptığı anda bir değişiklik oluşturmuyorsa bunun beş paralık değeri yoktur.
Niyet ve Amelin Her ikisinin Doğru Olması Gerekir
Bu tekniğin red ve inkârı anlamındadır. Her işin kendi ka nuna uygun olarak, doğru amel edilmesi gerekir. Bunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Ama şekli, muhtevayı ortadan kaldı racak şekilde karmaşık yaptılar. Herşeyin karmakarışık ve kala balık olmasına sebep oldular.
O halde formu korumak gerekir. Ama asalet, formdan dola yı değildir. Form, muhteva ve ruh için bir araçtır. Bütün değer ler ruh ve muhtevadadır.
Bu, idarî veya teknik bir iş değildir. Aşk, duygu, ihlâs ve fedakârlık işidir. İman işidir. İnsanın kendine karşı ve aşk besle diği şeye karşı doğru ve dürüst olması gerekir.
Bu yüzden, dinî amelleri sadece Brahmanlar yerine getirebi liyor. Brahmanlann dışındakilere haramdır. Niçin büyücülük, ruhları zaptetme, nezir, tanrılar için yakarış, toplu namazların edası, toplu ihtiyaçlar hep brahmanın tekelindedir? Zira sadece ve sadece brahman gizli kuvvet olan "Şurnigâ"ya sahiptir.
Şurnigâ, sadece brahmanda ve çeşitli devirlerdeki ruhani-yette olan özel kutsal ruh ve insan ötesi özel bir yetenektir.
Hatta Hıristiyanlıkta bile ruhanîlerin "espri"ye sahip olduk larını görüyoruz. "Espri", Brahmanda ve büyücüde olan, diğerlerinde olma yan "Şurnigâ"nın aynısıdır.
Brahman, Şurnigâ ve yukarı ile irtibat kurabilendir.

O halde Özel bir grup şurnigâ sahibidir. Yani üst âlem ve ta biat ötesi kuvvetlerle irtibat kurma ruh veya yeteneğine sahiptir. Bütün dini amellerin ve bütün dinî emirlerin yerine getirilmesi bu sınıfın tekelinde bulunmaktadır. Bu sınıfsal tekelcilik, şur-

nigâ yeteneğinden doğmuştur. Bu onların fıtratlarında mevcut tur. Bu nedenle bunu çocuklar için miras olarak bırakırlar.

Tevrat'a bakınız. Tanrı, 70 sayfada Musa'ya kurban kesme yi, süslemenin, parçalarının şeklini söylüyor. Meselâ perdelerin nasıl oluşu, perde püsküllerinin yapısı bunlardandır. Eğer bü tün cüz'iyat ve teferruatla amel etmek isterlerse Apollo için harcanandan birkaç misli bir masraf ve harcama yapmaları ge rekecektir.

Ruhanîlikleri Aynı Zamanda İrsidir

Bu kurban meselesi, o kadar karmaşık ve hassastır ki, hay ret doğrusu- İnsan Yahudi din ruhanîlerinin (hahamların) bile bütün bunlarla amel edebileceklerine ve işin içinden çıkabile ceklerine inanamıyor. Çünkü insanın zihnine sığmayan şeyler. Bundan da Önemlisi bütün Yahudi ruhanîlerinin Musa'nın kar deşi Harun'un çocukları onun soyundan olmalarıdır. Yani orada da ruhanîyet irsîdir. Şöyle ki, Yahudilik, Hristiyanlık ve "Veda" dinlerinde ruhanîyetin en fazla ilmî bilgi ve tanıma esasına, en fazla ilmî ve felsefî şuur esasına dayanmadığım görüyoruz Şurnigâ esasına dayanıyor. Yani Hıristiyanların deyimiyle "espri"ye sahip ol mak, Yahudilerin sözüyle Harun'un verasetine sahip olmak, Veda dini mensuplarının, yani vedaîlerin deyimiyle Şurnigâ'ya sahip olmak. Bu özel bir ruhtur. Meseîâ bizim: Beyefendinin bil gisi yoktur, ama nefsi iyidir (kalbi temizdir) dememiz gibi.

İslâm'da İlim ve Takva Esasına Dayanan Taklid Merciinin İmtiyazı

İslâm'ın en büyük İftiharı, ruhanîyetin ilim esasına dayan masıdır. İslâm'da dinî iş ile uğraşan kimseler, şurnigâ ve ruhani-yet sahibi kimseler değildir. Miras ve irsiyetle birşey götüren kimseler değildir. Alışılmış sıradan adamlardır, diğer bütün adamlar gibi. Diğerlerine göre imtiyazları ilim elde etmek için göstermiş oldukları gayrettir. Ulaştıkları ilmî tanıma seviyesidir.

Doktor, cerrah, fizikçi, kimyacı gibidir. Tarihçi, edebiyatçı gibidir. İslâm'ın din işi ile uğraşanlar için resmî kavramı "âlim"dir, âlim olmaktır. Halkın bunlarla ilişkisi öğrenci öğret men ilişkisidir. İlim bilmeyen bir kimse ile ilim sahibi olanın iliş kisi şu anda bir kalb cerrahı, fizikçi ve kimyacı ile sahip olduğu muz ilişki gibidir.

Bu aklî bir ilişkidir. Alışılmış hayatın diğer boyutları gibi dir, gizli ve esrarlı değildir. Tekelcilik talebinde de bulunamaz. Çünkü veraset ve gizli ruh esasına dayanmıyor. Bilgi ve ilmi ka zanma esasına dayanır. Şöyle ki Şia'da imamı zaman (a.s.)'ın na ibi olan şahsiyetin (aynı zamanda imamı zamanın yerinde ve onun vekilidir) şöyle demediğini görüyoruz: "Ben sizin için yu karıdan ve gaybtan tayin edildim bana itaat etmeye mecbursu nuz." (Böyle birşey demiyor) Belki bilgi ve halkın seçmesiyle ta yin edilmiş oluyor. Halkın seçmesinin sonsuz bir önemi vardır.

Halk diğerlerinden daha âlim olanını seçiyor. Bu çok aklî ve alışılmış birşeydir. O diğer konular gibi değildi.

TEVHİD ve ŞİRK

Din sosyolojisinde bahsedeceğim gibi, başlangıcın şirk ol duğuna, insan ruh ve

düşüncesinin tekâmül etmesiyle insanın tevhide yöneldiğine inanan David Hume'un aksine, ben önce tevhid inancının olduğuna inanıyorum. Din sosyolojisinin bir konusunun esasına, tarihî ve dinî bir konuya göre böyle olduğu na inanıyorum. Bir dine mensup olanların kulluk etmeleri esası na göre olmuştur. (Âdem'in varisi İmam Hüseyin kitabında) de diğim gibi şirkin alt yapısı, toplumdur. Aynı zamanda şirk dö neminde de insan tevhidi görüşünü muhafaza edebiliyor. Çok şeylere tapan kimseler oldukça fazla sayıda olduğu gibi, bir tek Allah'a inanan kimseler de vardır. Merhum Şeyh Cafer Şusterî'nin bir vaazındaki deyimiyle: Bütün peygamberler: "Ey insanlar hiçbir şeye tapmayınız, sadece Allah'a tapınız demek için gelmişlerdir, ben de diyorum ki ey halk, siz çok şeylere tapı yorsunuz geliniz bunu değiştirip Allah'a da tapınız!"

Bütün tarih boyunca şirk, çeşitli şekilleriyle mevcut olmuş tur ve hâlâ da mevcuttur. Şirkin bağrında tevhid de vardır. Hintli şirkin bağrında -en büyük şirk dinlerinden biri, Hint dini dir- çok yüce ve güzel bir tevhid vardır.

YARATILIŞ İLÂHÎSİ

Son olarak bir ilâhî okuyorum ki, veda ilâhîlerini (Upani-şadlar'ın) eğer okursanız nasıl okuyacağınız, nasıl çözümleyip tahlil edeceğinizi bilesiniz. Bu sembolik, şairane ve felsefî şekil de beyan edilen bütün destanları, kıssaları tahlil etmek, çözüm lemek için bir örnektir. Çok güzel, derin ve karmaşıktır. Alışıl mış sade zihin okuduğu zaman ya alay eder, ya şaşkına döner veya bunları mahkûm eder. Ama eğer bir zihin, çeşitli boyutları nı birlikte anlarsa hayret etmeye dûçâr olur-

Dinî kıssaların çoğunluğu, özellikle insanın yaratılışı ile ilgi li olanlar böyle sembolik, acaip ve hayret verici bir sıkılmışlığı beyan ediyorlar:
"Biri, "ey üstâd! -üstâd ihtiyar, rehber anlamındadır; Brah man kastedilmektedir- tanrıların sayısı kaçtır," diye soruyor. Di yor ki: "Üçbinüçyüz tane diyor," -Bu, upanişadların yöntemi ve soru tarzıdır.- Diyor ki: "Ey üstâd! Doğru söyle, gerçekten tanrı ların sayısı kaç tanesidir?" "Üçyüz, otuz ve üç tane," diyor.
"Ey üstâd! Bildim, ama tanrıların gerçek sayısını tekrar bana söyle," diyor ki: "Otuz ve üç tane" "Üstâd! Bunu bildim, tanrıla rın gerçek sayısını bana tekrar söyle." -Bu dinî kitabın açıklama yöntemi böyledir- "Üç tane" diyor. Soruyor: "Ey üstâd! Bildim, gerçek sayısı bana tekrarla." "İki tane" diyor. "Ey üstâd! Tanrıla rın sayısın tekrar söyle," diye soruyor. "Birbuçuk" diyor. "Bil dim, ey üstâd! Tanrıların gerçek sayısını bana tekrar söyle diyor. Diyor ki: "Birdir."."
(Bakınız -bizim için yorucu görünen- nasıl yapıcı bir konu ile dinleyicinin ruhunu çokluktan birliğe getiriyor!)

Bir diğeri üstada soruyor: "Bana Zât-! Hakiki'den ve tanrı lardan bahset" diyor. "Git, o ağacı gör", diyor. Diyor ki: "İncir ağacı!" "İnciri kopar getir," diyor. "İnciri ikiye bölüp yar!" diyor. Varıyor. "Ne görüyorsun?" "Renkli küçük bir çekirdek." Diyor ki: "Talebem! Bu küçücük bir çekirdeğin içinden, bu kocaman incir ağacı dışarı çıkmış ve büyümüştür."
"İçini yar?" diyor. Yarıyor. "Ne görüyorsun?" "Hiç!" "Biricik Zât'm sırrı budur!" diyor.
Deniliyor ki, bu açıklama, bu övgü, vahşi Aryalardan iki-binsekizyüz yıl önce mi? Nasıl olur?

Veda İlâhîsi

"Akılcılar, biricik Tanrı'ya çeşitli isimler takıyorlar. Onu "Ageni" (Ateş Tanrısı) ve Mitra (Sevgi ve Akıl tanrısı) olarak isimlendiriyorlar.)
("Ageni" aşk tanrısıdır, "Mitrâ" akıl tannsıdır. Burada aşk ve akıl yan yana bulunmaktadır. Bunun için, dünyada önce ateş meydana geliyor. Sonra"Mitrâ", akıl).
Akıllılar biricik tanrıya çeşitli isimler koyuyorlar. Onu "Ageni" "Mitrâ" ve "Yanına" (ateş tanrısı, akıl tanrısı, gök tanrısı) olarak isimlendiriyorlar.
Burada tevhid tam olarak açıktır. O ki, canlı yapıyor, kuvvet veriyor, onun himayesi ebedîdir, (çok derin olan Hintli ruhun tanıma yöntemlerinden biriyle Allan anlayışı) gölgesi ise ölümdür.
Kurbanlarımızla övdüğümüz tanrı kimdir? Dağlar, kuşlar, denizler ve uzak ırmakların vücudu onun zâtındandır (vahdet-i vücut). Gökyüzü, melekût âlemi onun iradesindedir. O bütün tanrıların ötesindedir. O tanrıyı biz, kurbanlarımızla övüyoruz."
Bu tam olarak tevhidi gösteren veda ilâhîlerinden biridir. (Aynı zamanda vahdet-i vücudu da gösteriyor) Yani Tanrı sade ce bir olmakla kalmıyor, belki bütün varlık tanrının parçasıdır. Bu vahdeti vücut, Hint'in temel fikirlerinden biridir ve şu, en güzel yaratılış ilâhîlerinden biridir:
226

227
Yaratılış İlâhîsi
"Ne vücut vardı, ne yokluk, -ezel sabahı- ne gökyüzü ve ağaçlar vardı, ne koyu yeryüzü. Ne gece vardı, ne gündüz. Ne ölüm vardı, ne hayat. Hangi şey hepsini kendinde gizliyordu? Acaba sudan vücutlar ve şekiller miydi?
Ölüm yoktu, hiçbir şey ebedî de değildi. Biricik zât tek başı na nefes alıyordu. (Yaratılışın başlangıcı) O'nun vücudu vardı. O'nun dışında hiçbir şey yoktu.
Karanlık derindi, herşey onda belirsizdi. Okyanus aydınlık değildi, hayatın özü o gayb perde sinde gizli idi. Biricik zât onu, yakıcı bir alevin içinden zuhur et tirdi."
Tıpkı, Hâfız'ın şiiri gibi!
Tıpkı, şöyle diyen Hâfız'm şiiri gibi:
Yüzü bir cilve yaptı, meleğin aşka sahip olmadığını gördü.
Bu gayretten tıpkı ateş oldu ve Meryem, Âdem'i çarptı.
Bu yalnızlık, aşk ve güzelliğin, yaratılışı yapan üç kelime ol duğunu görüyoruz. Bu üç kelime ile Allah dünyayı yapıyor. Yalnızlık, güzellik, aşk.
Tasavvufumuz diyor ki: Allah ansızın kendinde aşk, tapıl ma, güzellik ve cemâlinin arzusunu buldu. Kendine aşık oldu, güzellik o kadar zirvedeydi ki cebren aşka ardarda sahip oldu.
Bizim edebiyatımızda hüsn ve aşk kelimeleri ile olan bütün bu oyunlar, tasavvufumuzda yaratılış felsefesinde derinliği ifa de ediyor. Beslendiği temel kaynakları Hint'ten almış bir felsefe.
Tanrı kendini süsledi, kendine aşık oldu, bu aşktan yaratılış ateşine kıvılcım çıktı.
Sofi der ki, emanetten maksat ateştir. Allah, mutlak güzelli ğe, mutlak cemâle, aşka ihtiyaç duydu. Melekte aşk yoktu. Dağ lar aşka sahip değildi. Yer, gök güzelliği anlamıyorlardı. Bu ko nudaki Kur'ân âyeti şöyledir: "Doğrusu biz sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup türemişlerdir. Pek zâlim ne cahil olan insan ise onu yüklenmiştir." (Ahzâb/72).
Bu emanet aşktır. Cemâl-ı Mutlak aşka ihtiyaç duymakta dır. Aşk emanetini insan yükleniyor.
"Gökyüzü emanet yükünü taşıyamadı. Kur'a ve fal, adımı deli koydular."

Bu nedenle insan ile Allah'ın bağlılığı aşık ile güzelin, aşk ve güzelliğin bağlılığıdır. Bu yüzden tasavvufta Allah'ı, akıl yürütme ve ilim yoluyla tanımamak gerekiyor. Bu yolla -akıl yürütme ve yararı düşünen ilim ile- aşık, aşk, güzellik ve sevgiliye ulaşmıyor. Aşk ve sevgi yoluyla kavuşma şekli alır. Çünkü aşık hesapçı akıl yürütmeye müptela olduğu ölçüde sevgiliden uzaklaşır, iki görüşlü veya çok görüşlü olur. Akıldan kurtulup, kalp ve aşka bağlandığı öl çüde ona ulaşır. İşrakın esasının, bu felsefeye -Allah'ı tanımak için kalb ve duyguya dayandığını görüyoruz.
"... Biricik zât tek başına nefes alıyordu, gayb perdesinde gizli olan hayatın özünü, biricik zât yakıcı bir alevin içinde zu hur ettirdi. O zaman aşk meydana geldi ve aklın yeni kaynağı kaynadı sonra aşirler, kalbin içten gelen düşünme, coşku ve cez-besiyle: Yaratılmış olan insan ve dünya ile, yaratılmamış ve ka dim olan Allah arasındaki bağlılığı anladılar..."
Şair, akıl ile aradığını anlıyor; ama ilmî akıl yürütme ile an lamak isteyenler anlayamıyorlar. Alexis Carrel'in bunun gibi ol dukça güzel derin bir sözü var, diyor ki: "Sevmeyi anlayan kim se için Allah'ı anlamak da o derece kolaydır. Kokulu bir gül gibi koklanıyor; "anlamayan" elverişli olmayan anlamıyor, uzaklaşı yor." Yani ne kadar çok aklî, mantıkî düşünürsek Allah'ı zihni mizde uzaklaştırmış oluruz., ne kadar çok bunları kenara bıra kırsak, kendimizi ve kalbimizi, Allah'ın zâtının parlaklığının yağmuru altına bırakırsak kalbimizde onu biriktirmiş oluruz.
"... Sonra tohum sıkıştırıldı. Güçlü kuvvetler ayağa kalktılar. Tabiat O'nun yukarıdaki güçlü idaresinin altındadır.

228

Bu yöntem konusunda şuurlu olan kimdir? Burada kim onu perdeden dışarı çıkarıp bu rengarenk yaratılışın nereden kay naklandığını söyleyebilir? O bu büyük yaratılışın kaynağıdır, göklerin en üstünde yer alan, en büyük görendir. O, bu sırdan haberdardır (yani insan asla bu sırdan haberdar değil midir?) Biricik zâttan başka hiçbir şey yoktu. Biricik zât yalnızlıktan ezi yet çekiyordu. O'nda çifte yöneliş ortaya çıktı; O'nu anlayacak, O'nu koruyacak bir çifte yöneliş. Güzelliğini tanıyacak ve ona aşk besleyecek bir çift.
Onda çifte yöneliş ortaya çıktı. O, öküz oldu, kendinden ve kendi zâtından ineği yarattı. Onunla yatmayı arzuladı, inek utanmadan dolayı gizlendi. O, benim kardeşim benimle nasıl yatabilir, dedi. Onunla yattı ve yeryüzünde inek sürüleri mey dana geldi. O, at oldu ve ondan kısrak ortaya çıktı, onunla yat ma arzusu duydu, kısrak utancından gizlendi. Benimle nasıl ya tabilirsin, sen benim kardeşim sin?..
Onların ikisinden at sürüleri doğdu. O güvercin oldu ve on dan dişi güvercin ortaya çıktı..."
Bu şekilde birer birer adı geçen hayvanlar oluyor. Başlan gıçta bİrİcik zâttır, tek başınadır, kendisinden dişi bir hayvan meydana getiriyor, onunla yatarak bir nesil meydana getiriyor. Bir tabiat işareti, canlı bir işaret meydana geliyor. Yeryüzünde hareket eden bütün hayvanlar ve sürüngenler yaratılmış oluyor. Biricik zât "Yâmâ" oluyor ve O'ndan "Yâmi" meydana geliyor (Adem ve Havva) ve insan yaratılıyor."
Ilâhî'yi Okuduğumuza Göre Şimdi Neyi Elde Ettik?
Birincisi; Tevhdi. Çünkü biricik zât ve tek başına nefes alı yor. Ondan başka birşey yoktu. Bu en eski Veda metinlerindeki tevhidi görüştür.
İkincisi; Yalnızlık. Bu kavram, felsefelerin ve yaratılış kıssa larının çoğunda vardır.
Üçüncüsü; Aşk. Yaratılış başlangıcı unvanıyla, yaratılışın hedefidir. Hareketi, hatta yaratmayı meydana getiren ateş, Biri-

229
cik zât'a çifte yöneliş meydana getirdi. Kuş oldu, O'ndan bir kuş meydana geldi ve onunla yattı... Bu aşktır.
Dördüncüsü; vahdet-i vücut. Hepsi biricik zâttır. Dağa, de nize, kuşlara ve hayvanlara dönüşen O'dur. Bütün eşya ve tabia tın bütün işaretleri O'dur, O'nun tecellisidir. Çeşitli tavırlarla, boyutlarla ve şekillerle ortaya çıkıyor. Bunların hepsi değişken dir, çokluktur. O ise bir olan zâttır.
Beşincisi; Çoklukta vahdet. Yani tabiatın bu çeşitli hayvan ları ve kuşlarının çokluğu altında birlik vardır.
Mirfendreski'nin deyimiyle:
"Bu yıldızlarla dolaşmanla ne kadar güzel, hoş ve latifsin
Yukarıda olan şeyin aşağıda da bir sureti var."
Hatif İsfahanı, "kilise", "havra", "mescit" ve "meyhane"de onun vücudunun ruhun ve onun nurunu görüyor.
Biri var ve ondan başka hiçbir şey yok.
O birdir, O'ndan başka tanrı yok.
Bu, çoklukta birliği tekrarlıyor.
Altıncısı; Tezatta aynı cinsten olma. İşaretler tezat halinde dir, "inek" ve "Öküz", Çin kültüründeki "Yang" ve "Yin'dir.
Tez ve antitezdir. (Diyalektikte söyledim) olumlu ve olum suzdur. Ama diyalektiğin aksini anlıyor. Olumlu ve olumsuz, burada aynı cinsten iki zıttırlar. Her ikisi aynı cinstir. Biricik zâtın kendisi at oluyor ve kendisinden kısrak yapıyor, bu iki zıddın toplamından diğer şeyler meydana geliyor. Bu olumlu ve olumsuz çiftin sentezi varlık âleminin ve tabiatın bütün eşyasını yaratıyor.
Âdem ve Havva
Bunda, diyalektik görüşün esasının olduğunu tekrar görü yoruz. Biricik zât, (Yâmâ) ve (Yâmî'yi) meydana getiriyor. Yâmâ ve Yâmî, Âdem ve Havva'dır. Erkek olan Yâmâ ve kadın olan Yâmî ile bizim Adem ve Havva arasında hayret edilecek bir benzerlik vardır.
230

Tanrı Yâmâ'ya aşk yapma ve Yâmî ile yatma demiş. Yâmî, Yâmâ'yı yatmaya davet ediyor, o direniyor.
Orada yasak, ağaçtır, meyvedir -Prometheus destanında ateştir- burada yatmaktır, aşktır veya Yâmâ'yı yatmaktan ve sevgi beslemekten men etmedir.
Yâmî diyor ki: "Benim yarmaktan amacım, -yasak olan- aşk değildir, nesli devam ettirmektir. Eğer yatmaya razı olmazsan ölürüm, devam etmem ve ebedî kalmam?"
Bu tıpkı şeytanın, Havva'ya; eğer Allah sîzi bu meyveden yemenizi men etmişse bunun sebebi, cennette ebedî kalmanızı istemeyişidir. Çünkü bu meyve ebedîlik meyvesidir, eğer yerse niz Allah'ın benzeri gibi olursunuz. Allah size haset ettiği için men ediyor, demesi gibidir.
Yâmî isyan kaynağıdır ve aşka davet ediyor -çünkü aşk ve isyan bir madalyonun iki yüzüdür- ebedîliğe davet ediyor.
Kaynakların uzak ama birbirine çok yakın olduklarını görü yoruz. Bunlar üçbin yıl önce Avrupa'nın kuzeyinden veya Ha zar denizinin kuzeyinden gelmiş olan Aryaîler'dir ve onlar Samî Arapları, Aramîler, Ibraniler, İsrailliler veya Filistinliler'dir. Tam olarak birbirlerinden uzak tarihî ve ırksal birer kökene sahiptir ler. Tarihte geriye gittikçe bunların birbirlerinden daha da uzak laştıklarını görüyoruz.
Bu iki yaratılış felsefesi -bütün yaratılışlar ve yaratılış felse feleri- arasındaki

benzerlik oldukça fazladır. Bu konulardan bahsetmek için daha elverişli bir zaman ve konuma ihtiyaç vardır.
Yaratılış Felsefesi ve Fars Şiiri
Şimdi dersin sonunda Hâfız'dan birkaç şiir okuyorum ki bu itikadın -aşk, yalnızlık, güzellik ve ilk yaratılış felsefesi olan vahdet-i vücudun- edebiyat irfan ve tasavvufumuzu doldurmuş olduğunu bilesiniz.
"îns ve ülfet olan vücudun fonksiyonu yoktu
Devir, bu zurnanı değil, sevgi insanını ortaya koydu."

231
Bunun sade ve alışılmış gazel manâsıyla hiçbir anlamı yok tur. Ancak yaratılış felsefesi manâsıyla anlam taşıyabilir. Vücut yoktu ama aşk tasarımı vardı. Çünkü biricik zâtta aşk ortaya çıktı. Melik-üş Şuara Behâr şöyle diyor;
".. Yer olarak isimlendirdiğin bu yuvarlak küre nedir?
Eskimiş, tekmelenmiş bir taşdır, dedi.
Bu gökyüzü sarayındaki uyur gezer ateş parçası nedir?
Tabiatın sakalına yukarıdan gelen tükürüktür, dedi."
dedim
dedim.
Yaratılış felsefesinin, yaratılış sırrının ne olduğunu sorusu na "süslenmiş meclisindeki sevgili kendine aşık oldu, yaratılış sırrı budur!" diyor.
"Ezelin esrarı nedir söyle, dedim. Dolaşmadır, dedi Kendi cilvesinin aşığı, süsleniş meclisinin şahidi Dolaşıp kendine âşık oldu, döndü ve cilve gösterdi
O cilveden bir şûra ve istilâ oluştu Baştanbaşa varlık, bu aşktan ve cilveden istedi. Bu kıssa, ezel esrarından bir ifşa olsun...
Sofilerin kitaplarında bunun benzeri anlamda bir hadis gö rüyoruz "Gizlilik hazinesi idim -biricik zât tek başına nefes alı yordu- tanınmış olmayı arzu ettim, beni tanımaları için halkı ya rattım."
Bizim irfanımız, marifeti almıyor, insanın Allah'a bağlılığı unvanıyla sevgi ve aşkı alıyor.
"Bir cilve yaptı, yüzünü gördü. Melek aşka sahip değildi. Tıpkı ateş oldu, bu gayretten Âdem 'e çaldı."
232

Bunun için meleklerden Âdem'e secde etmelerini istiyor. Çünkü melek aşkın ne olduğunu bilmiyor. Melek yaratıldığı gi bi davranır, emredildiği gibi hareket eder. Kendisi teşhis ve ira de sahibi değildir.
(Ey saki melek aşkın ne olduğunu bilmez ki...)
Bu kadar derin bir mesele için en yüce imkânlardan birine, -en azından Farsça lisanında-şiire sahiptir, bunları anlamak sade ce bizim irfan ve ebediyatımızı tanımaya yardım etmekle kalmı yor. Belki çok ilmî ve dikkatli bir şekilde Veda dini irfanını ve Hint tasavvufunu tanımaya da yardım ediyor.
"Dün gece, seher vakti -seher vakti dün gecenin seheri de ğildir, yaratılış gecesidir, ezel gecesidir- beni gamdan kurtardı lar." "Gecenin karanlığının nadirliğinde yaratılışın başlangıcı-ab-ı hayatımı verdiler."
"Beyhude olarak ışığın şa'şasmdan zâtımı yaptılar." Çünkü biricik zât aşikâr oldu, güzelliği tecelli etti ve insan o güzelliğe aşık oldu. İnsanın şak ve ızdırabı, bu aşkın neticesi ve insanın o güzellik ve cemâle karşı karar kılmasıdır.
"Sonra tecelli kadehinden sıfatımı yaptılar."
Yaratılışın zâtından ve onun zâtından bir sıfat olan güzellik tecelli etti. Çünkü bir şarap, beni mest etti.

Yaratılış gecesini tekrar çok meşhur diğer bir gazelde tarif edip niteleniyor:
"Dün gece gördüm melekler meyhaneyi vurdular. Âdem'in toprağını yoğurup kadehe vurdular." Kadeh aşkın zuhur kayna ğıdır. Bu, o "Emanef'tir. Âdem'in toprağı ve fıtratı aşk ile yoğ rulmuştur. Bundandır ki bir insan eğer kendi fıtratına dönerse, Allah'ı bulacaktır.
Bütün bunlar Hint dininin verdiği bir derstir.
"Dün gere gördüm melekler meyhaneyi vurdular Âdem'in toprağını yoğurup kadehe vurdular Hareın'in sakinleri, meleklerin baş ve iffeti Benimle yola oturdular, şarabin sarhoş oldular."

Tüm bunlardan sonra, insanın Allah ile ilişkisinde -Veda yaratılış felsefesinin dediği şekli ile- sadece Dünya'ya tanıma ile ilgili bir dünya görüşü değil, tevhidden bir tanıma insandan bir tanıma. Vahdet-i vücut ile ilgili, insan ile dünyanın ilgisi. İnsan ile Allah'ın aşktaki ilişkisi hakkında bir tanımadır. Belki toplu olarak "Veda" felsefî dünya görüşünü meydana getiriyor. Dün ya görüşü felsefesi kudret sahibi olduğu ölçüde, insanın ruhunu açıklamada güzel ve derindir.
Bizim sofilerimizden olan "Melik Dinar'a nerede olmuşsun (doğmuşsun)?" diye sordular: "Çölde oldum; aşk yağmıştı yer ıslanmıştı. Gülbahçesinin insan ayağının batacağı şekle dönmesi gibi, ayağım aşka batıp gömülüyordu" dedi.
Ariflerin bu görüşü ile dünyaya bakmak diğer bir görüştür, diğer bir anlayıştır, insanı, bu duygunun, ruhun, dünya ötesi ocağın ilişkisinin zirvesinde eğitiyor.
Ama ne yazık ki akıl, ada let, iktisat temeline dayanan hayat ise duruyor.
Hüseyniye-i İrşad'ın İlmî ve Dinî Araştırma Dersleri Dizisinden

YEDİNCİ DERS

(13 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."
Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

HİNT

... Şimdi Hint konusuna geldik. Hint ve Hint dinlerinin dik katli şekilde tanınması için ısrar ediyoruz. Anlattıklarım, Hint'te ısrar edişimizin delilidir.
Hint Dinlerini Tanıma Gereğinin İlk Sebebi
Bu hayret verici, büyük ve derin kültürde, incelik duygusu ve tefekkür hayali görüyoruz. "Atina"dan "Benars"a, M.Ö. beş, dört, üç ve ikinci asırlardaki Yunan'ın -Sokrat, Eflâtun, Aristo vb.'inin döneminden- Hind'e, Eflâtun Cumhuriyetinden

"Vedâ"ya, Upanişadlara geldiğimiz zaman kendimizi yüksek bir uçuşta görüyoruz. Lise döneminden yüksek öğrenim dönemi ötesine geçtiğimizi hissediyoruz. Öyle ki, ben, gençliğimin filo-zofik ve bilginlik demlerinden; birdenbire bütün varlık âlemini kuşatan hayretler dolu bir ruha varmıştım.
Şimdi şöyle bir duyguya sahibim: Sartre ve Camus'un soh betleri ve işittiğim sözlerini bırakıp "Tagor" ve "Radha Kriyşe-nan'la hemhal olma fırsatını elde

ettiğim zaman, âdeta bir tale benin huzurundan büyük bir üstadın huzuruna ulaştığımı his sediyorum. Bu yıkılmış, geri kalmış doğu, şimdi bile irfanî, ruhanî, dâhiler yaratıyor.
Hint Dinlerini Tanıma Gereğinin İkinci Sebebi
Makina, maddî yaşantı, dünya burjuvazisinin tüketimci kültürü, insanı iktisadî bir hayvana dönüştürmüştür. İnsanlığı ilmî ve teknik kudretinin zirvesinde içi boş, kuru, yüzeysel yap mıştır. İnsanları güçlü, kurnaz, fakat çok aşağılık ve hakir kıl mıştır. Ahlâkî ve ruhî açıdan çok zayıflatmıştır. Bugünkü insanı, kendine hazırladığı maddî yaşantıya karşı isyan ettirmiştir. Ticarî kültüre, sınaî kültüre ve tüketim toplumuna karşı isyan ettirmiştir.
Bu yüzden bugünkü Amerika, Fransa ve İngiltere'de ferdî isyan ruhu doğuya ilgi duymuştur (Doğu, yani Hint).
Şimdi aydın, bilinçli batılı gencin arzusu, sanayi hayatı, ha va kirliliği, kuru, monoton ritimli, ruhsuz ve güçlü tüketim ha yatına karşı isyan etme ve kurtuluş bulmaktır. Kendini ruhani-yet, aşk ve maneviyatla dolu bir atmosfere çekmektir. -Bunun Hint olduğuna inanıyor- Büyük sanayi binalarından kurtulup, binlerce esrarengiz mesaj taşıyan, insana huzur veren sakin ma betlerde sükûnet bulmak istiyor.
Bu şiddetli "şarkzedelik" vesvesesi batıya; bunun gibi "garp-zedelik" vesvesesi de doğuya hakimdir.
Garpzedelİğimizde batıyı tanımadığımız gibi, çirkinleşmiş bir anlayıştan doğan bir tür olumlu ve ileri unsurlardan yarar-

lanmayı araştırmadan, batı medeniyetini iktibas ediyoruz. Batılı genç ise, aşırı ruhanîliğe, manevî zahitliğe, insanî inceliğin zir vesindeki insanî, irfanî ve dinî duyguya şiddetle ihtiyaç hisset mektedir.) Batılı genç, dünyanın sömürülmesi, istismarı, kor kunç cinayetler ve bütün insanlığın yağmalanmasının bedeli olan, babalarının efendi hayatına tahammül edemiyor. Bütü nünden geçiyor, dünyanın bu tarafına doğuya geliyor ki maneviyat, ruhanîyet ve Hind'in irfanî ve dinî ekollerinden il ham alsın. Çünkü doğuyu -ona duyduğu bütün ihtiyaçla- tanı mıyor. Bizim batıyı tanımadan ona ihtiyaç duymamız gibi, çok ileri bir olgu olarak gördüğü doğudan faydalanmak yerine, ace mice işlerle uğraşmaktadır.
Hind'i tanımak, büyük bir milletin tarih ve dinlerini tanıyı şımıza veya salt İslâm'ı tanımadan bize yardımcı olmakla kal mayıp, onun yapıcı unsurlarından biri olan irfanî ve işrakî duy gu ile özel irfanî ruhanîyeti de işimize yarıyor. Edebiyat, kültür ve tarihimiz, baskın bir tarzda Hint'ten ilham aldığından, Hint irfanî mektebinin etkisi altında olduğundan edebiyat, kültür ve tarihimizi tanımakta da yardımcı olmaktadır. Belki bugünü de tanımamıza yardımcı olabilmektedir. Çünkü batıdaki, doğu ir fan ve kültürüne olan yöneliş, gayret ve hassasiyeti tanımamıza ve bulmamıza yardımcı olmaktadır.
O halde Hint'i tanımak, aynı zamanda batının sanayi ruh ve çehresinde meydana çıkmış olan son yeni akımları ve bu asrı ta nımaktır.

YAZ TATİLİ
"'nde" şimdilik Hint konusuna geldik. Bu bölü mün önemini derslerimizden anladık. Hint dinleri ile ilgili bu girişi sona erdirip dersin aslına girişi gelecek öğrenim yılı baş langıcına bırakmayı uygun görüyoruz. Eğer böyle devam ederse sıcakların yüksek olduğu dönemde dersimiz de derinliğinin sonuna ciddiyet, hassasiyet ve karmaşıklığına kavuşmuş olur.

237
Bugünler ilçe ve kırsal yörelerdeki bazı öğrencilerin tatil nede niyle mecburen memleketlerine gittikleri bir dönemdir. Onların bu sınıfla ilişki kurmalarının tek yolu olarak fotokopi ve teksir leri okumak kalıyor. Bu da asla derste anlatılanlar kadar açık ol mayacaktır. Dersin aslını dinleyemezsek, bir nokta ve virgülün öne veya sonraya alınması bile bir yanlışa sebebiyet verebilir, cümlenin anlamını kaydırabilir. Dersi görmediğimiz için de bu yanlışı düzeltemeyiz. Konunun aslını anlamaktan âciz kalırız.
Bu yüzden bu girişi sona erdirmekle, ders için gerekli olan girişi öğrenim yılının başlangıcına bırakmış oluruz.
Hind'i Tanımak İçin En Önemli Sebep
Batıdaki batılı ruh, doğuya şiddetli bir yöneliş halindedir. Maddiyata karşı isyan vardır. Doğuda doğulu aydın maneviyat ve irfana karşı isyan etmiştir. Maddiyata ve tüketimci maddî ha yata şiddetli bir yöneliş halindedir.
17, 18 ve 19. asırlarda maddîyat, tüketimci hayat, maddî kudret ve yeryüzünden faydalanma taraftarı olan batılı, zafer ve tam bir doyumdan bir müddet sonra şimdi, elde etme yolunda şiddetli çaba gösterdiği şeylere karşı isyan etmiştir. Biz o aşama dan üç asır geriyiz. Şimdi 17, 18 ve 19. asırlardaki Avrupa'nın şiddetli etkisi altındayız. Maneviyat ve din atmosferinden gittik çe uzaklaşıyoruz, özdeşliğe yöneliş maddecilik, felsefî materya lizm ve burjuvazi tüketimciliği tarafına gidiyoruz.
Bu maddeciliğe yöneliş, yüce ve irfanî anlamıyla bizdeki dinî ruhu kurutup, zayıflatıyor veya terk ettiriyor.
Okumak için Avrupa'da bulunduğum zaman ruhumun git tikçe kuruduğunu hissediyordum. O, kendine özgü, doğu at mosferini dolduran doğulu ruhum... Kalbimin üzerine gölge düşüyor, bir çıkış bulamıyor, eksiklik hissediyordum. Çaresiz olarak eksikliği irfanî eserleri okumakla dolduruyordum. Hal buki burada böyle bir ihtiyaç hissetmiyorum. Hatta öğrencileri aşırı tasavvufa ve aşırı sofiliğe yönelişten vazgeçirmeye çalışı yorum.

Orada maddî unsur oldukça kuvvetli idi. Daha kuvvetli tepkiyi, tesirsiz kılmak gerekir. Bu yüzden bütün boş günlerim de Mesnevi, Tasavvuf Şerhi Keşuful-Mahcub, Upanişadlar, Vedâlar ve bu öze yakın kitaplar okuyordum ki direnebileyim.
Kendi İslâmî kültürümü/, dışında Hint ve Hint mektepleri bana kudret veren unsurlardan birisiydi. Bu sayede batının tü-ketimci maddiyatının veya felsefî maddeciliğinin saldırısına karşı direniyordum. Daima kendimi doğu ve batı arasındaki sı nırda korudum.
Bu yüzden, bu kadar önemli, hassas, özellikle anlaşılması zor konular, baştan savma ortaya konulup geçilemez. Derste ha zır bulunanların farklı yerlerden oldukları ve hazır bulunmaları nın doğru olmadığı bir yazda, bu konular geçiştirilemez. O hal de ortaya bir söz getiriyoruz ki ne konuşmadır, ne de dersin -ki yaptığım her işin ders veya konuşma olmasını taahhüt etme dim- uygulanması icabeden bir programıdır. Bildiğim sözleri söylüyorum. Sonraları aldığı şekle göre ismini siz seçersiniz.
İslâm, insan, sosyal meseleler, kültür, medeniyet ve tarih hakkında, benim fikri sahamda olan bütün meseleler hakkında görüşümü ortaya koymuşumdur.
Bütün bu söylediklerim, hepsini bildiğimin ve her birinde ihtisas sahibi olduğumun delili değildir. Belki, kendime özgü görüş ve sınırlı bilgimle çeşitli meseleleri incelediğimi gösterir. Bu yüzden bir defa daha diyorum: Eğer "İslâm-şinasî" (İslâ-moloji) dersi veriyorsam, bu, bütün İslâm dilini, ideolojisini, İslâmî ilimleri

tanıyorum demek değildir. Bütün naklî ve akîî ilimlerin toplamına sahip olduğum anlamında da değildir -ki takriben her ikisine de sahip değilim- Belki kendime özgü görüş ve bilgimin sınırlı sahasında İslâm'ı tanıyorum, tanıtıyorum.

SÖZ ve FİKİRLERİN ÇARPITILMASI

Günümüzde sözleri, fikirleri çarpıtmak için doğal ve doğal olmayan etkenler vardır.

239

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılmasında Doğal Etkenler

Doğal etkenler oldukça sadedir ve tahammül edilmesi mümkündür. Çünkü dünyada daima tekrarlanıyor. Haliyle in san da onu bekliyor. Şüphesiz her yeni söz, her yeni fikir, her yeni adım gelenekçilerin direnişi ile karşılanır. Gelenekçi genel likle, ".. çünkü bu gelenektir, geçmişte böyle olmuştur da ondan himaye ediyorum" veya gelenek, yeniye muhalefet ederken, "bunlar bizden öncekilerin masallarıdır, biz putperest olan ec datlarımız gibi putlarımızla ilgiliyiz" diyen insaflı(!) Kureyş müşrikleri gibi demez. Belki Kureyşli müşriklerin ilmî insafını bile taşımaksızın diyor ki: "Bunlar, olduğu şekliyle vahiydir... Bu elbiseyi giymen gerekir... Böyle konuşasın, böyle iş yapasın böyle öyle söyleyesin, böyle anlam veresin..." Bu mantığa göre, kavmi âdetlerin irsin ve örfün bir parçası olan herşey, ilâhî vah yin bir parçası oluyor. Eğer bir diğeri zevk ve tabiatı işin içine sokarsa, kâfir, necis ve reddedilmiş oluyor, başının kesilmesi ge rekiyor!
Bir yerde görmüştüm, şöyle yazıyordu: "Bazıları işi öyle bir yere vardırdılar ki Peygamber (s.a.v.)'in minberi yerine tribün koyuyorlar! Bu hiçtir; tribünün üzerinden su da geçiriyorlar!" Eğer bunun yerine Kureyş müşriği olsaydı şöyle derdi: "Ecdadı mız tribünün üzerinden su geçirmiyordu. Biz görmedik, âdet edinemedik, hoşumuza gitmiyor" Ama bu; "İslâm'ın bir parçası, temel usulüdür, tribünün üzerinden suyun geçmemesi gerekir!" diyor.
Her haliyle bu da doğaldır. Yeni bir söze sahip olanın, yeni bir adım atanın, yeni bir programa sahip olanın bütün bu sözle rin iç yağını vücuduna sürmesi gerekir. Yeni sözleri olan çok sayıda aydınlar olmuştur, ama bir iş yapmaya cür'etleri olmamıştır. Direnme ve tahammül güçleri ol mamıştır.
Bu nedenle hedeflerine gerçekten iman edenlerden; dayak yemeye, küfür işitmeye, iftiraya uğramaya tahammül gücü olanlar, ancak bunlar bir hizmet yapabilirler. Bu, nefis ile ciha dın bir örneğidir.
240

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılmasında Yapay Etkenler

Doğal etkenlerin sade ve kolaylığı oranında bunlar da zor ve çetindir. Gelenekçi âdetler ile ilgili direnişini kendi kırıyor ve direnişini sebepsiz ve beyhude görüyor. Muvafakat kapısından dışarı çıkıyorlar. Meselâ, "Meşhed'de Harem'e (İmam Rıza'nın türbesi) ilk defa şimşek düştüğünde mü'minlerden bir grup; "al kol yakılıyor Bu da Harem'i pis ediyor" deyip kandilleri kırdılar. Sonra "donmuş yağla yanan kandille" başa çıkılamayacağını an ladılar, elektrik de düşündükleri gibi değildi ve sonunda bu işe rıza gösterdiler.
Gelenekçiler, yeni birşey geldiği zaman başlangıçta karşı çı kıyorlar, bağırıp çağırıyorlar, feryad ediyorlar sonra da ihtiyaç olduğunu, gerekli olduğunu, kötülüğünün de olmadığını gör dükleri zaman öylesine kabul edip rıza gösteriyorlar ki, bu, semavî kitaplarda da vardı diyorlar."
Ama bunlar kolay uyanmıyorlar. Bir ingiliz atasözü diyor ki: "Uyuyan kimse uyandınlabilir, ama uykuya çarpılmış olan birini kimse uyandıramaz." Bunlar

kendiliğinden uykuzede olanlardır.
Bunlar daha mükemmel olan şeyi, söz ve fikirleri çarpıtmak için küstahlık ve kızgınlıkla ayaklanıyorlar- Meselâ diyorlar ki:
"Falan konuyu, falan adam bir kitabında yazmıştır", "bir ko nuşmasında söylemiştir." -En azından bastonunun ucunu yerin merkezi olarak gören ve kabul etmeyen herkese "inanmıyorsan ölç", diyen- Molla Nasreddin gibi demiyor; ta ki kolaylıkla red dedilmesin! Falan kitap! dese, meselâ üç yüz yıl önce yazılmış bir kitap değil ki kitapçılarda bulunmasın. Belki herkesin elinde olan yeni yayınlanmış bir kitaptır. Yakındaki bir kitapçıdan te min edilebilir.
O zaman hayatta olan yazara ve elindeki kitaba kasıtlı ola rak kaynağını belirtmediği öyle birşey isnad ediyor ki bu isnad, yazarın inançlarının tam aksi, hatta onun kendi taassuplarının bir parçasıdır.
Bu küstah yalancılar maalesef çoktur. Birden farkına varı yorsun ki özel bir günde, her yerde şöyle bir kanaat yer edinmiş.

Sonra her çevreye ve her şehre gittiğin zaman bu konunun orta ya konduğunu görüyorsun. Meselâ falanca ayın, söz gelişi Pa zartesi günü araştırmaya oturmuşlar, bir kitaptan veya bir ko nuşmadan özel bir konu ele almışlar. Gittiğin her yerde herkes o sayfadan o kitaptan ve o konudan bahsediyor.
Bir rivayetin, tek kaynaktan bütün zihinlerde baş aşağı edil diği belli oluyor. Bu hal bütün köylere kadar yayılıyor. Bunlar, bu lokmanın nereden ağızlarına verildiğini bile bilmeden bilinç li bilinçsiz tekrar ediyorlar.
"Sen kendin okudun mu?" diye soruyoruz. "Hayır", diyor. "Okumadıysan, nasıl bu kadar kötü kitap diyorsun?" Diyor ki; "Bu, arkadaşlardan birinin sözü- Bana kitabı getirmeye söz verdi ama henüz getirmedi. Böylece müessese birden kurşuna tutul muş oluyor. Tabi: olarak önce ani a yamıyorsun, çünkü bir hadise ortaya çıkmamıştır. Eğer iyi, kötü veya bozuksa bile o başlangıç tan beri böyleydi. Nasıl oluyor da bir anda bu kadar kötü olu yor? Halbuki bir saat önce, o eser bütün güzelliklere sahipti!
Bunlar içeceklerdeki zevklerimizi değiştirenlerdir. Elbise giyimindeki zevkimizi değiştirenlerdir. Mimaride, mefruşatta, mobilyada, satın alışlarda ve iktisadî tüketimlerde zevklerimizi değiştirenlerdir. Biz ise kendimiz beğendik sanıyoruz.
Bunlar fabrika sahibidir, makina üretiyorlar. Mal ve yeni bir ürün üretiyorlar.
Bunlar sosyolog, tarihçi, din bilici, antropolog sahibidirler. Yeni inançlar üretip beyinlerimize sokuyorlar.
Kesin olarak halkımızın şuur 1 anmasından korkan kimseler dir bunlar. Dünyada İslâm milletlerinin uyanışından korkuya kapılanlardır. O çok kuvvetli, bilgili, kurnaz, uyanık unsurlar ve çevreler, dünyayı idare edenler, dünya ülkelerindeki gidişatları çevirenler, dağılmış olan İslâm toplumunun birbirine yabancı çeşitli zümrelerinin birliğinden korkuya kapılıyorlar.
Bunlar uyutan tekrarların, telkinlerin yerine, halkı uyandı racak bir düşüncenin, fikrin, dinin ortaya konulmasını iste mezler.
Bunlar en küçük bir amele, monoton ve tekrarlanan gelene ğin, bir iki asırlık zahmetin neticesi olan hareketsizlikle atmış ol-

duğu adıma karşı, sükût ederek oturmuyorlar. Hiçbir şekilde halkı affetmiyorlar. Geleneklerin kırılmasına, ağırlaştırılmış ve uyutucu geleneklerine karşı yapıîan en küçük tepkiye bile asla kayıtsız kalmıyorlar.
Zeki kalemlerin, lisan bilen iyi yazarların halkla, halkın dili ile tanışıp, İslâm'ın hizmetine girmesini engelliyorlar. Bugünkü mantık, bilgi ve araştırmanın dinin

hizmetinde olmasını engelli yorlar. Bugün durgun kalmış olan büyük ve güçlü din maddesi nin serbest bırakılmasını, ondan sonuç çıkarılmasını; hareket, şuur, sorumluluk, bilgi İcad edilmesini engelliyorlar.
Afrika'nın kuzeyinden Fars körfezine, diğer taraftan Uzak-doğuya kadar uzanan aynı iman ve kültürle rüşd bulmuş, bin senelik ortak bir tarihe sahip bir millet harekete geçerse ve İslâm topraklarında -ki bu topraklar dünyanın bütün servetlerini ken disinde gizlemiştir- tanışma, anlaşma ve birlik oluşursa, o za man islâm kültüründe bulunan bîlinçlendirici ve uyanışı sağla yan unsurlar, bu hurafe küllerinin, telkinlerin ve sapmış gele neklerin altından çıkacak ve kıvılcım alacak, karanlık İslâm dün yasını aydınlatacaktır. Zamanın, beyin yıkama ile karşılık bir uykuya götürdüğü bu müslümanları, gerçek İslâm'ın yoluna gö türecektir. O İslâm ki dünyada hareket maydana getirdi, bir yumrukla bedevi ve medeniyetsiz Arab'a büyük bir medeniyet kurdurdu. Dünyanın büyük güçlerini dize getirdi. Hatta Avrupa, yirminci asra kadar -1910 ve 1912 yıllarına kadar- bile, İslâm'ın binlerce tecrübesinden, İslâm'ın ve İslâm mücahidlerinin cihadından, İslâmî düşüncelerden, Asya ve Afri-ka'daki Avrupa sömürüsünü sarsan Seyyid Cemaleddin Esedâbâdi gibi, Lahorlu İkbal gibi bir adamdan, böyle binlerce tecrübeden haberdardır. Lahorlu İkbal, çok sayıda hurafeye bu laşmış, yıkılmış, zelil olmuş -18,19 ve 20. asrın başlangıcında ze lil durumları süren- Hint müslümanları için kendi düşüncesi sathında islâm'ı gündeme getirdi. Avrupa, böyle bir İslâm ve müslümandan korkuya kapılmıştı.
Sömürüye karşı olan bu en büyük ideolojiyle ve sömürünün egemenlik ve asayişine karşı çıkan kızgın müslümanlarla müca-

243

dele etmek için batının taktiği şu oldu: "Bunların rezil edilmesi gerekir. Mahkûm edilmeleri gerekir. Tanınmaları için çaba gös terilmelidir. Eğer tanınırlarsa da, halkı bunların ulaşmış ve çirkinleşmiş simaları ile karşı karşıya getirmeye mecburuz. Öyle ki halk bunlardan kaçsın ve halk üzerinde bir etki bırakmasınlar." Bunlar, açık olarak, çok mahir, kurnaz ve zeki düşmanın dersleridir. Düşüncelerimizin derinliklerinde tahribat yapan; ev lerimizin köşelerini viran eden, tahrip eden işler yapıyor. Bunlar bütün duygu ve zevke ait ilişkilerimize girmişlerdir.
Bunlara karşı hassas ve uyanık olmamak olmaz. Çoğunlu ğun okuma yazması olmayanlardan oluştuğu bir toplumda, eğer siz de bu meseleyi anlamazsanız, o halde kimin anlaması gerekir? Bu ilgiden dolayı siz, öğrenci şeklinde ders okumaya ve dinlemeye oturmuşsunuz. Çaba gösteriyorsunuz, kendinizi yüksek bilince götürüyorsunuz. İnsanî düzeyde karar veriyor sunuz kî, tarihin bu faciasının sorumluluğunu hissediyorsunuz ve İslâm toplumunun kaderi göğüslerinizde ağırlık yapıyor.
Geleneksel ve uyuşmuş toplumda, bilinçsiz halkın bütün yükü aydının omuzundadır. İlerlemiş toplumda aydının, bir fert olarak bireysel sorumluğu vardır. Ama geri kalmış fikrî açıdan şuursuz, durgunluğa mahkûm olmuş toplumda; genel cehaletin ve durgunluğun sorumluluğu, hicvedilmiş malûm dini, böylece ileri ve meçhul kalmış dinin sorumluluğunu aydın kendi omu-zunda hissetmektedir. O zaman bütün sorumlulukla; büyük bir fedakârlık ve bütün hayatını bu yola adamayı gerektirmektedir.

ÜMİTVARLIĞIN ZİRVESİNDE

Öğrencilerimden biri: "İslâm'dan bahsettiğin ve yazdığın zaman mutaassıp olmamak için kalemin, akıl yürütme, ilim ve araştırmadan uzaklaşmasın diye

niçin şiddetli bir taassupla ça ba gösteriyorsun? İsyan etmeyesin, duygularına mahkûm olmayasın diye çaba gösteriyorsun. Daima insaflı, tarafsız ve mutaas sıp olmayan bir araştırmacı kalmaya çalışıyorsun -ve kalıyor-

sun-, bu her yerde tam olarak bellidir. Ama Ali (a.s.) konusuna vardığın her yerde, hepsini unutuyorsun, kelimeler aşk ve taa-suptan bir yol üzerinde koşuyorlar," diye bana itiraz etti (ne gü zel bir itiraz).
Doğru söylediğini gördüm. O zaman şu ithamı yaptıklarını görüyoruz: Falancanın velayeti doğru değildir! Doğrusu çok tu haf, daima kendim ile yaptığım mücadele ve gösterdiğim çaba Ali (a.s.) hakkında mübalağaya mahkûm olmak ve İslâm'ın ta yin ettiği sınırda kalmak olmuştur. Bilgi ve şuur ile konuştuğum zaman hep böyledir. Ama duygularım isyan ettiği zaman (dai ma ruh ve duygunun isyanından korkmuşumdur ve korkuyo rum) kendimi ve ilişiğimi kaybediyorum. Öyle ki böyle bir du rumda mübalağaya kapılmış olmam bile ihtimal dahilindedir. Başlangıçta bu ithamları işittiğim zaman üzülüyordum, ga liba gerçekten çocuğa itham ediyorlar! Ama sonra memnun ol dum. Çok memnun ve ümitvar oldum. Muhtemelen bu teselliyi (Ali (a.s.) kendisi bana verdi.) Çünkü ümitsizlik ile kendime so ruyordum: Benim gibi bir adam bu toplumda birşey yapabilir mi? Sahip olduğum fikir tarzı ile hangi kimselerle, hangi grupla, hangi zümre ve tiple iş yapabilirim? Benim gibi aykırı biri, bir uygunluk kurabilir mi?
Soruyordum; ümitsizdim, ama şimdi çok ümitliyim. Öyle ki bütün hayatım boyunca bu kadar mutmain ve ümitvar olma mıştım. Bunun sebebi aydınların dersime ve kitaplarıma yönel meleri değildir. Benim için büyük bir iftihar ve ümit ışığı belki işitmiş olduğum ve işitiyor olduğum küfürlerdir.
Burada, bu işte, hakkın açık olarak benimle olduğunu ve sa hip olduğum inançların hak olduğunu anladım. Çünkü insanın daima sarsılması gerekir ki düşünce ve akaidi gevşek ve bâtıl ol masın. Çünkü biz vahye sımsıkı yapışmış değiliz, noksan aklı mızla bütün bu karşılıkların, perişanlıkların, bu birbirine girmiş karanlık tarihi derinliğinden hakikati çıkarmamız gerekir bu da oldukça zordur. İnsan, doğru olmamanın korkusundan sarsılıyor, gerçekten dünyada ve âhirette kendinden ve Allah'tan başka hiç kimseden

korkmaması gerekir. Çünkü kendi kendine düşmanlık yapması, kendini ayak altı etmesi ve yok etmesi ihtimali vardır. Yoksa dünyada korku unsuru unvanıyla, hiçbir insan ve unsur yoktur.
Bu yüzden kendimden korkuyordum, doğru olmamanın endişesiyle sarsılıyordum ki küfürler bana âdeta emin olma ve ümitvarlıkbağışladı.
Biriyle savaştığın zaman, saldırır, yedi kurşun atar, bıçak çeker, taş atar, kapını kırar, seni yere çarpar. Ama saldırmaya gönlü olmadığı ve silahı olmadığı zaman küfretmeye başlıyor. Ağzına gelen herşeyi söylüyor ve bu şekilde kendi yer.ilgisini ve o fiili ithama uğrayan kimsenin galibiyetini ilân ediyor.
Siz diyorsunuz: "Bu konuda inancım budur. Toplum konu sundaki inancım bu, yolum bu." O, sözlerinizin yanlış olduğu konusunda bin delil getirebilir ve sözünüzün delillerinin yalan olduğu konusunda yüz örnek verebilir. Tahsilinizin olmadığına, yanlış yaptığınıza, yanlış anladığınıza binlerce delil getirebili yor. Bunun hepsini bir makale ve kitap şeklinde yazabilir, delile dayanan konuşmalar şeklinde söyleyebilir.
Ama delile dayanan ve doğru mücadele yerine, vermiş ol duğunuz tez ile oturuyor ve diyor ki: "Bu beyefendi çok pinti dir!"
İslâm tarihinde ne güzel tekrarlanmıştır; hiç kimse Ali'ye (k.v.) ithamda

bulunamıyor. Kim ne diyebilir?
Amr bin As ve Muaviye, hazreti ezmek istiyorlar; şundan başka ellerinde birşey yoktur: "Ali çok şaka yapıyor! Şaka söylü yor, bu hilafet için iyi değildir!"
Bu, Ali'nin sözü doğrultusundaki bir tenkid değil. O "iddia bu," diyor. "Programım bu. Yolunuz, iş şekliniz yanlış ve İslâm'a aykırıdır. Şu yoldan gitmek gerekir. Bu, İslam'ın anlamıdır, Peygamber bunun için gelmiştir."
O zaman düşman diyor ki: "Sen çok şaka yapıyorsun!" Bu nun mesele ile ne alâkası var? Seninle benim aramdaki ihtilafla ne alâkası var?
Düşmanın hedefi "Çamur atıp rezil edeyim ki felç olsun" ol duğu zaman, artık elinden bir işin gelmediği belli oluyor.
246

Seyyid Cemal (Cemaleddin Afganî) feryat ediyor (o, hayatı nı feryadında özetlemiştir) ki, bütün Asya ve Afrika'da İngiliz, Fransız, italyan, Portekiz ve İspanyol kolonisi ve kölesi olan Müslümanlar hürriyete kavuşsunlar, kurtulsunlar, İslâm ve Kur'ân'a dönsünler.
Cihad İslâmı'na geri dönelim, diye feryad ediyor. Dönelim ki bu zillet ve talihsizlikten kurtulalım. Dualar, virdler, zikirler ve yemek yerine, halka İslâmî şuur veriyor. Kur'ân'ı tekrar tek rar açınız, okuyunuz, sözkonusu yapıp ortaya koyunuz, sömü rüyü eziniz, diyor.
O, yaralı bir ruh misâli Hint'te, Avrupa'da, İran'da, Türki ye'de dolaşıp, feryad ediyor, uykuları kaçırıyor, uyuyanları uyandırıyor.
Kölelik, sömürü, zillet yükü altında ölümü bekleyen uyuş muş Mısır'a öyle ayağa kaldırıyor ki İngiltere bir günde birkaç defa kabine toplantısı yapmak zorunda kalıyor.
"Seyyid Cemaleddin" sadece İslâmî bir ıslahatçı olarak de ğil, belki esir dünyada sömürüye karşı devrimci bir çehre olarak ayağa kalktı ve feryad etti.
O, aynı zamanda Ortaçağ'daki İslâm'ı, ilk İslâm'a dönüş ha reketi ve İslâmî rönesans sloganıyla, yeni asırda, zamanın mede niyet düşüncesi ve bu neslin düzeyinde ortaya koyan ilk şahıs idi. Hem de dine, özellikle İslâm'a dayanarak üçüncü dünyada sömürüye karşı hürriyetçi kurtuluş hareketini başlatan ilk şahıs tır. Bu, din için, özellikle İslâm için, büyük bir iftihar ve zafer idi. Sömürüye karşı olan mücadeleyi İslâm'ın üssünden ilân et mesi, bu yolla dine/İslâm, hayat ruhu, hareket, ciddi sorumlu luk ve ileri bir yön bağışlar. Hem de özgürlük isteyenleri, ay dınları ve sömürüye karşı olan özgürlükçü görüşleri, büyük din gücünü ve İslâm'ı, doğuda, sömürünün iktisadî, siyasî ve fikri hücumuna karşı gönüllü olarak seferber eder.
O zaman düşman, bütün hayatı açık olan bu "hür" ve hÜrri-yet adamına ne söyleyebilir? Halkın malını kendi zimmetine ge çirmiş ve yemiş mi desin?

247
Çocuklarını halkın parasıyla besliyor mu desin? Halkın ma lını kardeşinin, kızkardeşinin, halasının zimmetine geçiriyor mu desin? Yabancı bir casus mu desin? Tahsili yok mu desin? Biri nin uşağıdır mı desin? Ne desin?
Şundan başka hiçbir şey diyemiyor: "Yeni araştırmalar ol muş. Seyyid Cemaleddin'i yakından tanımış olanlar, onun aile sine gidip gelmiş olanlar, küçüklüğünde onunla beraber büyü müş olanlar, tanıdığım güvenilir bir adama demişler ki, "Seyyid Cemaleddin sünnet edilmemiş!" Şüphesiz, insanın bu çirkin ifti rayı zorunlu da olsa aktarması güzel değildir. Affedersiniz!
Seyyid Cemaleddin batı sömürüsü ile (Avrupa'da İslâm'a çamur ve iftira atan sömürü), dünyada dini yok etmiş olan fikri ve kültürel sömürü ile, İslâm

Peygamberi aleyhine devamlı kü für ve zehir saçma ile meşgul olan kiliseye bağlı bilginler ile, yöntem olarak Allah'a tapıcılığın kökünü kazımaya çalışan ma teryalistler ile tek başına amansız bir mücadeleye girişiyor ve en büyük İslâm savunucusu oluyor. Ama arkadan hançerleniyor. Kovuluyor. Tek başına kalıyor. İslâm'dan bahsediyor; Müslü manlar ve İslâm âlimleri onu tek başına bırakıyorlar ve onu tek fir ediyorlar. Çünkü düşman, küfür, itham ve iftira silahı ile sah neye geliyor. Silahtan tecrit olduğu ve küfürden başka silahının olmadığı belli oluyor. O zaman da 30, 40 sene sonra feryadı zirveye ulaşıyor; gös termiş olduğu yeni yol açılmış oluyor. Bütün İslâm ülkelerinde asla sönmeyen hareketler meydana getiriyor.
-Cezayirli büyük devrimci Sider "Ferhat Abbas "La Nuit Coloniale" adlı eserde şöyle diyor: "Kuzey Afrika'daki özgürlük hareketi (bu cümleden olmak üzere Cezayir) Seyyid Cemaled-din'in, Abduh'u oraya gönderdiği zaman başladı. Kur'ân'a geri dönüş hareketini ilân etti.
Cezayir devriminin ilk günü, "Abduh'un Seyyid Cemaled-din'in düşüncesini Afrika'ya getirdiği gündür. İran Meşrutiyet Devriminin İlk kıvılcımları, Seyyid Cemaleddin'in baş kaldırdığı sırada başlıyor."

Altmış, yetmiş sene önce Türkiye'de, Mısır'da, Afrika ve As ya'da özgürlük hareketi ayağa kalkmıştır ve asla sönmeyecektir.
Bu, Seyyid Cemaleddin'in düşünce ve fikirlerinin onun ha yatından sonra elde ettiği zaferlerdir. Ama o gün düşman, kut sal köken, gelenek ve din isteme adıyla, halkı ahmaklaştırmak, aydından korkutmak, o dar sınırda aptalca bir sevgide bırak mak ve onları sağmak için, Seyyid Cemaleddin'e Öyle ithamlar da bulunuyordu.
Burada artık belli oluyor ki o yol, iş ve düşünce tarzı ölmüş tür. İslâm düşmanını ithamlarına ve küfürlerine ilgi duymadan yolunu seçiyor. Seçiyor ki ayağa kalktı.
Her halükârda, bugün adiliği olan şey şudur: Üniversiteler de, derslerde, kitaplarda söylediğim itikadı usulden olanların veya henüz ortaya koymadıklarımın bir fihristini vereyim (inan dığım esasların, yönteminin toplamı ile ilgili bir fihrist veya inandığım tezlerle ilgili-), ki yıllarca ortaya koyduğum ve ortaya koymak istediğim usul-
Bazı unsurlar var. bunlar sonraları bu fikirleri itham ediyor-laf. Eğer bu çirkinleştirilen ve tahrif edilenleri bir metin haline getirirsek, görüp okuyup açık olarak anlarlar ve nelerle dezen fekte yoluyla mücadele ettiklerini görürler.
Halk ile aydın, halk ile öğrenci arasına ihtilaf sokmak iste yen unsurlar, bu yolla yeni düşünce akımına, bu durgun düşün ce atmosferinde yolu kapamak istiyorlar. Bütün zümreleri bir birlerine karşı karamsar yapmak istiyorlar. Bu yolla İslâm yo lunda bir hizmet yapmak isteyen herkesi öyle ezmek istiyorlar ki, artık bir daha asla böyle bir işe heveslenmesin. Diğerleri de ibret alsınlar ve bu yola gelmesinler.
O halde bu itikadı usulü elverdiğince daha çok tefsir etmek, genel bir alışkanlık halindeki, fikirlerini, itikatların üzerine saçı lan ilaç ve zehirlere karşı bir çeşit fikri mücadele olur. Ama bu mücadele ferdi savunmak için değildir. Çünkü fertte bir değer yoktur. Değerli olan ve savunulması gereken fikirdir.
Savunulması gereken ben değilim. Ne tahlil edilecek, ne de bana muhalefet etmelerine sebep olacak bir şahsiyete sahibim;

savunulması gereken belki bir fikir ve itikattır. Mesele, şahsî bir mesele değildir. Mesele düşmanların ona karşı ayağa kalktığı bir fikir, bir kutup ve itikadı bir

yöndür.
Bu yüzden lügat problemlerinin tekrarı ve çözülmeye çalı şılması olan bir sözlük gibi, son yıllardan şimdiye kadar ortaya koyduğum kavram ve deyimlerin bir fihristini yapmak istiyo rum. Kullandığım her kavramın sınır ve anlamının açık ve sarih olacağı tarzda bir fihrist.
Eğer bunu fihrist olarak değil de hepsini ders süresi içinde söylemek istersek, bu iki sene sürer. Bu sürede de zihinler dai ma karıştırılmış olacaktır. Çünkü onların herşeyleri var. Bütün araçlar, sosyal iletişim ve propoganda araçları onların hizmetin dedir. Biz bunlara sahip değiliz. İmkânlar açısından kendiliğin den onlara karşı zayıfız. Bize gücümüzü veren tek şey, itikadı takvamız ve ihlâsımızdır.
Eğer burada olan sizler itikadı usulü ve ortaya konulan tez leri müşahhas, dikkatli bir ders gibi anlarsanız, idrâk ederseniz, büyük bir fikrî saf oluşacaktır. Sadece bu tezleri savunmak için değil, belki toplumumuzda başlamış olan fikrî temeli savunmak için bir saf oluşacaktır.

İNSAN

İnsan üç boyuta sahiptir; şuur, hürriyet, seçme ve yaratıcılık.
1- Şuur
İnsanın bir boyutu şuurdur. Tabii varlıklardan sadece ve sa dece insan şuurludur. Hem kendinin, hem de dünyanın bilin cindedir. O halde insanın en büyük yeteneklerinden biri bu ilâhî yetenektir. Dünyada ve varlık âleminde sadece Allah "bilen"dir. İnsan da sınırlı dereceleri ve çeşidi ile "kendini bilen" ve "dünya yı bilen "dir. Bu iki sıfat, Allah ve insana özgüdür.
250

"İlâhi" tamamen bir doğu kavramıdır. (Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız). Dolayısıyla insanî huy ve karakteri, Allah'ın sıfat larından bir sıfata ait kılarak, tam olarak doğulu bir iş yapmış oluruz.
2- Hürriyet
Bu, bugün varoluşçuluğun sözkonusu ettiği bir kelimedir. Geçmişte ise "Cebir ve irade" kavramı sözkonusuydu.
"Hürriyet", yani bütün dünya, sebepler ve sonuçlar silsilesi esasına dayanmaktadır, bu gidişata göre idare edilmektedir. öne çıkan her görünümü, her belirtiyi cebrî bir sebep ön plana getirmiştir. Aynı belirtinin kendisi de diğer bir sonuç için sebep olmakta. O halde ortaya çıkan her işin bir sebebi vardır. Bu iş tekrar diğer bir sonuç için sebep olmaktadır. Meselâ lambanın içindeki gazyağı, aydınlık ve sıcaklık için bir sebeptir. O halde aydınlık ve sıcaklık gazyağmın yanmasından cebren meydana gelmişlerdir. Kaynayan su için sebep olan sıcaklığın kendisi gazyağının sonucu idi.
O halde bütün ortaya çıkanlar cebren meydana geliyor. Ta bii ve maddî bir görüntü olan insan da, el ele veren tabii unsur ların etkisiyle meydana geliyor. Ama insan, kendini cebrin bo yunduruğundan kurtarma iradesine sahiptir. Sebep ve sonucun cebrî basamaklar dizisinin gidiş yolundan kurtulup, kendisi se bebin rolünü oynayabilir.
Meselâ bütün doğal, fiziksel, kimyasal, biyolojik, ırk ve kan la ilgili unsurlar, bende açlık sonucunu ortaya çıkarmışlardır. (Bütün hayvanlarda açlığı ortaya çıkardıkları gibi). Açlık, cebri olarak bende yiyecek aramayı ortaya çıkarıyor. Yemek arama, bende yemek bulmak ve yapmak için birkaç adım ve faaliyet meydana getiriyor. Sonra yemek, sonra hazmetmek...
Bende ortaya çıkan bu fiil ve etkiler cebridir. Cebri sebep ve sonuçlar, beni yemek yemeye doğru sürüklüyorlar.

Ama bu sebep ve sonuç cebrî dışında bende bir yetenek var; yemeyebilirim. itiraz için, dinî bir görevi -oruç- yerine getirmek

için, görev için, dinî bir merasim veya tıbbî gıda rejimi için on saat, yirmi saat, yirmi gün yiyecek yemeyebilirim.
Bu durum, insanın iradesinden kaynaklanmakta. İnsanın hürriyeti ilmî ve maddî dünyanın sebep ve sonuç zincirinin sı nır landırmalarıyla beraber insana yüklenmiştir.
"Yapıyorum" "yapmıyorum", "seçiyorum" "seçmiyorum" diyebildiği ölçüde insandır. Onda bu yetenek zayıfladıkça "daha az insan"dır. Burada, insan açıkça görünü veriyor.
İnsan, bir sıfat ve sevgi olarak vardır. Tabii ilimler açısından insan sayılan kimse beşerî ilimler açısından insan olmayabilir.
"Sartre" diyor ki: "Hatta, hasta bir anne ve babadan doğan felçli biri bile, kahraman olmazsa sorumlusu kendidir. Çünkü insan öyle yeteneklere sahiptir ki felç olmasına rağmen yani do ğal etkenlere rağmen bu yetenekler onu bir kahraman yapabilir. Çok kuvvetli ve pehlivan ailelerden, yaşamlarında sağlık kurallarına riayet etmelerine ve güzel yemelerine rağmen zayıf, hasta kişilerin yetişmesi gibi.
Herkesin, kahraman olmamasının sorumlusu kendisidir. Ne soyaçekim, ne çevre, ne de iktisadî ve tarihî etkenlerdir.
Elbette bunlar hepten etkisiz değildir. Ama insan, bu etken leri kendinde bertaraf edebilecek bir iradeye sahiptir. Bu yüzden insan kendi alın yazısını hazırlayabilir. Eğer kendisi hazırlamaz sa tabiat hazırlar. Tıpkı bitkilerin ve hayvanların alın yazısı gibi; kış eriştiği zaman yaprakları kuruyup dökülüyor. Çünkü çevre nin doğal etkenlerine karşı direnemiyor. Ama insan, kışı kendi ne bağımlı yapabiliyor, hayatında bahar ve sonbahar şartlarını meydana getirebiliyor. Tabiatın cebrinin kaydından kurtuluyor. Çünkü irade ve seçme yeteneğine sahiptir.
Bu adam, sosyal meselelerde, terbiyevî meselelerde ve ken di alın yazısını yapmada bu yeteneği meydana çıkarabilir. Çün kü hürriyet ve irade sahibidir, bu sebeple de sorumludur. Çün kü sadece hür insan sorumludur."

3- Yaratıcılık
İnsan yaratıcılık gücüne sahiptir. Yüce Allah'ın, yere, göğe, dağlara ve bütün mevcutlara sunduğu ve kabul etmedikleri, insanın kabul ettiği emanetin bir anlamının da "yaratıcılık kudreti" olması mümkündür. Allah'ın elindeydi; (tabiattakilerden hiçbiri almadı, insan aldı.
Yani insanın ö'zel yeteneği şudur: Yapabiliyor. Bu yüzden, mevcutlar arasında sadece insanın alet yapabildiğini görüyoruz. Öyle ki bazı bilginler insanın tarifinden "alet yapan insan" di yorlar. Bazıları da "alet yapıcılığı"nı insanın ihtiyacının bir sonu cu olarak kabul etmişlerdir. Çok güzel, o halde tilki ağaçtaki ho rozu almak için neden merdivene ihtiyaç duymadı ve merdiven yapmadı?..
İnsanın bütün tekâmülü boyunca bu yetenek o kadar gelişi yor ki, insanın "kendini eğitmesi" aşamasına ulaşıyor. Bu en yü ce aşamadır. İnsan merdiven yapıyor, ev yapıyor, alet yapıyor, elbise yapıyor, kitap meydana getiriyor, sanatkâr oluyor. Bilaha re öyle bir yere ulaşıyor ki kendini eğitiyor. Yani kendi insanî mahiyetini kendi yaratıyor. İnsanî "nasıl oluş"unu kendi tayin ediyor, olması gereken insanı kendi seçiyor.
Bu yüzden Heiddegger'in deyimiyle insanlar iki düzeyde dir. Bazıları toplum ve çevreleri tarafından yapılmıştır toplu mun eseridirler. Karpuz, meyve vs. tabiat mahsulleri ve etkenle ri gibi. Her çevrede, her su ve havada, o çevrenin özellik,

renk, tad, su ve havasına sahiptirler. Atmosfer ve ortam etkenleri on ları seçmiştir. Böyle adamlar da bu şekildedir. Bu toplumda bu renktedirler, o toplumda o renktedirler. Bu dönemde böyledir-ler, o dönemde öyledirler. Çünkü çevrenin değişmesiyle bunlar da değişiyorlar. Çoğunluk da bunlardır.
Öyle bir aşamaya ulaşıyor ki, tarihin ve toplumun yaptığı insan, kendi tarih ve toplumunun yapıcısı oluyor. Yapılan yapa na dönüşüyor.

İNSANIN TARİFİ ETRAFINDA

İnsan ve tarifi üzerinde bu kadar duruşum, sonraki bütün mes'elelerin insanın tanınması temeline dayanıyor oluşundan-dır. Eğer insanı tanımazsak, dinden, toplumdan, medeniyetten ve sanattan bahsedemeyiz. Yerine ulaşmayan bütün sözlerin önünde şu engeli görüyorum: İnsanı tanımadan onu için ideoloji ve ekol oluşturmak istiyoruz. Kim olduğunu bilmediğimiz biri için ev yapmak ve onun hayat şeklini tayin etmek nasıl müm kün olabilir?
Bu yüzden insanın kâmil bir tarifini size takdim etmek isti yorum. Son derece dikkat ediniz. Çünkü bu tarifin her kelimesi bir düşünceden seçilmiştir. İnsan hakkında çok sayıda tarifler yapılmıştır. Bunların en zelil ve aşağılık olanı ise, "insan, konu şan hayvandır" diyen tariftir. Çünkü konuşan varlıklar çoktur, ama insan değillerdir. İnsanların da çoğu konuşur, ama insan değillerdir.
Bazıları "insan ideal yapan bir hayvandır." "İnsan, zihinsel şekil yapan bir hayvandır", demişlerdir Ve bu gibi tarifler yap mışlardır.
Ama ben, şu veya bu varlıktır demiyorum. Çünkü "insan... bir varlıktır" diyen hemen başlangıçta hata yapıyor. "İnsan bir "mevcut" değildir" olabilirliği ise çeşitli imkânların toplamıdır. Biz, icat halindeyiz; henüz mevcut olmamışız, olma halindeyiz; henüz oluyoruz.
Bu nedenle insanın yaratılışı tamamlanmamıştır. İnsan he nüz yaratılıyor- Nasıl? Şekli henüz tamam değildir.
Tarihin tamamı (geçmişin ve geleceğin tarihi) insanın onda oluşma "tekin" bulduğu bir kabdır. Dolayısıyla mevcut değildir.
İsyancı sonsuz çelişkili iradeyi, "olandan kaçışı" demi yorum; "gerçekten kaçış"ı, istediği şeyin tarafına veya olması ge rekenin tarafına yönelişi kastediyorum. İnsanın daima kaçışa te mayülü vardır.
Oturup insanın güzel bir tarifini yapmak isteyen filozofların yerine, ben, tarih boyunca bütün kültürler, medeniyetler, dinler,

bütün büyük tarihî olaylar, edebiyat ve sanatta bilgi sahibi oldu ğum ölçüde insanın ortak özelliklerini aldım. Bu nedenle bunlar bütün dönemlerde, bütün edebiyatlarda, kültürlerde, sanatlar da, insanın ortak özellikleridir. Sonuç olarak, şimdi bunları tek tek açıklamam için fırsat yok ama, konu kendi içinde açığa ka vuşuyor. Sadece söylüyorum ve işaret ederek geçiyorum.

İNSANIN KÂMİL BİR TARİFİ

İnsan; isyancı, sonsuz çelişkileri olan bir irade, olandan ka çan, ideal isteyen, mutlak olanı talep eden, kendini ve dünyayı bilen, mutaassıp (taassubu olmayan, insan değildir, şöyle ki çok ları mutaassıp oldukları gibi insan değildirler. Fakat o taassup olarak isimlendirdikleri başka birşeydir. Söylenmesi bile güzel değildir) seçici yaratıcı, geleceğe yönelen, tapan...

Bu tapma, felsefî ve kelamı sebeplerle değildir, gerçekçi ve objektif bir delildir. Yani bütün tarih boyunca, bütün devirler den şimdiye kadar sadece bazı dinlerin tasavvufunda tanrının mevcut olmadığını görüyoruz. Ama şu anda tasavvur ettiğimiz anlamda tapma vardır.
Bazen bir kısım kıssalarda din yoktur, ama tapma vardır. Tapma ebedî ve daimî bir şekilde vardır. Tanrı kaldırılınca, tan rıyı kaldıranların halka taptığını görüyoruz. Konfüçyüs'ün ken disine taptılar. Buda, tanrılarla işiniz olmasın kendisine ulaşın, dedi. Sonra Buda'nın kendisine taptılar. Bütün tapmaları orta dan kaldırdıkları bugün, hangi insanlara tapıyorlar?
Rusya'da Stalin zamanında manevî meseleleri ortadan kal dırıp, yeni neslin ilgisini teknik meselelere, maddîyata, daha çok üretim vb. konulara celbetmeyi çok istediler. Bunun için yazar lardan birinin işi program ve genelgeye uygun olarak roman yazmaktı. "Le culte de Ciment" isimli bir kitap yazar. Yani "Çi mentoya tapmak"!., Bugün çimento asrıdır, çimentoya tapınız. O halde dediğimiz tapma bu anlamda mevcuttur.

İNSANÎ ÖZELLİK OLARAK BEKLEYİŞ VE SORUMLULUK

Öteyi arayan: Maksadım şudur insan daima sahip olduğu şeylerin Ötesi için kaygı duymaktadır. Felsefe ve ilmin bütün ilerlemesi de insanın öteyi arayışına delildir.
Doyumsuzluk: Her ihtiyaç karşılanıp giderildikçe birkaç ih tiyaç daha doğruyor; bunlar karşılanınca, yeni ihtiyaçlara hisse diyorsunuz.
Belirsizlik: Boyutları somut ve belirli olan bütün varlıkların aksine, insanın tarifi, Ortaçağ'da yapılan tariften ayrıdır. İnsanın mevcut gerek özellikleri farklıdır. Bunlar, bedenî boyutlar değil, imkânlar ve yeteneklerdir.
Sorumluluk: Sorumluluk, hürriyetten doğmuştur. İnsan hür olduğu için sorumludur, inançlıdır. Aslında insan, inanan bir canlıdır. İnancı için kolayca canını verebilen, sadece insandır.
Gariplik: Gurbet duygusu bütün dinlerde, edebiyat ve sa natta, insanî duyguda vardır. Dünya garipliği.
Muzdariplik: İnsanın şuuru ve bilgisi üst düzeye çıktıkça dünya ve hayattaki ızdirabı daha çok artıyor. Bu yüzden diyor lar ki, Ali (a.s.), bazen dünyadan öyle korkma ve sarsılma duy gusuna kapılıyordu ki kendinden geçip bayılıyordu. Meseleleri kendi beyinlerinin çağında düşünenler diyorlar ki: Örneğin, bu nun için Fedek'i ondan almışlardır. Veya başka şeyler için. Ama bu, insanın şuur ve duygusu üst düzeye çıktıkça bu çerçevede sakin kalamadığı belli olan bir görünümdür. Sakin kalamamak yüce insanın özelliklerindendir.
Öncülük ve siyasîlik - Eflâtun diyor ki: "İnsan siyasî, politik bir hayvandır." Bizim âlimlerimiz politik kelimesini sosyal ola rak tercüme etmişlerdir. Halbuki siyasîden maksat diplomatik değildir; çaresiz olarak içtimaî demişlerdir. Ama siyasîlik insana özgüdür. Yani toplumda yaşayan insan, içinde olduğu topluma ve fertlere bağlılık hisseder. Tanır, hisseder; o şuura ve bilgiye

sahiptir. Bütün bunlara karşın taahhüt ve sorumluluk hisset mektedir.
Bu duygu ve yeteneğin toplamından dolayı insana siyasî demişlerdir. Toplumun ziyaretinde, ziyaretçi İmam'a diyor ki: "Sizlere selâm olsun... Ki kulların, siyasîlerin ve şehirlerin temel dayanaklarısınız." Bu nedenle siyasî dediğimizde bunu söyle mek istiyoruz.
İnsan başlangıçtan bu yana, daima olma halindedir. Kendi mahiyet ve alınyazısının yapıcısıdır.

Kendi kaderini yapan ve ona müdahale eden insandır, Al lah'ın elde takdir ettiği budur.
Bu insanın temel tarifidir. Bu tarif esası üzerinde din, İslâm, tarih, medeniyet, edebiyat, sanat ve herşeyi inceliyoruz. Bu, anahtardır.

İNSANIN YARATILIŞI
Çeşitli dinlerin yaratılış kıssalarının toplamında, özellikle Adem'in yaratılışı ile ilgili Kur'ân ve Tevrat'taki kıssalarda Adem'in yaratılışı. Cennet, Şeytan ve Havva kıssası ve antropo loji ile ilgili en meşhur, en açıklanmış rivayetlerden çıkardığım sonuç benim için çok hayret verici ve sonsuz derecede derindir. Yer yer işaret ettim, ama ortaya koyamamıştım. Şimdi bu çok ileri ve mantıkî "hümanizm"in anahtarlarını söylüyorum.
Bazı âyetlere göre Allah, yeryüzünde bir halife yaratmak is tiyor; melekler, "tekrar yeryüzünde kan dökecek birini mi yarat mak istiyorsun?" diye tenkit ediyorlar. Bu girişte Adem'in yara tılışı için bir kıvrım belli oluyor. Meleklerin, Âdem'e göre bir geçmişi vardır. İhtimalen Âdem ilk Âdem değildir. Belki fiili insanın ve fiili insan cinsinin başlangıcıdır, mutlak nev'ini baş langıcı anlamında değil.
İmam Sâdık'a (r.a.), "Adem'den önce kim vardı?" diye sordular. "Âdem!" diye buyurdu. "Âdem'den önce?" "Âdem!" "On-

257
da önce?" "Âdem!" "Âdem'den Önce kim vardı?" diye sordular. "Ne zamana kadar sorarsanız, Âdem" dedi.
Allah, meleklerin onların korkusundan ve endişesinden kaynaklanan sözünü, inkâr etmiyor ki şöyle desin: "Korku ve endişeniz boşunadır ve bu insan böyle değildir." Bilâkis şöyle diyor: "Ben sizin bilmediğinizi biliyorum." Yani meleklerin tah mini aynen çıkmakla beraber, Allah çamurdan, -hamain mes-nun- pis kokulu kokmuş çamurdan veya selin bıraktığı kuru çömlek gibi, çatlak çatlak olan çökelek lâyihalarından ve Kendi Ruhu'ndan İnsanı yaratıyor.
O halde Âdem'in yapısının formülü açıktır. Allah'ın Ru-hu'nun eklenmesiyle çamur!.. Pis kokulu kokmuş çamur ve bu na eklenen Allah'ın Ruhu!.. Bunları elbette asıl ve gizli sır anla mıyla alınız, arkın dibindeki çamur anlamında değil. Çamurdan anlaşılan mânâ, fesat ve kokuşmuşluktur. Bizim lisanımızda fe sat ve kokuşmuşluğu gösteren en aşağılık şey, çamurdur.
"O, insanı pişmiş çamur gibi kurubalçıktan yaratmıştır." (Rahmân/14). "Pişmiş çamur gibi kuru balçık" insandan bir unsurdur. Bu nereye hareket ettirir? Bu, çamurlaşma ve taşlaş maya yönelişi, kalmaya yönelişi oluşturur. Diğer taraftan ise Al lah'ın ruhu- İnsanın seçebileceği en yüce kelime. Onu, yücelik, kutsallık, güzellik ve mutlak olan ulaştıracak olan Allah'tır. Cis me, maddiyata ve aşağılığa karşı Allah'tan başka, azamet ve yü celiğe ulaştıran kelime ruhtur.
(Gizli sır anlamıyla almamız gerekir, demem şundandır. Eğer bunun dışında birşey yaparsak, Allah'ın ruhu bir anlam bulmamış olur. Bu mümkün olmayan bir karıştırma ve anlam sızlık olur.)
O halde insanın formülü; (sonsuz eksi) + (sonsuz artı) olu yor. "En aşağılık aşağı" ve "en üstün üstün" Âdem ile eşittir. İn san böyledir. Kâinatın en pis ve en aşağılık hayvanlarından daha pis ve daha aşağılık kimseler çoktur. Şafiî gibi büyük, yü ce, aynı zamanda Şafiî Mezhebi'nin imamı olan bir şahıs, şöyle diyor: "Şafiî ölüyor, kendi yetiştiricisi ve terbiye edicisinin Allah mı Ali mi olduğunu bilmiyor."

Birisi Neron oluyor. Roma'yı ateşe veriyor. Ateşin alevlerini seyretmekten, çocuklarını, kadınları, şehir sakinlerinin ağlama inleme ve feryatlarını dinlemekten zevk alıp, şiir söylüyor, re sim yapıyor.
Diğeri özgürlükçü bir insan. Gelip kendisini kurtarmaması için polisin gözünden uzak bir yerde, arkadaşından başına ben zin dökmesini istiyor, kibrit çakıp kendini ateşin alevlerin teslim ediyor. Böylece bir milleti, bir insanı, bir insanı korumuş ola bilsin.
Sonraları bu olayın filmini seyrettiğimde adamın iki dizi üzerinde oturmuş olduğunu ve yanan ateşin merkezi haline gel diğini gördüm. Her an daha şiddetlenen alevlerin arasında bir hayalet olarak görünüyordu.
Hiç kımıldamadan, ateşin kalbinde oturmuştu. Küller dö-külünceye dek hafif de olsa kımıldamadı.
Farkın nereye kadar olduğunu görüyorsunuz!.. O, bir şehri; kadınları ve sayısız çocukları zevk almak için ateşe veriyor. Bu ise bir şehri, bir ülkeyi, bir dünyayı, kadınları ve çocukları ölümden kurtarmak için kendini ateşe atıyor.
En kötü atın ve en iyi atın farkı, sözgelimi ikibin tümendir. Kötü dediğimiz at, arabacılık veya su çekme işine yarayabiliyor! En iyi atın üç, dörtbin tümenden fazla değeri yoktur. Bütün gü zelliğine rağmen bisiklet veya motorsikletle rekabet edemiyor! Ama bu taraftaki insan ile o taraftaki insan arasındaki mesafe nin tasavvuru mümkün değildir. Mesafe çamurdan, Allah'a ka dardır.
Emanet
Emanet ile ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır. Tasavvuf, ema net, "aşk'tır diyor. Mevlâna gibi bazıları ise iradedir diyor.
Alimlerden bazıları emaneti, "ilim" olarak bilmişlerdir. Bazı ları "velayet" olarak. Bir grup da emanetten maksadın Hz. Ali (a.s.) olduğuna inanıyor.
Ama Kur'ân'ın kendisi bu kelimeyi niçin müşahhas olarak açıklamıştır? Çünkü bu, Kur'ân'ın mucizevari lisanının özelliği dir. Öyle bir kelime seçiyor ki, onun çeşitli boyutlarından muh telif kelimeler çıkarılabilir. Öyle ki hiçbiri doğru değildir, aynı zamanda hepsi de doğrudur. Çünkü emanet, Allah'ta olan (onun düzeyinde değil) ve diğer mevcutlarda olmayan bütün imkânlardır, insana özgü imkânlardır; beşerî üstünlüğün fazileti ve işaretidir.
Emanet, birbirine karışmış ve şekil almış olan bütün bunla rın toplamıdır. Bunlar, "emanet" adıyla insana teslim edilmiş lerdir.
Dolayısıyla emanet ile ilgili yapılmış olan bütün nitelemeler doğrudur, ama tam değildir:
Emanet, Adem'in vücuduna girmiş olan maddeden ibaret tir. Onu yüce ve mutlak sınıra, dünyada tasavvuru mümkün tekâmüle ulaştırabilir. O halde irade, seçme, bilgi, şuur, kudret, yaratıcılık, aşk, marifet, hikmet... bütün bunlar ve bizim henüz tanımadığımız diğer pek çok şeyler; gelecek insanda gerçekleşe bilecek ve zuhur edecek şeyler "emanet"in parçasıdır.
Allah, isimleri Adem'e Öğretti
Allah, Adem'e isimleri öğretti. O zaman Âdem ve melekler imtihana "oturdular". Soru isimlerin kavramları idi. Adem hep sine cevap verdi. Ama melekler, "bize verdiğinden başkasını bilmiyoruz", dediler. Âdem galip geldi.
"Ve Adem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyaya meleklere gösterdi. "Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini ba na söyleyin" dedi. Cevap verdiler "Sen münezzehsin, öğrettiğin den başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen hem bilensin hem Hakim'sin." Allah, "ey Âdem onlara isimlerini söyle" dedi. Adem isimlerini söyleyince, Allah, "ben gökler ve yerde gö rünmeyeni biliyorum, sizin

açıkladığınızı ve gizlemekte olduğu nuzu bilirim diye, size söylememiş miydim?" dedi." (Bakara: 31 ile 33).
I

O halde insan melekten üstündür. Dindar zihinler büyük insanları yüceltmek için onları övdükleri zaman, melek şeklinde olduklarını iddia ederler.
Bu yaratılış felsefesini, meleklerin insandan aşağı olduğunu bilmiyorlar. Melekler İnsanlığın yardımcı ve temsilcileridir.
Allah isimleri insana öğretti; ama insan kendisine ilk Öğreti len hakikatların esası üzerine Allah'a cevap verebildi. Eğer bun dan farklı olsaydı, yani soruları Âdem'e sorsaydı, meleğe sor mamış olsaydı, imtihan zor olurdu.
İnsan, kendine özgü yeteneğinden faydalanarak hakikatları söyledi. Melekler söyleyenmediler. Melekler sadece yaratılmış ol dukları istikamette iş yapabilirler. Ama insan, istediği ve teşhis ettiği şekilde iş yapabilir. Bu farklılık vardır. İnsanın üstünlüğü, sorumluluğu da budur.
Allah, Meleklerden Âdem'e Secde Etmelerini İstedi
Meleklerin Âdem'e secde etmesinden çeşitli anlamlarına uy gun olarak benim hissettiğim, bütün tabiat ve tabiat ötesi -bizim hissettiğimiz- kuvvetlerin insan isimli yüce varlığa teslimidir. Ama "Âdem olan insana", "Âdemoğulları olan insana" değil. Olabilen insana.
Yasak Meyve Nedir?
Allah, Âdem ve Havva'yı Cennet'te serbest bıraktı. Hiçbir iş yapmaksızın neyi isterlerse yiyip içebiliyorlardı. Onlar sadece, bir meyveyi yemekten men edilmişlerdi-
Tevrat'ın açık olarak söylediği ve Kur'ân'ın işaret ettiği gibi, bu meyve, "görüş"tür. Çünkü Kur'ân âyetlerine göre, Allah, Âdem ve Havva'ya nida ediyor, onlar da çıplaklıktan utanmak-sızın Allah'a cevap veriyorlardı. Ama yasak meyveyi yedikten sonra, çıplaklıklarından utandılar ve gizlendiler.
Önceki günler hiç utanmaksızın, Allah'la görüşüyorlardı ve bugün, meyveyi yedikten sonra çıplaklıklarından utanıyorlar dı!.. Sebep? Çünkü daha düne kadar çıplaklık hakkında "görüş"

sahibi değillerdi. Bugün yasak meyveyi yemekle görüş kazan mışlardır. O halde yasak ağaç, "görüş ağacı "dır.
İnsan Çıplaktır
Öncelikle şunu söylemek istiyorum: Çıplaklık, elbisesizlİk anlamında değil, hakirlik ve bilgisizliği idrâk etme anlamında dır. İnsan, şuur ve bilgiye ulaşmadığı zamana kadar kendini, âlemin merkezi bilir ve büyüklük duygusuna kapılır. Hepsin den daha yüksek olduğunu düşünür. Ama kendisini anlayıp kendisi hakkında belli bir şuura varınca kendi hakirliğini idrâk eder. Azamet ve büyüklüğün anlamım kavrayınca da kendini çıplak görür ve kendinden utanır.
"Âdem" budur! Kendisi ve çevresiyle ilgili haber ve bilgisi yoktur. Yasak meyveyi yiyip bilgi, şuur ve görüş edilince Al lah'a karşı kendi çıplaklığından utanç duyuyor.
Allah İnsanın Yasak Meyveyi Yemesini İstiyor muydu, İstemiyor muydu?
Bunu beşeri destanlar gibi algılamamak gerekir: Meselâ, Al lah, Âdem'in yasak meyveyi yemesini istememiştir ve bu iş Al lah'ın hoşuna gitmemiştir, şeklinde. Çünkü insanın iradesi, Al lah'ın iradesine karşı bir irade değildir ve "O" neyi isterse olur.
O halde Allah, insanın meyve yemesini istemiştir, çünkü meyveyi yemeksizin

"insan olma" sözkonusu olmuyor. Bu, Al lah'ın tanzim ettiği bir plan ve tasarıdır. Böylece, insan meydana gelsin diye. "Olan insan" ve bütün tarih boyunca "olmakta olan insan."

Batılı Destanlarda ve Uzak Doğu Dinlerinde Yasak Meyve

Bundan önce, "Prometheus" destanında ve "Âdem'in varisi İmam Hüseyin (a.s.)" eserinde söylediğim gibi Yunan efsanele rinde ateş, insanın sahip olmaktan men edildiği birşeydir. Pro metheus onu tanrılardan çalıp, insana bağışlamıştır. Buna karşı-

lık kendisi esarete, zincir ve ebedî işkenceye mahkûm olmuştur. Çünkü ateşi (bilgi ve görüşü) insana verme suçunu işlemişti.

"Yâmâ","Yâmî" (Uzak Doğu'nun ve Japonya'nın Âdem ve Havva'sı) birlikte yatmaktan men edilmişlerdir. Yâmî (Havva), Yâmâ'dan (Adem) onunla yatmasını ister. Ama Yâmâ der ki: "Bizi aşktan men ettiler." Yâmî buna karşı "bu, aşk oyunu değil, neslin devam ettirilmesi ve ebedîlik için bir iştir." "Yâmâ" razı olur. O halde bu dinlerde yasak meyve aşktır. Ebedîlik ve daimîlik anlamında aşk.

Adem ve Havva destanında Şeytan, Adem'e ne kadar nüfuz etmek istiyorsa da başaramıyor. Çaresiz kalıp, mecburen Hav va'nın peşine düşüyor.

Kadının Belirdiği Kişilik: Havva

Burada Havva, kadınlığın belirdiği kişiliktir. Kur'ân, Havva Adem'den yaratılmıştır diyerek, kadın ve erkeğin ırksal tarihin deki birliğini ilân ediyor. Halbuki daha 19. asırda bile bazı bil-ginlerce kadın bir ırktan, erkek diğer bir ırktan biliniyordu. Bu konuda ihtilaf ettilerse de sonra uzlaştılar! Halen de bazıları, ka dının kaburga kemiklerinin erkekten bir tane daha az olduğuna İnanıyorlar. Halbuki erkeğin bir kaburga kemiğinin eksik olması gerekirdi! Çünkü ondan kadın yaratılmıştı! Ama Kur'ân bu iti katların aksine kadın ve erkeğin eşit bir ırktan ve fıtrattan oldu ğunu ilân ediyor. Her ikisi aynı ölçüde insandır, eğer kadın "za vallı" "zayıf" ve "noksan akıllı" olmuşsa bu, erkeğin suçudur.

Bu eşitlikten maksat, sosyal şartların ve sosyal anlayışlarda-ki çeşitliliğin eşit kılınmaması değil. Irksal eşitlik ve ırksal bera berliktir.

Havva: Aşkın Belirdiği Kişilik

Diğer taraftan "Havva", aşkın belirdiği kişiliktir. Şeytan ise aklın belirdiği kişilik. Akıl tek başına Adem'in yol bulmasını sağlayamıyor, aşk da tek başına bir iş yapamamıştı. Bu yüzden akıl (şeytan), aşkın yardımıyla (Havva) uyanış ve görüş meyve-

sini yemesi için Âdem'e veriyor. Yani Âdem'de görüşün meyda na gelmesi için, aşk ve aklın her ikisinin birlikte el ele işin içinde olması gerekir.

Alexis Carrel şöyle diyor: "Akıl otomobilin lambasıdır, aşk ise onun motorudur. Hicretin gerçekleşmesi için, her ikisinin birlikte iş yapması gerekir. Eğer motor hareket edip, lamba ol mazsa hareket, yok oluşa götürür. Eğer motor çalışmaz da lam ba yanarsa, durma ve sükûnet sürer gider."

Dante, "İlâhî Komedi'de Cehennem'den Berzah'a, Ber-zah'tan Cennet'e kadar olan yolculuğunda başlangıçta hidayet ve Virjin'in aklın belirdiği kişi yol arkadaşlığından faydalanıyor. Virjirt, Dante'yi Cehennem'den, Berzah'a götürür-Berzah'tan da Cennet'in sınırına kadar. Ama burada şöyle der: Bundan ötesi benim işim değil. O zaman "Beatrice" (Dante'nin kızı ve sevgili sinin adı) Dante'nin kılavuzluğunu ve yol arkadaşlığını üstlenir.

Bu şunu gösteriyor, bir insanın Cehennem'den Cennet'e ka dar dolaşması (hayatın aşağılık merhalesinden insanî tekâmüle ulaşması), aşkın ve aklın elele

vermesiyle gerçekleşiyor. İlkel menzilleri, işin başlangıcını akıl, son menzili ise aşk arşınlıyor.
Bizim irfan ve kitaplarımızda âlimler diyorlar ki, Peygam ber (s.a.v.), miracında Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaştığında Cebrail ona: "Eğer ben daha ileriye gelirsem yanarım" diyor.
Burası artık aklın durduğu aşamadır. Bundan sonra, diğer bir duygunun, insanın uçmasının veya son sıçrayışının gerçek leşmesi gereken yerdir.
Allah Niçin İnsanı Uyanış Meyvesini Yemekten Men Ediyor?
Allah insanı bilgi ve görüş meyvesini yemekten men ediyor. Çünkü bütün dertler bilgi ve şuurdan kaynaklanmaktadır. Bil meyen ve gÖrmeyen, ne eziyet ne de ızdırap sahibidir. Ne sorum luluk, ne ölümden sonrası için ne de hesap, kitap ve azaptan korkusu vardır. İş yapan bir cihaz gibi, sadece tüketicidir.
264

Dünyanın bütün ağırlığını insanın om uz una yükleyen şuur dur. Yunan pehlivanı Atlas gibi, bilgili ve şuurlu olmanın kefa retini, düşünmeye müptela olmak ve dünyanın ağır yükünü omuzlamakla ödüyor.
Bilgisizlik^ şuursuzluk rahatlıktır. Çünkü yönsüz filozofla rın bulma telaşında oldukları mutluluğa sahip olmak, sadece birşeyi gerektirmektedir: Ahmaklık!
İnsan, Allah'ın tüm varlık lara vermiş olduğu fakat kimsenin almadığı nimeti, keşke alma saydı. Kimseye verilmeyen, keşke İnsana da verilmeseydi!
İnsan şuura ulaşmakla, gözlerini açmak ve görmekle Rahat lık Cennet'inden sürülmüş oluyor. Hayatı eziyet ve telaşa bula-nıyor.
Kim, eziyet ve telaşla hayat geçirir? İnsan... Lay-Tsu"nun deyimiyle, şu bitkilere bakınız. Baharda nasıl yeşeriyor, çiçek vermeye başlıyor, yazın meyve verip, sonbaharda sararmaya başlıyor, kışın ise uykuya çekiliyorlar. Asla ızdırap, perişanlık, ümitsizlik ve sıkıntıya duçar olmazlar. Ne bir emanet yüklen miş, ne omuzlarında bir sorumluluk ağırlık yapıyor, ne de tek rar isteniyorlar. Çünkü tabiatın içinde bir bilye gibi yapıldığı tarzda yaşamlarını sürdürüyorlar.
"Sartre"nin deyimiyle; insan, şuur sahibidir. Bu da ona dai ma işkenceli bir korku vermekte. Insanlaştığı ölçüde acıları, ezi yetleri, geri kalma ve yıkılma korkusu artmakta. Sapma ve zaaf korkusundan, tekâmülden, geri kalma korkusundan omuzuna yüklenen sorumluluklarda artış meydana gelmekte.
Şuursuz insan, sorumluluk duymaz, mesuttur. Ama şuuru üst düzeye çıktığı ölçüde çocuğuna, ailesine, şehrine, memleke tine, bir bölgeye, üçüncü dünyaya sömürüye uğramış dünyaya karşı; insan cinsine karşı sorumluluk hissi duyar. Öyle ki âdeta bütün insanların alın yazısı ve yeryüzünde olan her facianın Sorumluluğu ona aitmiş gibi omuzunda ağırlık hisseder. Eziyeti yalnız bugünkü eziyet değil önceki ve gelecek asırların eziyetidir.

265
Âdem'in Cenneti Vaad Edilen Cennetten Ayrıdır
Adem'in Cenneti Tevrat'ın coğrafik genişlik ve uzunluğunu dikkatlice yazdığı bir bağdan ibarettir.
Gerçekten böyle olmuştur, demek istemiyorum. Demek is tediğim, İslâm ulemasının zihninde ve bazı rivayetlerde nakle dilen ve kitaplarımızda, İbrahimî dinlerin âlimlerinin zihninde olan bu Cennet'in, vaad edilen Cennet'ten ayrı olduğudur.
İnsanın telaş ve çabalarının sonucu verilen Cennet. İnsanî alın yazısının gelişiminin yardımcısı olan Cennet. Bu, o kapalılık anlamında olan Cennet'in aksinedir. Tıpkı mecnunu, aklı kapa lı/örtülü insan anlamında olması gibi, cinnetle eş anlamlıdır. Kapalı ağaç ve ot sıkışmışlığıdır, yani çok ağaçlı bağdır.

O halde Âdem istediği herşeyi zahmet çekmeden elde ettiği bir yerde yaşamıştır. Yasak meyveyi yeyince böyle yeşil ve mut lu bahçeden mahrum kalıyor. Eziyet, telaş, sorumluluk dolu vahşi bir çöle sürülüyor.
O aşamada insan, Cennet'te oturmaktadır: Ne bir şuur ve bilgiye sahiptir, ne de bir dert hissetmektedir. Çünkü ne birşey biliyor ne bir yer görmüştür. Gözünü açtığından beri orada ol muş, onları görmüştür; o küçük çevresinin bütün varlık âlemi olduğunu düşünmüştür. Sahip olduğu şeyin ideal olduğunu düşünmüştür. Cennetinde beslenmiştir, korku, dert ve gurbetle ilgili bir şey bilmemiştir.
Meselâ bizim "Sebzıvâr" halkı diyor ki: "Siz bu kadar gezdi niz, çoğu yerleri gördünüz, Sebzıvâr gibi göğün nimet ve bere ketinin yağdığı bir şehir gördünüz mü?" (Halbuki içmek için ay ranları bile bulunmuyor.)
Tanıdığım birini dertli gördüm; "ne oldu diye sordum. Kalbin mi miden mi, neren ağrıyor?"
"Halkın göz ve nazarından aman! Birbirimizi çok sevdiği miz amcamın oğlunun evladü iyalinden tasarruf ettiği ikiyüz-seksen tümeni, gözüne harcadığını duydum!" dedi.

Gökten "Sebzıvârlarına bereket yağan böyle adamlar için, tasarruf edilen 280 tümenin harcanması amca oğlunun kıskanç lığını tahrik ediyor. Dünya, bunlar için bir Cennet'tir ve hiçbir noksanlığı yoktur!
Ama "Camus" şöyle diyor: "Dünyada bir tebessüm kadar bi le değeri olan, hiçbir şey yoktur." Buda ise şöyle diyor: "İnsanın bütün çabası, bağlı olduğu herşeyle olan bağlılığını kesmek ol malıdır. Zira hiçbir şeye gönül bağlamanın değeri yoktur. Kalp bütün dünyadan daha büyüktür."
Burada bunların söylediği herşeyi tasdik etmiyorum. Belki aradaki mesafeyi belirtmek istiyorum.
Bu sınırla düzeyde düşünen, anlayan, yaşayan tıpkı bir bitki gibi kendini Cennet'te buluyor. Bu, yemeler, içmeler, problemsizlikler ve çeşitli lezzetleriyle insanı hayvanlar ve kuşlar toplululuğunda rahat kılan Cennet. İnsanın şuurdan Önceki Cenne tinde, ne noksanlığı vardı, ne de perişanlık korkusu hissi.
İnsan yasak meyve yiyince bilgi ve şuura ulaşıyor. Güzellik ve mükemmelliğin kaynağı olan Allah'a karşı, utanma hissedi yor. Cennet bütün o lezzet ve saadet dolu haliyle eziyet, acı ve aşağıya inişe dönüşüyor. Çünkü görüş, Adem'de maddî hayatta olmayan ihtiyaçlar meydana getiriyor. Şuursuz insanda olma yan acılar eziyetler, karamsarlıklar, sorumluluklar oluşturuyor. Allah Kur'ân'da şöyle buyuruyor: "Doğrusu Biz, sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çe kinmişler ve ondan korkup türemişlerdir, pek zâlim ve çok cahil olan İnsan ise onu yüklenmiştir." (Ahzâb/72).
Pek Zâlim ve Çok Cahil Olan İnsan
İnsan zâlimdir, çünkü yasak meyveyi yemekle kendini ra hatlık ve lezzet cennetinden, eziyetsizlikten alıp, bela, korku ve ızdıraba müptelâ etti. Dünya sorumluluğunun ağırlığını ve ezi yetini Yunan pehlivanı Atlas gibi omuzıına aldı.
Cahildir; çünkü uyanış ve görüşün sonuçlarının ne kadar çok eziyet verici olduğunu bilmiyordu.

Şimdi bile henüz cennette yaşayanO), Âdem'le yeryüzüne gelmeyen ve yasak meyve yememiş olan kimseler çoktur. Yasak meyveyi yiyerek, Âdem ile dünyanın ızdırap yükünü omuzuna almış olanlar çok azdır.
En Yüce ve En İleri Antropolojik Diyalektik
Avamdan olan dindarların ve dine karşı olan aydınların dü şündüklerinin aksine

(her ikisi de yüzeysel düşünüyorlar, ikisi nin düşüncesi de bîrdir, derinlik ve anlamdan uzaktırlar) yaratı lış destanında hikmet ve anlam dünyası vardır. Rumuzların ve işaretlerinin altında, antropolojnin en ileri meseleleri gizlenmiş tir. Eğer bir tezat görüyorsak diyalektik tezattır. "Allah" ve "ça mur" çelişkisidir. Yaratılış destanında "sorumluluk" anlam kaza nır. Aşk ve aklın her ikisinin birlikte iş başında olması gerekir ki Âdem uyanık olsun ve görüşe ulaşsın. İnsanın bilinci, insanın kendi çıplaklığından; maddî tüketimci hayatının fakir oluşun dan utanıyor. Şu hakikat gereği, Allah tepeden tırnağa Adem'e bakıyor. Buyuruyor: "Sonra nutfeyi kan pıhtısına çevirdik, kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık, bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık: "Yaratanların en gü zeli olan Allah ne uludur!" (Mü'minûn/14).
Yaratanların en güze li Allah'tır. Başka kim böyle yaratabilir?
Hiç kimsenin bugün ortaya koymadığı ve aydınların muha lif olduğu yaratılış kıssası... İnanan taraftarlar da şöyle diyor: "Çünkü aydınlar alay ediyorlar, ortaya konulmasında bir yarar yoktur!" Meseleyi daha iyi ve doğru olarak ortaya koymaktan öte meselâ şöyle diyorlar: "Allah bir testi yaptı. Kırk bin yıl Adem'in toprak heykelinin güneşte durması için "Necid" top raklarına bıraktı..."
Nihayet bunlar da söz oldu galiba!
Sadece bir kıssa değil, ilmî ve felsefî bir mekteptir. İnsan, alınyazısı, insanın sorumluluklarıyla ilgili hakikatlardır. Onu ta nımak için bir yoldur.
I

Eğer âdem kıssasını, Yunan hümanizmi, Sartre hümanizmi, Heiddegger hümanizmi, Egzistansiyalizm, 19. asır veya 20. asır hümanizmi ile mukayese etme fırsatı olsaydı, o zaman bunlara karşı bu kıssanın değeri belli olurdu.

İnsanın Tarihi

Âdem'den bahsedildiğinden bundan maksat, insandır; yani genel olarak insan cinsîdir. İnsan tarihi dediğimizde de maksat "Habil" ve "Kabil"dir. Habil, hayvancılık ve toplum fertlerinin maddî nimetlerde ve üretim kaynaklarında genel katılımlarının olduğu dönem insanın belirdiği kişiliktir (hayvancılık üretimi). Kabil, özel mülkiyet döneminin ve insanda tekelciliğin başladığı dönemin insanıdır. Kabil, sınıfsal savaş, mahrumiyet, faydalan ma, halkın sömürüsü, uzaklık, hakimiyet, mahkûmiyet, zulmün başlangıcı, maneviyat ve din sapması döneminin insanıdır. Bun ların her ikisi (Habil ve Kabil) tarihin başlangıcıdır.

Habİl ve Kabil

Habil, Kabil eliyle öldürülünce adalet ve genel eşitlik esası na dayanan ilk ortak katılım dönemi yok oluyor. Tekelci mülki yetler, sömürücü dönemi, daima topluma hakim olan dönem başlıyor. Çünkü Habİl çiftçidir. Çiftçilik, bütün tarih boyunca in sanlık toplumunun kendi tarihî değişmelerinde, üretim kaynak larında, ilk komün döneminden veya ilk iştirak döneminden, üretim kaynaklarında tekelcilik isteği veya özel mülkiyet döne mine, sonra kölelik, servajı (serflik), feodalite, burjuvazi ve di ğerlerine dönüştüğü dönemdir.

ŞİRK MESELESİ

Şirk, dinsizlik değildir. Çeşitli isim ve lâkaplarla resmî şekli de beşerî toplumlara egemen olmuş bir dindir.
Şirk, çok tanrıcılıktan ibarettir (iki tanrıcılıktan sonsuz tanrı cılığa kadar). Bu tanrıların birçok put, birçok ruh veya tabiat ötesi birkaç güç olması mümkündür.

Bu birkaç yönlü dinî mabutlar, çok sınıflı ve çok gruplu top lumları yapmışlardır ki mevcut durumu din adıyla açıklasınlar.

Şirk, birkaç tanrıya ve birçok güce dayanan dünya görüşü dür. Çeşitli ve birkaç sınıfa dayanan toplum görüşüne, tabiî, ezeli değişmez, ebedî kutsal bir çehre vermek içindir.
Her tanrı, bir ırkın temsilcisi olmuştur. Şöyle ki "Zeus" "Ye-hova", "Baal" veya "Vişnu"nun her biri, ırksal asaletin zuhur etti ği yer ve bu asaletin destekleyicileri olmuşlardır. Her ırk, diğeT ırkın zıddı olmuştur.
Tanrılar birbirleriyle savaş halindedir; onlara tâbi olanlar (ırklar) da çekişme ve düşmanlık halindedir. Bu şekilde ırksal çelişki açıklanmış oluyor.
O halde şirk ırksal şirki açıklamak için yontulmuş bir inançtır.
Dünyada her tanrı, bir ırkın yardımcısı ve belirdiği kişilik tir. Millette her tanrı, bİr ailenin temsilcisidir. Toplumda her tan rı bİr sınıfın belirdiği varlıktır. Böylece, ırksal, ailevî ve sınıfsal asaletler korunmuş olur. Irklar, aileler birbirlerine karışmamış olur. Bir sınıfın diğer sınıfa tecavüz yolu bulmaması ve tecavüz etmemesi gerekir.
Tanrılar ezelî ve ebedî olduğu için ırkların, ailelerin ve sınıf ların ihtilafları da ezelî ve ebedîdir. Böylece hiçbir sınıf değiştir me ve diğer sınıfı yok etme düşüncesine kapılmamış olur.Sosyal şirk, tanrısal şirkten bir yansımadır. Şirk, çok tanrıcılık dinidir. Birçok ırksal birçok sınıflı, birçok aileli düzeni açıklamak için, bütün bunları kutsallaştırma ve dinselleştirmedir. Kutsal ve din-selleşince artık ne tenkit, ne de itiraz edilebilir. Ne de değişime uğramasını tasavvur etmek mümkündür.
Şirk, bütün tarih boyunca egemen sınıfın elinde bir alet ol muştur. Irksal, sınıfsal ve ailevî çelişki ile milletler ve kabileler arasındaki çelişkiyi fırsat bilip daima halka karşı kullanmış lardır.

Şirkin Çeşitleri
Şirk, bazen açık ve sarihtir. Müşrik, resmen birkaç tanrıya veya birkaç puta inanır. Onun dinindeki çeşitli tanrılar somut tur. Bu şirk ile mücadele kolaydır. İslâm Peygamberinin bu şirk le savaşıp galip gelmesi gibi.
Diğer şirk müzmindir (gizli şirk). Tevhid elbisesi içinde dinî şirke bulaştırarak yapacağını yapıyor- Bu şirk ile mücadele çok-zordur. Ali'nin (a.s.) savaşıp yenilgiye uğraması gibi.
Tevhid dinleri, daima ortaya koyduklarıyla bir başlangıç yapmış olduklarından başta muzaffer oluyorlardı. Bir nesil son ra, tevhid peygamberinin getirdiği dinin resmî bağlıları ve dinin resmî tebligcileri adıyla bir sınıf kudreti ile alıyordu. Bunlar ya egemen sınıfa bağlıydı veya kendileri egemendi. Dinin temsilci leri, dine inananlar, kiliselerin veya o dinin tapınaklarının idare cileri adıyla, sosyal şirki tevhid maskesi altında tapınaklarının idarecileri adıyla, tevhid mabetlerinde icra ediyorlardı. Böylece egemenliklerini devam ettiriyorlardı. "Müzmin" şirk, açık şirk dininden çok daha iyidir, çok daha güçlü olarak İslâm, Hıristi yan ve Yahudi tarihinde vardır.
Musa, Firavun'un şirkine karşı "tevhid" ile savaştı. Ama da ha sonra onun yerine geçenler (Yahudi dininin ruhanîleri), sos yal şirki Firavunî düzeni, Musa'nın tevhidi maskesi altında ye niliyorlar. Bir tek tanrı obn"Yehova", Firavun tanrılarının fonk siyonlarını yüklenir.
Mesih (Hz. İsâ) gelip dini, din satan dükkânlar açmış olan, dinî ve kutsal eşyalar satan, din tacirlerinin esaretinden kurtarır. İlk defa "tevhid"i batıya ilân etti; dünyayı (özellikle Rum ve Yu nan dünyasını) tevhid ile tanıştırdı. Ama sonra, onun varisleri egemen sınıfın üç boyutlu olmasını açıklayabilmek için onun ki tabının, mesajlarının metninden üç tanrıcılık çıkardılar.
Zerdüşt dininin temsilcileri ve ruhanîler, bir olan Ahura-mazda'yı üç ateşe

dönüştürüyorlar: Şehzadelerin Ahuramazdaî ateşi, Ruhanîlerin Ahuramazdî ateşi, Çiftçilerin Ahuramazdaî ateşi.

TEVHİD

Tevhid, bir anlamda, varlık âlemine, insan zihnine birlik ba ğışlayan, âlemdeki bütün çelişik kutupları atan; parçalayan zih ne sadece bir Allah; bir varlığın hakimiyeti, bir hedef, bir irade, bir ruh koyan dünya görüşünden ibarettir.
"La havle velâ kuvvete illa billah" anlam dolu bir söz ve devrimci bir slogandır. Ne yazık ki bugün, bir vird şekline dö nüşmüştür. Ama dün, Allah'tan başka herşeyi ve herkesi red ediyordu...
İlkel dinlerde, bazı tabii eşyada "mânâ"nın olduğunu söyle dim. Bazı habis ruhlardaki gizli kudret, bazı yıldızlarda, bazı yi yeceklerde, bazı hayvanlarda olan, insanın kaderine, hayatına etki eden bir kuvvet.
"La havle velâ kuvvete illa billah" bütün bu bedevi düşün celeri (yıldızlar, eşya, şahıslar, büyük ve küçük şahsiyetler, yiye cekler, elbiseler, renkler ve seslerdeki "mânâ" isimli insan haya tına olumlu veya olumsuz etki eden gizli gücü) reddediyor.
Ama bugün, "La havle velâ kuvvete illa billah" diyen, sade ce büyük dinî şahsiyetlerde ve kaderinde etkili olan bir "mânâ"ya inanmakla kalmıyor, belki bir çorbada, aşta bile o gü cün -mânâ'nm- varlığına İnanıyor.
Halbuki tevhid, aynı cinsten bir dünya, bir tarih, sonra aynı cinsten meydana gelen bir insan tanıtıyor. Tevhid, dünya birliği ni, tarih ve insan birliğini, insan ve dünya birliğini... tevhid alt yapısı üzerine bina ediyor.
Bütün tarih boyunca şirk dinlerinin hile ve düzenbazlıkları nın aldatılmış kurbanları olan halk, daima ırkların, sınıfların, ai lelerin eşitliğin gerçekleşmesi için savaşmıştır. Halk kitlesi, dai ma sınıfsal, ırksal ve ailevî şirkten eziyet görmüştür. Kan ver miştir, bitkisel hayata girmiş, yok olmuştur.
Bütün tarih boyunca egemen şirk sınıfının hakimiyetinin yaygınlığı oranında halk da ona karşı tevhid aracılığıyla diren miş ve daima tevhidin istikrarı arzusunda olmuştur. Tevhid

hem kâinata egemen büyük hakikat olarak, hem de beşeri birli ğin esasına göre gerçekleşmesi mümkün olan düzenin fikrî ve itikadî alt yapısıdır.

Tevhid Sözü

Tevhid sözü, sadece, kelâmı ve felsefî bir konu değildir. Do layısıyla biraraya gelinip toplanıldığında; "Şu delillerle Allah vardır"; "Şu delilerle Allah yoktur"; "Eğer bir sınıfta iki öğret men, bir memlekette iki padişah olursa şöyle şöyle olur" şeklin deki tartışmalar yanlıştır demek de istemiyorum. Bununla söy lemek istediğim, bunların yeterli olmayışıdır. Zaten âlimlerin yapageldikleri de budur.
Halbuki Bilâl, bunları bilmediğinden felsefî deliller getirmeye de ihtiyaç duymuyordu. Bu sebeple karşılıklı binlerce delil getirmelerin sergilendiği topluluklara girmemişti.
İslâm Peygamberi: "La ilahe illallah (Allah'tan başka ilâh yoktur)" deyince, niçin köle pazarları sarsılmaya, kölelerin fiyatı düşmeye başlıyor? Çünkü köleler ve ezilmişler herşeyden önce kurtuluşun bu sözde olduğunu anlıyorlar. "Onlara: "Allah'tan başka tanrı yoktur" denildiği zaman şüphesiz büyülenirler." (Saffât/35). Kur'ân'ın deyimiyle -Kureyş'in dilinden- halkın re zilleri, halkınbaşı-baldırı çıplakları, yalın ayaklıları niçin Pey gamberin ardından gidiyorlar ve tevhid sözünü söylüyorlar? Bunlar niçin âlimlerden, bilginlerden ve filozoflardan daha er

ken tevhidi anlıyorlar? Çünkü şimdilerde sözkonusu olan tev hid sözü felsefîdir. Felsefe, kelâm okumamız gerekir ki anlaya-bilelimO) Ama köleleri ve yalın ayaklıları harekete geçiren tev hid, bu dünya hayatı ile ilgili bir yön, tarihî ve sosyal bir yön ta şımıştır. Şirke karşı antitez ve zıtlık taşımıştır. Böylece sosyal adalete ve tarih boyunca bütün insanların eşitliğini sağlamaya çalışmıştır.

TESLİS

Teslis sınıfsal şirkin bir çeşididir. Daha önce anlattığım şe killerinden biri. Önemli olan egemen sınıfın başlangıçta tek bo yutlu iken insanlık tarihi boyunca tekâmül ederek üç boyutlulu ğa dönüşmesidir. Biri siyasî kudret, biri dinî kudret, biri iktisadî kudret.

Gelen her peygamber, iktisadî ve siyasî boyutun yardımıyla egemen dinî güç tarafından ezilmeye çalışılmıştır. Her tevhid peygamberi muzaffer olunca bunlar, o peygamberi takip eden ler şeklinde ortaya çıkmışlar. Sonra da o peygamberin yerine ge çenler unvanıyla, halka hükmetmişlerdir.

Yahudi hahamları bütün güçleriyle İsa (a.s.) ile savaştılar. Bunlar daha sonra İsa'nın keşişleri kisvesi ile ortaya çıktılar. İsa'nın keşişleri İslâm ile yaptıkları mücadelede yenilgiye uğra dıktan sonra, halifelere bağlı ruhanîlere dönüştüler. "Hüseyin" (a.s.), "Hür" ve diğerlerinin aleyhine fetva verenler bunlardır.

Başlangıçta "Kabil" şeklinde zuhur eden egemen sınıf, sonraları gelişerek üç çehreye bürünür. Siyasî çehre, dinî çehre, iktisadî çehre. Bunlar Kur'ân'da üç sembol ile çok güzel ve mü şahhas olarak ifade edilirler.

Firavun siyasî çehredir, Karun iktisadî çehre, Bel'am Bâur ruhanî çehredir. Her üçü aynı özelliğe sahiptir ve bir müessese de iş yapıyorlar. Biri baskıda bulunuyor (İstibdad), biri sömürü-yor (İstismar), diğeri de eşekleştiriyor (istihmar)!

Bu Üç Boyuta Bağlı Peygamberler

İran, Çİn ve Hind'in peygamber benzeri liderleri, Yunan'ın peygamber benzeri ahlâkî ve mânevi liderlerinin hepsi, istisna sız baba veya ana tarafından bu üç boyuttan birine bağlıdırlar. Ya anası ya babası, istihmarcı veya istismarcıdır. Biri Karun-zâdedir, diğeri Firavunzâdedir veya her ikisidir. Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda -Peygamber benzeri Veda liderleri- Zerdüşt, Maz-

dek, Mâni, Sokrat, Eflâtun ve Aristo bunların hepsi üst sınıftan dır, kabilelerin üst sınıfına bağlıdırlar.

Bunlara karşı İbrahim! Peygamberler ismiyle bir dizi pey gamberimiz var. İslâm Peygamberinin de buyurduğu gibi istis nasız hepsi koyun otlatmıştır. (Koyun otlatmamış olan hiçbir peygamber yoktur) Peygamberden maksat O'nun kendi silsile sinden olan peygamberlerdir; diğerlerini peygamber kabul etmemektedir. Tarihin açık olarak belirttiği gibi, bunlar ya çobanlar dandırlar veya çiftçilik döneminde çobanlardan da daha aşağı olan sanatkârlardandırlar.

Şimdi de tarım ve köy toplumlarında, sanat işi ile uğraşan ların sosyal haysiyet açısından köylüden daha alt düzeyde bir makama sahip olduklarını görüyoruz. Şöyle ki bir köylü kızını meselâ asla bir nalbanta vermiyor, (kendisinden daha zengin ol sa bile yine vermiyor) bir ayakkabı tamircisine vermiyor. Alet yapıcılar ve sanatkârlar özel bir sınıftır (çingeneler gibi) feodali te ve çiftçilik döneminde sosyal prestijleri sürekli darbe yer. Bü tün bunların sebebi sanatın eskiden bugünkü kadar değerli ol mamasıdır.

İbrahimî peygamberler çoban zümresine bağlıdırlar. Ya sanatkârdırlar veya bunlara yakın kitleler bağlıdırlar. Yani mah rum sınıfın en mahrum ve en dip tortu sudurlar. Bu yüzden ba zıları "ümmî" kelimesinin "ümmül kura"dan olduğunu düşün müşler. Mekke'ye mensup olma anlamında yorumlamışlar ve gerçekten ilginç bîr tanıma ulaşmışlardır: "Peygamber Mekke-li'dir." Diğerleriyse okuma yazma bilmemek anlamına almışlar dır. Elbette ben okuma ve yazması vardı demek istemiyorum. Ama Allah'ın dediği: "... Onlar yanlarındaki Tevrat ve İncil'de ya zılı bulacakları ümmî nebi olan o resule tâbi olanlardır. O kendilerine iyiliği emrediyor, onları kötülükten nehyediyor..." (A'râf/157) âyette ümmî, yüce bir sıfattır. "Okuma yazması olmayan büyük elçi miz" anlamında değil. Yine okuma yazma bilmemek peygambe rin bir noksanlığı veya faziletidir de demek istemiyorum. Ama, şuna dayanılmamalıdır: "Okuma yazması olmadığı için bütün bu azamete sahiptir."

275

"Ümmî", ümmettendir. Yani, tarih boyunca kabilelere hük meden, siyasî, dinî ve iktisadî gücü ellerinde bulunduranlara karşı, halka bağlıdır. Kurban edilmiş, yaralı, sömürülmüş halka ve bu Firavun, Karun ve Belam Baur üçlüsü tarafından kanı emilmiş mahrum sınıfa bağlıdır.
Bütün tarih boyunca onlar -ibrahimî olmayan peygamber ler- smıfsal açıdan o üç boyuta bağlıdırlar. İbrahimî peygamber ler ise bu mahrum sınıfa bağlıdır. Bunlar ümmete bağlıdır ve ümmîdir. Alışılmış olarak okuma, yazma ve bilgi, egemen sını fın emride olmuştur. Sekreterler, ruhanîler ders okumuşlardır, halk kitlesinin ise genellikle okuma yazması olmamıştır. İşte bu peygamberler de kendi sınıfdaşları gibi okuma, araştırma, tah sil, okul, medrese nimetinden mahrum kalmışlardır.
O halde İslâm peygamberinin ümmî olması, İbrahimî pey gamberlerin bütün tarih boyunca toplumun bu sınıfına bu mah rum, baskıya uğramış, yaralanmış kutba bağlı olmasındandır.

ÂHİRETE YÖNELME İLE DÜNYAYA YÖNELME ARASINDA GİDİP GELEN TOPLUM

Tarih boyunca toplum ile halk, "dünyaya yöneliş" ile "âhirete yöneliş"in diyalektik hareketinde, bir sallanma ve gidip gelmehalindedir.
Bir toplum, âhirete yönelmiş, zühd tarafına veya vehimler, hurafeler tarafına gitmiş. Bir diğer toplum ise, dünyaya yönel miş ve maddî medeniyet tarafına gitmiştir. Peygamberler, halkın ve toplumun yönelişlerinin aksine yön bulmuşlardır. Meselâ âhirete yönelen, zâhid ve asılsız şeylere tapan, hurafeci Hint ve Çin toplumunda, gelmiş olan peygamber onları muhalif olan bir yöne, sosyal hayata, ilim ve maddî medeniyete çağır mıştır.
Gördüğünüz gibi Lao-Tsu halkı âhirete yönelmeye ve birey ciliğe çağırdı. Onun aksine Konfüçyüs, halkı toplumculuğa ve dünyaya yöneltti.
276

Roma gibi, dünyaya yönelen bir toplumda -2000 ila 2300 yıl önce- toplum maddî hayat, kudret elde etmek ve şehvet peşinde koşma tarafına yönelmiştir. İsa (a.s.) sosyal sapmaya rağmen toplumu özellikle Ahirete yönelmeye, takva, zühd ve dindarlığa çağırdı. Sonra toplum, İsa'nın çağırdığı gidiş yolunda öyle ileri gitti ki Ortaçağ meydana geldi. O zaman rönesansla başkaldıran din veye ideoloji, Ortaçağ'a rağmen, maddeciliğe, tüketici ve lüks hayata çağırdı O maddeciliğin devamı şimdi de sürmek tedir.

Bu nedenle dinler ya âhiretçidir veya dünyacıdır. Bu, dinin geliştiği çevrenin toplum yapısına bağlıdır. Eğer toplum âhiretçi ise din dünyaya çağırıyor eğer dünyacı ise âhirete çağırıyor. An cak İslâm iki boyuta sahip tek dindir. O dünyaya yöneliş ve âhirete yönelişi, yani toplumu bu birbirine zıt iki yöne birden teşvik ediyor. Böylece toplumun daima denge halinde olmasını sağlamıştır.
HATEMİYYET (Son oluşluk): Dikkat etmenizi rica ediyo rum, bu kavram maksatlı olarak yanlış anlatılan mes'elelerden biridir (Hem uyumuş olanlar, hem de uykuya çarpılmış olanlar için).
Hatemiyyet şu anlamdadır. Tehvid isimli bir mektep mev cuttur. Vahiy mektebi... Din bir mektebdir, bir medresedir; çeşit li derslerde farklı öğretmenler insan isimli öğrenciyi terbiye et mişlerdir. Ders ders, sınıf sınıf yükseltmiş, sonunda ona doktora ve içtihad derecesi verip, sen müçtehidsin demişler.
Müctehidlik, bütün ilimleri biliyorsun anlamında değildir. Belki sen bu mektepten ve bu mektebin öğretmenlerinden edin diğin eğitim ve öğretim esasına göre, araştırmalarına devam edebilir, ilme tekâmül bağışlayabilir, ileri gidebilirsin anlamın dadır. Dolayısıyla hatemiyet, insanın vahiy mektebinde tahsilini tamamlamasıdır. Tahsilin tamamlanması insanın hatemiyetten sonra, yeniden vahye ihtiyacının olmayışı demektir. Doktora dan sonra, yeniden sınıfa oturmasına gerek yoktur.
İnsanın artık dine ihtiyacı yoktur demek istemiyorum. Diyorum ki: Artık yeniden vahyin gelmesine ihtiyaç yoktur. Yani,

277

insanın bu dinin talimat ve mesajıyla tanışması için, yeni bir peygamberin gelmesine ve insanın elinden tutmasına gerek ol madığı gibi; yeni problemleri ve daha önceki dinlerde bulunma yan meseleleri cevaplamak için de yeniden vahiy gelmesine ge rek yoktur.
İnsan son vahiyle geleni öğrenerek, onunla amel ederek, ona içtihad ederek, sadece adım atıyor ve mükemmellik yoluna gidiyor.
Bu yüzden insan, yeni bir vahyin gelmesinden bağımsız oluyor, tıpkı benim falanca üniversitede tahsili bitirmiş olmam gibi. Şimdi artık bir sınıfa ve hocaya, onun gelip yeni bölümler anlatmasına ihtiyaç olmaksızın öğrendiğim esaslara göre araş tırma yapabilir ve bunu devam ettirebilirim.
Hatemiyyet dediğim zaman, bu insanın tekâmülü artık dur muştur demekte değildir. Yoksa Milâdi yedinci asırda, 1300 yıl önce insanın tekâmülü mü durdu? Hayır. Daima tekâmül kaza nıyor. Benim üniversiteyi bitirmem, şu ana kadar ki ilerlemem, işlerimin ve araştırmalarımın artması gibi. Acaba artık araştır maya ihtiyacım kalmadı mı? Niçin olmasın ki, şimdi de ihtiya cım var.
Ama nasıl bir İhtiyaç? Okuduklarımı tekrar okumak gibi bir ihtiyaç değil. Belki orada söylenenleri daha çok anlamam ve amel etmem gibi bir ihtiyaç. Onların bilgilerindeki esaslara ve benim kafama eğitimle verdikleri usûl ve esaslara göre, dünyayı görmeye, yaşamaya, kendi sorumluluğumu yerine getirmeye ih tiyacım vardır.
Hatemiyyetin anlamı budur. Böylece İslâm'a, Şia'ya, Kur'ân'a, Kur'ân'ın özelliklerine, İslâm Peygamberi'ne, İma-met'e, yani Şia'ya, onun tarihî değer ve fonksiyonuna, onun kül türel ve fikrî fonksiyonuna, Şia ideolojisine ulaşmış oluruz. Sos yolojik açıdan adaletin anlamı hakkında, İmamet rejiminin diğer rejimlerle mukayese edilmesi hakkında, tarihin zorunlu bekleyi şi, sorumluluk ve Müslümanın yeni asırdaki aydın fikirliliği gibi meselelere ulaşmış oluruz.
Hüseyniye-i İrşad'ın İlmî ve DİnÎ Araştırma Dersleri Dizisinden

SEKİZİNCİ DERS
(25 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."
Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
Son iki oturumu, kullandığım en temel kavramları açıkla maya ve dikkatli bir şekilde tarif etmeye tahsis ettim. (Gerek İr-şad Kurumu'nda yaptığım konuşmalarda gerek çeşitli fakülte ve üniversitelerde yaptığım konuşmalarda, gerekse yayınlamış ve yayınlanmamış makale ve kitaplarımda geçen kavramlar)- Böy lece muhalifler, en azından neye muhalefet edeceklerini bilsin ler, itham, iftira, küfür ve yalanla yetinmesinler. Dostlar da itikadı sınırlarımı daha iyi ve daha dikkatli tanısınlar.
Şimdiye kadar konuşmalarda, kitaplarda, makalelerde orta ya koyduğum konular, özellikle sosyolojik meseleler, kasıtlı ▪kavramlar, kasıtlı yanlış anlamalar veya kasıtlı olmayan yanlış

279
yorumlar, ithamlar ve kin beslemelerle karşı karşıya kalmıştır. Zamanımızın aydınları için, bu küfürlerin, ithamların, iftiraların sahipleri ve açıklamalarında böylesi kabalık ve çirkinlikler ya pan eller gizli değildir. Çünkü bugün, dün değildir. Halkın, bu lunduğu her düzeyde, az veya çok bağımsız bir kendi teşhisi vardır.
Bugün eğer yalandan, "filan kitapta falan konu var" dersen, halk kolayca ve sırf işitmekle inanmıyor (oldukça nüfuzlu biri olsan bile) okuma yazmaları var, teşhis yetenekleri var. Kitabın ardından gider ve yalanını sana iade ederler.
Ama bu, hakikati araştıranlar, düşmanlıklarında bile "şuur" ve "şereften" faydalanmışlardır. Hakikatin ardından gidiyorlar ve herşeyi, basit bir şekilde kabul etmiyorlar. Kendileri de, yalan ve ithamla, namertçe düşmanlıkta bulunmuyorlar. Az ve değerli olanlar, bu ikisini -"şuur" ve "şerefi"- bünyele rinde toplamış olanlardır!..
Yapılan bu ithama karşı, şuurlarından yardım alıyorlar. Okuyup inceleyerek tanımak istiyor ve sonunda şerefli bir hü küm çıkarıyorlar.
Bu yüzden, bugün geçmişin aksine özel bir sosyal konuma sahip olan fert veya fertler kolayca şahısları, faaliyetleri veya müesseseleri itham ve mahkûm edemiyorlar. Gerçeklere aykırı olan, asılsız ithamlarını kin ve görüşlerini kolayca halka benim setemiyorlar.
Ancak insanların hepsi, hakkı arayan bu araştırma ve takip ten aynı ölçüde faydalanamıyor. İtham edicinin yolunu adım adım izleyemiyor ki doğru mu, yalan mı söylediğini anlasın. Özellikle bütün kitle iletişim araçları onlarla beraberdir, onlara yardım etmekte ve onları desteklemektedir. Böylece halkın arasına tefrika sokmaya çalışıyor ve mesafeler arasında kendileri yaşamak istiyorlar. Cehalet, riya, yalan, sömürü ve istismar mikrobuna öldürmek için daima müsait ortam oluşturan şuur ve uyanışı önlemek istiyorlar.
280

Eğer bir din, iç ve dış etkenlerin çabasıyla uyuşturma ve durgunluk faktörü olarak ortaya çıkmış, bilahare şuurlandırıcı, uyarıcı, fikrî istiklâl bağışlayıcı, topluma hareket ve tekâmül ka zandıran bir unsur haline dönüşmüşse bunun engellenmesi için genel uyanışın yayılmasını Önlemeleri yolunda her çareye baş

vurmaları gerekiyor. Hatta kapısı açık olan, herkesin kolaylıkla gidip programını görüp, teşhis edebileceği çok resmî bir mües seseye bile ithamda bulunarak. Araçlar çok olduğu zaman, güçlü unsurlar ve perde gerisin de iş başında olan destekçileri, bunların propagandaları kamuo yu üzerinde etkisiz (kendiliğinden) kalmayacaktır. Bu yüzden kavramları aydınlatmaya ihtiyacımız var. Bu sayede müşahhas itikadı sınırlarda düşman; yalan, tekfir, iftira ve ithamda bulun ma imkânına daha az sahip olacaktır.
Önceki oturumda, İslâmî dünya görüşünü, tevhid, şirk ve onun kısımlarını peygamberin ümmî oluşunu dinlerin sınıflara ayrıldığını anlatmıştım.
Şimdi, açıklanmaya, tefsire ve yoruma muhtaç olan çok sa yıda mesele var. Bunların bir listesini hazırladım ama bütün yönleriyle burada inceleyemem. Fakat her birine bir lügat gibi anlam verip fihristli bir şekilde bırakıyorum. Siz kendiniz kitap-ve makalelere müracaat etme zahmetine katlanıp, daha mükem mel açıklama ve izahatta bulmuş olacaksınız. Veya bu sınıfın üçüncü kısmında -İslâm Şinasi, (İslâm-Bilim)- açıklamalarını yapacağımız zaman açıklığa kavuşmuş olacaklardır.
Önceki oturumda "hatemiyet" meselesine ulaşmıştım, islâm, kendiliğinden bir din unvanıyla tarihî bir konuda, tarih felsefesinde, böylece sosyal ve sınıfla bir makam ve üsde şimdi ye kadar ortaya konmuş şekliyle ortaya kondu. Bu kısımda, bu oturumda "İmamet" ve "Şia"yı açıklamaya başlıyoruz.

İmamet

Görevli bir arkadaştan, bu son beş altı faaliyet senesinde "Hüseyniye-i Irşad'da" ortaya konulmuş olan konularla ilgili bir

istatistik hazırlamasını istedim. "İrşad"da ortaya konmuş olan İslâmî meseleleri guruplandırırsak "İmamet" ve "Şia"nın önemli bir yüzdeye sahip meseleler arasında olduğunu görürüz. Dinî toplantılarda herşeyden Önce bu önemli mesele açıklanmakta ve buna ilgi duyulmaktadır.
Benim konuşmalarımda da tafsilatlı ve geniş olarak birkaç oturum sürmüş olan konu, yine bu imamet meselesi olmuştur.
Şurası ilgi çekicidir, kendi çıkarlarının koruyucusu olan dai ma cehalet ve dalaletle beslenen özel görevliler, menfaatları uğ runa hiç acımıyor ve bu kurumun çok kuvvetli ve güçlü noktası na yani Şia ve İmamet'e saldırıyorlar.
Böyle küçük ve hakir düşmanlara sahip olmak, irşad kuru munun şanslarından biridir. Ayrıca fikri azamet ve yüksekliğe sahip olmaları anlamında değil, belki fikri düzey ve ufuklarının geniş olması anlamında büyük dostlara sahip olması da bir di ğer şansıdır. Onların anlayış ve tefekkürleri ve dünyaya bakışla rı, farklı ve başkadır.
İnsanlar arasında, bir ideolojinin, bir plan, bir fikir, bir din bir şahıs veya bir teşkilatın değeri, sadece dostlara göre değildir. Bazen düşmanları da bir nimet şeklinde ortaya çıkıyorlar. Ona değer bağışlıyorlar. Eğer olmazlarsa, büyük bir nimet elden git miş olacaktır.
Yunan filozoflarından biri ölüme mahkûm edilmişti. Akra balarından biri ağlıyordu. Filozof: Niçin ağlıyorsun? diye sordu.
Çünkü seni suçsuz yere öldürüyorlar, dedi. Beni suçlu ola rak öldürmelerini mi isterdin? diye sordu. Bu ağladığın benim için övünçtür, suçsuz olarak öldürülüyorum. Eğer bundan baş ka birşey olsaydı, suçlu olarak öldürülmüş olurdum, bu durum da da öldürülmem gerekirdi. düşmanımın bir masum ve gü nahsızın katili olması, zalim olması, benim için bir İmtiyazdır. Eğer mantıklı ve adil bir düşman olsaydı, hüküm, hak ve adaleti icra etme esasına göre beni mahkûm etseydi benim için hiçbir şey kalmazdı...

282

Bizim için de böyle bir niteleme sözkonusu. Düşmanın düş manlığı, kin beslemesi, anlayış ve idrâkinin yüzeyselliği ve cehaletinden kaynaklanmaktadır. Çok anlamsız, yersiz ve tutar sız ithamda bulunmaktadır. Şöyle ki, zerre kadar şuur sahibi olan, azıcık anlayan bile, o itham edene güler. Bu büyük bir ni mettir, herkesin böyle bir hediye için Allah'a şükretmesi gerekir.
"Düşmanlarımızı ahmaklardan kılan Allah'a hamdolsun." Allah'tan düşmanlarını ortadan kaldırmasını ve yok etmesini is temez. Bilâkis düşmanlarını ahmaklardan kıldığı için, Allah'a şükreder. Çünkü cahil düşman, bilgin dosttan bile daha değerli dir. Çünkü o, aynı fikri taşıyanlarda savunma gücü ve sorumlu luk oluşturur. Bilgisiz düşman, tehlike ve ziyan noktasını göste rir. O, varlığıyla bir fikrin mahiyetini, bir ideolojiyi, bir kurumu aydınlatır.
Şimdiye kadar burada bahsettiğimiz en temel meseleler Şia'nın kendisidir. Biri "İctihad" meselesi, biri "Adalet", biri "İmamet", diğeri "İntizar" (bekleyiş) ve "Cebir"dir (Tarihin cebri ve Şia felsefe tarihinde devrim cebri.)
Burada ve her yerde ortaya koyduğum, koymakta oldu ğum, herşey budur, bundan başka birşey yoktur, anlamında de ğildir. Belki meseleyi, hakkımın olduğu özel bir görüş açısından, daha açık, daha uygun ve daha liyakatli bir şekilde ortaya koy ma hakkına sahip olanlar vardır. Ama onlar başka boyutlardan göreceklerdir. Meseleyi diğer bîr şekilde ortaya koyacaklardır. Ben ise, kendime özgü boyutla...

ŞİA

Şia, çeşitli boyutlara sahiptir. Fikrî, kelamı, felsefî, tarihî... boyutlar bu cümledendir. Ama böl Şia'yı mezhebi açıdan beşerî toplumda ve bütün İslâm tarihi boyunca meydana gelen, hare ket icad eden, tarihî bir fonksiyon ve kader taşıyan büyük bir hareket olarak görüyorum.

283

Şia diye söylediğim şey, şu anda avamın zihnindeki anla mıyla Şia'nın açıklaması değildir. Çünkü aydın, halkın zihniye tini açıklayan onları biraz fizik, kimya, Apollo ve modern söz lerle karıştırıp modern propaganda şeklinde ortaya çıkaran ve onu "bugünün lisanıyla dinin tebliği" şeklinde sunacak kişi de ğildir.
Hayır bu metod, benim işim değil. Benim işim asla bu olma mış ve olmayacaktır. Avamın beğeneceği tarzda söz söyleyen, avamı aldatandır-
Meşhed'de altı-yedi kişinin karşı çıktığı onlardan biri ben-denizim bir kitap yayınlanmıştı. Yazar "İslâm Şinasi'den bir cümle almış biraz kötüleme ve küfürden ve bu cinsten şeyler den sonra, reddetmeye başlamış.
Ben, "insanın mükemmelliği ve tekâmülü, İslâm'ın inandığı bir asıldır demişim. Hatta İslâm Peygamberi'nin mükemmelli ğin ve hatemiyetin görüldüğü yer olması bir hakikattir, tekâ mülü büyük bir nimet unvanıyla Allah'tan istiyor:".. De ki, Al lah'ım dünya ve kendin ile ilgili hayretimi arttır."
İlim ve hayretinin artmasını isteyen, kendi tekâmülünü ar zuluyor demektir.
Bu sözü reddetmiş, ama onbeş sayfalık bir reddiye ile, Apollo-13'ün uzaya yükselişinin ilmî faydalarından avaz avaz d em vuruyor.
Bunların, bazı kompleksleri var. Yeni kelimelerden, Latin yazılarından ve batıl isimlerden faydalanmada aşırıya kaçarak, bu kompleksleri telafi etmek istiyorlar.

Veya bu ifadeleriyle dinî meselelerin geri kalmışlık sebebi olduğunu tahayyül edip, bunu telafi etmek istiyorlar. Halbuki geri kalmışlık meselesi fikrî bir meseledir. "Einstein"in izafiyetini, suyun çözümlenmesi formü lünü ve bunların benzerlerini dergilerden, ders kitaplarından alıp onları okumamış olanlara ispatlamak, yenilemek, dinî görü şümüzü aydınları cezb edecek şekilde reforme etmek, iş değil dir. Bütün İslâmî ilimlerden çok cüz'î bir bilgiye sahip olan bu küfürbaz yazar, kitabında, sosyolojiyi iyi bilmiyurmuşum ve bu
284

sosyoloji alanında çok hata yapmışım diyerek bana saldırıyor. Bundan da Önemlisi, "bu ne biçim termo dinamik yazma?" diye Mühendis Bezergân'a kızıyor. Ona sayın Amid'in lugatmdan termo dinamiğin anlamını öğrenmesini, "dinamik" kelimesine müracaat etmesini tavsiye ediyor! Ama şundan habersizdir; eğer bizim dinimiz (Fizik, Kimya, Apollo!.. açısından) geri kal mış görünüyorsa, bu ilmî açıdan değil, belki zaman bakımından bir geri kalmadır. Zaman, fizik ve kimya demek değildir. Halkın ihtiyacı, eziyet, dert ve dünya görüşü, bir asrın ve bir toplumun ruhudur.
Peygamber dönemi İslâm'ı, Atina ilimleriyle tatbik edilerek mi halkı peşinden sürükledi? Hayır. O halde yeni meselelerin ortaya konulması, meselâ banka konusu, hava parası, bisiklete binmek, iki katlı otobüste oturmak ve bu çeşitten meselelerde fakihin hüküm vermesi (sözgelimi İslâm fıkhının durmaması için) bu işleri bile yapmayanlara göre gerçi ileri bir iştir. Ama İslâm'ın uğraşması gereken zamanın yeni sorunları bunlar de ğildir.
Eğer bizim fıkhımız hava parası, banka, ortak pazar, kon sorsiyum, kartel, kâr amaçlı taahhüt şirketleri, bono vb. konular için -ki piyasaya yeni çıkmışlardır- bir hüküm çıkarırsa İslâm fıkhı veya dinin kendisi yenilenmiş olmaz. Din yeni olduğu za man, zamanımızın dertleri ve idealleri için duygu ve düşünce mizi zorlayarak hareket meydana getirir. Böylece yol bulur.
Eğer din, uyandırıcı, sorumluluk kazandıran, güç veren, ha reket yaratan bir etken unvanıyla kendi toplum ve zamanında bir fonksiyon icra etmezse bu ilim benzeri süslemelerle, alınyazısı değişime uğramaz.
Genel tarif açısından İslâm tarihine ve toplumuna baktığı mız zaman Şia, İslâm tarihindeki hakim ve faydalanan sınıfın İslâm'ına karşı, mahrum ve mahkûm sınıfın İslâm'ından iba rettir.

285
İran İslâm'a Niçin İnandı?
İslâmî birinci asırda, İslâm ordusunun ilk defa İran, Mısır ve Doğu Roma'ya saldırması sırasında iranlılar'ın, Mısırlılar'ın ve Romalılar'ın niçin İslâm'a yöneldiklerini incelemek gerekir.
Cahiliyye Arabi, birliğe ihtiyacı olan bir kabile idi. İslâm bu birliği sağlayabilirdi (ulusal ve kavimsel birlik). Ama İranlı'nın kavimsel birliğe ihtiyacı yoktu. Bin yıllık, müşahhas milliyete ve oluşum kazanmış bir medeniyete sahipti. Bu nedenle İranlı kendi milliyetine birlik kazandırmak için İslâm'a inanmadı. Tevhid tarihteki sosyal ve sınıfsal fonksiyonunda Arap toplumunu putperestlikten, Allah'a tapmaya yükseltti. Topluma sıçrayış ve geli şim bağışladı.
Cahiliyye Arabi için tevhid putperestlikten Allah'a tapmaya dönüşmek için bir davettir. Bir dönemden daha üst bir döneme geçiştir.
Bu yüzden Arap, geçişe hazırlık için İslâm'a inanıyor. Put perestlikten, Allah perestliğe gidiyor. Ama İranlı asırlarca önce tanrıperestlik dönemine ulaşmıştı. Zerdüşt, İran toplumunu putperestlikten tanrıperestliğe intikal ettirmeyi uhdesine almış olan bir liderdi. (Dikkat edelim tanrıperestlik, tevhidden ayrıdır. Tevhid ve

şirk ise sonraki bir konudur.) Gerçi ben Zerdüşt'ün-şüphesiz bir muvahhid olduğuna inanıyorum. Sonra onun varisleri saneviyyeti (ikiciliği) yapmışlardır. İslâm'da da yaptıkları gibi.
İtikadın aslı, nübüvvete, vahye, gayba, Kıyâmet'e, Cennet ve Cehennem'e, hesap ve kitaba, halkın hidayeti için Allah'ın gönderdiği elçiye iman, İranlılar için yeni bir usul değildi ki, İslâm onlara yeniden arzetsin. Bunların hepsi vardı.
İran ve Roma halkını cezbeden, İslâmî mead (âhİret) değil di. Çünkü âhiret hem Hıristiyanlıkta vardı, hem de İran'ın Zer düşt ve Manî dinlerinde. O halde iranlılar niçin Müslüman ol dular?
Burada şunu söyleyeyim, eğer bir millet Müslüman veya Hıristiyan oluyorsa veya bugün herhangi bir ideolojiye yönel-

yorsa; kitapları okumaya, bütün dinleri ve mezhepleri inceleme ye araştırmaya, karşılaştırmaya gitmiyor ki; "şu şu sebeplerle bu dini bu mezhebi veya bu ideolojiyi kabul ediyorum" desin. Belki bir toplum, bir sınıf, bir ırk, bir millet veya bir sosyal grup bir-şeyden çektiği izdirap ve eziyet yüzünden ister istemez bir şey lere ihtiyaç duyar. Gidişatında sıkıntılar oluşturan çirkinlikler, onu bir hedef ve maksada doğru, onun ihtiyacını sosyal konum ve zamanıyla idrak eder, onun haykırışına cevap veren bir dine doğru yöneltir. Gerçekler onu kabul eder... Bu sosyal grup, o bir boyut veya esas için dinin bütün esaslarını ve boyutlarını kabul lenir. Körükörüne, iyi ve kötü olduğunu araştırmadan, hakkın da düşünmeden itaat eder.
Sonraları bilginler, itikadı esasların üzerinde teker teker araştırma ve inceleme yapıyorlar. Ama halk kitlesi, zahmet ve aşkın hatırı için bir dine inanıyor. Bir noksanlıktan doğan eziyet, bir ideal ve hedefe duyulan aşk. Kendi eziyet ve idealler ile aşi na olan bir dini kabul ediyorlar. O dinin veya ideolojinin itikadı esaslarında kendi cevaplarını buluyorlar.
Sosyal ideolojilerin ilerlemesi de bu şekildedir. Meselâ Uzakdoğu'da, Latin Amerika'da köylüler diyalektiğin bütün fel sefî esasların, materyalizmi, tarih felsefesini, tarihî cebri, alinas-yonu, dealinasyonu -vb.- incelemeyİp okumamışlardır ki birini seçsinler. Bunlar sadece kapitalizmden eziyet çekmişler, sömü-rülüyorlar. Sınıfsal imtiyazları ve sınıfsal sömürüyü ezen, sınıf sal eşitliğe çağıran bir ideoloji Uzak Doğu ve Latin Amerika köylülerini cezbediyor. Kapitalizme, sömürü ve istismara karşı duran bir ideolojiye- bu ideolojinin itikadı ve felsefî alt yapısı is ter materyalizm ve maddecilik olsun, ister idealizm ve maneviyat olsun- inanıyor. Çünkü ızdırabına -sınıfların varlığı na, sömürünün verdiği ızdıraba sınıfsız eşit ve hür topluma ve receği bir cevaba sahiptir.
Bugünkü Afrika'da İslâm, halk kitlesine hızla nüfuz ediyor, ilerliyor. Tevhidin felsefî kelamî açıdan ortaya konması veya şirk ve diğer dinler ile karşılaştırılması sebebiyle yayılmıyor. Ve ya yayılmasının sebepleri "peygamberlik", "âhiret", Kur'ân'ın fe-

sahatı ve belagatı vb. sebepler değildir. Afrikalı'nın bütün tarih boyunca çektiği ızdırap sebebiyledir. Asırlardır tahammül ettiği ve etmekte olduğu hakaret sebebiyledir. Çaresiz olarak esaret ve hakaretten kurtulmak için, benliğinde böyle bir yola karşı sevgi ortaya çıkmıştır.
Böyle bir durumda İslâm, insanî eşitlik, peygamberin kendisinin bizzat mücadele ettiği, lanetleyip mahkûm ettiği ırk sal ayrıcalıktan nefret sloganıyla, başlangıçtan beri şiddetli bir dayanağa sahiptir. İslâm, kirli ve vahşi batı ırkçılığının kurbanı

olmuş olan Afrika halkının ızdırabına ve idealine vereceği uy gun bir cevaba sahiptir.
Bu yüzden zenci, şiddetli bir şekilde, hızla İslâm'a yöneli yor. Irkların hürriyetini ve ırksal ayrıcalıklardan nefreti bu din de buluyor. Irksal ayrıcalığı benimseyen veya onlara karşı sessiz kalan dinlere karşı cephe alıyor.
O halde sömürüye ve ırksal ayrıcalığa karşı çıkış esası, Afri kalı siyahı İslâm tarafına çekiyor. Bu dini bütün usul ve ayrıca lıklarını bir yerde kabul ettiriyor. Bundan sonra bilginleri, çeşitli meseleleri araştırıp, incelemeye başlıyorlar.
Milâdî yedinci asırda -İslâmî Hicri birinci asırda- eğer İranlı İslâm'a yöneliyorsa, bunun nedeni ilmî felsefi ve kelamî konu lar, Kur'ân'ın fesahat ve belagatı değildir. Tahminlerin aksine, hiçbirini anlamıyor veya onlara karşı bir hassasiyeti yoktur.
Kur'ân'ın fesahat ve belagatını, sadece Hicazlılar demesek bile Arapça lisanlı olanlar anlayabiliyorlar di. Farsça lisanlı, oku ma yazması olmayan muzdarip, Horasanlı, Maveraünnehir ve Kuzey İranlı halk kitlesi değil. Bu halk kitlesi, elinde ekmek ve hurmayla Medayin sokaklarında İslâm'ı karşılamaya gidiyordu. Yoksa aydınlar, ileri gelenler, köylüler, süvariler, kâtipler, İranlı büyükler (ki bunların ilmî, felsefî, kelamî konuları fesahat ve be lagatı anlamaları gerekiyordu ve anlıyorlardı) İslâm'a karşı dur dular. Muzdarip İranlı halk kitlesi- İslâm'ın bu fikrî, edebî, ruhî ve irfanı... meziyetlerinden birşey bilmeden -mahrumiyetlerin bütün tarih ve ömrünü kapladığı halk kitlesi bütün bunların te lafisini, bütün ızdıraplardan kurtuluşu arzu ediyor. İslâm'ın me-

sajında, Zerdüşt dininde bulamadığı hürriyet ve kurtuluşu bu luyor. Zerdüşt'ün dininde var olmuşsa bile, Mübedlerin dininde artık yoktur. Mübedler, Dehgânlar, Hüsrevler öyle çirkin ve nef ret edici bir doku örüyorlar ki artık din, halk kitlesine karşı bir din olmuştur. Mübed, Dehgân ve Hüsrev'in çıkarlarının savu nucusu olmuştur.
Böyle bir din artık halkın dini olamaz, bu yüzden halk kaçıp derhal İslâm'ın eteğine sığınıyor. İslâm'ı, haber olarak -İslâm or dusu ve Kur'ân metni İran'a girmeden önce, İranlı'ya ulaştırıyor. Dicle ve Fırat'ın o tarafından İslâm askerinden, İslâm hilafetin den, Medine ashabından ve peygamberin dostlarından Muham-med'in (s.a.v.) hayatının şerhinden, komutan ve halk kitlesinin ilişkilerinden, büyük adamlardan, Muhacir gibi küçük Arap halk kitlesinden, kuru odun yığınına düşen ateş gibi haberler ulaşıyor. Halkı sarıyor, ilerliyor, süratle her tarafı âdeta ateşe çe kiyor.
Bütün ırkı, geçmişleri ve halefleri bütün tarih boyunca mah rum olmuş olan İranlı, saraya yol bulup padişaha karşı durması veya ona söz söyleyebilmesi veya onun yediği yemeklerden giz lice az da olsa evinde pişirmesi gereken fakat yapamayan İranlı. İranlı öyle bîr düzende yaşıyordu ki, asilzadelerin bazıları bile, Şah'in üç adım yakınında duruyorlardı, bazıları beş adım, bazı ları yedi adım. Bazıları otu rabiliyorlardı, bazılarının ise sadece ayakta durmaları gerekiyordu! Hepsi de tayin edilmiş mesafe lerde. Her aile, sabitleşmiş sosyal makamda. Her fert bir sınıfın, tabakanın kapalı kalıbında, müebbet olarak mahsur kalmıştı. Hepsi irsi, sosyal ve ırksal çevrede mahpus kalmışlardı. Kundu racının oğlu dâhi bile olsa, yine kunduracıdır. Saray kâtiplerinin çocuğu, bir asilin oğlu, şerefe yabancı bile olsa yine tekrar saraykâtibi ve asildir. Hepsi daima oldukları sınıfta mahpustur. Bir sınıftan diğer sınıfa geçiş hakkına sahip değillerdir.
Böyle bir toplum ve düzene, Fırat ve Dicle'nin o tarafından kıvılcımlar düşüyor. Halk galeyana geliyor.

Bu kıvılcımlar, İslâm'ın bina ettiği halkın hükümet şekli sos yal düzen ve halkın yaşantı şekli hakkındaki haberlerdi. Millet-

leri "sosyal adalet" ve "devrimci liderlik" ile müjdeliyordu. Eko nomi ve ırksal sınıfsal ayrımdan ızdırap çeken ferdî, ailevî ve aristokratik rejimlerin zincirinde esarete düşmüş olan milletler bu davete "Lebbeyk" demekte tereddüt etmediler.

Adalet ve Liderlik

İslâm, hemen başlangıçta "Sosyal adalete" dayanır ve bütün peygamberler "adaletin" istikrarı için gönderildiklerini söyler. Bütün peygamberlik ve risaletler, yeryüzünde ve insanın top lum yaşamında adalet meydana getirmek içindir.
Diğer taraftan İslâm, bir hükümet şekli gösteriyor. Her ne kadar hukukî açıdan çoğu haklar noksanlaşıyorsa da, fakat siyasî form açısından, İslâmî (hicrî) öyle heyecanlı bir hükümet arzediyor ki iran halkı için bunun tasavvuru bile mümkün de ğildir.
Dünya imparatorluklarının onun karşısında hakir göründü ğü büyük halife "Medine" şehrinin en fakir halkıyla aynı halde yaşıyordu. Böyle yaşıyor; başka bir şekilde yaşam hakkına sahip değildir!
Bu Roma ve İran halkı için çok heyecanlı birşeydir. Bu iki imparatorlukta hükümet, halka karşı olan; hayat, hürriyet ve halkın faydalanmasına, doğal insan haklarına aykırı bir dizi ka yıtların, düzenlerin halka zoraki yüklenmesinden ibarettir.
Görev, hep iş, ızdırap ve açlıktır. Hüsrevler, Kayserler onla rın el emeklerini alın terlerini hazinelerine servet olarak koyu yorlardı. Bunlar, halkın ızdırap, açlık ve ölümleri pahasına, göğe uzanmış saraylarda hayal ve efsane geceleri yaşıyorlardı.
Bütün bunlar birden değişiyor. Öyle bir hükümet iş başına geliyor ki; ne devlet başkanının kendisi diğerlerinden fazla en küçük bir-payı düşünebiliyor, ne halk, devlet başkanının beytülmal ve hal kın canı üzerinde diğerlerinden kendisi ve ailesi adına, fazla bir hakka sahip olduğu bekleyişi içine giriyor. Ne de böyle bir hak kın olduğuna inanıyor.
Mesele hallolmuştur. İslâm rejimi imparatorlukları dağıtıp çe kici bir mıknatıs gücü gibi, bütün halkın kalbini kendi tarafına

çekiyor. Baskı ve sınıfsal ayırım yapan hükümetin icraatından ızdırap çeken ve ırksal, hukukî, sosyal açıdan mahrum oluşu, ezilişi, reddedilişi daima hissetmiş olan halk.
Siyasî rejimlere ve zalim sosyal düzenlere mahkûm millet ler ve mahrum halk iki sebep ve iki şeyin hatırı için İslâm tarafı na yöneldiler: Biri hak hükümeti, diğeri sosyal adalet.
Araplarla savaşmak için, neden Horasan ordusu komutanı, görevlendiriliyor?
Burada bahsettiğim bu konu, büyük bir tarihî meseledir. "Yezdgerd", "Rüstem Fergzad"ı Araplarla savaş için görevlendi riyor. Halbuki tehlikeye en uzak noktanın komutanı idi. Sasani rejiminin İsfahan, Hemedan ve Khuzistan'da büyük orduları ve askerî gücü vardı.
Çünkü Yezdgerd'in İran'ın batısındaki ve güney batısındaki ordu komutanlarına güveni yoktu. Niçin onlara dayanmadı? Halbuki İran ve Arap savaşı bu sınırları kuşatmıştı!
Bu anormal durum, bana göre çok tabiidir. Çünkü İran'ın, batı ve güneybatı sınırları, sınırın o tarafında meydana gelmiş olan İslâm ve devrimci hareketle temas halinde olduğundan şid detli bir şekilde1 İslâm'ın devrimci çağrılarının etkisi altındaydı. İslâm'ı kabul etmeleri için, müsait bir ortam doğmuştu.

İslâmî fikir ve ideoloji, İranlı halk kitlesi ve İranlı askerlerde şiddetli bir şekilde çatlak meydana getirmiş, onları etkilemişti. Bu durum batı, güney batı İran halkını ve ordusunu Yezdgerd nazarında güvenilmez yapmıştı. Taassup ve inançla Mübed-ler'in dinini (Mecusilik), Hüsrevler'in idaresini korumaları adı na, bunların kurtuluş çağrısında bulunan bir güçle savaşabile ceklerine ümit bağla yamıyordu. Yağmalamak için geldik demeyen bir orduydu- Sizi, "yerin zillet ve aşağılığından, gökyüzünün hürriyet ve yüceliğine" din lerin zulmünden, "İslâm'ın adaletine" çağırmaya geldik, diyen bir ordu. Sizi "birbirinize kölelikten, Allahınıza kulluğa" çağır maya geldik, diyen bir ordu.
Bu çağrıları işitmiş ve bu davete âşinâ olmuş olan, kendi alın yazısından ızdırap çeken, böyle bir daveti bekleyen biri, iyi

savaşamaz. Onun derdinden bahseden birinin başına, aşırı bir tutkuyla kılıç vuramaz. Kendi derdinin sebep ve kaynağı olan kimseyi savunmak için kahramanlık yapamaz.
Bu yüzden İslâm'da en uzak sınırdan, Horasan'dan asker, ordu komutanı getiriyorlar. Zihinsel ve fikrî çevre açısından, tam olarak İslâmî propagandadan uzak bir çevreden. Uyanış tehlikesinden; isyan, mevcut düzeni bozucu, ihlal edici fikirlerin nüfuzundan tamamen korunmuş olması gerekiyor.
Bütün bunlardan İran'ın en uzak bölgesinde oturanların bile kurtuluş bağışlayan İslâm mesajını getirenlere yabancı olmadık larını görüyoruz. Hiçbir şeyi korumak adına gönülden ve can dan, İlâm'a karşı saldırganca savaşmak istemiyorlar. "Kadisiye" ve "Nihavend"de çadır kurmuş olan bu orduyu Sasanî düşmanı görüyorlar, kendi düşmanları değil. Onların hatta mabetler ve Mübedlerle bile bir işi yoktur, sadece egemen düzen ve Yezd gerd'in gücü ile mücadele halindedirler. Eğer İran halkının hesabını, Sasaniler'in hesabından ayır mazsak, İran halkı Arap halkına karşı yenilmiştir dersek, bu İran halkına hakaret olur. İranlılar ne Araplar'dan yenilgiye uğ radılar, hatta ne de İskender'den.
Yenilgiye uğrayanlar hükümet hiyerarşisi idi... Dârâ, Yezd gerd, Harzemşah ve Abbasi halifesini.. İskender, Sa'd Bin Ebi Vakkas, Cengiz ve Hülagû yenilgiye uğratmadı, İran milleti on ları savunmadığı için yenilgiye uğradılar. Cengiz, Muhammed Harzemşah ve vahşi Hatun Türkleri arasındaki savaşta İran hal kı mahpus idi. Eski zindancılar ile yeni zindancılar arasında kavga çıktığını görüyorlardı.
Yezdgerd, "Selâsîl savaşı"nda az sayıdaki yalın ayaklı Arap askerlerine karşı kaçmamaları için İranlı askerleri zincire vuru yordu! Yani İran halkı bu kadar savaştan kaçan ve korkak bir halk mıydı? Bu hile bile bir düğümü açmayınca Yezdgerd, Medâyin'e geliyor, hazinenin kapısını askerler, iyi savaşsınlar diye sonuna kadar açıyor! (yani savaşçı İran askerî para için mi savaşıyordu?!) Bunlar büyük, hakikatperest ve zeki olan bİr mil lete hakarettir! Sasanî rejimi İranlı askerleri zincire bağlıyor ki

kaçmasınlar, para veriyor ki savaşsınlar. Bu durum, hakim dü zenin halk arasında hiçbir dayanak noktası ve üssünün olmadı ğına işaret ediyor. Halkımız İslâm'a karşı savaşta koruyacakları hiçbir şeye sahip değildi. Hüsrev ile halk arasında, zincir ile rüş vet dışında başka hiçbir ilişki yoktur. Bu iki ilişkinin sağlam bir bağlılık olmadığını görüyoruz. Hem zincire vurulan askerler kaçtılar, hem de haraç alınan halk da sonra kendisinden alınmış olan paraları yedi. Araplar'ın Medâyin'e girişinden önce, kendi leri sarayları dağıttılar. Toplanmış olan malları götürdüler! Bun lar bugünkü tarihçilerin hakaretine uğrayan halktır. Çünkü ta

rihçiler hesaplarını hükümetin hesaplarından ayırmamışlardır. Çünkü İran halkının kendisine hakim olan mevcut düzen ve du ruma tutkunluğu yoktu. Kendilerini kurtarmaya olan ihtiyaçları nedeniyle, insanî çağrıları tanımak, iman etmek, sınıfsız kurtu luş bağışlayan ileri bir ideolojiyi, kardeşlik, Özgürlük, adalet is teyen bir ideolojiyi tanımak için baskı, ayrıcalık ve imtiyaza kar şı bir ideoloji olan İslâm'a karşı Kadisiye, Celulaî ve N'iha-vend'de savaşmak istemedi!
İranlı, korkak, düşkün ve zavallı değil ki, Arap ordusu kar şısında kaçsın ve çaresiz olarak zincire bağlansın. Paraperest de ğil ki, Ye^zgerd midesini mamur etsin, cebini doldursun ve düşmanla savaştırsın da, doldurmayınca savaşmasın! Şerefsiz değildi ki ne dini, ne milleti, ne istiklâli, ne izzeti, ne zilleti ve ne de yabancı esaretini anlamasın! Yahudiden de daha aşağılık değildi ki, vergi ödememek için -cizye yerine zekât ödemesi için- herşeye gözünü kapasın; teslim olsun, din değiştirsin. Bu, araştırmacı benzeri geviş getirenler, büyük mil letimize en kirli küfürleri ediyorlar. Kendi hayallerince bunlar millîdir (ulusalcıdır), İran'ı sevenler ve yabancıya karşı olanlar dır.33 Bunlar, İranlı, baskı ve para tahakkümü île İslâm'ı kabul edip, boynuna geçirdi; kendi rıza ve imanlarıyla değil! demek istiyorlar. Bunlar, İran milletini kendileriyle karıştırıyorlar. Bun ların kalemleri, dilleri, fikirleri, ilimleri çok rahat, hızlı ve "do-
33- Elbette bunların nazarında İran milletinin geçmişten bugüne kadarki düşma nı sadece Araplar'dır. Hem de Asr-ı Saadet dönemindeki Araplar!

ğal" bir şekilde baskının tellalı ve sermayenin esnafı oluyor. Bunların dinî esasları her durumda, her dinde iki tanedir: Korku ve açgözlülük! "Biri, ipekli kumaş", "diğeri koyu sarı."
Bu ordu Nihavend ve Kadisiye'de birkaç bin kişilik fakir, yalın ayaklı Arap ordusuna niçin bu kadar kolay yeniliyor? Ni çin birkaç yıl önce zamanın en büyük imparatorluğu olan, za manın en modern silahları ile donanmış, tecrübeli, eğitimli Ro ma ordusunu kolaylıkla yeniyor? Bu millet, İslâm ordusuna kar şı bütün bu zaafı niçin gösteriyor, İsfahan'daki meşhur garnizon bir tek kılıç bile çekmeden üçbin kişilik çöl Arabına teslim olu yor? Birkaç sene sonra da, kapıların ardında, kasabaların kale ve hisarlarının içinde Arab'a karşı niçin öyle yiğitçe savaşıyor? Buhara niçin üç defa ardarda katliama uğruyor? Her sefe rinde Arap ordusu bir adım uzaklaşınca tekrar isyan ediyor?
Nedeni apaçıktır. Orada Ömer halifeydi, yardımcıları ve ko mutanları Peygamberin (s.a.v.) büyük sahabeleriydi.34 Burada ise Emeviler gelmişti; yardımcıları ve komutanları ise vahşi Arap yağmacılardı!
Arap, savaş meydanında ülkenin resmî askeriyle yani Sasanî rejimini savunan güç ile, devlet gücü ile savaşıyordu. Şe hirlerde ise halkı kendine taraf görüyordu. İranı Kadisiye'de hükümeti savunmak için savaşması gerekiyordu, savaşmıyor du. Şehirlerde kendi evini, ailesini, şehrini beldesini, namusunu, istiklâlini savunmak için savaşması gerekiyordu ve iyi savaşı yordu!
O rezillikleri için, sınırlarda İslâm ile çarpışmada can veren o halk, merkezi kudretin dağılması döneminde millî istiklâlin ve resmî ordusunun yok olması, hilafet kudretinin evrensel bir ikti dar ve istila bulması döneminde, İran'ın kuzey batısındaki dağ-
34- Gerçi birtakım zaafları vardı; Ali (a.a.) ve İslâm değerler ile olan mukayese de. Ama Sasanî ve Roma idarecileri ile mukayese edilmelerinde Roma ve Sasanî düzenlerine mahkûm olan gayrı müslim halkın nazarında hürriyet ve adalet-heykeli idiler. Babamın deyimiyle haşin acımasız, sömürücü Roma idaresini görmüş olan Şanm lıalkı için, hattâ Muâviye bile, sevgili bir "va'd edilen" biri ola rak tecelli ediyordu.

294

larda, Azerbaycan'da yirmi sene nasıl direndi, birçok Arap or dusunu ard arda nasıl yok ettiler?
Yüzyıl sonra yeni Müslüman olmuş Horasanlı 600 bin kılıçlı savaşçı, hilafet merkezini halifenin başına yıkıyorlar? Yezdgerd'i yalnız bırakan halk, Belh'te bir değirmenciye sığınmak zorunda kalan ve bir kişinin bile onu savunmadığı halifenin başını kesi yor. Böyle mutaassıp, kahraman, vefadâr, yiğit, adı bilinmeyen, itibarsız, soyu tanınmamış bir idam! Ebu Müslim Horosanî'yi hazırlıyorlar. Şimdi Ömer'in ordusunun yüz misli artmış olan ordusunu bir tilki sürüsü gibi dağıtmıyorlar mı? Burada ne ala cakları bir para vardı, ne kaçamayacakları bir zincir vardı. Bu millet, ondan sonra niçin Arapları topraklarından uzaklaştırmak için iki asır kılıçlarını eline almadı?
Bu niçinlerin cevabı şudur, İranlı aynı iranlı'dır, ama baş langıçta "Medâin" "Medine" oluyordu, o savaşmıyordu sonra "Medine" "Şam ve Bağdat" olunca savaştı!
İranlı halk kitlesi Medâin'den Medine'ye koştu, Ne istiyor du? Sınıfsal eşitlik, insanî hükümet! Bunu istiyordu.
Yolunun üzerinde ansızın, Medine yerine Bağdat belirdi. Muhammed'in (s.a.v.) idaresini göreceği yerde, halifenin esiri oldu. Burada, tevhid felsefesi, peygamberliğe itikat, Kur'ân'ın kutsallaştırılması, tefsir, hadis, ilm-i rical, ilm-i fesahat, belagat, İslâmî bilgi ve hikmet, irfan, derin ahlâk, ölüm ve âhiret konusu, cennet, cehennem, ruh, insanın bekası, yaratılışın esrarı, âhiretin menzilleri... hep vardı. Bağdat, Medine'ye kıyasla dünyanın en büyük kudret, ilim ve medeniyet başkentiydi. Tantanalı mescid-lerle doluydu. İslâmî üniversiteler, öğretmenler, âlimler, fakihler, filozoflar, tarihçiler, üstün zekâlı hâkimler ile doluydu,..
Ama İranlı kunduracızâdenin bunlara bir ihtiyacı yoktu; bu şeyler için gelmemişti. O vahşi bir Arap değildi ki, merkezî kud rete inancı, hayatın celâlliğini, hayatın medeniyet ve azametini taşısın- Medâin'de bütün bunlar vardı. Bütün bunları bıraktı... O, sınıfsal ayırımdan kaçmıştı; eşitlik arzusundaydı. Zulüm ve baskı hükümetinden kaçmıştı; hürriyet arıyordu. Şimdi Bağ dat'ta herşey vardı, İslâm da. Ama bu iki şey yoktu.

295
İran eşraflığı gitmiş, Arap eşraflığı gelmişti. İran hükümdarı (Hüsrev) gitmiş halife gelmişti! Bağdat'ta İslâm vardır. Medine İslâm'ından daha güçlü ve daha tantanalı bir İslâm. Orada (Me dine'de) iki-üç nüshadan fazla Kur'ân yoktu, burada her taraf Kur'ân doludur. Süsleme sanatının en güzel örnekleriyle çoğal tılmış nüshalar. Orada bin metrekarelik çamur duvarlı hurma dalları ve yapraklarıyla kaplanmış bir mescid vardı. Burada aza met dolu, güzellik, sanat ve mimarlık müzesi mescit. O gün İslâm ordusunun üçyüz fakir muhaciri vardı, bugün dünyanın en büyük ve en iyi ordusu. Medine hazinesinin gücü, taksim edilirse kişi başına iki hurmadan fazlasına ulaşmıyordu. Şimdi mescidin avlusuna o kadar ganimet yığılıyor ki diğer ucunu görmeleri bile mümkün değil. Problemleri bütün bu parayı nasıl hesaplayıp toplamak ve nasıl harcamaktır? O gün İslâm âlimleri birkaç tane hat yazan kişiydi, bugün ise İslâm ilim havzaları bü tün Atina, İran, Roma, Hıristiyanlık, Yahudilik, Zerdüştlük... kültürlerinin varisidir. Bütün bunlar var, ama adaletten (sosyal eşitlik), hükümet ten (halkın hak liderliği olarak) artık bir haber yoktur. Düzen Kayser ve Hüsrev'in düzeni gibidir. Zerdüşt ve Hıristiyanlık di ni yerinde İslâm.
Burada, İslâm iki çehre kazanıyor. Birisi Bağdat ve Şam bü yük Darül Hilafetinin

yaptığı İslâm. Birisi de "Rebeze"35 de gö mülen, Küfe mescidinde kana bulanıp yuvarlanan ve siyah Fırat kenarında sönen İslâm!..
Birisi renkli Bağdat ve Şam saraylarının sofralarıyla "Medâyin', "Kuharnak" ve "Roma" saray sofraları ile rekabet eden İslâm. En iyi musikîler, yemekler, cariyeler, medeniyet ve lüksün en iyi eserleri ve etkileri. Birisi de bu sarayların altındaki zindanlarda zincire vurulmuş İslâm!..
Birisi İslâmî hareket ve İslâm Peygamberi ile savaşan, sonra İslâm'ın kaderini eline geçiren eşraflığın (aristokrasinin) İslâm'ı. Halife, Peygamberin kişiliğine büründü. İslâm'ın dünyadaki
35- Ebu Zer-i Gifarî'nin öldüğü yw. (çev.l

resmî yürütücüsü, resmî mücahidi oldu. Malûm halk kitleleri, Arap köleler, İran ve Roma halkı, Zerdüşt din adamlarının al datmasından Hüsrev ve Kayserlerin tokatlarından İslâm'ın ada letine, İslâm'ın hürriyet ve eşitlik rehberliğine, İslâm'a geldiler ve verasetçi, istibdatçı Arap saltanatına ve hilafetine tutkun ol dular, onunla meşgul oldular. Irksal aristokrasi, ailevî sınıfsal ayrıcalıklar, kölelik, yağma ve katliam düzeni! daha önce sahip oldukları şey. Ama, orada zindancı ve hakim kendindendi, bu rada yabancılar!
Sosyal adaleti, halk ve hürriyet hükümetini aramak için İran hükümdarı ve Zerdüşt din adamlarının düzeninden kaçıp İslâm'a geldiler. İslâm olduğunu gördüler ama, herşeyden bah seden, adalet ve hürriyetten başka herşeye sahip olan İslâm! Medâin'in yerine Bağdat, Hüsrev'in yerine halife, Mübed'in ye rine Molla! Onun için, ona hürriyet ve adalet bağışlamayan İslâm'ın diğer hiçbir dinden farkı yoktur, hepsiyle eşittir. Şimdi Medine'ye sığınmak ve orayı aramak yerine başını Bağdat'a çı karmıştır! Şimdi ne yapsın? Hüsrev ve Mübed'in Medaîn'ine ge ri mi dönsün? veya Bağdat İslâmı'nı mı kabul etsin?
İran'da Ebu Müslim'den sonra birtakım şahsiyetler çıkmış ve Bağdat ile savaşmışlardır. Bunların sloganı: "İslâm'ı Arap eksiltmiştir" idi. Halk kitlesi bunların peşine düştü: Millî kahra manlar! Efşin, Merdiâviz, Muknî', Alziyar, Şemigiryan, Taberis-tan.. halk kahramanı Ebu Müslim Horosanî'nin sofra talep eden sloganı, halkın kurtuluşu için adalet, hürriyet ve Muhammed'in (s.a.v.) soyunun hükümeti için Emevîlerle İslâm'ın zıddı olan ci nayet, gasp ve Arapçılık hilafeti ile savaştı. İslâm'ın yeni düş manlarının ve halkın kurbanı oldu.
Arapların zıddı ve Araplara karşı olan bu kahramanın idea li milliyet ve İslâm, idi. Bundan da önemlisi milletin Arap hükü meti esaretinden kurtarılması ve hak İslâm dinine bağlı kal maktı!
Yüzyıl Sasanî zulmünden kaçmış olan İran halkı şimdi de Emevî ve Abbasî zulmüne yakalanmıştı. Bu millî kahramanların peşinde Araplarla savaştı.

Savaşın kaderi ne oldu?
Bu kahramanların hilafet ile anlaşmaları ve taviz vermeleri! Kendileri için halifeden mahallî hükümetler aldılar. Bağdat îslâmı'na geri dönmeyi, kendi iktidarları uğruna kabul ettiler.
Halk kitlesi ansızın gözünü açtı ve bu, Araplara karşı olan millî kahramanların İslâm'dan önceki mahallî idareciler olduk larını anladı. İslâm, bunların soylarından, ailelerinden kudreti geri almıştı. Bunların isyanları ne halk, ne de milliyet içindi. Aile ve soylarının mahallî hükümetlerini geri getirmek içindi. Bun lar, İran'ın eski asilleriydi. Arap asilleri ile savaşıp şimdiki duru mu oluşturdular! Bunun neticesi ise Tahirî, Sasanî, Ziyan... silsi leleri oldu. Bunlar, iki eşraflığın halk aleyhine yaptıkları gayrı-meşru evliliğin çocuklarıydı! İran halk kitlesi tekrar

aldatıldı! Tekrar ihanet gördü.36
Şimdi bu millî hükümetlerde, iki kılıflı, iki örtülü bir hükü metin sultası altında, eşraflık saltanatının hakimiyeti ve Arap eş raflığının hilafeti altında mahpus olduğunu görüyor. Halk, her ikisinin tebaası! Halk kitlemizin hangi girdapta ihanet, aldatma, kan ve zulme giriftar olduğunu görüyorsunuz?
Hürriyet, eşitlik arzusuyla kendi aristokrat istibdat ve sınıf sal düzeninden kaçtı. İslâm'a sığındı. Emevî hilafetinin istibdat ve eşitsizliğine mahkûm oldu. Emeviler'in ırkçı bedevi saltana tından kaçtı, Peygamber'in soyuna sığındı. Abbasîler'İn ihanetkâr eşraflığının tuzağına düştü. Abbasîler'İn ihanet ve zul münden kaçtı, millî kahramanlarının eteğine sığındı, onların pe şinde de kılıç salladı, can verdi. Şimdi de her ikisinin anlaşmalı hükümetlerinin tuzağına düştü!
Aradan bir asır geçti, durum daha da kötüleşti. Halife ile el ele olan millî idareci gitti, yerini vahşi Türk saltanatı aldı: Gaz-neliler, Selçuklular, Harzemşahlılar, Moğollar! Şimdi ne yapma lı? Hassas, en zor ve en karmaşık bir anda "seçim!" Ne milliyete

36- Bunlardan sadece Babek, doğru söylüyordu Gördüm ki bu millî kahraman lar Yani İran'ın eski şerazı-, onu aldılar, halifenin ayakları önünde boğazlayıp kestiler.

geri dönebiliyor, ne Hüsrev-Mübed düzenine, ne egemen güce teslim olabiliyor, ne halife-molla düzenine, ne millî kahramanla ra. Ne millî hükümetlerinin gönlünü hoş edebiliyor, ne de Hüs-rev-halife düzeninin!
Şimdi asırlardır savaşıyor; katliamlar, fedakârlıklar, işken celer, kahramanlıklar, şahsiyet, milliyet, tarih, kültür, lisan övünmeler, idealler, imanlar ve mukaddes arzularının yok edil mesi! Artık hiçbir şeyi yoktur! Adalet ve hürriyet arzusu ile İslâm'a sığındı. Şimdikilerin elindeki İslâm, onu düşmanca dav ranan Türk saltanatının ve Arap halifesinin sultası altına çekti. Onun esaret ve zilletinde her ikisi el eledir! Sınıfsal ayırım önce kinden daha haşindir, siyasî istibdat her zamankinden daha ağırdır.
Şimdi tekrar adalet, hak ve hürriyet hükümeti! Bu defa da ha şiddetli ve daha susamış bir ihtiyaç. Halkın ansızın zulüm ve ayrıcalığa kurban edilişi, ondan daha çetini İslamî geçinen hü kümetin zulüm ve istibdatı! Zulmedilen bu aile, ne Yezdgerd'in ailesidir, ne Zerdüşt Mübedleri'nin ailesidir, ne Hıristiyan keşi şinin, ne Yahudi hahamının, ne Hint brahmanının, ne de putpe rest ve müşrikin ailesidir. İslâm Peygamberi'nin (s.a.v.) ailesidir.
Bu ailenin çocukları nesilden nesile hep şemşirullah (Al lah'ın kılıçları) ile katledildiler ve İslâm'ın darul hilafetinin zin danlarında can verdiler!
Hayret! İslâm da mı İslâm'ı yok eder? Peygamberin yerine geçen, Peygamberin ailesini ve soyunu mu katleder?
İslâm mücahidleri, Kur'ân'ın icra edicileri, Sünnet'in muha fızları, Muhammed'in (s.a.v.) evini mi viran ederler? Niçin? Bu hakim İslâm, o mahkûm İslâm. Katil İslâm-maktıl İslâm. Bağ dat İslâm'ı-Medine İslâm'ı. Şam İslâm'ı-Kerbela İslâm'ı. Sıffm müslümanlarının bayrak ve kılıçlarının ucundaki Kur'ân ile Re-beze çölündeki, Küfe mihrabmdaki Kurân'ın yoksa birbirinden farkı mı var? Bütün bu fark niye? Bütün bu mesafe niçin? Hangi fark:
Adalet ve İmamet! Bu fark! Burada Müslüman halk kitlesi sınıfına ve kaderine bağlılığını, kendi dert ve ihtiyacının cevabı nı buluyor.

Peygamber İslâmı'nın devamı olan İslâm, başlangıçta söyle diği ve halkları kendine çağırdığı o iki slogana bağlı kaldı.

Bu şekilde halk kitlesi (halifeyle, millî kahramanların İslâm'ı ve Hüsrev'in idaresi dışında) üçüncü bir yol buluyor. Tâbi olanları ve liderleri, İslâm'ın, ilk yönü istikametine devam etti rilmesini, kendi risâlet ve görevleri biliyorlar. Bu risâletin yolun da daima cihad halindedir. Katliama uğruyorlar; daima cephe de, egemen, zalim ve İslâmî takvayı kuşanmış olan kudrete kar şı savaş halindeler. "Ya öldürüyorlar veya zehirleniyorlar."37
"Şia"..., O'nun tarihî ve fikrî işlevi budur. Halkın, ona yöne liş sebebi budur. İslâm'ın bekçiliği ve Muhammed'in (s.a.v.) İslâm'ını devam ettirmek için ayağa kalkan Şia...
Şia; Ne Mezhep Ne Pin!
Çocukluğumuzdan beri kulaklarımıza okudukları "İslâm'ın usulü: Tevhid, peygamberlik ve âhiret; mezhep usulü de "adalet ve imamet" olmak üzeri iki tanedir." demelerinin aksine Şia, izafî bir fırka değildir. Adalet ve imamet, Şia'nın İslâm'a ekledi ği iki temel kaide değildir.
Din ve İslâm usulünün yanında, mezhep usulü anlamsız ve çok kötü bir sözdür. Bu, dünyada kendi inancımızı, mahkûm ve menfur ilân etmektir. İslâm esasen, hak hükümeti anlamında imamet temeline ve insani eşitlik anlamında adalet temeline da yanmıştır. Sen İslâm'ın usulü üç tanedir diyorsun. Söyle, sonra sus! Devam edip, "Şia mezhebinin usulü iki tanedir" dediğin za man... Ya İslâm noksan bir dindir ve 3/5'lik bir hakikate sahip tir, noksanını ise Şia tamamlıyor demek istiyorsun veya Şia bir sahteliktir İslâm'a iki fazla esas eklenmiştir demek istiyorsun. Sonuç olarak 3/5'i İslâm'ın, 2/5'î diğer şeylerin etkisi olan bir dindir, demek istiyorsun! İmamet ve adalet, İslâm'ın iki has aslı dır. Tevhid, peygamberlik, âhiret bütün dinlerin genel ve ortak esaslarıdır.
~- "Bu imamlardan katledilmemiş ve zehirlenmemiş olan hiçbiri yoktur."
300

Eğer halk, Hıristiyanlık dini, Zerdüşt dini, Buda dini ve Ya hudilik dininden İslâm'a yöneliyorsa tevhid, nübüvvet ve âhiret sebebiyle değildir. Çünkü bunların her üçü diğer dinlerde de vardı. İslâm'da bu esaslar daha derin şekilde ortaya konmuştur, diyeceksiniz. Evet ama, bu konu ulemânın işine geliyor. Ben haktan bahsediyorum. Tarihin, islâm'daki fedakârlıklarını, cihâtlarını, şehâdetlerini yazdığı mal ve canlarını feda ettiklerini yazdığı insanlardan bahsediyorum. O esaslar önceki dinlerde bozulmuştu, diyeceksiniz. Evet; yoksa İslâm'da bozulmadı mı? Zilletlerden, ızdıraplardan, zorba yasalardan; insanlığı daima felçli gibi bırakan, halk kitlesini esarete, hakarete, köleliğe ve fa kirliğe çeken sınıfsal sınırlardan kurtulmak isteği, halkı İslâm'a çekiyor. Halk için sosyal adaletten, hürriyetten, hak rehberlikten bir mesaj getirmeyen İslâm, diğer bütün dinlerden ve muhteme len küfürlerden de farksızdır,
O halde bu iki asıl -adalet ve imamlık- sadece İslâm usulü nün bir parçası olmakla kalmıyorlar. Belki İslâm'ın has bir usu lüdür. Izdırap çekmiş İran, Roma halklarını ve Arap kölelerini kendine çağırıyor- Ama gidiş yolunun değişmesi, "imamet" ve "adalet" asıllarının unutulmasıyla ortaya çıkan İslâm, artık halk ların ihtiyacına cevap veremiyordu. Roma ve iran inmaratorlukları gibi, milletleri sömürmeye başlamıştı.
Şia, İslâm'ın bünyesinde bulunan adalet ve imamet asılları na vefa göstererek, hükümetin ve sınıfların zulmünden ızdırap çeken halkın emel ve ideallerinin kanunu oldu. Öyle oldu ki İran'ın kuzeyindeki İranlılar, hakim İslâm'a inanacakları yerde "Şia'ya" geldiler.
Halk kitleleri daima Şia sloganlarının esasına göre Emevîler, Abbasîler, Selçuklular, Gazneliler, Moğollar, Timurlar ve İlhanlılarla savaşmışlardır.
Adalet ve İmametin Bulunmadığı ŞIa

Şia, bütün İslâm tarihi boyunca daima zamanın zulmüne karşı mahkûm, mahrum İslâm halkının mezhebidir. Şia, bozul maları; Islâmî görüş, ruh ve akaidin mevcut durumun meşrulaş-

tırılması için çirkinleştirilmesini, onun sınıflı düzen ve istibdatçı saltanat rejmine tatbik edilmesini, halk kitlesinin uyuşturulma sını kabul etmemiş olan grubun İslâm'dır.
Bu yüzden daima, devrimci, öncü ve geleceğe yönelen birdurumu olmuştur. Yavaş yavaş bu fiili son zamana ulaşıyor. Şia kalıyor ama adalet ve imametten arınmış bir Şia! Ama bu şe kilde olur mu?
Muhaldir! Evet muhaldir, ama onu mümkün kıldılar. Nasıl? Çok rahat. Adalet ve imameti halkın zihninde öyle bir anlama getirmişler ki, bu halk için ne adalettir, ne imamet!
O halde Şia ve Sünnîliğin ihtilafı neyin üzerindedir? Tarihî meselelerin üzerinde... 1380 yıl önce olan seçimlerle ilgilidir. O da öylesine inceleniyor ki, benim ve sizin dünyamızın değil âhiretimizin işine yarıyor. Yani eğer biz -Sakife'de hakkı ayaklar altı edilen- Ali (a.s.) sevgisini kalbimizde taşımış olursak ölüm den sonra Cennete gideriz, diğerlerine taraftar olanlar güya Ce-hennem'e!
Tek fark şu ki, biz hepsinden daha talihsiziz. Birden Şia'yı tarihî sevgi ve nefretler şeklinde ortaya çıkardılar. Sevgi ve nef retler insanî ve sosyal hedefler için ancak mukaddes birer araç tırlar. Asalet kazanacak şeyler değildir. Ama lanet nefret bir hü küm, resmî dinin bir hükmü şeklinde ortaya çıktı. Kendisi asıl ve sevap olan şeye dönüştürüldü! İmamet, bugünkü ve yarınki hayatımız için bir değer taşımadan kutsal bir kelime oldu veya bizim beyin ve görüşlerimizde tabiat ötesi, gaybî bir meselenin etkisi şeklinde ortaya çıktı. İmam, melek benzeri metafizikî bir şahsiyet oldu. İmamete itikat da, Şia'nın diğer bir Cebrail'ine inanmak gibi bİrşey oldu. İş öyle bîr yere vardı ki, tarihî ve ferdî kinler temel haline geldi... Şah Abbas gibi bir adam bile kılıç çekti ve Sünnî öldürmeye başladı. Şairlerden İmamları övmeleri için şiir söylemelerini istedi. Bütün bunlara rağmen kendisi Abbasî halifeleri gibi saltanat sürüyordu. Cefa ve zulüm yöneti mine karşı bin sene direnen halk, Şah Abbas hükümetini ideal ve şerefli bir yönetim olarak kabul etti.

Bin sene zulme karşı durmuş olanları niçin Şah Abbas hü kümetini kabul ettiler? Çünkü Ehl-i Beyt'i sevmektedir. Ali sev gisi vardır, Ali'nin (a.s.) hakkını gasp edenlere buğz etmektedir! Yani Şia! Kendisi Ömer bin Sa'd'den çok kötü bile olsa! Ne diye lim? Muaviye!
Ebu Bekir ve Ömer hükümetini hakli olarak kabul etmeyen-ve Ömer b. Abdulaziz hükümetine de tahammül etmeyen Şia! (Ki bunların hiçbiri Şia'nın siyasî felsefesi ile uyuşmuyordu.) O zaman zulüm ve baskı hükümeti ile bin yıllık bir savaş, adalet ve imamet yolunda kahramanlıklardan sonra, hilafetin gaspları ve tarihin daimî sultanları çehre ve şivelerini değiştirdiler: Sünnî öldürmeyi başlattılar. Hem de bin sene önceki suçlular dan intikam almak maksadıyla!
İkincisi, Ömer ve Ebu Bekir'e küfür ettiler, Ömer'in vefat ge cesini bayram ilân ettiler, İmam'ın matemine ağladılar, alınları na kahkül çektiler. Şia tarihi, konumundan dışarı çıktı; halkın gözünde daima, zulüm ve baskı hükümeti güçleriyle göğüs gö-ğüse cihad eden veya karşıt direniş gösteren Şia âliminin yönü değişti. Şah Sultan gitti Hüseyin'in kenarında oturdu. Halk bin hadis, âyet, tarih, kelâm, tefsir ve "ehl-i beyt ilimleri" olarak bil mediği şeylerle (Ehl-i beytin kendisini de bilmiyorlardı!) ikna et ti. Bizim, Sakife seçimlerinden şimdiye kadar

bulduğumuz, İmam-ı Asr'ın gaybından sonra talep ettiğimiz budur, diye halkı ikna etti.
Şia âlimi sosyal konumunu değiştirince, Şia'nın sosyal yönü ve tarihî fonksiyonun da cebren değiştiğini görüyoruz. Bu deği şiklik dirençsiz ve doğal olarak sonuçlandı Zira Şia daha Önce böyle bir durumu açıklamak için hazırlamış idi. Sevgi ve buğz tarihi; birkaç şahsiyete karşı şefkat, geçmiş hadiselere karşı ten kit hükmü: Bilâhare, ölümden sonraki ilk kabir gecesinde, alın yazısının gerektirdiğince belli olan iman.
Yönetimler, sosyal rejimler ve düzenler, egemen sınıflar, es ki eşraflık bu yönden daima Şia'dan çekmiyorlardı. Artık Şia ol mamak için bir sebep görmediler. Hatta O'na dayanmakla, Şiile rin aşk ve kin dolu kalpleriyle ayaklarının altını sağlamlaştırı-

yorlardı. Bu yüzden Emir Timur'un gelini Güherşad Hanım'm, Sultan Ebu Moğolî, Nadir Şah Safevî ve Kaçar sultanlarının, yi ne bunların torunlarının da saltanata devam ettiklerini görüyo ruz. Harem'in minaresini ve İmam Rıza'nın türbesini altınla kapladıklarını görüyoruz. güzel bir mescid yapıyorlar, türbele rin etrafına yüz ağartıcı parmaklıklar yapıyorlar. Hatta İmam Rıza'nın (a.s.) Meşhed'deki kabrinin bir defa ziyaret edilmesinin, yedibinyediyüzyetmişyedi büyük hacc değerinde olduğunu ilân ediyorlar.
Ömer'in vefat gecesinde heykel ve resimlerini sokaklarda yaksalar, küfür partileri düzenleseler "ravza" (mersiye) okuma işleri bakanı tayin etseler en son tekniklerle sinelerine vursalar, kilit kitleseler, Hz. Hüseyin'in şehâdetini ve Kerbelâ olayını tem sil etseler ve zincir de vursalar... diğer merasimleri yapsalar, ar tık doğu Avrupa'da yas tutma merasimleri tertipleseler bile; Şii liği ihya etseler de, bunların ŞİasInın gerçek Şia ile ilgisi yoktur!
Gerçek Şia, işlevî İslâm toplumunda Peygemberin izindeki halkın rehberliğini istikrara kavuşturmak olan Şia idi. Mevcut olan bütün yönetimlerin aksine, meydana gelmiş olan hilafetin aksine, fonksiyonu, yeni bir düzenin yaratılması olan Şia... Hal ka karşı olan bütün sınıflı düzenlerin aksine bir düzen... Bütün tarih boyunca aradan geçen asırlardan sonra geçmişteki düzen lerin benzeri olan bir düzene dönüştü. Şunun dışında; sadece bazı isimlere ters şekilde dayanılıyordu.
Bin yıl hilafet ve ayrıcalık ile savaşmış olan devrimci Şia'nın fikirlerini celbetmek için, Şah Abbas'ın, ayakkabılarını çıkarıp omzuna atarak İsfahan'dan yaya olarak Meşhed'i (İmam Rı za'nın türbesini) ziyarete gelmesi ve sonra geri dönmesi... Meş hed'i ziyareti, Kabe'yi ziyaret ve haccul Ekber'den daha üstün ilân etmesi yeterliydi! Meşhedli'nin lâkabını "hacı" ilân etmesi ve Meşhed'i ziyarete gelen herkesin hacılığına resmiyet bağışlaması; Nasruddin Şah'ın şöyle buyurması: "Haremi, Musa; Kelim olan Musa ve İsa ile dolu görüyorum" Şia fikirlerini cezbetmek için yeterliydi! Böylece Ali'nin adalet isteyen devrimci hüküme tine aşık olan Şia: "Evet, bu, İmam'ın gaybiyeti döneminde iste diğimiz kimsedir"(!) desin.

Böylelikle halkın fikirlerini celbederek kolaylıkla saraylar yapsın. Salon pencerelerinin herbiri o asrın musikî aletlerinden biri gibi veya o zamanı kadehleri gibi olan saraylar... Veya kay gan mermerlerden hamamlar oluştursun. Küçük ve temiz erkek çocuklarından efsanevî haremler yapsın. Gizli muvakkat nikâh evleri yapsın. Halkın yağmalanması, katliam, işkence, deri yüz mesi, göz çıkarılması, hamam oğlanları gibi işler yapıp, harem işçilerini kullanıp bozduktan sonra,

"hükümet" ve "velayet" un vanıyla Şia halkının sırtına binsin. Ömer ve Ebu Bekir hüküme tinin bozukluğundan feryat eden Şia liderlerinden, adalet, ima met, imamın masumiyetinden, İslâm'da hükümet ve nübüvve tin aynı cinsten olduğundan dem vursun. Onların (Şii geçinen bu sultanların) kitaplarının girişlerinden birkaç sayfa gösterdi ler. Ben hiçbir kitapta, hiçbir dinde, hiçbir ilimde hiçbir Kayseri, Kisraî, Firavunî, Emevi ve Abbasî düzende böyle şeyler okuma mıştım!

Alevî Şiası ve Safevî Şiası

Nasıl oldu da uzlaşma kabul etmez devrimci Şia, bu kadar kolay razı oldu? Şia - Şia'nın ruhu olan ve uğruna o kadar çok-kanların döküldüğü ses hedeflerini, sadece dilde tekrarlanan sloganlar haline getirince, duygular, kalbî kinlere dönüşünce-hayatta hiçbir fonksiyonu olmayan ölümden sonrası için olan kulluk meseleleri olarak ortaya çıkarılınca değişti.

Şia, diğer Islâmî fırkaların aksine, yeni meydana gelen bir fırka değildi. O Kur'ân ve Sünnet idi. Eğer "soya" (ehli beyte) da dayanıyorsa yine Sünnet esasına göredir. -Hepimizin bünyesin de toplandığı- "Safevî şiasını" demiyorum; hiçbirimizin olmadı ğı "Alevî şiasını" söylüyorum.

Alevî Şiası, mahkûm sınıfın İslâmı'ydı. Sadece ve sadece insanî adalet ve hak hükümeti istiyordu. Sünnîlik -şu andaki fiili Sünnîliği demiyorum (şimdi onların çoğu hem pratikte hem de teoride gerçek Şia'ya bizden de daha yakındırlar) Şiiliğe karşı olan o zamanın Sünnîliğini söylüyorum- hakim sınıfın İslâ-mı'ndan ibaret olmuştur hükümetin üssü, ırk eşraflığının, sınıf-

305

sal ayrıcalığın aleti idi. Önceki dinlerin de mahrum ettiği sınıfı, ayak altı aleti olmuştur.

Adalet

Bu kelimeleri, çoğundan bir gül gibi işittik. Anlamını kay betmişiz, ne olduklarını bilmiyoruz demişiz. Ama derinliklerine inince hayrete düşüyoruz. Bu yüzden doğru anlamak için, bu kelimenin önceki zihni anlamını unutmamız gerekir, unu yeni bir kavram olarak kabullenmemiz gerekir.

Sosyal adalet, araştırılacak meseleler, sosyal ve hukukî me selelerle ilgili bir konudur.

Tarihin mahkûm sınıfının İslâm'ı38 adaleti kendinin mezhe bi, kelamî ve itikadı bir usulü olarak ortaya koymuştur. Tevhid ve nübüvvet gibi onda itikadı vardır. Bu durumda Şia, adalet ve imameti ilk İslâm'ın temel esaslarının bir parçası olarak bilmek tedir. Hakim İslâm, onu (imamet ve adaleti) yok etmiştir. İslâm'dan bu iki aslı çıkarmakla, eski rejimler ve cahilî düzenle rin yaptığı gibi, İslâm'ı daima siyasî kudretlerin ve sınıfsal imti yazlarının dayanak yeri yapamamışlardır.

"Ehli Sünnet" ve "Şia"nin her ikisi de adalete inanıyor. "Ehl-i Sünnet" asla Allah adil değildir, demiyor. Birinin Allah'a inan ması, ama adaletine inanmaması gibi birşey mümkün değildir.

O Halde İhtilaf Hangi Konudadır?

Adaletin kelâm ve felsefî konular açısından iki açıklaması vardır. Şimdiye kadar filozofların tartışmalarında ortaya kon muştur. Ben bu felsefî konularda, kelâm açıklamalarında, dinle rin, İslâm'ın, mezheplerin, özellikle şianın aklî açıklamalarında derin sosyal kökler görüyorum. Bu cümleden olmak üzere bu konu:39

38- "Mahkûm sınıfın islâm'ı Şia" kavramına hayret etmeyiniz. Zira İslâm'ın ken disi de, İnsanlık tarihinin mahkûm sınıfının dinidir. Bu anlamda Şia, gerçeklik

İslim oluyor.
39- Bazıları için, şu izah ve açıklamayı yapmama İzin veriniz. "Ben" şahıs zami rini, gösteriş için kullanmıyorum. Ama bu, kelimeye muhtaç olmam ve doyuma ulaşmam anlamında değil. Maksadım şu, halk bu sözün bana ait olduğunu, so rumluluğunun da bana ait olduğunu bilsin. İslâm'ın apaçık ve kesin esasların dan biri olduğunu sanmasınlar, veya İslâm âlimlerinin resmî görüşleri, Şia'nın ittifak ettiği konu sanmasınlar. Diyorum ki, siz onu kabul etseniz de etmeseniz de bu benim sözümdür.
306

Ehli sünnete bağlı âlimler; "Allah'ın yaptığı her iş adaletin aynısı" olduğuna inanıyorlar:
Ama Şia diyor ki: "Allah adaletli olmayan hiçbir iş yapmaz." Bu ikisi arasındaki fark nedir? Fark çoktur, o hakim sınıfın ada letidir, bu mahkûm sınıfın adaletidir.
Allah'ın sıfat ve ameller ile ilgili fertlerin zihnindeki kavramların da, sınıfsal çerçevede sınırlı olduğunu görüyoruz. Sınıfsal, sosyal çıkarların ve şartla rın rengine sahiptir.
Eğer meseleyi sadece filozofça ortaya koyarsak, mücerret mantıkî ve kelamı bir mesele olarak, Ehl-i Sünnet'in akıl yürüt mesi gerçekten bizim akıl yürütmemizden daha çok kalbe otu ruyor.
Şunun için, Şia Allah'ı adaletle bağlanmış kılıyor. Ehl-i Sün net diyor ki, Allah'ı serbest bırakınız ki, neyi istiyorsa yapsın. Biz adalet hesabına kabulleniyoruz. Güzel. Bu, Allah'a daha çok tapıcı ve daha çok beğenilenidir. Bu tarifle eğer Şemr'i Cennet'e, Hüseyin'i (a.s.) Cehen-nem'e götürürse adaletine uygun hareket etmiş olur, ama biz anlamıyoruz. Bizim, Allah için görev belirlemememiz gerekir. Onunla ilgili hüküm vermeyi onun gidişatını kendi düşündüğü müzde ölçmemiz gerekir. Kendi zihinsel kavramlarımızda sınır landırmamamız gerekir. Doğru da söylüyor. O halde niçin ben mantıkî, kelamî ve ilâhî açıdan ehli Sünnet'in istidlal ve anlayışı na, ilâhî adaletteki Şia istidlalini tercih ediyorum? Aynı zaman da onu daha çok mahkûm buluyorum, onu sadece tard edilmiş olarak bilmekle kalmıyor, belki hilekârca ve haince bir açıklama sayıyorum. Ondan korktum! Emevi âlimlerinin sözlerinin çamu runu ondan mı teşhis ediyorum?
Zira burada adalet konusu mücerret, felsefi ve metafizik bir konu değildir. Sosyal bir meseledir. Onu ders sahasından, âlimlerin, filozofların konuları sahasından dışarıya çıkarınız. Toplumda, sosyal düzenin içinde, tarihî harekette uygulamaya koyunuz ki nasıl bir iş olduğunu göresiniz? Ve ne diyor?
Ne diyor? "Allah'ın yaptığı her şey adalete uygundur!" "Olan herşey, Allah'ın işidir," "Olan ve olmakta olan herşey ada lete uygundur!"

307
O halde sonuçlanmış olana, olmakta olana ve olacak olana itiraz hakkına sahip değiliz. Çünkü Allah'ın yaptığı herşey ada lete uygundur. Sen zâlim olan kimseyi ezme hakkına sahip de ğilsin, diğer birini adil olarak sevmezsin.
Hak ve bâtıl, zulüm ve adalet, kötü ve iyiyi Allah tayin edi yor, kul değil! Herşeyi ve herkesi hayra hamletmek gerekir.
Bütün Müslümanları ve bütün ashabın amelini muteber ve kabul edilmiş saymak gerekir. Onunla ilgili olarak, hesap gü nünde Allah hüküm versin. Aynı zamanda âciz, kısır, cahil ku lun gayb olan ameli ilâhî hükmü ve levh-i mahfuzdaki hükmü, Kıyamet terazisini bu dünyada kendi aklıyla tahmin etmemesi ve belirlememesi gerekir!
İslâm düşünürlerinden olan Mürcie mensupları şöyle diyor lardı: Sizler Ali'yi hak sahibi, Muâviye'yi gasıp olarak görmekle evvelâ Allah'a itiraz etmiş oluyorsunuz,

çünkü ortaya çıkan şey Allah'ın iradesindendir. Onun yaptığı herşey adalettir, biz anla mıyoruz. İkincisi Allah'a hakaret etmiş oluyorsunuz. Çünkü onun bu ikisi hakkında hüküm vermesinden önce siz hüküm verdiniz. Şayet Allah Muâviye'nin iyiliğini almaz veya onu ba ğışlarsa, o zaman sizin bütün bu tekfir etme ve fasık saymaları nız hangi cezaya çarptırılacaktır?
Aristo, mevcut mertebeler dizisini adilce biliyor, Her müda haleyi dengenin bozulması, toplumun hastalık ve yok olmasının sebebi olarak biliyor. Zira egemen sınıfın, mevcut mertebeler di zisinin savunucusudur. Daima bu silsilenin tepesinde olan, iyi yere düşmüş olan sınıf için mevcut durum güzeldir, adalet ve dengedir. Ama bu düzenin ağır yükü altında ezilen kimse, bunu adalet olarak bilmiyor. Diyor ki, Allah bile böyle bir iş yapmış olsa adalete uygun değildir. Diğer taraftan benim tanıdığım Al lah'ın böyle bir iş yapması mümkün değildir-
Bu zalimce düzeni yapmış olanlar sizlersiniz. Zalim zalim dir, adil adildir, Allah'ın adil olmaması mümkün değildir. O halde zulüm, zalimin işidir- Allah'ın işi değil. Çünkü Allah zul me razı olmaz. Bu düzeni baş aşağı etmede, bana yardım ediyor. Çünkü Allah en adil olandır. Zulme teslim olmayı, uğursuz zul-

me ortak olmak ve zalimle el ele olmak sayıyor. Çünkü Allah adalet dışında iş yapmıyor. Onun nazarında bütün zalimler mahkûmdur. Bütün adil olanlar ve adalet isteyenler, onun sev diklerdir. Allah'ın bir sınıfının, bir ırkın zararına, bir azınlığın faydasına iş yapması mümkün değildir. Sen diyorsun ki eğer böyle yaparsa adalettir; ben, zulümdür diyorum. Dolayısıyla yapmıyor. Egemen sınıfın adaleti mevcut durumdur, olan her-şeydir. Mahkûm sınıfın adaletiyse mevcut olan zalim durumu yok etmektir, insanî ve sosyal ilişkilerden muayyen bir şekli adalettir. O gerçekleşmeyen kadar diğer her şekil her durum za limce ilişkilerdir. Allah da o adil olan şekle uygun olarak amel ediyor, diğer şekilde amel etmesi mümkün değildir- Hem onla rın, hem bizlerin adalete inandığımızı görüyoruz. Ama onların adaleti, hakim sınıfın adaletidir, bizim adaletimiz mahkûm sını fın adaletidir.
Şia'da adaletin, yapay bir düzen, hukukî ve anlaşmaya da yanan birşey olmadığını görüyoruz. Böyle birşey değil ki, top lumda bir sınıf ve özel bir grup onu yaratsın ve va'z etsin. Belki adalet Allah'ın ve Allah'ın zâtının sıfatlarından bir sıfattır. Böyle adaleti Şia Allah'a ait adalet biliyor. Onu sırf mücerret bir kelâm, felsefe ve ilahiyat konusu olarak telakki etmiyor. (Şöyle ki, zihinde; yani, bugün böyledir.) Belki adaleti mutlak vücut ve vücudun mutlaklığı sathında ortaya koymak istiyor. Adaleti varlığın kaim olduğu bir düzende görmek istiyor. Zira bu, bü tün âlemin üzerine dayandığı binadır. Zira bütün vücut Allah'ın tecellisi ve onun sıfatının tecellisidir. Zira bütün kâinat ona tâbidir. Zira yaratılış onun sarışındandır ve o adildir. Zira, dün ya, insan, gezegenler, toprak zerreleri ve herşeyle hakim olan kanunları o koymuştur ve adalet üzerine koymuştur. Adalet üzerine olmayan iş yapmıyor.
Adalet konusunu Allah'a dayandırılmakla, burada Şia'nın onu kendine özgü sosyal bir şekilde, grup ilişkileri geniş bir "dünya görüşü" şeklinde ortaya koymak istediğini görüyoruz. Sosyal adalete, evrensel bir alt yapı ve büyük bir dünya görüşü vermek istiyor. İnansın ki, yerleşmesi, hakim olması için müca-

dele ettiğimiz asıl, beşeri dünyada Allah'ın sıfatlarından birinin tahakkukudur. Sosyal ilişkilerde sınıfsal düzende, yararlısı na musunun yerleşmesidir. Bu fıtrat ve vücudun doğal gereğidir. Şöyle demek istiyor: Adalet sadece mazlum sınıfın

isteği değil dir. Özel ırksal veya iktisadî bir grubun ideali değildir. Bizim sa dece sınıfsal çıkarlarımıza binaen talep ettiğimiz ve va'z ettiği miz birşey değildir. Allah'ın adaleti böyle bir yaratılışı gerektiri yor ve böyle istiyor.
Şia zulmü şu şekilde ezmek istiyor; ben ve sen iki fırka de ğiliz, birbirimizle savaşan iki hükümet düzeniyiz.
Sen zalim bir düzensin, yaratılış düzeninin ve Allah'ın ira desinin aksine, insanlığa (zoraki) bir düzen yükledin.
Ben, varlık âlemini egemen düzen ismiyle adaleti insanî topluma ve hayata yerleştirmeye çalışan bir mektebin taraftarı yım.
Allah adildir. Yani adalet, kutsaldır, ilâhidir, ebedîdir. İstik rarı ve yerleşmesi cebri ve kesindir. Siyasetçinin, bir mektebin ve ideolojinin, sosyal bir planın, bir teorinin buluşu değildİr. Bir sınıfın, bir milletin ve ırkın menfaatlarını temin etmek için hukukî bir teori, zoraki ve sahte bir slogan değildir. Adalet var lık âleminde ve bu cümleden olmak üzere toplumda doğaldır. Eğer olmadığını görüyorsak, bu geçicidir. Bu bir bozulmadır, zalimin ve zalim düzenin işidir. İlâhî düzene, varlığa, ilme, ahlâka zıt olan düzenin işidir. O halde hem Allah'ın nazarında hem tabiatın namusu nazarında, hem de tarih ve toplumun na musu nazarında yok olmaya mahkûmdur.
Böylesi adalet, İlâhî bir hakikat, ilmî, mukaddes ve ebedî oluyor. Mazlum olan, kendisinden faydalanılan herkesin sınıfsal veya bireysel menfaatlarınm gereği olarak değil. Belki Allah'a inanan herkesin, bağlı olduğu her sınıfta ve olduğu her durum da adaleti isteyen biri olması gerekir!
Allah böyle adildir, zalimi mahkûm kılıyor.
310

Adâlet-Kıst
Kur'ân ve hadislerde şu iki kelime var, biri "kist" diğeri "adalet" "Kist", "zulmün" karşıtıdır, "adalet ise "cevr" (cefa) keli mesinin karşıtıdır. Her ikisi genellikle eş anlamlı olarak kullanı yorlar: Zulüm ve cevr, kist ve adalet. Halbuki mesele çok dik katli ve incedir. "Kist", sınıfsal sosyoloji bakımdan çok çok has sastır ve benim inancıma göre herşeydir, yani herşeyin alt yapısdır!
"Adalet", sosyal gruplar ve fertler arasındaki sosyal ilişkile rin, tanınmış olan bireysel ve grupsal hukukun yasal şeklinden İbarettir.
"Kıs(" (hisse), herkesin veya her grubun, maddî ve manevî nimetlerden, sosyal imkânlardan, toplumda yetkisine aldığı fonksiyona göre, gerçek payından ibarettir.
Yani eğer ben, seni günde yirmi tümene çalıştırdıysam, gü nün sonunda senin anlaşma gereği olan ücretini ödediysem, hakkını vermişsem adalet yerine gelmiştir. Eğer ücretinden beş tümen eksik verdiyem çevir, cefa etmişim ve adalet yerine gel memiştir. Eğer sen adliyeye başvurup beş tümeni geri alırsan, adalet icra edilmiştir ve mesele halledilmiştir. İşçi de işinden ve ya iş saatinden çalarsa, iş sahibine zulüm yapmıştır. O da adalet mercilerine adliyeye, mahkemeye veya idarecilere şikâyet edilir. Adaletin yetkilisi kimdir? Bir toplumun adlî kuvvetleri ve ad liye...
O halde eğer doğru, insanî, hukukî ve cezaî kanunlara, şe refli ve cesur olarak adaleti icra eden kurumlara sahip olursak, kimse kimseye zulmetmez. Adalet yerine getirilir. Herkes kendi servetinin, hukuk imkânlarının ve menfaatlarının sahibidir, hiç bir kudret ona tecavüz edemez.
Bir iş için meselâ yirmi tümen kararlaştırdığımız zaman, üc retli, kötü görmeksizin bir tokat yer, küfür işitir de buna rağmen rızasıyla işini yerine getirirse, ücretini tamam olarak alınca ada-

311
let icra edilmiştir. Ücretli diğer hiçbir hakka sahip değildir. Eğer mahkemeye müracaat edip, "ücretimin gerçek değeri yirmi tü menden fazladır, ben çaresiz olarak kabul etmiştim; çünkü resmî ücret bu idi" derse, hâkim ve mahkeme şikâyetçi olanı paylar, işvereni değil. Çünkü adalet, resmî, yasa!, tayin edilmiş hukuku incelemektedir. Ama "kist" diğer bir konudur. Diyor ki: "Sizin sekiz saat süreli işe yirmi tümen ücret kararlaştırdığınız doğrudur. Anlaşma gereği olan ücreti ödediğin de doğrudur, memleketteki teknik bir işçinin ücreti de yirmi tümendir, yasal ücreti de yirmi tümendir. Ama, payı bu değildir."
İşinin "fiyatı" yirmi tümendir, ama onun "değeri" elli tü mendir. Yasal hakkını ödedin, ama gerçek hakkını yedin. İşin resmî fiyatı yirmi tümendir, ama onun gerçek fiyatı elli tümen dir. Adaleti yerine getirdin; ücretini ödedin, boynunda yasal bir hakkı yoktur, ama işçinin otuz tümenlik hakkını ne yaptın?" Bu nu soran "kist "tır. Adaletin suskun ve hoşnut olduğu zaman kıs tın itirazcı ve öfkeli olduğunu görüyoruz! Kist; hisse, pay anla mındadır. Anlaşma gereği olan yirmi tümenin ödenmesi ile ada let icra edilmiş bilinebilir. Ama, "kıst'ın cevabı verilmemiştir.
Dolayısıyla "adalet", "cevr "in karşıtıdır. Herkesin ittifakla benimsediği hukukun esasına göre va'z edilmiştir. Ama "kist", iktisadî alt yapıdır, bir ferdin toplumda sahip olduğu pay esası na dayanmaktadır.
Adalet, üst yapıyla ilgili bir meseledir, kist ise alt yapıyla il gilidir. Adalet, va'z edilmiş kanunların esasına göre fertler ara sındaki İlişkide ortaya konuluyor. Mülkiyet, iktisadî ve sınıfsal düzen aslında ise kist.
Bu yüzden, meselâ İngiltere'de, dogru ve dürüst adlî ünite, bağımsız, adli bir adlî icradan faydalanılıyor. Hatta çoğuna göre adalet çok fazla icra edilmektedir. Falanca geri kalmış ülkede ise (birinin külahını alır veya dolandırırlarsa, külahım!-, deme cür'etine sahip değildir, çünkü cübbesini de almalarından kork maktadır) adalet yoktur.
ingiltere'de adalet vardır, o geri kalmış ülkede yoktur. Ama her ikisi birşeyde ortaktır. O da her ikisinin "kist" a sahip olma-
312

masıdır. Zira "kıst'ın adaleti icra etme ve adelet birimi ile bir ilgisi yoktur. Mülkiyet düzeni ve iktisadî alt yapı ile bağlılığı vardır. Bu her İki ülkede sınıfsal düzen ve ferdî mülkiyet vardır.
Bu düzende, hakim sınıfa bağlı bir fert, asil bir aile, lordlar soyu, prensler ile akraba olanlar kendiliğinden, olandan daha çok hak icad etmiştir. Toplumdan bir hisse alıp götürüyorlar. Bunun kendisi şunu İspatlıyor, diğeri bu üslere ve zümrelere bağlı olmadığı için gerçek hakkından daha az pay götürecektir. Zira kendi yarattığı hisseden daha fazlasını götüren herkes, di ğer birinin hakkından almıştır. Russeî'ın deyimiyle: Sayın Lord "Siz bütün bu servet ve mülke sahip olmak için doğum ızdırabı dışında hangi zahmeti çektiniz?"
Şia mezhebinde "Kıyam bilkıst ve kaim bilkıst" esasına, güçlü bir şekilde dayanılmaktadır, Kur'ân'da tekrarlanarak gel miştir. Hem Allah'ın işidir, hem O'nun peygamberlerinin risâleti, hem de İslâm ümmeti ve imamının esas risâlet ve işlevidir. Adalet; herkese yasal hakkına göre, toplumda ödedik leri şekilde ödemektir. Kist: toplumda herkese, gerçek payına uygun olarak ödeme yapılmasıdır. Toplumun herkes gerçek pa yına uygun olarak Ödenmesi gerekendir.
Adalet ile beraber kıst'ın olmaması mümkündür. Adalet, alt yapısız, yalan ve geçicidir, fertlere bağlıdır ama kist mevcut ol duğu zaman, adaletin olmaması mümkün değildir. Alt yapı hak esası üzerinde olduğu zaman, üst yapı

kendiliğinden kalıyor. Bu anlamı ile adalet, Avrupa lisanlarında "Sustrese"nin muadili dir. Kıst'ın bu dikkat, derinlik ve dopdolu olan ıstılahı anlamı mevcut değildir. Az bir izahatla kolaylaşması için "egalite", eşit lik anlamında mânâ vermek gerekir. Ama bu, toplumdaki bütün fertlerin eşitliği anlamında değildir. Bu hem imkânsızdır, hem de insafın aksinedir. Belki ferdin toplumda yerine getirdiği ile, toplumun ödediği hakkın eşitliğidir. Yasal hakkın eşitliği (ücret ile gerçek hak) herkesin payı.
Adalete sahip olmak için adliyeyi ıslah etmek gerekir. Kist için, iktisadî alt yapıyı değiştirmek gerekir. Kist sadece mülkiyet düzeninde sosyal bir devrimle mümkündür. Kıst'ın aslı, Mark-

sistlerin düşündükleri, sosyolojide keşfettikleri ve sosyalizmin iddia ettiklerinin aynısıdır! Kıstın böyle köklü bir dinî kuruma sahip olduğunu görüyoruz. Onun yürürlüğe konması ilâhî ira denin gereği, bütün büyük peygamberlerin risâleti, imametin vazifesi, hatta ümmetin dünya çapında insanî toplumdaki so rumluluğudur. Bizim, kültürleri tercüme edilmişlere dayanan aydınlarımız, onun da materyalizme, Allah'ı ve dini inkâr etme ve bütün inançları terk etme şartlarına bağlı olarak düşünmüş lerdir.
Gerçi onlar da aynen dindarlar gibi düşünüyorlar. Dindarların zihninde şimdİği olduğu kadar. Aslında bu konularda cid di düşündükleri yok. Belki zihinlerinde düşünüyor veya dinî hayatın o tarafına; ölüme intikal ettirilmişlerdir. Hatta adalet, kist ve imamet gibi meseleleri de bir derde deva olmayacak şe kilde metafizikî yapmışlardır.
İmamet
"İmam", "ümmet" ve "ümmî" kelimesi ile aynı köktendir. "Ümmet", İslâm'ı bina etmek isteyen toplumun adıdır. "Ümmî" İslâm Peygamberinin seçkin bir sıfatıdır. Ümmî'nin İslâm Peygamberinin sıfatında, hakim sınıfa kar şı halklara bağlı olmak anlamında olduğunu söyledim-
"İmam", "ümmî" ve "ümmete" yapışmış bir (ümmetle iç içe) makamın sıfatıdır. Bir Şiinin teriminde İmam, daima canlıdır; daima halkın örneğidir. Bu anlamda İmam, idealdir. İtikadî ve zihinsel meselelerin olduğu gibi canlanmasıdır. Dinî bir mekte bin insanlık toplumuna verdiği aziz bir örnektir ki insanî nesil lerin yapısına bir model ve numune olsun.
Bu nedenle imam, bir maket, bir fabrikanın numunesi, bir mektebin aynî gerçek canlanması anlamındadır. Yani İslâm'ın hayat, iş, mücadele, ruh, insanî ilişkiler ile ilgili itikadî usulü, ete ve kemiğe bürünmüş kazanmış ve İmam'ın vücudunda canlan mıştır.
Kur'ân: Kelime ile yapılmış olan bir imamdır. İmam, insanî unsurları taşıyan bir Kur'ân. (Daima canlı olması anlamında)

İmamın işi ve fonksiyonu "yolun işaretleri" olmaktır. -Bazı rivayet ve dualardakî- yol işaretleri, yani kılavuzluğun alâ metleri.
- Hıristiyan veya Zerdüştî olan ben, halk ve hak hükümetini bulmak için İslâm'a gelmişim. Birden karşımda "Şerih'ı: Hükü met, başında Peygamberin sarığı. Ama sarığın altında kötülü ğün görüldüğü ve uyuduğu yer. Kötülüğün destekçisi hilafet şeklinde. Kur'ân âyetinin gereği olan o cihatları yapan kılıçlar, birden Ali'nin başı üzerinde parlıyor. Puthaneleri viran eden ve beni şevke getiren gürzleri -ki bu, tevhidin kudretidir- şimdi, kirlilik, küfür ve şirk heykelleri olan kimselerin elinde görü yoruz.

Yolumu Kaybettim, Ne Yapayım?
Kur'ân'a müracaat etmek istiyorum, yedinci asırda İslâm'a girmiş bu İranlı'ya (bana) yol gösterelim.
Ama Kur'ân'ı Bağdat'tan çıkarıyorlar. Bağdatlı hırsızı da, oraya tefsir yapmaya getiriyorlar, Rivayeti de belediye fiyatıyla! -bir dinar- olarak tayin ediyorlar. İslâm'a yeni girmiş olan benim, Kur'ân ve dinî esasları on dan öğrenmem gerekir. Daru'l-hilafetin bir genelgesi ile şöyle deniyor: "Falan âyet "Zekeriya'dan bahsetmiyor. Veliahd Me'mundan bahsediyor."
Sonra bütün Belh, Buhara, Horasan, Nişâbur minberlerinde hepsinin genelgeyi okuduklarını görüyoruz: "Onlara bir evlad verdik..." mealindeki âyet, Zekeriya hakkında değil, oğlu Me'mun'u kendine veliahd yapan Harun hakkındadır! diyorlar.
O halde ben böyle hakim sınıfın elindeki İslâm'ın reddinde nereye geleyim? Minberler bunların elindedir. Namaz kıldıran ları, tefsircileri, hadisçileri bunlar tayin ediyorlar. Kitapların, Kurân'ın yayıncısı bunlardır. Yeni İslâm'a girmiş olan İranlı ben, hiç kimsenin adını ağzına almaya cesaret edemediği ve fikirleri ni ortaya koyamadığı "Seyyid"in nerede yaşadığını, nasıl anlayayım? Sokakta mı? O halde Medine sokaklarında mı? Bağdat

sokaklarında mı? Veya bütün ömrünü geçirdiği zindanlarda mı, hücrelerde mi? Doğrusunu, öyle bir adamm olduğunu nereden anlayalım? O'nu nasıl bulayım? Bu yüzden onun karşı çıkışına yetişemiyorum. Öyle bir yere varıyorum ki İslâm ve beni İslâm'a çeken bütün idealler, hilafe tin faydasına benim istismarım için bir araç oluyor.
"Yol işaretleri", yani bu koyu kinlerin, siyasî şehvetlerin, sı nıfsal garazların, paraya tapma, para dostluğu, rüşvetçilik, ha dis sarışı, haber yapımı, Kur'ân tefsirinde sahtekârlık yapma, ithamlar, yalanlar furyasında, Hakim İslâm'ın başlattığı bu kor kunç tufan ve devrimde, yolu onun vücuduyla bulabileceğim "yol işaretleri."
Müslümanın nasıl bir insan olduğunu nasıl anlayayım? Şe killenmiş olanı gözümle görmem gerekir. Ama şekillenmiş ve gerçeği gösteren bir çehredir, ırklar arasında İslâm'ın yapmak is tediği ırkın, nasıl olduğunu gösterir.
imametin diğer bir anlamı siyasî bir felsefe ve kendine özgü bir rejimdir. Bu yüzden ne demokratik rejimdİr, ne sınıfsal bir rejim, ne de bir aile rejimidir. Evvelâ imamet, sürekli bir rejim değildir. Olduğu her şek liyle Şia itikadına göre oniki belli şahısla sınırlıdır. Bundan fazla olmadıklarında şüphe yoktur. Bu nedenle daimi rejim olamaz. Eğer olsaydı bu silsiledeki şahıslar belli şahıslar olamazdı. Öğretmen gelip; "Benden sonra oniki kişi gelip bu dersi ta mamlayacaklar" dediği zaman, benim dersim ebedî değildir, belli olan adamların gelmesiyle tamamlanmış olacak demektir. Ondan sonra işlerimiz onların esaslarına göre idare ettiğimiz di ğer bir usul var.
İkincisi, sosyal değişmenin özel bir dönemi ile ilgilidir. Yani Medine dönemi, yedinci ve sekizinci asırdaki İslâm toplumuyla ilgilidir. İslâm Peygamberi bir fikir, bir toplum, bir devrim yap mıştır. Bu iş için de on yıllık bir fırsatı olmuştur.
On senelik bir fırsatla, büyük bir toplumda devrimci bir ne sil ve gerçekten devrimci bir düzen icad edilebilir mi?

Asla! Devrimci bir düzen meydana getirilebilir. Ama dev rimci insan, devrimci toplum, devrimci kültür ise hayır. Bum. birkaç nesillik işi var.

Devrimci bir düzenin kurulması için, bir devrim ve kudret ele almak yeterlidir. Ama devrimci bir insanın yetiştirilmesi devrimci bir kültür ve görüşün inşası, birkaç nesillik fırsat ve zaman gerektirmektedir. Bu, apaçık bir iştir.
Geçmiş düzenlerde, daima devrimden sonra birkaç nesle kadar köhnelik ve irtica etkileri mevcut olmuştur. Devrimci dü zenin asaletlerinden biri bu irticaî ve eski etkilerle mücadele et mektir.
Bu nedenle devrimden sonra, devrimci düzende antidev-rimci kültür ve antidevrimci insanlar -İslâm'ın kavramıyla- cahi-liyye insanları mevcuttur. İslâm'dan sonra, hatta İslâm hükümetinden sonra hatta İslâm Peygamberinin kendi yönetimi döneminde, hatta muha cirler ve ensar arasında tecrübeli, terbiye edilmiş seçkin adamlar da vardı. İslâm toplumunda cahiliyyenin kalıntıları mevcuttur. Peygamber on seneden sonra gidiyor, halbuki geride büyük bir toplum bırakmıştı.
"İnsanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce" (Nasr/2). İslâm'a bu akın akın gelme İslâm'ın siyasî gücü açısın dan çok değerliydi. Tehlike noktaları ortadan kalkıyordu. İslâm, kuvvet ve güç kazanıyordu. Ama gerçek İslamî toplum açısın dan hastalıkları arttırıyordu.
Bir kabilenin reisi İslâm Medinesine geliyor. Müslüman olu yor, kabilesine geri dönüyordu. Kabilesine, ben sizin mümessili niz olarak Müslüman oldum, diyordu. Onlar da: "Eşhedü en la ilahe illallah" diyorlardı. O vahşi, zelil, aşağı ve yıkılmış halle riyle İslâm'a giriyorlardı, kılıçlarını alıp cihada gidiyorlardı.
Sonraları hilafet idaresi, İslâmî eğitim fırsatı olmamış olan bu Müslümanlardan çeşitli toprakları yağmalamak için istifade ediyordu. İran, Roma, doğu ve batıya saldırı fermanını hilafet idaresi çıkarıyordu; öldürün, yağmalayın diyordu. Onlar da "La

317
ilahe illallah" deyip vuruyorlardı, öldürüyorlardı, yağmalıyor lardı.
Bu büyük mücahitler(I) Tevhid ve İslâm adıyla Endülüs'ü fethettiler. Bu İslâm mücahitlerinin yaptıkları ilk saray, bakire kızlardan bir kolleksiyon olan "Fil Sarayı" idi.
Peygamberin vefatından sonra İslâm'ın, devrimci bir düze ne ihtiyacı duyduğunu görüyoruz. Ortaya konmuş olan bu mektebin esasına göre toplumu oluştursun diye. Birkaç nesli İslâmî bir hareket ve ekolde yeni bir terbiye ile yetiştirip eğitsin diye. Kendi deyimleriyle sadece İslâmî kulluğu boyunlarına al mış olan bu toplulukların, ruhlarına İslâm'ın Özü girmemişti. İki üç nesil boyunca İslâmî görüş ve İslâm'da Müslümanların uhde sine bırakılmış olan insanî sorumluluklara yönelme ile tanışsın...
Reisleri Müslüman oldum deyince Müslüman olan kabilele rin eğer peygamber veya halife ile bir ihtilafı olsaydı hepsi mu halefete kalkışıyorlardı. O kadar siyasî özgürlükten yoksun idi ler ki reyleri 5 riyal veya bir haşlama et yemeği kadar bir değer arz etmezdi! Demokrasi dönemi gibi. Devrimci bir hükümetin olması gerekir ki bu reysin adamların reylerine dayanmasın. Çünkü bunlar kelledir, rey değil. Bunların hepsi reislerinin, han larının veya mollalarının türevi ve gölgesinden ibarettir. Kendi teşhis kuvvetleri yoktur.
İslâm Peygamberinden sonra devrimci bir düzenin, toplu mu birkaç nesil boyunca İslâm'ın yeni değerlerine göre eğitmesi gerekirdi. Geri kalmış, yıkılmış cahil toplumu, bağımsız hazır bir topluma, siyasî olgunluğa, fikrî bağımsızlığa, adaleti icra et me kudretine sahip, alınyazılarını teşhis edebilen bir topluma ulaştırması gerekirdi.
Toplum bu aşamaya ulaşınca artık onüçüncü ve ondordün-cü imama ihtiyaç kalmaz. "Biat" esasına göre, demokrasi ve şura yönetimi (Ehl-i Sünnet'in

dayandığı ve İslâmî bir asıl olan şura esası) gelişir. Ama Peygamberden sonra değil, İmamet'ten son raki dönemdi. Yani özgürlük ve İslâmî toplumun siyasî gelişme döneminde. Bu dönem, bu ileri aslın esasına göre, yani biat ve

şura esasına göre gelişmektedir. -Yani genel reylerin alınması esası ve demokrasi- İslâm hükümeti ve İslâm tarihini devam et tirebilirlerdi.
Bilinmelidir ki; evvela imamet devrimci bir rejimdir, sınırlı sayıda fertlere sahiptir.
İkincisi geçiş dönemiyle ilgilidir. Cahilî yıkılmış ve geri kalmış bir toplumun, kültürel, itikadı ve siyasî rügde sahip bir topluma geçiş dönemidir.
Toplumun cahiliyyeden, gelişmiş mükemmel bir topluma geçişi için bir dönem, "İmamet" olarak isimlendiriliyor.
O halde halkın İslâm Peygamberi'nin, kendisinden sonra oniki kişiyi İslâm vasisi olarak ilân etmesi olgusunu ve bu vasi lerin hükümetini kabul etmesi gerekir. Bu anlamıyla sadece tarihî bir açıklama yapılmış olmakla kalmıyor, belki çok ileri sosyal ve ilmî bir açıklama da yapılmış oluyor.
Dünyanın devrimci toplumları, şimdi de devrimci düzene dayanıyorlar. Devrimci düzen, babadan oğula geçen irsi düzen den, diktatörlük düzeninden, demokrasi düzeninden ayrı bir-şeydir. Devrimci düzen, bir kanun esasına ve fikrî bir mektep esasına göre toplumu inşa ediyor. Özel ve müşahhas bir hedefe yöneltiyor, ulaştırıyor. Bu nedenle imamet, bir felsefe, kendine özgü bir siyasî düzenden ibarettir. Onu bir geçiş dönemindeki toplumun, geçici devrimci liderliğin rejimi olarak isimlendirmek mümkündür. Bir ideolojinin gerçekleşmesi ve toplumun de mokrasi, bağımsızlığın eşiğine ulaşması olarak tarif edilebilir.
İmamet Nasıl Seçiliyor? Dünyadaki siyasî düzenler şunlardır;
1- Demokrasi: Devlet başkanının "demo'lar, yani halk kitlesi vasıtasıyla seçilmesidir. Yüzde elliden bir fazla olan reyler hü kümet -parlamentoya- temsilci veriyor.
2- Veraset ve irsîyeti hak sahibi yapan bîr hükümettir. Halk üzerinde yönetim sahibidir.
3- Aristokrasi hükümeti: Özel ailelere bağlı fertlerin yöneti midir. Kan ve ırkî şereflerin sahibidirler. Diğerlerine karşı üs tünlük iddiasındadırlar. Sadece bunlar hükümet olabiliyorlar.
4- Monarşi hükümeti: Topluma egemen olan şahıs hükü meti.

5- Oligarşi hükümeti: Topluma egemen olan özel bîr grubun hükümeti.
Bunlar arasında Afrika'da, Latin Amerika'da ve Asya'da, geri kalmış milletlerin şekli denenmiştir. Bu, devrimci demokra si liderliğinden ibarettir. Yani hükümet halk tarafından seçili yor. Ama halkın kaderini, halk adına olan çok sayıdaki politik oyunların eline vermiyor. Hedefi kamuoyunun dikkatini yani genel reyleri çekmek değildir. İdeolojinin hedeflerini gerçekleş tirmektir.
Bu devrimci hükümet, kamuoyuna ve çoğunluğun beğen mesine dayanmıyor (Genel beğeniyi oluşturanlar başka eller dir). Belki ideolojisinin temel esaslarına dayanıyor, onlara göre idare işini yürütüyor.
Bu "dijize demokrasi" veya "angaje demokrasi ismi ile özel likle Bangkong konferansmdan sonra sözkonusu oldu. İlk defa sömürüye karşı olan Cezayir devrimlerinde ortaya kondu. İma metteki felsefî tasarı şeklinde.
O halde şimdiye kadar söylenenlere göre imamet, hilafetin söylediği şey değildir. İmamı, biat ve şurayla seçmiyorlar. Eğer seçmek isterlerse kendilerinin benzeri olacak kimseleri imam olarak seçerler.

Medine Sa'd bin Ubade -Muhacirlerin dışında- bütün Medi ne reylerini almıştı. Ali'nin {a.s.) bir reyi bile yoktu.
Bu iş asla rey hakkına göre değil. Hatta büyük bir sahabe bi le olsa.

DİKTATÖRLÜK İLE DEVRİMCÎ LİDERLİĞİN FARKI

Diktatörlük ile devrimci liderlik arasındaki fark şudur: Dev rimci liderlik, bir tek fikri serbest bırakıyor. Sonraki dönemde siyasî gelişmeye ve hürriyete dönüştürüyor. Ama diktatörlükler cehaleti daima koruyorlar.
Bunların ihtilafı fikri temellerde değildir. İhtilafı uygulama çeşidinde aramak gerekir.

imamlık, atama ile olmadığı gibi veraset ile de değildir. İkinci İmam, birinci İmam'ın oğlu olduğu için İmam değildir. Dördüncü İmam, üçüncü İmam'ın oğlu olması nedeniyle İmam değildir. -Bu aslında çok mantıksız bir anlayıştır.- Birinin oğlu olmanın insanî ve itibari bir değeri yoktur. Cafer Kezzab da imam'ın oğludur. Dördüncü İmam'ın kendisi şahsiyet sahibi ve -kendi zamanındakilerin hepsinden daha üstün- insanî değerlere sahip ol ması nedeniyle İmam'dır. Eğer toplumun kaderini halifeden al mış olsaydık, ona teslim etmiş olsaydık, hepimizin kaderi deği şirdi.
"O halde niçin bu kadar baba ve çocuk ard arda geliyor?" deyip onların kendi insanî değerlerini mahvedecek şekilde, on ları küçültmeyiniz.
Ali, Peygamberin damadı ve Peygamberin amcasının oğlu olması sebebiyle İmam değildir. Kendi şahsiyetinin insanî de ğerleri nedeniyle İmam'dır.
O halde İmamet veraset ve tayinle değildir. Tavsiye ve önerme ile olan bir makam da değildir. Yani ben size bir isim öneriyorum, siz hem ona, hem de isterseniz başkasına rey vere bilirsiniz.
Bazı aydınlar bu açıklamaya inanıyorlardı. Ben kendim de önceleri buna inanıyordum. Ama sonra, bunun kabul edilmesi nin mümkün olmadığını gördüm. Çünkü konu, bugünkü kav ramlara yüklenilemez.
O Halde Nedir?
Bir makamın aslında nasıl meydana geldiğini görelim. Üç çeşit makam vardır:
Birincisi: Seçimle olan makam. Yani gelip rey atıyorlar. Ço ğunluk bana rey veriyor ve ben ekseriyetle seçiliyorum. Rey ol masaydı bakan olmazdım, falanca makamın sahibi olmazdım. (Olmadığı zaman da değilim) o halde sahip olduğum bu ma kam halkın vermiş olduğu reylerin sonucudur. Rey vermedik-

leri zaman -makamın ne kadar büyük olursa olsun- artık ona sa hip olamam. Çünkü o makam seçimle gerçekleşiyor.
Benim sıradan bir insan olmamam mümkündür. Ama beni temsilciliğe seçtikleri için, temsilci oluyorum. Eğer dünyanın bütün faziletlerine sahip olsam bile bana rey vermezlerse sizin temsilciniz olamam. Şunun için, temsilcilik usulen benim sizin seçmenizle aldığım bir makamdır.
İkincisi: Tayinle olan makam: Bir okul var. Ben okulun mü dürü oluyorum. O okulun başkanlığı veya idaresi sahip oldu ğum bir makamdır. Bu makam tayinle meydana gelmiştir. Yani tayin işinin kendisi okul müdürlüğünü benim için meydana ge tirmiş ve beni müdür yapmıştır. Eğer tayin edilmeseydim ehil olsaydım bile reis olmazdım.
Ben, "okulun sayın müdürü! Benim liyakatim daha fazladır benim müdür olmam gerekir" diyemiyorum. Çünkü liyakatla il gili değildir tayinle oluşturulan bir makamdır.

Üçüncüsü: İmamet. İmamet bu ikisinden hiçbirinin benzeri değildir. İmamı ne tayin etmişlerdir, ne seçmişlerdir. O halde nedir?
Bana "İran'ın en yüksek dağı hangisidir?" diye sorduğunuz zaman? Ben: Demavend diyorum. Siz coğrafyamın iyi olduğunu biliyorsunuz; garazlı bir insan da değilin», sözümü kabul edi yorsunuz.
Şimdi İran'ın en yüksek dağı Demavend'dir, (bu dağ) sizin zihninizde en ulu yüksekliğe sahiptir. Acaba Demavend sizin seçim tayin ve önermenizle mi bu sıfat ve makama sahip ol muştur.
Hiçbiriyle İlgisinin olmadığı açıktır. Çünkü asla bu iki me sele ile bir ilişkisi yoktur. Benden İran'ın en büyük şairi kimdir? diye sorduğunuz zaman. Ben cevap veriyorum meselâ Hafız di yorum. Şiiri tanıdığıma ve bir garazımın olmadığına inandığınız için, sözümü kabul ediyorsunuz. Hafız, İran'ın en büyük şairi oluyor. Kültür ve Sanat Bakanlığı veya Edebiyat Fakültesi tara fından bir bildiri yayınlanmadan veya halktan rey alınmaksızın
322

kabul etmiş oluyorsunuz. Dünyanın en büyük matematikçisi Einstein'dir. Bütün dünyanın ilmî teşkilatları bendenizin dünya nın en büyük matematikçisi olduğuma rey verirlerse bile, yine o dünyanın en büyük matematikçisidir. Eğer dünyanın bütün hal kı, başka birinin ismini yazıp dünyanın en büyük matematik bil ginidir diye sandıklara atsalar bile bütün bu reyler sonuçsuz ve boştur. Dünyanın en büyük matematikçisi böylece yine Einste in'dir.
En büyük dağ olmak, en büyük matematikçi olmak, en bü yük şair olmak, şahsın zâtı sıfatıdır. Halkın seçmesiyle veya üst makamların seçmesiyle oluşturulmuş bir makma değildir. Eğer ne seçim, ne tayin değilse, o halde ne yapmak gerekir? Göster mek gerekir.
Kimin göstermesi gerekir? Daha iyi tanıyan, daha iyi anla yan kimsenin. Daha temiz ve daha garazsız olarak hüküm veren kimsenin; Peygamberi, daha iyi tanıyan, daha olgun olan kimse nin daha çok görüş sahibi olan kimsenin.
İşte onu ne peygamber tayin ediyor, ne halk seçiyor; halka gösterilmesi gerekir. Bu tepeler arasında hangi tepe, hepsinden daha yüksektir? Ali (a.s.) Bunun adı "vesayet'tir. Ne tayindir, ne seçim ne de önermedir.
Niçin Önerilmiş Değildir?
Çünkü önerme hür ve iradeye bağlı bir tasarımdır. Meselâ bir üniversite yapmak istiyoruz. Ben şehrin güneyini öneriyo rum, siz şehrin yukarısını, bir başkası şehrin ortasını, biri doğu yu, biri batıyı öneriyor
Bu iş için falanca yeri ücretsiz tahsis ettim, eğer siz gelip o diğer yeri alırsanız orayı yaparsanız, üniversite orada olacaktır. Benim önerdiğim yerde değil. Ama en yüksek dağ Dema-vend'dir dediğim zaman, eğer siz başka bir dağın tepesini (meselâ "Çehel Tepe"yi) önerirseniz bile yine Demavend tepesi-dir. Eğer resmî bir dağcılık teşkilatı tarafından bildiri yayınlanır sa, o dağ yüksektir dense de, bütün bildiriler ve ilânların bir di-

323
narlık değeri bile yoktur. Çünkü en büyük dağ olmak zatî bir sı-tattır, tayin etme, seçme ve önerme imkânı yoktur.

VESAYET
Vesayette iki mesele vardır. Aynı zamanda seçme değildir, tayin etme değildir, önerme değildir, veraset değildir; bir gerçe ği göstermektir. Herkesten daha iyi tanıyabilen kimse tarafın dan halka bir gerçeğin gösterilmesidir, aynı zamanda

tavsiyedir.
Tavsiye ne demek? Yani ben size tayin etmiyorum, siz onu seçiniz. Şimdi biz seçince, acaba diğer birini seçme hakkına sa hip miyiz? Hayır, çünkü seçimle olan bir makam değildi. Siz en yüksek ruha daha üstün liyakata, hakka sahip olan, en haklı so rumlusunuz. Onu hem daha iyi tanıdığıma inanıyorsunuz, hem de onun hakkında daha fazla görüş sahibiyim; çaresiz seçecek siniz.
Bu nedenle vesayette seçim şekli halka hitaptır, ki İmama kudret vermenin kaynağıdır ve İmam'ı tanımaktır. Ama seçici aynı zamanda, ona karşı diğer herkesi seçme hakkına sahip de ğildir. Zira mesele onun zâtmdaki bir gerçektir, bunun keşfedil mesi gerekir. Gerek seçim, gerekse tayin şekliyle belirlememek gerekir.
Vesayet meselesi, siyasî bir düzen unvanıyla, seçime bağlı bir meseledir, imamet ise bir siyasî felsefe unvanıyla d ir... (Bu konuyu diğer bir fırsatta anlatıp, bitireceğim.)

DOKUZUNCU DERS

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."
Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
Hint ruh ve şuurunu tanımak sadece insanlık tarihinin de rin dopdolu ve maneviyat kaynayan ocaklarından birini tanı mak değil, belki insan cinsinin en esaslı ve en derin boyutların dan birini de tanımaktır.
Genel anlamıyla "maneviyata ve ruha yönelme" olarak isim-lendirilebilen Hint düşüncesi özellikle yeni çağda daha çok önem ve değer kazanmıştır. Rönesanstan şimdiye kadar insanlık asla bugünkü kadar "ruhtan/dinden" uzaklaşmamış ve insan fıtratının derinliğindeki gizli cazibeye bu kadar yabancılaşma-mıştır.
Bugünkü insanın ve yaşamının hızla ruhtan, insanın fıtra-tındaki bu maverai boyutundan uzaklaşması ve yabancılaşması öyle bir noktaya ulaştı ki, buna tepki olarak Batı'nın genç nesli nin ve hatta günümüzün birçok bilgin ve dahisinin Hİnt düşün cesine yöneldiğini görmekteyiz. Bu tepki, kendiliğinden, günü müz Batı yaşam ve medeniyetinin yöneldiği temellerin tam ak sinedir.
Bu nedenle, biz konuyu bir öğretmeninin yön temine ters düşecek bir tarzda sunuyoruz. Çünkü önceden soy-

lediğim ve iyice anladığınız gibi, buraya dinlerle ilgili bildiğim tarihî incelemeleri veya şu kitaptan, bu eserden yaptığım alıntı ları tekrarlamaya gelmedim. Çünkü bu, sizin de yapabileceğiniz bir iştir; araştırma için yeterli kitap da vardır... Ancak mesele, dinleri derin bir incelemeyle, doğru, ilmî ve tarafsız olarak anla mak, onları günümüze aktararak tahlil etmektir- Bununla da bü yük dinleri gerçekten tanımak ve İslâm'ı kavrayabilmek için fay dalı olabilecek bir ortam hazırlamaktır.
Söylediğim gibi; kişi açık olarak diğer dinleri tanımadan İslâm'ı tanıyamayacağı gibi, diğer dinleri de reddedip aleyhle rinde bulunamaz; yeteri kadar batıl ve küfür sayamaz. Çünkü, ancak kendi dininin değerlerini tanıyabildiği oranda diğer din lerin değerlerini tam olarak tanıyabilir. Bu nedenle kendi dinini gerçek ve bilimsel olarak tanıdığmdan emin olması gerekir.
Benim esas dersim böyle bir yönteme dayanmaktadır. Eğer bir eksiklik olursa bu, yöntemimden değil benden kaynaklanmış olacaktır.
Hint ruhunu/dinini ve sırrını tanımak için, ters yönden baş lamamız gerekir. Yani, öncelikle biz40 asrımız insanının ruhunu coşkuyla, tutuşarak ve aşkla Hint

tarafına yönelten etkenleri ta nırsak Hint sır ve duyumlarını tanımak için kendiliğinden bir ortam oluşturmuş oluruz.

Akıl ve Refah

Günümüz yaşantısı, kültürün temeli olan aklın ve hayatın temeli olan refahın üstünlüğüne dayanmaktadır. Yani bütün ilimler, felsefeler, sanatlar, ahlâk, hareket tarzı ve dünya görüşü anlamında çağımız kültürünü oluşturan mantık ve analize da yanan akıl yürütme yöntemlerinin tümü, insanın düşünce tanı-yabilme yetkilerinin esas kaynağı olan akla dayanmaktadır.

40- Buradaki "biz", bugünkü asır ve medeniyetin ruhuyla yaşayan kimse anla mındadır. Kendi çağında yaşayamayanlar anlamında değil.

Bugün, dünya kültürüne kuru, kaba ve ruhsuz bir rasyona lizm hakimdir. Her ne kadar günümüz medeniyeti birçok başarı ve ilerlemesini aklın üstünlüğüne borçlu ise de günümüz dünyasının nimetlerinden, geçmiş insan kitlelerinin faydalana-madığı da bir gerçektir. Buna rağmen tabiat ve etkin güçlerine, sosyal yaşama, sosyal yapının yenilenmesine, kurumlara, eko nomiye, siyasî düzene, hukuk sistemine ve benzerlerine hükme debilmek, günümüzde aklın hayata ve bilgiye egemen olmasına bağlıdır.

Ama bir yerde akıl, eksiklik ve yetersizlik hissedince, had dini aşıp saldırganlaşır. Bu saldırılarının kurbanı da, insanın varlık ve hayatının en değerli, en aziz sermayeleri ve insan ru hunun en yüce boyutları olmaktadır.

Çağımızda aklın güçlü bir egemenlik elde edişi, çağdaş in sana da genel olarak "tanıma/bilme" ve "güç yetirebilme" diye ifade edilebilecek iki büyük yetenek kazandırmıştır. Fakat aklın saldırganlığı öyle konuları kurban etmiştir ki, insan hayatı bu gün onlarsız kaldığı için felsefesini, ruhunu, hedefini ve anlamı nı yitirmiştir. Çünkü hayata anlam ve hedef kazandıran sadece tabiatta varolan akıl, ilim ve teknolojinin insana sunabildiği şey lerden İstifade etmek değildir. Belki insan hayatının çoğu, diğer değerlere, mantıkî olarak incelenmeleri mümkün olmayan şey lere bağlıdır: sırlar, yönelişler, lütuflar, gayretler gayr-ı mantıkî değerler ve ihtiyaçlar...

Gayr-ı mantıkî dediğimiz görüyorsunuz; mantığın zıddıdır demiyorum. Birşey mantıkî "Logıque" olur, birşey "Illogıque" (mantığın zıddı), diğer birşey de "Analogıque" (mantıksız) olabi lir. Bu Paretto'nun gruplandırmasıdır.

O halde mantıksızlık, mantığın zıddı olmaktan başka bir-şeydir. Meselâ menfaatlarını mükâfat istemeksizin başka birine veya diğerlerine feda eden birinin yaptığı iş, mantıkî olmayan bir iş olur ama mantığın zıddı değildir. Mantıksız oluşu, mantık ile tahlil edilmeyi kabul etmeyişi, aklın onu açıklayamayışın-dandır. Ortada bir gerçek vardır ve ayrıca akla ve mantığa da yanmamakla beraber asılsız ve yanlış da değildir. Fedakârlık ve

cömertlik, başkalarını veya bir diğerini sevmek (insanın muhtaç olduklarından daha yukarısı veya kendisine ihtiyaç duyulma dan, bir yarar ve bir mükâfat beklemeden olan şeyler) sevgi ve tapma gibi şeylerin hepsi mantıkî olmayan şeyler olmakla bera ber mantığın zıddı da değildirler.

Diyeceksiniz ki "sevmek" de bir anlamda mantıksal bir yö nelmedir. Çünkü menfaat, maslahat ve cinsellik gözardı edilme den sevgi gevme duygusuna kendilerini feda ederler. Sevenin zevk alması sadece bunun mantıksal

dayanağıdır.
Şimdi size soruyorum; menfaat, maslahat, cinsiyet, huzur, selâmet sağlık ve hatta hayatın bile kurban edildiği "sevgi", nasıl olur da zevk verebilir? Üstelik bunların tümü zevk etkenleri ol dukları halde böyle bir durumda onlar da ölmektedirler!.. Bu zevk değil, ızdıraptır!
Diyeceksiniz ki, evet bu ızdıraplardan dost adına zevk alını yor. "Mantıkî olmayan" bir gerçeği tanımak için, tam ve açık bir örnek bulduk: "Izdıraptan zevk almak" doğrudur ve bu yüce bir zevktir. Zevkler üstü bir zevk... Lezzetler üstü bir lezzet... Lez zeti terk etme lezzeti... Ama mantığa sığmıyor. Duygu, açık ve doğru bulduğunu itiraf etmekte, ancak akıl, bu duruma baka kalmakta ve bu gerçek karşısında susup durmaktadır.
İnsan hayatı bu çabalar, değerler ve akıl ötesi inceliklerle daha bir ruh, hedef ve değer kazanmaktadır. Bunlar olmadan hayat güçlü ama değersizdir. İnsan bilgin ama kuru, sanat ma hir ama kof, ilim her türlü araca sahip ancak abesle iştigal et mektedir. İnsan yürüyebilme yeteneğine sahiptir ama nereye gi deceğini bilmez bir şaşkın gibi olmuştur.
Aklın başlattığı hamlelerden biri, insanın mukaddesatlarına ve onun hayatının yüce değerlerine bir hamleydi. Değerleri tah lil edip"fayda" halinde sunmak istedi.41 Ama insan hayatındaki çoğu değerlerin menfaata dönüştürülmesi mümkün değildi. Bu değerler insanın sevgi beslediği, aşık olduğu, saygı gösterdiği,
41- Bu konuyla ilgili olarak,Tahran Edebiyat Fakültesinde verdiğim "Değerler de Devrim" konulu konferansa müracaat edebilirsiniz.

taptığı, hatta hayatını feda ettiği değerlerdi. Ancak kazançlı, kârlı olmayıp sadece kendilerinde üstünlük vardı.
Akıl onları mantıklı şekilde tahlil etmek istiyordu. Çünkü mantık, fayda bilgisi dışında bir bilgiye dayanmamaktaydı. Bu yüzden akıl tümüne saldırdı, onları inkâr edip alaya aldı ve so nuçta hepsini etkisi altına aldı. Nihayet bugünkü akıllı ve man tıklı insan nesline ulaştı. Bugünkü insanın akıl ve mantık yürüt-mesiyle bugünün ruhuna egemen nesil... Bugünkü nesil, dünya nın herşeyinden faydalanmakta ve her dönemdeki insanlardan daha iyi koşullarda yaşamaktadır. Ama niçin ve nasıl yaşaması gerektiğini geçmişteki her nesilden gelen insanlardan daha az bilmekte.
Bu yüzden köklü sapmalar sözkonusu oldu. İnsanın tabiata olan hakimiyeti ve tabiattan yararlanması arttıkça, iç güdüleri doydukça masrafta artış olmakta, bundan sonra sorunlar daha ciddî boyutlara ulaşmaktadır.
"Varlık"ın mutlu eşiğine ulaşmışız
Ancak "varlık"ın kendisi niçindir?
İlm, teknik, üretim, cinsel özgürlükler;
Ahlâkî geleneklerden, dinî kayıtlardan kurtuluş
Hayatın bütün yollarının sonuna ulaştırmıştır.
O zaman ne?
İnsan tabiata emretmekte
Hayat doymuş
Akıl dünyayı tanımış
İnsanı açıklamış
ve bütün istekleri temin etmiştir.
Hiçbir sır kalmamış. Hiçbir beklenti bizi kendisiyle
uğraştırmamakta
Aşk ilk defa hayatımızdan sürülmüş ve Efsanelere, destanlara gitmiş, unutulmuş,

kaçmıştır. İman, bir ateş gibi kervandan geri kalmış, soğumaya yönelmiş

Kervan kış ve geceye doğru hızla gitmekte
Sanki hayatın bütün yollarının sonuna varmışız
İhtiyaçların artık bir cazibesi yok.
Ümit ve intizar, insan kalbinde yol hazırlığını yapmış
Varlık, sırsız, aşksız, idealsiz, imansız, hareketsiz,
Beklentisiz, sevgisiz, beyhude, abes, boş!

Tabiatı irdelemek, tabiata hakim olmak, bütün tabiî kuvvet leri hizmetine koşturmak için insanın elinde çok etkin güçler bu lunmaktadır. Ama insan bu güçleri nerede kullanacağını ve em rindeki bu etkili malzemelerle hangi binayı yapacağını bilme mektedir!..

Dünyanın herşeyi yavaş yavaş açıklığa kavuştu. İlim ve il min ürünleri aracılığıyla sırlan açıldı. Hayat, birkaç ilmî ve tek nik formüle döndü. İnsan, bütün dertleri, ihtiyaçları, sırları, he defleri ve "varlık" felsefesi, tam analiz edilen bir olgu durumuna geldi. Fizyoloji ve biyoloji ona "ne olduğunu" ekonomi ve tekno loji ona "nasıl yaşaması gerektiğini" ilim de dünyanın "nasıl" ol duğunu söylüyor. Herşey açığa kavuşunca daha başlangıçta "boş" ve "beyhu de" olduğu anlaşılır. Çünkü günlük hayatın birçok probleminde muhtaç duruma giren bir insanın hedefi, bu ihtiyaçlarını gider mek olur. Bu ihtiyaçlarını giderdiğinde, artık bunlar kendisine hedef olmaktan çıkar ve çözümlenmiş sorunlar üzerinde durmaz.

"Ne için"ler tekrar sözkonusu oldu. İlim ve akıl artık bunla ra cevap veremiyordu. Teknoloji, artık, tabiatta bulunmayan in sanın özel ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. O ihtiyaçlar, kaygı lar, aşklar, imanlar, yüce tapmalar gibi, insanda mevcut olan şeylere...

Geçmişte bütün bunlara din cevap veriyordu. Ama bugün açıklaması yetersiz ve sesi kısılmıştır. Bir de felsefe cevap vere biliyordu. Ama bugünkü felsefe ilmî kargaşaların esiridir. İlim, fenomenlerinin irtibatları ile kendini sınırlandırmıştır... İnsan; dünya, yaşamın ve varlığın en son hedefinin hakikatlerini açık-

layamıyor. İnsanın ve dünyanın anlamsızlığı, hayatın boşluğu, yavaş yavaş bugünkü dünya görüş ve felsefesinin esası ol muştur.

Medeniyet, sadece cinsel dürtüler, cinsel özgürlükler, ileti şim ve ulaşım gibi konularda tabiata güç yetirebilme bakımın dan gençliği doyurabilir ve istediği şeyleri emrine verebilir. An cak daha çok bilgi edindikçe günlük lezzetlere bağlılığı hayıflan dığından insanın içindeki hareketlilik ve birikimlere cevap ver memekte. Cevap bulamayan insan isyan etmekte (bir çeşit varoluşçu luk), bu isyan, asrımızın dervişliği sayılabilecek "hippilik" şek linde ortaya çıkmakta veya daha değişik şekillerde de görüne-bilmektedir. Akla dayanan ekonomik düzene karşı isyan... Tü ketim ve refah düzenine karşı isyan... Örneğin, refahtan bunal mış olan ve babalarının gerçek ihtiyaçlarını karşılamaksızın sa dece refah bağışlayan düzenlerine karşı başkaldıran gençliğin bu isyanı, körü körüne, hedefsiz, dönüşsüz ve sonuçsuz bir is yandır. Veya bir hakikati aramada Hinduizm'e yöneliştir.

Bugünkü insanın yaşamının dayanağı (akıl ve refah), insanı herşeyden çok akıl-üstü gerçeği aramaya teşvik ederken, refah tan daha ciddi bir hedefe, bir yaşam felsefesine yöneltmektedir.

Hayatın sadece yarısına sahip olan bu isyan için, Hinduizm iyi bir cevaptır. Zira Hinduizm, sadece ve sadece manevî ihtiya ca, insanın ruhuna, ruhsal yapısına

hitabeder. Ve esasen maddî hayatı, toplumu ve bu dünyadaki ilişkiler sorununu yaşadığı mız düzeyde ele almadığından, çağdaş insan, kendiliğinden maddeden ibaret olan yaşamdan kaçıp salt ruhtan ibaret olan bir yere sığınır.
Hinduizm tamamen aklın zıddı, tüketiminin ve refahın zıd dı bir dindir. Yani günümüz medeniyetinin tersyüz edilmiş ha lidir.
Aslında Hint dünya görüşü, özel bir bilgi edinme yöntemi ne dayanır. Ve Hinduizmin bütün kuralları insanda bu yöntemi geliştirmeye yöneliktir. Bu yöntem aklî, sanatsal, bilimsel, tek nik ve hatta ideolojik bir yöntem değildir. Daha çok, olayların

331
arkasını gÖrebilme yöntemi ve insanın felsefi olarak kendini ta nımasıdır. Bunu da kavramak oldukça zordur. Özellikle akıldan başka ölçü tanımayanların kavraması ise tamamen imkân-sızdır.
Veda
Bu görüş, tanıyış ve özel bilgi yöntemine "Veda" adı verilir. Buna kutsal akıl, gerçek aydınlık görüş, ilme karşı irfan, hikmet ve Yunanlıların "Sophia" dedikleri şey de denilebilir. Daha önce de söylediğimiz gibi büyük dinler ve felsefî ekoller, yani bütün beşeriyet sürekli akıl, ilim, teknik, kültür, sanat ve edebiyatın kazandırdığı bilgi edinme yöntemi dışında ve ondan daha üstün bir yöntem bulma çabası içinde olmuştur. Çünkü insan çeşitli ilimlerin kendisini bir noktaya kadar götürüp ileriye götüremediğini anlamıştır. Aynı zamanda elde ettiğinde duygu perdeleri ni bir kenara itip ötesindeki üstün, gizemli, yüce ve mutlak ha kikati elde etmesine yardımcı olacak daha üst bir yöntemin var lığını da öğrenmiştir. İşte bu yöntem sayesinde insan, ebediyeti anlayabilir, mut lak olanı kavrayabilir, sonsuzluğu tanıyabilir, vücudun gizli "sır"rını ve sürekli bilmeye çaba sarfettiği "gayb"ı bulabilir. Ama bu bilgiler sınırlı bir çerçevede mahpustur. İşte bunun için Sok-rat "Sophia"yi (yani ilim ve felsefe ötesi hikmeti) aramaya çık makta ve şöyle demektedir: "Sophia"yi elde eden asla sürçmez.
Sokrat'ın Sophia 'dan kastı ise ilim ve felsefe değil, hik mettir.
İslâm ve Kur'ân'dan, peygamberlerin insanlığa kitap, hik met ve adalet vermeye geldiklerini duyuyoruz. Görüyoruz ki, bizim kültürümüzde peygamberlerin asıl mesajları, o özel bilgi yöntemini o "Prometheus ateşi"ni, "özel aydmlık"ı insana ver mek ve hediye etmektir.
Bu da ilim değildir. Çünkü bizim peygamberlerimizin hepsi ümmîdir. Hiçbiri âlim ve filozof olarak tanınmamıştır. O halde o bilgi gayr-i ilmî, gayr-i felsefî ve gayr-i teknik bir bilinçtir, bilgi dir, yani "hikmef'tir.
332

Maalesef bizim kültürümüzde hikmet, felsefe mânâsında tercüme edilmiştir-Halbuki (Pisagor'un verdiği) ilk anlamında felsefe, "hikmeti sevmek" anlamındadır. Filozof, hikmeti arar "veda" ise hikmetin ta kendisidir ve gerçek ilimdir.
"Vedâ"dan başka, bütün ilimler asılsızdır. Bunlar, hakikati anlayamayan veya hakikatin yanlış anlaşılmasına sebep olup, sapıklığa düşüren ilimlerdir. Hatta doğru olan ilim bile, sapıklı ğa düşürür. Çünkü insan, daha uzak bir beldenin yokuşudur. İlimler insanı yolun yarısında bırakırlar. Bu ise bizzat bir çeşit sapmadır. Bu nedenle akıl dürüst kılavuzluk yapar. Ama insanı nihaî hedefine ulaştıramaz; onu yarı yolda ortada bırakır. Ken disi âciz olduğundan insanı sapıklığa düşürmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle bütün Hind din ve fırkalarının çabası, bilincin o kay nağını berraklaştirmak ve batil ilimlerin üstüne perde çektiği

in san fıtratının derinliklerinde bulunan gaybî sırların hakikatini elde etmek olmuştur.42

Veda ve Diğer İlimler

"Veda" veya "Videyâ" Farsça'daki "diden" (görmek), "bineş" (keskin zeka, vukuf, görgü) ve "binaî" (görüş) kelimeleriyle Fransızca'da ki "voire" kelimesi (Sanskrit kökenli olduklarından) aynı kökten gelmekte ve hakikati doğrudan algılayan bir tür ba kış ve derunî basiret anlamına gelmektedir,

Bergson'un dediği gibi; ilimler, insanın hakikat ile temasını sağlar. Ama işrak, hakikati doğrudan insanın duyularına yerleş tirir. Bu, yerleşik hazır ilim, doğrudan ve kesintisiz bir ilimdir.

İşte veda veya videyâ böylesi bir ilimdir. Meselâ, insanın, şekerin tatlı olmasına ilişkin bilgisi doğrudan olmayan dolaylı bir bilgidir- Lâkin şekeri dilinizle tattığınızda elde ettiğiniz bilgi farklıdır. Bunun neticesinde tatlılık ile alâkalı bilginiz vasıtasız, doğrudan, anında hissettiğiniz bir bilgi olur. Bu, olgudan haber dar olmanın ötesinde, hissetmektir.

42- Kavramlarının benzeri oluşunu tabii karşılamaliyiz. Çünkü İslâmî tasavvuf (Müslümanların tasavvufu) ile Hind ekolleri arasında birçok benzerlikler var dır,

333

Bilgin, aşkı tanıyıp ondan dikkatli ve mantıklı olarak söz eder. Ama aşık onu kendinde bulur. O'nun aşk ile ilgili bilinci, kendisiyle ilgili şuur ve bilgisidir. Bu, hazır bilgi (duyumsanan, tüm duyularla hissedilen bilgi)dir. Tıpkı, derimize vasıtasız değ diğinde yakan ve ısıtıveren ateş gibi. Böylelikle de hakikat, bi zim anlayış ve kavrayışımızda somutlaşır. Bizim anlayışımızın bir parçası oluverir. Biz de hakikatin bir parçası oluruz. Bu konu irfanımızda aşık, maşuk ve aşk birliği; kültürümüzde akıl, akle-dilen ve bilenle bilinenin birliği şeklindedir.

Kurtuluş Yolu

Bu nedenle, akla karşı tek kurtuluş yolu, "Videya"yı, muhte melen Videya'nın tercümesi olan irfanı ve gerçek marifeti bul maktır. Hıristiyanlıkta kurtuluş yolu, "fedakârlık ve başkalarını "sevmek", Zerdüşt dininde "doğru görüş, doğru söz ve doğru amel", Buda dininde 'ihtiyacın reddiyle doğan sükûnet" ve İslâm'da sadece "rTevhid"dir. Tevhid esasına dayandıkları müd detçe kurtuluşa neden teşkil ettiklerinden Hıristiyanlığın, Bu dizm'in ve Zerdüşt dininin dayandığı bu etkenlere İslâm da belli oranda dayanır.

Bireysel bir özellik taşımaları, içgüdüsel olmaları, mantıksal bir açıklamalarının bulunmayışı ve bağlayıcı nitelikte birer se bep olamayışları yüzünden, sırf başkalarını sevmek, ahlâkî doğ ruluk, dürüstlük ve hatta yalnızca marifet bile kurtuluş için bir neden teşkil etmezler.

İşrak

İnsana gerçek hakikati gösteren ve anlamayı sağlayan, akla rağmen akim ötesindeki bir faktördür. İşrak (Intition) dediğimiz bu faktör, hakikati tanımamıza ve hissetmemize yardımcı ol maktadır.

İşrak, tasavvufumuzda gönül olarak anlamlandırılan şey dir. Gönül, aklın anlamaktan âciz olduğu büyük hakikatları ko laylıkla anlar.

334

"Akılcıların ayakları ağaçtandır, "akıl hakirdir", "aklın ayağı kırıktır", "gönülle uçmak ve miraca çıkmak gerekir" gibi kav ramlar Veda dininin temel düşüncelerini açıklığa kavuşturan unsurlardır.

Bunun içindir ki beyin "gönül'e karşı akıl da işrak'a karşı yer almaktadır- Aklı ve

beyin aşağılanmış olup, yolu bir yere vardıramadıkları gibi, maddî hayatta da sınırlıdırlar. İşrak ve gönül bu his ve duyu perdelerini yarabilir, mutlak ve ebediyete el uzatabilir ve hakikatin özünü bulabilir.
Kur'ân-ı Kerîm'de "fuad" ve "lübb" olarak da geçen "kalb" ve "akıl" kavramları arasında herhangi bir çelişki sözkonusu olma yıp, aynı anlamı ifade eden bir tek kavramdan ibarettirler. Haki katin anlaşılmasına yardımcı olurlar.
Beyin ve gönül aynı anlamda kullanılmıştır. Şu var ki, Kur'ân-ı Kerim hakikatların anlaşılmasında aklın temel etken ol duğunu önemle vurgulamaktadır. Elbette bu aklın, "Aristo", "Kant" veya"Descartes" gibilerin taraftar oldukları "raison" ve "ration"un aynısıdır demek istemiyorum. Dolayısıyla Kur an, in san için bir tek idrâk ve anlama kuvvetinden başkasını kabullen miyor. Ki o da hakikati, Allah'a giden yolu bulmanın ve aynı za manda maddenin esrarını ve kanunlarını keşfetmenin aracı olan akıldır. Yani hem tabiat, hem tabiat Ötesi, hem eşyanın mahiyeti ni anlamak, hem de Allah'ı tanımak, akıl yürütmeyle müm kündür. Ama tasavvufa göre, akıldan ziyade esas olan işraktır. Yeni çağda, Descartes ve Kant'a karşı, Pascal ve Bergson'un ileri sür düğü de budur.
"Ben"
Hinduizm konusunda anlaşılması gereken meselelerden bi ri "ben" (Lemoi)dir. Felsefî anlamda, "başkaları değil", yalnızca (Individu) fert anlamına gelen ve kendimizi onunla idrâk ettiği miz "ben", dilbilgisinde olduğu gibi psikoloji alanında da önem li bir yer tutmaktadır. Bu "ben"in ilk defa Hint "Veda" dininde

335
derince tahlil edildiğini görüyoruz. Heiddegger gibi şahısların egzistansiyalizmde gündeme getirdikleri meselelerin çok daha derin ve çok daha olgun şekli, üçbin yıl önce Hint'te ortaya kon muştur.
Hinduizmin "Vedâ"sında "ben", kişinin başkalarıyla ilişki ve irtibatları sırasında hissettikleri ve bulduklarının topla mından ibaretse de aslında bu hissettikleri, gerçek olmayan, yalancı "ben"dir. Bundan ötürü "ben" gerçek bir olgu değildir. Çünkü diğerlerinden yüzlerce bağ, fertte bir araya gelmiş ve dü ğümler oluşturmuşlardır. Öyle düğümler meydana gelmiş ki, yalancı bir duygu halinde beliren bu düğüm veya düğümleri, herkes kendi "ben"i olarak hissetmektedir.
Bir aynanın karşısında durup kendi "ben"inizi teşkil eden bütün unsurları ayrıştırın. Sonunda sizin için neyin kaldığını görün. Diğerleriyle; eş, akraba, sevgili, düşman, reis, taife, kom şu; tarihî, ilmî, edebî, felsefî şahsiyetler; sevdiğiniz ve nefret etti ğiniz eşya ve şahıslar; sizin fikirlerinizde, duygularınızda olan lar; genel olarak tanıdığınız herkes ve herşeyle olan bütün ilgile rinizi koparırsanız, bİrşey kalmadığını anlarsınız. O halde şim diye kadar, "ben" dediğimiz şey, diğerlerinin toplamının "hiç" aynasına ("ben" bile olsam) yansıyan ışığıdır. Yansımaların, ref lekslerin ve itibarî bağların bir toplamıdır. Burada düğümlenmiş olanı "ben" olarak hayal etmişiz. Eğer "ben", bu "mikrofon" gibi bir hakikat olsaydı, (eğer bunu gören, sesini işiten ve hisseden bütün fertler olmasa bile yine olduğu gibi var olacaktı) diğerleri nin somut varlığı olmadan da olması gerekirdi.
O halde, o hareket ve tasvirlerin toplamı, hakiki bir varlık değildir. Eğer kendini bilen biri, yaiancı bir ayna veya "videyâ"ya sahip olsa, şimdi toplumun karşısında kendini görü yor gibi, "videyaî" aşamaya (kendini bilme aşamasına) ulaşırsa kendi adıyla gördüğü bütün bunların ve kendi "ben'i olarak ta nıdığı herşeyin yalan olduğunu görürdü. "Ben" olarak tanımla dığı şeylerin başka şeyler olduğunu anlardı. Eğer onlarla olan bu bağları keserse, bir hiç billûrlaşması olur. Renksiz, şekilsiz, kişiliksiz, hareketsiz, anlamsız ve boyutsuz bir billÛr. "Ben" He-

Heiddegger'in "gerçek vücud'a karşı "mecazî vücud" olarak adlan dırdığı şeyin ta kendisidir.
İlk Şüphe
Buradan hareketle idrâk ve hayat ruhunun en hassas, en de rin, en müphem noktası olana ve Descartes şüpheciliğinden (septisizm'den) daha büyük olan Hint şüpheciliğine ulaşırız.
Herşeyi ona göre değerlendirdiğimiz, onun için istediğimiz; Descartes'in deyimiyle; kendisi bizzat şüpheci olduğu için her-şeyden şüphe etmemize rağmen kendisinden asla şüphe etme diğimiz "ben", bu durumda ilk şüphe edilen şey olmaktadır. Ama neyinden? Sadece varlığından değil, hakikatinden ve anla yışından da şüphe edilmektedir.
Aslında "ben" dediğim zaman, maksadım, herkesin "kendi" olarak hissettiği "ben"dir; "ten", "benden" olarak hissettiği değil. Bu "ben" ferdin şahsı (perssone) veya şahsiyetini (personnalit'e) kendine farklı kılmaktadır. Herkes seçkin, belirgin bedenî çizgi lerini diğerlerine karşı seçip alır. Fert Ondividu) "ben" anlamın dadır. Sosyolojide de "fert, toplumu oluşturur, dedikleri zaman da "ben" anlamındadır. Anne ve babanın oluşturdukları bir "be den" anlamında değil.
"Ben"in Reddi
O halde, "ben"e, bu büyük yalan karşı olması gereken ilk is yan insanın isyanı olmalıdır. Ama hangi vasıtayla? Nasıl? "videyâ" ile mi? Videyâ, bizi hakikat ve kâinatın esrarına ulaştı rabileceği gibi, büyük yalanlara karşı da bilinçli ve haberdar kı labilir.
Bütün ilimler "ben"den söz ederler. Ancak sadece videyâ, "ben"in yalan oluşunu, boş oluşunu ispat etmiş, "ben"in altında gömülü olan ben-ötesi hakikati ortaya çıkarmıştır.
Heiddegger diyor ki: Tanıdığınız herşey, sizin zihin, duygu ve tanımanıza nüfuz ederek varlık bulma boyutlarınızdan biri oluverir. Şu andaki varlığınız, tanıma ve bilmenizin toplamın-

337

dan ibaret olan "mecazî varlık"tır. Ancak onu İnkâr etmekle ha kiki varlığınız (authentique existence) keşfeder ve kendinizi his setmiş olursunuz. "Veda"da söylenenler bu sözlerin aynısıdır.
Bu nedenle eğer "ben"43 burada bir arada olan birbirine ka rışan ve bir grup oluşturan eşya ve şahıslar ile bağlılık dizisinin toplamından ibaretse bu durumda yalancı bir varlıktır ve hiçbir zaman da var olmamıştır. İplik yumağı ve düğümüdür; başka birşey değil. O halde bu "ben"i, bu büyük yalanı ve aldatıcı vü cudu yok etmek gerekir. Bu iplik düğümlerini açmak ve geride hiçbir şeyin kalmadığını görmek gerekir. Bunu gördükten sonra hakikate ulaşmak mümkündür. Bu hakikat, yalancı "ben"in vu-rulmasıyla ortaya çıkar. Hafız'm; "Sen kendin, kendine hicabsın /Hafız'ı ortadan kaldır!" derken kastettiği buydu. İnsanın kendi hakikatına ulaşması, kendinin hiç olmadığı" gerçeğine ulaş mak!" Şarapsız şişeden şişesiz şarabı iste!".
Tasavvufumuzda, özellikle de "vahdet-i vücud" konusunda geçen "innîyet", "enâniyet" ve "menîyet" yani "benlik" mes'elesinin tümü kendinden uzaklaşıp hakiki varlık ve varlık gerçeğine ulaşma çabasından başka birşey değildir.
"Ben"i Nasıl Yok Edelim?
Videyâ, ben olgusunu keşfedip ortaya çıkarınca ve "ben"in aslında başkalarıyla ilişkiler birikimi olduğunu anladığımızda bu yalancı "ben" ve bağlardan

kurtulmamız için bu ilişkileri kes memiz yeterli olacaktır. Bunun gerçekleşmesi içinse riyazet dev reye girer.

Riyazet

Riyazet, seni senden alan herşey ve herkesle olan tüm bağ larını kesmenden ibarettir. Sen eşya ve şahısların yanında yer alan parlak bir aynasın. Bu yalan tasvir ve hayaller ortadan kalkmadıkça seni şekillerin ve renklerin toplamından ibaret sa-

43- "islâm Şinasî; Tevhidin Temdi" adlı kitabtaıı "Hangi Ben?" makalesini oku yabilirsiniz.

yan bu karanlık düşünceler sürüp gidecektir. Görüntünün ay dınlanması ve suyun berraklaşması için bu hayaletlerin su ve ayna ile ilişkisini kesip ortadan kaldırmam gerekir. Bu nedenle riyazet makası "ben"i yok edebilir. "Cuki" ya da diğer bir ifadey le "yoga", riyazetin şiddetli yöntemlerinden biridir. En sade şek liyle; uzun süre tutulan oruçlar, bedensel alışkanlıklar (uzun sü re sabit bir noktaya bakmak, suskun durmak, yememek-içmemek, konuşmamak ve benzerleri) gibi riyazetler, insanı güçlü kılarlar. Böylelikle de insanı, bir başkasına bağımlı kılan tüm is tek ve ihtiyaçların esaretinden kurtarırlar.

Meselâ, beni sürekli, her an dışarıya bağlayan unsurlardan biri aldığım nefestir. Yaşamım için gerekli olan nefesi asgariye indirebilirim. Ancak bunu nasıl gerçekleştirebilirim? Bütün ha yallerimi, fikirlerimi, hatıralarımı ve zihnimde koruduğum de ğerleri yok edip kendimde Öldürdükten sonra sadece ve sadece nefes almayı düşünmek suretiyle.

Beynin gücünü bîr noktada yoğunlaştırmak yoga yöntemle rinden biridir. Nefes almayı düşündüğüm zaman, bütün kuvve timi, tüm bilinç ve duyularımı nefes alışımda topladığımda, ne fes alışımı kontrol altına alabilirim. Bu kontrol altında tutmayı öyle tekrarlamalıyım ki, nefes alıp vermeyi düzenli bir program lamaya tâbi tutabileyim. Bu alıştırma sonucunda birkaç saniye hatta birkaç dakika durabilirim. Aynı şekilde bu alıştırmayı günden güne, aydan aya ve yıldan yıla çoğaltarak sonuçta öyle bir güç elde ederim ki, üç gün toprak altında nefessiz kalsam yi ne de canlılığımı sürdürebilirim.

Bunlar şimdi de var olan gerçeklerdir. Beni dışarıya bağla-yan daimî bağlardan birinin nefes olduğu apaçıktır. Her saniye ve her dakika evin kapısına gelen kapıyı vuran, kapıyı yüzüne açtığım ve fakat beni sürekli oyalayıp duran, rahatsız eden bir varlıktı. Onu başımdan savınca artık haftada sadece bir-iki defa peşimden geldiğini görüyorum.

Bu şekilde ben, her an, her tarafı dolaşan çapkınların başı boş bakış ve hevesleri şeklindeki, hiçbir şeyde karar kılmayan

daima beni, başkasına/başkalarına; eşyaya ve boyutlara yönel ten gözümü de kontrol altına alabilirim.

Bağdaş kurup oturuyorum, bakışımı sadece en yakın görme noktası olan burnumun ucuna dikiyorum (En yakın yer ve en zor bakış tarzı). Buna o kadar devam ediyorum ki bakışımı, tıp kı eğitilmiş bir kuş gibi, kendime esir hale getiriyorum. Bir yere takılmak veya bakmak istiyorsa o an için benden izin almak zorundadır. Artık durum, benim onun müsaadesine bağlı ol mamdan çıkmıştır.

Yine, bunun gibi, sağ ayağımı sol kalçamın, sol ayağımı sağ kalçamın altına koyup ellerimi çapraz olarak üst üste koyabili rim. Bu oturmaya devam edip,

birinci gün üç saat, diğer gün beş saat; yavaş yavaş bir gün, bir gün bir gece bir ay, iki ay ve ömrü mün sonuna kadar devam edebilirim.
Sürekli beni parça parça edip yutan, bende birşey bırakma yan doğal etkenleri, bütün insanî, sosyal ve tüketim etkenlerini etrafımdan dağıtıp, kendimi yıkayıp, okyanusun bağrmdaki öz gürlüğün sembolü olan kuru bir ada, bir "Upa" yapabilirim. Hiç bir yönden, hiçbir taraftan yolu olmayan bir ada. Yarım adaların aksine başka tarafa ulaşmaya yol aramıyor, buna ihtiyacı da yok. Diğerleri ona muhtaçtır. Ona doğru köprü kurarlar. İnsan da bu hale gelince, başkaları ona ihtiyaç duyar. Çünkü yarım in sanlar da başka yerlerle bağlantılı yarımadalara benzerler. Yoga kelimesi Farsça'daki "Yuğ" (boyunduruk) kelimesi ile aynı kök tendir. Bedeni boyunduruk altından çıkarmakla, kendini seyret mekle, gücünü bir noktada toplamakla, şiddetli riyazet (veya sükunet) sayesinde örülmüş olan bağları makaslayıp kesiyo rum. Veya en azından gevşetiyorum. Yalancı "ben"i oluşturan İl gileri kesiyorum ki kendimi özgür kılayım. Kurtulup bir adaya dönüşünce gözlerimi kapatıp iç âlemimi seyre dalıyorum. Artık bakış açım değişmiştir.
Toplumun bireyi olan "ben" durumundaki adam, daima dı şarıya bakar. Eğer bir gün evine kapatılsa, bir köşede mahpus, bir caddede yalnız kalsa, korkuya kapılır. Çünkü boş olduğunu

kendi gözüyle görür. Yalnızlık, boş oluşunu kendine gösteren en büyük unsurdur. Bu yüzden boş insan, daima kendini toplu mun izdihamında kaybeder. Varlığı diğerlerine bağlıdır. Eğ diğerleri olmazsa o yoktur. Zira onun "ben"i diğerlerinin ayn sidir.
Bazı kişiler, başkalarının varlığına yerleşmiş özellikler gibi başkalarının kişiliklerinde varlıklarını sürdürürler. Eğer o ban kaları yok olursa kendileri de ortadan kalkarlar. Tıpkı kökün den kesilip masa olarak kullanılan bir ağaç gibi başkalarının isteklerine boyun eğmişlerdir- Artık bunların varlığı bir mânâ ifade etmez.
Veda irfanı, yoga ve riyazetle hürriyet ve kurtuluşa eren kimse, kendi içine bakınca ansızın acayip, hayrette bırakan ve tahmin edilmesi mümkün olmayan bir hakikate ulaşır. Şimdi hep beraber izliyoruz: Kanser gibi herşeyi ve varlığın bütün ha kikatini ortadan kaldırmış, kaybetmiş ve kendinde eritmiş olan yalancı "ben"i ortadan kaldırdığımızda bir güneş gibi içimizde doğan o hakikati bulmamız ve gizli olan hakikatimizin gerçek mahiyetini idrâk etmemiz mümkün olur. Ancak şimdi görüyo ruz ki ortada hiçbir şey yok.
Bundan önce iç derinliğe baktığımızda "ben" isimli bir kişi lik hissediyorduk, ama şimdi böyle bir varlığın olmadığını görü yoruz. Yalancı bir kişilikti. Ortadan kalkınca haliyle yeri boş kal dı. "Ben"in duvarları çöktü!.. "Ben", "atman" oldu.
Atman
"Atman", bütün "ben"lerdeki (yani bütün yalancı "benzer deki hakiki "ben"dir. Bu yalancı "ben"Ierin altında "ben'lerin be ni"; "gerçek ben" gömülüdür.
O halde kendimde yalancı "ben"imi yok ettiğimde anlıyo rum ki ben "o"yum.
"O" Kimdir?
"O" gerçek varlıktır. Kendi başına vardır. Varlığı başkasına bağlı olmadığı gibi başkasından dolayı da değildir. "O" gerçeği, bütün insanların varlık özünde mevcuttur.

Burada "ben"de bir devrim meydana geliyor. Bundan önce kendimde ferdiyet ve başka şeylerden ayrı olmayı hissettim. (Şahsiyet, yani beni diğerlerinden ayıran, belirleyen şeylerdir. Bu şahsiyet ve yalancı ben şimdi rengini kaybetmiş, ortadan kalkmıştır. Artık kendi varlığımı hissediyorum). Geçmişin aksi ne. Geçmişte kendimi dünyadan, bütün fertlerden bağımsız gör düğümden, "diğerlerini" "ben"de buluyordum. Oysa şimdi kendimi "diğerleri"nde buluyorum.
Geçmişte sahip olduğum bütün zahiri tutkularla ferdiyet halindeyim. Herşeyden kopuk ve ayrı idim. Şimdi zahirî bağ lantılarımı kesmişim. Bundan sonra bütün insan ferdine (beşer cinsine) girebilirim. Borçlu bir kale ve kalın duvarlı bir hisar gibi beni içine hapsedip diğer evlerden, topraklardan ve kalelerden ayıran bütün duvarları yıktım. O an ben, duvarları yıkılan kale gibi yeryüzüyle aynı seviyeye geldim. Yeryüzüne bağlandım. Giderek yeryüzünün kendisi oldum; yeryüzünden bir parça de ğil, bütün yeryüzü oluverdim.
Görüyoruz ki burada, bu büyük iç sıçrayışla bu şahsî hicret le "Atman"a ulaşıyoruz. Ferdin artık kendisi için birşey isteme diği yere ulaşıyoruz. Çünkü herşeye hırSla sarılan ve başkaları na cephe alan "ben", şimdi herkesle yakınlık ve beraberlik hisse derek bütün insanlara, bütün ırklara, bütün renklere akrabalık ve şahsî aşk besleyecek duruma gelmiştir.
Şimdi ben, bütün "ben"lerdeki ortak "ben"den başka birşey değilim. Ariflerimizin deyimiyle (bir teşbihle güzelce açıklanı yor) ben, denizde hayvanm biriktirdiği bir kabarcık idim, kendi mi "ben" hissediyordum. Şimdi hava ile ilgimi kesince kendim den kurtulmuşum ve artık denizdeki kabarcık değilim.
Nehir, kendi taşlı-çakıllı yatağında, kendi ad ve sanıyla aktı ğı sürece ızdırap, perişanlık ve heyecana mahkûmdur. Çünkü ırmaktır, deniz değil. Yani "diğer ırmaklar değil", ani hiç... Çün kü denize kavuşunca artık ırmak falan değildir. Kendini inkâr edip denizleşiyor. "Irmak beni" yok olup "deniz beni" ortaya çık-yıor. Kendini artık ırmak değil su olarak hissediyor. Bu da bü tün ırmakların gerçek "ben'ldir. Tasavvufumuzun da dediği şu-

dur: "Beka yok olmadadır". Fenafillah (Allah'ta yok olmak), bekâbillah (Allah'ta baki olmak)... Denize giren bir ırmak gibi, Tanrı'nın varlığına karışıyorum. O'nda fâni olup kendimi inkâr ediyorum. Bu şekilde "ben" oluşumuz ortadan kalkıyor, denizin bir parçası, Tanrı'nın bir parçası oluyoruz. Şahsiyet ve şahsîlik kayboluyor, kendini de kaybedip fanileşiyor, denizin bakiliğin-den denizle beraber bakileşiyoruz.
Hakikati tanıyıp doğru bilgi (vedâ)yi elde ettikten sonra nefsi riyazet ve yoga'yla eğitmek suretiyle yalancı ben'ine hakim olabilen insan "büyük ben"in "genel ben "in /"benlerin beni'nin ve Atman"ın sahiline yaklaşabilir. Hatta ona girebilir, onda ölüp, yaşayabilir. Bundan sonra fert, hayret verici bir kudret ka zanmaktadır. Küçücük bir darbeyle mizacı, hayatı, hakları ve di ğer özellikleri altüst olan adam, bir de bakıyorsunuz ki insanı dehşete düşüren bir güç edinmiştir. Artık onun varlığında güç gösteren "büyük ben"dir, "yalancı ben" değil...
Eğer düşünce bir yere ulaşamıyorsa, çevresi ile olan ilişkile rinde ve bağlarında eksiklik ve yüzeysellik egemen olan "yalan cı ben" düşünüyor demektir. Fakat "büyük ben", Atman'a ulaş mış bu zayıf ferdin davranışlarına nüfuz etmişse onda düşünen (akl-ı küll) genel aklın ta kendisidir. Bu büyük uyanıklık, yalancı benden değil bizzat Atman'a ulaşmaktandır...
Atman, menzillerin başlangıcına doğru hareket etmektedir ve mutlak sınırsız, ebedî hakikat güneşi varlığına doğduğu za man atman son miracında ötesine sınır bulunmayan bir sınıra ve mekan ötesi bir mekana, yani Brahman'a ulaşır.

Brahman
Brahman, mutlak hakikattir. Herşeyin ruhudur; dünyanın ruhu, varlık âleminin ezelî ve ebedî ruhu; "Atman", "Brah-man"ın hakiki vücuduna karşı, bir yalancı ben'dir. "Ben"in "At-man"ın hakiki vücuduna karşı bir yalan olması gibi.
Burada insan, Atman'a varmış, oradan da Brahman'ın uçsuz bucaksız okyanusuna girmiştir. Orada insan, sadece kendini tek parça bir insan olarak hissetmek ve insanî birliğe ulaşmakla kal-

mıyor, belki bütün evrene karışıp dünyanın ruhuyla birleşerek bütün varlıkla birliğe ulaşıyor. Bütün bu şekillere, ızdıraplara, değişimlere ve dünya geometrisinde gördüğümüz çeşitli boyut lara bir genel "birlik hükmediyor. Artık ne "ben" var ne de "at man"; herşey "Brahman"dır. Artık herşeyin "o" olduğu nokta bu rasıdır. İnsan Brahman'a yönelik bu seyr-ü seferinde, Brah man'la aynı amacı, aynı yolu, aynı gidişatı ve bilahare aynı gidiş tarzını, aynı niyeti ve aynı sefer ahengini paylaşır.
Atman'in Zirvesi; Brahman
Ben'den Atman'a, Atman dan Brahman'a doğru sıralanan bu aşamalar varlığın doruklarına ve ruhun fizikötesine doğru yükselen en son ve en büyük miraçtır. "Atman" ülkesini katetti-ğim anda, Brahman'ın büyük ve ebedî okyanusuna karışırım. Burada "Krişna" yani bir ve tek olan Tanrı kadar büyük, Atman ve Brahman'ın birleşmesiyle oluşan ve aynı zamanda mutlak hakikat olan büyük bir birlik görünüm.
Hallac'ın "ben Tanrı'yım; benim elbisem altında O'ndan baş kası yoktur." dediği hal budur. Bu hale; "ben"den geçip "At-man"dan "Brahman'a, "Brahman"dan da sonsuzluk zirvesine ("Krişna" yani Büyük Tanrı'ya ve Vahdet-i Vücud'a ulaşmak) için aşağıdaki aşamalardan geçmek gerekir.
Kâremâ, Samsara ve Nirvana Aşamaları
Kurtuluş ve doğruluğa ermek için, bu aşamalardan geçmek gerekir. Ama nasıl ve niçin?.. Tanımakla... Ama neyi tanımak la?.. Zindanı ve ondan kaçış yolunu... Ama bu zindan hangi zin dandır?.. "Kâremâ" ve "Samsara"...
Samsara
Samsara, görünen yani yalancı, bağımlı, özgün olmayan ve başkasının yansıması olan cihan demektir. Kendi başına bir var lığa sahip değil. Herşey hayal, herşey sınırlı ve bağımlıdır. Bi zim edebiyatımızda ebedî olmayan, şaşkınlık ve ızdıraptan İba-

ret bir dünyanın tercümesidir. "Samsara". Öyle bir dünya ki, orada hiçbir şey sürekli değildir. Çünkü hiçbir şeyin gerçek anlamda bir varlığı sözkonusu değil. Bu dünya ebedî değildi. Bir deniz gibi kalıcı olmayıp, ol-mak-olmamak, varlık-yokluk, ölüm-doğum gibi yalancı varlık lar arasında gidip gelen dalgalar ve kabarcıklar gibidir. İnsan tüm bu dalga ve kabarcıklar arasında kendisi gibi içi havayla dolu bir kabarcık üzerine oturmuş boş bir hayata duçar ol muştur.
Bu nedenle, sükûnet, güzellik ve mutlak ebediyet olup geçi cilik, yıkılmışlık, ölüm ve sürekli değişkenlik olmayan "haki-kat'e ulaşmak için Samsara'dan kurtulmak gerekir.
Samsara'dan Kurtuluş Yolu
İnsan Samsara'dan nasıl kurtulabilir? "Videyâ" ile; "öz"ün yok oluşu, "Ben"in

öldürülüşü ve "riyazet" ile... İnsan bunlarla Samsara'dan nasıl kurtulabilir? Daire gibi sürekli dönen bir gir daba giriftar olduğunu ve bu boş dönüşten kurtulmak gerektiği ni bilmekle...

Kâremâ

İnsanın tutkun olduğu bu girdap nedir? Kâremâ'dır, tena-süh'tür. Yani bu zorun mahpusu olan sen -her fert olarak-, geliş men, ızdırap çekmen, çaba göstermen, kin ve aşk beslemen, mahrumiyetleri görmen, yaşaman, ihtiyarlaman ve Ölmen gere kir. Tekrar bu dairevâri hareketin başlaması gerekir. Tekrar baş ka bir insanın veya hayvanın bedeninde dünyaya gelip, hayatın bu çetin ve ızdırap dolu aşamalarını geçirmen gerekir. Doğume-vinden ihtiyarlığın zirvesine gidip, ölümün alt mevkiine düş men gerekir. Tekrar ikinci defa, üçüncü defa, dördüncü defa... Böylece ebede kadar. Tıpkı Zeus'un dergâhından kovulan ve onun emriyle bir kayayı dağın tepesine çıkarmakla görevlendiri len Yunan kahır manı Sizin gibi!... Taşı tam tepeye bırakacağı sı rada taş elinden kayar ve yeni baştan taşı zirveye çıkarmaya ça balar!...

Bu, hepimizin alınyazısıdır. Sabahtan akşama kadar bir taşı yukarı götürüyoruz, tekrar aşağı kayıyor, ertesi gün yeni-den-.-Tıpkı "Meselühüm kemeseli-t tâhûn" gibi.

Kâremâ, sadece günlük hayatta değil, belki hayatın tüm fel sefesinde sözkonusu edilen bir anlayıştır.

Sen, doğuyorsun, ızdırap çekiyorsun, yaşıyorsun.. Bütün mahrumiyetlere, kopukluklara, bağlılıklara, galibiyetlere, yenil gilere, acılara, tatlılıklara tahammül ediyor ve ölüyorsun. Bu tekrarlanıp duruyor... Bu dönen dolabın adı "Karemâ"dır. Sen, sonsuza kadar sürekli bu daire içinde dönmeye mahkûm edil mişsin. Bu dolabın esiri ve bu zorlamanın mahkûmu olduğun müddetçe kurtulman imkânsızdır. Halbuki bu "Kâremâ" deni len kısır döngüden kurtulman gerekir.

Hint Dinindeki Sınıfların Açıklanması

Hint dininde kurtuluşun, kelimenin tam anlamıyla bu tena süh döngüsünden kurtulmak olduğu apaçıktır.

Tenasüh: Elli-altmış yıllık hayatımda geçirdiğim bir kısım sosyo-psikolojik evreler yüzünden olgunlaşmış olmam veya bo zulmam mümkün. Ölüp yeniden dirildiğimde bu ilk yaşamım dan ikinci yaşamıma etkiler taşırım. Birinci yaşamıma göre, mutlu veya mutsuz, alçak veya üstün, efendi veya uşak olmam veyahut bey ya da köle olmak zorunda kalmam olayıdır te nasüh.

Eğer önceki hayatta bir tekamül gösterebilmişsem bir köle şeklinde değil, belki bir beyefendi ve aziz şeklinde doğarım. Eğer geçmiş yaşamımda bozgunculuk yaşamışsam zelil bir köle olarak doğar ve burada cezasını görürüm. "Hint" cennet ve ce hennemi bir sonraki "Kâremâ"dır. Yani sonraki dolap ve sonraki hayat, önceki hayatımın ceza ve mükâfatını vermektedir.

Maalesef bu korkunç bir felsefedir. Hint toplumunda, hayli utanç verici ve vahşiyane olan bu felsefe, Hint'teki sınıf ve kast sistemini binlerce yıldır ayakta tutan ve koruyan, büyük ve en temel beton direktir. Çünkü tenasüh, asaleti doğuma bağlıyor,

I

insanın yaptıklarını değil. Yani köle, uşak, efendi, kâşeteryâ ve raca, kölelik ve beyefendilik özelliklerine önceki hayatlarından dolayı sahiptiler. Eğer köle ise başka birşey olmadığı için köle dir. Eğer efendi ise bu onun önceki hayatının kesin neticesidir. Hint ve diğer toplumlara egemen olan sınıfsal düzenle bir ilgisi olduğundan değil. Bugün "raca" olan önceki hayrından dolayı "raca"dır. Eğer şu an kötüyse ölümden sonra köle olması müm kündür. Ama ölmeyene dek,

hakkımızı ondan istemek hakkına sahip değiliz.
Buna göre, kölelerin ve ızdırap çekenlerin yenilgiye uğra ması gerekir; efendilerin ve zalimlerin değil. Çünkü önceki ha yatlarında fesat çıkarmış ve bozgunculuk yapmışlar; bugünkü fesat da o hayatın neticesidir.
O halde soylu doğmak, nereden ve hangi sınıftan doğmuş olmakla alâkalıdır? Buna göre, soyluluk aile ve sınıflara aittir. Birini bir sınıfa dahil etmek veya bir sınıftan çıkarmak mümkün değil ve olma ması da gerekir.
Bu, sonraki kâremâlarda ve sonraki dönemlerde tenasühle sonuçlanması gereken bir iştir. Herkesin içinde bulunduğu du rum daha önceki hayatının doğal sonucu olduğundan bir sonra ki hayattaki sorumluluğu belli olana kadar şu anda içinde bu lunduğu sınıfta olması gerekir.
Ama İslâm: "Her doğan, fıtrat [selim ve aynı yaratılış] üzeri ne doğar" diyor. Konuyu bu felsefî ve kelamı çerçevede incele yen bizler için, bu konuların insanî değerleri azdı. Yani benzer sıfatlar; özellikler, yetenek ve imkânlarda doğan her insana, kan, ırk, soy, ne birşey bağışlar, ne de ondan birşey alabilir. Hepsi benzer bir fıtratın (yaratılışın) sahibidir; bu dünyaya ilk defa gelmişlerdir. Eğer birinin zelil, birinin aziz; birinin efendi, biri nin köle; birinin âlim, birinin cahil; birinin faydalanan, birinin mahrum olduğunu görüyorsak, bunun sebebi, egemen olan sos yal düzendir. Onu bir sınıftan diğer bir sınıfa götürecek olan şey, onun kendi sorumluluğudur, daha önceki bir dönemin amelleri değil. Ceçmişine ait bir ameli yoktur ki...

Ve işte, Hint'te hakim olan sınıflı kast düzeninin devamı için, tenasühün ne kadar büyük ve derin bir fonksiyona sahip olduğunu görmüş olduk.
Hint Düzeninde Sınıflar
İlk sınıf: Aşiret düzeninde, güçlüler, bileği güçlü olanlar, kuvvetliler, aşirete egemen ve öncü oluyorlardı. Mülkiyet dö nemi meydana geldikten sonra bu güçlüler mâlik ve zengin olurlar. En güzel arazileri ellerine geçirirler. Ekonominin asıl ol duğuna insan felsefesinin aksine, başlangıçta "zor" mülkiyet do ğuruyor, mülkiyet "zor"u değil.
Mülkiyet düzeni meydana gelince de mülkiyetin kendisi zor ve güç etkeni olmuyor, bilâkis güç mülkiyet meydana getir meye devam ediyor.
Bu yüzden kabile düzeninde üstünlük, sonradan mülkiyet ve ziraat toplumuna egemen olan "zor"undur.
Güçlüler, düşmanlarına ve karşılaştıkları olaylara karşı on ları koruduklarından kabilelere egemen oluyorlar. İşte bu ege menlerdir ki nesiller boyu Kaşeterya sınıfını, yani eşraf, şahlar ve şehzadeler sınıfını oluşturmuşlardır.
IkİncI sınıf: Kabile fertlerinden kötü ruhları ve cinleri uzak laştıran kimselerdir. Bunlar din ordusuydu ve yanlarında Brah-manlar vardı.
Üçüncü sınıf: Ziraî hayatı idare edenler ve çiftçiler.
Dördüncü sınıf: Sanatkârlar, işçiler ve köleler.
Beşinci sınıf: Pis olanlar. Bunlar bir tek yönden kirliydiler. Aryaî değillerdi. Aryaîlerin Hint'e gelmesinden önce Hint'te ya şıyorlardı. Suçları ise Âryaîlerden daha eski olmalarıdır.
Bu kirliler, çalışanlardı. Ücretlerini alma sırasında ise efen dilerin ellerinin onlara değip bulaşmaması için, ellerine bir tas almaları gerekenlerdi. Şimdi de böyledir. Ancak üçbin küsur yıl dan sonra Gandi bunları da Allah'ın kulları olarak isimlendire-biliyordu. O kadar ki, günümüz toplumundaki "din kardeşi", "mü'min kardeşi", "Allah'ın kulu" anlamında... Bu kardeşliğin de

hiçbir fiiliyatı yoktur, eşitlik anlamında ise hiç değildir. Yalan iltifatlardan biri yani...

Kaçış Yolu

Bizi bir sonraki kâremâya tekrar çeken ne?..

Biz eksiğiz ve bu dönen dolapta olgunlaşmamız gerekiyor. O halde Veda din hükümleri, riyazet ve takva ile insanın Sam sara ile ilişkisini kesip yaşamın herhangi bir döneminde teka mül ve şuur bulabileceği ikinci defa dönüşe; bir daha dünya kü resinde ortaya çıkmasına gerek bırakmayacak bir vaziyete geti rebilir.

Bu dünyadaki hayatta sükunet, ihtiyaçsızlık ve şahsî bağım sızlığa ulaştığımız zaman ölümden sonra "Kâremâ" dolabının dışına çıkar, tekrar bu dolaba dönmekten kurtuluruz.

Peki bundan sonra nereye varacağız?

Kâremâ ötesine., daima dönen ve herşeyi hayat ve ölüm, ölüm ve hayat, tekrar hayat ve ölüm dairesi içinde döndüren bu kısır döngünün ötesinde kurtuluşa varırız. Artık "Nirvâna"ya ulaşmışız demektir.

Nirvâna

Nirvâna'nın çeşitli anlamları vardır: Hiç kimse onun asıl mânâsını doğru olarak anlamış değildir. (Bu benim sözüm değil, bu dinin büyük âlim ve filozoflarının sözüdür). Ama onu, sön müş ateş, sakin akıl, sükûnet, esmesi olmayan rüzgâr ve uzaya benzetmek mümkündür-

"Nirvâna"ya genel olarak, sükûnet denilebilir. Yani "Samsa-ra"nın artık olmadığı dönem.

Bu kabarcıkları icad edip yalancı hayatı, dünyayı ve yalancı "ben'leri oluşturan samsaradır. Tüm bu ihtiyaçlar, dertler, kay gılar ve zaaflar bizi yaşamımızda sürekli sağa-sola çekip çeviri yor ve ölümden sonra tekrar bu hayata dönüp imtihan vermeye

I

349

zorluyor. Ama dış dünya ile olan bağları kesmekten doğan o büyük sükûnet, vedâî şuur, nefsin yok edilmesiyle kazandan güç bizi dışarıya bağlayan bütün etkenlerin öldürülmesi aracılı ğıyla elde edildiği zaman, artık dolabın dışına çıkmış oluruz. Tahsili bitirmiş, cihana hakim, mutlak gerçeklikte bulunan sükûnete kavuşmuşuz demektir. Çünkü bu dünyanın sonsuzlu ğu ve mutlak hareketliliği sözkonusu değildir. Bizim kelâm-cıların dediği gibi, her değişken ve hareketli varlık hareket et meye ihtiyaç duyar. Dolayısıyla olmak istediği fakat bulunama dığı tarafa yönelmeyi arzuladığından ve olması gereken her yer de olduğu ve böylece ulaşması gereken ve bulunamaz olduğu bir nokta da sözkonusu olmadığından hareketlilik ve değişken lik yeteneğini kaybeder. İşte burası tabii durum, kendine özgü ve mutlak hakikat olan "Nirvâna'dır. Orada fert, "kâremâ" dola bının dışına; yalan, çürük ve yaşantının boş ızdıraplarıyla dolu "Samsara" hayatından "Nirvâna"ya ulaşıyor.

Yoga'nın özel bir ıstılaha sahip olduğunu ve riyazet yaptığı nı görüyoruz. Hayvanın boynuna vurulan "yoğ" (boyunduruk) ile aynı kökten gelen "Yoga" ve "coki" aynı zamanda kurtuluş etkenle rinden olduğunu gördüğümüz bu kelime biraz daha açıklanma ya muhtaçtır.

Deniyor ki, "kâremâ"dan, "samsara"dan kurtulup, "nirvâ-na"ya ulaşmak için mutlak hürriyet ve herşeye karşı isyan için "yoğ" altına girmemiz gerekir. Bunun, itaatla (ama yalnızca itaatla) isyan edilebilir, itaatla kurtuluş bulunabilir,

özgürlüğe ulaşılabilir, diyen ilerici düşün cenin aynısı olduğunu görüyoruz.
Hangi itaatla? Eğilimlere itaat, zora ve altına itaat hayatta insana hakim olan ve insanı zindana çeken her güce itaat bir, esaret olduğundan ayaklanarak isyan edip, hürriyeti elde etmek gerekir... Ama nasıl? İtaat ile... Ama hangi itaat? Boyunduruk al tına girmekle... İnsan; boyundurukların tahakkümünden kurtu labilir. Hangi boyundurukla? Hangi itaat ile? Mutlak hakikatın
350

hükümlerine, ebedîliğin yasasına itaat. Alınyazısına, dünyaya egemen kudretten doğan kanunlara.
O kanunların keşfi, o iradeye itaat ve zühd; insanı "samsara-dan ve "kâremâ"dan (yani diğerlerine kulluktan) kurtarıyor. Bu yüzden insan (bu yalancı ben) bu aşamalarda vücuda hakim olarak ebedî hakikata ulaşabilir, dünya bütününde bir parça ola bilir. Bu büyük miracı, içinde gerçekleştirebilir. Yani fert kendi içinde varlık âlemi ölçüsünde büyüklük bulabilir.
Bu ihtiyaç duyulan ilaçtır ki, batıyı sürekli kendine çek miştir. Oysa batı bütün bu güçleri elde etmiştir. Fakat özünde karanlık, pislik ve kokuşmuşluğu taşımak suretiyle...

ONUNCU DERS

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."
Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
Önceki oturumda Veda dininin çok genel esasları hakkında konuşmuştum. Genel esaslar deyişim, Veda dininin birçok me selesini henüz anlatmamış olmamdandır. Anlatmayışım ise bundan sonra (yani "Buda"dan söz ettiğimizde) kendiliğinden o meseleleri ayrıntılarıyla ele alacağımızdandır. Çünkü Buda Veda dininde bir reformcudur. Yani Buda Hint'te yeni bir din kurmuş değil, daha çok Hint'te bir ıslahatçı ve reformcu konu mundadır. Kendi ekolünü, Hint dininin, Vedâ'nın temel ilkeleri ne başlıca emirlerine dayandırır. Vedâ'yı tanımak ister istemez bizi veda dininin temel esaslarını irdelemeye götürecektir.
Veda dinini de alırken, bu dinin dayandığı temel savları an latmakla yetinmem bu yüzdendi. Yine de bu temel esasların herbirini özetle anlatmıştık.
Budayı tanıma, son derece Önemsediğim, duyarlı olduğum bir konudur. Daima büyük bir düşünce, şaşkınlık ve heyecan içinde olmuş, hep kendimle çelişmişimdir bu konuda. Çünkü duygularım aşırı bir şekilde "Buda"nın söylediklerinin etkisinde kalmış, aklım ise tam tersine şiddetle ona karşı çıkmıştır. Bu yönden kendi kendimle sürekli savaş halindeyim...
352

Budanın dünyasına dalmadan önce, şu anda sunmak istedi ğim birkaç önemli tez vardır.
Bunlar, ne, belki genel anlamıyla insanın dü şünce tarihine, hatta insan hayatının değişim tarihine ilişkin so runların temelini oluşturmaktadırlar. Bu, iki üç senedir üniver sitede konusunda verdiğim dersler sonucunda var dığım bir düşüncedir. Ancak sizler bunu yeni bir teori olarak al gılamalısınız; "budur, bundan başkası değil" türünden bir inanç olarak değil. Çünkü "budur, bundan başkası değil" anlamına ge len sözler genellikle pek sağlam değildiler. Çünkü, herkesin söylediği her görüş ve anladığı herşey için, "budur, bundan baş kası değildir" demeye hakkı yoktur. Ancak, gayb kaynağına bağlanmış ve sözlerini o kaynaktan alan kimseler böyle sözler söyleyebilirler. Kesinlikle ve yakinen şunu diyebilirler:

"Budur bundan başkası değildir." Şöyle ki, peygamberler böyle sözler söylemişler ve hiçbir peygamber; ben böyle düşünüyorum..." "Böylesi de doğru olabilir..." "Şu anda böyle düşünüyorum; iler de bir gerçeğe ya da daha iyi bir teoriye rastlayabilirim de" gibi sözler sarfetmemiştir. Evet, filozoflar böyle söyler, peygamber ler değil.
Peygamberlerden başka, hakka uygun olarak, şairlerin, bil ginlerin, fikir sahiplerinin, yazarların, düşünür ve âlimlerin hep sinin bu tarzda, bu anlamda söz söylemeleri gerekir.
Anatole France'ın bir sözü var, hiçbir zaman onu unutma mak gerekir!.. "Biz gayb kaynağıyla ilişki kurmuş kişiler değiliz" der. Yine diyor ki: Âlim, "ben biliyorum" ile "ben sanıyorum" arasındaki farkı bilen kimsedir. Dikkat edin, bu çok önce bir tâbirdir. Evet âlim "biliyorum" ile "sanıyorum" arasındaki farkı bilen kişidir. Bu ölçü âlim ile cahil arasındaki farkı da belirler. Cahil hep şöyle der: "Bu konu böyle değildir, şöyledir". "Bu kö tü, o güzeldir; bu hak, o bâtıldır". "Bu kötü adam, o iyi adam dır". Bu cahilin açıklama ve izah tarzıdır.
Ama âlim şöyle der: "Bir noktadan, bir açıdan bu konu böy ledir. Diğer açıdan ise şöyledir." "Bu itibarla falan konu hakkın-

da şöyle bir hüküm çıkarılabilir. Ama diğer bir itibarla, başka bir hüküm." Baremler, "bu açıdan ve o açıdan, bu sebepten ve o sebep ten", "bu itibarla ve şu itibarla" şeklinde inip çıkar, veya Anatole France'ın deyimiyle "sanıyorum"u "biliyorunV'un yerine kullan mak ancak insanca yorumun ifade biçimi olduğu gibi bilgin ol manın göstergesidir de.
Alışılmış insanlar arasında sadece cahiller, mutlak, sınırlı ve donuk kafalıdırlar. Cahil için herşey daima, "budur, bundan başka birşey değildir" olmuştur. Zihniyetleri genellikle, muhak kak, belli ve kesindir. Çünkü ömrü boyunca hiçbir zaman kendi görüşünü yenileme durumu olmamıştır, kulağına yeni bir söz ulaşmamıştır. Kendisinde yeni bir fikir de ön plana çıkmamıştır. Hiçbir zaman da çıkmayacaktır. Zira tefekkür, tedbir, fikri de ğişme, görüş değişimi, bilahare yeniden gözden geçirme, her gün yeni bir söze sahip olma, her zaman eski sözleri yeniden de ğerlendirme, iyi veya kötü yapma gibi şeyler hareketli, canlı ve yapıcı beynin özelliklerindendir.
Donmuş beyin, sabit kalıp ve sabit kapsamlarla doludur. Ömrünün sonuna kadar da onlarla meşgul olup sarhoş gezer. Sonunda da onlarla ölür. Zaten onlarla doğmuştur.
Öğrenciyken sınıfta bir konferans hazırlamıştım. Sosyolog ların "sosyal sınıf" konusuyla ilgili topladığım görüşlerini aktar mıştım. Bu nedenle birkaç teoride de sosyolojinin dünya çapın da büyük şahsiyetlerinden biri olan üstad Gurvich'in düşüncele rine dayanmıştım. Konferansın bitiminde: "Bu anlamlarla ve bu ibarelerle naklettiğin teoriler kimindir" diye sordu. Ben "Hayret, sizin kendinizin" dedim. "Hayır, benim değil" dedi. Ben şaşkın lıkla karışık bir sevinçle dedim ki: "Ben onları sizin kitabınızın şu şu... sayfalarından not almıştım, (kendi kendime, "yaşlanmış, herhalde onları unutmuş" diye düşündüm). Tekrar sordu: "Han gi tarihli baskısından?" dedi. 1947-48 yılı". "Biz şimdi hangi yıl dayız?". "60-61" dedim. Dedi ki: "Ben şimdi 60-61 yılında yaşıyo-rum ve sen hâlâ bu sözlerin bana ait olduğunu söylüyorsun. Bil-

men gerekir ki onlar benim 47-48 yıllarındaki görüşlerim. Ben şu anda 47-48

yıllarının Gurvich'i değil 60-61 yılının Gurvich'iyim. O yıllardaki söylediklerim artık benim sözüm de ğil. Ben bu 13-14 yıl zarfında ölmedim ve yaşadım. Eğer tekrar o yıllardaki sözleri söylersem o zaman şimdiye kadar boşuna ya şamışım demektir."
Bu, bir toplumda, bir zihinde, ilmî bir çevrede fikir hareketi nin göstergesidir. Ve bu durumla da ancak övünülür.
Bu tuhaf hatırlatmadan sonra, ben onun hareketli bir âlim ve canlı bir düşünür olduğunu öğrenmiş oldum. Halbuki taşlaş mış ve donmuş bir toplumdan biri: "Benim yirmi yıl önce bir te orim vardı, ama şimdi o teorimin doğru olmadığının farkına vardım" derse, onun bu söylediklerini elden ele, ağızdan ağıza dolaştırırlar.
Bir gün konuşmalarım arasında bir konudan bahsediyorken bir hatırlatmada bulundum. Dedim ki: Falanca konuyla ilgili yazdığım kitabı yeniden gözden geçirip görüşlerimi yenilemek istiyorum. Çünkü o konu hakkında oldukça yeni söyleyecekle rim var. Daha evvel yazdıklarımın çoğunu artık eski sayıyorum. Çok geçmeden, bu sözleri işiten bazılarının el ve ayakları tutuş tu. Kendi iş güçlerini bir kenara bırakarak meşhur deyimiyle "ayakkabı ve külahlarına yapıştılar"44 Onun bunun yanına gitti ler; "Ne oturuyorsunuz?! Falanca şöyle şöyle konuşmuş emin olunuz ki bunu kendisi söylemiş" dediler. Evet ben söyledim. Ancak söylediklerim fikirlerimden herhangi biriydi. Daha önce leri sizin de duyduğunuz diğer sözlerim gibi! Bu ne demektir? Bu, diğer her insan gibi ve başkaca herkesin yapabildiği gibi ben de etüd ediyor, okuyor, düşünüyorum demektir. Hakikati elde etmek için araştırma ve okumada yetersiz davranmıyorum. Her yerden ve her dinden ve herkesin dilinden asla taassuba ödün vermeden; kavim ve fırka veya din taassubu nedeniyle bir hak kı, haksızlık haline getirmiyorum. Bir gruba veya bir topluluğa
44- Farsça bir deyim olan bu ifade, haber meraklılarının duyduklarını başkalarına ulaştırmak için aceleyle yerlerinden fırlayışlarını anlatır. (Redakie eden)

bağlanma adına, haksızı öne geçirmiyorum. Ama hata ve sürç menin görülebildiği her zayıf insan gibi, ben de kendiliğimden birşeyi anladığımda haliyle bu bir kuram ölçüsünde olacaktır... "Sanıyorum", "tahmin ediyorum", "var sayıyorum", "ihtimal veriyorum" ölçüsünde. Bu açıdan söylediğim her herşeye "kuv vetli bir ihtimal veriyorum", "kesine yakın bir ihtimalle böyle dir" diyorum. Sonunda, söylediğim şeyin kabul edilmesinde bundan fazlasını da beklemiyorum: Bu durumda itiraz edilmesi de mümkündür. "Mümkün ve muhtemel bİr nazariyenin ne fay dası vardır?" veya, "sonradan yanlış ilân edilmesi ihtimali olan şeyleri niçin öğrenelim?" denilebilir. Cevabım şöyle: İnsanlığın takip etmek zorunda olduğu tek yol budur... Hatta vahiy keli meleri üzerinde araştırmalarda bulunurken de bu yöntemi kul lanmak gerekir. Zİra biz Vahiy Kitabı'nın (Kur'ân) âyetlerini, "budur, bundan başkası değildir"in kaynağı olarak anlarken yi ne kendi anladığımız ölçüde "sanıyorum ki bu âyetin anlamı bu dur" demek gerekir. "Bu şekilde anlamanın doğru olduğunu sa nıyorum." "Benim nazarıma göre Kur'ân böyle birşey demiştir" demek gerekir. Dolayısıyla Kur'ân'ın kendisinde, onu anlama nın sıhhati ve araştırmacı insanın hakikatları kavraması yönün den, anladıklarını tekrar bazen anlayışlarla dikkatlice karşılaştır mak için "ben sanıyorum", "var sayıyorum", "görüşüm budur" neticesine götürecek hüküm ve hikmetler çoktur.
Adamın biri bir kitap yazmıştı. O kadar boş ve faydasız bir kitaptı ki, gerçekten eğer boş laf yazma için Nobel Ödülü konul saydı, bu kitap birden birkaç ödül alırdı(!) Adam kitabını yaz dıktan sonra kendisine övgülü takdimler yazsınlar diye ona bu na verirdi(!)
Bu tarz kitapların süregelen bir alışkanlıkla genelde önemli şahısların övgülerine

ihtiyaçları vardır. Bazıları övgü ve takdim yazmaya, cömertçe methiyelerde bulunmaya önceden hazırdır lar. Sadece yazar ve kitabın ismi, hazırlamış oldukları metinde boş olarak duruyor. Hazır övgü metnine yazarın ve kitabın adı nı yazarak konuyu hallediyorlar. Bu, amaçla ona müracaat ettik lerinde de problem anında çözümlenmiş olmakta(!)

Tesadüfen arkadaşlardan biri bu maksatla kendi kitabını getirmişti. Ona dedim ki: "Benim görüşüme göre çok kötü!" Kı zarak dedi ki: "Beyefendi, ne diyorsun? Bu kitapta çok sayıda ri vayet var, hadis var, Kur'ân âyeti var!" Başka bir arkadaşım cevap vermeme fırsat vermeden ona dedi ki: "Kötülüğü de bu ya! Çünkü bu âyetler ve rivayetler kitap metninin dışında kendi başlarına zaten iyidirler. Ancak sen onları burada kötü bir du rumda sergilemişsin. Eğer bütün kitap kendi sözlerin olsaydı, daha fazla tahammül edilebilirdi..." Böylece, herkes bir söz söy ler de sonra onunla beraber birkaç âyet ve rivayet sıralarsa söy ledikleri doğrulanmış olmayacaktır. Bu tür şeyler, doğruluğuna kesinlik kazandıran ölçüler oluşturmaz. Her ne kadar bu kıyasa göre âyet ve rivayetler getirsek bile âyetleri de rivayetleri de doğru anlamamız gerekir.
Bu işte, daima hata ve yanlış ihtimali vardır. Bunun için Şia mezhebinde (Ali'nin Şiası'nda) şu esas büyük bir ilmî kuraldır: "İsabet eden için iki sevap, hata eden için bir sevap vardır." Din işinde araştırma yapan araştırmacı, eğer hakikata ulaşırsa ona iki sevap vardır; hataya düşer ve yöntemi yanlış olursa yine mükâfat olarak ona bir sevap vardır.
Eğer doğru söylerse iki mükâfat: Biri fikrî eziyet, düşünce ve araştırmaya saygı için, biri de sonuçta hakikata vardığı için. Araştırmacı olup eziyet çekmiş, düşünmüş fakat yanlış sonuç al mış olan da yine bir mükâfat vardır. Araştırmanın kendisi için bir mükâfat; velev ki söylediği yanlış bile olsa.
Bu görüş, "Falancaların sözü yanlış olduğu için, yeryüzün den silinip yok edilmelidir", diyen kimselerin görüşlerinden çok farklıdır. Böyle diyen görüş, Islâmî ve Şii görüş değildir. Söyle diğim ve burada da geçen anlayış bütün insanlık tarihinin orta ya koyduğu bir neticedir. Bu gerçeği tamamen izah edemezsem de yüzde yüz doğru olduğuna eminim.
Geçmişteki konuşmalarımın birinde bu konunun son derece hassas ve derin oluşundan söz etmiş olmamla beraber burada yeniden bir ders atmosferi içinde irdelememiz yerinde olacaktır
sanırım.

İnsanlık tarihini incelediğimizde "sembollerin birbirine yak laşması" isimli sosyolojik bir konunu varlığını görmekteyiz. Özellikle Durkheim iddialarında da bu kanuna sıkça başvur maktadır.
Sosyolojide genel olarak kanun ne tür bir yöntemle çıka rılır?
Durkheim diyor ki: "Kanunların ortaya çıkışı" semboller arasındaki yakınlaşma" esasına göredir. Esasen fizikte de, tabii ilimlerde de durum böyledir." Ne demek yani? Sözgelimi, üzün tü ve sıkıntı hali, sürekli yüz kızarması, gözlerde durum değiş mesi, adalelerin kasılması, yüzde çöküntü veya yumuşama ile iç içedir. Bu dört-beş işaret birbirinin benzeridir. Öyle ki beşten dördü bir arada göründüğünde, "beşinci işaret de oluşup ortaya çıkar" şeklindeki bir sonuca kolayca varabiliriz. Yani bizim veya başka birinin karşısında duran ve halinde çöküntü olan bir kim senin sesi ansızın hafifleşir, yüzü yumuşar ve mahcup olur, başı öne düşer, gözleri özel bir hale bürünür, suratı da kızarırsa biz de tüm

bunlardan yola çıkarak bir bilinmeze doğru iz sürebilir, netice olarak da bir hükme varabiliriz. Bu hüküm de şu olur: Korku veya utanma.. Bu, dört alâmetten bellidir. Bu dört işaret, artık bizce bilindi mi, beşinciye iz sürdürebiliriz. Bu bizim için bir bilinmezken onu "yaklaşma kanunu" esasına göre keşfedebi liriz. Çünkü bu beş işaret, daima birlikte olduklarından üç veya dört tanesini bir arada gördüğümüzde dördüncü veya beşinciyi de tanımlayabiliriz.
Tarihin gözüyle gördüğümüz, tanıdığımız her toplum dai ma belli bir aşamaya ulaşınca lüksperestliğe; debdebeye, israfa, ayyaşlığa yönelmekte; gününü gün etmek suretiyle aşırılık yolu na düşmektedir. Bu kanun doğrultusunda Yunan, Roma, Çin, Hint ve Islâmî topluma kadar bütün toplumları incelediğimizde aşırı lüks, israf ve savurganlıktan sonra onları bekleyen akibetin yıkılma, parçalanma, çöküş ve dağılma olduğunu görüyoruz. Buna göre, tarih boyunca, lüks ve yıkılma birbirini takip eden iki hakikat olagelmiştir. Bu şekilde, toplumların hayatlarında lüks ile bozulma arasında bir kaçınılmazlık olduğu yani birinin
358

diğerini doğurduğu gerçeği sosyolojik bir kanun olarak ortaya çıkmış oluyor. Bu kanuna göre lükse düşkünlüğün ilgi görmeye başladığı her toplumda durgunluk, yıkılma ve dağılma anı yak laşmış demektir. Hatta tanımadığımız ve durumunu bilmedi ğimiz bir toplum hakkında durgunluk ve yıkılmanın görülmeye başladığını duyarsak bu kanun gereğince adı geçen toplumda lükse aşırı düşkünlüğün, ayyaşlığın yaygın olduğunu bilimsel bir görüş olarak ileri sürebiliriz. Zira lüks ve yıkılma birbirinin ayrılmaz parçasıdırlar- Bu işaretler birbirine bağlıdırlar; birbiri ne yakm olarak ortaya çıkarlar. Bu sonuca vardıktan sonra bir likte ortaya çıkıp, birlikte yok olan iki işaretin nasıl yok oldukla rına dair başka bir kanunun varlığını farkediyoruz. Sonra aşırı lüks sonucu durgunluk ve dağılmaya ya da durgunluk ve dağıl ma sonucu aşın lükse düçâr olmuş toplumun yerine beraberin de bir uyanış, bir devrim ve yeniden yapılanmayı getiren yepye ni bir toplumun meydana geldiğini görüyoruz. Bu merhalede, toplum, yükselme, ilerleme, kuvvetlenme, genişleme ve gençleş me halindedir. Burada artık lükse ve süse düşkünlük, ayyaşlık, gününü gün etme yoktur. Çürümüş eğlence batakhaneleri yok tur; sadece çalışma, zahmet çekme, zahitlik, tüm fertler arasında fedakârlığa yönelme vardır. Hatta zengin ve servet sahibi kim seler bile zahidliğe ve sade yaşamaya ilgi gösterirler. Bu durum lükse düşkünlük ile yıkılma, sade yaşama ile yükselme arasında bir ilişkinin olduğunu gösteriyor. Ne tür bir ilişki? Sebep ve so nuç ilişkisi (Biri sebep diğeri sonuç). Neticede her ikisi, birbiri nin sebep ve sonucudur. Birbirlerini etkilemekte ve birbirlerin den etkilenmektedirler. O halde iki veya daha fazla alâmet ara sındaki sebep ve sonuç ilişkisinin toplumda, her zaman birlikte ortaya çıkıp birlikte ortadan kalktıklarını söyleyebiliriz ve biz, bunlardan birinden veya ikisinden yola çıkarak kaçınılmaz so nuçları olan bir sonraki işarete varabilir veya onun meydana ge leceğini Önceden görebiliriz.
Şu andaki konumuz olan nde, diğer konulardan çok bu konuyu, genel bir varsayım şeklinde açıklamak için ge rek bir ders olarak gerekse bütün dinlere bir giriş olması bakı mından örnek sadedinde anlatıyorum.

359
Tarihte bedevi dinler dönemini aştıktan sonra (ki bunlardan geçen derslerde özet olarak bahsetmiştim) büyük toplumların ve kültürlerin tarihinde çok önemli bir dönemin ve "büyük doğuşlar"ın yaklaştığını görürüz.
Bu anlamda Çin'de iki büyük peygamberin çıkışına şahit oluyoruz.45
Aralarında bir nesillik süre kadar zaman farkı vardı. Biri "ferdiyetçi" olan Lao-Tsu diğeri de kendi selefinin aksine "top lumcu" olan Konfüçyüs'tür.

Tarihin yazdıklarına göre Konfüçyüs, ömrünün son demle-rindeki Lao-Tsu'nun hizmeti ile müşerref oldu. Bu, onlar arasın da bir nesillik, yani otuz sene kadar bir zaman farkının olduğu nu gösteriyor. Lao-Tsu M.O. yedinci, Konfüçyüs ise altıncı asır da yaşamış. Hint'te de, dünya çapındaki en yaygın dinlerden bi-
45- Tarihî, sosyolojik kavramıyla peygamber; İslâmi kavramıyla değil. Islâmî ıs tılahta Adem (a.s.)'den Halem'ül Enbiya Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar olan ilâhi elçilere peygamber adı verilmektedir. Bu unvan, Halil İbrahim (a.s.)'den önceki ve sonraki Enbiya silsilesine tahsis eder. Bu yüzden İslâmî terminolojide bunları "nebi", diğer dinlerin kurucularını da "mütenebib" olarak isimlendirmiş lerdir. "Huda"nın (Halılar anlamında değil) "Allah" anlamında olması gibi bura da o dersle ilgili sosyolojik kavranılan kullandığım zaman şu noktanın daima hatırda tutulması gerekir. Meselâ; "Hint Tanrılar? dediğim zaman bunun deva mı şudur: "Ben o tanrılara inanmıyorum!" Ama her defasında da "Ben o tanrıla ra inanmıyorum" diyerek hatırlatmada bulunursam bu hem boş bir telkin, hem de beyhude ve gülünç bir iş olur! Böylece her zaman Hint, Çin, İran peygamber leri dersem, beraberinde "Bendeniz onların dininden değilim!" gereceğini de söylemiş oluyorum Bu konu daima parantez içinde, açıklama ve dipnot şeklin de vardır, artık onu her defasında tekrarlamanın bir anlamı yok! Bazıları "Tanrı lar" deyimini kullanmamam gerekir, diyerek beni tenkit etmişler: "Çünkü (Hû da) Tanrı bir tanedir, bâtılın mabutları ise Tanrı (Hûda) değildir." Halbuki Fars ça açısından "Huda", "İlah" anlamındadır, İslâm anlayışındaki başındaki harf-i tarifle (elif-lam) "eşsiz ve benzersiz ilah" anlamına gelen "Allah" anlamında de ğil. Hem tüm dinler açısından da Kur'ân'da da (âlihe) olarak geçen kelime "Tan rılar "Hudayan"la eşanlamlı kullanılmıştır.
Esasen, bir kültüre, dine, tarihe ve efsaneye Özgü bir kelime veya kavramı kullanmak ona inanıldığının delili değildir. Mesela biz daima hayaletten söz ede riz. Konumu?, ona inancın nasıl ortaya çıktığıdır. Bu kavram nedir, inananların zihninde nasıl şekillenmiştir? Hangi özelliklere sahiptir? Bu söz, bizim hayalet'e inandığımızın delili değildir. Belki bu, ilmî ve tarihî bir konudur. Bunu defalarca söyledim, bir defa daha söylüyorum Zararsız işlerde bütün bu vesveseler niye? Eğer tüm dinî sorumluluklarda bu hassasiyetler gösterilseydi, Imam-ı Azam'ın zuhuruna asla ihtiyaç kalmazdı. Niçin sadece bedava, masraf sız ve tehlikesiz işlerde hassasiyet gösteriliyor? Birinin çocuğu Ölmüştü sordu; E, benim şimdi ne yapmam gerekir? Demişlerdi ki: "Ya yemek yedir veya hatim indir'" "Güzel! Yüz hatim de indiririm!" dedi.

rinin kurucusu olan Buda M.Ö. altıncı asırda yaşamıştır. Altıncı asrın sonları, beşinci asrın başları (şu anda Buda'yı takip eden ler, herhangi bir dine bağlı olanlar arasında en büyük grubu oluştururlar).
İran'da bilinen bir dinin kurucusu olan Zerdüşt de M.Ö. ye dinci asrın başlarında yaşamıştır. Uzak Doğu'da (yani Çin'den başlayıp Hint'e, oradan İran'a vardığımızda) doğunun çok nü fuzlu ve etkin dinlerinin kurucusu olan bütün peygamberlerin M.Ö. altıncı ve yedinci asırlarda ortaya çıktıklarını görürüz. Bunlar yirmi-otuz sene aralıkla, gerçekte birbirlerine çağdaş ola rak ortaya çıkmışlar ve Eski Dünya'nın bütün dinlerini kur muşlar.
Diğer bir hamleyle, İran'dan Yunan'a geçiyoruz. Yunan'da peygamber benzerlerini, bilgeleri ve Yunanlılar yanında doğulu peygamberlerin itibar ve haysiyetine sahip ve onların takipçisi durumundaki ahlak ve hikmet öğretmenlerini görüyoruz. Sok-rat ve diğer filozoflar, yedi bilgiler; dört, beş, altı ve yedinci asır larda Yunan'da yaşamışlardır. Yani Buda, Konfüçyüs, Zerdüşt ve Lao-Tsu'nun ortaya çıkışlarından bir iki asır sonra. Çünkü Yunan medeniyeti,

birkaç asırlık kısa bir mesafe ve gecikmeyle Hint, Çin ve Iran medeniyetinden sonradır. Sokrat ve benzerle rinin Doğu peygamberlerine göre bir veya iki asır gecikmeyle ortaya çıkmaları bu mesafeyi izah edebilir. (Bu mesafe çıkarmak istediğimiz genel kuralla çelişmez). Böylece de dünyanın en bü yük dinî ve ahlâkî ekollerinin kurucularından Doğu'da, Batı'da ve büyük medeniyetlerde birbiriyle çağdaş oldukları ortaya çık maktadır. Bu yakınlaşma bir tesadüf olamaz. Çünkü, dünyanın bütün dinî, felsefî ve ahlâkî ekollerini incelediğimizde (bir istis nadan başka; daha sonra bu istisnayı anlatıp inceleyeceğiz) sahip olduğumuz beş, altı onbin senelik düşünce ve anlayış tarihi boyunca ilk kurucuların Doğu ve Batı'da ve birbirleriyle kültü rel ilişkiler bulunmayan toplumlarda birkaç sene, en fazla bir asır aralıkla ortaya çıkmaları tesadüf olamaz. Niçin? Bunun bir sebebinin olması gerekmez mi? Kanaatimce dünyanın bu Önem li fikrî ve dinî lider ve kurucularının ortaya çıkışlarını açıklayan

361
tek şey, derin ve büyük bir sosyal olgu olabilir. Bu dönemlerde hem doğu toplumu, hem batı toplumu kendi sosyal değişimle rinde aldıkları yolla bu sosyal olguya ve bu kaçınılmaz sürece gelmişlerdir. Sonra bu sosyal olguyla bu özel tarih süreci arasın da, bu büyük dinî bi'setlerin olması bir yakınlaşmaya neden olmuştur. Dolayısıyla bütün bunlar arasında bir sebep ve sonuç ilişkisinin varlığından söz edebiliriz. Benim anladığım fakat şim dilik açıklamaya imkân bulamadığım konu budur. Bu konu ta rih boyunca dünyanın katettiği ekonomik değişim süreci konu sudur. Çünkü tamamen müstakil olan bu konunun açıklanması için en az birkaç geniş oturuma ihtiyaç vardır. Bu sosyal olgu ve kaçınılmaz süreç tarih boyunca, sosyal düzen ve ekonomik sis temin temel alt yapısı, esas etkeni ve beşerî medeniyetin değiş mesinin sebebi olup her yönüyle kültür, maneviyat, ahlâk ve ta rihe şekil vermiştir.
O halde bilimsel tarih felsefesi'nin belirttiği ve ekonomik sistemin derinliklerine kök salmamış ekonomik, sosyal ve tarih sel bir kaynaktan öteye dayanan ve sosyolojide ele alınmayan bir hareket dışında bütün dinlerin ve toplumsal uyanışların eko nomik sistem esasına göre yorumu yapılabilir. Onlar arasında sebep ve sonuç ilişkisi farkedilebilir.
Bir toplum içinden gelip, bir ekol, bir ideoloji, bir din geti ren, bir liderliği yüklenen kimseler, sosyal düzenin ekonomik temeline dayanmak zorundadır. Ancak, başka bir kaynaktan; madde ötesi yasalardan beslenen, dünya, tarih ve ekonomik sis tem ötesinde bir mesaj taşıyan birinin, bu ölçüye göre değerlen dirilmesi mümkün değildir.
Geçmişte ve günümüzde mülkiyet, sınıfsal ve ekonomik de ğişimler tarihinde büyük bir olaya tanık olmaktayız geçmişte birden bire ortaya çıkıp insanlığı kendine bağlayan, tüm insanî ilişkileri; toplumun şeklini tamamen değiştirerek alt yapı ve üst yapısını tamamen başkalaştıran bir olay... Başkalaştırdığı insan lığı sonuçta bölen, ilişkileri insanca veya kabile yaşamına özgü olmaktan çıkarıp ekonomik rekabet ve düşmanlığa dayalı kılan; aldatma, fesat, çelişki, hırs, öç alma, sömürü, istibdat, kölelik,
362

tuğyan, isyan, yalan, uyuşturma, bilimsel hileler ve asılsız felse feler uydurma ve maddî çıkar sağlamak için sahte dinlere zemin hazırlayan bu olay tarihin özel mülkiyet aşamasına vardığı ve özel mülkiyetin oluştuğu dönemlere denk gelmektedir.
Özel mülkiyet, tabiatın eteğinde tek parça olarak, birlik halinde, hür ve müreffeh yaşayan kabilelerden oluşan insan top lumlarının iki düşman kutuba dönüşmesine

neden oldu. Kabile geleneğinde herkesin ortak olduğu sosyal alandaki özel mülki yete ilişkin katılımcı tavır, kurt ile kuzunun ilişkisine benzeyen iki zıt kutbun ilişkisine dönüştü. Artık biri diğerini köleleştirme ye, diğeri de ondan intikam alma uğraşısına tutuştu. Bu iki gru bun düşmanca ilişkilerini takiben, her iki grupta ahlâkî hastalık lar ve binlerce fesat mikrobu ortaya çıktı; zayıf ve mahrum ka lan grup intikamcı, yırtıcı, hırsız, asi, dalkavuk, meddah, hizmetkâr, köle veya uşak oldu.
Kuvvetli grup ise zalim, aldatıcı, yalancı, halk ve insanlık düşmanı, gözü doymaz ve hırslı "para biriktiren fare" haline gel di. Gitgide yeni zevklerin peşine düştü. Daha çok mal ve altın biriktirmek için her fırsata dört elle yapıştı, ihtiyaç duymadığı halde o kadar mal biriktirip yağmaladı ki, bunlar yaşamı boyun ca kendisi için yeterli olduğu gibi, kendisinden sonra gelecek nesillere de yeter de artar oldu. Sonra bunlar arasında paragöz-lük, altın, yağma hırsı, zorbalık ve bir tür sadizm olan halka ezi yet etme ve onlara zulmetme hastalığı belirdi.
Görüyoruz ki, insan özel mülkiyet aşamasına gelmekle çe lişkiler, parçalanmalar, savaşlar, ahlak bozuklukları, utanmaz lıklar,, acımasızlıklar, katliamlar, aldatmalar, alçaklıklar, kurtlaş malar, koyunlaşmalar ve tilkileşmeleri de doğurmuştur.
Toplumların değişimi sürecinde, medeniyetin gelişmesi oranında kültür seviyesi, güçlenme ve tabiata egemen olma dü zeyi yükseliyor, mülkiyet kuvvetlendiği oranda da insan grup ları arasındaki çelişkiler ve ahlâkî bozulma artıyordu. Nitekim günümüzdeki medenî ülkelerde ahlâkî bozulma, geri kalmış ül kelerden; şehirlerdeki, köylerden; köylerdeki ücra aşiretlerden daha fazladır. Aşiretlerde de koyun sürülerinden daha fazladır.

363
Sonra, bu kanun ve ölçülerin açıklanmasıyla herbiri diğerini zorunlu kılan iki olayın meydana geliş süreci de belli olmakta dır. Birinci olay; özeî mülkiyet düzeninin gelişmesidir. Bu, elbet te medeniyet ve hakimiyeti arttırarak rekabeti oluşturdu ve in sanın haddinden fazla telaşlanmasına neden oldu. Daha önce insanın bütün serveti ormandan ve denizlerdendi. Günde bir defa ava gider; bir av avlayıp gelirdi. Bunun dışında başka bir işi yoktu. Ama şimdi, özel mülkiyet, sen/et yığma hırsı ve altın tutkunluğu oluşunca, gece-gündüz çabalamaya, daha çok üret menin yollarım aramaya, araştırmalar yapmaya başladı. Sonuç ta da başkalarını işinde çalıştırmayı becerdi. Böylece, güç arttık ça servet de artmış oldu. Ancak bir de bunların zorunlu bir so nucu olan başka bir olay meydana geldi. Bu da, ahlâkın bozul ması, sapıklık, kaypak ilişkilerin oluşması ve insanlar arasında düşmanca yöntemlerle adalet, eşitlik, kardeşlik ve sevginin orta dan kalkmasıydı. Toplumlar, bu şiddetli sapma aşamasına ula şınca, insan türünü zeval ve çöküntü ile tehdit eden şiddetli ruhsal hastalıklar onları kendiliğinden vahşi varlıklara dönüş türmeye başladı. Bunun sonucunda başka bir durum meydana geldi; toplum hızla bir oluşuma, bir devrime, bir ideolojiye ve yeni bir hidâyete ihtiyaç duymaya başladı. Toplumun bu yeni ihtiyacı, toplumun özel mülkiyet aşamasına girdiği anda ortaya çıkmaktaydı. Ahlâkî fesat da, onunla aynı zamanda belirip zir veye varmıştı, insanî ve sosyal ilişkilerin en kötüsü olan ahlâkın bozulması, kendiliğinden şiddetli bir tepkiyi doğurur. Bu tepki sosyal ilişkilerin ıslahı, ahlâkın ıslahı ve sürekli hayvanî aşama da duran insanları kurtarmak için, "lonesco"nun deyimiyle ger gedana dönüşen veya "Kafka'nın ifadesiyle "değişmiş insan"lan kurtarmak içindir...
Bu tepki, azık taşıyan, soylu bir merkep şeklindeki bir varlı ğı, insanlıktan uzak zayıf bir kuzuyu, yırtıcı bir kurdu, ısırıcı bir yılanı, paraya tapan, ona ihtiyacı olmadığı halde onu yığıp bi riktirmekten zevk alan fareyi kurtarmak için

gereklidir...
Görüyoruz ki bu aşırı sapma ve ızdıraplı hastalıklar, bu aşa madan sonra ansızın insanlığın canına musallat olup bu olum-
364

suzlukları meydana getirmiştir. Bunlar da toplumun yeni bir devrime, yeni bir hidayete, yeni bir ideolojiye olan ihtiyacını da ha da hızlandırmıştır. Dolayısıyla böyle bir ihtiyaçtan doğan is tek ve tepki, büyük dinî ve ahlâkî mekteplerin kurucularının ve büyük liderlerin ortaya çıktığı dönemlere rastlar.
Bu nedenle medenî Çin, Hint ve İran toplumları diğer top lumlardan daha erken mülkiyet aşamasına ulaştıklarından ve mülkiyetin kendisi de değişmenin ve şimdiki medeniyetin oluş masının aynı zamanda ahlâkî bozulma, düşmanlık, tecavüz, bu nalım ve insanî ilişkilerde sapmanın başlıca faktörü olduğundan (savaş faktörü gibi) tamamen sınıfsal medeniyetten doğan sos yal ve ahlâkî bunalıma, yani özel mülkiyetin sonuçlarına mahkûm olup büyük bir ıslah ve ahlâkî ayaklanmaya gebe ol dular. Bu toplumların tarihindeki büyük dinî mekteplerin orta ya çıkışı işte bu dönemlere rastlamaktadır.
Ama Yunan toplumu, iki üç asırlık gecikmeyle medeniyetin bu aşamasına ve mülkiyet buhranına ulaşmıştır. Zira medeniyet M.O. yedinci, altıncı asırlarda henüz, Yunan'a gitmemiş ve Fı rat'la Dicle arasındaki Mezopotamya ile Mısır sınırları içindedir. Sonraları Girit adası ve diğerleri yoluyla Yunan'a da geçmiş ve o ülkenin hayat düzenini, medeniyet ve kültürünü, üst düzeye çı karmıştır. İki asır sonra da, ilerlemiş İran, Çin ve Hint seviyesine ulaşmıştır. İşte bu devrede ahlâkî hareketleri ve doğuya benzer fikrî, felsefî doğuşları bekleyebiliriz. Bu şekilde büyük Yunan felsefe ve ahlâk okullarının, Yedi Hekimler'in ve Sokrat'ın dine dayalı olmayan bir temel üzerinde kurulmuş okulu gibi insanlı ğın çok büyük ahlâk okullarına ulaşıyoruz. Aristo, Eflâtun, Re-vaqi ekol ve Epikürcü ekol... Tümü bu dönemde; M.Ö. dördün cü ve üçüncü asır civarında doğudaki büyük din ekollerinden iki asır sonra ortaya çıkmışlardır.
Burada diğer bir gerçekle karşılaşıyoruz. O da, mülkiyet, medeniyet ve ideoloji gibi üç sembol arasında sebep ve sonuç ilişkisinin varlığıdır. Bu da mülkiyet, sınıfsal düzen, sosyal sınıf lar dizisi, geniş kullanım alanları, bedava iş güçleri, halk kitlele ri, köleler, üretim gücü, rekabet, savaş, alet yapımı, düşünce, teknik... ve maddî güç rağbetini ortaya çıkarır. Bunlar birlikte

365
medeniyeti oluştururlar (Medeniyetten kastım olmuş ve şu ana olandır. Olması gereken değil). Bunalım, sapıklıklar, dertler, ih tiyaçlar, çirkinlikler ve yeni çelişkiler ortaya çıkaran medeniyet, zorunlu olarak ahlâkî ve ıslahı hareketler için müsait bir ortam hazırlar. Doğulu ve Batılı ruh ve düşünce tarzına bağlı bu hare ketler, Çin, Hint ve İran'da dine dayalı, Yunan'da ise felsefik ka rakterde belirdi. Ancak her ikisi de ahlâkî hedeflerde reformun temel ilkelerinde, sosyal ilişkilerde, yaklaşık olarak ortak veya en azından birbirlerine benziyorlardır. Sokrat, Eflatun ve Epiku-ros (tanıttıklar Epikürcülüğün akine) Revakîler, Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda, Zerdüşt, doğu tasavvufu ve zühde yönelme ara sındaki benzerlik buradan kaynaklanmaktadır.
İnsanlık tarihinde böyle bir durum bir defa daha belirir. O da mülkiyet gibi makinanın ortaya çıkmasıdır. Makinanın ege menliğindeki yaşam, sömürünün şiddetlenmesini, zıddı, sınıfsal savaşı, ahlâk bunalımını gerektirir. İnsan gücüne olan ihtiyaç ve zorunluğu en aza indirir. Çaresiz olarak az veya çok sayıda işçi yi işsiz bırakır. Vahşi bir şekilde kapitalist düzenin temel kuru mu, rekabete, üretimde hızlılığa dönüştürür. Büyük üretim sel lerinin eritilmesi İçin tüketimi

hızlandırır. Ardından dünyevî ve insanî ilişkilerde geçmişte görülmemiş bİr bunalım ortaya çıka rır. İlk olarak "dünya sömürüsünü" meydana getirir. Bütün mil letleri ve halkları iki zıt kutba bölüp toplumda sınıflar uyuşmaz lığı, yükselen sınıf savaşı olarak sunar. Zarar yüklü bir etken ha linde sonunda, toplumun sömüren ve sömürülen diye iki safa, insanın sömüren ve sömürülen diye iki bloka dönüşmesine se bep olur. Esnaf ve tüccar her zamankinden daha şiddetli, daha geniş ve daha bir kapitalistleşİr. Artık her hükümetin siyasî gü cü onun aleti ve oyuncağıdır, hem de bilimin olağanüstü gücü. Köylü, işçi ve sanatkârın hepsi "proleter"e dönüşür ve artık hiç bir şeye sahip de değildir. Ne iş araçlarına, ne iradeye, ne de seçmeye. Sadece İş yapan kolları vardır. Çaresiz olarak onu da satması gerekir. Hem de satın alanın belirlediği bir fiyata!
İki kutuplu yeni toplum: Sermayedar herşeyin sahibidir, iş çinin hiçbir şeyi bulunmamaktadır, hepsi bu kadar!
366

Bütün bunlardan sonra geniş iktisadî, ahlâkî, fikrî ve itikadı buhranlar meydana gelir. Bu bunalım ve kaoslar insanı makina-zede yapar. Kendinden geçmiş, savaş arzulusu yapar. Bir maki-nanın cıvatası ve şuursuz bir bilyesi haline getirip bir idarenin, eşanlamlı numaraları şekline sokar. İnsanlığı "tüketim için üre tim ve üretim için tüketim" kısır döngüsüne tutkun eder. Değişi me uğratır; cani, hastalıklı idealsiz ve imansız yapar. Bu yüzden insanın tekrar yeni bir ekole, yeni bir hidayete ve yeni bir görü şe ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple M.Ö. altı, beş ve dördün cü asırlardaki ekol sahibi büyük liderlerin şöhret ve şaşkınlık döneminden sonra artık dünya çapındaki hareketlerden bir ses çıkmamıştır. Ansızın ideolojilerin ard arda ortaya çıktığı ondo-kuzuncu asra kadar... Bu asırda inanç ve felsefe okulları, ekono mik ve sosyal düzenler, siyasî rejimler, liderliğe dayanan rejim ler ve yeni ahlâkî şekiller meydana gelmiştir.
Bu nedenle bu konudan alınacak genel bir sonuç bizi şuna inandırıyor:
Evvela; bütün tarih boyunca iki benzer dönem vardır: Biri, "mülkiyef'ten doğmuş dinlerin dönemi, diğeri de "makina"dan doğmuş ideolojilerin dönemi!
ikinci olarak; gerek tüm bu inanç kurumlan gerekse de bü yük dinî, felsefî, ahlâkî hareketlerin tümü, toplumsal yapının, toplumun ekonomik altyapısının ve çevrenin kaçınılmaz sonuç larıdırlar. Bu gerçek, aynı zamanda genel bir ilmî kaidedir.
Ancak bu konuda daha Önce işaret edilen bir istisna vardır: Bu kanun "İbrahimî hareketler" konusunda geçerli değildir. İbrahimi hareketlerden maksadım, İbrahim'in kurucusu Tevhidi Hareket'den kastım, kendine özgü olup kurucusunun İbrahim, devam ettiricilerinin de Musa, İsa ve Muhammed (aleyhimüs-selâm) olduğu harekettir.
Kur'ân'ın açıkça anlatmasına göre, bütün insanlık tarihi bo yunca, bir tek "din" vardır, o da İslâm'dır. Hz. Âdem'den (insan türünün fiili başlangıcı) itibaren Muhammed bin Abdullah'a (s.a.v.) kadar çeşitli peygamberler, dönemlerine uygun; kendi asır ve kavimleri, kendilerine özgü sosyal yaşama ve çevrelerine
DİNLER TARIH
567
uygun olarak İslâmî hükümlerde, kanunlarda, kitapta yeni yeni yorumlamalarla birbirlerini takip etmişlerdir. Böylece tarihteki vahiy ve nübüvvet asrının sona erdiği ilân edildiği, mükemmel liğin nihayetine vardığı dünya sathında ortaya konuncaya dek...

İbrahim

Tarihin ve dinî kıssaların dediğine, Tevrat ve Kur'ân'da apa çık açıklandığına göre İbrahim, sosyal düzenin kabilevî yaşam şartlarına tâbi olduğu bir dönemde yaşamıştır. Kendisi de Arâmî kabilelerinden bir kabileye mensub olup daima göç hati-de yaşamıştır. Bu yüzden İbrahim'i bazen Sümer'de, bazen Ba-bil'de, bazen Harran'da, bir zaman Mısır'da diğer bir zaman da Arabistan'da görüyoruz. Çünkü kendisi çobandır ve çölü dola şan, hayvancılıkla uğraşan bir kabileye mensuptur. Kabilesi he nüz şehir yaşamına ve yerleşik düzen aşamasına ulaşmamıştır. Bazı tarihçiler şöyle yazmışlardır: "ibrahim ilk olarak kendi top lumunu (Mezopotamya'da kabileler aşamasından yerleşik dü zen aşamasına) medeniyetin başlangıcına intikal ettirmiştir.
Bu nedenle İbrahim, kabile hayatı döneminde yaşamıştır. Sosyoloji açısından O'nun toplumu, fetişizm, ruhperestlik (ani mizm) ya da tabiat güçlerine ve görünümlerine tapma (yıldız, ay, güneş vs.) aşamasından "ideolatrie" yani putperestlik (en ge lişmiş şirk dini) aşamasına yükselten bir dinin kurucusu veya bu doğrultuda etkileyen biri olması gerekirdi.
Halbuki ekonomik alt yapının, sosyal düzenin ve kabile aşamasındaki toplumunun tarihsel sürecinin aksine O, evrensel Tevhid Dini'nİn kurucusu olarak bilinir. Sonraları, Musa gelir, ardından İsa ve en sonunda da son peygamber. Her ne kadar, herbiri yeni bir kitap getirmiş olsa bi le, hiçbiri yeni bir dinin kurucusu olmamıştır. Kitap, dinden ayrıdır. Kitap yeni bir şeriat getirir, yeni bir din değil. İslâm'ın na zarında birden fazla din yoktur. Revaçta olan "dinler" kavramı ve deyimi doğru değildir. Zira din; tektir, birkaç tane değil. Pey gamberler, kitaplar, hükümler, şeriatlar çeşitlîyse de din tektir. Hanif din; İslâm, başlangıçta insanlığa Allah'a tapma, iyilik ve

hakkı ilham etmiş, her asır ve kavimde, büyük ve küçük pey gamberler insanları bu dine davet etmişlerdir. İbrahim bu dini, tarihte büyük bir hareket olarak somutlaştırırken Muhammed bin Abdullah (a.s.), evrensel ve en son şekliyle zamanlar üstü ve belli bir kavme has olmaktan öte bir Özellikle olgunluğa erdir miştir.
İbrahim'i, sosyolojinin bu tahlili esasına göre, 3900 yıl önce ki bir Mezopotamyalı bir şahsiyet olarak görmemiz gerekir. Bel ki bundan 2 bin veya 2500 yıl öncesinde görmek gerekir. Hem de kabile düzeninden ve hayvancılık üretiminden doğum olarak değil. Belki bir imparatorluk düzenine, büyük medeniyete, kabi le üstü ve kavim üstü bir topluma bağlı olarak.
ibrahim, toplumun şirkten tevhide dönüşmesinde, bütün peygamberlerden daha Öndedir. Hem tanınmış Çin, Hint ve İran peygamberlerinden, hem de tanınmış büyük Yunan hekim ve filozoflarından. Halbuki kültürlerin değişimi ve medeniyetin gelişmesi açısından hepsinden daha geri bir tarihtedir.
3200 yıl kadar önce (milattan binüçyüz yıl önce ve İbra him'den yediyüz yıl kadar sonra) Musa geliyor. Fakat sadece İsrailoğulları'nın kurtarıcısıdır ve Yahudiler'e özgü bir peygam berdir. O, insanlığın kurtuluşu için gelmedi, belki kendi kavmi ni (İsrailoğulları'nı) Firavun'un baskısından kurtarmaya; Filis tin'e götürmeye geldi ve götürdü de.
Bundan başka da birşey yapmadı.
Musa'nın ardından, sıra Va'dedilmiş Kurtarıcı İsa'da yani Yahudilerin Mesihindedir. Şöyleki, tarihçilerin söylediklerine göre başlangıçta davetini sadece Yahudiler'e yapmıştı. Sonra Ya hudilerin sözlerine kulak vermediklerini görünce davetini tüm insanlığa yaymayı yeğledi. Daha sonraları ise evrensel bir hüvi yet edindi.
Hem sonra, bunların hiçbiri (Musa ve İsa) din kurucusu de ğiller. Kaldı ki İbrahim okulunun en son peygamberi (Hz. Mu hammed), Zerdüşt'ten, Puda'dan, Lao-Tsu

ve Konfüçyüs'ten bin yıl sonra kıyam etmiş. Toplumu da sosyoloji açısından sadece

369
medeniyet ve kültür aşamasına değil, kabile yaşamının olgun luk aşamasına bile ulaşmamıştır.

Kabile Yaşamının Olgunluk Aşaması

Kabilenin olgunlaştığı dönem, kabilenin siyasî ve sosyal gü cünün bir reis veya önderde somutlaştığı dönemdir. Sosyal hu kuka, güçlü siyasî hakimiyete sahip ve kişilere iş yaptıran bir re is ve lider. Bu durum, bu toplumda hükümet ve liderliğin ileri ve somut sosyal kurumlar şekilde ortaya çıkmış olduğunun işa retidir. Toplumda sosyal statüler, yönetim ve liderliğin aslı, sos yal bîr düzen halinde görülmüştür. Bu kabilede "Han"ın olduğu dönemdir. Halbuki ilkel aşamalarda, yani daha bedevi kabileler arasındaki sosyal ilişkiler, piramitvarî bir düzen; bir "baş"a, bir eksen veya siyasî ve idari merkeze bağlı olma şeklinde değildi. Belki namus, komşuluk ve aile veya birbirlerine anlaşmalarla bağımlı olan ayrı ayrı fertlerin, grupların ilişkileri şeklindeydi. Bir veya birkaç sakalı ağarmış yaşlı, toplumun güvenini kazan mış ve kabilenin görünen yüzü olagelmişlerdir. Bunu da ilerle miş yaşlarından öte muhtemelen aile şerefinden, özel ahlâkî de ğerlerden, övünülecek olaylarla dolu olan bir geçmişten veya daha çok temkinli olmalarından dolayı edinmişlerdir. Bu aşa mada kabilede "pir" (yaşlı) vardır- Bu da henüz "Han" edinme aşamasına gelinmediğinin işaretidir!

"Han", itaat olunan, kabilenin bütün fertlerine hakim, güçlü bir otoritedir. Halbuki şeyh, yaşlı, muhterem bir insan sınırlarını aşamaz. Cahiliyye dönemindeki Arap kabilelerinin İslâm'ın zu huru eşiğinde "Şeyh"i vardı. Bu anlamda bir kabile mensubu sa kalı daha beyaz olan herkesi yörenin itimat edilenleri gibi şeyh olarak seçebiliyorken, hiç kimse de şeyhe itaate zorlanmazdı. Zi ra o, sadece şikayet için meclise davet edilen ve baş köşeye otu ran, ağızlarından daha ağır sözler çıkan yaşlılar gibi bİr yaşlıydı. Bu yaşlıları, söyleyeceklerini tamamladıktan sonra dışarıya bu yur ederlerdi. Halbuki kabile aşiret aşamasına ulaşmasıyla bir likte bir han tarafından idare edilir. Han da bütün fertlere göre güçlü ve hakim bir komutandır. Hükümet, ekseriya verasetledir
370

veya seçimle olsa bile bu belli bir aile ile sınırlıdır. Hükümet, soyluluk ve şeref onda toplanmıştır.46

Bu düzenden, ansızın evrensel ve ırklar üstü tevhidi bir kaynayışın ortaya çıktığını görüyoruz. Oysa toplumun değişimi ve sosyolojik incelemelere göre onu kültürel açıdan oldukça ge lişmiş ve köklü, bilimsel ve felsefî aşamanın eşiğinde ya da tarih ve toplum süreçlerine göre İran'da Hahameniş, Rom a'da sez ar lar Örneğinde olduğu gibi ulusal birliği sağlamış bir imparator luk aşamasında görmemiz gerekirdi.

Bu iki silsile arasındaki çok belirgin diğer bir farka, (İslâm Bilim) "İslâm Şinasi"de işaret ettim. (Hint, Çin, İran peygamber-feri silsilesi ile İbrahimî peygamberler silsileleri arasındaki bu belirgin fark, sosyal köken ve onların sınıfsal bağlılıklarıdır.)

Çin peygamberleri (her ikisi) Buda, Mehavira, Nanek, Veda dini ve Buda dininin bütün reformcuları; yine bunun gibi İranlı üç peygamber, Zerdüşt, Mâni ve de Mazdek (Komünizm yanlısı ve planlayıcısı), bütün büyük Yunan bilge ve filozofları (Sokrat, Eflatun, Aristo...) istisnasız üst sınıfa, yani eşrafa, sultanlara, zenginlere, feodallara, mecusilere bağlıdırlar ve büyük ruha nîlerdir. Bunların aksine hem tarihin rivayeti, hem İslâm Pey-gamberi'nin kendi şahsî beyanı ile İbrahimî

silsiledeki peygam berler halk kitlesinden seçilmiş ve gönderilmişlerdir. Yani, do ğulu peygamberlerin sınıfına ve batılı filozofların sınıfına karşı olan bir sınıftan. Bu gerçek bizim muteber metin ve kaynakları mızda (bu cümleden olmak üzere Ibn-i Hişam'ın Sireti"ni hatırlı yorum) kaydedilmiştir. Peygamberimizin kendisi de te'kid et-

46- Elbette ahlâkî bakımdan ve bugünkü aydının görüşüyle hanın tayin ve vera sete dayanan düzeninin, şeyhin seçim sisteminden daha çok gelişmiş olduğunu kabul etmek zordur. Ancak'dıkkat etmek gerekir ki burada söz, siyasî rejimlerin mukayese edilmesi hakkında değildir. Tarihî aşamadan, sosyal kurumların ge lişmesinden söz edilmektedir, Şeyhin olduğu aşamada, toplumda henüz hükü met kurumu, siyaset meselesi ve toplumun idaresi ortaya çıkmamıştır. Han aşa masında, bu kurumların gelişmiş bir biçimde ve merkeze bağımlı/merkeziyetçi olarak gerçekleştikleri görülür.

Sosyal düzenin gelişme meselesi, siyasî rejimler meselesinden ayrıdır. Hatta ahlaki meselelerden bile. Şöyle ki; kölelik donemi ilk ortak yaşam döneminden (ilkel kominal dönemden! gelişmiştir. Daha çok gelişmiş olmak, "daha iyi" ol maktan ayrı birşeydir.

miştir: "Hiçbir peygamber yoktur ki çobanlık yapmamış olsun." Bu, bütün ibrahimî peygamberlerin toplumun en mahrum sınıfın dan olduğunun tekrarlanma sidir. Bunlar mahrum sınıfın da en mahrum zümresi olan çobanlardandırlar. Tarihin naklettiği gibi bunların birçoğu bizzat çobanlık yapmış olmakla beraber, diğer birtakım mesleklerde de meşhur olmuşlardır. Onlardan biri İb rahim'dir. Çoban olmakla beraber, babasının47 (veya amcasının) emri altında sade bir işçi gibi puthanede çalışmıştır. Onlardan diğer biri de Nuh'tur ki, marangoz ve gemi yapımcısıydı. Arya dillerinin tümünde (Sanskritçe, Farsça ve Avrupa dillerinde) birbirine yakın emarelerle "Nuh" kelimesi, dilbilimde aynı kök tendir. Naval (gemi ve denize mensup, deniz gücü), Navagiati-on (gemicilik, denizcilik), Noyer (suda batmak), Farsça'da "nâv" kelimesi "gemi" anlamındadır. Bunun aynısından olan "Nu" ke limesi de "Nuh" anlammda gelerek, marangoz ve gemi yapımcı sı anlamındadır. Davut, zırh yapımcısı ve hasırcıdır. Hazret-i Emir (Hz. Ali) Nehcul Belağa'da kıssaya işaret ediyor: "Davud" peygamber zırh yapıyordu, eliyle başının üzerine koyuyor, pa zara götürüyordu. "Bunları satın alın, buna ihtiyacım var!" di yordu. Maksadı onları satmakla ekmek yemek ve açlığını gider mekti." Mesih (Hz. Isa) ise Kızıldeniz'in sahillerinde bir balıkçı idi. Geriye kalanlar ise en mahrum sınıftan çıkan çobanlardır. Bu sebeple bütün mahrumlar, daima onların etrafında toplan mışlardı. Onların mücadelelerinin yönü, üst sınıflara karşı ol muştur.

Bundan önceki bir anlatımımda "ümmî"nİn bu anlamda ol duğunu açıklayarak "okuma yazması olmayan" anlamında de ğildir demiştim. Kur'ân "Ümmî"yi Peygamber için, çok açık bir sıfat gibi resul mesabesinde kullanıyor. Yani bizim halktan olan bu elçimiz, halk kitlesinden, bu sınıftandır. Ezilen mahrum, ve muhtaçlar sınıfından (kurtuluşa, bağımsızlığa ve adalet muhtaç

47- Kur'Sn'da (ve rivayetlerde) Azerin İbrahim'in babası olduğu vardır. Tefsir lerde ise buradaki babadan maksat, amcadır denilmiştir! Çok güzel, amca! O amcanm emri altında çalışıyordu. Amcasının işi put yapımcılığıdır ve İbra him'in işi de putları pazara götürmek ve satmak.

olan sınıftan). Şereflerini daima halk kitlesini sömürmekten alan eşraf sınıfından değil.43

"Varlık" ve "Hiçlik" ilişkisi
Varlıklı olma ve hiçlik arasındaki ilişki, bugünkü dünyaya egemen olan bir felsefedir. "Camus", "Bact", "Sartre"nİn takip et tikleri "absordite" felsefesidir. "Hiçlik sanatı", "hiçlik tiyatrosu", "manasızlık felsefesi", "hiç lik sosyal düzeni"... Bugünün en modern ve en yaygın konuları. Şimdi İran'da çokları hiçliğin propagandasını yapmaktalar. Bo-şunayız, bizi daha çok hiçleştirmek istiyorlar. Başka ne çıkara lım; hiçten hiç!
"Varlıklı olma" ile "hiçlik" arasındaki ilişki, İnsan ruhunun kanunudur. Refah, boşluk, abes ve isyan ardarda gelen dört sembol! Tasavvuf, irfan, zahitlik ve dünyayı hakir görme, dinin işi değildir. O anlamda tefekkürün de işi değildir. Refah, hiçlik .ve isyan bollukta yaşamış insanın yapageldiğidir. Tasavvuf ve zahidlik ise müreffeh yaşam ve ekonomik bolluğun yaşamını boşluğa çekmiş olduğu insanın bir tepkisidir. Hayatın boşluğu, onu yaşama karşı kışkırtmıştır. Yaşama karşı isyan, yani tasavvufa yöneliş, zahitlik ve dün yanın hakir görülmesi genel bir kanundur. Sürekli dünyayı kö-tüleyen, ondan faydalanma günlerini geride bırakmış olan kim sedir. ızdırap ve zorluğu arzulayan, bolluk içinde, rahat, yumu şak, nazik, ince ve zarif yatakta yaşamış olan kimsedir. Çölü ar zulayan, gözleri tamamen açılmış, yeşilliği, hurmalığı, tazeliği görmüş olan kimsedir. Bütün bunlar kalbine vurmuş çetin ve çıplak çölü aramaya başlamıştır. Tatlıdan bıkan kişi tatlıyı ye-
48- Bu meselenin ortaya konmasıyla bazı adamlar hüsnüniyetle itiraz ettiler; Peygamberi niçin halk kitlesinden olarak tanıttın? Halbuki eşraftandır! dediler. Başka bir yerde dedim ki, İslâm hükümetinin Medine'nin cahiliye toplumu üze rindeki yönetiminden on sene sonra bile henüz cahiliye kökleri ve eşraflık kök leri vardı. Halk başkan olarak eşraf ve şeyhlerin peşinden gidiyordu. Eşrafı da birer birer tanıttım, yine bir grup itiraz etmeye başladı: Şuna bak' dediler. Kim leri eşraftan saymış -Eşrafı şerefli adamlar anlamında sanmışlardı- Dedim ki: Amerikan filmlerine kovboy filmlerine gidin ki şerifin ne olduğunu anlayasınız? Ne yapsak da bir itiraz noktası bulsak diye her işin ve sözün bir tarafını eğ riltmek istiyorlar.

memiş olan veya ağzını azıcık tatlandırmış olan değildir. Belki boğazına kadar doymuş ve bıkmış olan kimsedir. Yoksa yeme miş olan tarafsızdır. Az yemiş olan tatlıyı seven biridir. Joyce'un bazı kahramanlarına bakınız, nasıl işkence, zorluk ve eziyet ar zuluyorlar. Çünkü rahatlık dışında birşey görmemişlerdir. Ja mes Joyce'un hikâyelerinden birinin kahramanı olan, şu anda adını hatırlayamadığın hanıma bakınız. Kocasının, annesinin ve etrafmdakilerin ilgilerinden şikâyet etmekte. Niçin ıslatıp, kuru tup, penceresine koyuyorlar? Daima şişiriyorlar diye isyan edi yor. Ve hemen yalın ayak sokağa fırlayıp çöle kaçıyor. Taşların ve dikenlerin üzerinde "koşarken ayaklarında oluşan yaraların acısından ise zevk alıyor. Bu, aşırı varlıklı olmaya bir tepkidir, bu refah onu isyana teşvik etmiştir. Bu, insan ruhunun bir kanu nudur; az sahip olduğu şeyler ve erişilmez gördüğü kimseler onun için hedef olurlar; eksikleri bulmanın peşindedir. Ancak böyle bir durumda hayatı "boş" görmez, boş saymaz, kendini birşeyi bulma ve onu elde etme ile sorumlu tutar. Bulunca, ele geçirip faydalanınca, diğer bir eğlenceye ve zevke yönelir. Lez zetin artık olmadığı yere kadar. Asla hiçbir zevkte duramaz, eğer durmuşsa ölmüş veya delirmiş demektir. Otomobil, köşk, müreffeh yaşam, cinsel zevk... herşeye sahip olduğundan artık hiçbir şeyin peşinde değildir. O zaman da yapay heyecanlar oluşturur. Batı'daki burjuvazi sanatı, aristokrasi gecekonduları bu çeşit şeylerdendir. Meselâ halkın yarısının hayatına musallat

olup onlara hükmeden falanca eşraf, bir maskeli balo ile herke sin alay konusu olmakla bütün bunları unutuyor. Halbuki o da kendisiyle alay edenlerin hepsiyle alay ediyor. Çünkü kendisi değil, eşek kılığıyla ortaya çıkan görüntüsüdür. (Her ne kadar bu birkaç saatte eşek görünümünde olan kendisiyse de!) Balo sonuna doğru boynuz ve kulaklarını çıkarıyor, herkes maskara olan adamın falanca muhterem ve meşhuru) senatör veya bü yük kapitalist olduğunu anlıyor. Birden heyecanlanıyorlar; karı sı diyor ki, dört saat benimle konuştu kocam olduğunu anlaya madım. Herkes bir çeşit yalanla yapay bir heyecan ve gürültüye kaptırmışlardır kendilerini. Gecenin veya toplantının sununda da "çok güzel geçti" diyorlar.
374

Gazneli Mesut, Tuğrul ile savaşa gidiyor. Yolda yetmiş ka deh (bardak değil) şarap İçiyor ve namaza duruyor. Bir diğeri ise, restorantın yedinci katının penceresinde duruyor, şarap iç meye başlıyor. Hepsi düşecek mi düşmeyecek mi? dîye heyeca na kapılıyor. Diğerinin çevresindekiler ise küfür edecek mi et meyecek mi?! diye bekleşiyorlar. Temel şey şimdi heyecandır. Çünkü artık başka birşey, başka hedef, maksad ve amaçları yok tur.*»
49- Herşeyi olan bir tanıdığım vardı. Yeryüzü onun için bir cennet, Paris ise cen netin merkezi idi. O, merkezde rahat ve mutluydu. Iran büyükelçisi dostuydu. İstediği herşeyi alıyordu. Çünkü parası vardı ve itibarı da genişti. Güzel bir tip ti, güzel de dans ederdi Riyazetlere çekilmişti: Böylelikle Wr avı takip etmeye ve Avrupalı kurtların pençesinden kurtulmaya güç getiremeyendi. Bütün bun larla beraber çok dertliydi ki, daima ağlama nöbetleri geçiriyordu. Beni görme ye geliyor, içinde bulunduğu iz rd irapların dan bahsediyordu. Artık ölümden başka yol tanımıyor, inliyordu:"Kendi şehrimizden razı değildim, hicrandan yo rulmuştum! diyordu. Tahrana gideyim dedim,geldim. Aradığıma ulaşmıştım. "Günün kadını', "Bu hafta" vb. Sergiler medeniyetin bana ne olduğunu göster diler. Lübnan yoluna düştüm, söylediklerinin gerçek olduğunu ve asıl dünya nın başka bir dünya olduğunu gördüm. Ama o da bir süre sonra tamamlandı. Artık hep aynı cadde, hep aynı kaldırım ve aynı çehreler. Paris, dünya şehirleri nin gelinidir, dedim ve buraya geldim. Bir senedir meşguldüm; şimdi tekrar çiz giyi aştım. Gündüzleri öğleden sonra saat 6'da uyanmak, sandviç yemek, kaba reye gitmek. Her kabareye yüz defa gitmişimdir, hepsini tanıyorum", diyordu. Devamla: "Sürekli aynı çehreleri görmek, görmemiş ve bu işleri yapmamış olan lar için yeni birşey olabilir. (Önceleri benim İçin de öyle olduğu gibi). Ama arık benim için değil. Oyuncunun kim olduğunu, ne olduğunu ve hangi zevk verdi ğini biliyorum; devam ettiği sürece! Aldatıcı bir kahve ile henüz ele geçmemiş olan tamamdır, ağzını açınca leş gibi kokuyor. Ne bir fikri ve düşüncesi vardır, ne de bir sözü ve hissi kalmıştır. Sevmiyor ve sevginin ne olduğunu da bilmi yor. Leş kokusu veren ağzı, ondan başkasına hiçbir zevk vermemekte Senin emsallerin bu kabarelerin ve lambaların arkasından geçince, hayalinizden, bura larda nasıl zevkler bekliyor diye düşlüyorsunuz. Oradakilerse ancak ücretli kız ları, hile, kurnazlık ve yalanla soyup çıplaklaştırmaktan zevk almaktadırlar. Bu na rağmen eğer hiçbir zevk almadan bu işe devam ettiğimi görüyorsan bu, bu nun dışında bir iş bilmediğim içindir. Ne felsefe biliyorum, ne de edebiyattan zevk alıyorum; Ne ilgim var ne de dinî duygularım. Şimdi hayata İsyan etmeyip de ne yapayım?'' dedi. Bu, zevklerden kaçınma, sahte heyecanlardan doğan ya lancı refah, maskeli balolar ve benzerleri de onu memnun etmeye yetmiyor. Sos yal düzene karşı isyan edip maddî hayatı reddetmekte ve dünya hayatini; dün ya nimetlerini hep aşağılamaktadır. Hiçlik ilanıyla ortaya çıkan böyle bir kimse, yeryüzünde boşuna yaşadığı duygusuna kapılıyordur. Bütün tarih boyunca ta savvuf, ruhbaniyet,

içedönuklük, dünya hayatından ve halk ile yaşamaktan bık ma, ekonomi ve maddiyatı hakir görme ve onlardan nefret; yalnızlık ve riyazet le uğraşma, kendini olduğundan daha çok dünyaya bulaştırma veya uzaklaştır ma, iç duygular, aşklara, ruhlara ve mânevi iç meselelere sığınma, sürekli mü reffeh bir hayat yaşamış olan insanların kaçamağı olmuştur. Bütün yolların sonuna varmışlar, artık isyan ediyorlar. Tok, dolu ve sıcak yalamış olan heves ate şini söndürmek için "nirvâna'ya aramaktadır. Aç, boş ve soğuk yaşamış olansa "nirvâna'yı değil, "ateş"i arıyor ki yaksın da ateş de kendisine sıcaklık ve aydın lık bağışlasın.

Bunun için, tabiatın ve fıtrî yaşamın gereği olarak, Çin, Hint, İran ve Yunan'ın eşraf tabakasına mensup peygamberleri, zühd, irfan ve içe yönelmeye teşvik etmiş, bunun yanında ço banlar silsilesine bağlı peygamberler Ibrahimî çizgiden olup ümmet sahibi ve ümmî olan bu peygamberler halkın arasından ve toplumun en yoksul katmanından seçilmişlerdir. Ruhbanlığa ve içe kapanıklığa karşı çıkmışlardır.
Görüyoruz ki, ibrahim'in daveti yapıcı ve yaratıcı bir davet tir. -Zahidliğe yöneliş sözkonusu değildir- Toplumsallığa ve kentleşmeye yönelik bir davettir. Aynı zamanda "Hacer", kök itibarıyla "kent" ve "uygarlık" anlamındadır, ibrahim ve karısı tarihin yazdığı en büyük göçmenlerdir. Dışarıya yönelik bir göç, içe yöneliş anlamında değil... Yani paramparça kabileler aracılı ğı ile yeryüzünde toplumsal ve maddî bir uygarlık oluşturma hareketi... İşte bu yüzden İbrahim, Mezopotamya uygarlığının kurucusu sayılır.
Görüyoruz ki Musa'nın ilk kıyamı, kölelikten kurtarmak, köleleri Fir'avun ve Karun'un düzeninden kurtarmak; Samiri büyücülerinin sapık sihir ve büyücülük diniyle, Karun'un hazi-neperestleriyle, Fir'avun'un zorba ve köleci düzeniyle mücadele etmek olmuştur.
İsa'nın ilk başkaldırısı -Roma soylularının uydurdukları İsa değil- emperyalist Roma imparatorluk düzenine karşı olmuştur. İslâm Peygamberi'nin ilk açıklaması, putçuluğu, soyluluğu ve köle alıp satımını reddetmek olmuştur. Diyor ki: "Bana göre en İğrenç iş insan alım satımıdır, en büyük ibadet köle azad etme veya bir kölenin azad edilmesine katkıda bulunmaktır."
Bu düzen, İbrahimî düzendir. Maneviyata giriş olarak maddî düzeni ve hayatı düzenleyen bir sistemdir. Realizm dü zenidir. Dünyayı mamur etme düzeni; dünyayı, mal ve mülkle, maddî üretimle süslemedir. Allah'a ulaşma yolunun, güzel bir yarma ulaşmanın, geçim yolundan Âhiret'e gitmenin adıdır. Ya ni dünya, âhiretin alt yapısıdır. Bunun aksine Doğu düzeninde, (İbrahimî olmayan Doğulu ruhunda) zahidlik ve iç âleme yönel me, malı hakir görme düşüncesi vardır. Bu yöneliş, daha sonra-

ları müslümanlarm zihinlerine girer; bizim kültürümüzü küllen-dirip, hastalandırır. İrfanı zahidlik, sofilik ve eşraflık, Selçuklu Türkleri ve Gaz-neliler'den sonra yoldaş oldular. Tarih eşraflığın ve tasavvufun, daima el ele olduğuna tanık olmuştur.
İbrahimî olmayan dinlerin kurucularının oluşturduğu dinin, zahidlik ve serveti hakir görmeye yönelik olduğunu gö rüyoruz. Halbuki Kur'ân, servet ve parayı 'hayır' olarak isimlen diriyor. Bu, servet için en büyük övgüdür. İslâm Peygamberi di yor ki: "Halkın malı 'hayrı' sevmelerini severim." Malı sevmek, altın biriktirmekten, sömürücü ve tekelci ferdi mülkiyetten ayrı birşeydir. Çünkü

tekelci ferdi mülkiyet (Roma şekliyle), Roma hukukunda vardır. İslâm hukukunda değil. Bu, genel mülkiyeti, genel serveti ve malı sevmekten başkadır. Malı sevmek bütün halka özgüdür. Ama Proudhon'un deyimiyle ferdi mülkiyet herkes için mümkün değildir; zira bu, mülkiyete aykırıdır. Eğer mülkiyet kutsal ise herkes için kutsal olması gerekir.
"Ma'ruf" kavramı Kur'ân'da, servet anlamındadır ve Al lah'ın fazlı, her yerde maddî servet anlamına da gelmektedir. Hz. Ali diyor ki: "Ekmeği olmayanın dini (de) yoktur" "Men Îâ meâşe lehu lâ miade lehu" "Geçimi olmayanın âhireti de yoktur." Peygamber diyor ki: "EI-Fakru fahri" -"fakirlik iftiharımdır"- öy le ki irfanı din, açıklıkta ve fakirliktedir. Ama peygamberin ifti har ettiği fakirlik, sorumlu devrimci zahidliktir. Yoksa halkın ekmek bulamaması şeklindeki sosyal bir hastalık değil. Bunların ikisi birbirinden farklı değil birbirlerinin zıddıdırlar. Yani bu toplumdan sorumlu olan, halkın yolunda çaba gösteren ben, fa kir ve aç kalmaktayım. Halkım malını, kendi midemi doldur mak İçin toplamıyorum ve bu fakirliğimle iftihar ediyorum. Çünkü toplumun sorumlusu ve lideriyim. Ama aç ve dilenci bir toplumun üyesi olan ben, eğer halk yiyecek bir ekmek bulamı-yorsa bu durumda fakirliğimle övünmem artık bir utançtır.
Liderlerin ve yöneticilerin fakir olduğu bir toplum, varlıklı ve mesut bir toplumdur. Fakir toplum ise, kapitalist zengin li derleri, sorumluları olan, ama halkı fakir ve birşeyi olmayan

toplumdur. O halde, Peygamber'in "fakirlikten" maksadı, sosyal sorumluluğu olan insanın zahidligidir, genel bir açlık durumu değil. Dolayısıyla irfanı açlık, İslâmî açlıktan ayrı olup bir irade alıştırmasından ibarettir. Bu da toplum yolunda, insanı zorluk lara karşı dayanıklı kılmada çok etkin bir eğitimdir. Tabii ki boş oruçlar değil! İnsanlar çoğunlukla dindar değilse de sosyal so rumlulukları vardır, çalışmalarında yararlar sağlayabilecek bir öze sahip olabilmek için de kendilerini oruçla yükümlü kılmak-talar. Hz. Ali'nin taraftar olduğu zahidlik, Mekke ve Medine'nin etrafındaki dağların bir köşesinde ibadete oturan bir adamın za hidliği değildir. Belki Medine'nin etrafındaki taşlıklarda, elleriy le su kanalı eşen, bir işçi gibi saatlerce hurmalıkta çalışan bir adamın zahidliği türünden bir zahidliktir. Fakirdir ve hanımı ve çocuklarıyla böyle yaşamakta ama, elleriyle Medine'de birkaç hurmalık ve sulama kanalı oluşturabiliyor. Ömrünün sonunda varlıklı olabilmiştir; ancak vasiyetine bakın, elleriyle yetiştirdiği bağları ve hurmalıkları Medine fakirlerine nasıl bağışladığını göreceksiniz. O, İslâm zahidliğini böyle yorumluyordu.
Bugün beatlizm, hippiizm ve egzistansiyalizm, maddî ha yat, elbise, lüks ve tüketimin reddinde birinci derecede Amerikan genci, ikinci derecede İngiliz genci, üçüncü derecede Fransız ve İtalyan genci, dördüncü derecede İspanyol genci ve beşinci de recede doğu Avrupa genci bulunmaktadır. Çünkü refah bakı mından Amerika önde gelir, sonra İngiltere, sonra Fransa ve İtalya, sonra İspanya, son olarak da Doğu Avrupa gelir. Yani Batı toplumu, ekonomik bolluğa ulaştığı ölçüde insan; abes ve hiçliğe koşuyor, toplumuna karşı isyan edip maddî hayatı red detmek için ayaklanıyor. Bu duruma şimdi hepimiz de şahidiz ki ortada bir çeşit tasavvufçuluk ve "yeni Sofizm" vardır. Adem'in mesut olarak yaşadığı cennetteki {bu va'ad edilen Cen netten ayrıdır) isyanın benzeri bir isyan. Herşeye sahip ve her ne isterse hazır buluyordu. Âdem ise bütün bunları istemiyor, ızdırapsızlığa karşı isyan ediyordu.
Biz Adem'in şahsında mutluluk cennetinde isyan ettik ve sürüldük. Maddî ve tüketimci cennet, bizi dışarı sürdü. Bu ne-

denle Adem'in insanın kaderinde, refaha ulaşınca isyan etmesi bir kanundur. Çünkü refah, insan hayatını anlamsız ve abesleş-tirmekte. Artık hiçbir şeyde heyecan, ümit, beklenti ve gelecek bırakmamakta. İç âleme yönelme, zühd, sofuluk, riyazet, iş kence, tüketimi reddetmeyle uğraştırarak isyan ettiriyor. "Buda", böyle bir insanı yansıtır. O kendi hayatının cenneti ne karşı isyan etmektedir. Bugünkü Batı insanının ulaştığı da budur. Tümüyle maddî olan; kendisine hiç maneviyat, mektep ve imam olmayan, refah ve salt yararlanma düzenine karşı is yan etmektedir. Kaderi, sadece maddî hayat, madde ve tüketi min üstünlüğü esasına göre, hayatını cennet yapmak isteyen in sanın kaderidir ve sonunda vardığı yer, boşluk, isyan ve tüke-timci hayatın tahrip edilmesidir. Bugünkü Batı'nın ve Buda'nın kaderi de budur.
Bu yüzden Buda, bugünkü batıda bütün peygamberlerden daha çok ilgi görmektedir. {Tüketim ve iş, iş ve tüketim, ahmak lık ve bâtıl sınırlarda gençleri dolaştıran Batı düzeni). Amerikalı ve Avrupalı gençlik seli, Hint tarafına doğru baş aşağı akmakta dır. O halde Buda'yı ve onun kaderini tanımak, tüketim dünya sını ve batının kaderini tanımak demektir.

Buda'nın Hayatı

Buda, Benars'tan bir şehzadedir. Babası o ülkenin padişahı ve Racası'dır. Annesi hamile kalınca, baba çok sayıda Brahman ve kâhin çağırır. Derler ki: "Bu çocuk, uyarıcı ve uyanık bir Buda olacak, dünyayı değiştirecek ve büyük bir rahip olacaktır." Lük se düşkün olan babası bir tek çocuğu da olunca korkmaya baş lar. Buda doğduğunda, O'nu yapay şartların içine koyar. O'nun için acaip, müreffeh ve sınırlı bir hayat hazırlar ki rahipler, top lumun seçkinler kesimi ve sosyal hayatla bir ilişkisi olmasın. (Ki sonra sürçer, hayatı reddetmeye, sonunda da saltanatı kaybet meye ve ruhbaniyete mecbur olur). Bu yüzden O'nun için ren garenk bağlar, büyük havuzlar yapar. Her havuzda, değişik renkten bir nilüfer. Bir havuz kırmızı nilüferli, bir havuz mavi, bir havuz beyaz. Dünyadaki iyi güzelliklerle süslenmiş haşmetli

379

saraylar. Dünyanın en iyi müzisyenleri, dansçıları, sanatkârları O'nun hizmetindeydi. O'nu ipek bir çadırın içine koymuşlardı, üzerine asla güneş doğmuyordu. O'na asla sıcak, soğuk, toz ulaşmıyordu; etkilerini hissetmiyordu. Asla acı bir söz işit miyordu. Böylesi bir sükûnette. En iyi ve en güzel kızlar, yelpa zeyle onu serinletiyorlardı. Bedenini dünyanın en iyi yağlarıyla sıvazlıyorlardı. Kısacası şehzadeyi öyle bir terbiye etmeleri gere kir ki hayatın mutluluğunu tatsın, bu maddî hayatın lezzeti onu irfanı kaygıdan, zühd ve brahmanhktan gafil kılsın!
Buda, 16-17 yaşlarına ulaşınca; bir gün sevdiği arabacısına: "Gel beni gezmeye götür" der. Arabacı onu gezmeye götürür.
"Arabacı, bu kim?"
Bu bir ihtiyardır, deyince:
"İhtiyar kimdİr?" diye sorar. Der ki:
"Yaşlanmış, senin ve benim gibi bir adam."
"Yaşlılık nedir?" diye sorar.
"Herkesin varması gereken bir aşama," der. Sonra:
"Bendemi?" Oda:
"Siz bile." Buda der ki:
"Ben henüz bu yaşlılıktan geçmemiş miyim?"

"Hayır," der.
"Benim de mi ondan geçmem gerekir?"
"Evet," deyince:
"Bugünkü gezme benim için yeterli" der.
Köşke döner. Ama düşüncelidir. Tüm gece boyunca ve erte si gün boyunca hep yaşlılığı düşünmektedir. {O'nun da düçâr olması gereken bu korkunç durum!}
Birkaç gün sonra der ki:
"Arabacı, beni gezmeye götür."
Gezmeye giderler. Gözleri açık, dudağı sarkmış, kurumuş, ağzı açık kalmış, başkalaşmış, şekli değişmiş bir adam görür.
"Bu kimdir?" diye sorar.
"Hastadır."
"O nedir?" diye sorar. Der ki:

"Hasta, hastalığın kendisini felâkete uğratırcasına çarptığı kimsedir."
"Hastalık kimi felâkete uğramış gibi yapar?" diye sorar.
Der k::
"Hastalık seçim yapmaz, herkesi!"
"Beni demi?"
"Evet, hatta seni bile."
"Benim de bunun gibi hasta olmam mümkün mü?" der.
"Evet!.." Buda der ki:
"Bugünkü gezme benim için yeterli beni köşke götür!"
Bu iki görüntü, O'nu birkaç güne kadar düşünce ve suskun luğa sürükler. Başka bir gün, tekrar rica eder ve çıkarlar. Değişik elbiseler giyinmiş ve birinin başına toplanmış insanlar görür.
"Beni onlara yaklaştır" der. Yaklaştırır. Sorar:
"Bu kimdir?"
"Ölü" der.
"Ölü" nasıl biridir?" der. Der ki:
"Olü, bu duruma mahkûm olan bütün insanlardır."
"Ben de mi?" diye sorar:
"Sen de."
"Nasıl ortaya çıkar? diye sorar." Der ki:
"Öyle bir ortaya çıkar ki, o şahıs tek başına gider. Ne anne, ne baba, ne eş, ne de evlât onu artık tanımazlar. O da artık bun ları göremez. Onlar için artık öyle biri yoktur."
Titremeye başlar.
Beni köşke götür, der.
Köşke döner. Artık getirdikleri en iyi yiyecekler bile ağzına bir tat vermez olur. En İyi nağmeler onu heyecanlandırmaz olur. En iyi lezzetler ve güzellikler, dudağında asla en küçük bir te bessüm bile meydana getirmez. Her üçü de; kendisini bekleyen ölüm korkusu yaşlılık ve hastalık her şeyi onun gözünde anlam sız, geçici, boş yalan ve aldatıcı kılmıştır. Daha sonraları der ki:

"Arabacı, beni götür. Artık bu köşkte dayanamıyorum." Er tesi gün onu götürür. Sarı elbise giymiş bir adam görür. Başı traş edilmiş, âdeta bir dağ sükûneti ile oturuyor. Sorar:
"Arabacı bu kim?" Der ki:
"Bu rahiptir; zahid ve riyazet yapandır."

"Rahip, zahid ve riyazet yapan kimdir?" Der ki:
"Derviş (riyazet ehli olan} asla ve asla hayata, hayatın zevk lerine nefsini, vücudunu kaptırmamış, tümünü terketmiş olan kimsedir."
"Ne iş yapar, nasıl bir yol tutturmuş da herşeye giden yolu kesmiş ve böylesi sükûnete ulaşmış?" "Onunla sohbet etmek isti yorum," der.
Gider ve:
"Adam, sen nasıl böyle bir azamet ve mutlak sükûnete ulaş tın? Hiçbir şey, seni ne heyecanlandırıyor ne de korkutuyor? Sen de benim gibi ihtiyar, hasta ve ölü gördün mü?" Der ki:
"Evet gördüm. Hatta saraylarınızı, zevklerinizi, mavi, beyaz nilüferlerle süslenmiş havuzlarınızın hepsini görmüşüm; şimdi de bu yolu seçmişim..." Sorar:
"Bu hangi yoldur?"
"Ev-barksızlık yolu! Ev-barksızhk yolu!"
"Arabacı beni geri götür," der. Geri götürür.
Gece yarısıdır, esrarengiz ve fırtına dolu bir gece (Dünya ve Buda'nın içi fırtına dolu) odasına gelir. İç taraftaki odada Hint prenseslerinden birinin kızı ve Hint'in en güzel kızlarından biri olan eşi, efsanevi güzellikteki karyolalarında uyumuşlardı. Si malarından güzellik, masumiyet ve sevgi seziliyordu. Saltanat hanedanının göz aydınlığı olan birkaç günlük çocuk, beyaz bir elbisenin içinde, anne kucağında uykuya dalmıştı. Buda bu manzaraya hayran kalır; hayatının başlangıcı bu yeni aşkıdır. Der ki, bunları daha iyi görebilmek için (eğer daha yakına gider sem) eşimin ve evladımın uyanması mümkün. Eşimin bakışının bana yönelmesi de mümkün. O zaman da aramızdaki bağ daha
382

bir güçlenebilir. O zaman onlarla vedalaşmak benim için daha bir zor olacak. Bu yüzden burada, kalbimde onlarla vedalaşıyorum. içinden veda edip atına biner, sonunda uçsuz bucaksız or manlara, tek başına dalar, kaybolur.
Çeşitli riyazet, işkence, zorluk, büyük olaylara tahammül, büyük dervişlerin mektebinde ders ve sonra, dervişlerin hayatı nı da red aşaması.
KÖtü bir durumda bir ağacın altında istirahat ediyorken an sızın, tanımanın aydınlığı, hakikatin yolu kalbinde açılıyor; "Bu da" olup uyanıklığa ulaşır [Buda: Uyanık, uyanmış anlamına ge lir.] Şehzadeleri olarak terk ettiği Benars halkını, şimdi mesaj ge tiren bir derviş sıfatıyla uyarmaya gitmek için ayağa kalkar.
Buda'nın ulaştığı şuur ve tanıma tek bir esastan ibarettir. O, şöyle der: "Ey insan! Ne ölümden sonraki kaygıyı taşı, ne ölüm den önceki kaygıyı. Ne riyazet çek, ne de lezzete esir ol! Belki sadece tanı. Neyi? Birşeyi:
"İnsan, bir unsurdan yapılmıştır. Oda:
Izdırap!... Izdıraptan ibarettir." Böyle olunca da bir hedefin olması gerekir: "Izdıraptan kurtuluş." Bu iş için, dört büyük hakikati tanı mak gerekir. Birincisi: "Izdırap nedir? Izdırabın tanınması." İkin cisi: "Izdırabın olduğu yeri tanımak." Üçüncüsü: "Izdıraptan kurtulma."
Dördüncüsü: "Izdıraptan kurtuluş yolu ve nirvâna sükûnetine ulaşmak". Buda mektebinin can damarı olan, büyük esası tanımak.
Bu esas: "İnsanın, ızdırabın nereden kaynaklandığını bilme si gerekir: İhtiyaçtan, lezzetten ve susamışlıktan."
Bağlanmak zevk vericidir, ama ızdırap doğurur. Çünkü her bağlılık bittiğinde acı verir. Çünkü her kavuşma daha sonra hic reti getirmektedir. Tokluk, ızdırap kaynağıdır. Çünkü her tok luktan sonra tekrar bir açlık gelmekte. Suya kanmak ızdırap kaynağıdır. Heves ızdırap kaynağıdır. Çünkü her hevesten son ra bıkkınlık gelir. Tanışıklık, ızdırap kaynağıdır. Çünkü her ta-

383
nışmadan sonra düşmanlık gelir. Dostluk ızdırap kaynağıdır. Çünkü her dostluktan sonra ayrılık gelir.
O halde ızdırabın bütün yolları tanınabilir. Zira bütün ızdı rap yolları lezzetten haz duymaktan geçer. Tek kurtuluş yolu nun, ihtiyaç, eğilim ve lezzetin geçtiği bütün yolları terketmek-tir. Böylece ruh, bunlarla oluşan bütün kaygılardan kurtulur. O zaman her "şey" bir ada olur. Kendinde sakin, büyük, ebedî, sonsuz, ihtiyaçsız bir kahraman gibi, yeryüzünde daima tek ba şına seyahat eden bir gergedan azametinde. Hırslı, istekli bir kahraman gibi. Köpeklerin, çakalların uluması seni etkilemez. Arzu ve isteği, bir böcek gibi ayaklarının altında ezersin. Arzu lara, davetlere bağlanmaksızın, kadın ve evlât kaygısı olmadan, yalnız bir gergedan gibi, sefere çık. Vahşi boğalar ve filler gibi. Herhangi birinde ansızın bir hastalık belirince onların; fillerin ve boğaların kalabalığından ayrılıp kenara çekilirler. Ormanın bir köşesine giderler. Kendi içlerinde ve düşüncelerinde gizli bir sükûta dalarlar. Sen de hayatın bu günlük kavgalarından dışarı çık. Kendini bataklıktan kurtar, bir gergedan gibi tek başına se-yahata çık! İtikadı usulün toplamından verdiğim "derme" ile, orada sana uyulması gereken doğru bir hüküm ve ailesiz bir se fer öğretilmiştir. Bütün yolların sonsuzluğuna ulaşmak, "derme" de denizin sükûnetine bağlanmak. ("Derme" Buda dininin bir il kesidir).

ONBİRİNCİ DERS

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."

GİRİŞ

(Hüseyniye-i İrşad) Kurumunun umumi ve kapısının her kese açık olmasından olacak ki böyle sınıfta ders vermeyi vaaz ve hitabe oturumlarıyla bir tutuyorlar. Böylelikle bir derse katı lınca da hüküm ve kararlarını belirtebiliyorlar. Şu noktayı hatır latmak gerekir ki ders, vaaz ve hitabe değildir. Ki, bir oturumda söz tamamlansın ve neticesi açıklığa kavuşsun. Mantık silsile-sindeki iniş ve çıkışlarla; kusurları tesbit ve tahlillerle iyi veya kötü fikirler belirlenerek ancak bir yere ulaşılabilir.
Diğer bir konu da; sözgelimi, Hüseyniye-i İrşad gibi İslâmî bir kurumda, niçin Buda'dan bahsediliyor? dediklerini işittim. Bizim bunlarla bir sözümüz yok. Çünkü İslâm'da ve Şia'da en değerli işlerin, tefekkür, ilimle ilgili konular ve ilmî tartışmalar olduğunu bilmiyorlar. Bu, beyefendinin bir köşede oturması ve Nasruddin Şah'ın deyimiyle, fikir ve hayaller buyurması(!) anla mına gelmez. Bilâkis ilmî meseleler, fikirler, inançlar, ideolojiler, hayatla ilgili akımlar, kendi kaderi ve kendi insanî toplumuyla ilgili konularda düşünmeye başlaması demektir. Bilinçli kişi doğru düşünceyi elde edebilir (ancak ilmî ve ince bir bilinçle), islâm, düşünmeye o kadar değer vermiş ki, şöyle diyor: "Bir saatlik tefekkür altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır."

385
İslâm'da ibadetten daha üstün olan tefekkür; bilimsel, meto-dik, etkin ve yararlı sonuçlar doğuranıdır. İmam'dan 'eğer biri nin ölümüne bîr saat kalmışsa ne yapsın?' sorusuna cevaben şu nu işitiyorlar: O son saatini ilim elde etmekle ve ilmî tartışmayla geçirsin!
Böyle bir fetva verdiği için alışageldiğimiz dinî bir önder değil de âdeta bir filozof veya Siyonist olduğunu sanırsın. Bu ri vayetler bizim toplumumuzda da

naklediliyor. Tabii kabul ve onunla amel etmek için değil, belki rivayeti nakletmekle sevap elde etmek için! Çünkü rivayeti nakletmenin sevabı vardır. Ra mazan ve Muharrem ayı boyunca "İslâm'da ilmin faydalarını" anlatmak amacıyla minbere çıkıyor, ilim ve öğretimin değeri hakkında yüzlerce rivayet naklediyor. Diyor ki, Peygamber şöy le buyurdu: "Çin'de bile olsa ilmî talep ediniz." Birisi ilmi elde etmek için bir adım atmak istediğinde ise hemen basıyor ferya dı. Değil bir Çinli'den dünyevî ilmin, hatta Şii olmayan bir Müs-lümandan Kur'ân'ın tecvid ve kıraat ilminin alınmasına bile ta hammül edemiyor!
Ben, sıradan bir öğretmen olarak, çeşitli dinlerde, ahlâkî hatta materyalist ekollerde derinleştikçe İslâm'ı anlayışım daha da köklü, dinî değerlerim daha da aydınlanmış oluyOr. .Sizler de, bu duyguyu kendiliğinden seveceksiniz. Bu dersleri adım adım takip edenler, bu iddianın tanıklarıdır. Eğer, esaslı bir so nuç almaya henüz ulaşmamışlarsa bile, İslâmî görüşleri mutlaka daha derinleşmiştir. Daha önceleri çoğunlukla inandıkları dinin dışında başka bir dinden bahsedilseydi, din açısından kalpleri sakinleşsin diye ona hakaret etmeleri, onu çirkef göstermeleri, değersiz ve küçük görmeleri gerektiğine inanırlardı. Ama, bu araştırma ve incelemeden sonra anlaşılmıştır ki, hakir görmek ve basit saymak ilim açısından sadece nakletmeye ve düşünme ye ihanet etmek değil, belki bizim dinimize de ihanet etmek de mektir. Bu konuyla ilgili olarak Ernest Renan şöyle der: "Her di ni azameti, onu takip edenlerin düşüncesinin azametine ve duygunun zirvesine varmalarına bağlıdır." Yani o dine, duygu, akıl ve kalpleriyle inanan kimselerin. Herkes akıl, duygu ve bilgisi nin azlığı oranında dini kavramı ve şahsiyetlerini (önder kişilik-

lerini) hakir ve süfli olarak düşünür. Yani anlayış ve duyguları kapasitesince. Safça ve kin gütmeden inandıkları, kabullendikle ri Peygamber'in (s-a.v.) Ali'nin (a.s.), Fâtıma'nın (a.s.), Kur'ân'ın.. aşık ve meftunu olduklarını görürsün. Ama anlayış düzeyleri düşük, dünya ve dinlerle alâkalı bilgi ve tanımları kısır olduğu için o büyüklere isnad ettikleri fazilet ve özellikler de kendi kav rayış ve şuurları oranındadır. Ali'nin tüm o hayretler uyandırıcı azamet ve esrarlı boyuttaki her antropolog, O'nun yaratılışında-ki bu yönün insanlığa ve tarihe kazandırdıklarına hayran kalmış tır, onların küçük zihinlerinde, sadece kılıcının şekli, zırhının cinsi... yemek yemesindeki ölçülü davranışı yer etmekte; diğer tüm özelliklerinden önce hatırlamaktadırlar. Çünkü basit bellek lerinde, dar zihinlerinde bundan başkasını da canlandıramıyorlar.50

50- Peygamberin vefatı konusunda "Muntehiyul A'mal"a bakınız1.. -Revaçta olan bir kitaptır. Yazan da muttaki ve ihlas sahibi olarak tanınan biridir-... "Pey gamberin başı ağrımaya başladı. Bakı kabristanına gitti; döndü; ölüme hazırlan mıştı.. Hazreti Emir'in evine geldi.." Burada herkesin kalbi heyecanla atmakta. Peygamberin hayatının sonunda, Ali (a.s.) gibi bir şahsiyete vasiyet ne olacaktı? Hayran bakan bir azamette olan bu iki şahsiyetin konuşması basit değildi!" De di ki: Ey Ali! Vefatımdan sonra; ruhum dışarı çıkınca, avucuna al ve yüzüne sür. İkincisi de, kimsenin bakışlarının avret mahallime kaymasına izin verme; kör olur. "Sonra evine döndü!" Bu tasvir takva sahibi, aşık hatta âlim bir mü'min dindar toplumumuzun son dönem bilginlerinden birinin zihnindeki; Hıristiyan bir doktor olan Dr. George Jordake'ın anlayışındaki Ali'nin tasviridir: "Ey za man! Ne olurdu bütün güç ve yeteneklerini bir araya toplasaydın da bir sefer daha Ali doğsaydı; bugünün insanı O'na öyle muhtaç ki!
Ve ingiliz yazar Caryle'in, Peygamber ile Ali'nin görüşmesinin tasviri: "Bi'setin başlangıç anlarında, Peygamber'in akrabaları O'nun davetini hep kin ve alayla

reddettiler. Sekiz veya on yaşlarında bir çocuk olan Ali, O'na biat etti: O küçük el bu elle birleşti ve insanlık tarihinin akışın değiştirdi" ("Kahramanlara Övgü" kitabından). Bu yüzden yine tekrar ediyorum: "Tanımak" ve "Tekrar tekrar tanı mak!" İman ve aşk sonra gelir. Ancak telkin ve miras yoluyla değil, tanımaktan doğan aşk ve iman!..
Ali gibi bu adamı tanımak için, anlayış kapasitemizi, şuur ve bilgi sermayemizi, görüşümüzü genişletip en üst noktaya çıkaralım ki, böylece dinimizi de yüksek bir seviyede tanıyabilelim. Öğrendikten sonra, o büyükleri "görme" sanatını, ri sale S ve fonksiyonlarını görelim.
Büyük ekolleri ve dinleri, mümkün olduğu kadar insafla inceleyelim Değerleri ni, büyüklüklerini, faziletlerini daha çok tanıyalım. Doğru veya eğri, hak veya batıl taraflarını daha etraflıca anlayalım ki islam'ın daha üstün ve daha mükem mel olduğu bizim için açıklığa kavuşsun. Sözgelimi, Buda'yı tanımakla -benim nazarımda (sosyolojik anlamıyla) kötü bir peygamber, ama çok büyük bir şair ve filozoftur-veya Mehavira Zerdüşt, Konfüçyüs, Lao-Tsu ve Sokra t,.. Ruh âleminde, insanın maneviyatında, iç âleminde bütün o kudret, akamet ve derin liği elde etmiş olan kişiler, zihnimizde birden Ali'nin (a.s.) şahsiyetini çağrıştır-

Buda
Buda, "Kaşaterya"dan bir adamdır. Kaşaterya, Hint'te şeh zadeleri, eşrafı ve soyluları kapsayan bir sınıftır. Yunan'da soy lulara, asillere ve imtiyazlılara (idareciler, devlet büyükleri ve eşraf bunlardandı); "Aristo" (Aristokrat) olarak isimlendirilen bu sınıfa Hint'te "Kaşaterya" denildiğini görüyoruz.
Büyük ruhanilerin tümünün; genelde, Budizm'in kurucuları ve "Veda" dininin ruhanilerinden birçoğunun Hint'in eşraf ve şehzadeler sınıfına bağlı olduklarını söyledim. Yine müreffeh sı nıfta yaşayan insanın ruhunun nasıl boşluğa ve hiçliğe vardığını da anlattım. Boşluk isyana, isyan dünyadan bıkmaya, hayatı hakir görmeye, içgüdülerin kafaya vurmasına neden olmakta dır. Zevk, bir çeşit özel felsefî veya dinî zahidliğe meyletme (Gazneli ve Selçuklu Türkleri dönemi), tasavvufun geçmesi, de rebeylik ve feodalitenin ortaya çıkması, düşünürlerin, genç nes lin isyanı; bir çeşit dindışı zahidliğe yöneliş, kapitalizm ve refah döneminde olan bugünkü Batı'da maddî hayatı reddeden, ken dine özgü egzistansiyalizm hep bundandır. Bütün Hint, Çin, İran, o günkü Avrupa dinlerinin bütün düşünürleri, büyük dinî mekteplerin kurucuları, bu sınıfa bağlıdırlar. Yunan'da "Sokra-tes", "Aristotales", "Platon", "Demokritos", "Lousibus"; İran'da "Mani", "Mazdek", "Zerdüşt"; Çin'de "Konfüçyüs","Lao-Tsu", Hint'te "Mehavira, "Buda" Eşrafa, Mubetler, Meğan (Zerdüşt ve Mecusi din adamları) sınıfına veya Kaşaterya sınıfına bağlıydı lar.
maktalar. Bunlara karşın Atinin üstünlÜ kistin i ve faziletlerini anıyor ve onların tümünün sahip olduklarına, O'nun tek başına sahip olduğunu görüyoruz. İşte bu anlayış değerlidir; bizim mü'minkrin birkaç halifeyle yaptıkları mukayese den sonraki anlayışları değil. Ali'yi ikincilerle kıyaslamalarında ise onları, öyle sine küçültüyorlar ki, bununla da kendilerince Ali'nin büyüklüğünü ispatlamış oluyorlar!!) Peki, Ali'den geriye ne kalıyor? Demavend tepesini, Hilton otelivle tartıyorsun. Üstelik hem dağın tepesine gitmedin, hem de dünyada bu binadan büyük binaları tanımıyorsun. Tahran'ın dışına çıkmamışsın. Bununla beraber Tahran'daki Hilton otelinin büyüklüğünü de taassup ve dar görüşlülüğünle Gü ney Tahran'daki bir küçük kulübe gibi tantıyorsun; sonra, şevk, aşk, iftihar hatla tahrif ve taassupla bu kulübe, Demavend tepesinden daha yüksektir, dive ispal-

lıyorsun(i) Teşekkürleri!) Eğer biri: Hayır beyefendi, Hilton oteli küçük bir kulü be değil, Tahranın en büyük binasıdır; ama Demavend dağı karşısında hiçbir şeydir; o binadır, bu ise dağdır, derse; bağınp küfrediyorsun. Diyorsun ki: O, Mevlâ'nın velayetine sahip değildir! Teşekkürler!
388

"Refah"ın hiçliğe, hiçliğin isyana, isyanın zühd ve sofice ir fana; idealizme, içe dönüklüğe, zihniyetperestliğe ve aşırı ahiret-çiliğe dönüştüğüne ilişkin sınıfsal psikolojik temel, "Buda" için de geçerlidir.
İlk Devrim
"Sidarata", Brahmanların tahminine göre evsiz barksız der viş ve zahid olarak lüks dünya hayatını ve saltanatı boşlayacak bir prenstir. Babası bu tehlikeyi önlemek için ona mevsimlik köşkler (bahar köşkü, sonbahar köşkü, kış köşkü) yaptırır. Ha vuzlar, bağlar, çok güzel av yerleri, cennetvari eğlencelerle dop dolu bir hayat için gerekli tüm vasıtaları hazırlayarak bu köşk ve yaşam içinde tutsak kalmasına çalışır. Ama Âdem'in Cennet te isyan etmesi(!) gibi, Buda da babasının hazırladığı debdebeli hayata isyan eder, bütün o nimetlerden kaçar.
Buda'nın Hind'in en güzel kızıyla evlendiği düğün gecesin de, en iyi müzisyenler, dansçılar, şarkıcılar, en debdebeli Hint bahçelerinde; Buda'nın babasının en son ev ve en sağlam ipini Buda'nın ayaklarına bağlamak için bir araya toplanmışlardı. Hizmetçiler, Öğretmenler, Buda'nın babası korku ve endişe için de Buda'nın denetleyicisiydiler. Bütün bu güzelliği nasıl telakki ettiğini görmek istiyorlardı. Oldukça mera ki andına bir durumu vardı. Çünkü hepsi gürültü ve heyecanın esiri bir âlemin zirve sinde oldukları, güzellik ve lezzete battıkları bir anda, Buda, (kendi deyimiyle) hasta bir fil gibi bazen kalabalıktan uzaklaşı yor, bir pencerenin kenarında duruyor, dakikalarca gizli bir sükûtla, nitelendirilmesi mümkün olmayan bir şekilde dalıyor du. Babası ve diğerleri de, onu bu durumdan kurtarmak ve ha yata döndürmek için seferber olmuşlardı. Her halükârda ona te bessümlerde bulunuyorlardı. Ama o azıcık bir fırsat bulunca, kendi yalnızlığına geri dönüyordu. Bütün bunlar, gencin içinde başka bir dünyanın doğuş halinde olduğuna işaretti. Ruhu bir devrim içindeydi!
Sonra bir çocuğu olur. Kaderi her gün bir çivi ile hayat ve varlığını yere çakıyor, böylece kopması ve sefere çıkması daha

389
bir zorlaşıyordu. Bu durum, başkalarının girmesi yasak olan al tın kafesinden ilk defa dışarı adım atmasına kadar sürer. Dört işaret ve dört kelime ile karşılaşır ve hayatı yorumlar...51
Yaşlılık: İlk adımda "yaşlılık" ile karşılaşır. Kırılmış, buruş muş, pejmürde bir halde. Bunun, herkesin kaderi olduğunu işit ti. Her genç, hayatın bu mevsimine ulaşmaktadır. Kim ve ne olursa olsun, bundan kaçış yoktur.
Hastalık: İkinci adımda, hastalığı tanır. Kederli, rahatsız, kansız. Her sağlam olanın bu aşamaya ulaştığını duyar. Hastalı ğa yakalanan, pejmürde bir hale gelmektedir. Kim, ne olursa olursan ol, bu kederden kaçman mümkün değil.
Ölüm; Üçüncü adımda, kaderin son kelimesi ile karşılaşır. "Ölüm"ü duygusuz ve hareketsiz bir cesette gözler. Sorar;
- Bu kimdir? Derler ki: -Ölü.
Ölü kimdir? diye sorunca:
- Olmayan kimsedir. Öyle bîr hal ki, her hayatın durduğu ve sona erdiği bir durumdur. Bunun üzerine:
Benim hayatım da mı? diye sorar ve cevabını kesin ifadeler le alır:
- Senin hayatın da. Ölüm, bütün bu kale ve hisarlardan ge çip senin peşinden de

gelecek.
O zaman çocukluğundan beri ruhunda varolan gizli endişe ve dine ait duygular, vicdanının derinliklerine ve iliklerine dek işleyen bu üç işaret ile isyan eder. Bir soru, anmda, nutfe oluş turmaya başlamıştır: Hayat nedir? ister dışarda ister içerde, is terse sarayda veya dağda, her kim olursan ol, her sınıfta ve her şekilde "yaşlılık, hastalık ve ölüm" seni tehdit etmektedir. Bu yö-
51- Evliyanın hayatı, Buda'nın hayatının benzeridir. Mucizeler ve kerametler, ta savvuf şahsiy etleri vle ilgilidir, imamlarla değil. İmamlar, bütün bu mucizelere sahip değildir. Buda'mn yaşamına benzer yönler bunların çoğunun hayatında tekrarlanmıştır. Bu Buda'nın biyografisinin, evliyanın hayatında etkili olduğu nun işaretidir. Mesela, İbrahim Ethem, Belhli b'ir şehzadedir, nimet ve zevke gark olmuştur. Daima av partilerindedir. Bir gün tek başına avın peşindeyken, ansızın bir ses yakasına yapışır ve haykırır; nereve gidiyorsun? Bu uyarıcı vur gu haz ve nimetle yaşayan dertsiz şehzadeyi İbrahim Ethem yapar

nüyle yüzyüze gelmeye çaresiz bu kesin kaderle karşılaşmaya mahkûmsun. Gençliğe gönül bağladık, yaşlılıkla sonuçlandı; Sıhhatli, sağ lıklı olmaya gönül bağladık, hastalık yakaladı; hayatımız, ölüm le sonuçlandı O halde nasıl yaşayalım ki bu üçünden kurtulabi-lelim?
Buda, bütün bunların cevabını son görüşmesinde bulur. Bir adam gördü; ne yaşlı, ne hasta ne de ölüme giriftardır. Ne lezze tin zirvesinde, ne kudret arabalarında ve altın köşklerdedir. Ne muhtaç, ne hasta. Silahsız, elbisesiz. Ne altın, ne baş, ne zengin lik... Ihtiyaçsız, sevinç, sükûnet ve kudretin zirvesinde, toprağın üzerine diz büküp oturmakta. Sanki varlığın ve âlemin tepesine çıkmış. Hiçbir güce sahip olmayan öyle bir insan, böylesine bir kudreti nasıl bulabilmiştir? Buda sorar:
- Sen kimsin?
- Brahmanım, cevabını alır. Sorar:
Bütün bu kudret, bu sükûnet, safa, emin olma ve gözlerin deki bu hâkimiyet parlaklığı nerden kaynaklanıyor? Bu zaaftaki bütün bu güç, bu mucize kimdendir? Fakirlikte saltanat, boş el de bu doluluk! Böylesi hayatı ve sıhhati nereden getirdin? Ce vap alır:
- Ailesiz yaşamdan! Soruyor:
- Ailesiz yaşam nedir? Sorusuna karşılık şunu duyar:
- Akıllılığını öğrenmiş olan insanın yaşamıdır: Izdırapsızlı-ğa ve ihtiyaçsızlığa ulaştım. Çünkü bütün zaaflar, zilletler, endi şeler, üzüntüler, muhtaç olmaktan kayna klanmaktadır. Eğer, "İstemezsen" hiç kimse seni zillet ve köleliğe çekemez. Eğer sa hip olmazan, hiç kimse seni korkutamaz. Bu insan hayatının iki esasıdır. (Elbette bu cümleler, metinden değil. Belki olayın yoru mu ve Brahman görüşü doğrultusunda ben söylüyorum.) Bu nedenle, bu adam kudret ve servete sahip değildir ki, onu koru mak için muhafız ve dalkavuk olsun, vesvesesiz ve endişesiz bir an geçirmez olsun, onu kazanmak için her işe bulaşmak istesin.
"Buda", kurtuluş yolunu bulmuştur. Sarayların, yalancı ge nişliğinin kendi zindanının darlığı olduğunu anlıyor. Köşk, ka-

dın ve evlat, özgür ve hafif kanatlı uçması gereken güvercinin ayaklarına bir bağdır.
Bir gece yatak odasına gider, (ihtiyaçsızlığın, ailesizliğin ve muhtaç olmamanın eşiğine vardığı gece). Karısını, ipek bir ya takta, efsanevi bir odada ışıklı bir atmosfere garkolmuş olarak güzelliğin ve gençliğin zirvesinde görür. Dinlenmekte

ve uyu maktadır. Kucağında yeni doğmuş çocuğu. Böyle bir durumda kapının eşiğinde durup, kendi kendine: Sizde gördüğüm bütün bu güzellik, kendimde gördüğüm bütün bu sevgi ve şefkat, işi mi zorlaştırıyor. Biliyorum, eğer vedalaşmak için sizi uyandırır-sam, yüküm daha da ağırlaşacak, yolculuğum daha da zor ola caktır! Bu yüzden sizi uykuda bırakıyorum, vedalaşmaksızın si zi terk ediyorum.
Atına atlayıp ormana doğru sürer. Bir ırmağa ulaşıp suyun dan geçer ve geçmiş hayatından kalan bütün zevk ve lezzetleri bu suyla yıkanmış ve hayatın bulaştırdığı pisliklerden temizlen miş olarak; atı (geçmişteki soylu yaşamının son hatırası, dünya ile son bağı, hiçbir yere ulaştırmayan bineklerden olan bu son bineği) ırmağın tarafında bırakır. Yaya olarak gür ormanın de rinliğinde kaybolur. Beş büyük Brahman'a bağlanır ve Buda ol maya başlar.

Kurtuluş Yolu (Muksha)
Daha önce de söylediğim gibi. Buda dininde kurtuluş yolu, "riyazet" ve hayatla olan bağları kesmektir. Nefsin hayatla olan bağlarını kesme ve bizim "nefsi öldürme"52 dediğimiz bu olayın rarlama olmadan gerçekleşmesi mümkün değil. Nefsi zorlamak
52- "Nefsi öldürme" kavramının Hint kültüründen geldiğini ve daha sonraları dilimizde ve dinî fikrimizde yer edinmiş olduğunu tahmin ediyorum. Yoksa ilk islâm! metinlerde, "öldürme nin yerine "terbiye etme" deyimi varo la gel mistir. Hatta Kur'ân nefse yemin ederek onun için "bir tohum gibi" deyimini kullanı yor. Bir ziraatçı gibi ona su vermek, onu sağlam olaraklcorumak, yarılmasını, eğitilmesini öğrenmek ve ondan mahsul almak gerekir:
"Nefse ve onu şekillendirene; ona takvasını ve fücurunu (iyilik ve kötülük kabi liyeti) ilham edene and olsun ki: Nefsini tezyike eden kurtulmuştur ve onu ör ten kaybetmiştir." (Şems 7, 8, 9,10) "Nefs iezkiyesi"ni, tefsircilerimi?. ve tebliğci-lerimiz, "nefsin pislik ve bula şıklıklardan arıtılması ve temizlenmesi" olarak yo-
392

için çok çetin bir program doğrultusunda güçlü bir iradeyle ona gem vurmak gerekir. Bu iş için kendini bu "yoga" ayinine (Veda dinine özgü riyazete) vermek gerekir.
"Buda", riyazette öyle bir makama ulaştı ki, Brahmanlar onun hakkında ümitvar olmaya, Ona tevessül etmeye başladı lar. Çünkü riyazet sırasında gösterdiği üstün yetenekleri ve iş-
rumlamışlardır. Bunun daha çok ruhbanı görüşün etkisi altında olması muhte meldir. Nefsi öldüme riyazetine yönelişin hedefini, dinî ve ahlâkî terbiye açısın dan "temiz olmak" olarak algılıyorlar. "Eflaha"yı da kurtulmak ile açıklıyorlar; bu, insanın mahpus olması, tabiata, maddiyata ve içgüdülere giriftar olmasını çağrıştırmaktadır. Doğu tasavvufundaki lezzet ve tabiata karşı duyulan kötüm serlikle benzerlik teşkil etmektedir. Halbuki "eflaha", "zekkâ"', "hâbe", "dessâ" dört kavram arasındaki manevî uygunluk birinci âyet ile onun izıddı olan ikinci âyet arasındaki tezat; insanın sorumluluğundan bahsedildiğine işaret etmekte dir. Nefsle beraber sorumluluk, kurtuluştur. Eğer tohum, filizlenirse içindeki güçler ve yetenekler beslenir ve ıslah edilirse muradına ermiş, (eflaha] faydalan mış olur-eğer, o toprağın altında sizli bırakılır (dessâ) ve gömülür, su ve hava dan mahrum edilirse ziyan olur. Muradına ermemiş olur. Bu iki tarz yorum; iki ahlakî görüşü ve çeşitli antropolojik görüşleri açıklıyor. Birincide; insa'nın risale-ti (işlevi), hayatta temiz kalmaktır. İkincisinde, insanın risaleti gelişmektedir, Bi rincide insan, sakınandır. İkincisinde insan, iyilik yapandır. Kötü iş yapmayan

adam ile iyi iş yapan insan arasında fark vardır. Biri olumsuzdur, diğeri olumlu. Tezkiyenin böyle olumsuzlukla yorumlanması, maalesef halkın özelliksiz, men fi ve işsiz tiplerin peşinden gitmesine sebep olmuştur. Sadece bulaşmayan, dü rüst kalan, insanların peşinden. Halbuki temizlik, şuur ile eğitildiği, büyük bir duygu, bilgi, irade, liyakat ve yapıcılık ile iç içe olduğu zaman değer kazanır, yoksa bir hiçtir. Bir insan, bütün ömrünü sakınma ve perhiz karlıkla geçirse de günahsızlık ve temizlikte "alçıdanbir heykel"e, "kardan bir adam'a veya bir "cenaze"ye ulaşamaz!
Diyecekler ki Takva? Evet takva! Ama bir şuursuzun, kabiliyetsizin ve aylakın takvasının ne anlamı var? Takva, kendini sapmalardan, pisliklerden, İhanetler den korumaktır. Sapma, pislik ve ihanet faktörlerini, hatta onun çeşitlerini bile tanımayan, onları anlamayan bir adam, nasıl takva sahibi olarak kalabilir? Ali {a.s.)'a karşı savaşan Hariciler'in kusuru takvasızlık değildi, şuursuzluktu. İkincisi, bir elini hiçbir şeye (siya ha-beyaza vurmadan) dokundurmadan elleri temiz kalıyorsa, bunda övünülecek ne vardır? Siyasî, fikrî, iktisadî, sosyal kar- galaşaların kalbinde çaba gösteren, sorumluluk yüklenen ve temiz ve sakınmış olarak kalan, kendini satmayan, zaaf göstermeyen, zorluklara tahammül eden, şahsî heveslere karşı sürçmeyen, kaymayan insanın takvası takvadır. Zamanın, durum ve vaziyetleriyle içice olanla, zamanın durum ve vaziyetlerinden bîhaber olan bir midir? Hayatının bir kısmını (başkalarının) emin kıldığı kimse nin işi de temiz kalmaktır; bu, hangi takvadır? Deneme ve teşhir alanlarında yer alması gerekir. Kendisini koruması gerekir ki, takva sahibi olsun. Acaba "Baba Kuhi'nin ingilizlerle olan sömürü anlaşmasının hiçbirinde imzasını görmüyor sak, bu onun vatan satmayan, takva sahibi biri olduğuna mı işarettir? Kebi' Efendi, Hazret-i Emir'in hükümeti zamanında bütün o kargaşalardan kenara çe kiliyor, gelip Meşhed yakınlarında kendisine bir kabir yapıyor orada ibadetle meşgul oluyor. Münker ve Nekir'in soracağı sorularla ilgili soru cevap temrinle rinde bulunuyordu! Bu ise takva değildir! Takva, Malik Eş ter'in kidir; kargaşa, tehlike, para, kudret ve Benî Ümeyye'nin vesveselerinin zirvede olduğu bir or tamda çalışıyor ve temiz kalabiliyordu.

393

kenceler karşısındaki kahramanca direncinden sonra, hepsinden önce Nirvâna'ya ulaşacağı açıktı.
Bu yüzden Brahmanların ümit kaynağı oldu. Yüzyıllık bir yolu arşınladı. Açlık ve zaaf (işkence, riyazet, kendine eziyet) programlarının etkisiyle öyle bir sınıra ulaştı ki kendinden geçti, Brahmanlar etrafında toplandılar, öldüğüne kesin karar verdi ler. Bu baygınlık, kendinden geçme ve takatsizlikten sonra, ye niden kendine geldi. Bu durum, bir deri ve kemik kalana kadar tekrar tekrar sürdü. Âdeta bir hayalete dönmüştür, babası bile görse tanıyamazdı.
Riyazet, yani "demir", yani kendini silah, makas ve bıçakla temizleyerek başkalaştırmak. Seni sen yapan özelliklerini öylesi ne temizlemelisin ki, dostlarının hiçbiri artık seni tanıyamasın. Sevgilin seni görünce, eski dostu olabileceğini hissedemesin. Annen ve baban seni görünce artık onlarla aranda bir akrabalık bağının olamayacağını anlasınlar. Zira öylesine yabancısın ki geçmişinle olan tüm ilgini kesiyorsun. Yeni doğum budur. Yani bİr kez daha kendinde doğuyorsun. O zaman, önceki kendin çü rümüş ve kokmuş bir cenin gibi senden düşü vermektedir. Şu ta bir, Bayezid-i Bestamî'nindir. Diyor ki: "Ben Bayezidlik'ten, deri sinden çıkan bir yılan gibi, dışarı çıkmışım." Cüneyd-i Bağdadî diyor ki: "Nur'a baktım; kendimde de nur olana kadar otuz yıl bakmaya devam ettim." Yani, artık "Cüneyd" değil.
Buda, böyle bir aşamaya ulaşınca başarının zirvesine, Nirvanâ'ya nail olmanın da

eşiğine geldi. Bu durum, sesi tüm Hint'te; büyük Brahmanlar, zahid Hint ruhanileri arasında do laştığı ana kadar devam etti. (Buda artık aşk ve kemâlin en son derecelerini arşınlamaktadır) İşte Buda, bu noktada ansızın öf kelenip apayrı bir halete büründü.

Buda'nın Hayatının ikinci Devrimi

Sidâratâ, buraya ulaşıncaya kadar büyük bir "Brahman" ma kamına, bundan sonra da "Buda" makamına kavuşmuştur. Artık Brahmanizm dininin büyük bir brahmani olmakla beraber, O'nu sınırsız büyüklükteki makamlara erdirecek, hayretengiz bir his dünyasına ulaşmıştır.

Aklın Ötesi ve Aklın Aşağısı

Dikkat edelim; akılla direk alâkalı olmayan konular iki yön temle çözüme kavuşturulur. Bunlardan bir akıl ötesi olan konu lar olup akıl da (bunları) anlamak için başını yukarıda tutması gerektiğini hisseder Diğeriyse, basit düzeyde olan meselelerdir ve akıl da bunları kolaylıkla idrak etmektedir. Bunların faydasız olduğunu bilir ve bu bilgisinin doğruluğu hakkında hiçbir te reddüdü de yoktur. Söz konusu olan meseleler ise tamamen akıl ötesidir. Bu ne denle, aklını örtecek, irfanı duygularınızı güçlendirerek öne çı karmanız gerekecektir. Böylece Mevlanâ'nın Buda'nm yaşamı nın bu en üst anını nasıl nitelediğini anlayabilesiniz. Elbette Mevlanâ'nın anlatımı tamamen sofiyane ve Budacı bir anlatımdır; İslâmî değil. Çünkü İslâm, başka bir tarzda anlatmaktadır:

Nefsin Aldatması

Otuz yıl savaş meydanlarında savaşmış olan bir mücahid, bir kenara sığınmış, batini saflığı elde etmek ve nefsini öldürmek için riya zete oturmuştu. Günlerce gecelerce kendi yalnızlığında riyazet yapı yor, kendine eziyet ediyor, ibadetle uğraşıyordu, "el-cihad! el-cihad! davulu sokakta, caddede, pazarda çınlayana kadar. Şehirde cihad baş lamıştı. Mücahidleri, gençleri savaşa çağırıyorlardı. Köşede kendi yalnızlığında oturan mücahid, nefsini öldürmeyle, uzun ibadetler ve ağır oruçlarla uğraşıyordu. Birden tanıdığı bu sesle İrkildi, ruhu canlandı, açıldı. Kendinde, mücahidlere katılmaya ve ci had sahnelerinde ilerlemeye şiddetli bir arzu buldu. Kahramanlık şev ki, Allah yolunda savaş, şehadet arzusu, onu harekete geçirdi. Şevkle harb elbisesini giyerken ansızın kendine geldi ve dedi ki: "Ey nefsi Yi ne beni aldatmak mı istiyorsun? Savaş meydanlarından, evimin selâmetine sen davet etmedin mi? Kadın, çocuk ve sorumluluktan bah setmedin mi? Kadın ve çocuğun hakkını vermenin ne kadar sevap ol duğuna dair rivayetler okumadın mı? Falanca duanın ecri şehidinkin-den yetmiş misli daha fazladır, demedin mi? Kırmızı bir narı yedikten sonra, İki rekât namaz kılmanın, Bedr'in kırk şehidinin ecri kadar ecri

vardır, demedin mi? Bu şekilde, kolay gösterileri, çok kârlı yolu gös termedin mi? "Çünkü, nasihatlarına kulak vermiyordum, diyordum ki: "İki rekât namazla elde edilen kırk şehit sevabını istemiyorum. Kendi ca nımla, kendimi ve ailemi yok etmekle, sadece kırk değil hatta bir şehâdete karşılık bin sevab elde etmeyi istiyorum!

"Sen, savaş meydanında da beni bırakmıyordun, varolan becerile rimi fısıldıyordun. Ölmek için çok sayıda insan var; ama benim gibiler azdır, kendimi diğerleri için koruyayım, istiyordun. Yine sözünü din lemiyor, saldırıyordum. Sen bu sefer, pehlivanları himaye bahanesiyle geride arkadan saldırıya uğramasınlar

diye koruyucuları olmamı isti yordun, ben de oluyordum. Hep kendimi koruyayım diye uğraşıyor dun.
"Şimdi ne olmuş ki, cengaverlerin davul ve kösünün sesiyle bir üzerlik otu gibi ateşimin üzerine atlıyorsun ve böyle bir şiddetle beni savaş meydanına gönderiyorsun? Ahlâk, yaşam tarzı ve inanç değişik liği öneren sen değil misin?"
"Şimdi anlıyorum ki, bedenin korunması ve kalıbın zevk alması için, seni savaş meydanına götürüyormuşum. Bütün bencilliklerin ve ideallerin karşılık bulsun dîye. Köşeşe oturmam gülüyordun. Şimdi kötü müptela olduğunu görünce -çünkü sessiz ve yalnızlıktasın kimse görmeden-, zerre zerre beni boğuyor, sıkıyor, öldürüyorsun. Kendi kendini öldürüyorsun, sonra diyorsun ki: Ben öldürülmekteyim. Ma dem öleceğim, bu habersiz yalnızlık yerine, beni şehit sayacakları bir yerde öleyim. Birkaç kişi görsün, büyük cengaverlerden olduğumu ha tırlasınlar. Eğer canımı kaybedeceksen en azından isim, haysiyet ve övgü edinebileyim istiyorsun."
"Sana teklif ettiğim şeyi görüyorsun; sessiz, İtibarsız ve isimsiz bir ölüm. Bunun için beni cihada gönderiyorsun ki, haysiyet, isim ve toplumsal bir şöhret kazanasın."
Buda da, böyle bir ana ulaşıyor ve şöyle diyor: "Öyle bir ma kama ulaştım ki, Hind'in bütün Brahmanlar'ı benim zahidliğim, din darlığım, takvam, mükemmelliğim ve ruhaniliğimden bahsediyorlar. Halkın hepsi, beni kutsamaya duruyorlar. Birden şu hakikati anlıyo rum ki, kendime yüklediğim bütün bu şiddetli işkenceler, uzun oruç-

lar, çok zor ibadetler, birkaç haftada sadece birkaç tane pirinç ve birkaç damla su ile yetinmeler, korkunç ve acaip bir hevesperesstliktir. Bütün bunlar, isim yüceltme ve kutsallaştırma hedefine ulaşmak içindir. Bir yarış çizgisine düştüm. Görüyorum ki, bütün bu zorluk, oruç ve iş kencelerden haydıyorsam da hoşlanıyorum. Âdeta lezzet ocağından ve bütün maddî içgüdülerimin şifa bulmasının ötesine çıkıyorum. Tevfik, kudret, hedefe ulaşma ve olgunluğu hissediyorum. Kalbimin hiçbir kalbin kudretinde olmayan bir güç ve esrarengiz tecellilerin zuhur et tiği yer olduğunu düşünüyorum.
Bütün bunlar, gurur, başarı, itibar, lezzet ve hevesperestlikten başka birşey değildir..."
Böyle bir anlayış, psikoloji açısından da doğrudur. Mazo şizm, zayıf şekliyle hepsinde vardır. Kuvvetli şekli sadizmdir, tedavi edilmesi gerekir. "Sadizm" diğerlerini eziyet çekmesin den zevk almaktır. Mazoşizm (mazohizm) kendine eziyetten zevk almaktır. Hevesperest ve bencilce bir riyazettir. Diyorlar ki; bir çocuk büyük bir şevk ve zevkle annesine şöyle diyordu: "Dün gece rüyamda bir köleyi bana bağışladıklarını gördüm, ben sevincin şiddetinden kendimi parçaladım." Annesi cevaben; "Yarısı doğrudur!" dedi.
"Fesencan"m (et ve cevizle pişirilen çerkez tavuğuna benze yen bir yemek) adıyla irkilip hayli bir an sükût eden, obur bir insanın "Yoga" vasıtasıyla derisi o kadar incelir, kemikleri görü nür. Eti ve iç yağı öylesine erir ki, adamın iç organları ve bağır sakları gözle görülür hale gelir. Bundan sonra, reflekslerine ve vücut sistemine, içgüdülerine hakim bir adam haline gelir. Hat ta hayatının doğal kanunlarını elde eder. Birkaç gün nefes alma yabiliyor, haftalarca yemeyebiliyor, yıllarca bir yerde durup ha reket etmeyebiliyor. "Bihr Baba" gibi yarım asırlık bir sükût gös terebiliyor. Sükûtu evvelki sene kırıldı, elli senelik sükûtun sona ermesinden sonra, yarım asır sözün bekleyenlere sadece dedi ki, "insanlar? Kendi içinize dikkat ediniz, herşey içeridedir?" Bu ya rım asırlık sükûtu ölçmedir.
Bütün bunlar doğrudur, böyle riyazetlere bedeni vermek büyük güç ve yetenek

ister. Ama bununla beraber, Buda'nın de-

yimiyle: "İç, öylece karanlık kalıyor" Zahidin riyazetçiliği, kulu gurura müptela eder. (Eğer fırsatım olsaydı İslâmî ahlâk kitapla rında ve duaların metninde bu meselelerin ne kadar derin ve faydalı olarak -saptanmış olarak değil- ortaya konulduğunu gösterirdim. Bu namazları, duaları ve takdisi meslek edinen kimselerin en büyük faciaları, gururdu. Bu gurur, bütün zah metlerini heder eder. Gurur kötüdür. Tüm bu imkânların, başa rıların elde edilmesi ve Allah'a yaklaşmanın vermiş olduğu gu ruru, bütün içgüdülere ve heveslere galip gelebildiği ve diğerle ri kendisi gibi olamadığından dindarlık ve takvada öne geçtiği için diğer herkesi kendinden daha aşağı, daha kirli ve daha kötü görür.) Kişinin nefsinde riyazet, ruhun, sapık zahidlikler netice sinde elde ettiği pisliklerden ibarettir.
Bu yüzden "zühd için zühd" büyük bir insanî ve ilâhî felsefe taşımaksızın insanın sapma faktörüdür. Çok korkunç ahlâkî hastalıkların mikroplarının ekildiği bir ocaktır. Bu nedenle za-hidlerde (özellikle Budizm dininde ve Hıristiyanlıkta) geniş sap malar görüyoruz. Meselâ zühdle içgüdülerini öldürmüş, çapkın lığını önlemiş olan kimse, hâlâ pisboğazlık yapabilmektedir. Bu, tıpkı bir cepten alıp diğer cebe koymak gibi birşeydir. Azaltmak veya çoğaltmak değildir.
Bu yüzden Bertnard Russell diyor ki: Bir İngiliz atasözü var; "Ayyaşlıklarınızı devlet büyükleri ve subaylarla yapınız, yiye ceklerinizi zahidler ve dindarlarla yiyiniz." Çünkü onların he vesleri dans ve müzik pistlerindedir, yiyeceğe önem vermezler. Ama bunlar üç saatte bir yerler, iki saat de yemekler konusunda konuşurlar. Diğer vakitleriyse, yedikleri yemeğin başında heder olup gitmekte. Yani o fısıltılar, aşıkane konuşmalar ve cinsî zevklerle geçirmeleri gereken zamanı bu şekilde telâfi edi yorlar."
Bu şekildeki zahidliğin yarısı doğrudur. O da bedenin bazı isteklerinin kırılması ve doğal insanî içgüdülerin zayıflatılmasıdır. Ama bu amel, kişide işrakı uyandırmıyor. (Bu meselenin bu şekilde çıkarımda bulunularak açıklanması İslâm'daki anla mıyla çok güzel anlaşılmış olur. Buda'nın red ve intikal duru-

mu, İslâm'da esaslı bir meseledir. Ama Buda'nın sonraki, ispat yönleri ve çözüm yolunu göstermesi başarılı değildir). Fakirlik ve olanla yetinme, insana İçgüdüsel lezzet veren herşeyle bağlı lığın olmayışı, ruha saflık, berraklık vermez ve hakikat ışığı ol masını sağlamaz. Ruha hafiflik vermiyor ki, miraca gitsin; maddî hayatın pis bataklıklarından kurtulabilsin. Hayır! Hayır! Ruh, bedenin işkencesiyle, bedenin şişmanlamamasıyla eğitim ve terbiye kazanmamakta, belki öylece zayıf kalmaktadır.
Bu "Buda"nın söylediklerinin esasıdır. Gönül (Gönül; kalp değil), hissedilenlerin ve maddî hayat ötesi esrarengiz hakikatların İdrak ocağı ve merkezi anlamındadır. Gönül, iç yağının eri yip su alması, derinin incelmesi, kemiklerin yumuşaması ve mi denin boşalmasıyla gelişmeyecek; ondan Öteye ve ebediyete olan pencereler açılmayacaktır,
Cuki'yle (Yoga ve riyazetle), bedenin zayıflatılarak ruhun terbiye edilip eğitildiği şeklindeki iddia doğru değildir. Bu ru hun terbiye ve eğitim için bedeni zayıflatmak değil, ruhun eği tilmesi gerekir.
Bütün Hıristiyan, hatta Müslüman, Hint ve Çin sofi mek teplerinde ve kabile yaşamında başka şekilde de olsa çoğunluk la ruh ve beden arasında doğrudan olmayan bir ilişki mevcut tur. Tümü için tek bir örnek vermek yanlış olur.
Hint'te ilk olarak Buda; "Hakikata ulaşmak için ruhu bede ne karşı bir kenara

bırakmamız ne yeterlidir, ne de gereklidir" dedi. Bâtın aynasını cilalamak için, zahirî reddetmemek gerekir. Belki, bâtın aynasını cilalamanın yolunu bulmak gerekir. Ruhu terbiye etmek için ruh ilmini ve ruh terbiyesini genişletmek ge rekir. Bu ikisi {ilim ve pratik) bir değildir.
O Halde Ne Yapmak Gerekir?
Buda, "riyazetin" bedeni yok etme dışında başka birşeyle sonuçlanmadığını anladı. Tam nirvâna ve kendi tekâmülünün eşiğinde olduğu, azamet, riyazet, veda ruhanileri arasında manevî ve ruhanî önden zirveye ulaştığı anda, birden bu siste min tümünü yıkıp viran etti.

399
imanları, doğru bildiklerinin yolunda canlarından geçenler çoktur. Ama kendi isim, itibar ve şerefinden de geçecek olanlar çok azdır.
Buda, bütün o şöhret ve itibardan geçti, geri döndü. Mürşid Brahmanlar ondan ümitlerini kestiler. Umutlarını tamamen yiti rince onu bıraktılar. O, ikinci defa tek başına kaldı ve hicrete başladı. Ama bu defa artık vücudu mutlak ümitsizlikle doluy du. Yıllarca riyazet; avarelik, ailesizlik, irfan ve marifet dersi öğ renmek, ona sadece zayıf ve güçsüz bir beden bağışlamıştı Su içti, yemek yedi, et yedi canlandı, kilo aldı; çokça kaybettiğini o zaman anladı. Vücudunda aydınlıktan en küçük bir ışık olmadı ğı halde önceden de pek birşey getirmediği bir meydanda ye nilmek.
Bütün bunlara rağmen "Buda" ümitsizliğe düşmedi: "Bu ha yat dersidir, sadece başarı ihtimalinin olduğu zaman hakikat için çaba göstermemek gerekir. Belki hakikatin kendisi için iş yapmak gerekir. Hatta zerre kadar zafer ümidi olmasa bile. Eğer yapmaz da durursa, batıla teslim olmuş, çürümüşlüğü kabulle nip boynuna geçirmiştir."
Aydınlık Yolcusu
En küçük bir ümidi bile olmaksızın, yola düştü. İkinci bir-hicreti başlattı. Ne hırs ve istek tanrılarının savaşına gitti, ne de baskı ve sermaye tahakkümü tanrılarının savaşına (tüm bunlar hakikat değildi). Aydınlık yokuşuydu. Nur tarafına doğru gidi yordu; "Bodhi" ağacının dibinde "Buda"lığa ulaştı. Ölene veya bulana kadar orada kalmaya kesin karar verdi.
Bodhi
Bodhi, Budh uyanmak, şuurlu olmak, dikkat etme, tanımak kökünden gelip aydınlanmak, uyanış ve işrak (ilham) anlamın dadır. "Bo" (koku) ağacı, cennetteki meyvesi yasak ağaca (Tev rat'ın nitelediği şekilde) benzemiyor değil. Âdem, yasak meyveyi yemekle görüş kazanır. Buda da "Bo" ağacının dibinde görüşe ulaşır, hakikati ve yolunu bulur.
400
DİNLER TARİ H
"Buda" yıllarca "Bo" ağacının dibinde kalır. Hayat, şehir, şöhret ve şehvetinin çektiği bütün emellere ve heveslere karşı zafere ulaşıp kurtulur. Sonra "görüş"e ulaşıp "Buda" makamına kavuşur.
"Buda", Yunan kavramıyla "Sophia" (hikmet) sahibidir artık. Veda mektebinde izah ettiğim ilim, teknik ötesi bir tanımanın sahibi.
Böylece bu ağacın altında, yıllarca eziyet ve gayretten sonra, bol nimet içinde yetişmiş şehzade Sidâratâ, brahmanlığın riya zetine ve ruhaniliğin en üst makamına ermiş ve tüm bunlardan da vazgeçip kurtularak başıboşluk ve bilimsizlikte "Bodhi"ye ulaşıp "Buda"laşmıştır.
"Buda", Uyanış Çağrısı
Buda, Hint düşüncesinde, her dönem gayb âleminden gelip, kurtuluş ruhu bağışlayan biridir. Celiyor ve uyanıklık çağrısın da bulunuyor. Amacı halkı

kurtarmaktır. Halkı yer cehennemin den kurtulmaya çağırmaktadır. Bir grup onu kabullenip kurtu luşa eriyor; çoğunluk ise kabullenmiyor ve helak oluyorlar. "Buda", tanımadıkları biridir. Ancak halkın kendilerini kur tarmaya gelmesini bekledikleri bir nevi Hintli Mesih'tir- Önceki dönemlerde de birçok defa, çeşitli görünümlerde ve muntaza man gelmişti. Bir defasında bir kuş görünümünde Hint orman larından ve bütün dünya ormanlarından şöyle haykırmıştı:
"Ey yeryüzü ormanlarının bütün kuşları! Uçunuz! Bu "utan ca bulaşmış, ama yönleri şehir, bağ ve ümrana yönelik olan" ye şil ormanları bırakınız. Bu hayatı bırakınız! Şimdi yangın kapıya varacak, bütün ormanlar yanacaktır. Ateşten sadece, göğe yük selmiş olan kuşlar kurtulacaktır."
Kuşlardan bir grup, kendi Buda'larının çağrısını kabullendi ler ve kurtuluşa erdiler. Yaşamın zevkinden, ormanda kendin den geçmiş olanlar, ormanın yeşil dalları üzerinde şarkı okuyup cıvıldaşanlar, çağrıya cevap vermediler; kurtulamadılar ve yan gının ortasında kalıp yandılar.

401
Hint'te kuşların bu kadar ehemmiyet taşıması (Kelile ve Dimne'ye ve genel Hint edebiyatına bakınız; kuşların nasıl insanî bir kişiliğe büründürüldüğünü göreceksiniz), kuşların ve hayvanlar âleminde insanın irfan ve kurtuluş âlemine ait bir dünya olarak kabullenilmesindendir.
Eğer İsteseydi Geri Dönmeyebilirdi
Sadece mükemmel olmayan ruhların ölümden sonra geri dönmeye mecbur olduklarını söyledim. Ama mükemmel ruhla rın böyle bir mecburiyeti yoktur- "Buda", Nirvâna'ya, akıl ötesi şuura ulaşmış bir insandı, hakikati anlamıştı. Nirvâna'ya ulaşan kimse, artık ızdırap dolu hayata, insanların araşma geri dönmü yor ve ebediyette daimî kalıyor.
Buda, "Bo" ağacının dibinde Nirvâna'ya ulaşınca, o âlemde dinlenebilir ve bir daha bu "Karemaî" hayat çarkına ve "Samsaraî" hayata geri dönmeyebilirdi. Ama dinlenmedi, geri döndü Kendisini, toprak hayatının kıvılcımları arasına attı. Mesh'in kendini kurban etmesi ve Adem'in günahından yıkan ması gibi. Bağrşlanmasıyla, insanların, cennetin yolunu tutabil melerini sağladı Yeryüzünde sürülmeye ve durmaya mahkûm olmalarını önledi.
Mükemmel olmayan ruhlar, bir kalıptan diğer bir kalıba git mektedirler. Bu durum tekâmül eden kadar devam ediyor. Ama "Buda", Karemi halkasından dışarı çıkmış, kurtulmuş ve sakin ebediyete ulaşmıştı; dönmeyebilirdi. İnsanın kurtuluşundan (hayat görüşünden) bir mesaj getirmek ve onlara hürriyet bağış lamak için geri döndü.
Tanrılar ve Kurban
Hint, tanrılarla dopduludur. Her görünümde bir tanrı; sayı sız görünümde sayısız tanrılar bulunabilir. Ama asırlar boyunca gelişmenin etkisiyle sayıları azalmış, dört beş bine inmiştir!
402

Burada dikkat edelim; "tanrı"dan maksat büyük tanrı değil dir. Kur'ân'ın "İlahe" veya "Alihe" dediği tanrıdır. Bunun çoğulunun kullanılmasında bir sakınca yoktur.53
Tanrılar çok sayıda ve çok masraflıdırlar. Herbiri bir kurban istemektedir. İslâm'ın aksine; açları doyurmak İçin yapılan kur ban, bu dinlerde halk için değil, tamamen tanrılar içindir.
Bu yüzden kurbanı yakıyorlar, (Yahudi dininde de kurbanı kestiklerinde yakıyorlar) ki tanrılar dumanın kokusunu ala bilsin.
Bir taraftan da Buda, şöyle feryad ediyordu: "Bütün bu ne zirleri, kurbanları,

dilekleri bırakın! Riyazet yolundaki bu tanrı lardan dünyada bolca var ve ormanların derinlikleri bunlarla taşmaktadır. Onlarla bizim bir işimiz yok, onların da bizimle bir işi yoktur. Onların hayatları kendilerine, bizim hayatımız da bi ze. Kendi yaşamımızın gereklerini temin edip düzenleyelim."
Bu büyük bir çağrıdır. Öyle ki, büyük Veda mabudlarınm çehresine ve Hint Brahmanları sınıfının otoritesine büyük bir darbedir. Çünkü Buda'nın bu davetiyle bütün gelirler yok ol makta, Veda dininden geriye sadece ve sadece karmaşık dualar ve çok acaip ayinler kalmaktadır. Bunların da logaritma cetve-liyle bile halledilmesi mümkün değildir.

Tanrılar ve Aracılar
Diğer taraftan "Buda'nın feryadı, hep halkı, aracıların gücü ne karşı isyan ettirmenin peşindedir. Dine ait en küçük bir ame lin bile, Brahmanlar vasıtasıyla sonuçlandırılması gerekiyordu.
53- Hint halkının, vakit, güç, şevk, ümit, aşk, iman, hatta servetinin önemli bir miktarı Brahmanlar (Veda dininin ruhanileri) aracılığıyla sırf tanrıların memnun edilmesi, onların ilgilerinin çekilmesi veya şerlerinin defedilmesi için kullanılı yordu. Zira, onlara birşey ulaşmayınca, eziyet ediyorlardı. Bazen de eğer birşey vermeseydin unutuyorlardı. Halk ile tanrılar arasında, iş bitirici aracılar halkın işlerini yoluna koyuyorlardı. Meselâ çok sayıda nezirler, kurbanlar buğular ve buharlar yapıyorlardı ki, gökteki ilahların yanlarına vardığında insanın ihtiyacı na cevap verebilsinler. Sonra kanunî yoldan veya kanunî olmayan yoldan teşeb büs etsinler. Aracıların sayısı, fazlaydı Neticede kendileri de harcamak için para sahibi oluyorlardı. Vedâlarda herkesin Brehmen'e bir inek vermesi sözkonusu-dur. (Yani, değere dönüşme. Bir sürüyle sevap bağışlatma). Bir sürü veren her kes, dünyanın tamamını bağışlamış gibidir. Bu Ölçüde sevabı vardır.

"

Brahmanların müdahalesi olmadan yapılan kurban ve namaz sadece değersiz olmakla kalmıyor, belki büyük bir günah da sa yılıyordu. Bu korkunç din sömürüsü, bu sınıfa süreklilik sağlı yordu. Ama hakimiyetlerinin ve onların halkla olan irtibatları nın reddedilmesiyle, Brahmanların ayaklarının altı oyulmuş ol du. Bütün o kudret sarayı yıkıldı. Tüm gelir kaynakları kurudu. Brahmanlar bu yüzden. Buda dininin Hint'te yayılmasını engellemek için, herkesten daha çok çaba harcadılar. Hint'te do ğan Buda dinini, Çin, Vietnam ve Kamboçya'ya sürene kadar, onun aleyhinde çalıştılar. Öyle ki, bugün Hint'teki Budistler kü çük bir azınlıktan fazla birşey değildir.
İnsanın Tanrılar'dan (Tanrı'dan Değil) Kendine Geri Dönüşü
Buda, tanrıların gücünü ve aracılarının gücünü reddetti. İn sanı, kendi benliğinde varolan kuvvetlere yöneltti.
O halde, Avrupalı din araştırmacı ve öğreticilerinin aksine (bunlar Buda'yı ateist ve Allah'ı inkâr eden biri olarak tanıyor lar) Buda, "tanrılar"a inanmıyordu, onları ve onların aracılarını reddediyordu. "Buda", Veda dininin sayısız tanrılarıyla kapıştı. Onların varlığı öyle bir faciaydı ki, Hint toplumundaki parça lanma ve sömürünün meşhur Hint uyuşukluğunun, öyle bir ya şamdan ve her türlü sorumluluktan yoksun bıraktıran ve Brah-manlarca sürdürülegelen asılsız ilişkilerin oluşturduğu ve fert ler arasındaki yaşamaktan ve her türlü sorumluluk yüklenmek ten yoksun bıraktıran temelsiz ibadetler silsilesinin ve uydurma tanrıların varlıkların oluşturduğu korku ve endişenin tek sebe biydiler.
Buda, halkı asılsız tanrılardan ve daha da asılsız olan korku ve kuruntulardan

kurtardı. Onların dağınıklıkları ve ihtilaflarıyla, insanlığın sömürüsünü, eşekleştirilmesini, parça parça edil mesini açıklıyordu. Bu, "Tevhidin reddedilmesi değildir, "Şirk"in reddedilmesidir. Eğer Avrupalı sosyologlar bu ikisini bir tutuyorlarsa, şundan olabilir ki, onlar hatta dindar olanları bile "şirk" ile "tevhid" arasında bir fark görmüyorlar, ikisini bir
404

405
sayıyorlar. Halbuki bu ikisi sadece birbirine benzememekle kal mıyor, aynı zamanda birbirlerine tamamen karşıttırlar. Sürekli bir savaş içindedirler. Bu nedenle, Buda'nın Veda dinindeki Hint tanrılarını inkâr etmekle yaptığı iş, insanın kendi insanî so rumluluklarına ve güçlerine geri gönderilmesi, şirk dinine ve şirk tanrıperestliğine bir darbe idi.
Tanrısız Bir Din
Sosyologlar (daha çok materyalistler) "Buda" dinini tanrısız bir din olarak biliyorlar. Çünkü iki dindeki (tevhid dini, şirk di ni) tanrı kavramı arasında bir fark tanımıyorlar. Bir kısmı ise sa dece, tabiat ötesini ve din duygusunu inkâr etmek için her yerde bir eser ve işaret bulmaya çalışıyor, bulabildiklerini de büyüte rek, te'vil ederek veya yönünü değiştirerek dine bir darbe vura bilmenin çabasını gösteriyorlar. Diğer bir kısmı da bu meseleleri hiç anlamıyorlar. Gel gör ki bunlar orta yere belli belirsiz teori ler sürüyorlar, biz de yediğimiz yemekler gibi onları tüketiyo ruz. Buda, şirk dininin inkarını ilân ediyor. Şirk dinini, insanı zayıflatan, asılsız güçlere karşı zillete düşüren bir faktör olarak görüyor. Konu budur, Tevhid'deki tanrıperestlik değildir.
"Buda"nın diğer işlerinden biri de, riyazetlerle mücadelesi ve sınıfları reddetmesidir.
Sınıf Düzeni
Veda dininde işaret edildiği gibi, Hint'te "Kaşaterya" sınıfı, Brahmanlar sınıfı, işçiler sınıfı, en son ve en fakir sınıf, Aryaî ol mayan ve "pis" sayılan yerliler sınıfı vardır. Böyle bir sınıflandır ma mevcuttur, çünkü uıni, şirk dinidir ve tanrılar, semboller, heykeller, sınıf sayısını ve sınıfsal düzeni açıklayan bayrak lardır. Gerçek şu ki, tevhid felsefî hakikatperestlik'ten ayrı olarak insan birliği, ırk ve sınıf birliği ve varlığın birliğini açıklamak için yapıcı bir sosyal etkendir. Varlık âleminin birliği yani dün yanın uyumu, bütün unsurların yakınlığı, yoldaşlığı, insanın
yöndeş oluşu ve tabiatÖtesi kuvvetlerin birbiriyle yöndeş oluşu. Tevhidin anlamı budur.
Buda, tanrıları red etmekle sınıflı düzeni de kendiliğinden reddetmektedir. Yani onun dininden içeri girmekle herkes, onun talimatlarıyla "Nirvâna"ya ulaşabilir. Halbuki "Veda" di ninden herkes, kendi sınıfında daimi olarak esirdir. Eğer diğer bir dünyaya yol bulabilse bile, kök ve sınıf değiştiremez. Geri dönünce yine kendi sınıfında doğuvermekte.

Hakikat ve Akıl
Buda'nın yaptığı diğer karşı çıkışlardan biri de, hakikatin aranmasında ve bulunmasında akıl gücünün reddidir. Bu, son asırda "Bergson'un, şimdi de "Rene Guenon'un yaptığı bir iştir. Ariflerimiz de geçmişte böyle yapıyorlardı. Hatta imamlarımı zın da işidir. Özellikle İmam Sadık'tan (a.s.) sonra, (ilk İslâm gö rüşünün devamı olan) Şia mektebi durgunlaşsın, uyusun, kapalı kalsın ve kenara çekilsin diye, felsefî konular ortaya atılıyordu.

Abbasiler zamanındaki felsefe ve akla ilgi, tercüme yayını; Yunan felsefî metinlerinin yayılması, Hint sofuluğunun etkileri, Şii görüşü zayıflatmak içindi. İslâmî görüşün asil devamı olan, aynı zamanda İlk Yol'un üzerinde Şii imamlar tarafından devam ettirilen Şii görüş, Abbasiler tarafından medenî ülkelerin güçlü kültürleri vasıtasıyla bir kenara bırakılmak isteniyordu. Emevi-ler ise böyle bir işin şuurunda değillerdi. Abbasiler, bunda bü yük ölçüde başarılı da oldular.
Hint'te, Hintli hekimler kâinatın problemlerini ve vücudun bilinmeyen yönlerini halletmek yoluyla, hakikati bulmak isti yorlardı. Biz de buna mahkûm olduk. Ulemadan çoğu, hatta İmam Cafer Sadık'ın mektebine bağlı ulemanın çoğunluğu, do ğulu irfanî mektebin duygularının şiddetle etkisi altındaydı. Ve ya dolaylı olarak, Yunan felsefî düşünce metodunun ve görü şünün etkisine mahkûm oldular. Bunlar bizim Şii kültürümüze nüfuz etti. Maalesef o ilk ruh ve yönü zayıfladı. Sonraki asırlar da da kalmadı.

Hİnd filozofları şu meselelerde tartışıyorlardı; "tanrıların dünya ile ilişkisi nedir?", "ruh nedir?", "önce ruh, sonra cisim mi meydana gelmiştir? Yoksa önce cisim, sonra ruh mu meydana gelmiştir?" "Ölümden sonra hangi menziller katediliyor? Hangi şekiller meydana geliyor?" "İnsanın alınyazıları nasıl olacaktır?" Hatta ölümden sonrasının özelliklerini ayrıntılı olarak açıklıyor lardı. Bütün unsurları hatta varlığını yaratıldığı anları bile ince liyorlar, hakkında görüş beyan ediyorlardı. Fikrî, zihnî, mantıkî, Aristocu, felsefî konular ve tartışmalar (dünyanın her çeşit felsefî problemlerinden oluşan bir mektep idi- Şimdi de vardır), Buda vesilesiyle şiddetli bir darbe yedi.
Buda, "akıl ve felsefe yoluyla bir yere ulaşılamaz" dedi. "Ru hun ne olduğunu ve nasıl olduğunu anlayamazsın. Eğer anlasan da boşunadır. Ruh ve cisim, ruh ve dünya, madde ve mânâ, do ğal ve gaybî güçlerin ilişkisi, filozofların halledebileceği mesele ler değildir. Bütün bunları bırak, kendini tanımaya çalış. Bu hem faydalı hem de mümkündür. Onlar ise ne faydalı ne de müm kündür."
Kendini Tanı!
Buda'nın bir takipçisinin uğraşması ve düşünmesi gereken tek mesele budur. Ama filozofça değil. Meselâ: Benlik, cisim mi dir, ruh mudur, buhar şeklinde midir, sıvı mıdır veya gaybî mi dir?.. (Her halükârda "ben"ini duyumsar, "ben" diye bir varlığa inanırsın). Onu eğitebilirsin; ızdırap, perişanlık ve pislikten kur tarabilirsin. Bu yapabileceğin faydalı bir iştir. O halde, dünyanın bilinmezliklerini halletmeyi bırak. Hissedilmeyen güçlerin, insa nın ulaşmasından uzak faktörlerin korku ve kuruntulardan, tan rılardan; onlara yaklaşma ve tevessül etmenin korku ve kaygı sında kendini kurtar. Bunların hayatı korku ve dehşetle dolu dur. Seni korku ve dehşet dolu bir dünyaya atmışlar. Ölümden sonra ne olacak, hangi aşamalar olacak, ölümden öncesi nedir? gibi kaygılardan, aslında olmayan korku ve veseveselerden kur tul. Hayatının ve bedeninin bütün kuvvetlerini eriten, sana bir fayda sağlamayan riyazetlerden el çek. Sadece "kendini" anla.

Ulaştığın "ben"liğini... Onun sorumlusu sensin, alınyazına da müdahale etmen mümkündür.
Benliğimizi Nasıl Anlayalım?
Tanımakla, adaletle. Budist anlamıyla adalet; bizim zihni mizde olan anlamıyla değil. Kendini, içgüdülerini, bağlılıkları nın ihtiyaçlarını tanımakla, kendine gelişme fırsat bağışla. Bu, adalet ve itidalin gelişme işaretidir. Adalet, hayatta belirli bir ahlâk temeline ve başlangıca sahip olmamız anlamındadır. His sedilmeyen, felsefî ve zihnî meseleleri, riyazetleri bırakalım. Sa dece ahlâk için bir

temel oluşturalım. Ahlâk nedir? Olmanın ve amel etmenin keyfiyeti. Bu ahlâkî esas neye dayanmaktadır? Adalete.

Adalet Ne Demek?
Adalet, yani içgüdüler, bağlantılar, emeller ve ihtiyaçlardan herbirine, tabilikleri ölçüsünde yaşam gücü bağışlamak. Bütün bunlar arasında uygun ve adil bir ilişkiyi hakim kılmak; tek keli meyle, itidal ve orta yollu olma.
Benim inancıma göre, Eflâtun da, ahlâk ve saadetin temelini çeşitli kuvvetler (kin, öfke) arasındaki uygun olacak orta hal ola rak kabulleniliyor. Diyor ki: "Bunlar çeşitli ruhsal kuvvetlerdir. Bunlar arasında uygunluk oluşturmak, ruhun selâmetini mey dana getirir. Bedende de, insanın mizacını yapan dört unsur -kan, balgam, mide salgısı, safra- arasında adilane bir ilişkinin ve ortalama bir yönetimin olması gerektiği gibi. Çünkü maddî ha yatta itidal ile sağlıklı bir iktisad elde ediyoruz. Manevî kuvvet ler arasındaki itidal ile, sağlıklı bir ruha ulaşıyoruz. O, "maddî hayat", bu İse "ahlâk"tır."
Buda da böyle bir inanca sahiptir. Ahlâkı bütün özellikleri ortak olan on esas üzerine bina ediyor:
1- Hayvanları öldürmemek,
2- Başkasının mallarına dokunmamak,
3- Pislikten ve iffetsizlikten uzak durmak,
408

4- Aldatmaktan uzak durmak,
5- Mideyi tıka-basa doldurmaktan sakınmak, (özellikle öğ leden sonraları),
6- içkiden, sarhoşluktan uzak durmak,
7- Dans-müzik, şarkı, şenlik, faydasız iş ve oyundan sakın mak,
8- Aletlerin süsünü, ziynetleri ve görünür güzellikleri red detmek,
9- Yumuşak yataktan ayrılmak (aile ve ocak anlamında, salt yatak anlamında değil),
10- Altın ve gümüşü reddetmek.
Bu on esasa bakıldığı zaman, göze çarpan ilk şey, on esasın menfî olduğudur. Bu bizzat Buda'nın yüzünün sert çizgisidir. Eğer yüzünü resmetmek istersek, sert çizgilerinin ifadesi "ha-yır"dır ve dini de "hayır" dini.
Buda Dininin Amel ve Ayinleri
Ayin ve ameller çok sadedirler. Karmaşık, zor ve teknikleri olan Veda dini ayin ve amellerinin aksine herkes, tek başına on ları yerine getirebilir:
1- Sarı elbise giymek bir çeşit ihramdır; ızdırap işaretidir. Bu renk, modern ressamlıkta da bu anlamdadır ve insanın ya şam sembolüdür.
2- Saç ve sakalı traş etmek.
3- Sükûnet, düşünme ve iç murakabe (bizim tasavvufumuz da keşf, şühud veya cezbe olarak adlandırılan şey), içe bakma, yani her gün birkaç saat işten sonra, kendi içine sahip, kendi içi nin sahrasında yanan durumları, olayları, esrarı ve meltem dal galarını düşünmek. Elbette insanlar çeşitlidir, meltemler de farklıdır.
4- Hükümlerden bir diğeri de dervişlik keşkülüdür.54 Buda, riyazeti reddettiği zaman, iki defa dervişlik keşkülü nü eline alır. Bu, onun yolculuğunun başlangıcıdır. Keşkül iki
54- Dervişlerin kullandıkları Hindistan cevizi veya abanozdan yapılmış kab di-
I en d kabı.

409
anlamın sembolüdür. Birincisi; keşkülün gözlerdeki şikâyetleri kırıp bizi kendine

yöneltmesidir. Hakir görülme ve aşağılan mayla gönül tokluğuna, ihtiyaçsızlığa ve azamete ulaşıyoruz. Zelil adamlar, daima diğerlerinin gözünde ne değer taşıdıklarını bilmek isterler. Onun-bunun zihninde, hangi şekil taşıdıklarını bilmek isterler. Bu, hepsine muhtaç olduklarının göstergesidir. Ama dervişlik keşkülünü ele alan, hepsine muhtaç olmadığı gi bi, tümünden bizar olmaktadır. Diğerlerinin lütuf, kahır, nefret ve aferin demeleri onun için birdir.
İkincisi; dervişlik keşkülü ile; "Ben artık riyazetçi değilim, tüm ihtiyaçsızlığımla beraber, yeme, içme ve uyumaya muhta cım. İhtiyaç sebebiyle dilencilik tasını almışım... der.
O halde keşkül, iki zıt anlamın sembolüdür. Muhtaç olmak ve muhtaç olamamak. Hem ferdî gurur reddediyor, hem de vedai riyazeti redde diyor. Şevki reddediyor; sende olan her şevki. Ey ben! Sende olan, seni olduğun şeyden kurtarıyor, istediğinin tarafına doğru seni çekiyor. "Kendi"nden, "ideal"ine olan bu yolculukta kendin ile yabancılaşıyorsun. Kendini süslemenin yerine, şevk ve işti yak ile yoldaş olup idealini düşünüyorsun. Sen, arzunda kurban oluyorsun. (Bu insanın yönelişlerinde "aline olması" anlamında dır. Heidegger egzistansiyalizminde çok derin olarak, 19. asır daki Alman ahlâkî sosyalizminde de çok ilmî bir şekilde ortaya konmuştur.) Eğer, kendini ızdıraplardan kurtarmak, adalete da yanan ahlâkî bir düzenin esasına ve Budacı esaslara göre kendi ni inşa etmek istiyorsan, ideal, hedef, aşk ve şevkinin "kendin" olması gerekir. O da, "kendi" gösterişin için değil, belki kendini bina etmek için daima "kendini bilme halinde" olman gerekir. Çünkü kendini dışarı vurduğun durumda kendini gösteriyor sun. Kendini bir diğerinin göz ve bakışına feda ediyorsun. Bu, âdeta insanın kendi işinde yaptığı bir aldatmadır.
Benciller, gösterişçiler ve riyakârlar, mütevazilerden önce yalnızlığa, sakinliğe, kendilerine bakmaya ve kendilerine yöne lişe muhtaçtırlar. Kendilerini ayak altı ve kurban etmişlerdir. Meçhul ve terkedilmiş bırakmışlardır.

Bunlar başkalarının anlayış, söz ve kurallarıyla yıkılmışlar dır. Kendilerini bir şahsiyet, bir varlık ve kendileriyle var olan bir zat olarak görmemekteler. Kelimenin ruhî ve mânevi anla mıyla adam değillerdir, sadece dış görüntülerden ibarettirler.55
Bu yüzden bir kapı açılıp kapanır da yalnız kalırlarsa kendi lerini bir hiç olarak göreceklerdir. Kendi ölümlerinin korkusuna gark olmuşlardır. Bunlar yalnızlıktan korkarlar. Sürekli kuru gürültü ve kargaşalıklarla kendi varlıklarını hissettirmeye çaba larlar. Sözkonusu edilmedikleri zaman, varlıklarına inanmıyor lar (Heidegger'in deyimiyle, gerçek vücudları yok). O halde ger çek varlığı arıyorlarsa "gösteriş" ve "gösteriş meraklısı" olmanın yerine "sadakat"i seçmeleri gerekir. Gösteriş yapan insan, yaptı ğı işle kendini inkâr etmekte; gizlemektedir. Böylece bambaşka birşey olarak kalmakta ve kendi benliğini unutup kim ve nerede olduğunu bilmez bir hale gelmektedir.
İnsan, bağımlılıkları, aşırı istek ve arzuları, başkalarına olan ihtiyaçları arasına düşüp hiçleşmekte. Daha sonra da kendini toplamaya kalkışmakta ve kendini bulmaktadır. "Kendi'si olun ca da "ben"lik kazanmaktadır ve okyanusun ortasındaki bir "ada"dır artık... Bir "Upa"...
"Upa", okyanus ortasında bir adadır. İnsan, yaşamın orta sında onun gibi olabilir. Nilüfer gibi, temiz ve dindar. Nasıl ve niçin nilüfer gibi? Havuzun dibindeki balçığın içinden ve suyun derinliğinden baş kaldırıp suyun üstüne çıkabilen tek çiçek ol duğundan. Deniz yüzeyinde gelişir ve bütün vücudunu güneşin altına serer. Suyun ve okyanusun ortasında açılmış olmasına rağmen kuru ve denizden

nem almadan "Kendi" olabilir.
İnsan, maddî hayatın pisliklerinden ve aşağılıklarından; kir liliklerden, yalanlardan kurtulmuş ve açılmış bir nilüfer olabilir. Olan şeyden uzaklaşmadan; uzlete çekilmeden, fakat bütün bunlardan da temiz kalarak günlük hayatın galiz pisliğinde bir
55- Gösterişçi ve kendini süsleyip duran kişinin varlımı, başkalarının anlayış, duygu ve kararlarındadır. Eğer, bütün gözlerin kapandığını ve onu görmedikle rim hissederse, kendisini yoklukta bulur.

411
nilüfer gibi başını güneşe doğru uzatabilir, güneşten hissesini alabilir.
Bu da, böyle bir başkaldırı için, tanımanın gereğine inan makta ve tanımayı da üç esasa dayalı olarak kabul etmektedir:
1- Dünya, Ebedî Olmayanların Bir Toplamıdır
Dünya, ebedî olmayanların ve geçiciliklerin bir toplamıdır. Hiç içinde hiç, tamamen boş. "Emel köşkü; çetin, gevşek olarak kurulmuştur." Dünya, hep rüzgârın üstünde. Bunlar hep Budist fikirler ve dünya görüşüdür. Felsefî ya da dinî dünya görüşün de dünya; anlamlı ve sağlam bir düzendir veya tanrı veya tanrı ların hükmettiği görünen ve görünmeyen âlemlerin birleşimidir. Veyahutta "olan" ve "görülen"den kurulu bir çadırdır. Ancak "Buda"nın ilk dersi şu olmuştur; öz/cevher nazarında, araz sıfat ve olaylar, hakikatları ve konumları itibariyle geçicidirler; "ölmek" ve "doğmak"la sınırlıdırlar. Bu nedenle, herşey boş ve temelsiz dir. Hiçbir şey kalıcı değildir. O halde hiçbir şeye vefa gösterme mek lâzım (gösterilmez de). Çünkü "vefa" ve "vefakârlık"ın ken disi bile değişkendir.
2- "Ben" Yalandır
Buda, burada boşluğa, "hiçliğe" varıyor, ondan sonra da "ben"e. Ama "ben" de dünyadan bîr işaret ve gerçekliktir. Onun nisbi terkip toplamını, fert bir öz olarak hissetmektedir. Halbuki "ben", cisimden, duygudan, anlayıştan, cüz'î akıldan ve selim akıldan bir terkiptir. Bu birkaç unsurun toplamını, kendi "ben"imiz olarak hissediyoruz. Bu unsurlar, ne birbirinin hem cinsidirler ne de birbirleriyle bir irtibatları vardır. Daima deği şim, doğum ve ölüm halindedirler. O halde, "ben" yalandır. Ya lancı benim altında (Jaspers'm deyimiyle) "gerçek ben"in atman'ın meydana geldiğine inanan "Vedâ"nın aksine "Buda"nın inancına göre, bir atman yoktur. "Ben", zatı olarak hissettiğim unsurlardan bir terkiptir. O da hem, hep kabarcık, gösteriş göl ge, hata, ebedî olmayan ve yok olmaya mahkûm olan bir dün yadan.
412

3- Hayat Izdıraptır
Hayat, yani dünyada olan "ben'İn hayatı, sadece ve sadece bir unsurdan yapılmıştır; ızdırap... İnsanın risaleti, hep bir kur tuluş yolu bulmaktır- O da akıl, felsefe ve beyinsel düşünme ile değil; işrak, sezgi ve riyazetle değil; maddeötesi çeşitli kuvvetle re tevessül ederek değil; din ile değil; belki sadece ve sadece "kendi"nde akıllıca düşünme ile. İzdırabın nereden doğduğunu anlamak gerekir. Izdırap nedir? Izdıraptan, eziyetten kurtuluş yolu hangisidir? Eğer buna ulaşırsak, ızdıraptan kurtulmuş olu ruz ve gerçek kuvvetlere (ızdırapsızhk haline) ulaşmış oluruz. O halde insanın dünyadaki tek hedefi, ızdırap ve zahmet çekme mektir. Buda dünya görüşünün, büyüklük, derinlik ve azametin zirvesinden çok kaygan bir eğriden başaşağı düşüşünü görüyo ruz. Çünkü dünyada hiçbir hakikat ve sabit bir yön olmadığı za man (dünya) kendiliğinden boş olur. Dostoyevskî'nin deyimiyle (Sartre da bu deyimle çok ilgilenmekte, bu yüzden devamlı tek rarlamaktadır): "Eğer Allah olmasa herşey caizdir." Niçin? Sartre cevap veriyor;

"Öyle bir durumda herşey eşittir. Neyin eşitliği? Hiç olan eşitlik! Çünkü dünyanın bana ve benim yaptıklarıma karşı bir tepkisi olmazsa, varlık yaptıklarımı idrak etmezse, bu durumda benim iyi ve kötü işim eşittir."
Sezgi ve tepkiyi anlama yoluyla, ameller iyi ve kötü, çirkin ve güzel, faydalı ve zararlı olarak gruplandırılır. Tepki olmadığı zaman, hepsi birbirinin benzeridir ve her iş caizdir.
Albert Camus da (Veba adlı eserinde) bu noktaya varıyor. Hiçliğe, ganimet anına. Çünkü, dünya anlamsız, şuursuz, sahip siz olduğundan, insan, şuurlu, anlamlı ve mutlu olamaz. Dün yayı anlamsız ve şuursuz bilenler, aynı zamanda hayat, saadet ve insanın hakikatından bahsedenler, Jean Eyzule'nin deyimiyle şunu istemekteler: Zehirli bir okyanusun içinden tatlı ve lezzetli bir tas su almak istiyorlar. Böyle birşey mümkün değildir. Çün-

kü insan her ne kadar varlık cinsinden yüce de olsa varlık âleminde ve bu insanî durumdadır. Bu nedenle ayrı bir hesaba sahip olması mümkün değildir. Çünkü varlık âleminde ve alt yapıda gereksiz yere, kendi kendine doğmuş hiç ve anlamsız bir görüntüdür.
Buda, içinde bulunulan anı ganimet sayanların, yarını gelmeyecek saydıklarından değersiz kabul edenlerin, insanı ve herşeyi ölçü sayanların, kötü ve güzeli eşit görenlerin, tepkisiz ve suskun görenlerin aksine zevk düşkünlüğünü kabul etmez ve "aslolan zevktir" gibi tanınmış ve bilinen Epikürvari ve Hay-yamvari yalanlara kanmaz. Bunlar, dünyanın boşluğuna ve an lamsızlığına inanan bir kimsenin görüşüdür. "Buda" ise buna rağmen zevkin asıllığına inanandan daha akıllıdır. "Buda", bütün insanî ızdırabını zevk biliyor; hayatı tanımayı, ızdırabı tanımak olarak biliyor: "İzdırabı tanıma"nın ilk dersi, "ızdırabın başladığı yer"dir. Izdırap, nereden doğuyor ki haya tın tümü sayılıyor? Susuzluktan. Susamışlıktan, ihtiyaç sahibi olmaktır ki, bizi de fenalığa çekmektedir. Bu bir tarafa çekilmiş olmak, ulaşmak, almak, içmek ve lezzet ismin taşımaktadır. O halde lezzet, hayatın bizim susuzluğumuza verdiği cevaptır; bu ızdırabın anasıdır. Zira susamışlığımız ve bağlılığımız insanı, koparmaya, ayırmaya mahkûm kılıyor. Bu, insanın büyük ızdı-rabıdır. Evlat zevktir, ölümü İse bizim ızdırabımızdır. Doyma zevktir, açlık ızdırabımızdır. Kavuşmak zevktir, ayrılık ızdırap verir. Tütünün zevki, gurbetin ızdırabmı; tanıdığın zevki, uzak lığın ızdırabını; sağlık, hastalığı; kudret, zaafı; isim, isimsizliği; gençlik, ihtiyarlığı; sevgi, kin ve ayrılığı giderip hafifletir. Boğazdan aşağı inen her lezzet lokması, bir izdırabın abına sebep oluyor. Hiçbir zaman zevkten zevk alamazsınız. Çünkü zevk tohumunun meyvesi ızdıraptır.
Bu yüzden, ağlayan ve yüreği yanan bir kadın, Büyük Bu-da'ya: "Oğlum öldü, şimdi onun ölümüne tahammül etmek be-

nim İçin zor, bana sükûnet ver!" dediği zaman. Buda cevap ver di: "Benars'ın bütün adamları, senin evlatların olmadığı için Allah'a şükret. Sen, bir çocuktan başkasına sahip olmanın zevkine erememişsin! Aksi halde bütün bunların ölümünün Izdırabına tahammül etmen gerekirdi."
Bu sözlerin, (iki sene önce radyodan işittim, nereden nakle dildiğini bilmiyorum), Budizmle ne kadar derin bir şekilde ka rıştığına bakınız: ".. Kimin malı yoksa, haysiyeti de yoktur. Ki min evladı yoksa, göz nuru da yoktur. Kim ki bunların hiçbirine sahip değilse gamı yoktur."

ONİKİNCİ DERS

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."

Son Tahlilde Hinduizm
Şimdiye kadar "Veda" ve "Buda" dinlerinin inanç esaslarını tanımış olduk. Fakat bu, "Veda" veya "Buda" dinlerini tanımak için sadece bir giriş olabilir.
Dinin tanınmasındaki problemlerden biri, diğer ilmî konu larını aksine, (çeşitli ilimlerin bahsettiği konuların) sadece aklî delillerle istidlal, çözümleme, tahlil ve ilmî analizle bir dini tanı yacağımıza emin olunamayacağıdır. Jeoolji, tıp, zooloji, botanik ve astronomide; yer, beden, hayvan, bitki ilmin konusudur. İkti sadı, yeri, hayvanı, bitkiyi veya yıldızı tanımak için bu ilmin ve ya bu mektebin dayandığı usulü bilmek keşfetmek ve mantıklı bir tarif elde etmek gerekir. Sonra bu okulda veya ilmî konuda sözkonusu olan meseleleri tahlil -analiz- etmek gerekir. Bu işten sonra, bütün girişimlerden ve ilmin konusunu keşfedebilmek için kullanılacak yöntemlerin yeterliliğinden emin olunabilir. Ama bu ilimlerin aksine, dinin metodu, âlim için yanıltıcıdır. Şöyle ki; âlim, dini, tarih gibi insanî ilimlerde veya beden gibi tabii ilimlerde ilim konusu olarak kararlaştırmakta ve onu tanı mak için, yöntem ve usul belirlemeye başlamaktadır.
416

Sonra, konuyla ilgili problemleri meydana getiren faktörleri tahlil edip tanımak için düşünmeye başlamakta. Halbuki din âlimleri din bilimcileri, din sosyologları ve hem de dine inanan halk -herbiri-, meselâ bir dinin usulü ve füru'unu tanımakla, o dini tanımış olduklarını sanıyorlar, ki bu noktada hata edi yorlar. Meselâ, İslâm konusunda daha iyi tanıdığınız bîr din olarak din bilimci bir âlîm bir ruhaninin mollanın aksine, dini diğer branşlar gibi ilmî metod yoluyla araştırır. İslâm dininin ahkâmının usul ve füru'una ulaşmakla, sonunda yanıltıcı bir sezgiyle İslâm'ı tanıdığını sanabilir. Halbuki İslâm, diğer her din gibi inançların, görevlerin, sosyal ilişkilerin ve ahlakî değerlerin toplamından ibarettir. Ama bunlar, bu mektebi teşkil eden un surları, parçalar halinde değerlendirmeye alırlar. Halbuki bu parçalar toplu olarak canlı bir bedeni oluşturup kendine özgü ruh, gidişat, görüş ve özelliklere sahiptir. Gerçek İslâm, bu ruh, bu görüş ve sıfattır. Bu yüzden alışılmış olarak dini ulema, din bilimciler veya bir dine inananlar, dini canlı bir varlık olarak de ğil belki "organik" bir toplam (çeşitli vücut ve hücrelerden olu şan organizma) olarak araştırma ve analiz parmakları altında ayrı ayrı inceleme konusu yapmaktadırlar. Bedenlerin ve parça ların birer birer incelenmesi ilmi ve dikkatli olunduğu oranda doğru bir neticeye de ulaşır. Bununla beraber, bunların tümü yi ne de dinin hakikati değildir. Birinin deney ve analiz masasına yatırılması ve bütün unsurlarının ve parçalarının dikkatli bir şe kilde açıklanması gibi bütün incelemeleriniz doğru olsa da yine onu tanımamışsınız. Ancak o tanınabildiğinde de, unsurların toplamını organik ve canlı terkibi halinde karşınıza alınız, onun la tanışınız, fikri değişim yapınız; başka bir ruh, hayat ve davra nış olan bedenin toplamını ve muhteva ile tahlil konusu yapınız.
Her din, bir beden ve aynı zamanda bir ruh sahibidir. Din araştırıcılarının çoğunluğu, bedeni tanımayı, dinin kendisini ta nınması olarak alıyorlar; işte bu noktadan, gafil olmayalım.
Ben hemen başlangıçta, daha çok, dinin ruhuna dayanıyo rum, eğer bedene işaret ediyorsam, o da örneklendirme içindir.

417
Bedenin tanınması ve açıklanmasını ise kitaplara havale ediyo rum. Çünkü

kitaplar din için çalışma gayretinde daha fazla hiz met etmiştir.
Hinduizm Adında Canlı Bir Varlık
Hinduizmin ruhu, "Hindu dini" ismiyle davranış, kişilik ve kişisel özelliklerden ibarettir. Beden ve organları, namazların kı sımları, oruçlar, ameller ve Hindu şeriatına göre yerine getirilen hükümlerden İbarettir. Beden ve organlar, din ruhunun kesin ve kat'î olarak tanınmasında bize yardım edemezler. Bu yüzden, bazen bedenin her zamankinden daha çok korunmuş olduğunu ve geliştiğini görüyoruz. Kendi toplumumuzda olduğu gibi. Ama toplam olarak, canlı ve uyum halinde bir terkibe sahip de ğildir. Bu sebeple hem vardır, hem de yoktur.
Şimdi Hint dininin -ki Budizm ve Veda bu dinin iki büyük ekolünü oluşturur- itikadı temellerini birer birer incelemekten vazgeçiyoruz. Hint'ten dışarı çıkıyoruz.50
Şimdi Hint'ten dışarı çıkıyoruz; memleketinden ayrılan biri gibi; Hint giriş kapısının önünde duruyoruz. Sonra o bıraktığım yere tekrar bakıyorum, son defa olarak genel bir bakışla, "sur-vol" diye adlandırılan ilmî bakışla tekrar bakıyorum.
Detaylı Bakış ve Genel Bakış
"Survol"un anlamının aydınlanması için şu örneği açıkla mak zorundayım: Siz sokak sokak, mahalle mahalle, cadde cad de, Tahran'ı görmüşsünüz; dikkatli bir istatistik çıkarmış, nisbe-ten bir tanıma ulaşmışız. Ama bunun mükemmel bir tanıma ol madığını biliyorsunuz. Şimdi, uçaktan Tahran'ı seyrediyorsu nuz; bu defa daha genel olarak bakıyorsunuz. İşte bu,"survol" bakıştır ve önceki bakışın tamamlayıcısıdır. Nitekim o bakış da,
56- Diğer dinlerinin hepsi, "Veda" ve"Buda" dinlerinden, özellikle ana din olan "Veda dininden ayrılmışlardır. "Buda", "Veda" dininin devrimci bir ıslahatçısı idi. Fakat "Veda" dininin itikadı usulünden çok uzaklaştı. Müstakil bir din orta ya çıkardı.

bu bakışa temel olma görevini yüklendiğinden, bu bakışın tamamlayıcısıdır. Eğer parçaları tanırsanız ama bütünlüğünü gör mezseniz Tahran isimli bir şehrin çehresini tamamen görmemiş siniz demektir. Bunun gibi; bir ekolün veya dinin tüm parçaları nı bilmelerine rağmen o ekolün ya da dinin bütününe ilişkin dü şünceden habersiz uzmanların çoğu tam olarak ona yabancıdır lar veya avamca düşünüyorlardır veyahut aksine; sadece ve sa dece survol bir görüşe sahip olan ve bir dinin parçalarını incele-meyenler, zihinsel önyargılara müptela olurlar. Aydınlarımızın (ve dünya aydınlarının) müptela oldukları gibi; sabahtan akşa ma kadar toplumun hissedilen gerçeklerinden ve üretimden bahsederler, halbuki toplumun hissedilen gerçekleriyle asla doğrudan bîr ilişkileri olmamıştır. Bütün ömürleri boyunca üre time bir katkı ve müdahaleleri olmadığı halde, üretimden bah sederler. Veya halktan, halkın arasından, sınıfsal çelişkilerden, fakirlikten., bahsederler, halbuki bir an bile bunları hissetme mişlerdir. Belki sadece okuma, araştırma, bilimsel tartışmalar dan istifade ederek bu zihinsel ifadelerle konuşmaya başlamış lardır.
İlmî ve metodik işlerde ister kendi dinimiz hakkında olsun, ister diğer bir dinin, ister bizim ideolojimiz, istersa diğer bir ide oloji hakkında olsun iki bakışa, yani genel ve parçalara ait bakı şa sahip olmamız gerekir. Konuyu bu iki bakışla görmemiz ge rekir ki hem parçalar ve ayrıntıya takılıp kalmayalım, hem de genel mânâsından, hakikat ve istikametten geri kalmayalım.

Hind'e Toplu Bakış
Şimdi bu yüksek giriş kapısından Hind'e toplu bir şekilde göz atıyoruz ki, tam bir

tasvir elde edelim de diğer memleketle rin dinleri ve felsefî ekolleriyle karşı la sarabilelim. Bu karşılaştır mayla da mükemmel bir bilgiye ulaşılabilir.
Beşerî ilimlerde, en büyük araştırma ve tanıma yöntemle rinden biri, karşılaştırmadır. Eğer biz dinî ve insanî meselelerde karşılaştırma yapsaydık tanımamız hem seviye hem de derinlik açısından bu var olandan daha parlak olurdu. Çünkü karşılaştır-

mada, tanımamızın doğruluğunu kanıtlı olarak anlıyoruz. Mesleâ Ebu Zer-i Gıffari'nin Peygamber'in sahabesi olduğunu, İslâm'a nasıl girdiğini, Müslümanlığından önce neler yaptığını ve Müslümanlığında neler yaptığını, Peygamberden sonra neler çektiğini, halifelere ve Osman'a karşı hangi fikirlere sahip oldu ğunu, "Rabze"de öldüğünü, biliyoruz. Ebu Zerr hakkında, zih ne sahip olduğumuz bu parça parça bilgilerle Ebu Zerr'in port resini çizebiliriz, ama iş bitmemiştir. Gerçek kişiliğini tanıdığı mız zaman; biyografisi ile ilgili tüm bilgileri bir araya topladık tan, senet ve kaynakları dikkatli bir tahlilden sonra, Ebu Zerr'in kaynaklara dayanan tarihî çehresini doğru dürüst tasvir edebili riz. (İslâmî, dini veya tarihî kişilik olarak) bu çehreyi anlayabili riz ve böylece "Sokrat", "Eflâtun", "Buda", "Spartaküs", "Napol-yon", "Jean Joriss" ve (adalet ve sınıfsal eşitlik için, sınıflara karşı mücadeleye girişen ve Ebu Zerr ile karşılaştırılmaları mümkün olan) 18. ve 19. asırların ideolojik liderleriyle karşılaştırıp karar verebiliriz. Kalben Allah'ı tanımış ve Ebu Zerr'in yaptığı işin bir benzerini yapmış olan "Pascal" ile (özel mülkiyete, hazine ve servet biriktirmeye şiddetle saldıran Proudhon ile) Ebu Zerr'in çehresi, tanıdığımız bu insanların şahsında iyice belirginleşir. Bu sayede Ebu Zerr'in bilinmeyen birtakım özellikleri ortaya çıka bilir.
Dinde de böyledir. İşaret ettiğim gibi metodik olarak İslâm'm, bir mezhep olarak Şia veya mezhebimizin Önde gelen şahsiyetleri, dinî şahsiyetler, hatta dinimizden inandığımız bazı sözleri, inançları ve hükümleri, benzer dinlerle karşılaştırabili riz. Karşılaştırıldığı zaman araştırma yapmak isteyen bizler için yeni değerler keşfedilmiş olur. Karşılaştırmasız, eğer İslâmî ilimlerle 60 sene uğraşsak bile asla o değerleri elde edemeyiz. Bunun gibi, "Buda" ve "Vedâ"yı tanıdıktan sonra Hint dinlerinin ortak ruhunu ortaklıklarını "Hintli olmayan'' dinler, ekoller ve ideolojilerle karşılaştırmada birden Hint ekolünün çok parlak ve olumlu noktalarını buluruz. Fakat bu arada çok korkunç zaaf noktalarıyla da karşılaşırız.

HİNT DİNLERİNİN ÖZELLİKLERİ

1- Hint'te Sanat, Felsefe, Ahlâk ve Dinin Birliği
Hind dini ruhunun özelliklerinden biri şudur: Hint'te felse fe, din, ilim ve ahlâk hatta sanat, birbirlerinden ayrı olmamışlar dır. Bugün de ayrı değillerdir. Çünkü Brahmanizm dini, veda dini, hatta Budizm dini çelişik olan çeşitli kavramlar için geniş lik arzedip bunları kabullenmektedirler. Şöyle ki, bazen birbiri ne zıt çeşitli ahlâk, görüş ve yaşam biçimine sahip fertler bütün ihrilaflarıyla Veda dininden olabiliyorlar.
Bu genişlik ve kabul, felsefe, din, sanat ve ahlâkın dört usul dört boyut, dört çehre şeklinde değil, bilâkis bir duygu ve düşü-ce olarak kendine özgü yapısıyla Hint dünya görüşünde yan ya na ve iç içe barın ab i İm iştir. Bu yüzden Hint'te filozof, dindir ve aynı zamanda büyük bir Vedâcı düşünürdür. Filozof, örnek bir şahsiyet, din ve ahlâk adamı; sanatkâr ve aynı zamanda büyük bir sanat bilimcidir. Bu gerçeklik Tagor gibi zamanımızdaki adamlarda bile açıkça

görülmektedir. Tagor, hem büyük bir dinî şahsiyet,.hem meşhur bir filozof, hem de ahlâkî açıdan dünyada müşahhas bİr simadır. Bu şahıs aynı zamanda büyük bir musikî bilgini, ressam, tiyatro ve çok seçkin romanların yazarıdır.
Şimdi de, Hint sanat festivallerinde veya uluslararası festi vallerde Hint sanatkârlarını, diğer sanatkârlar arasında çok be lirgin olarak görebilmekteyiz. Hintli sanatkâr, sanatında dinî tekrarlamaktadır. Halbuki diğer ülkelerin sanatkârlarının dinle alâkaları yoktur, dini dayanaklarla ilgilerini tamamen kesmiş lerdir. Hatta halkı dindar veya yönetimi resmen dine dayalı ükelerdeki sanatkârların kendileri dindar, fakat sanatları dinden uzaktır. Ama Hint'te musikî, dans, resim sadece dinî olmakla kalmıyor, aynı zamanda dinin ayrılmaz bir parçası durumunda dır. Eski dinlerde musikî, dans ve benzeri sanatların dinî ibadet ayinlerinin bir parçası oluşları gibi Hint'te, henüz bir ibadet biçi mi, bir yakarış ve bir merasim şeklindedir.
Bu yüzden günümüz dünyası, boş ve içeriksiz, lâkin güzel ve lüks hem de çok ilerlemiş burjuvazi sanatında ve kukla duru-

mundaki her sanattan şiddetle kaçıp Hint sanatına yönelip ilgi lenir olmuştur. Avrupalı büyük sanatkârlar, eğlenceye, duygu ve içgüdülerin tahrikine yönelik ve ekonomik kaygılarla süslen miş sanattan yüz çevirmektedirler. İnsanın sırlarını, gizli yönle rini yorumlamak için yeni bir vasıta aramaktadırlar. Sanatı din ve felsefe kaynaklarından beslenen, musikîsi dinden bir ses, din duygusunun lisanı ve henüz felsefenin hizmetinde ve ahlâkla bağlılığı olan sanatkâra yakınlık ve ilgi duyuyorlar. Bu, Hint di ninin özelliklerinden biridir. Halbuki Yunan ve Roma'da sanatın 2300 yıl önce dinden ayrılmış olduğunu görmekteyiz.
2- Hind'in Mükemmelliğe ve Yükselmeye Yönelişi
Hintli ruhun en takdir edilen yönü ve değeri, mükemmelli ğe ve yükselmeye yönelişidir. Hind'in sosyal yıkılma faktörü de budur. Çünkü bilimsel meselelerde, asla tek alâmetle, mutlak mânâda bir hüküm verilemez. Çünkü her alâmet ve işaret nisbîdir. Yani bir görüş açısından olumlu, diğer görüş açısından olumsuzdur. Tarafsız ve ilme vefalı kalabilen kimsenin, mesele leri bir yönden görmeye, tek yönden hükmü vermeye mahkûm olmaması gerekir.
Hint dünya görüşü, algılanan, dünya açısından olumsuz bir esasa dayanmaktadır. Kavramları, tasavvufumuzda çok sayıda olan kavramlarla aynıdır. Bu kavramlar, enbiya mektebinin imamları ve ashabtan sonraki dönemde doğu ve batı kültürleri nin, İslâm'a saldırmasından ve ulemanın da hükmetme gücü ka zanmasından sonra, ahlâk, İslâmî ve dinî hikmet adıyla, ahlâk ve felsefeye, hatta Müslümanların din ile ilgili anlayış ve kavra yışlarına nüfuz ettiler, meşhur oldular. Öyle ki bugün bol mik tarda Budist, Vedâist ve Lao-Tsuist kavramları edebiyat, kültür, hatta ahlâkîyatımızda bile görebiliyoruz.
Bugünkü Hintli düşünürler: "Radha Kriyşenan" ve "Tagor" gibi Hint dinini korumak ve algılanan dünyaya ilişkin olumsuz görüşünü savunmak için, durumu açıklamakla uğraşmışlardır. Ama biliyoruz ki, daima zaaf noktası taşıyan bütün dinlerin ve ekollerin âlimleri ve düşünürleri, halkın aydınlanması ve bilinç-

lenmesiyle, zaaf noktalarını İnkar etmeye veya yorumlamaya başlıyorlar ki, din ve ekollerini çağa karşı savunabilsinler. Fakat kanıt ve belgeler her zaman yorumlardan daha çok şeyler söy lerler.
Meselâ Avesta'da, Zerdüşt dininde, kız kardeşle evlenme nin sadece caiz olduğunu açık olarak okumakla kalmıyoruz, üs telik bu evlilik günahların bağışlanmasına sebep olur diye yaz dığını ve müekked müstehablarından

olduğunu da görüyoruz. "Mahrem olanlarla evlenmek" bu dinin tarihî şahsiyetlerinin söylediği övgülerdendir. Ama sonradan ahlâkî vicdan değişin ce, mahrem olanlarla evlenmek, nefret edilen bir iş olarak telak ki edilir; din âlimleri bir çare arama fikrine kapılırlar. Açıklama lar yapmaya ve inkâra başlarlar. Bu örneğin benzerleri çoktur. Hintliler'in olumsuz tutumları ve bugünkü Hint âlimlerinin sa vunması da bu cümledendir.
Temelde Budist görüş ve Hint görüşü, algılanan dünyanın boş olduğuna dayanmaktadır ki, Avrupa bugün bu görüşe ulaş tığını iddia etmektedir. Oysa Hintliler'in bu görüşe, üç binyıl ön ce ulaştığından haberleri yoktur. Onların boş dediği bizim bildi ğimiz dünyadır ve İslâm'ın sözünü ettiği dünyadan farklıdır. islâm'da "dünya", sadece içinde yaşadığımız yerküre değil dir. Belki aşağı, maddî, bencilce ve kendine yakın olan herşey-dir. Ama bizim zihnimizde olan "dünya" kavramı, "Augusten geleneği"nin etkisi altında meydana gelmiştir. îlk defa dünya ve varlık âlemini, dünya ve âhirete (birbirine zıt, iki iklim ve iki coğrafî bölge anlamında) böldü: Ölümden sonrasını ve gayb ola nı âhiret olarak isimlendirdi. Olana ve ölümden öncekine de dünya dedi. Ölümden sonra olanı, yüce-mukaddes olarak bildi; ölümden önce olan herşeyi ise aşağılık ve kötü.
Zihinlerimizde olan kavramıyla dünya olarak hissedilen maddî hayat Hint'te "Maya" olarak isimlendiriliyor. -Bizim ede biyatımızda olduğu gibi- mahkûm ve ebedî olmayan cihandan ibarettir. "Maya" dünyası, "görünen" dünyadır. Açık, gözlenebi len ve bizzat bir gerçekliğe sahip değildir. Görülen eşyalar gaybî bir hakikatin gölgeleridir. "Gösteriş"lerdir, "olma"lar değil.

423
Gaybîlikle kaim olan hayaletlerdir. O gayb, hakikî varlıktır ve ellerimizin uzanamayacağı kadar uzaktır. Bu nedenle varlık âleminde gördüğümüz herşey yoktur, "maya"dır.
O halde dünya, aslında varlığı sözkonusu olmayan eşyanın toplamından ibarettir. Biz onların yalan varlığını tasavvur edi yoruz. Çünkü hissetmelerimiz de yalandır ve hissin kendisi ve "ben'in o gerçek ben de -ki hissediyor ve tanıyor- dünyanın ve "Maya"nın cinsindendir. Değişmeye, yok olmaya mahkûmdu. Bu nedenle mutlak ebedî hakikati kendiliğinden algılayamaz. Bu yüzden sadece kendi cinsinin benzeri olan şeyleri algılayabi lir. Yani bizzat bir gerçeklikleri olmayan, ebedî olmayan, hayalî ve yalancı şeyleri daimî olma yan "ben "i, zatiliğin dışı olarak his sediyoruz. Var olduklarım zannediyoruz; halbuki yokturlar.
"Maya", ebedî olmayan bir âlemdir. "Ebedî olmayana gönül bağlamak yakışmaz." Sadi'nin bu sözü, Upanişadların herşeyi daimi olmayan ve bütün eşyayı yalan görmeleri esasına daya nan dünya görüşünü belirten cümlesinin aynısıdır. Bu dünya görüşünde herşey, kendiliğinden yalandır ve insanın yalan şey lerinden biridir. -Vardır, ama vücud sahibi değildir(!) Bizzat kavrayan aklın kendisi, idrâkin kendisi, hissetmenin kendisi, yaptığımız akıl yürütmelerin kendisi, meçhullerden kendilerine doğru yöneldiğimiz bilinenlerin kendisi, beni bilinenden bilin meyene götüren delillerin kendisi... Bütün bunlara dayanılması ve inanılması mümkün değildir. Hiçbiri insanı kesine ulaştırmı yor. Bunun için benim dış dünya ve ilişkim olan hissetme, mantık ve aklı yürütmem, yalancıdır. Bunun gibi dış dünyayla ilgili olan "ben"in ilim ve duyumu da daimî değildir; yalancıdır ve dış bir vücuda sahip değildir. Şairimizin deyimiyle: "Dünya ve hayat; sarhoşça görülen perişan bir uykudur."
Bu, "maya" esasına dayanan dünya görüşüdür. Yani bu di nin, insan ile varlık âlemi arasındaki ilişkiyle ilgili anlayışına da yanan dünya görüşüdür. Avrupalı egzistansiyalistler için, en ca zibeli şey, budur. Realizm adı verilen felsefeye karşın dünyayı ve hayatı "boş tasavvur etme" esasına dayanan bir görüş. Rea

lizm, dışarıda hissedileni gerçek tasavvur etme esasına dayan maktadır.

Realizm

Realizm, "realite" kelmesindendir. "Realite"ye inanan ekol dür. "Realite" yani gerçekliğe sahip olan şey, gerçek olan. Bizim yozlaşmış dilimizde revaçta olduğunun aksine bu, "hakikat'ten ayrıdır. (Bu iki kelimeyi birbirlerinin muadili veya eş anlamlısı olarak kullanıyorlar. Halbuki bunlar, birbirlerinden ayrı iki kav ramdır- Asla, birbirleriyle bir ilişkileri yoktur.) Gerçek, dışarıda vardır ve onu algılıyoruz. Meselâ hoparlörün şekli, ağırlık ve cinsini hissediyoruz. Küçük gerçeklerden yapılmış olan büyük bir gerçektir.

"Realizm","gerçeğin" "hakikat" olduğuna inanır. "Hakikat", bizim verdiğimiz hükümle dışarıdan aldığımız hüküm arasın daki ilişkiden ibarettir. Bu ilişkide bazen hakikat, bazen bâtıl vardır. Hakikat, olması gereken gibi olan şeydir. Halbuki "ger çek", olan şeydir; gerçekliği olan şeydir. Bazen birşey vardır ve gerçektir; ama hakikat ve hak değildir belki bâtıldır.

Cinayet, fuhuş ve kötülük, toplumda bir realite ve gerçektir, ama hakikat değildir. Çoğu şeyler insanî hakikattir ama realiteli-ği yoktur ve toplumda yoktur. Realizm, felsefe ve ilimde (edebi yatta), dış dünya ve eşya, insanın gördüğü, hissettiği, tecrübe et tiği şekilde öylece hakikattir, diyen bir ekoldür. Realist edebiyat; olan, olmuş olan veya olabilecek insanlardan bahsetmektedir. Romantizm, idealizm ve dış bir gerçeklik taşımayan veya taşı mayacak olan fantezi hikâyelerin aksine olmuş hadiselerden ve ya olması mümkün olanlardan.

Realist edebiyatta şiir, resim, heykel... reel ve gerçek olan şahısları ve eşyayı tasvir etmektedir. Picasso gibi bir adam ise, bir kibrit çizer; yarasaya benzeyen, gece yarasa oîan kibrit... Tek gözlü olan bir adamı resimler... Sözgelimi, san renkli bir gökyü zünü resimleyebilmektedir. Bunlar "reel" değildir ve "realite"de gerçeklikleri yoktur, ama ressüm çizmektedir. Çünkü realist de ğildir.

İdealizm

İdealizm, realizmin aksine, "reel" âlemin hakiki bir gerçekli ğe sahip olmadığına inanır. Dış âlemi düşünen ve tahayyül eden, bizim zihnimizdir. "İde" asıldır, "Realite" değil. Yani zihni miz olmaksızın dış gerçekliğin varlığı sözkonusu değildir. Eğer zihnimiz olmazsa, o da hiç yoktur.

İdealizm, mutlak anlamda "dış dünya olduğu gibi insan zihninin eseridir" esasına dayanmaktadır. Göz, renkleri olanın aksine görmekte. Algılanan sertlik ve yumuşaklık, varolan bİT-şey değildir. Ağırlık, sıcaklık, soğukluk dış dünyada olmaksızın algılanıyorlar. Eşyanın şekli ve tasavvuru da böyledir. O halde dış dünyayı, zihni olan biz insanlar yapmaktayız.

Realizm, bunun tam aksine insanın kendisinin dış âlemde en küçük bir etkinliğinin olmadığına inanır. Dış dünya görüldü ğü gibidir. Meselâ bir ağaç, dış dünyada da gözle görüldüğü gi bidir. Dış dünya asıldır, zihnim ise ona uyandır ve sadece dış eş yaya karşı bir aynadır.

Bu, materyalist ve naturalist görüştür ki bu realizmin dalla ra ayrılmış mektepleridir. Bütün dünyayı madde bilen materya listler, bütün dünyayı enerji bilen enerjistler, canlı tabiatı herşe-yin hatta insanın yapıcısı olarak tanıyan natura listler, hep realist görüşten bölünmüş ve dallara ayrılmış düşüncelerdir. Bütün bunlardan maksadım şudur; medeniyet, kültür, hatta batılı antropoloji, Sokrat ve Aristo zamanındaki Yunan'dan şim diye kadarki rönesanstan sonraki ilmi ve medeniyet zamanı; Einstein, Max Plank vb.nin dönemi realizm esasına göre hareket etmektedir. Bu realist görüşle batı tabiata hakim olmuştur. Batılı'ya,

hayatta ve sosyal gerçeklerde iktidar bağışlamıştır. Çünkü batı ve batılı "realite"nin asıl olduğuna karar verdi ve tasvir etti. Doğulu, "realite" âlemini, değersiz ve yalancı tasavvurlar olarak tanıdı Hayat ve tabiat adı verilen yalanların ötesinde gizli sırları ve gerçekleri aramaya koyuldu; ki, bunlar boş ve anlamsız reali tenin arkasında bekler durumdaydı. Bu yüzden batılı, tabiat ve realiste üzerinde hakimiyet, kudret ve bilgi sahibidir. Çünkü düşünsel ekolü, daha oluşum döneminden beri realitenin üzeri-

ne kurulmuştur, tabiatın şekil değiştirmesine ayak uydurabil mektedir. Böyle yaptığı gibi, medeniyet, toplum ve geleneğini de çözümleyip, tahlil ederek değişik, bambaşka yapabilmekte dir. Otomobilini değiştirmekle, son derece kolay bir şekilde eko nomik ve sosyal ilişkilerini de değiştirebilmekte. Halbuki doğu lu, ilişkilerini ve sosyal geleneklerini ezelî, ebedî ve değişmez olarak düşünür. Bunların evren ve Âdem'den önce, Allah tara fından kendisine egemen kılındığını zanneder. Değişmesini imkânsız olarak görür. Böylesi doğulu görüş, tabiatı açıklanması mümkün olmayan, asılsız bir meçhul olarak görür. Hint "mâyâ'sı bu görüşün sembolüdür.

Batılı, 2600 senelik tarihi boyunca fizyokratlar döneminden şimdiye dek realist bir yaklaşımla dünyayı asıl ve özgün olarak görmüştür. İnsanı dünyaya tâbi ve maddî dünyanın sembolle rinden bir sembol olarak görmüştür. Bu, onu dünyaya hakim kılmış, tabiatı hakir görerek daima kendini tabiata karşı âciz, ya bancı ve yalnız hissederken batılı da tabiat üzerinde olan kudret ve egemenliğine rağmen düşünce yüzeyselliğinden, felsefî ola rak dar ve ruhsuz, köksüz görüşlülüğe mahkûm olmaktan ken dini kurtaramamıştır. Halbuki doğu felsefeleri, dinleri, hatta sa natı, bütün hissedilenlerin üstünde bir sır olarak ve yüce bir ha kikat olarak hikâye etmekte.

Bu dinî bakışın esasına göre Hint, tarih sahnesinde kendi içinde derin, tabiata karşı zayıf ve çaresiz insanlar; Batı ise tabi atta kuvvetli, kendi içindeyse karanlık ve donmuş insanlar sun muştur. Bu kural diğer bütün meseleler için de -sanat, edebiyat, şiir, felsefe gibi- genelleştirilebilir. Hatta (batının) zıt ekollerin de; burjuvazinin zıddı olan Marksizm'de de bu böyledir. Geç mişte de güçlü bir irfanı görüş sahibi olan Eflâtun ile güçlü bir realist olan Aristo arasında böylesi bir ortak taraf vardır. (Eflâtun'un irfanı, Doğu'dan alınma bir irfandır. Yunan'ın ödünç aldığı bir irfan...)

Yunan Akılcılığına Karşı Hint Ruhaniliği Hintli ruhanilik, içgüdülerin ve günlük hayatın ötesinde dert, ihtiyaç ve endişe demektir. Hint ruhu sürekli bunun

huzursuzluğu içinde olmuştur. Hint felsefe ve sanatının bütün güzelliği de buradadır.

Dinî, felsefî ve sanatsal Hint ekollerinin tümünde, bu ikibin küsur yıl boyunca daima "Muk-şa" kaygısı vardır. "Muk-şa" ya ni kurtuluş, felah ve selâmet. Bu durum Hintli ruhun yaşamda, tabiatta daima kendini yabancı ve yalnız hissetiğini göstermek tedir. İnsanı, "bilmediği yer"den dünya ve tabiata atılmış olarak kabullenmiştir. Ruhunda daima gurbeti hissetmiş. Kendini bilişi ve şuuru güçlendikçe, ırk, soy ve şerefe vakıf olmuş, dünya ile olan gurbet, yalnızlık ve yabancılığı daha şiddetli, daha koyu ve daha kederli olmuştur.

Ama akılcı batı görüşü (batı rasyonalizmi) Sokrat zamanın dan şimdiye kadar, daima insanı maddî tabiatla aynı anda doğ muş ve tabiata yakın olarak telakki etmiştir. İnsan, aklını kulla narak kâinat ve tabiatla olan ilişkilerini düzenleyebilir. Aklı kul lanma gücüyle tabiatın esrarını keşfedebilir. İnsanın tabiattan edindiği

teknik" ve sanat gücüyle bütün insanî ihtiyaçlarını (hep si tabii ihtiyaçlardır) tabiatta arayıp bulabilir.
Ama Hintli, tekâmül ettiği ölçüde, onu tabiata ve tabiat eş yalarına cezbeden ihtiyaçların (yeme, içme vb.) sunî, zoraki yüklenen ve lüzumsuz ihtiyaçlar olduğunu hisseder. Lütuf ve iyilik etmek, bulduğu imkânlar ölçüsünde, fıtratının derinliğin de yeni ihtiyaçlar olarak kaynar; tabiat bunları cevaplandıra-maz. Buradan da, daimî açhk, susuzluk bulur -tabiatın kendisi ne hediye ettiği sulardan ve sofralardan müstağnidir- Bu yüz den insan uyanışa ulaşıp, görüş sahibi oldukça daimî bir susuz luk ve açlığı ve yoldaşı olan gurbetle yalnızlığı, daha çok hisset mektedir. Tabiat ve dünya ile, aynı anda doğmadığını, tek başı na meydana geldiğini anlar- Vatan endişesi, ilk kaynağa dönüş isteği, yalnızlığın sonucudur. Sonra "kurtuluş" arzusu, sonra ahlâk (insanî kurtuluşa yaklaştıran amellerin toplamı), sonra din (insanı o ümit kaynağına ve bu dünyanın dışına açık olan o kü çük deliğe çeken yol), sanat; insanın vatanı olmuş olan, "bilme diğim yer"deki hatıralarından şirin bir terennümdür. Şimdi ona muhtaçtır ve onu bulmayı, onu terennüm ediyor. Bu tıpkı

Mevlâna'nın "susamış adam ve su" hikâyesi gibidir. Diyor ki: "Cevizci olan adamın biri susamıştı. Bir kuyunun kenarına vardı. Ku yuda su olup olmadığını anlamak için, kuyuya bir ceviz attı, su sesi geldi. Su almak için bir kabı yoktu. Vakit geçtikçe susuzluğu, suya olan İhtiyacını arttırıyordu. ihtiyacını hatırladıkça kuyuya bir ceviz atıyor ve su sesi, yine ceviz ve su sesi. Daha çok susuzluk, daha çok heyecan. Suya ihtiyaç daha şiddetli, susama ihtiyacı daha bir fazla; su sesini işitmenin şevki, daha kuvvetli; gittikçe daha kuvvetli. Tekrar su suzluğuna cevap verecek bir araç olmadığı için, sadece tekrar suya bir ceviz atıp, su sesini işitme imkânı vardı-" Bu dünyada, tabiatta ol mayan suların susamışı ve tabiatta olmayan sofraların açlarıyız. Bizi o sofraya ulaştırmak için tabiat dışında din bize yol gösteri yor. Ahlâk kalbin, bu pis kokulu sulardan, murdardan nasıl ko runacağını, gaybın o hoş kokulu berrak sularına nasıl varılacağı nı, o suların vücudumuzda nasıl körü körüne dolaşmayacağını gösterir. Sanat, suyun sesidir. Tabiatta olmayan, ama sesi daima kulağımızda olan su. Servet ve sahip olduklarımız, kalbimize ve canımıza tutunmuş olan şeylerin tümü kuyuya atmamız gere ken cevizlerdir. Böylece suyun sesini işitebilelim. Suyun sesi, fedakârlığa "lebbeyk" demektir, kurtuluş müjdesidir.
"Su sesiyim susamışların kulağına ben Yağmur gibi ulaşırım gökyüzünden Uyan ey aşık, bırak ızdırap çekmeyi Hiç su sesi gelirken susuz kişi uyur mu?"
Bu, Hintli ruhun düşüncesidir: Hayatta her türlü zillet ve meskenete düşenin şerefi, büyük yoksunluğun aşağılık varlıklı hale feda edenin şerefinden daha üstündür. Bu yüzden şiddetli açlık ve susuzluklarda ölmek, ihtiyacını kirli gıda ve tatsız sular la gidermekten daha üstün kabul edilir.
Halbuki batı "rasyonalizm"! Buda'dan beri Hind'in geride bıraktığı bütün dönem boyunca akıl yürütmelerle düşüncesini geliştirmiş "biz tabiattan bir parçayız ve onun yakınıyız" ilkesine dayanmıştır. Bu, "tabiata akraba olan insan"ın görüşüdür. Herşeyi bu kültürel bölgede halletmekte. Tıpkı insanı tabiatta

yalnız kabullenen felsefeyi, ahlâkı ve dinî aydınlatan Hintli gö rüş gibi.
O halde, insanın kendinde hissettiği bütün zaruretlerin tabi atın onun bedenine ve ruhuna koyduğu ihtiyaçlar olduğu orta ya çıkmaktadır. Bizde mevcut olan bütün bilgi ve yetenekler ih tiyaçlarımızı gidermekte bize yetmektedir. Kuşkusuz tabiat, her düzeydeki ihtiyaçlarımıza cevap verebilir. Halbuki Hint'te, baş langıçtan beri

şu karamsarlık vardır; yer seviyesinden bir adım yükselirsek, tabiat bizi doyurmaktan âciz kalacaktır. Az da olsa hayat uykusundan uyanmış bir insanın dudağında hoşnutluk tan, tokluktan ve bolluktan kaynaklanan bir tebessüm görmek mümkün olmayacaktır.
Orada herşey zeminidir; açık, hissedilen ve tanınan. Burada herşey, ruhanî ve ilâhîdir. Hint'te maddî eşya da ilâhî ve ruhanîdir. Yunan'da tanrılar bile maddîdir; Şehname'nin kahra manları ve pehlivanları gibidir. "Zeus" gibi büyük tanrılarda; anlaşmaların ihanetlerin, şehvetlerin, bencilliklerin, kinlerin, te cavüzlerin, dolandırıcılıkların, diğer tanrıları üç kâğıda getirme nin, rekabetlerin içindedirler. Aslında bunlar tanrıların şahsında somutlaşan Yunanlıların kendileridir.
Yunan'ın tabiatötesi ve gayb âlemi, Atina "site"si ile kapı komşusudur. Tabiat ile tabiatötesi arasında nüfuz edilmesi mümkün, çok ince ipekten bir duvar vardır, insanlar o tarafa gitmekte ve kahramanlara dönüşuvermektedirler. Tanrılar bu tarafa gelip sıradan adama, hatta basit insandan da aşağı bir adam dönüşüyorlar Bu Yunan'ın tabiatötesi göğünün, ne kadar alçak olduğunu gösteriyor. Ama Hint felsefesinde tabİatötesinden bahsedildiği zaman, söz uzak ve elin ulaşamadığı "bilmedi ğim yer" hakkındadır. Sadece tabiat hayatına benzememekle kalmıyor, belki insanın kuruntu ve hayalinde şekil alacak şeye bile yabancıdır.

Mutluluk

Hint'te mutluluk, hayret edilecek derecede mucizevari bir durumdur. İnsan mutluluğa ulaştığı zaman, yokluk sahrasından geçiyor. Fıtratında kaynayan bütün gayretleri, kadın, evlat, ak-

raba, vatan, hatta ilim, hürriyet, aşk, sevgi, duâ etmeye yönelten etkenleri bir insanın ihtiyaç duyduğu bütün zaruretleri kesmesi ve bunları kendinde öldürmesi gerekir.
Bu Hint felsefesinde mutluluğun tarifini o kadar zorlaştırı yor ki, filozoflar ve büyük şairler için bile neredeyse imkânsız bir durumdadır. Ama Yunanda bir filozof çok sade ve açık ola rak diyor ki: "Mutluluk iki şeydedir; başarı ve şöhret", diğer bir filozof ise mutluluğu, müreffeh hayatta; güzel evlat, sağlam be den ve sosyal prestijde aramaktadır. Tıpkı bizim beş parmak doymuşlukla ilgili felsefemiz!...
İki anlayış arasında, ne kadar fark olduğunu görüyoruz. Hint'te Vedaî görüşle dünyaya bakan ve "Bodhi"ye ermiş olan kimse bir damla çiğde (o, hakiki gaybtan bir yaprağın üzerine damlamış olan gözyaşıdır), bir terennümde, bir mırıltıda, hatta kaba ve büyük bir taşın aşağı yuvarlanmasında gaybtan ve Allah'dan bir işaret görebiliyor, ilham alabiliyor. Öyle ki, onun ku lağına bir meleğin fısıldadığını sanırsın. Ondan başkasının da bu sesi işitmeye hakkı yoktur. Ama Yunan'da "rasyonalizm"in bakışıyla dünyaya bakan, sadece kendini ve insanı madde ola rak görmekle kalmamakta, belki tanrılar bile, onun gözünde yeryüzülü ve maddîdirler.
"İçten kurtuluşa ermek" Hint'in özelliklerindendir. "Dışarı dan kurtuluşa ermek" Samı, İbrahimî, Aramı ve Avrupalı'ya öz güdür. Bunlar, dışardan bir kurtarıcı arama konusunda sürekli ortaktırlar.
Sami dinleri (ki biz de bu gruba dahiliz) daima dışarıdan kurtuluş bağışlayan bir beklentinin içindedirler. Ya tanrıdır ve ya tanrının gönderdikleridir; gelip elimizi tutmakta, bize kurtu luş ve selâmet bağışlamaktadır. Veya kurtarması gerekir. O hal de kurtuluş öğretmeni, dışardan gelen biridir ve yabancıdır.
Bu nedenle Hintli olmayan dinlerin özelliklerinden biri, dı şarıdan intizardır. Kurtuluş, öğretim ve selâmet için bekleyiş... Tekâmül ettikçe göz, dıştan içeriye çekilmektedir; bu, Hintli'nin özelliklerinden biridir. Dışarıda zuhur eden kurtarıcıyı

bekle meye başlamaktadır.

Hint Dinlerinde Tanrı
Hint dinlerindeki tanrı kavramı diğer dinlerdeki (bu cümle den olmak üzere ibrahimî dinlerdeki) tanrı kavramından farklı dır. Bu farklılık, Avrupalı sosyologları hataya düşürmüştür. Böylece Hint dinlerinde, Buda dininde (veya Çin dinlerinde) tanrı yoktur diye hükme varmışlardır. Çünkü sosyologların tan rı hakkında zihinlerinde kendilerine özgü bir kavramları oluş muştur. Hint dinlerinin ise apayrı bir kavramı vardır. Bunlar, bu dinlerde tanrı duygusu veya tanrıya imanın olmadığını sanmış lardır. Bu hep tanımamanın işaretidir. Hint dinlerindeki tanrı kavramını ve onun diğer dinlerle olan farkını anlamak için, çok dikkat etmek gerekir. Çünkü bu, çokça derindir; öylesine sarsıcı ve incedir ki bilginleri bile kolayca yanlışa götürebilir.
Ben, bir Müslüman, bir Hıristiyan, İbrahim'in dinine men sup bir kişi olarak Allah'a inanırım. O;
1) Benim yaratıcım,
2) Rab; benim tanrım anlamında. Sahibim, mâlikim.
-Rab, sahip anlamındadır, Tanrı anlamında değil, bu; "Rab"bm zımnî anlamıdır-
3) Tanıdığım yüce mutlak zât. Mutlak mükemmellik, ebedî, daimî ve münhasır. Allah aynı zamanda benim dünyamın sahibi ve idarecisidir. Aynı zamanda yüce zât anlamındadır. Yüce zât, yani tek, bizzat hakiki vücut. En üstündür, kemâl-i mutlaktır. Din tanımak, Al lah'ı tanımayı gerektirmektedir. Din, bizi O"nu sevmeye, O'na yaklaşmaya, mümkün oldukça O'na daha çok yakın olmaya da vet ediyor. Bu aşağı dünyalık kişiliği, ilâhî zâta dönüştürelim diyor:
"Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız."
Bu nedenle gelişim seyrimizde mutlak mükemmelliğin zir vesine yaklaşırsak, Allah'a yakın olmak hiç anlamsız olur mu? Allah için uzak ve yakın sözkonusu değildir. Bize kendimizden ve şahdamarımızdan daha yakındır. Allah'a yaklaşmayı şu kav rayışla anlayalım:

"Bu, amellerle mükemmellik tarafına doğru yükselebilme dir. Bu, insanın Allah tarafına daimî miracıdır. Diğer taraftan Allah, benim kurtarıcımdır. Beni aşağılıktan, nefsimin zaafından kurtarandır. Çünkü O, mükemmel zâttır, yüce ve âlîdir"
Hint'te ise bunun aksi doğrudur: Diyor ki: "Tanrı'yı üstün ve yüce zât özelliğiyle tanımak -delil, alâmet ve sebep-sonuç yöntemiyle- senin alçalmış kişiliğine asîa olgunluk bağışlayıcı bir etki yapmaz. Şöyle ki, ateşi ve onun yakıcı kudretini tanı mak, soğuk almış, karda ve buzda donmuş olan beni ısıtmıyor. O halde insana etkisi olmayan ve insanı kurtaramayan birine nasıl olur da ibadet etmek, yalvarıp yakarmak, onunla konuş mak ve onu sevmek istiyorsun? Bu mümkün değildir. Kurtuluş için, kendi y.ât ve fıtratında değişmen ve tamamen başkalaşman, yüce bir zât haline donüşebilmen gerekir. Yani, eğer sürekli ateşten bahseder, ateşe göz diker, ateşin bütün nitelik ve nicelik lerini tanır, ilâhî de okursan yine ısınamıyorsun, (sınmak için te peden tırnağa kadar soğuk almış, sıcaklığını kaybetmiş, titreme ye başlamış bir adamı içten alevlendirirsen, mukaddes ilâhî ate şi onun kendi fıtratının derinliğinde parlatıyorsun demektir. O zaman, içten ısınmış ve aydınlanmışsın demektir. Ateşin varlığı nı ispat etmeye yarayacak bir delil edinmeksizin aydınlanıyor sun; edinmene gerek de yoktur. Çünkü onlardan bir bilginin de yimiyle; "Ateşe işaret ettiğin sürece ateşten uzaksın. Ama ateşi gözünle gördüğün ve eline almak istediğin zaman parmağını kaldırıyorsan; ateş,

senin içinde hemen yol bulur, vücudundaki ateş yükselir. O halde, ateşe işaret etmen; İstidlal ve ateşin adre sini göstermek için bir işarette bulunman, makamını ve sıfatını göstermen için çaba harcaman anlamsızdır."
O halde, Allah'a ulaşmak için güçlü bir kartalın gelip seni yerinden alıp göklerde uçurmasını bekleme. Böyle bir uçma ne doğru ne de mümkündür. Çaba göster ki, uçman için kollarında kanatlar filizlensin. Git ve çaba göster ki, seni yere böylesine ve falı kılan bütün bu iç yağını ve ağır kemiklerini hafifletsin ve kendi kirini temizleyebilesin. O zaman "sürünmek" yerine, uça caksın!

Bunun dışında bir yol yoktur. Bir kuşun gelip seni uçurma sını bekleme. Kuş olmak için çaba göster; bu ise, insanî esaret zindanlarından dışarı çıkmaktır. Brahman, Veda, Buda dinleri nin en büyük değeri 17. asırdan 20. asra kadar beşerî dünyaya hakim olan ilmî, ideolojik ekollere karşı bu zindanları tanımak için gayret göstermeleri ve bu zindanlardan çıkış için yol arama larıdır. "Kendini tanı ki, Allah'ı tanıyasın" deyimi veya "Allah, şuur sahiplerin kalbindedir" cümlesi burada dikkate değerdir. Veya Hâfız'ın dikkate değer şu şiiri:
"Yıllarca, kalb bizden cam-ı cemi istiyordu,
Oysa sahip olduğuna yabancı olarak temenni ediyordu-"
Bu şiirin bir dereceye kadar, bu ekolün etkisi altında oldu ğunu tahmin ediyorum. Veya:
"Ey esrarlı sözler söyleyen Tüti, Sakın gagandan şükrü eksik etme İmâli söz söyledin, muhaliflerinle Allah 'im bu muammadan perdeyi kaldır Yüzümüze serp, gülsuyu kadehinden, Ki uykuya bulaşmışız, ey uyanık baht."
Bu esrarlı sözleri söyleyen Tûtî, Hintli düşünürün sembolü dür.
O halde Allah'ı aramanın bir yolu vardır; kanat aramak ve bulmak; uçma gücünü elde ederek bu zindanın yüksek duvarla rından uçmak. Başkasını bulma, "piri ve görüşünü te'yid etmek:
Dün gece derdimi mecusilerin pirine götürdüm
Ki o, görüş sağlamlığıyla muammayı hallediyordu.
"Görüş sağlamlığı" hazır ilimdir. Veda, onun peşindedir. Hissetme ilmi, kendine bulma ve "kendi" olma ilmidir; (Göster mek, delil getirmek, ve açıklamak ilmi değil), öğrendiğimiz şeyler bize izafe edilen bilgilerdir. "Dış eşyanın zihnimizde bu lunan şeklidir." Bu, eski filozofların deyimiyle ilmin tarifidir.

Ama bu hazır ilim, hakikattir; fikrimizde, yalancı kişiliğimiz ve vücudumuzda, "olma" ilmi ve değişime uğramaktır. Kendi için de devrim başlatmaktır. Bilgileri vücuda yükleme ilmi; allame ve fazıl olma; yazı tahtası, defter, kitap ve yazılı metin ilmi de ğildir. Dert ve yara ilmidir ve gittikçe alevlenmektedir. Bu, "ma ya" dünyası içinde başka bir dünya yapmanın ilmidir.
İnsanın Gerçek Kişiliğinin Kökleri
"Yalancı ben", yıkıldığı zaman, "hakiki ben" (Atman) doğ makta. Bu "ben'in üç belirgin özelliği vardır. Bu üç yeni boyutu kendinizde hissettiğiniz her an, biliniz ki sizde yeni bir "siz" doğmuştur. Anne ve babanızın eseri olan "irsi ben"den mesafe almışsınız (uzaklaşmışsınız) ve kendi eseriniz olan "ben"e ulaş mışsınız demektir.
Ben'in bu üç özelliğine gelince:
1- "Fet", yükselme anlamındadır: İnsanın yüce vücudu, yüce ben, ben üzerindeki ben.
2- "Ket", uyanıklık anlamındadır.
3- "Anende" (Anend), kurtuluş anlamındadır.
Şimdi, bunların üçü, bizde gömülü ve gizlenmiş durumda dır. Eğer bazen kurtuluş

hissi duyuyorsak, bu kurtuluş değil, yeni bir gönül isteğine tutkun olmuşuzdur. Tatlılığın esaretiyle donanıp yeni bir kurtuluşa erdiğimizi sanıyoruz.

ÇAĞDAŞ İNSANIN İDEOLOJİLERİ

Kültür, felsefe, ideoloji sanatlarda -hatta ilimde- hakim olan İdeolojilerin tümü şunlar olup, bunların dışında pek birşey yok tur. Çünkü bugünün insanına sadece bunlar inandırılmış, be nimsetilmiştir:

Radikalizm

İnsan ahlâkını, insan yaşantısını dine ait görevlere dayan dırmak yerine, insanın tabii yaratılışında ve vicdanında bulunan kanaat ve özelliklere dayandıran akımdır- Yani Allah'ın buyru-

435

ğunu takip etme yerine Cennet ümidi, cehennem korkusu ahlâk ve dinin gerektirdiklerinin yerine, insan fıtratının ilkeleri doğ rultusunda yürümek... Yaratılıştan gelen bazı değerlere sahip olan insanın bu tabii yetenek ve ön kabullerine göre hareket edip, bunları takip edebiliriz. Bunları, radikal (kök) olarak isim lendiriyorlar. İnsanların yaşantısını, bunlara göre iyiye yönelte biliriz. Radikallerin bildirisi 1800 yılında yayınlandı. Bu, Avru pa'da büyük ve güçlü bir akımın başlangıcıydı. Bütün Avrupa eğitim ve öğretimini etkiledi. Öyle ki resmî genelgelerle okullar da artık çocuklara Allah'tan ve ahlâktan bahsedilmemesini iste diler -Allah ve ahlâkın destekçisi dindir-; Sadece iyilik ve kötü lükten; o da yalnızca iyilik ve kötülük olarak bahsetmelerini is tediler. Çünkü eğer kendisine özgü bir ahlâk ihtiva eden insan fıtratı uyanır ve eğitilirse bu, sıhhatli bir toplum için yeterli ola caktı.

Ama radikalizmin üzerinden henüz otuz sene geçmişti ki, Fransa eğitim ve öğretiminde öyle korkunç, sarsıcı bir bozukluk ve tahribat meydana getirdi ki, maarif dairesinin daha Önce bu bildiriyi imzalamış olan bazı mensupları ahlâkın yararı adına geri dönüp düşüncelerinden vazgeçtiler: "Şimdi vakit erken, za manı gelince tekrar başlatırız!" dediler.

Demek ki radikalizm, insanın yapısında bulunan ayırdedici melekelere dayanan fikrî ve ahlâkî esaslar doğrultusundaki ya şam tarzıdır.

Hümanizm (Humanisine)

Hümanizm, dış değerleri bir tarafa atmamız gerekir, de mektedir (din, Allah, tabiat, ilmî hakikat, aklî yararlar olarak söylenegelen tüm değerler). Buna göre önemli olan insanın ken disi ve onun yapı tarzıdır.

Şöyle ki, insan dünyanın en güzel ve en ölçülü organik ya pısıdır. Tabiat veya Allah, en yüce ruhsal yapıyı da onun vücu dunda meydana getirmiştir. Hak ve bâtılın, iyi ve kötünün, ha-

436

yır ve şerrin ihtiyaç ve gerekliliklerin, insan bedeninin ve ruhu nun en büyük delili ve aslı insandır.

Ahlâkî ve terbiyevî metodları, dışarıdan bu bedene ve ruha yüklemeyelim. Serbest bırakalım ki hür gidesiniz; çünkü insan, mevcut en güzel canlı cinsdir. Tabiatın en güzel mucizesidir. Ol ması gereken şekilde yeşermelidir.

Hümanizm şu anlama gelmektedir: Gerek fizyolojik/bedenî yapısında ve gerekse psikolojik/ruhî yapısında varolan alışkan lık ve adi isteklerle veya ahlâkla bir işimiz yoktur; temel eksen bizzat insanındır ve ondan başka herşey ikinci derecedeki ayrın tılardır.

Realizm

Realist, insanın hayatını, hissedilen ve dokunulan şeyin esasına dayandırması gerektiğine inanır; ızdıraplara ideallere, ge rekliliklere ve "reel" olmayan, duygululuklara değil, ister haki kat payı taşısınlar ister taşımasınlar. Çünkü sadece insanın âdi ihtiyaçları bellidir. İnsanın kendi sahip olacağı herşey asıl ve re-eldir (insanın elinin ulaştığı, onda diğerleriyle ortak da olsa). Bunlardan başka anormal ve reel olmayan herşey, ister kutsal, ister zelil olsun farketmez.

Materyalizm

Materyalist, dünyanın esasını maddeye dayalı olarak bil mekte. Malum, madde de atom zerreleridir.

Bugünkü materyalizm, 19. asrın bir akımıdır. Yirminci asra ait bir materyalizm sözkonusu değildir.

"Feurbach" materyalizmi var, Marks ve Engels materyaliz mi var -diyalektik ile teçhiz edilmiş olarak- Her halükârda 19-asır ürünüdür. Ayrıca bir de klasik materyalizm var. Bu mater yalizm eski Yunan ve Fizyokratlar dönemindendir. Her halükârda şu anda varolan materyalizm, üstünlük ve önceliğin maddenin kendisiyle sınırlı ve aynı zamanda insanın, tabiatın... herşeyin temel taşı olması anlamındadır. 19. asır ilmî ve sosyal akımlarına tâbi olanlar, bu anlamda materyalisttirler.

Natüralizm

Natüralizm, materyalizmin aksine maddenin zâtını asıl ola rak almamakta. (Ondokuzuncu asrın fiziği, atom olmasına rağ men). Tabiat isimli canlı, hareket ve hayat sahibi bir görünümün toplamını esas alıyor. Tabiat üretir, varlıkların ölüm ve hayatı onun emrindedir. İşlerinde bir bilinç hissederiz, çünkü ona bir düzen hakimdir. Tabiat, genel olarak dünya isimli büyük bir makmadır. Natüralizm; tabiatı, asıl olarak kabul ederken natüralist için konu, ister atom zerreleri teşkil etmiş olsun, isterse enerjiler teşkil etmiş olsun tabiatın hangi şeyden yapılmış oldu ğu önemli değildir. Önemli olan tabiat âlemi isimli canlı bir dü zenin sözkonusu olmasıdır. Bu yüzden çocuğun en iyi çocuk yu valarında, eğitim yerlerinde, en iyi elbiselerle ve yemeklerle eği tilmesini tabiatın zıddı olarak kabul ediyorlar. Tabiatın annenin eteğine düşürdüğü gibi, çocuğu orada eğitmek istiyorlar. Bun dan başka birşey yapan ve çocuğu anneden alacak olan her sos yal düzen, tabiata aykırı iş yapmıştır. Bu nedenle natüralizm, in sanın tümüyle tabii gereksinimlere; tabii yiyeceklere ve ilişkile re, hatta tabii yemek yemeye dönmesidir.

Psikolojizm

Psikolojist'in ruhun, bedenin, dünya felsefesinin hakikati ve hiçbir şeyle işi yoktur. O, içinde, ruhunda tecrübe ve duyumsanan olarak sözkonusu olabilen dış fenomenlerin görüldüğü yer leri, insan gerçeğinin eserleri olarak kabul etmektedir. Diyor kî: "İnsan hakkında bundan fazla felsefe yapmayacağım. Bunun dı şında insan hiçtir. İnsan gerçeği, dış ruhsal görüntülerle ruh doktorunun deney konusu olabilecek ruhsal eserler olarak özet lenir. Bu, insanm gerçekliğidir."

Epikürizm

Epikürizm, zevkin önceliği felsefesine (Epiküros'un inancı nın aksine) ve zamanı ganimet bilmeye inanmaktır. Ama zevk ten, lezzetten faydalanmanın en iyi şey olduğundan değil! Bilâkis zevkin dışında herşey anlamsız olduğundandır. Çünkü
438

hayatın bir anlamı, dünyanın bir ruh ve hedefi yoktur. Dünyaya egemen olan ilişkiler, akıl ve bilince dayalı değildir. Hak ve bâtıl, iyi ve kötü için bir temel dayanak veya yöntem de yoktur. Sonunda da zeval ve daimî ölüm vardır. O halde şimdi bütün yapılanlar eşitse, iyi ve kötü, emanet ve ihanet, pislik ve temizlik hep birdir. Yalnızca bir asıl vardır ki, o da, "zaman ganimettir." Asıl olan zamanı zevkle geçirmektir. Aynı zamanda bu, Albert Camus'nun da birdenbire ulaştığı felsefedir.
Bütün bu akımlarda, insanın adileşip, kepazeleştîğini görü yoruz. Tümü için insan sadece tabiat görüntülerinden bir nesne dir. Ya maddedir veya belirsiz ve dilsizdir.
"Hümanizm", "Radikalizm", "Psikolojizm", "Epikürizm"... "İnsanın hakikati nedir?" sorusuna ya cevap vermiyorlar ya da geçici çözüm yollarından, anlaştıkları sahteliklerinden başka hiçbir şey söylemiyorlar. "Materyalizm" ve "natüralizm" bu ger çekliğin tanımını aydınlatıyorlar ama onlara göre bu tamamen bir atom veya maddî bir doğal görüntü düzeyindedir. İnsanı öy le bir alt derekeye indiriyorlar ki artık sır, derinlik, fazilet ve kendine özgü bir Özelliği kalmamakta dır.
Bu nedenle, beşerî medeniyetin en yüksek aşamasındaki akımlar, bedevi dinlerin tümünden daha fazla insanı aşağılatmış ve onurunu kırmışlardır. Kendi kendilerine iman ettirmişlerdir. Onuru kırılmış ve kendine güveni sarsılmış insanı temel alarak adalet, fazilet, insaniyet ve ahlâk esaslarına yaslanan bir düzene sahip olamayız. Böyle birşey mümkün değildir. Çünkü bir insan olarak imanımızı kaybettiğimiz zaman herşeyi kaybetmişiz de mektir; o zaman artık bizde, din, Allah ve ahlâktan bir eser kal mamıştır. Bütün bu faziletleri korumanın alt yapısı kendine inanmaktır. Gerek insan cinsinin geneli anlamında olsun, ge rekse tek bir fert anlamında.

"BEN'İN ZİNDANLARI

Sosyalizm
Sosyalizm, insanın toplumun eseri olduğuna inanır. Top lum bir tarladır -veya su ve havadır- ve onda "ben"/"fert"/"in san" isimli bir mahsûl yeşermektedir. Tat, renk ve özelliğini, sosyal düzen tayin etmekte ve ona yüklemekte.
O halde "ben"i toplum oluşturmaktadır.
Tarihselcilik (Historizm)
History, tarih anlamındadır. "Historisme", tarih felsefesini esas alan bir öğretidir. Diyalektik materyalizm ve Marksizm bir çeşit"historizm"dir. Sartre'ın egzistansiyalizmi de sonuç olarak, oldukça ileri ve güçlü bir 'historizm'dir. Hegel de historist bir fi lozoftur.
Historizmde insan, bir "mümkün'dür. İnsan, yüzyıllarca değişken bir dizi olay içinde, kesintisiz bir evrimle, yani tarihin gidiş yolunda kendini gerçekleştirmektedir. Nasıl mı? Tarihin zorlayıcı kanunlarının gerektirdiği doğrultuda. Eğer ben dindar isem; bunun temelinde yatan, tarihimin dine dayalı bir akım ta kip etmesidir. Eğer Müslüman isem; Müslümanların İran'ı fet-hetmesindendir. Eğer Farsça konuşuyorsam; asırlar önce mahallî hükümetlerin Deri Farsça'sını ulusal dile dönüştürmele-rindendir. Eğer Pehlevice konuşmuyorsam; birkaç asır önce, Arapların Pehlevi lisanını etkisiz kılmış olmalarındandır. İfade tarzım da; yüzyıl önceki olaylar nedeniyle Avrupa ile iletişim kurulmuş ve kültürel, medenî ve fikrî iletişim İse, o tarihten yüzyıl sonra şu anda beni böyle düşünmeye zorlaması sonucu oluşmuştur.
Demek ki sanatkârsam, Farsça konuşuyorsam, dindarsam, Şii isem veya dine ve İslâm'a karşıysam her kim ve her ne isem 'bütün gerçekleştirme biçimleri'ni bana

tarih kazandırmıştır; yani benliğimi tarih belirlemiş ve oluşturmuştur.

440

Ben, tarihin emrinde olan hiç'ten ibaretim. Tarih, beni kendi istediği şekilde biçimlendiriyor. Şöyle ki, eğer ben İran ve İslâm tarihinin peşinden gitme yerine tarihin son halkasında Fransa tarihine, Kuzey Afrika veya Güney Afrika tarihine tâbi olsay dım; başka birşey olurdum. O halde, eğer ben böyleysem, ben uzak geçmiş zamanlardaki akımların ve olayların ben'iyim, da ha doğrusu tarihimde toparlanıp beni oluşturmaları ve benim dış yapımı süslemiş olmaları nedeniyle niteliklerin ve özellikle rin bir toplamıyım. Öyleyse, herkes, geçmişinin tuttuğu beyaz bir defterden ibarettir.

Natürizm veya Natüralizm

Felsefî açıdan "natürizm" veya "natüralizm" tabiatçılıktır. Yani bir şehirde belirli bir renk ve tattaki bir meyvenin diğer bir şehirde başka bir renk ve tatta olması gibi; insan da bu bölgede ve bu büyük tabiat düzeninde yeşermiştir. Tat, renk ve kokuyu tabiattan almıştır. Eğer böyle bir ırk, böyle bir deri rengi ve ruh taşıyorsa, bunda tabiat ve yeşerdiği yerin özellikleri vardır. Bu yüzden dağda doğanlar ile ova veya çölde doğanlar birbirlerin den farklı kişiliklere sahiptir. Nitekim şehirlilerin kendilerine özgü özellikleri, sahilde yerleşmiş olanların da ayrı özellikleri vardır.

O halde ben, tabiatın oluşturduğu ve biçimlendirdiği bir va roluş tarzına mahkûmum.

Psikolojizm

Dördüncü zindan, psikolojizm veya biyolojizmdir. İkisinin toplamına psiko-biyolojizm demek mümkündür. Pek çok esere dayalı ve birçok öğeden oluşmuş bir ekoldür.

Psikolojizm, insanın hayat bilim ve psikoloji niteliklerinin önceliği temeline dayalı olarak insanı tanımlamaktan ibarettir.

Günümüz tüm ilmî mekteplerin sözü burada sona ermekte. Bugünkü dünya kültür, medeniyet ve ilminin burada sözü tü kenmektedir. Bütün ideolojiler ve felsefeler susuyorlar, ama insan da artık tamamdır! Şuurlu ve özgür bir varlık olarak "ben"

441

irade sahibidir, seçme hakkı sahibidir, sorumludur. Bu gerçek gözönüne alınarak konuya bakıldığında şu ortaya çıkar; bu ekollerde insan yalnız başına anlamsızdır. Çünkü her şekliyle "ben" ya toplum zorunun eseridir, sos yalizmde olduğu gibi; ya tarih zorunun eseridir, historizm de olduğu gibi; ya tabiat zorunun eseridir, natürizmde olduğu gibi; ya da dört zindanın birden veya tek bir zindanın. Kendini tanımaz ve bilinçsiz olarak doğmuş olan "ben", "ben olmayandır". Ve insanın hakikati da anlam ve kavramını yitirmiştir, boştur. Bu yüzden bugünkü insan, her taraftan boş luğa ulaşıyor.

Ama Hintli ruh, insanî "ben"in tabiat, veraset, sosyal çevre ve tarihten doğmuş olmasının bilincinde olmakla beraber, aynı-zamanda bu "ben"în, "ben"in kabristanı olduğuna da inanıyor. "Ben"in ruhu bir tohum gibi "ben"in içinde gömülü ve gizlidir. Eğer bilgili ve gayretli bîr çiftçinin şuuruyla, onu besleyip eğit meye başlar, onu kendi içinde filizlendirir, kendi toprağından geçirir ve kendi örtüne sararsan, o zaman kendi hayatının mey vesini elde etmiş olursun. Yok eğer onu, böyle toprağın içinde gizleyip bırakır, onu yetiştirmede hiçbir çaba göstermezsen; mahrum, perişan ve zararda olursun. Bunun dışında hiçbir şey

elde edemezsin.
"Nefse ve onu temizleyip arı-duru yapana; doğrultana, biçimlen dirip dış görünüşünü sıvazlayarak düzeltip güzelleştirene ve kötülük yapmasını ve kötülük yapmaktan sakınmasını ona ilham eden ona bu iki yolda imkan tanıyana yemin olsun." (Şems, 7-8).
Kur'ân'ın bu âyeti şu anlamdadır; Allah insanı seçme orta mında; 'fısk-fücur' ve 'takva' arasında seçme hakkına haiz olarak bırakmıştır. "Kendini arıtan, saadete ermiştir. Fenalıklara dalan kişi de ziyana uğramıştır." (Şems, 9-10).
Burada "arıtan saadete ermiştir", sözü bir ilke ve slogandır. Bunun zıddı da şudur, fenalıklara dalan kimse de ziyana uğra mıştır. Desise, gizli iş yapmaktır. Toprağın altında kıvrılan hay vanlar, aydınlık, güneş ve hür atmosferden korkuyorlar; sürekli toprak içinde yaşıyorlar, bunlara "desise" diyorlar. "Habe", iş ya-

pıp bir sonuç almayan, ümitsiz ve muradına ermemiş kimsedir. "Efleha", aynı zamanda kurtuluş ve selâmet anlamındadır. Kur tuluşu, semeresini vermiş ve mahsulünü elde etmiş kimse anla mına da gelir. Hepsinden önemlisi, "zekkâhâ" kelimesidir; tezki ye, gelişme, olgunlaşma ve yeşerme anlamındadır. Zekât da bu anlamdadır. Binâenaleyh eğer Kur'ân nefse yemin ediyorsa bu nefs ahlâk literatüründeki nefs-i emmare ve nefs-i levvame anla mında olmadığı gibi emirle öldürülecek nefis de değildir. Çün kü onun öldürülmesi büyük bir iştir. Onu Öldürmekle, kendimi zi öldürürüz. Kur'ân-ı Kerim başka bir nefse yemin etmiş olsa gerektir.
Nefse yemin olsun ki, ona dosdoğru bir biçim veren ve onu doğrultan, "ve gad eflaha" kuralınca, yaptığı işin meyvesini al mış ve çabasının ürününü toplamış demektir. O, nefsini bir to hum tanesi gibi toprağı yararak çıkarıp besleyen, terbiye eden ve semeresini alan kimsedir. Hâbe, boş olmaktır, boşluktur, an lamsızlıktır. Bu kategoriye giren kişi, hiçbir şey elde edememiş ve muradına erememiş olup, "kendi'ni kendi içinde gizleyen, onu oraya gömen ve orada tutan kişidir. O halde "ben"i "ken-di'nde gömülüdür ve "kendi" tabiatın eseridir. Sosyolojinin eseri de "kendi"dir, psikolojinin eseri de "kendi", dört duvar ve dört surdan oluşan bir zindanın ortasındadır. İnsan Allah Azze'nin yeryüzündeki halifesi olmak risaleti, bu zindanı kendi adına kolkanat gererek beslemek değil; belki bu risalet, tamamen ken di zindanını oluşturan duvarların üzerine çullanarak onları da ğıtıp o tohum tanesini yani "hakiki ben"i, "yalancı ben"in oluş turduğu bu toprak ortamından çıkararak beslemek ve olgunlaş tırmaktır.
Bütün Batı ekollerine karşın Hind ekolünün -ta Sokrat ve Aristo'dan şimdiye dek- insan için en yüce değerleri ve en ulu güzellikleri koruduğunu ve onlara bir hüviyet kazandırdığını görüyor, şanı yüce olan zât'a doğru yükselmekte olan insanın en büyük yüceliğini ve risaletini tanımakta olduğuna tanık oluyo ruz. İnsanın kendine Özgü nedenlerle kendi türünün değişimi, kendi beşerî iç âleminin derinliklerinde yüce Zât'ın doğması ve fırsatlar ele geçirip başarılar kazanmak için sürekli bir korku ve

zihin bulanıklığı göstermesi, duyularının dışında, duyu ötesi bir olaydır. Bu ekol, insana özgü şerefleri dünyada tek başına ol makta görüyor. Sürekli bir telaş, bir susamışlık ve araştırmayla dünyanın, bir anlamda içinde yaşadığı zindanın, kapı ve duvar larında dışarıya açılan bir çıkış bulmak ya da bir delik açmak için sürekli olarak tırmalamayı insan türünün en yüce misyonu olarak tanıyor. Oysa, bu ekollerin hemen hemen hepsi bilimsel ya da maddeci olan bu felsefi sistemlerden

birinin oluşturduğu bir gediğin eşdeğeri olarak insanı ulaştığı aşamalardan sürekli aşağılara doğru çekmekteler.
İşte bu tutum, Hind'in en yüce aşaması ve tüm Hind dinler-nin temelini oluşturan felsefe, ruh, ahlâk ve yaklaşımdır. Ne var ki orada aklı çalışmaz bir durumda domıklaştırılmıştır. Çünkü ilim yalnızca "kendini bulmak"tır. Tabiat donuklaştırılmıştır. Zi ra tabiat "Mâyâ"dır; ki yollarını açıp serbest bırakmak ve sürekli onun ötelerinde olup biten (doğa ötesi) olguları araştırmak gere kir. "Yaşamak" mahkûm olmaktır. Bu, bir bakıma "kendi" kendi sinin örtüsü ve gerçek insan "ben"idir.
İşi bu yönüyle ele alınca görüyoruz ki; insanın iki yarısın dan biri donuklaştırılmıştır. Orda, yani Batı'da aklın bir yarısı üzerine kudret, gerçekçilik, yaşama, mutluluk, refah, ilerleme (önderlik), ilim ve mantık bina edilmiş insanın değerleri yüce likleri, sırları ve yücelme kaygı ve korkuları, insanın içerisinde öldürülmüştür. Hind ise, insanın yücelme kaygı ve korkuları ve insan ruhunun sürekli yükselişi üzerinde duyarlı kurumlarla değerli temelleri olan rehberlikler kuruyor. Ahlâk, felsefe ve dinsel duyarlılık gibi yüce, temiz ve maddeötesi kavramları ön ce oluşturuyor; ne yazık ki bunların dışındaki hususlarda insanı donuklaştırıyor.
Biz, yalnızca kanatlarının biri diğerini engelleyen iki kanat-lık adına değil de kanatları, insanı olgunluğa ve 'mutlak zât'a doğru uçarak yükselmeye yardım eden ve her iki kanatla ahenkli olarak uçabilecek insanlığı oluşturan her iki kesime de muhtacız.

ONÜÇÜNCÜ DERS

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."

İRAN'A GİRİŞ

Hint'ten sonra, İran'a geldiğimizde İran'ın kendine özgü ru-haniyetiyle karşılaşıyoruz; öyle ki, İran'daki ruhaniyetin Hint'te tanıdığımıza tamamen aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Hint ruhaniyeti, çok derin ve yüce; ama karamsar ve gerçeğe ya bancıdır. İran ruhaniyeti ise, yüzeysel ve sıradan, fakat gerçekçi ve iyimserdir.
Bu iki ruhaniyetin genel bir karşılaştırmayla iyi ve kötü yönlerinin dökümünü yapabiliriz. Bu arada bir dinin, bir kitabın veya bir şahsın incelenmesinde zaaflarını ve güçlü yönlerini or taya koymayı, tanımayı ve bu işlemleri tekrarlamayı da öğren miş olacağız. Sadece bir zaaf noktasını ele alarak genelleştirme ye gidilmemeli ve böylece olumlu noktalarına da örtü çekilme-melidir. Ayrıca kudretine kapılıp, bütün zaaflarını görmemez-likten gelme durumuna da düşürmemelidir. Bu derste öğrenece ğimiz araştırma yapmanın ilk ilkesi budur.

İran'da Dinin Başlangıcı

İran'da dinle, ilk olarak Aryaîlerin tarihi içinde karşılaşı yoruz. Âryaîlerden önce İran'da yerli kavimler yaşıyorlardı. Hint'te olduğu gibi toplum, varlıklılar sınıfı ile sefiller sınıfından

oluşuyordu. Bazılarınca sefiller denince zenciler anlaşılmakta dır. İslâm'dan sonra da bunların çoğu, güney bölgelerde yaşı yorlardı. Böylelikle Afrika ile ilişkilerinin kolayca var olduğunu da rivayet edebilmektedirler.

Aryaîlerin işgalinden önce her halükârda İran'da yerli ka vimlerin yaşadıklarından şüphe edilemez. Kirman civarında hâlâ yerli kavimlerin torunları olan aileler yaşamaktadır: Irksal özellikleri, bunların Aryaîler olmayan yerli bir ırk olduğunu göstermekte ve bütün veriler, yerli kavimlerden gelen nesiller olduklarını ortaya koymaktadır.

İranlı Yerliler ve Dinleri

İranlı bedevi kavimler hakkında hiçbir bilgimiz yok. Bu ne denle tahmine ve zanna dayanarak bir hükme varıyoruz-Meselâ, bedevi oldukları için fetişizm veya animizme inanıyor lardı, diyemiyoruz. Veya gelişmiş şekliyle puta tapıyorlardı ve ya tabiat güçlerine tapıyorlardı da diyemiyoruz. Doğrudan ve kesin olarak bir hüküm verilmez. Çünkü çökmüş bir kavimdir ler. Bedevîlik yüzünden de ileri bîr dine sahip oldukları söylene-memektedir. Çünkü Aryaîler, güçlü, savaşçı, çok faal, istidatlı ve gelişmiş bir toplumdu. Aryaîlerin hücumunda sürülüp, bir kısmı yok edildi.

Aryaîler İran ve Hind'in işgalinden sonra büyük kültürler, medeniyetler, sosyal ve siyasî düzenler kurdular. Neticede tari he büyük dinler bağışladılar. Hint'te Veda, Buda dinleri; İran'da Mitra, Zerdüşt, Mâni, Mazdek dinleri tarihe Âryaîler'den kal mıştır.

Hint ve İran Aryaîleri bir ırktandırlar. Tahminen aynı za manda bu iki ülkeye yukarıdan aşağıya doğru indiler. Hint'te birtakım dinler kurmuşlardı. Bu dinler, onların İran'daki kar deşlerinin kurduğu dinlerin mukabili ve onlara karşıt olma özel likleri taşıyorlardı. İran Âryaîlerinin ortaya koyduğu kültür ve medeniyet ise, kardeşlerinin Hint'te kurdukları kültür ve me deniyete aykırıdır. Bütün bu ihtilaf ve farklılıkların sebebi neydi?

Âryaîler, Hind'e girdikleri zaman verimli ve bereketli bir memleketle karşılaştılar. Sık ormanlarla kaplı, bol ürünlü arazi ler, geniş ve su dolu ırmaklar kendilerini bekliyordu. Ama iran'a varınca kuru ve az sulak bir memleketle, yakıcı güneşle, çetin, zor bir ziraatle karşılaşmışlardı.

Shpengler, "medeniyet, sadece sakinlerinin fikrî ve bedenî gayretle çetin bir mücadele sonucu yemek yedikleri ve yaşaya bildikleri yerde ortaya çıkıyor" demekte.

İnsan, hiçbir iş yapmadan ve çaba göstermeden istediği her-şeyi elde edebildiği bir memlekete varırsa, asla büyük bir mede niyeti kuramayacaktır. Aksine; çok çalışmak zorunda kaldığı ve işinin yol almadığını gördüğü bir toprakta gözlerini açarsa da büyük bir medeniyete sahip olmayacaktır. Hiçbir iş yapmaksı zın herşeyi elde ettiği, çare düşünmeye, alet yapmaya, ev yap maya, tekniğe ihtiyaç duymadan herşeye sahip olabildiği yere örnek olarak Kuzey Avrupa ve Amerika'yı gösterebiliriz. Avru pa'nın ve Amerika'nın kuzeyinde asırlarca yaşandı, ama asla bü yük bir medeniyet oluşturulamadı. Diğer bir örneği de Kuzey Kutbu'nda ve Sibirya'da yaşayanlardır. Geçmiş asırlarda bir me deniyet kurmayı başarmadı bu bölgedeki toplumlar.

Bu coğrafî farklılık ve doğurduğu sonuçlar, bir ölçüde İran'da ve Hint'te de yaşanmıştır. Bir ırkın, böyle ikili, farklı din yaratmalarına sebep olduğu da söylenebilir... Hint Âryaîleri çok verimli topraklar ve çok rahat bir hayatla karşı karşıya idiler, iktisadî açıdan mükemmel bir refahın içinde olan bir insan gibi, işsiz ve zahmetsiz olarak ekmek elde ediyor, kendiliğinden şiir, musikî, sanat; çok ince duygular, sapık hayaller veya güzel düş lerin peşine düşüyor; varlığın verdiği imkânlarla rahatça haya tın güncel, iktisadî ve maddî gerçeklerinden, rahatlık ve refahla en yüksek edebî eserleri, en ince şairane duyguları; en güzel musikîleri ve sanatları; en zarif mimari eserleri meydana getir me imkânı buluyorlardı. Ayrıca

en derin irfan hazineleri; sofuca ve aşıkça incelikler, yücelerde açan idealler ve insanî düşler Hint kültüründe doğal olarak kendiliğinden meydana geli yordu. Bunun örneklerini Buda'nın hayatında ve Veda mekte binde gördük.

447
İran Âryaîleri, çok dirençli, çetin, susuz, otsuz bir memleke te varmışlardı- Bu şartlarda iç dünyalarındaki yaşantılarını ge liştirme imkânları yoktu. Rahat bir an bulamıyorlardı. Bu ne denle de sanat, zerafet ve irfandan uzaktılar.

Iran Aryaîl erinin Kavmî Üçgeni

Âryaîler İran'da üç büyük kavme bölünüyorlar. Bir kısmı, doğuda Horasan'da-yerleşmeyi seçerek "Partiler "i oluşturdular. Diğer bir kısmı kuzey batıda yerleşmeye karar verip, meşhur "Madlar"ı oluşturdular. Üçüncü kısım da, Fars eyaleti etrafında, merkez ve güneyde kaldılar; bunlar da'Parsîler" olarak isimlendirildiler
İlk hanedanlığı ve imparatorluğu Madlar kurdular. Parsî Kureş, ana tarafından Mâdlardandı. Mâd hanedanını yıktı, hü kümetin Parsî kavmine geçmesini sağladı. Heğanmenşîler soy yönünden Parsîlere bağlı bir sülâle idi.
Parsîler, Makedonyalı İskender'in saldırısıyla yenilgiye uğ radılar, bir süre İran hükümet başkanlığı İskender'in yerine ge çen Selukiye'nin elinde kaldı. İlk defa, Eşk ve Tirdâd gibi Parti kahramanları Selukiyeler'e karşı isyan ediyorlar, Yunan sömü rüsünün İran'daki kökünü kazıyorlar ve Eşkânîler hükümetini kuruyorlardı. Eşkânîler hükümeti, ne "Mâdlar"dan, ne de "Parsîler"d en dir. Onlara doğudan, yani Partilerdendi diyebiliriz. Partiler, Zerdüşt dinini, Mâd ve Parsî dini vasıtasıyla öğrenmişlerdi. Çünkü Zerdüşt dini Viştaseb vasıtasıyla İran'da ilgi toplamıştı. Viştaseb, Heğamenşili "Dârâ"nın babasıydı. Mûbedleri (Zerdüştîlerin din adamlan) ve halka hakim ruhanîleri saltanata ve He-ğamenşi kudretine bağlı görüyorlardı. Zerdüşt dinine, özellikle Zerdüştî Mûbedleri hizmette bulunuyorlardı. Eşkanî hükümeti--ne karşı şiddetle mücadele veriyorlardı. Din adına halkı, Eşkânîlere karşı isyan ettiriyorlardı. Eşkanîlere karşı olan hare ket İran'da yavaş yavaş yük salıyordu- Bu hareketin merkezi Pars'daydı. Pars, Zerdüşt ruhanîyetinin ve Heğamenşi kavminin merkeziydi.

445

"Parti" Aleyhtarı Hareket

Eşkânîlere karşı olan hareket, Zerdüştî mabedlerinin propa gandasıyla başlamıştı. Hareket her geçen gün yayılıyor, genişle dikçe de zorluklar daha da büyüyordu. Önceleri partilerin suçu, "kötü dinli" oluşlarıydı. Şimdi de düşman, yabancı ve Turanlı oluşları suç sayılıyordu.
Sasaniler, Parsî halkının ve mûbedlerin öncülüğüyle iktidarı ele geçirmişlerdi. Sasaniler de her yeni iktidara geçenler gibi kendilerinden öncekileri karalıyor, kusurlu buluyor, idarecile-riyle de alay ediyorlardı. Partileri, yabancı ve kötü dinli saymak taydılar. Nasıl Heğamenşiler, son "Mâd" padişahını zalim bir-şahsiyet olarak görmüşler ve gülünç bulmuşlarsa, Sasaniler de bunu yapıyorlardı.
"Sasan Hutayi" oğulları -Estehr Tapmağı'nın mubedi, büyük müftü ve o zamanki İran'ın büyük ruhanisi mûbedlerin ve Zer düşt dinine inananlarının yardımıyla bir hareket başlattılar. Zer düşt dinini canlandırmak ve Ahuramazda'nın temsilcileri olan Mûbedlerin gücünü ihya etmek doğrultusunda bir hareket orta ya koymaktaydılar. Heğamenşilerin övündükleri şahsiyetleri değerlendirmekle Partilerin tamamen ezmeye başladılar.
Sasani hükümeti, millî ve dinî bir hükümettir. Bu hükümet ile Safevî hükümeti arasında her yönden tuhaf bir benzerlik var dı. Safevî hareket ("Alevi şiası ve

Safevi şiası"nda bahsettiğim gi bi) "milliyet ve din" esasına dayanıyordu. Sasaniler de bu iki şia ra dayanarak ayaklanıyorlardı. Safevi padişahları büyük ruhanî Şeyn Safiyuddin Erdebilî'nin oğullardır. Sasaniler de Sasan Hu-tayi'nin oğullarıdır. Estehr Mabedî'nin Müftüsü de bütün İran ruhanilerinin lideridir. Zerdüşt dininin Heğamenşiler döneminde bir nüfuzu yok tu. Bence o dönemde bir azınlık diniydi. Eşkâniler de mûbedleri ciddiye almıyorlardı. Sasaniler zamanında güçleri genişlemiş, dinî gelenekler yeniden ihya edilmiştir. Çok sayıda mabetler baş çekiyor; kutsal ateşler parlıyor, çok sayıda mülkler mabetler vakfediliyordu. Hatta İran'ın ziraî arazilerinin beşte biri vakfedilmişti.

449

Boş ve Çürümüş Bir Din

Tapınakların ve mûbedlerin Sasani sultanları tarafından te'yid edilmesi, dinî-siyasî dokuda bir iktidarı, yani "Sasaniler-Mûbedler" iktidarını ortaya çıkarıyordu. Zerdüşt dinini kudret ve hakimiyetinin zirvesine ulaştıran bir iktidardı bu. Aynı za manda içinden, mânâ yönünden, hakikat, ruh ve aslî yönden çok yıkılmış ve taşlaşmış bir iktidar. Tıpkı Safeviler döneminde Şia'nın başına gelenler gibi. Çünkü Safeviler, Şia'nın gücünü, kendi siyasetlerinin aleti ve kendi kudretlerini açıklama aracı yaptılar. -Halk kitlelerinin arzusu olan yüzlerce yıllık tarihi mücadele, cihad, şehâdet ve hürriyet olan Şia'yı kendi emellerine alet ettiler- Dış yüzüyle Şii mezhebinin ruhaniyet ve mukaddesatına dayandılar, tahlile başladılar. Gerçekte ise, baskıya takva ve Şia kutsallığı elbisesini giydirdiler. "Radha Krişeynan"ın deyimiyle; en büyük facia, bas kı takva ve kutsallık elbisesini giydiği zamandır. Zor ve baskı, hakikatin yanında yer alırsa bu baskı bir güve gibi hakikati içten içe yer, özünü çürütür. Bu durumda artık ne tanınabilir, ne de mücadele için ayağa kalkabilir; hakikat ve din tanınmaz olurlar.

Sasaniler, Zerdüşt dinini bu şekilde ve bu tertiple boş, çürü müş, taşlaşmış ve sapmış bir duruma getirdiler. Mûbedlerin ruhanî ve Sasanilerin de siyasî iktidarlarını sergileyebilmek için, bir güç görüntüsü halinde Zerdüşt dinini mûbedlere teslim et tiler.

Bu yüzden Zerdüşt dininin içi, boşalmış ve çürümüştü. Oy sa Zerdüşt dini karşısında yeni din olarak Mâni ve Mazdek ha reketleri, halk kitlesinin sıcak ilgisini çekiyor ve kabul görüyor du. Sonunda çürümüş ve boş "Sasanİ-Mûbed" yapısı, İslâm'ın ilk tekmesi ile yıkıldı. Yıkıldığı zaman kof görüntüsünün zirve-sindedir. İslâm da gelmeseydi, İranlılar zorunlu olarak Mâni ve Mazdek dinlerine sığınacaklardı. Mazdek ve Mâni dinleri, halk ve aydınlar arasında gelişmeseydi, kuşkusuz İran İslâm'dan ön ce Hıristiyanlığın kucağına düşerdi. Çünkü Zerdüşt dininin ikti darda kalması, artık mümkün değildi. İslâm'dan önce Medaim Zerdüşt dini iktidarının ve Sasani siyasî rejiminin başkentinin

450

Hıristiyanlık dünyasının dinî merkezi olduğu gözönüne alınırsa sözkonusu sonuç kaçınılmazdı. İslâm, Hıristiyanlığın yayılması- \ nı durdurmasaydı Hıristiyanlık, Zerdüşt İran'ı da yutardı.

İlk İran ve Hint Âryaî Dinlerinin Yakınlığı

İran Aryaîleri İle, Hint Âryaîlerinin birbirinden çok farklı coğrafî Özellikleri olan topraklarla karşılaştığını söyledim. Az su, kuraklık, zorluk ve toprağın kabuğu, çalışma, bilim ve tek nik karşısında halledilemeyecek kadar çetin problemler değildi. Bu yüzden İran Aryaîler İran topraklarına varıp yerleşince, İran tarihinde kırsal yerleşimi ve kentsel yerleşimi oluşturmuşlardı. İlk İran ve Hint Aryaîleri arasında, başlangıçta her ikisinin bu iki ülkeye girişlerinde benzerlikler bulursak, bu şaşılacak birşey değildir. Her ikisi aynı köktendir, aynı yerden gelmişlerdir ve

farklı topraklara varmışlardır; Toprağın imkanlarının ayrı oluşu, onları sonradan değiştirmiyor. Din, felsefe ve sanatlarına farklı şekiller kazandırıyor, yalnızca. Tarih, Hint ilâhlar takımı toplamının Veda dininde Mitra-izm dinindeki ilâhların toplamıyla benzer olduğunu gösteriyor. Hint'te "Mitra" ilâhtır. İran'da "Mehr". Orada da dev tanrı, bura da da; "Varuna" her ikisinde de tanrıdır.
İlk dinin bütün tanrıları, örneğin Hint'te Veda dini, İran'da Mehrperestlik (güneşteki Tanrı'ya tapıcılık) veya Mitraizm, şu itikada dayanmaktadır: "Mehr" büyük tanrıdır, diğer tanrılar ondan daha küçüktür.57
Mitraizm, ateşe tapma; rüzgâr, tufan, yeşillik, bahar, gökyü zü, dağ, orman, gece... gibi tabiat kuvvetlerine tapma; sihir ve büyü ile süslenmekten ibarettir. Bu tabiat kuvvetlerine tapma, dünyada iş başında olan kötü ve iyi ruhlara inanmanın gere ğidir.
57- Hint'in aksine orada Varuna gök tanrısıdır. "Varuna" ters, baş aşağı kelime-sindendir. Asılı, asılmış anlamına gelir Büyük tanrıdır. İran'da "Mehr" (Hint'te de tanrılardan biridir) saygı ile yüceltilmekte ve büyük tanrıya dönüşmektedir.

451

Sihir ve büyü, insanın kötü ruhların şerrinden kurtulmak ve iyi ruhları cezbetmek için yaptığı amellerin toplamından ibaret tir. İyi ve kötü ruhlardan kaçmak veya onları cezbetmek için en önemli iş, kurban, nezir, hatta çok sayıda cinayettir. Sihir ve bü yü, cinayetle daima birlikte görülmüştür; birbirlerine yoldaş ol muşlardır. Hatta Ortaçağ'da, kırkını çıkarmamış kırk bebeğin cesedi, Versay'da, kilisenin mihrabında terk edilmiş olarak bu lundu. Bu, sihir ve büyünün cinayetkârlığına bir delildir. Sosyo lojinin iddiasının (meselâ Durkheim gibilerinin) aksine sihir, bü yü ve din arasında hiçbir benzerlik yoktur. Sihir ve büyünün, bi reysel, topluma ters bir yönü vardır. Din ise sosyal ve bireycili ğin zıddı olan bir boyuta sahiptir. Bu yüzden büyü (kovulmuş din, kovulmuş şeriat ve genel vicdan), gizlilikle beraber, sapma içinde ve günah içinde yaşıyor. Halbuki din, daima sosyaldir ve bundan sonra da sosyal olacaktır.

Mitraizmin Temeli: Büyü

Mitraizm'in bugün böylesine yüceltilmesinin esaslarından biri, sihir ve büyücüdür. Çünkü halden uzaklaşmış, geçmişe bağlanarak azamet kazanmıştır. Tıpkı uzak, güzel ve debdebeli görünen bir köy gibi. Ama içine girildiği zaman, pislik dolu ve berbat kokulu, Önceden yapılmış olan görünüm pisliğe bulaşı yor ve bütün bunlardan geçilmiyor.
Mitraizm, ateş ve Mehr'e tapma esasına dayanmaktadır: "Mehr" güneşte yaşayan bir tanrıdır; güneşin kendisi değildir. Mitraizm'in üstünlüğü, büyücüden gelmektedir. Bir toplumda büyücülüğün olup da büyücünün olmaması imkânsızdır. Fazla ca zevk, zekâ ve yetenek sahibi olan, sadece ilmi ve okuma ne deniyle büyücünün yerine konamaz. Eski dinlerde büyücülük irsi, resmî bir teşkilat şeklinde idare ediliyordu. Büyücüler, dinî işlerin mütevellileriydi. Tanrı ve insanın rabıta ve aracısıydılar. (Yaratıcı ile mahlûk arasındaki perdeyi kaldırması, irsî düzeni parçalayıp yenilgiye uğratması İslâm'ın iftihar duyulan özellik-lerindendir her büyücünün makamının değeri, takva ve ilimle belirlenmiyordu. Değeri irsî olarak aldığı kanında ve zâtın-
452

daydı. Evlâdına da bunu miras bırakıyordu. Diğer insanlar için de bazıları daha zeki ve daha üstün de olsalar, böyle bîr maka ma ulaşmaları mümkün değildi. Mitraizmde asalet, Mecusî ruhanilerine ve Mehrperestlik dinine bağlı ruhanilere

aitti. (Brahmanizm'de asaletin Brah man'da olması gibi). Dinî işleri yerine getirmeleri için, oldukça fazla güçleri vardı. Halk, onların faziletine ve şahsiyetlerine inanmadığı halde, mecburen onları taklid ediyordu, onlara tâbi oluyordu. Çünkü dinî işleri, sadece Mecusî ruhanîlerin tekelin deydi. Mecusî ruhanîleri, dinî tekellerinde bulundurdukları için kendi çıkarlarına yorumlayıp tefsir edebiliyorlardı. Meselâ, gelir kaynaklarından birisi kurban idi. (Veda dininde de olduğu gibi. Buda bunu lağvetti) Kurban yaygındı; en büyük geçim kaynak larından biriydi. İslâm'ın aksine, kurban halk için değildi. Tanrı'nın kendisi içindi. Kurban merasimini icra eden, kurbanı taşı yan Tanrı'nın nezdinde(!) Mecusî ruhanîsinden (Moğ) başka bir-kimse olamazdı.
Yahudilik dininde de böyle bir durum vardı. Tevrat'ın ye dinci babında, sadece Harun'un çocuklarının, yani hahamların bütün merasimleri yerine getirebilecek kimseler olduğunu görü yoruz. Bu yüzden her iş için ağır, karmaşık kanunlar konmuş tur. Meselâ Tevrat'ın yetmişten fazla sayfası kurban kesmenin tekniği, yöntemleri ve kurban tabutuyla ilgilidir. O kadar zor ve anlaşılması imkânsızdır ki sadece hahamlar gerçekleştirebilirler. Diğerleri gerçekleştiremezler ve buna hakları da yoktur.
Mehrperestlik dininde de Moğlar (ruhaniler) veya "kar-ran'lar Aryaî kabilelere hakim olan en büyük kuvvet idiler. Bü yücünün bugün bedevi kabilelere hakim olması (meselâ Doğu Afrika'da). Hatta kabilenin hanı bile onun inancının esiridir ve ona muhtaçtır.

İslâm'da ve Diğer Dinlerde Kurban

İslâm'da kurban, tamamen kendine has bir Özellik arzeder. Kurbanın olduğu diğer dinlerdeki şekillerle tamamen zıttır. Kur'ân haccdan bahsettiği zaman, iki defa açık ve net olarak kurbanın amacını da ifade ediyor; eğer kurban kesiliyorsa fakir

453

ve miskinin yemesi içindir, diyor. İslâm'ın kurban konusundaki tavrı diğer dİnlerinki gibi değil. Diğer dinlerde kurban etinin yenmesi haramdır. Hatta bir lokması bile insanın hissesi ola mıyor.

"Hûm" veya "Haûmâ"

Özel bir bitkidir, Mehrperestler ve Zerdüştiler özünü kay natıyorlardı; ondan "Mi veya Ming" isimli bir içki yapıyorlardı. (Bu ıstılah Farsçada şimdi de var. Meselâ, "falan adam mong ol muş" derler, bunamış sersemlemiş, sersemletilmiş anlamında kullanılır. Yani "sarhoş olmuş" veya "sarhoş etmişler" demek is tenir. Bu içkiyi içmekle, ruhanînin cezbesinden kurtulduklarına ve gaybî esrarın kendilerini ilham edildiğine inanıyorlardı.
Bu içki Veda dininde de var, "Suma" olarak isimlendiriliyor. Bu Mehr "Huma"sı veya Veda "Suma"sı, sonraları Zerdüşt dini ne giriyor. Ondan sonra Mesih'in dininde (Hıristiyanlıkta) "Kut sal Şarap" adını alıyor. "Messe" duası, merasiminde keşiş vasıta sıyla dağıtılıp, sunuluyor. Onun içinde Mesih'in ruhunun oldu ğuna inanıyorlar, içmekle, kendilerini kutsallaştırdığına inanı yorlar.
"Suma" veya "Huma" Mitraizm dininden Veda dinine, ora dan da Katolik Hıristiyanlığına gidiyor. Sonra da bizim edebiya tımıza giriyor.58
Aşk, irfan, cezbe, sarhoşluk, kendinden geçme, bayılma, maddiyattan el etek çekme, yücelme(0 olarak yerleşiyor. Sofiy-ye'nin şarap içerek ulaştıkları derecelere benziyor bu da.

Yeni Din ve Eski Ruhaniyet

Demek ki Mehrperestlik dininin tarihî köklerini sihir ve bü yüye iman

oluşturmaktadır. Moğların asaletine iman ve hakimi yetini Özlemek de tarihî köklerdendi. Oysa Moğlar çok pis, yıkıl mış ve mal yiyen insanlardı. Zerdüşt'ün şiddetli bir saldırısına

58- "Mey", "Meyhane", "Moğ" ve "Moğçe" edebiyatımızda o kadar çok kullanıl mıştır ki bu nokta, şunu da hatırlatmaktadır ki; birkaç asır öncesine kadar bile meyhaneleri Zerdüştiler idare ediyordu.

maruz kalmışlardı. Şu husus bütün peygamberlerin kesin kade ridir: Peygamberlik İçin ayağa kalktıkları zaman karşılarında duran en büyük güç önceki dinlerin ruhaniyetidir. Kur'ân'ın ruhban ve ehbara (hahamlara) yaptığı şiddetli eleştiriyi hatırla yalım: "Ey insanlar1 Hahamlar ve rahiplerin çoğu insanların malları nı haksızlıkla yerler, Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüş bi riktirip Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele." (Tevbe/34) Hz. İsa'nın Ferisiler'e (o zamanki Yahudi ruhanîyeti) saldırısı, bu gerçeğin örnekleridir.59

Zerdüşt'ün Kıyamının Zaruri Olduğuna Dair Bİr Sebep

Zerdüşt (M.O.) 660 yılında ansızın kıyam ediyor. Zer düşt'ün isyanı değişik sebeplere dayanıyordu. Sebeplerden biri, medeniyet ve mülkiyet düzeninin insanlığın başına yeni dertler ve ihtiyaçlar açmasıdır. Sonra bazı ıslahatçılara, çözüm yolları önermeye başlıyor. Konfüçyüs, Lao-Tsu, Buda, Zerdüşt, Yunan filozofları ve Yedi Hekimler'inin hepsi aynı asırda yaşamışlar dır. Bu da Zerdüşt'ün o zamanki İran'ın yeni dertlerine ve ihti yaçlarına bir cevap olduğunu göstermektedıı.

Diğer Bir Sebep

Aryaîler, İran'a ve Hind'e olmak üzere iki farklı ülkeye da ğılınca, coğrafî şartları farklı; toprak, su ve hava imkânları farklı olmasına rağmen aynı kökten gelmeleri sebebiyle ortak yeni şartlarla karşılaşınca tedricen yeni ihtiyaçlar da ortaya çıktı, kuş kusuz.

Hint AryaîlerỈ, kabile hayatında kaldılar. İran Âryaîleri, çift çilik hayatı tarzına girdiler. Hayat şartlarının, sosyal düzenin, sosyal ahlâk duygusunun değişmesiyle artık Mitraizm ve Zer-düştten önceki ilkel dinler (Aryaî kabileleri, vahşi İranlı ve Hint li düşünüş ve yaşayış şekli düzeyinde kalmıştı) İran'ın yeni ihti-

59- Bu İş gösteriyor ki yeni din, durumun ıslahı ve dinin ıslahı için geliyor, ege men düzene karşı kendiliğinden cephe alıyor. Önceki dini hak idiyse tahrif edip bozmuş olan, eğer bâtıl idiyse halkın ve menfaatlarının aleyhine büyük bir alet □larak kullanmış ve egemen güçlerin faydasına teslim etmiş olan düzen..

yaçİarına cevap veremiyordu. Yeni şartlara, sosyal, iktisadî ve ahlâkî ihtiyaçlara hitap etmesi gereken ve mevcut durumu açık layabilecek bir din gerekiyordu. Meselâ daha önce hayvancılık yapanlar, artık kabile şeklinde yaşıyorlardı, bu nedenle tanrı için kolayca kurban kesebiliyorlardı. Kurbanı, etinden istifadeyi düşünmeden tanrının yolunda yakabiliyorlardı. Fakat bunlar çiftçilik dönemine geçtiler; böylece şehir hayatına ve köy hayatı na girdiler. Çiftçilik düzeninde kurban kesmenin zararlarını gö rebiliyorlardı. Hayvancılıkla uğraşmayanlar için kurban kes mek, artık iyice zorlaşmıştır. O halde önceki hayvancılık döne minde çok kolayca gerçekleştirilen bir gelenek, artık zor ve ger çekleştirilmesi imkânsız bir olay oluyor. Böyle bir geleneğe, or taya çıkan güçlük nedeniyle ilgi azalır ve tanrı ile ilişki de ken diliğinden terkedilmiş olur.

Burada Zerdüşt kıyam ediyor. Tanrı'ya bağlanma için bir din ilân ediyor. Sihir ve büyüye olan ihtiyacı inkâr ediyor. Kur bana da Moğlara da toplumun ihtiyacı

olmadığını bildiriyor.
Büyüyü iptal edip kurbanı reddederek Karpanların Moğla-rın karşısında en büyük mücadeleyi başlatıyor. Hepsinden önemlisi, önceki dinlerin bütün putlarını, çeşitli ilâhlarının heykellerini dağıtıp kırıyor, mabetlerden dışarı atıyor. (Gerçi sonra Mûbedler yeni açıklamalarla tekrar geri getiriyorlardı). Zerdüşt bedevi dinin reformuyla yeni bir din kuruyor. Bu din, çiftçiliğin ve ziraatın şiddetli etkisi altındadır; İran'ın yeni hayatının açık-layıcısıdır.
Zerdüşt dininde inek, çok muhteremdir. Bu nedenle büyük tanrılardan biri olan "Vehumen" aslında inek tanrısıdır. Zer düşt'ün kendisinin adı da "Zoreaster" veya "Zerdüşter", yani de ve zenginidir. Bu da kabilevi döneme bağlılık işaretidir. Fakat Hind'in aksine İran'da inek sadece muhteremdir, kendisine ta pılmaz ve kutsal sayılmaz. İneğin yerine, yeraltı su geçidi, su yolu ve su, kutsaldır. Hayvancılık döneminde inek, hayvancılı ğın ve iktisadî hayatın kaynağını gösteren bir imge olurken çift çilik döneminde su, ziraî ve iktisadî hayatın kaynağını gösteren bir imgedir; bu yüzden değerlidir. Dolayısıyla Zerdüşt dininde

su ineğin yerine geçmekte ve kendisine tapılan kutsal addedil mektedir.
açısından Zerdüşt'ün en büyük hizmeti, tevhi di olmayan bütün dinlerin görüşünü, dinlerin esası olan tapma yı ve dini, tevhide yaklaştırmış olmasıdır.
Zerdüşt'ün Tanrı İnancı Monoteist mi, Düalist mî?
Zerdüşt'ün tanrı inancı monoteist mi, düalist mi meselesin de iki görüş vardır Biri, klasik teoridir. Sıradan Zerdüştîlerin (meseleleri tefsir ve te'vil edenler; aydınlar değil) ve taklitçilerin kabul ettikleri görüştür. Bu görüş açısından Zerdüşt dini, düa list tanrı inancına sahip bir dindir. "Ahira"nın dini ve "Ehri-men"in dini. "Engermeyi now" dini ve "Spentamei-yi now" dini, iki kişilik; "hayır" ve "şer". Kötü olan herkes ve herşey, "engermei-yi now"un bir parça sıdır. Eğer iyi olursa "Spentamei-yi now"un bir parçasıdır. Bu iki zât daima savaş halindeler. O halde Zerdüşt'ün dinine inanç, Zât'ın dünyadaki ikiliğine inançtır.
İkinci görüş ise, yeni tarihçilere ve yazarlara ait olan görüş tür. Bunlar Zerdüşt dinini ihya etme ve bu dine saygı gösterme çabası içerisindeler; bugünkü dünya anlayışının tevhidi tanıdı ğını, övdüğünü, tevhide taptığını görüyorlar. Hatta dinsizler bi le mukayese yaptıkları zaman tevhidin, dini görüşün en geliş miş şekli olduğunu itiraf ediyorlar. (Bu, apaçık ve tereddüt edil mesi imkânsız birşeydir). Bunlar ilgi duydukları dinlere tevhidi bir çehre kazandırmak için çaba gösteriyorlar. Dini tefekkür açı sından bugünkü dünyaca takdir edilenlerden biri olan derin ve büyük yazar "Radha Krişeynan" bu yaklaşımla Hindu dinine (bir düzine tanrısı olmasına rağmen) tevhidi bir çehre nakşet mek ve çizmek istiyor. Onun çabası övgüye değerdir, fakat şirk dinini tevhid dini gibi göstermesi ve onu sevimlileştirmesi de kınanacak bir durumdur. Eğer kendisi yeni bir dindar olarak inançlarını tekrarlayıp yeniden söyleseydi, kendisinden daha çok memnun olurduk. Bütün gerçeklere, kaynaklara ve belgele re rağmen yanlış açıklamalara girişmesinden böyle bir tavır da-

ha iyi olurdu. Gerçi aydın nasıl isterse, hükmü o şekilde çıkara bilir ya!
Merhum "Dr. Muin" de, çok iyi bir insandı, büyük bir adamdı.60
(Bütün korkum şudur: iyiler ve büyükler, hata edip doğru olmayan bir söz söyler ve yazarlarsa, kendilerine gösterilen des tek ve güveni, büyüklükleriyle kanştırırlarsa, kötü bir sonuç or taya çıkar. Yoksa, "Mirza Mülküm Han" gibi piyangoyu iki yer de satıp, dolandırıcılıkla kazandıklarını yiyen bir adam, eğer bir yalan söylerse, kolaylıkla kökten reddedilebilir!) Bu görüşlerin etkisi altında kaldı,

Zerdüşt dinini saf bir tevhid dini, olarak ni telemeye kalkıştı. Halbuki Zerdüşt dini sade bir şirk dinidir. Tıpkı Veda ve Mitraizm dini gibi şirk esasına dayanır. Bu dinde Ahuramazda var, Ehrimen var. Bu ikisi arasında ezelden ebede kadar bir mücadele var. Binlerce melek ve tanrı; emşaspend ve kârpan arasında dünyada savaş ve çarpışma halindedir. Ahuraî ve ehrimenî güçler arasında olan daimî bir mücadele sözkonu-sudur.
Avesta'nın baş tarafında "Gase" veya"Gatlar" adıyla birkaç şiir ve ilâhî var. Makam, yani ahenk anlamına gelmektedir bun lar da. "Damesteter" gibi filologlar, bu kısımların Zerdüşt'ün kendi diline, diğer kısımlardan daha yakın olduğuna inanıyor lar. Veda kitaplarının yazılmış olduğu lisanla karşılaştırma ya parak varıyorlar bu sonuca. O halde bunlar ikibinüçyüz, ikibin-dörtyüz, hatta ikibinbeşyüz yıl önceydi denilebilir. Bazıları bu ilâhîlerin Zerdüşt'ün kendi tanrısına hitaben münacaatları olma sının muhtemel olduğuna inanıyorlar. Her halükârda ister Zer düşt'ün kendisinin olsun, isterse ondan sonra oluşturulmuş ol sunlar, Zerdüşt'ün asrına çok yakın oldukları ortada. Zerdüşt'ün
60- Ben iyi adamlardan daima korkmuşumdur. Çünkü onlar hata yaptıkları za man bunun çok korkunç sonuçları; eserlerin ve zihinlerin üzerinde çok kötü tepkileri olmaktadır. Sonra onunla mücadele etmek de mümkün olmuyor Çün kü bu sapmış fikrin gerisinde kutsal bir çehre gizlenmiştir. Herkesin inandığı bir çehre; temiz, dindar ve iyi bir insan, geride böyle saptırıcı bir fikir, kötü bir kitap bıraktığı zaman, pekçok nesil onun kötü etkilerine kapılıyor. Eğer herkes onunla zıtlaşırsa bu sefer de kendini tahrip etmiş ve en küçük bir etki bırakma mış olur.
458

ilk döneminden kalan kaynak kitaplar olarak görebilir ve tahmi nen onlara dayanabiliriz.
Gatlar'ın son âyetlerinde Zerdüşt tanrısına şöyle diyor: "Ey Ahuramazda, sen karanlığı yarattın, nuru yarattığın gibi,." bu cüm leden hareketle ilk Zerdüşt inancında (yani Mazdapereslikte) iyilik ve kötülüğün yaratıcısı, nûr ve ışığın, çirkinlik ve güzelli ğin ve herşeyin yaraücısı Ahuramazda olmuştur.
Zerdüşt gelince "Moğperestlik/Mecusi" tanrılarıyla ve Hint li ilâhlarla (İranlılar ve Hintliler dinlerinde ortak idiler) kavgaya tutuştu.
Hintliler ve Moğlar "Deyas", "Deyû" veya "Diyu"yu dünya tanrıları olarak biliyorlardı. Zerdüşt ise bunları, kötü heyulalar, devler olarak isimlendirdi. "Mehrperestlik" dininde ve "Veda" dininde "Varuna" büyük tanrıydı. "Aşura" veya "Ahura" şer, ihanet ve karanlık tanrısıydı. Zerdüşt "Varuna"yı şehvet ve şirretlik tanrısı olarak ilân etti. Hint ve İran'ın hesabını ayırmak için böyle yaptı. Tıpkı İranlı ve Hintli'nin ayrı olması gibi. İranlı ruh, sosyal, kültürel ve ruhsal bağımsızlık kazanmıştı Dinin de bağımsız olması gerekiyordu. Zerdüşt "Aşura" veya "Ahura"yı "Mezda" için en büyük lâkap olarak seçti. "Mezda" Hintli, İranlı veya Avrupalıların ilâh larından biriydi. "Ahuramazda"daki mezda, düşünce ve akıl an lamında; "Ahura" ise rab, tanrı ve sahip anlamındadır. "Ahura mazda"; temiz ve büyük akıl sahibi. Yani Ahuramazda'yı "Mehr" ve "Mitra"dan daha büyük olarak kabul etti. Diğer bütün tanrılardan büyük olduğunu söyledi. Bütün dünyanın ilâhı ve hayır tanrısı kıldı.
"Ahuramazda" ve Dünya'nın Yaratılışı
Zerdüşt, "Ahuramazda"yı ezelî, ebedî, akıllı, kadir ve âlim olarak biliyor. Dünyayı yaratmak isteyince, ilk önce "Vehumen" adıyla, ebedî ve mutlak bir ruh yarattı. Vehumen, menşe, zihin, fikir ve iyi düşünce anlamındaydı. "Vehumen"den sonra dünya nın bütün sembollerini, alâmetlerini yarattı.

Zerdüşt Dîninde ve İslâm Felsefesinde Dünyanın Yaratılışı
Böyle bir itikat, İslâm felsefesinde de var. Çünkü Allah, ezelî vâcib, mutlak ve yüce zâttır. Dünyanın cinsinden değildir, kadimdi. Kadim olmayan hadis icat edemez. O zaman felsefe, Tanrı için önplana çıkan bu problemi yani felsefenin ürettiği problemi kendi giderir. Çünkü Allah kadimdir ve felsefeye göre kadim olmayan doğrudan yaratamaz. Çünkü kadimden, hâdise (kadim olmayana) uğrarsa, muhtemelen bu hadis, kadimin ken disinde sonradan olmuş olur. Önce "ilk heyûlâ" (herşeyin aslı) dîye bir mevcut yaratıyor {veya heyula-i ûîa). Bu varlık, bir ta raftan zat-ı Kadimle alâkalıdır, diğer taraftan da zât-ı hadisle -yani bizimle-. O aynı zamanda aynîlik esası üzerine mümkün ve hadisledir -maddî dünyayladır-; dünyayı yaratıyor. "Akl-ı ev vel", (Allah'ın ilk yaratığı) bu akıldır. Bu Zerdüşt'ün ve İslâm felsefesinin Tanrı için oluşturduğu problemlerdir ve kendileri izale ediyorlar. Ancak bizzat İslâm'da Allah tasavvuru için böyle problemler yoktur. Hadis, o Kadim Zat'dan çıkmaktadır ve bunda da hiçbir problem yoktur. Eğer sen anlamıyorsan, anlama! Anlamadığındandır! Şirk o şe kilde çıkmıyor; şirk öyle birşeydir ki, şimdiki yaşantımız gibi!
"Engermeî-yî Now" ve "Spentameî-yi Now"
Zerdüşt inancında, dünyada iki tanrısal düzen; kötü zât "Engermeî-yi now" ve iyi zât "Spentameî-yi now" mevcuttur. "Enger" şer anlamında, "Spenta" da mukaddes, hayır anlamın dadır. "Me-yi now" ise "ben", "huy" "mantalite" anlamlarına gel mekte. Bunların hepsi tek kelimedir; fikir, düşünce, akıl ve hik metle eş anlamlı olarak. "Engermenş" ve "Spentaınenş" (körü zât ve iyi zât) daima savaş halindedirler. Herbirinin yardımcıları ve melekleri vardır."Spentameî-yi Now"un Dostları
Altı melek veya yakın tanrı, dünyadaki 'iyi zât'ın dostları dır. Bunlar "Spentameî-yi Now" ile hayır dünyasını idare edi yorlar. "Engermeî-yi Now" ve yardımcılarıyla savaşıyorlar. Bu altı emşaspend (daimî, ezelî ve ebedî ruh) şunlardan ibarettirler:
460

(Pehlevce deyimini söylemiyorum. Çünkü bunları söylemeye gerek yok. Farsça'sını söylüyorum ki, bunlar dilimizde kullanıl makta olan isimlerdir) 1- Brahman: "Brah" iyi, güzel ve hayır an lamındadır. "Men", huy, tabiat anlamındadır. Yani iyi tabiatlı melektir. 2- Obdibeheşt: Doğruluk ve adalet. 3- Şehriver: Kudret meleği veya onların kendi deyimiyle "Kudret Tanrısı". 4- Hurtat: Faydalanma, mutluluk, afiyet. 5- Spendarmez (Espendarmez): "Spend", mukaddes anlamındadır. Nitekim Zerdüşt'ün sıfatla rından biri de "Spendmen"dir. Yani kutsal huy sahibi (menş-i spend). Espendamez, "Esfend" kelimesinin eş anlamlısıdır. Bere ket, aşk ve sevgi tanrısı. 6- Mordâd veya Emertat: Daim olma ve ebedîlik tanrısı.
Bu altı "emşaspend" "Spentame-î-yi Now"un liderliği altın da, yedi kişilik grubu teşkil ediyorlar. Bunlar "Ahuramazda"nın iradesini yürütürler. Şer ile mücadele ediyorlar ve "Ahuramaz-da"nın yolunda olan İnsanlara yardım ediyorlar.
Bunlara karşı altı tane de şer meleği vardır. (Bunlara deyim uygunsa azap melekleri de denebilir.) Bunlar "Entegermeî-yi Now"la beraberdir. Yedi kişilik kötü ruh grubunu teşkil edi yorlar.
"Spentameî-yi Now", "Engermeî-yi now" ve dostları, varlık âleminde hayır ve şer saflarında yer almaktadırlar. Bu arada in san, seçme hakkına sahiptir. Elbette bunlardan başka melekler de vardır. (Meselâ, Soruş itaat anlamındadır; bizim dinimizdeki Cebrail gibi).
Zerdüşt dininin, metafizik itikadî sisteminin toplamı budur. Bu inanç sistemi, aynı zamanda Zerdüştî dünya görüşünü de simgeliyor.

Burada, şu noktaya dikkatleri çekmek İstiyorum: Eğer "Engermeî-yi now" (şer tanrısı ve dostları) "Ahuramazda"nın yaratıkları olurlarsa, bu itikadî sistem, bizim itikadî sistemimize benzerlik arzeder. Tevhid inancındaki esaslara yaklaşmış olur. Çünkü Tevhd itikadında da Şeytan Allah'ın mahlûkudur. Ayrı ca Tevhid mutlaktır; şerrin de Allah'ın mahlûku olması gerekir. Ama eğer "Engermeî-yi now" şer tanrısı olursa ve "Ahuramaz-

da" da hayır tanrısı olarak gözükürse ve her ikisi arasında da ça tışma sözkonusuysa, o zaman iki zat, bizzat ezelî tanrı sayılmış olur ki, bu ikiliğe tapmak da şirk olur; tevhid değil. Ne Zerdüştî inanç (bizzat olan Tanrı'ya inanıyor) ne de bugünkü aydınların akidesi İslamî görüş esasına göre; tevhidî bİr yorumla bir Zerdüşt oluşturmak istiyorlar) doğrudur. Çünkü tevhid, (şu anda) halkın zihninde şirkten tamamen ayrılmış, müşahhas olarak du ran bir fikir değildir. Aynen fetişizm ve animizm aşamasındaki şirki, en yüce evrensel tevhid şekline çıkarmak istemeleri gibi. Halbuki tevhid, bir tür manevî görüş, çok yüce ve güzel bir dünya görüşüdür.
Bütün ruhî, fikri ve kültürel değişime paralel olarak, dine ait inanç esasları da, medeniyetlerin değişim tarihleri boyunca insanlığın zihninde çeşitli şekillere bürünmüştür. Aslında o yü ce ve maveraî anlamıyla tevhidi anlamak İslâm'da ve Kur'ân'da tanıtılan şekliyle tanımak en küçük bir tereddüt ve şüphe ol maksızın tevhide inanan ve Kur'ân'ın yolunda olan çoğumuz için de kolay değildir. Zihnimize ve anlayışımıza yerleşmesi ko lay olmuyor. İnsanımızın kapasitesi yeterli gelmiyor. Eğer zihni mizi açıp İçine bakan olursa, inancımızda çok sayıda şirk lekesi ni ve tevhid inancına karışmış şirk unsurlarını görürler.
Tevhid, "Allah, birdir, değildir" demekle basit bir şekilde yorumlanamaz. Tevhid bu kadar basit değildir. Eğer böyle ol saydı, zengine saygının, her tehlike etkeninden korkmanın tev hid inancına halel getirmemesini ve zihni meşgul etmemesi ge rekirdi. Ama böyle değildir: "Kim zenginliğe saygı gösterirse, di nin üçte birini kaybetmiştir" veya "Herhangi bir tehlike kaynağın dan korkarsan, artık muvahhid değilsin" denilmiştir. Bu yüzdendir ki tevhidin anlamı, basit olarak sadece "Allah birdir, iki değil dir" olsaydı, menfa atçılık tan doğan korku ve saygının tevhidle ne üişkisi olurdu?
Büyük ve aydın âlim Şeyh Cafer Şuşteri istihza ve şaka lisa nıyla bizim yalancı muvahhidliğimizle alay ediyor: "Bütün pey gamberler ve ulema şöyle demeye geldiler: "Ey insanlar! Paraya, baskıya, kudrete, kavme, kendinize, toprağa, şahıs ve puta tapmayı-

nız!Allah 'a ibadet ediniz." Ama ben diyorum ki; "bütün bu tapma lar arasında Allah için de bir yer açınız. Bütün bunlara tapıyorsunuz Allah'a da tapınız1." diyordu.
Tevhidi anlamak (hatta felsefî dünya görüşü ve ahlâkî duyu bakımından), insanî, yüce bir ruhî tekâmülü gerektiriyor. Hiç şüphesiz, berrak, mutlak ve yüce şekliyle tevhid, Zerdüşt dinîn de gerçekleşmiş ve tecelli etmiş olamaz.
Zerdüşt "Engermeî-yi now"unda da "Ahuramazda" gibi ezelî ve ebedî olup olmadığını veya "Ahuramazda'nın yaratığı olup olmadığını açıklığa kavuşturmuyor. Eğer açıklığa kavuş-tursaydı, müşrik mi, muvahhid mi olduğu belli olurdu. Şu anda sahip olduğumuz kaynak ve belgelerde bu durum açık değildir. "Engermeî-yi now"un resmen "Ahuramazda"ya karşı bir zat olup olmadığı açık değildir. Eğer Ahuramazda'ya olursa, bu gerçek ve kesin bir şirktir. Bunu ise, ben, kaybolmuş bir halka olarak biliyorum. Zerdüşt'ü şirk ile tevhid

arasında bir eşikte görüyorum. Zerdüşt'ün dinini, tevhide en yakın olan tevhidî ol mayan bir din, "şirk dini" olarak kabul ediyorum. Bu hükme, sa hip olduğumuz kaynak ve bilgilere dayanarak varıyorum.
Zerdüşt dininde en yüksek makam, "Ahuramazda"ya aittir; tek ve biriciktir, hiçbir gücün onunla mukayesesi mümkün de ğildir. Ondan aşağı makamda iki güç vardır; "Spentameî-yi now" ve "Engermeî-yi now". Bunlar hayır tanrısı ve şer tanrısı-dır. Üçüncü makam ise "Spentameî-yi Now"un yardımcıları olan altı "emşaspend"e ve "Engermeî-yi now"un altı yardımcısı na aittir.
Demek ki bunlar, dünyada karşı karşıya kalmış olan iki güçtür. Birbirleriyle savaşmaktadırlar. "Gâtlar"da da görüldüğü gibi, bu ik güç birbirleriyle karşı karşıya dır. (Ahuramazda ise bunların üstündedir.) Mûbedlerin dediği, "Ahuramazda"-"Ehri men" güç dengesi şeklinde değil. Bütün bunlara rağmen Zerdüşt dini, berrak bir tevhide sahip değildir. Çünkü "Gâtlar" ve Avesta'nın sair bölümleri, tam olarak güvenilebilecek bir kaynak değildir. Çünkü Milâdî üçüncü ve dördüncü asırlarda -Sasaniler zamanında, meydana çıkmışlardır. Bunlara dayan-

mak, tıpkı son ikiyüz, üçyüz yıl önce meydana gelmiş olan eser lerle, Hz. Peygamber dönemindeki itikadî usulü çizmeye çalış mamıza benzer. Hz. Peygamber zamanının itikadı usulünü an lamak için Kur'ân ve Nehcul-Belagâ'ya dayanmak gerekir. Son ikiyüz, üçyüz yıl önceki eserlere değil.
Zerdüşt'ün dini tevhid ve şirki bünyesinde barındırması açıkça belil değildir. Çünkü sadece "Gatlar" gibi kaynaklarda ve başka belgelerde açık şekilde belirgin olmayışından değil; bunu, Zerdüşt dininin ilk hareketinde de görememekteyiz. Tevhid'in kişilerde belirmesi ve hasssasiyet oluşturması sadece ibrahimî dinlerde vardır. Çünkü Ibrahimî silsilenin bu ilerlemiş dinlerin de tevhid, tam olarak açık ve müşahhastır. Eğer sonradan insan lar yanlış anlasalar da, kötü bir amel sergileseler de bu, diğer dinlerden ve başkalarından kaynaklanıyordu; Ibrahimî dinlerin özelliğinden değil. Diğer dinler, kuşkusuz şirke tevhid elbisesi giydirmeye çalışıyorlardı. Bu, metinlerinin açık olmamasından değil; çünkü metinleri apaçıktır.
İslâm'da da, Zerdüşt dininde olduğu gibi, "Şeytan" vardır; ama Allah'a karşı değil, insana karşı savaşıyor. İnsan ve Şeytan birbiriyle savaşıyor, Şeytanla Allah değil. İslâm'da ahlâk düzle minde hayır ve şer de vardı. Fakat bu çatışma sadece insan ha yatında ve dünyasında gerçekleşmektedir. Fakat evren, baştan başa mutlak hayırdır. Evrenin bir varlığı, bir yolu ve bir yönü vardır. Evrene mutlak hakim bir kudret ve bir tedbir hükme diyor.
Zerdüşt Dini: Düalizm Dini
Zerdüşt dinini, gerek tevhidî bir din olduğu açısından ele alalım {"Engermeî-yi now", "Ahuramazda"nın mahlûkudur di yelim) gerekse şirk ve dualizm esaslarına dayalı bir din olarak ele alalım. ("Engermeîyinow" "Ahuramazda" ile aynı zamanda mevcut olmuştur diyelim), her iki durumda da dualist özelliğini korumaktadır. Muvahhid Zerdüşt'ün tevhidi de aslında düa-lizmdir. Çünkü bütün varlık âlemini iki esasa indirgiyor. Hayır ve şer, karanlık ve nûr olarak. Kötü, çirkin ve şer olan herşey

"Engermeî-yi now"un safındadır. Güzel, iyi, hayır olan herşey ise, "Sentameî-yi now"un safındadır. Bu nedenle Zerdüşt dininin dünya görüşü; insanüstü, bütün zerrelerin vücutlarına hakim iki hayır ve şer güç arasındaki evrensel bir savaşa dayanmakta dır. Bu ikili dünya görüşü, böylece tabiat ve varlık âlemini ikiye ayırdığı gibi, insan ve dünyayı da iki zıt kutba bölüyor.

Mûbedlerin Zerdüşt'ü
Buraya kadar bahsedilenler ilk dönemdeki Zerdüşt'ün ve dininin özellikleriyle ilgiliydi. Bundan sonra Mûbedlerin inan dıkları Zerdüşt'ü, Mûbedlerin menfaatlerıyla ve savunulmasıyla görevlendirilen dinî ele almaya çalışacağız. Bu şekilde sonuç al ma ve karşılaştırma yapmak mümkün olacaktır.
Zerdüşt dini, su, ağaç ve yeşillik dinidir. Başlangıçta, ziraî hayatın özelliklerine dayanmaktadır: "Yeraltında gizli bir su yolu bulan herkes Cennet'e gider." Bu yüzden Horasan yakınlarında Gonabâd'da suya ulaşmak için elli ilâ yüz metre yer eştiklerini görüyoruz. Çok sayıda insan abitçe iş yapmış bu işin yer altın daki kanallardan Cennet'e bir yol bulabilmek uğrunda can ver mişlerdi. İmandan başka, hiçbir güç, insanı bu kadar çalıştıra maz, hiçbir bilek -hatta tekniğin bileği bile- iman bileğine sahip olamaz.
Suyun, ineğin, öküzün, su yolunun, ağaç ve yeşilliğin kut sallaştırılması şu gerçeği göstermektedir: Zerdüşt dinî (hayvan cılık dönemi dini olan Mitraizmin aksine) tamamen ziraî karak tere sahiptir.
Zerdüşt Dini: Gerçekçiliğe Yöneliş Dini
Dünyayı ızdırap olarak bilen, hayatı da bir tek unsurdan yani ızdıraptan ibaret olarak gören; her bağlılık ve ihtiyacı zillet, eziyet ve yıkılma unsuru olarak tanıyan; dünya, tabiat ve insanı kötümser bir bakış açısıyla gören Buda dininin aksine, Zerdüşt dini iyimserlik ve gerçekçilik dinidir. Üretimi ve ziraati şiddetle teşvik ediyor. Ziraat hakkında, pek çok sevaplar sayıyor. Hayat,

evlilik ve komşulara yardım etmeye değer veriyor. Zerdüşt di ninde ahlâk, aslında pratik ziraî ilişkilere göredir. Maddî hayatı reddetme, iç dünyayı süsleme ve içten taşıp tabiatötesine daya nan Budizm ahlâkının aksine, Zerdüşt dininin ruhuna, şiddetli bir realizm hakimdir.
Zerdüşt Dini: Olumlu Tarih Felsefesi Dini
Zerdüşt inancında, bütün tarih üç döneme taksim ediliyor. Her dönem dörtbin yıldır. Tarihinin her döneminin sonunda ta rih dönüyor ve bir "Suşîyant" zuhur ediyor. En son "Suşiyant" (va'd edilen Zerdüştî kurtarıcı) bu dönemin sonunda gelecektir, ondan sonra kıyamet kopacaktır. Hayrın mutlak galibiyeti ola cak ve insanın pislikten kurtuluşu gerçekleşecektir.
Dönüşe, ölümden sonra dirilişe inanmak Zerdüşt dininde de vardır. Şia ve diğer îslâmi mezheplerde olduğu gibi.
"Âdem'in Varisi Hüseyin'in "İntizar: İtiraz Mezhebi" bölü münde Şia'nın dönüşle ilgili intizarının hangi anlamda olduğu nu gösterdim. Zerdüşt, kıyametten önce "Suşiyant''ların geldiği ne ve hakikat esasına göre insanı kurtardıklarına, dünyada ada let ve iyilik hükümetini kurduklarına inanıyor.
Zerdüşt dini, İbrahimî dinlerin dışında kıyameti müşahhas olarak tasvir eden ilk dindir. Dünya ve insanın ölümünden son ra, büyük kıyamet oluyor, ölüler ayağa kalkıyor, "hesab"a duru yorlar. Terazi ve adalet parlamış; "Ahuramazda" teraziyi ele alı yor ve günahları tartıyor. Günahı daha fazla olan, cehennem'e, günahı daha az olan -veya hiç olmayan- Cennet'e gidiyor!
"Cennet", güzel, iyi olan yer; Cehennem, yani kötü olan yer, "kötülük kalesi" gibidir, "kötü yer'dir.
Çinevat (Şinevat) Köprüsü
"Çinevat" köprüsü, Zerdüşt dinine özgü bir köprüdür. Bi zim avam kitlemizin arasına da nüfuz etmiştir. Müslümanlar arasında da vardır. Cennet ile Cehennem arasında kurulmuştur. Teraziden geçen herkesin, ister kurtulmuş olsun, ister mahkûm

olsun, ister gazaba uğramış olsun, ister bağışlanmış olsun, Çine-vat köprüsünden geçmesi gerekir. Orada, Zerdüşt geliyor tanrı ların ve emşaspendlerin yardımıyla, "Spentameî-yi now"ın elin de olanları Cennet'e götürüyor. Cehennemlik olanları ise arada Cehennem'e atıyor. Çünkü köprü Cehennemden geçiyor. Bu, halkımızın inancında Sırat köprüsüdür. Sıratı Arap dilinden al mışlardır:
"Bizi doğru yola ilet; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, ga zaba uğrayanların ve sapmışlarınkine değil." (Fatiha, 5/7).
Yani "Allah'ım bizi doğru yola ilet!". Ama bu ifade de diğer birçok kavram gibi anlamından saptırılmıştır. "Allah'ım, ölüm den sonra bizi doğru yola ilet, yani şimdi nerede olduğunuzu ve nere ye gideceğimizi biliyoruz, o halde sizin kılavuzluğunuza muhtaç deği liz, Ölümden sonra köprüye vardığımızda bize hidâyet buyur!" gibi bir anlam vermişler. Halbuki şundan gafildirler; burada hidâyet edilmesi gerekir ki, oradaki hidâyet kendisine nasip olsun. Bu rada ne olursa olsun, orada hidâyet edip yolunu göstersinler an lamında değil. Neyin hatırı için ve niçin göstersinler?
Ölümden önceki bütün el değmemiş meseleleri, böylece ölümden sonraya nakletmişlerdir- Kendilerini ve çoklarını ra hatlatmışlardır!
Zerdüşt Dîni: Olumlu, Fakat Yüzeysel ve Ruhsuz Bir Dİn
Buda ve Veda dinlerini hızla geçip, kısaca anlattığım zaman herkes konunun etkisi altında kaldı. Isınan, hareket eden ve coş kulu bir dinî heyecan kazanan herkes, derin bir şefkat, hayal gü zelliği ve duygu ile doldu. (Hint dininin bütün karamsarlığına rağmen). Şimdi Zerdüşt'ü anlatınca hiç kimsede, hiçbir hareket ve kıpırdanma hissedilmedi- Bir "çarpım tablosu" söyledim zannedersiniz! Bu, Zerdüşt dinin kendine has özelliğidir. Çünkü ruhsuz bir dindir. Tüm gücüyle akıl ve mantığını kullanmaya ve sosyal hayata dayanan bir dindir. Yapıcı, mutlu, iyimser bir din dir. Ama aşırı yüzeysel; alışılmış ve âdi. Bu y-üzden eski tarihte kudret, debdebe, geniş ve büyük bir medeniyet sahibi olduğunu görüyoruz. Fakat zerâfetten, derin insanî sanattan, yüce ve gü-

zel bir ahlâktan (İslâm ahlâkı gibi bir ahlâktan) ne bir haber ne de bir eser vardır. Eğer "Louvre" müzesini görmeye giderseniz İran'la ilgili kı sımda azametler görürsünüz. Çok tantanalı ve debdebeli kapı üstleri, parsî, parti... adamların heykellerini görürsünüz. Oysa o müzede (İslâm kültürü gibi) derin kültürden, Hint'te olduğu gi bi zarif ve çok derin irfanı duygudan, Yunan döneminde olduğu gibi çok karmaşık felsefî hikmetten bir işaret bulamazsınız.
Zerdüşt Dininin Faciası
Zerdüştîlerin besleyip yetiştirdikleri facia, İslâm'a "cebr"i getirmeleriydi. Gerçi Zerdüşt, insanı hayır ve şer arasında serbest bırakıyordu ve ikisinden birini seçme hakkına sahip görü yordu. Ama dünyayı, "Enger" (şer) ve "Spenta" (hayır) diye iki zıt kuvvete bölmeleri, şerre bir üstlük bağışladı. Halbuki İslâm'da şerrin, ne cevher ne de arizî bir yönü vardır. Allah ve tabiat şerri icad etmemiştir. Şerli insan şerri ortaya çıkarmıştır. Böylece, konunun anlaşılması için bunu ona yüklemek gerekir. Ama düalist dünya görüşünde şer, tıpkı hayır gibi dünyada bir alt yapıya sahiptir. Âlemin tabii bir boyutudur. Varlığı, mantıkî, ezelî ve metafizikdir. Yine varlığı tabii, adi ve aynı zamanda kö tü adamın sorumluluk, seçme ve iradesinin ötesindedir.
Diğer bir konu; ben "Hayır" ve "Şerr"i seçebilecek özgür bir . irade sahibiyim. Ama bizzat seçebilme iradesine sahip olan ben, ya "Engermeî-yi now" veya "Spentameî now"un bir parçasıyım. Bu nedenle hayır ve şerri seçebilen ve özgür

bir irade sahibi olan ben yaratılışım gereği ahuraî veya ehrimenîyim, yani engereiliği veya spentaîliği seçiyorum.
Zerdüşt'ün deyimiyle dünya "hayır ve şerrin birikintisidir." Bu ikisi, karanlık ve aydınlık gibi savaş halindedir. Ahuraî, Spentaî zâttan olanların iyiliğe eğilimi vardır, iyilik dışında bir-şeyi seçmiyorlar. O halde aynı zamanda seçici, tercih edici olan ben, fıtratıma uygun olandan başkasını seçemem.
Bu yüzden Zerdüştî irade ve seçme, bu kolaylı ve hızla ceb re dönüşüyor. Ve bu İslâm'a giriyor. Emevîler bunu genişletip
468

yapıyorlar. Mûbedlerin ve Sasanilerin aldığı neticeyi almak için yapıyorlar bunu. Halka, talihsizlik ve mahrumiyetlerinin, varlık âleminin, kâinatın düzeninin temel yasasına dayandığını göster mek istiyorlar. Mûbed ve idarecinin menfaatperestlik ve sömürüsünün neticesi olduğuna inanmamaları için yapıyorlar.
Emevîler, "cebr'e ilgi toplayınca halka şöyle diyebilmişlerdir: "Eğer Ali yenilip, mezhebi yok olduysa; biz iş başına gelmişsek, siz İslâm 'dan Önceki gibi talihsiz bir duruma düştüyseniz, bu ne sizin, ne de bizim günahımızdır; ilâhî irade gereğidir; hiçbir kimsenin kabahati nin sonucu değildir, İlâhî iradeye kimse karşı çıkamaz." Bu hileyle halkın elini bağlıyor, böylelikle yapageldiklerini fark etmesinler diye onları uyutuyorlardı.
Bu cebir, bu facia Zerdüşt dininin ve Mûbedlerin, İslâm kül türüne ve müslümanlar arasına getirdikleri beladır. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kaderiyye bu ümme tin Mecusîleridir." Gerçekten cebirciler, İslâm ümmetinin Mecusîleri, Mûbedleri ve Zerdüştîleridir.

ONDÖRDÜNCÜ DERS

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."
Asıl konumuza geçmeden önce bir soruya cevap vermeyi gerekli görüyorum. Sizin de zihninize gelmiş olması mümkün dür. Zaman zaman hissetmişsinizdir.

Sabitlik, Değişim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taşlaşma

Biz İslâm'ın esas temellerinin, ruh yönünün sabit olduğuna inanıyoruz. Acaba bu sabitliği açıklamak için itikadı delil arayıp ortaya koymamız gerekir mi? Her çeşit yenilik, değişme ve tekâmülle mücadele etmek için herhangi bir silah hazırlamamız gerekir mi?
Hiç şüphesiz gerçek böyle değildir. Tabiat, sabit bir gerçek tir? Kur'ân ve İslâm da, tabiat gibi bir hakikat ve gerçektir. Biz insanlar, bütün tarih boyunca tabiatta, tabiatla İlişkide ve tabiatı anlamada tekâmül kazanmışız. Bir Müslüman olarak da sabit bir gerçek olan "İslâm" ve "Kur'ân"la irtibatta, telakki, anlayış ve kendi zamanının İhtiyaçlarıyla intibaklarında değişim kazanıp, tekâmül etmemiz gerekir. Her tekâmül ve değişimin gereği, de ğişimin aslını kabul etmektir. Eskileri (ya değişmişlerdir veya
470

yanlıştırlar) dökmek ve bırakmaktır. Daha doğru olanı, şimdiki fiili ihtiyacımıza uygun olanı almak ve eski harabelerin üstüne bina etmek gerekir; değişimin mânâsı budur.
Bir meslektaşım vardı. Benimle arası iyi değildi. Çünkü şöy le dediğimi duymuştu: "İlim, değişme ve dönüşme halindedir. Her yıl, bir önceki yılın sözlerini

tekrarlamamak gerekir." Beni eleştirerek diyordu ki: "Tarihin eskiliği ve yeniliği yoktur; geç mişte olup bitmiş olan olaylardır. Daima daha önce söyledikleri mi tekrarlamak zorundayım. Meselâ, tarihte "Safevi hükümdarı Şah İsmail attan düştü ve öldü"yazıyorsa yirminci asırda yaşadı ğımız, Şah İsmail'in jeti infilak etti ve Atlas Okyanusu'na düştü" dememiz mi gerekir?"
Meslekdaşımm tenkidinin, çok da uygunsuz olmadığını gö rüyorsunuz. Eğer değişme ve dönüşmeden anladığım onun dü şündüğü gibi olursa, sözünde haklılık payı bulabiliriz. Fakat o en küçük bir neticeyi, büyük bir netice için yanlış bir şekilde ele alıp sıralıyor; bu yanlıştan daha büyük bir yanlışa düşüyor: "Tarih, sabit tarihi gerçeklerdir, değiştirilemez" diyor. Oysa tarihçi, tarih uzmanı, tarih araştırmacısı ve okuyucusu olarak ben, her yıl tarihi anlamada, çözümleme ve tarihî meselelerin tahlilde, zamanın hareket kanunlarını keşifte, değişip tekâmül kazan mam gerekir. Eğer geçen yılın tarihçileri "Şah İsmail attan düş müş ve ölmüştür" demişse, ben bu sene onu değiştirmiyorum. Jetten veya füzeden atmıyorum ki ölsün! Böyle sözleri meddah lar kahvelerde söylüyorlar, bu da tarih değildir. Şunu aydınlat mak için oturuyorum: Şah İsmail isimli şahıs kimdir? Onun gibi genç bir delikanlı, milliyet gücünü ve mezhep gücünü nasıl kul lanıyor ve böyle bir hareketi meydana getirebiliyor? Onun hare keti İran toplumunun değişmesinde ve çağdaş İran tarihinde hangi fonksiyonu taşımıştır, şimdiki dini düşüncelerde hangi iş levi görmüştür ve hangi etkiyi bırakmıştır?
Bu, tarih bilincindeki değişmedir. Tarihî gerçekleri ve olay ları zamana uygun olarak ve günün modasına göre değiştirelim anlamında değil. Bilâkis şu gerçeğedir ilgi: Sabit gerçeğe karşı,

insan olan "ben", değişen bir gerçeğim. Değişen ben'de, sabitlik her an renk ve anlam kazanıyor, başka bir cilvesini sunuyor.
Geçmişte toplumumuz kapalı bir toplumdu. Kapalı toplu mun, kapalı dünya görüşü ve kapalı tarihi vardır. Dünyası kü çük, kapalı ve sınırlıdır. Din, Allah ve bütün mukaddesatını zih ninde belirgin bir biçime sokuyor; küçük ve sınırlı bir dünyada. Tıpkı çelow kebap kapları gibi, kapalı küçük ve sınırlı; başı ve dibi basit bir belirginlikte. Zaten onun Müslüman veya Hıristi yan, Budist veya gayrı Budist, kâfir ya da mü'min olması, kapalı veya açık, dar veya geniş dünya görüşü bakımından hiçbir den gesizlik arz etmez,
Dünya görüşümüzün kapalı olduğu yüz-iki yıl öncesi geç miş zamanda dünyanın merkezini kendi ülkemiz ve komşu bir kaç ülke olarak görüyor, mitolojilerimizin, efsanelerimizin ve hayallerimizin merkezi olan Hindistan'ı da dünyanın son sınırı olarak kabul ediyorduk. Kendi mitolojik kahramanlarını bir baş ka dünyaya, fizik ötesine taşımak isteyen destan okuyucuları yüzlerini Hindistan'a çevirirlerdi.
"Kapalı dünya görüşü" bakışı açısından tarih de kapalıydı: Adem'den başlıyordu Nasih'ut Tevarih'in deyimiyle; yedibin yıl önce! Ve kendi zamanlarında sona eriyor. Şimdi de kapalı adamların zihninde tarih budur. Adem'den kendisine kadar ge len böyle derli toplu bir silsileye sahiptiler. Tek tek ismen zikre debiliyorlar! Onların, dünyalarının merkezi de Ortadoğu'nun çevresidir. Bunların İslâm tarihi ve Şia tarihi de kapalıdır. Söz gelimi, halkımızın zihninde, tarihin, Muharremin başlangıcın dan ve İmam Hüseyin'in Medine'den hareketinden başladığını görüyoruz. Aşuranın ikindi vaktinde tarih sonra eriyor. Gerisi ise hep ağlama, ağlama; başka hiçbir olay yoktur. Öldürülenler, kutsal sandukalar şeklinde zihnimizdeler. Oldürülmeyenler (Dördüncü İmam ve Hazreti Zeynep gibi) ve sağ kalanlar ise Kerbala'dan hareket ediyorlar; ancak kimse onların peşinden gitmiyor. Eğer bütün ömürlerini Hz. Zeynep için ağlamakla ge çirenlere (Zeynep için ağlamak onların mesleğidir), "Aşura günü ikindiden sonra otuz-kırk günlük

trajik bir hadiseden başka,

Zeynep hakkında bir sözü yoktur. Ondan sonra, artık tarihte başka haber yok. Ne bir olay meydana geliyor, ne bir hareket, ne de hiçbir değişim.

Bir Şehirden Daha Dar Bir Dünya

Dünya da budur; bu toprakların, bu şahsiyetlerin ve olayların dışındakiler, kâfiristan ve karanlıktır.

Bu kapalı bir dünya görüşüdür. Tahran'da, bu dünya görü şünden daha kapalısını bile görüyoruz: Bağırıp çağırıyoruz; dünya böyledir, şöyledir diyoruz; yirminci asrın insanı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir insan tipi ortaya çıkarıyor. Ye ni bir değişme, ruh, kültür ve medeniyet bu son on, onbeş yılda meydana getiriyor... Ve o, tüm bunlara karşın neler söylediğime şaşkınlıkla bakıyor. Çünkü dünya görüşü, Tahran'ın genişliğin de bile değildir. Eğer Cevadiye'de, Selsebil'de ve Pazar'da yaşı yorsa, Emirabâd'dan ve Taht'ı Cemşid'ten habersizdir. Oralarda, neler olup bittiğini, kimlerin; nasıl insanların yaşadığını bilmi yor. Üniversiteyi tanımıyor, zaman zaman çocuğunun gidip gel diğini görüyor ama; nerede olduğunu, niçin gittiğini bilmiyor. Orada nasıl düşündüklerini, hangi meseleleri görüştüklerini bil-miyor. Bulunduğu bölgenin veya mahallesinin iki kilometre yu karısında dünyası bitiyor. Falanca yerlerde din tamamen unutu luyor; bazı güçler bütün inançlarımıza karşı silahlanmış, dünya nın büyük güçleriyle el ele vermişler, sahip olduğun herşeyi or tadan kaldırmak istiyorlar; biraz hareketlen! dersek, şaşırıp ba kmıyor ve uykudan yeni uyanmışın mahmurluğuyla şöyle İti razda bulunuyor; "Niçin asılsız, belirsiz ithamda bulunuyorsun? Mescit mamur ve bakımlı... Ağabeyimle babamın zamanlarında da öyleymiş, bendenizin zamanında da böyle. Üstelik şu farkla, benim param ve gelirim daha fazla. Babam eziyetle, zorlukla ek mek temin edebilmiş, biz şimdi Şehitlerin Efendisi'nin bereke-tiyle ekmek ve tavuk bile yiyebiliyoruz! Hangi şey ortadan kalk mış? İffet, namus ve dürüstlük mü? Halkın hepsi mü'min. Gençler aşurada sine vurmaya geliyorlar, aş yiyorlar, duygularını ifa de ediyorlar. Bence neyin sarsıldığı asla belli değildir. Bunlar ge reksiz yere halkı korkutmak istiyor!"

Tanrı, Fakat Sadece Samiler'in Tanrısı

Bu, genel, dar ve kapalı dünya görüşüdür. Şimdi fikri açı dan üst düzeyde olanlar, ilmî ve dinî açıdan daha büyük ve da ha geniş bir dünyada yaşayanlar, şöyle düşünüyorlar: Bütün dünya ve insanlık, nesilden nesile Mezopotamya'da ve etrafında yaşamış insanlardır. Allah'ın elçilerinin de sadece Mezopotam ya'da ve etrafındaki bölgelerde zuhur ettiğine inanıyorlar. İsim leri belli olan peygamberler ve Allah Resûlü'nün sadece Sami kavimleri için gönderildiğine, Allah ile halkın ilişkisinin sınırlı olduğuna, Samiler'in Allah'la olan ilişkileri dışında diğer bütün peygamberlerin yalan olduğuna inanıyorlar. Diğer milletlerin daha geniş, daha güçlü, daha büyük ve daha eski kültür, tarih ve medeniyetleriyle semalardan itaatsiz ilân edildiğini sanıyor lar. Vahiy kapıları onların yüzlerine kapalıdır, Allah onları ken di hallerinde bırakmıştır diye inanıyorlar.

O halde aklımızı başımıza alalım, İran, Hint, Çin veya diğer herhangi bir yer tarihinden bahsedince, üçbin, dörtbin, beşbin yıl tarih, medeniyet, kültür ve din sahibi olan miletlerden, onla rın rehberlerinden, kurucularından, dinlerinden bahsettiğimiz zaman (bunlara göre) "la'netuîkhi aleyhim ecma'in" (Allah'ın laneti onların hepsinin üzerine olsun) demeyi unutmayalım! Çünkü böyle düşünenlerin inancına göre sadece ve sadece Sami peygamberler Allah-'in elçilerdir. Allah

tarafından seçilmiş olan ve Allah'ın muhatabı olan milletler ancak Samiler'dir! (Gerek ferd ve toplum ve gerekse bütün "insanlık" anlamında)...

Evrensel Din İslâm

İslâm peygamberi (s.a.v.), şüphesiz özel bir kabileden, mil let ve ırktandır, ama risaleti bütün insanlara ve bütün milletlere dir. Hemen başlangıçta, sadece Kureyş ve Araplar için veya sa dece Samiler ve doğulular için gelmediğini, bütün insanlık için gönderildiğini ilân ediyor.

Başlangıçta "O, insanı bir kan pıhtısından yarattı." (Alak/2) diyor. Kur'ân insan cinsinin yaratılışı, Yaratan ve yaratılan iliş kisi, kalem ise Allah'ın insanı eğitim vesilesidir. İlk mesajında:

474

"Ey Araplar, Ey Kureyş, Ey Samiler!" demiyor. Bilâkis: "Ey in sanlar!" diyor. Dünya'ya ve dünya halkına bir mesaj, özel bir memlekete ve özel bir halka değil: "Ey insanlar! Doğrusu biz siz leri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler kıldık ki kolayca birbirinizîe tanışasınız..." (Hucurât/13)

Ama önceki peygamberlerin, böyle evrensel bir risâletleri yoktu. Mesih, Yahudilerin vaad edilenidir, diğer milletlerin va-ad edileni değil- Musa İsrailoğulları'nı Firavun ve Kıptilerin esa retinden kurtarmak, onları va'd edilen toprağa getirmek ve ora da hür bir toplum kurmak için gönderilmiştir. Risâleti başladı, onun yerine getirdi, sonuçlandırdı. Onun dışında bir iş yapma dı. Musa, asla dünyanın bütün insanlarını esaretten kurtarmak gibi bir risâlete sahip değildi. Belli bir zamanda, belli ve sınırlı bir mekanda, sınırlı bir savaş alanında Kıptî'ye karşı bir zât. Tevrat'ın kendisi, Yehûd kavminin kitabı olduğunu gösteriyor, onların ihtiyaçları esasına göre nazil olmuştur.

Hz. Muhammed dışındaki peygamberlerin hiçbiri, resmen bütün insanları kurtarmak için gönderilmemiştir. Bu doğal bir-şeydir. Çünkü geçmişteki .toplumları şimdinin aksine sınırlı ve kapalıdır. Şimdiki sosyal ilişkiler, dünya kültürü, sınıflar, evren sel ilişkiler, milletleri ve kavimleri büyük bir millet haline getir miştir. Tabiatıyla bugünkü dünyanın bir köşesinde bir hareket meydana gelince dalgaları daha geniş olarak yayılmaktadır. Bu nedenle fikir, kitap, eğitim ve öğretimin yayılma asrında evren sel bir rîsâlet var olmuş olabiliyor. Bütün insanlar ve bütün ırk lar için bir risâlet

islâm Peygamberinden öncesi, medeniyetlerin sınırlı ve ka palı olduğu bir dönemdir. Her toplum, komşusunu sadece tanı mamakla kalmıyor, belki onu kendi devi şeklinde görüyor. Şeh-name'ye bakınız; uzak milletleri {Batı'da, Kuzey Kutbu'nda ve Afrika'da yaşayanları) sadece yabancı görmekle kalmıyor; bü tün kuzeylileri sadece İranlı saymamakla beraber o insanların cinslerini de tanımıyor. 'Gil ve Mazend' devleri olarak isim lendiriyor. Rüstem, Mazenderan'ın büyük kahramanlarına karşı savaşa gidince, "beyaz devle savaşa gitti", diyor. Onların da sını-

475

rın bu tarafındaki İranlılar'ı, böyle gördükleri bellidir; bundan bile daha kötü görmüş olmaları muhtemeldir. Böyle bir asırda peygamberlerin risâletlerinin kendi kapalı toplumlarıyla ve ka palı dünyalarıyla sınırlı olması doğaldır. Kendilerine özgü şart ları ve istekleri varolup, diğerlerinin şart ve konumlarından farklıdır.

Peygamberin Risâleti ve Filozof

Bir filozof (meselâ, Aristo) için filozofluğunun bir milletin işine yarayıp yaramadığı

önemli değildir. Halkın onu anlayıp anlamadığı onun için fark etmiyor. Diyor ki, bugün anlamazlarsa yüzyıl sonra anlayacaklar, Yunanlılar anlamazlarsa diğer mil letler anlarlar. Ben filozofum, halkla ne işim var?
Ama peygamberin halkla işi vardır. O, evrensel hakikatları istediği şekilde açıklayamaz. Kavminin yakasını (olduğu her düzeyde, şuur ve hayat açısından tutmak, onu hareket geçir mek, anlamasını sağlamak ve onu kurtarmakla görevlidir. Bu nun için henüz evrensel bir toplumun olmadığı dönemlerde risale tinin yerli olması gerekir.
Bu yüzden İslâm Peygamberi {Onun risâleti evrenseldir. Evrenselliği, hemen başlangıçtaki ilânından, sözünün farklılı ğından bellidir) dışında hepsi geçici ve kendi özel kavimlerine özgüdürler. Hepsi vardır ve doğrudurlar. Ama kapalı ve dar düşüncelerde, bütün kavimler Sami kavimleri ile sınırlıdır, Sami peygamberleri dışında doğru peygamber yoktur. Sanki Allah, diğer milletlere darılmış, onları kurtarma ve onlara hidâyet et me düşüncesinde değil. Yoksa nasıl olur da Allah İsrailoğulları için onların şişeceği kadar peygamber gönderir; o kadar ki sa bahki birkaç dakikadan fazla olmayan yalancı doğuş içinde yet miş peygamberi çekip öldürüyorlar ve hemen de işlerinin başı na geliyorlar.
Biz de Kur'ân'dan gafil olarak, Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın diğer kavimler için niteledikleri derde müptela olduk. Kendi ki taplarını unutmuşlardı, ardından girmiyorlardı. Düşünce ve fikirlerini liderlerinden, kuvvetlilerinden, ilgi duyulan nüfuzlu

şahsiyetlerinden alıyorlardı. Kur'ân'ın metnini ve rivayetleri unuttuk. Halbuki Kur'ân, bütün dünya kavimlerinin aynı risâlete, peygamberlere ve kitaplara sahip olduklarını belirtmi yor mu? Bu hakikata göz yumuyorlar. Böyle dar ve kapalı dün yada yaşayıp, sınırlı bir düzeyde mutaassıpça dinî ve fikrî ha yatlarını idame ettiriyorlar. Sadece bunların peygamberleri var dır, bunların dışındakilerin peygamberleri yoktur. Sadece bun lar peygamberdir, bunların dışındakiler kâfir ve yalancıdır gibi bir inanç taşımak, bizi öyle bir noktaya vardırıyor ki, biraz tarih ve coğrafya okuyup geçmişi ve medeniyetleri tanıdıktan, çok sa yıda başka yerlerin olduğunu anladıktan, büyük milletlerin, dü şüncelerin ve medeniyetlerin olduğunu kavradıktan sonra, tari hin seyri içindeki risâletin aslından ve nübüvvetten, peygamber ler tarihinden ve bu mekteplerin önderliğinden de şüphelene rek, zihni karamsarlığa kapılıyoruz. Bu tavır, İslâm'ın ve Kur'ân'ın ruhuna aykırıdır. Çünkü mesele, sadece bir ırk şeklin de sunulmuş ve sadece bu kavmin böylesi bir âdete sahip oldu ğunu düşünmek zorunda kalıyoruz. Tamamen mahallî ve kav mi bir anlayışla Allah ile insanın ilişkisindeki genel ve insanî yö nü kaybetmiş oluyoruz. Halbuki bu asıl, Kur'ân'da tekrarlana rak zikredilmiştir: "Şüphesiz Biz seni, müjdeci ve uyarıcı olarak, gerçekle gönderdik. Geçmiş her ümmet içinde de mutlaka bir uyarıcı buluna gelmiştir." (Fatır/24) "İnkâr edenler: "Rabbinden ona bir mucize indirilmeli değil miydi?" derler. Sen ancak bir uyarıcısın. Her milletin bir yol göstereni vardır." (Ra'd/7). Nehcu'I-Belağa'da Sa mi olmayan peygamberlerin risâleti ve semavî kitaplar hakkın da çok açık, dikkatli ve kesin bir hutbe var.
Kur'ân ve Hz. Ali'den daha açık bir lisanı nereden bulalım? Acaba Kur'ân diğer milletlerin tarihlerinin başına buyruk zorba larına, gaddarlarına, haydutlarına "yol gösteren" mi diyor? Asla. Şu metin, Nehcu'l-Belağa'nın metninin aynısıdır. Açıklamacıların, te'vilcilerin bile bütün maharetleri (ki âyetleri acaip ve tuhaf ve bir şekilde te'vil edip açıklıyorlar) bu hutbenin açıklamasın da, işe yara ma maktadır.
Allah, halkını (sadece Sami kavmini değil) başıboş bırakma mıştır" Neden? "Min

nebiyyi mürsel" gönderilmiş peygamberler-

den, "Evkitabun munezzilun" yahut gönderilmiş kitaptan. "Ev hüccetti lazımehu ev muhaccetu kaimehu" -Muhacce, sağlam ve doğru yol anlamındadır. Hüccet, bir delil anlamındadır. Günü müzde de (bu kavramlar) var. Bunlar fertlerin hidâyeti için ge rekli olan ölçüdür. -Kendisinin hiçbir milletini ve halkını başı boş bırakmamıştır. Gerekli hücceti, sağlam ve doğru yolu, indi rilmiş kitabı, gönderilmiş bir peygamberi, onlar için gönder miştir.
"Resulün lâ tukassint bihim, kületıınadeduhum ve lâ kesretul-mukezzibine." Yahut tâbi olanlarının zayıflatmadığı ve çoğunlu ğun yalanlamadığı peygamberler yoktur." Min sabık summiye le-hu min ba'dihi ev ğâbiri urfihi min kablihi ala zalike sünnet'ul-Ku-run" (Bu tarihin bir sünneti (yasası)dır, nesilden nesile, asırdan asıra insanlık tarihi böyle geçmiştir.) "Ve mediyetu'd-Dııhur" (Zamanlar geçmiştir)- Bakınız bu, ne kadar büyük bir insanî ve tarihî dünya görüşü. Bunda ırk hakkında hiçbir söz yoktur.-"Babalar gittiler, yerlerine oğullar geldiler." Böyle tarihî bir ya sayla, bu risâletler bütün kavimlerde, bütün asırlar ve nesiller boyunca meydana geldi. Kitaplar nazil oldu, hareketler Allah ta rafından aşikâr edildi. Her millette, her nesilde ve her asırda ta rih, böyle geçti. Zaman böyle geçti. Ta "ila en be'asellahu subhane-hu" -Bakınız, hatemiyeti, ne kadar büyük bir tarihî atmosferde; özel bir Sami silsilesi dışında, nasıl ortaya koyuyor-: "Muham-medun Resûlullah la necaz iddetehu ve itmamu nübuvvetehu." "Muhammed Bin Abdullah'ı gönderene kadar; bütün halkın hidâyeti için olan va'deyi, insan için son va'd edileni gönderene kadar, Risâletİ ifâ etsin ve nübüvvet mektebinin hareketini ta mamlasın."
Bu anlayış, tarih vb. değildir, metindir. O halde, İslâm Pey gamberi Sami silsilesinin son peygamberi değil, bütün insan ka vimlerinin, çeşitli milletlerin, ırkların, asırların, nesillerin, doğu nun ve batının en son peygamberidir. Bu hareketin aralarında meydana gelmediği bir millet bulamayacağımız kesindir. Hatimiyet, Sami peygamberler silsilesinde değil, bütün insanlık ta rihinde, nübüvvet ve risâletin sona erdiği anlamındadır.

Bir arkadaş tanıyordum bir makale yazmıştı. Yazısında hali felerden birine küfür ediyordu. O halifeye, benim bu yazardan daha fazla kinim vardı. Yazarın kini sadece dinî inancından kay naklanıyordu. Benimse her yönden derin bir kinim vardı, bütün bunlara rağmen sordum: Halifeye doğru olmayan şeylerden do layı niçin küfretmişsin? Dedi ki: Kendileri yazmışlar, Ehl-i sün-net'ten biri yazmış. Artık doğru ve yanlış olmasıyla ne işim var? Dedim ki: Olsun, kitap senet değildir. Kendilerinin yazdığı da olsa senet değildir. Sağlamlığı, çürüklüğü belli değildir. Bu ha liyle de ondan istifade etmeye çalışmamalıyız. Birinin kendi mezhebinden olanlara saldırıp onları ezdiğini gördüğümüzde bizim de onlardan istifade etmemiz ve onu senet olarak alma mız doğru değildir.
Sadece bir Budist'in, Buda hakında bir kitap yazması, bir Brahman'ın, Veda diniyle ilgili bir kitap yazması, bir keşişin fiz. Isa veya Hıristiyanlıkla ilgili kitap yazması veya bir Sünni'nin halifeyle ilgili... mantıksız, tarihe ve senetlere aykırı olarak kitap yazması nedeniyle onu belge olarak almamız ve saldırmaya baş lamamız doğru değildir. Böyle bir işte grupsal ve ruhsal inanç lar açısından doyuma ulaşmamız mümkündür; ama ilmî açıdan sadece ilme ihanet değil, belki inandığımız ve uğruna bu kadar canlarla, mekteplerle, şahsiyetlerle mücadele ettiğimiz hakikata ihanettir.
Mezhebini savunabilecek insan, kendi mezhebinin muhalif lerine veya itikat

konusu olan şahsiyetlere saldırdığı zaman mantıklı olabilen, istidlale göre hareket edebilen kimsedir. Ali'nin senede, sıhhate, doğruluğa, mantıka dayanmayan bir sa vunmaya ne ihtiyacı olabilir? Hak ve bâtıl endişesi olmayan bir savunmaya ihtiyacı yoktur. Ne de diğer bir düşünceye. Sadece düşüncesini genişletip yaymayı düşünür. Alİ, böyle bir savun maya sadece muhtaç olmadığı gibi, böyle biri, aynı zamanda Ali'nin en büyük düşmanıdır.
Böyle saldırılarla ve savunmalarla dünyada ve düşüncelerin çarpışmasında bir şahsiyet veya bir hakikat korunamaz. Özellik le bu tarz mantık ve istidlal sahibi olan bir mektebin; bütün bu

senet ve iftiharın, sahteliklere ne ihtiyacı vardır. Düşmanın, tarihî ve mantıkî açıdan bâtıl oluşu ispatlandığı halde sadece meselenin şekli ve iddialarda bulunma, bütün mezhebimizi te melden sallamış mı olur?
Meselâ, ben "Vendidad'ı (Avesta kitabının bir bölümüdür) seçebilirdim, burada parça parça nakledebilirdim; yerine bir"şov" icra edebilirdim. Çünkü bu bölüm aşırı derecede gülünç ve komiktir. Artık mücadele, cevaplandırma ve muhale fet için bir yer bırakmıyor. Ama eğer böyle bir işe girişseydİm, öğretmen olarak öğretim ve ve ilme sadece ihanet etmekle kal mış olmazdım, belki savunmam gereken bir hakikate de ihanet etmiş olurdum. Çünkü benim mezhebimi de tenkit etmek iste yen aydının Tahran pazarına, din ve mezhep başkentine gitme si, resmî kütüphanelere gitmesi; şeklen İslâmî ve dinî olan kitap ları tedarik etmesi İslâm dininin Alevî Şiası'nın resmî savunucu ları ve tebliğcileri olan yazarların kitaplarını kendi toplumlarına götürmeleri, halkın yüksek sesle kıkır kıkır gülmelerini sağla maları için yeterlidir. Eğer ben; bunlar sahtedir, aslî değildir. İslâm'a ve Şia'ya sonraları böyle konuları eklemişler, dersem ve o da bana cevaben şöyle derse haklıdır. Diğer dinleri ve mez hepleri tenkit ettiğin zaman, asıl-füru', hak-bâtıl, sahih ve sahih olmayanla niçin senin işin olmuyor, hiçbir kaide ve düstûrun ol muyor da sadece "Gatlar"a gülüyorsun? Bütün o güzelliğe rağ men, "Vendidad"ın peşinden gidiyorsun? Halbuki araştırmacı lar diyorlar ki, "bu Vendidad -Sasaniler döneminde Mûedler va sıtasıyla Avesta'ya ilave edilmiştir.- Kaynak özelliği yoktur; dili bile Avesta'nın dili değildir. Görüş ve akaidi Zerdüşt dininin ruh ve fikrine aykırıdrr." "Buna rağmen sen diyorsun ki "Bunlar la işim yok, resmî nûbedler yazmışlar, bu benim için yeterlidir. Zerdüşt'e ait bir metin olarak okurum, alay ederim." Bunun alay, kamuoyunu tahrik etmek, propaganda, mürit toplamak ve topluluk oluşturulması için uygun olması mümkündür. Ancak ilmî ve mantıkî bir iş olarak doğru değildir.
O halde eğer ben, diğer dinler konusunda böyle bir iş yap mıyorsam, dine karşı olan bir aydının, din ile muhalefette böyle

bir işe el uzatmaması içindir. Gidip, zahiren dinî şahsiyetlerden sayılan yazarların yeni yazılmış bir kitabını temin edip, bu yaza rın halkın zihinlerinde olanı ve kendi İstediği şeyleri toplayıp, Kur'ân'ın aslına, ruhuna, nesir ve nazmına aykırı olarak hazırla dığı kitaptan o din aleyhine istifade etmesin, diyedir.
Eğer böyle bir iş yaparsa, öyle bir eserden İslâmî bir iş ola rak istifade ederse, bu metni kendimiz yazdık, ama bizim kendi mize aykırıdır diye itiraz edebilirim. Bu şeklin dışına, bu giriş ten almak istediğimiz neticeyi alamam.
Böylece önceki oturumda, Zerdüşt adıyla Hint, İran ve Av rupa'da yayınlanmış ve tercüme edilmiş metinlerden faydalana rak Zerdüşt'ün simasını çizmeye çalıştım. Sonra şu tereddüt anı na vardım: Acaba Zerdüşt tek tanrıcı mıdır? Yoksa iki tanrıcı mıdır? Düalist midir? Muvahhid midir? Çünkü bir yerde tek tanrıdan

bahsediliyor, diğer" bir yerde "Ahuramazda", "Vehumen"i yapıyor, "Vehumen" yaratıkları yapıyor, İslâm yaratılış felsefesinde ise, Allah "heyûlâ"yı (herşeyin aslı) yapıyor. Heyûlâ diğer mahlûkların menşei oluyor. Bu iki dinin "Buda" diniyle olan farklarına ve benzerliklerine ulaştım.
Bütün bunları, elinizde olan Pelevi Zerdüşti metinlerin esa sına göre söyledim. Bu tereddüd de, bu metinlerin incelenme sinden doğmuştur. Acaba şimdi bu metinlerin esasına göre hük medebilir miyim?
Acaba Yahudilik, Hıristiyanlık adıyla insanlığın elinde olan kitapların esasına göre bu dinlerin müşrik oluşuna hükmedile bilir mi? Eğer sadece bu kitaplara dayanırsak olur.
Yahudi kitaplarında, Allah oğul sahibidir. ("Uzeyr", "Yehova"nın oğludur). O halde Yahudi dini, şirk dinidir. (Oğlu ve kızı olan Zeus gibi). Mesih bir tanedir ve üç tanedir. Başlangıçta bîr hakikatin, üç çehresidir. Ama sonra üç zâta dönüşüyor diğer zâtlardan ayrılmış üç temel zât; Baba, oğul, Ruhu'l-Kudüs, yani üç tanrı. O halde teslis dinidir.
İslâm'da (son tevhid dini ve onlardan daha mükemmel dini) Allah'ın teşbih ve tecessümü meydana geliyor. Mücessime ve Müşebbihe gibi çoğu fırkalar vardır ki, bunlar zahiren ve şek-

len Müslüman'dır. Ama inançlarında şirk dalgalanıyor. Şia'nın çoğu sapık kollarında imam, ezelî ve ebedî bir zât görünümü alıyor. Tanrının halefi ve vekili oluyor, "Emşaspend" gibi. Tabiat ötesi, beşer olmayan kişiler oluyorlar; diğer bir âlemdendirler. Güneş ülkesi ve harikulade âlem gibi bir alemin zâtları.
Şirk dinlerinde, tanrıların tanrısı olduğu gibi, tabiat unsur larının ve varlıkların herbirinin küçük bir tanrısı vardır. Bu tan rılar, büyük tanrının fermanı ve iradesi altındadır. Bizim büyük İslâmî şahsiyetlerimiz bile, sapmış ve şirke bulaşmış dinlerin et kisi altında, ilâhının yerine geçen şahsiyete dönüşüyorlar. İnsanın yaratılışında ve dünyanın idare edilmesinde iş başında olu yorlar. Böyle bir dinin adı da, İslâm'dır. Sorduğun zaman, itiraz ettiğin zaman, şöyle bir açıklamada bulunuyorlar: Sadece Allah birdir, ama Allah'ın izniyle ve onun izni altında bunlar yaratılış ve idare işinin içinde olup, iş başındadırlar.
Bu düşünceler şirktir: Tanrılardan biriktirilmiş şirk. Merte be ve makamlar silsilesiyle bazısı temsilcidir. Bazısı genel mü dür. Bazısı reistir, bazısı bakan.
Zerdüştü Doğru Olarak Tanımada Aklî Karineler
Avesta'nın metnine baktığımız zaman; çoğu âyetlerin açık olarak Ahuramazda'yı, herşeyin, herkesin, iyi ve kötünün, ay dınlık ve karanlığın yaratıcısı olarak gördüğünü farkediyoruz. Ezelî ve ebedî bir varlık olarak araştırdığımız "Spentamei-yi now" ve "Engermei-yi now"u açık olarak Ahuramazda'nın yara tıkları olarak kabul ediyor. Bu lisan ve düşüncede, tevhidi bulu yoruz. Ama Avesta'nm diğer bölümlerini ve geleneklerini araş tırdığımız zaman, Ahuramazda'nın Ehrimen'e karşı olduğunu, her ikisinin ezelî ve ebedî olduğunu görüyoruz. Burası da şirk kokusu veriyor.
Zerdüşt gibi filozof, düşünür ve büyük bir şahsiyetin, bir ki tapta hem muvahhid hem de müşrik olması mümkün değildir.
O halde bu ikisinden biri doğrudur; her ikisi değil. Bu ko nuyu anlamak için en eski metinlere müracaat ediyoruz: Eğer

eski metinlerde tevhidi âyetler bulursak, bu şirk âyetlerinin top lumun müşrik güçlerinin fazladan bir ilâvesi olduğuna delil ol muş olur. Bu güçler, kudret sahipleri, eşekleştirenler ve istibdat-çılardır. Çünkü tevhid daima, bu

tefrikacıların, grupçuların, ırk çıların, sınıfçıların zararına olmuştur. Şöyle ki, din, ilkin dinin berrak olduğu şuurlu bir hareket şeklinde büyük bir devrimci kurucunun zihninde olduğu zaman kadar tevhiddir. Sonra resmî hükümetlerin, grupların, ruhaniyetin vb.nin eline düşün ce, tamamen bir geleneğe dönüşüyor. Sapıklığa yönelmiş olup, şirk onda yer ve yol ediniyor. Bunlar aklî karinelerdir. Nakli ka rineleri ise, daha açıktır.
Zerdüşt'ü Doğru Olarak Tanımada Naklî Karineler Avesta kitabı, altı bölümdür. Eğer başlangıçtan sona kadar sayfaları gözden geçirirsek şöyledir: Eski zamandan yeniye doğ ru gelmiş oluruz, iki bölüm "Gatlar"dı. Benvenist gibi büyük fi lologların inancına göre Gatlar, Zerdüşt'ün kendi eseridir; "dinî ilâhîler" adıyla Ahuramazda'ya hitap edilerek söylenmiştir. Filo loglar bu ilâhîlerin dilini en eski dil olarak kabul ediyorlar ki, bi zim aramızda da mevcut kavramlar açısından bu böyledir.
Gatlar'a bazı ilâhîler eklemişler. Bunlar Gatlar'ın toplamını ve fazlalıklar olan, "Yisna"yı oluşturuyorlar. Bunlar adalet ve tanrıya tapmayla ilgili ilâhîlerdir. Gatlar'a eklenmiş olanların, yen bir lisanı var. Filoloji açısından Heğamenşi dönemiyle ilgili dir. Sonra "Vesperd" ve "Vendidad" bölümlerine varıyoruz, filo loji açısından bu bölümler Sasanilerin son dönemiyle ilgilidir. -Ne Eşkaniler ve Heğamenşiler dönemi ne de Sasanilerin ilk dö nemleriyle ilgili değildir-.
O halde zaman bakımından Avesta, Zerdüşt zamanından başlıyor -Gatlar- Sasani döneminin sonuna (Enuşirvan zamanı) ve İslâm'ın doğuşunun eşiğine kadar varıyor.
Bu, kitabın biraraya toplanması, kitabın yaratılması ve te'lif yılları bakımındandır. Tevhid bakımından, bu kitaba gelince:

433

Avesta'da Tevhidin Seyri
Avesta'nın mütalaasında, Gatlar'dan uzaklaştıkça, bir ve yegâne olan "Ahuramazda"nın tevhid ve ahenginden, Ahura mazda'ya herşeyin -İşığın, karanlığın, iyilik ve kötülüğün, çir kinlik ve güzelliğin- yaratıcısı olarak hitap eden Zerdüşt'ten uzaklaşıyoruz. Kitabın sonlarına vardığımız zaman, açık bir şe kilde dünya ikiye ayrılıyor. İki ülke, iki sınır, iki ırk, iki reis orta ya çıkarıyor. Her ikisi de aynı seviyede ve aynı güçtedir. Karşı karşıyadırlar. Bir taraf Ahuramazda, diğer taraf Ehrimen'dir. Yani şeytanı ve yezdanı, hayır ve şerri yaratan tanrıydı. Kendisi düşmüş ve iki yarıya ayrılmıştır. -Hayır olan yarı, şer olan yarı-Kendisi, kötü olan yarısına karşı durmuştur. Bunun seneviyyet ve ikiye tapma olduğu ortaya çıkmıştır.
Bu nedenle eski Avesta, tevhidî dinî bir metindir. İleriye doğru gittikçe, Sasanilerin zamanına yaklaştıkça çok belirgin olarak iki tanrıya tapıcılık esasına dayanan bir şirkle karşılaşıyo ruz. O kadar açıktır ki, bunun başka şekilde açıklanması ve yo rumlanması mümkün değildir.

Tahriften Korunmuş Kutsal Kitap: Kur'ân

Tevhid düşmanları, sadece Avesta'ya değil, bütün kitaplara karşı bu muameleyi yaptılar. Tahrif ettiler ki, istismarcı dostları na yol açsınlar. Ama Kur'ân'ın harimine yol bulamadılar. Kur'ân'daki İslâm tevhidini şirke bulaştıramadılar. Çünkü Kur'ân Milâdî 610 yılında nazil olmuştur. Bu, büyük İran, Roma, Yunan, Çin, Hint, Mısır medeniyetlerinin meydana gelmiş oldu ğu bir dönemdir.
Şöyle ki, Kur'ân'ın muhafızları sadece zulüm görmüş, yağ malanmış bîr azınlık değildir. Belki dünyanın alınyazısını tayin eden kuvvetliler idi. Bu kitabın bir satırını bile değiştiremediler.

Kur'ân, dünyanın en yeni din kitabıdır. İslâm Peygamberi, tarihî şahsiyeti, kayıtlara geçmiş tek peygamberdir; bunda tereddüt edilmesi imkânsızdır. Hatta Zerdüşt, Musa ve İsa'nın varlığından bazıları tereddüt edememiştir. Çünkü tarihin açık

dönemindedir. Ondan hemen sonra, onun kitabının Kur'ân esa sına göre dünya çapında bir eğitim ve öğretim ortaya çıkmıştır.

Avesta, meydana gelişinin başlangıcından, Sasanilerin son zamanlarına kadar, sadece ve sadece birkaç nüshadır. Herbiri bir köşede ve mabette korunuyor. Ama Kur'ân, mabedin, kilise nin, mihrabın, mollanın ve özel bir hükümetin tekelinde değil dir; herkes ona ulaşabiliyor ve herkes onu seçebiliyor. Her aile, en azından bir nüshaya sahiptir, herkes sürekli okuyup inceli yor. Diğer dinlerin aksine İslâm'da eğitim ve öğretim, ruhaniye-tin tekelinde olmamıştır. Her köylü çocuğu, çölün bağrından en büyük ilmî havzalara ve en yüksek okullara gelebilmiştir. Tari hin on büyük üstadlarınm huzurunda ders okuyabilmiştir. Nü fus cüzdanına, makamına, isim yazmaya, kopyaya ve benzer şeylere ihtiyaç duymadan okuyabilmiştir.

Bu yüzden ders okumuş ve tahsil görmüş bir kavim arasın da Kur'ân hızla çoğalıyor ve yayılıyor. Bütün bu yaygınlığına rağmen Kur'ân'ın harimine zerre kadar tecavüz edemiyorlar. Ama Müslümanlar'm görüş ve düşünce tarzlarında, tevhid ve mektepleriyle ilgili düşüncelerinde yol arıyorlar. Bunun netice sinde, kitap değiştirilememişse de bir kenara bırakılmış. Dinî önderlerini tanıyış tarzları, övgüleri, hatta tapma konusunda ör nek kabul ettikleri de değişiyor; öyle ki artık onlarla gerçek ara sında hiçbir ilgi kalmıyor. Bu yüzdendedir ki pek çok toplum, dinlerinin, büyük tarihlerinin oluşturduğu büyük olayları unut muşlardır.

Yani özel gruplar ve aldatıcılar, sermaye ve baskı güçleri, dış düşman, haset ve iç düşmanlıklar... Hepsi birleşmiş; açık, ay dınlık bir kitabı, müşahhas bir tarihi, herkesin kolaylıkla açıp okuyabileceği eserleri, bütün dünyanın tanıdığı şahsiyetleri, böylelikle korkunç bir tarzda çirkinleştiriyorlar ve çirkinleştirmelerdir. Şimdi acaba bu çirkinleşmiş ve korkunçlaştırılmış si maları esas alıp islâm'ı tanıması ve tanıtması insafa sığar mı?

Yine acaba sahtekâr Sasanilerin ve Sasanilerle el ele olan Mûbedlerin meydana getirdikleri Zerdüşt'ün Avesta'sına ilave ettikleri eserlere binâen, Zerdüşt dinini muhakeme etmemiz ve hakkında bir hükme varmamız insafa sığar mı?

Safeviler ve onların hükümetine bağlı ruhaniler, İslâm, tev hid, imamet, Ali, intizar ve Ehl-İ Beyt mektebinden simaları böyle gösterince, İslâm'ın belirgin tarihini, belirgin lider ve li derlerini bu kadar tahrif ettikleri zaman, (Avrupalılar İslâm li derlerini bizden daha iyi tanıyorlar, yazdıkları eserler bizim eserlerden daha iyidirler) artık yazı ve kitabetin olmadığı bir dö nemde, dinin egemen güçler tarafından bütün boyutlarıyla nasıl tahrif edilebileceği belli olmuştur. Sasaniler (eskinin bir çeşit Sa-fevileri) ve Mûbed'ler, bir dini nasıl sağlam bırakmış olabilirler? Sasani mûbedlerinin eserlerinden Zerdüşt nasıl tanınabilir? Ve hakkında nasıl hüküm verilebilir. Acaba bu bir çeşit kendini ve başkalarını aldatmak, var olan bir hakikate ihanet etmek değil midir? Özellikle Vendidad'ın gülünçlüğüne ve korkunçluğuna rağmen. Mûbedler vasıtasıyla yazılmış olan Zerdüşt dinindeki kelâm kitapları da gülünçtür. Gatlar'da, berrak bir tevhidden damarlar, çok yüce bir tapma duygusu, kendi asrına, zamanının yıkılmış dinine karşı ve halka zoraki yükledikleri bir şirkle dün yaya karşı isyan eden bir ruh

görülüyor.
Resmî Ruhaniler: Eski Dîni Metinlerin Hafızları
Müsteşriklerden birinin deyimiyle, aslında Sümer ve Akad'dan başka, yani Mezopotamya'nın güneyinde, Orta As ya'da, hatta İran ve Hint'te, dinî kitaplar ve büyük dinî eserler yazılmıyor. Âdeta resmî ruhanîlerin kutsal belgeleri ve metinleri korumaları, onları dinî ayinlerde, şiir törenlerinde ve namazlar da okumaları şeklindeydi. Bu yüzden ezberleme, ruhanîlere öz gü yeteneklerden biriydi. İlmî, dinî ve ruhanî bir şahsiyetin en büyük alâmeti, kutsal metinleri ezberlemesi, ezberden okuyabil-mesiydi. En büyük günah, bir metnin, bir kısmının da olsa yan lış okunmasıydı. Çünkü kutsal metinleri, Tanrı'nın zâtından bili yorlardı. Diyorlardı ki; kim yanlış okursa Allah'ın zâtına ihanet etmiştir. Eğer biri Kur'ân'ı yanlış okursa -sözgelimi- ona bir kırbaç vurulması gerektiğine inanırlar. İşte bu, insanların kırbaç yememek için, okumaktan kaçmasına sebep olmuştur.
486

Içiçe Girmiş Gelenekler
Bunlar İslâm'dan önceki atalarımızdan mirasla aldığımız geleneklerdir. Bunları, Islâmî inançlarımıza da serpiştirmişiz. Bu sapık maçların şeceresini bulmak için, halk arasında Zerdüşti inançların ocağında, İslâm kültürüne girmiş sapık inançları, ce sur, korkusuz ve gerçekçi bir şekilde tespit edebilecek kişilerin olması gerekir. Bu yedi sefer kaynamış macun arasından o bü yük ve değerli insanî incileri dışarı çıkarması gerekir; onları kur tarması gerekir, bizi kurtarması gerekir.
islâm'ın araştırılmasında, berrak kaynaktan uzaklaştıkça, bi rinci derecedeki dayanaklarımızdan ayrıldıkça gayrı İslâmî inançların girişi azalacağına artıyor ve kuvvetleri çoğalıyor. Çünkü başlangıçta bir rivayet nakletmek istediğin zaman, ravi zincirini belirtmen gerekiyordu. Büyük bir müctehid ve tarihçi den icazet aldığın zaman bir hadis nakledebiliyordun. Fakat bu gün şoförlük için ehliyet lâzımken hadisleri, dinî inançları, mu kaddesatı ve benzerlerini nakletmek için, sadece biraz dekora-törlük yeteneği yeterli görülüyor.
Memnuniyetle söyleyelim ki Avesta'nın en muteber kısmı mevcuttur. Eğer "memnuniyetle" diyorsam, var olan inancımın, her bakımdan daha yüksek olduğuna inandığımdandır. O halde inancım, başka bir inancın başka bir inancın karşısında yer alırsa niçin korkayım? Aydın topluluğu için henüz cazibesi olan dinin bir metnini, temel olan ve itikatla alâkalı olan tarafına dayan makla; onu çözümleyip, tahlil etmek ve bir karşılaştırmayı ele vermek için, niçin memnun olmayayım? İnanıyorum ki tartış malarla vakit harcama yerine araştırma, mütalâlar yapma ve fa lanca fırkayı ciltler dolusu kitapla reddetme yerine, o fırkanın asli, gerçek konularını kendi dilîmiz ve imkânlarımızla basıp ya yınlamamız gerekir. O zaman, kitabı temin etmiş olan herkes, konuyu ilk elden okumuş olur. Böylece, herkes, "meyve ve yu murta bile olsa Horasan'dan her ne ulaşırsa, haramdır" gibi şeylerle karşılaşırsa böylesi bir kitaba inanmak için deli olması gerektiğini anlar. Ama kitabın yayınlanmasını önlediğimiz za man, onun propagandacıları, seçkin yerlerini alıp halka söylü-

487
yorlar ve bazılarını inandırıyorlar. Tıpkı şimdiki aydınlarımızı kendi din ve gruplarını seçme etkisi altında bıraktıkları gibi.
Feryat edip, dediler ki: "Yazık! Müslümanlar geldiler, bütün kütüphaneleri ortadan kaldırdılar. Bütün kitaplarımız yok oldu. Hatta isimleri bile kalmadı!" Dünya çapında beyin yıkadılar. Ne kadar düşünürsek düşünelim "Bozorgmehr-ı Hakim

"den başka sı hatırımıza gelmiyor! Memnuniyet verici olan taraf şu ki: Av rupalılar, onsekizinci asırda mevcut olan bütün eserler (özellikle Pehlevi, Avestai ve Zerdüşt kültürleriyle ilgili olanları) topladı lar, hepsini dikkatlice tashih ve tercüme ettiler. Avestai, Pehlevi, Eşkani ve Sasani kitaplarını dikkatlice okudular; Fransızca, İngi lizce, Almanca ve Hollanda diline tercüme ettiler. Şimdi bütün onlar, Farsça'ya tercüme edilmiştir. Bunun neticesi: Hasretimiz, daha önceleri "niçin ortadan kalktı" idi- Şimdi de hasretimiz, "ni çin kaldılar"dır.61
Her halükârda temel metinleri ve sahte metinleri mevcut tur. Çözümleyip tahlil edebiliriz; karşılaştırabiliriz. Ben sadece bu kültürün toplamından ortaya çıkan temel unsurları ana baş lıklarıyla zikrediyorum. Diyorum ki: İbadetlerinin teferruatını, amellerini ve itikatlarının toplamını söylemiyorum, onların ki taplarında görebilirsiniz.
Zerdüşt Dini ve Zerdüştlük Dini
Şia nasıl iki çeşitse; Alevi Şiası, Safevi Şiası diye, Zerdüşt di ni de Zerdüşt dini ve Zerdüştlük dini olarak iki çeşittir. Bir Zer düşt'ün getirdiği din, diğeri de Zerdüşt'ün yerine geçenlerin -idarecilerin ve mûbedlerin- yaptığı dindir. Avrupalı müsteş rikler, bu ikiliği anlamışlardır. Bazen "Zerasterİzm" diyorlar. Bundan amaçları, Zerdüştilik dinidir. Bazen de "Zeratü steriz m"
61- "Ferverdin Ayı ve Hardad Günü" isimli bir risale var; şayet okursanız söyle dediğini göreceksinizfinek (öküz) bizimle aynı anda doğmuştur -dünyadaki en üstün Arya ırkıyız- inekle aynı anda dünyaya gı?lmişix, inek bizim kardeşimiz-dir." Aynı grup bütün dinlerin başına getirdiği belâyı Zerdüşt dininden başına da getirdi. Sonu olarak daha kötü ve daha korkunç oldu. Çünkü Zerdüşt, İslâm'dan daha eskidir.

veya Zerdüşt dini diyorlar ki bunlar, araştırmacılar için Zer düşt'ün gerçek çehresine yaklaştırabilecek belgeler toplamıdır. "Zerasterizm" ise"Avesta" kitabının toplamıdır. -Bu mevcut şek liyle- Avesta ve "Dinkerd"in ilavesiyle, İslâm'dan önce, hatta İslâm'dan sonra, bütün tarih boyunca, beş, altıncı asırlardan, do kuzuncu asra kadar Zerdüştiliğin diğer kitapları mûbedlerin eliyle yazılmıştır.
Zerdüşt'ten ve onun asıl simasından, söylediğimden başka birşey bilmiyorum. Bundan öte söylediğim ise Zerdüştilik dini ile ilgilidir.

Sınıfların Asaleti
Veda dini konusunda şunu dedim ki; asalet, sınıflara da yanmaktadır, tanrılar da sosyal sınıfların esasına göre taksim olunuyorlar. Sınıflar ise tenasüh esasına göre dinî ve felsefî bir anlam buluyorlar. Zerdüştilik dininde de sınıflar, dinin alt yapı sını oluşturuyorlar.
"Şirk sosyolojisi" bölümünde (Tahran Edebiyat ve Beşerî Ilimier Fakültesi'nde yaptığım bir konuşmada ve Hüseyniye-i Irşad'da "İbrahim'le Randevu" sohbetinde şöyîe söylemiştim: Şirk sosyolojisinde çok tanrıcılık, sosyal alt yapıyı tanımlayabil mek için fikri alt yapı olmuştur. Yani çok tanrıcılık şudur: Top lumda kaç grup, kaç ırk, kaç sınıf görüyorsa, tabii, ilâhî, ezelî, değişmez ve evrensel bir işarettirler. Çünkü tanrıların, aşağı yu karı, büyük ve küçük diye taksim edilmesine ilâhî bir açıklama olmaktadırlar. Şirkle mücadele birkaç putla mücadele etmek de ğildir. Bir grup, tanrılara sapıklıklarından böyle inanıyorlar. Gü ze!! Şimdilerde mütefekkir bir adam, putlar tanrı değildir diye kafalarına bir anlayış sokmuş da artık kimse böyle hayal etmi yor. Oysa İbrahimvari bir şekilde, şirk fikrinin alt yapısıyla sa vaşmak gerekir.

Zerdüştilik dininde sınıflar, Veda dini kadar fazlaca bö lünmemişlerdir, ama her durumda sosyal sınıflandırma, ilâhî bir alt yapı bulmuştur.

Hintli ve İranlı dinlerde -ayrı ülkelere dönüşmelerinden ön ce- iki tanrı mevcuttur: Biri gök tanrısı "Varuna", biri sevgi, rah met, ay ve yer tanrısı "Mitra"dır. Varuna, hükümette, toplumda ki etkin güçlerde tecellisini bulur. Onların yardımcısıdır. Mitra ise, ruhanîyetin, mûbedlerin, moğların (mecusî ruhanîlerin), bra limanların tanrısıdır. Bu iki tanrı, Mûbed ve Hüsrev'in ilişki si -veya Hint'te "Raca" ve "Brahman" ilişkisi- dinî nüfuz ve siyasî güç sahibini açıklamaktadır.
Birinci yerde "Ageni" vardır. Ateş Tanrısı anlamında. Ateş Tanrısından iki tanrı yapılmıştır. Biri Mehr veya Mitra, diğeri Varuna'dır. O halde dinî ve siyasî iki kudretin, aynı yerden ay rıldıkları ve bölünmüş oldukları belli oluyor.
Diğer bir yerde Mitra ile Varuna dünyanın idaresinde bir likte ve el eledir denileceği yerde "Mitravaruna" veya "Varuna-mitra" denilmiştir. Her ikisi birbiriyle kaynaşmıştır, âdeta birdir ler. Bu irtibat ve aynı cinsten olma, hatta aynı zâttan olma, aynı kaderi paylaşma, hakim iki siyasi ve dinî kudretin aynı kökene bağlandıklarını açıklıyor.
Üçüncü tanrı ise; "İndra"dır. İndra, savaş tanrısıdır. Kahra manların, pehlivanların, zorbaların, askerlerin ve eşrafın (at ve kılıç sahiplerinin) tanrısıdır. Dünyanın nasıl bilinçli bir şekilde taksim edildiğine bakı nız! Mitra, yeri; Varuna, göğü bir egemen güç olarak idare edi yor. İndra yer ile gök arasında gidip gelme halindedir. Yani aris tokrasinin kılıç gücü iki resmî kutup, din ve dünya arasında, din adıyla hükmetmiş gücün -mûbedler, brahmanlar veya ne varsa-veya siyaset, iktisat gücü olan her şekliyle tezahür etmiştir. Ba zen bunun elinde, bazen onun elinde alet olmuştur. Bir zaman bunu, diğer bir zaman onu kendi elinde alet yapmıştır.
Dördüncü tanrı ise, köylülerin ve çiftçilerin tanrısıdır, dün yadaki yeşillikleri yaratmaktadır.
Ratu
Mitra ve Varuna, "Ratu"nun muhafızlarıdır. "Ratu" yani kâinatın düzen ve namusu- Yani düzen. Tarihte düzen ve inti zam, din adıyla kutsiyet kazanmış sosyal ilişkilerden ibaret ol-

muştur. Herkes, o düzende işinin hesabını görür. Herkes her sı nıf, sosyal hayattaki yerini tanır ve sarsılmaması için uğraşır.
Düzen (veya kanun, adalet, itidal ya da genel anlamıyla tan rı "Raf'nun destekleyicisi olduğu şey), toplumun, grupların, in san Sınıflarının, bir çeşit ağ gibi örülmesidir. Bu şebekelendirme-nin muhafızları, Ratu, Mehr tanrısı ve tanrı Varuna'dır. Olma yan bu yalan tanrıların, ne kadar doğru ve var olduklarını, araş tırma işine yaradıklarını görüyorsunuz.
Tanrıların bu gruplandırılması ve sınıflandırılması -ki sos yal sınıflandırmanın açıklanmağıdır- Sasaniler zamanında başka bir şekildeydi. Zerdüşt, bütün tanrıları dışarı atmıştı ve bir tanrı dan, bir "Ahuramazda"dan bahsetmişti. Demişti ki; biriciktir, zengin ve fakirin, mûbed'in, mûbed olmayanın, herkesin tanrısı sadece bir tanrıdır: Ahuramazda. Ama mubedler, Zerdüşt'ün bi ricik tanrısına teslis (üçlü) bir özellik verdiler: "Zerdüşt şöyle buyurmuştur: "Ateş, melekuti, Ahurai âlemden bir işaret ve semboldür; ateşi kutsallaştırmak gerekir, ateşe hürmet etmek gerekir." dediler.
Böylece mubedler ateşi (Ahurai işaret ve sembolü) üç kısma ayırdılar ve üç ateş yaptılar: Biri Estehr mabedindeki (Fars eya letinde) ateş; ruhanîlerin, mûbedlerin

ateşi idi. Biri, Azerbay can'daydı; şehzadelerin ve savaşçıların ateşiydi. Üçüncüsü, de Rüy'end"dİr. Köylülerin ve çiftçilerin ateşiydi.
Mubedler, Zerdüşt'ün tevhidini, şirkin bir alt yapısı şeklin de ortaya çıkardılar. Doğrusu bu hayret edilecek bir maharettir. Hz. Peygamber, şirki yok etmişti. Buna karşı şirk, tevhid elbise sine bürünerek ortaya çıkmıştı. Fakat o zaman birşey yapamadı. Daha sonra bu montajlı durum karşısında, Ali yenilgiye uğra mış ve kurban edilmişti. Şirk ile mücadelede zaaf hisseden bü tün liderler ikinci cenahtandır. Çünkü şirk ile mücadele cidden zor olup yenilgi ve ümitsizlik oluşturabilir.

Ruhanîyetin Aslı
Mûbetlik makamı, mirasla geçen bir makamdı. Mûbedzade (Zerdüştî ruhanînin oğlu) ister kötü, ister iyi olsun, babasının yerine geçiyordu. Sadece kanunları, hareketleri ve gelenekleri

491
biraz öğrenmesi yeterlidir. Mûbed olmak ve Zerdüşti elbisesiyle ortaya çıkmak için, dini tanıma ilmi lâzım değildi. Sadece kar maşık nezir ve kurban merasimini, genel teşrifatı bilmesi ve duaları ezberlemesi yeterlidir. Sadece bu yeterliydi.
Bu yüzden bu dinde veya Budizm, Yahudilik, Hıristiyan lık... dinlerinde mûbed, keşiş, Brahman, moin, kendi dinlerini bîr dünya görüşü, bir ideoloji, bir felsefe olarak tanıyan kimseler değillerdi. Hakikat ve gerçeğe ve dinlerinin yönüne nİsbetle olan şuurları fazladır. Belki el ve ayakları hafif olan ruhanî-lerdir(!). Ama okuma yazmaları yoktur -bu müphem değildir! Herifin deyimiyle, gerisine sahiptir! O halde yirmi verme, on-dokuz ver!- Burası, İslâm'ın değeriyle mukayese yapıldığı za man durdurulması gereken bir noktadır, islâm, ruhanîyetin ye rine, ilmî gösteriyor. Kuran din üzerinde düşünmeyi te'kid edi yor. Bilgi, aydınlık, şuur kazanmak, dini doğru tanımak, fıkıh yani dîni tanıma (din bilim), sadece gelenekleri, hükümleri, ka nunları, merasimleri ve dinî amelleri öğrenmek (meselâ, miras kurban veya çeşitli namazların... hükümlerini öğrenmek) değil dir. Bunları herkes tertipli bir şekilde öğrenebilir. Ama o kendini bilme duygusu, şuur, doğru şekilde dini anlayış, dinin dayandı ğı esas yönü tanıma ve onu gösterme, fıkıh adını taşımaktadır ve herkesin işi de değildir.
Zerdüşt dininde, her sınıf özel bir tanrıya sahiptir; ruhanîler ruhanî tanrısına! Eğer ben diğer bir smıftan isem, ne sınıfımdan çıkma gücüne sahibim, ne de diğer bir sınıfa girme yoluna sahi bim. Tevhid, bu sınıfsal, grupsal, kan ve toprağa dayanan du varların yıkılmasıdır.
Doğru Peygamber Zerdüşt, Semavi Kitap Avesta
Bazıları, tevhid ilâhisi olan Yeştler'i Zerdüşt'ün kendisi söy lemiştir diyorlar? Bazıları bu kelimeyi Kur'ân'daki "Yasin" keli mesiyle bir olarak bilmişlerdir. Çünkü bu kelimenin çeşitli kıra-
492

493
atları var; "Yeşim", "Yeşema", "Yesin", "Yesina"... şeklinde de ya zılmıştır.62
"Bihardan ve biraz da, muhterem bir zât, olan sayın Tabata-bai'den (el-Mizan tefsirinden) bazı rivayetler topladım. Hazreti Emir'den (Hz. Ali a.s.) sordular; "Mecusiler Ehl-i Kitap mıdır? Değil midir?" Açık olarak şöyle cevap veriyor: "Mecusiler Ehl-i Kitap'tır, bir peygamberleri vardı; öldürdüler. Yaktıkları bir ki tapları vardı..."

Hazreti Emir'den (a.s.) başka rivayetler de naklediyorlar: "Zerdüşt'ün kitabı, on ikibin inek derisi üzerinde yazılmış idi." Müsteşrikler ve Zerdüşt tarihi de böyle yazıyor: Bir padişah bir günah işledi, Mûbedler ve gerçek din bilginleri itiraz ettiler. O da karar aldı ve o kitabı yok etti. Zerdüşt dininin ahkâm ve ka nunlarını değiştirdi ve şimdiki şekle getirdi..." Burada Hz. Ali (a.s.) Zerdüşt dininin sapmasını şöyle tahlil ediyor: Kitap ve risâlet sahibi hak bir din olmuştur. Açgözlü güçlülerin ve zorba lığı destekleyicilerin elleriyle, zamanla tahrif edilmiştir. Yemen'in güneyindeki Hicr, İranlı Zerdüştilerin yerleştiği bir bölgeydi. Yemen'in Müslümanlar tarafından fethinden sonra Hz. Peygamberin emriyle Hicr Mecusileri'yle, Zerdüştilerine Ehl-i Kitap muamelesi yaptılar ve onlardan cizye aldılar. Biliyo ruz ki, İslâm sadece, muvahhidden ehli kitap olandan (velev ki sapmış bile olsa), gerek tevhidi dine sahip olan kimselerden ciz ye alıyor. Binâenaleyh Hz. Peygamber, Mecusi şirkini, Yahudi lik ve Hıristiyanlığın şirkiyle aynı cinsten telakki ediyor. Zer düşt dinini, şirk dinli müşrik mecusilerin yaptığı din olarak de ğil, Zerdüşt'ün dini olarak telakki ediyor.
Ahuramazda: Uzak ve Sevilmeyen Tanrı
Zerdüştilik dininde Ahuramazda çok büyük bir tanrıdır, alışılmış sıradan insanların ona ulaşması mümkün değildir. Ona yaklaşılamaz ve bir işe tevessül edilemez, tapılamaz, birşey iste-

62- Yeşller. tanrıların {İzedan) övgıisüyle ilgili ilâhîler ve dualardır "İzedan". "YezcI" kökiınd^ndir. "Yjsona", "Yeşt", "Yezdan" hepsi ortak Yo?.d kökündendir, Övgü ve tapma anlamındadır.
nemez. Küçük tanrılar el altında olup, halkın ihtiyaçlarına cevap verirler. Bu yüzden mabetleri "Soruş", "Ageni", "Nahiyed", "Mehr" ve "Mitra" ile doluydu. Yüksek dağlarda, güneşe karşı Allah'a yalvarış, yakarış için durulduğu doğrudur. Ama bir mabet yapdıkları zaman tanrılar la doluydu, "Ahuramazda" ile değil.

Yakın İlâh Allah: Şimdi Ne Kadar da Uzak ...
Halkımız Zerdüştilik dininden etkilenmiş ki, onların is tek, duygu, yakarış ve gidiş yolu üzerinde Allah'tan ziyade din önderleri vardır. Meşhed yakınlarına "Murad Efendi" diye biri gömülü olup, nasıl biri olduğu belli değildir. Bazıları imamın hizmetçisi diyorlar, bazıları arkadaşı ve müridi diyorlar. Bazıları halifenin memuru ve casusuydu; imamın katli işinde eli vardı, diyorlar. Dindar Meşhedli'nin ihtiyacı olduğunda, birşey talep ettiğinde cuma geceleri ve kutsal günlerde kilometrelerce yol alıyor, toz-duman yiyor, Murad Efendi'nin ziyaretine gidiyor. Ne istiyorsa, ondan talep ediyor. Halbuki evden çıkıp, Hz. İmam Rıza'nın (a.s.) kabrinin eşiğine varması için, birkaç adım yürümesi yeterlidir. Bundan da önemlisi, görecek göze sahip ol ması İslâm'ın "Allah"ını, kendi evinde, kendinde görmesi için yeterlidir. Ama ne yapsın, eşraflık düzeni, dinî görüşünde de te celli etmiştir. Debdebe ve yüceliğin eşiğinde, Tavas toprakları nın sultanı Sultan Ali bin Musa el-Rıza'nın medarı velayeti kar şısında..." Kendisine ait tüm makamlarını raiyyeye ait olarak gö rüyor. O saraya bîr yol mu bulamıyor? O halde reis ve müdürün peşinden gitmek yerine memur, odacı ve hademenin peşinden gidiyor, Allah yerine "Murad Efendi"nin peşinden gidiyor. Hal buki İslâm'la Allah dost idi, lâkabı refik/dost idi. Kur'ân'da hal ka hitap eden bir dost, insanın dostudur sanırsın. Yardım etmen gerekir ki o da sana yardım etsin. Emrederken, "Yehova" gibi, git! gitme! yap! yapma!'..." demek yerine, yöntem sunuyor; hik metini söylüyor, faydalarını sayıyor, hangi sonuçları olduğunu söylüyor. Bu durum nihayette işi Allah ve halkın yakınlığına ulaştırıyor; düşüncelerimizde mertebeler oluşturuyor. Evvelki ler ise İslâm'a giren, İslâm'dan önceki görüşlerdir.

Güzel Olan Her Tapma, Allah'a Tapma Değildir
İslâm'da tapma Allah'a mahsustur. "Yalnız, sana ibadet ede riz, yalnız senden yardım isteriz" (Fâtiha/4). O biriciktir ve biz muvahhidiz. Ama Zerdüşt dininde, Tanrı bir olmakla beraber yardım isteme ve tapma ona mahsus değildir. Belki güzel iyi ve yüce olan herşeye kapılıyor. Bütün "Yeştler"in tamamı hep güzel ve Ahurai olan şeylerin, hatta inek ve ateşin övgüsüyle ilgili bö lümlerdir.
Gatlar'da, gördüğümüz gibi Ordibeheşt, Hordad, Espend, (Emşaspendlerin isimleri) Ahuramazda'nın sıfatlarıdır, özel isimler değil. Ama sonraki dönemlerde bu sıfatlar nitelenenden soyutlanıyorlar, Ahura'nın zâtından ayrılıyorlar. Tanrıya yakın melekler ve tanrılar (izedan) şekilde ortaya çıkıyorlar. Bunlar vacibu'l-vücudun ezelî ve ebedî zâtın -yani Allah'ın- sıfatları ol dukları için ayrıldıkları zaman, müstakil melekler şeklinde orta ya çıkıyorlar. Öylece ebedîliklerini korumuşlardır; bu ise, artık şirktir.
Diğer Tanrılar
Zerdüşt dininde Emşaspend'den başka tanrılar da vardır.
1- Soruş: İnsanın itaat, takva ve kulluğunun tecelli ettiği yerdir. Yeryüzünde tanrıya ibadeti, itaati tebliğ eden ruhanîlerin yardımcısıdır.
2- Fere-i izedi: Kutsal ruhtur; bereket ve kutsallık kad et mekte. Girdiği her ruh ve canda başarı sağlamakta; afiyet, selâmet, saltanat, makam ve kudrete ulaştırmaktadır. Dünya ve âhirette kurtuluşa erişmektedir.
Ahuramazda'ya yalvarış ve tapmayla kutsal ruhu bulabilir. Kutsal ruh eğer bir ruha girerse, o ruhun sahibi bahtiyar olmak ta; yoksa zalim ve şaki kalmaktadır.
3- Menter: Bu kelime bugün de kullanılmaktadır. "Büyülen miş" diyoruz, yani "Onu büyülemişler."
"Menter" (büyü), kutsal kelimelerden, virdlerden; dil, ayak, elbise, el ve ağız... temiz, okunmuş olan dualardan veya bazı

durumlardan, özel dinî ve ruhanî merasimlerden ibaret olup resmî mubed vasıtasıyla, özel bir kıraat ve ahenkle açıklanıp tel kin ediliyordu.
Bu kelimeler, sırlı ahurai kelimeler gibi telakki ediliyorlardı, içlerinde "mânâ", gaybî ve gizli ruh mevcuttu. Çünkü kulak yo luyla dinleyicinin ruh ve kalbine giriyordu. Hıristiyanlığın rabbani akşam yemeğindeki kutsal şarap ve ekmeğin yaptığı işi yapıyordu.
Bu kutsal, gizli, esrarlı kelimelerin tekrarı sevaptır ve değer lidir. Hatta bir anlamı olmasa bile. Bu vird kelimelerinin okun ması -anlamak için okunan bir metin olarak değil- etki bağışlayı cıdır. Gaybî ve esrarlı bir kutsallığı vardır, insana (dünyada ve âhirette) lâyık olduğundan fazla mükâfatlar veriyor.
Bizim duâ kitaplarımızın haşiyelerinin yazdığı sevaplara ne kadar çok benzediğini görüyorsunuz değil mi? Halbuki Kur'ân'ın kendisi ve İslâmî dualar o kadar çok değerlidir ki baş ka sevaba ihtiyaç yoktur. Meselâ "Ziyaret" ve "İrs"i okuyan her adam, onurlanıp şuur, dünya görüşü ve tarihî bir felsefe bulu yor ve öyle bir güç elde ediyor ki, artık herşeyi anlıyor. O za man, bu insanî şuur kanadını kazanmakla şöyle diyor: Bu duayı günde üç defa kıbleye yönelerek okuyan herkesin yanına birden yetmişbin huri konulur! (Bunların hepsini ne yapacağım ki?) ve ya günahından da temizleniyor -denizin köpüğü veya çölün kumları kadar olsa bile- (Allah-u Ekber! Eğer adamın Hz. Nuh kadar ömrü olsa ve günah işlemediği bir anı bile olmasa yine bu kadar günah işleyemez; daha az günahı olur!) Artık bu kelime lerin hangi büyülü etkisi var ki, kâinatta ve hayatta bu kadar acaip etki bırakıyorlar, Allah'ı işin içinden çıkarıyorlar!

Zerdüşt Dininde Kıyamet
Zerdüşt diniyle ilgili elimizde olan ilk kaynaklarda, Kıyâmet'e inanç yoktur. Sasani dönemindeki kaynaklarda (ve bu son sülâlenin iktidarının zamanlarında) ortaya çıkmakta. Kıyamet meselesi dünyanın "Gîtî" ve "Mînû" -yani dünya âlemi ve âhiret- diye taksim edilmesi, sonra terazi, cehennem, cennet

veya yakınlarla evlenmenin haram kılınması konusu eski Zer düşt dininde mevcut olmuş olan meseleler olabilir. -Gerçi Zer düşt dininde olmaması mümkündür- Ama sonraları İsrail ve Arya kültürleriyle ilişkisinde- Mezopotamya'da ve İslamî kül türle karşılaşmasında tedricen meydana gelmiş olması müm kündür. Bu, doğrudan acaip hokkabazlıklarla Zerdüşt'ün do ğum tarihini M.Ö. 329 ila 600 yılları arasından MÖ. 6000 yılları na hatta İskender'in saldırısından 6000 yıl Öncesine götürerek bununla da ırkçı bir sonuç almak isteyen müsteşriklerin gerçek dışı sözlerine benziyor. Çünkü Avrupalı (hangi din ve ideolojiye mensup oîursa olsun) bir çeşit egosantrizimle (kendini bütün evrenin merkezi olarak görme eğilimi, ben içincilik, kendine ta-pıcılık) kendini her din, ideoloji ve felsefenin varlık sebebi görü yor. Bu yüzden çocuklar için -hatta bizim üniversitelerimiz için-yazdıkları kitaplarda bütün ilimler, felsefeler, düşünceler, ahlâklar, dahiler ve bütün sanatlar, Yunan ve Atina'dan başlı yor, Paris ve Londra'da (Müsteşrik Avrupa'nın neresinden olur sa olsun) sona eriyor.
Bazı müsteşriklerin, meselâ Ebu Ali Sina üzerinde çalışıp; o büyük bir dahidir, demelerine veya, ilk olarak İslâm falanca bü yük meseleyi halletmiştir, alkolü Razi keşfetmiştir, ışığın kırıl masını ilk defa İbni Heysem keşfetmiştir, cebir ve karşılaştırma yı Hayyam yaratmıştır demeleri karşısında aldanmaymız. Çün kü bunlar Avrupa'daki resmî ders kitaplarında yoktur. Üniver site hocaları, propagandacılar, konuşmacılar ve yazarlar böyle şeyler söylemiyorlar. Belki üniversitelerden, üniversite hocala rından, resmî eğitim öğretim ve kültürden uzak insanlardan ka çan Avrupa'daki bazı müsteşrikler bunları söylüyorlar. -Bazen bir üniversite veya bir ülkede birkaç kişiden fazla değillerdir-Bunlar da kendilerine özgü Özel gayret ve çabaları sonucu elde ettiklerinin etkisi altındadırlar. Bazıları, insaflı olarak doğunun, doğulu felsefe, din, ahlâk... ve sanatın etkisi altındadır. Bazıları nın ise, "koltuğun altına karpuz koymak" gibi bir amacı var. (Onlardan fazla emin olmamak gerekir!) Ama Avrupalı'nın ge nel kültürü (gerek Hegel olsun, gerek Ernest Renan olsun, ge-

rekse Sigmund Freud olsun...) kendi eksenci (egosantrist) ve kendine tapıcıdır. Gerek Yunan'ı asıl olarak görmek, diğerlerini barbar ve vahşi görmek şeklinde, gerekse Avrupa'yı asıl olarak tanıyan, insanlık medeniyetini Avrupalı gören; gerisini yerli, doğulu ve duygusal kabul eden şimdiki şekliyle olsun; Avrupalı'yı geri bildikleri her yerde, riyakârca bir sıçrayışla ileri sürüyorlar, daha önce o toplumda ileride olanları geriye çekiyorlar.
Ama tevhid meselesinde, orta yeri bir zorluğun çıktığını gö rüyorsunuz. (Tevhid, ve insanî düşüncenin değiş mesi tarihinin en büyük iftiharlarından biridir): Avrupalılar batı karşısında doğuyu, hakir görüyorlar. Bu şekilde hem Samilere, hem Aramilere, hem Araplara, hem Türk lere, hem Moğollara, hem Çinli ve hem de Hintli'ye hakaret edil miş oluyor. Onların nazarında hepimiz, ikinci sınıf ırk olarak hakarete uğramış oluyoruz.
Bugünkü batı dünya görüşü, ondokuzuncu asır dünya gö rüşünden ayrıdır. Dar bir dünya görüşü olup dünyayı Avru-pa'dan-Yunan'a, Yunan'dan, Avrupa'ya kadar

bilmekte. Zira Avrupalı üniversite öğrencisi, İran, İslâm ve Hind'e varınca gö rüyor ki kendi ecdatlarının kuyruğu bile düşmemişken burada büyük medeniyetlere ve kültüre sahip olmuşlar.
İrklar tarihine bakınız. Âryaîler, İranlılar olsun Hintliler ol sun Mezopotamyalı Sami ve Aramiler'den sonra tevhide ulaş mışlardır. Soylu, asil, insanlığını başındaki gül olan Aryailer, "Hegel'in deyimiyle "hatta tanrının bile kendini bilmek ve şuur-lanmak için ihtiyaç duyduğu" ırk, daha aşağı bir ırktır (Avrupa lılara göre). Zira Âryaîler arasında muvahhid sayılabilecek en büyük Peygamber (sosyolojik anlamıyla) Zerdüşt'tür. Ama sa rih, açık tevhid mektebinin kurucusu, baltayı alıp mabetlerdeki putları tek tek kıran İbrahim'dir. İbrahim milattan 1800 yıl önce dir, yani Zerdüşt'ün doğumundan 1200 yıl öncedir. (Konfüçyüs, Buda, MehavÎra, Nanek de muvahhid olarak kabul edilemez. Sadece Zerdüşt ırksal açıdan onların karşısına konulabilir ve muvahhid olarak tanınabilir). İbrahim'den sonra, Musa, İsa ve

İslâm peygamberi bu silsileden gelmişlerdir. İbrahim ve Musa, Zerdüşt'ten öncedir.
O halde ne yapmalı? Zerdüşt için, daha önceki tarihlerden doğum tarihi almak (uydurmak) gerekir. Bu nedenle onu sekiz-binikiyüz yıl geriye götürdüler ki tevhidi Sami ırkından alıp, Arya ırkına bağışlasınlar!

SORU VEÇEVAPLAR

Soru: Acaba köle sahipliği ve köle ticareti fesadı (İslâm'da haram kılınan) içki kadar önemli değil miydi ki İslâm resmen ta nıdı?
Cevap: "Resmen tanıdı" sözü yanlıştır. Bir zaman vardır ki bir devrim, düzen, din, mektep, ideoloji ve rejim sosyal bir du rumu resmen tanıyor; bazen de ona katlanıyor. Bunun ikisi bir değildir. Bir sosyal durumun resmen tanınması şu anlama gelir; bu düzen, bu (bu sosyal meseleyi), sağlam olarak kabul ediyor. Ama katlanmak, tahammül etmek ise şudur: Fikrî ve itikadı ba kımdan onu mahkûm ve kötü olarak biliyor, kabul etmiyor. Ama sosyal yararlar ve sebepler bu alâmete geçici olarak katlan masına, tahammül etmesine sebep olurlar. Ekseriya yaptıkları kınamalardan biri şudur; falan kitabın yayınlanmasına, falan sö zün söylenmesine, falan şahsın sağ kalmasına niçin izin veriyor lar? diyorlar. Bu izin verme değildir. Bazen birini, bu sözleri söylesin diye davet ediyorlarken bazen, bu sözleri söylesin diye izin veriyorlar. Bazen de o, sözlerini söylüyor, onlar da ona ta hammül ediyorlar. Bütün bunlar, aynı şeyler değildir.
Ama devrimci sosyolojide yer alan çoğu diğer sosyal du rumlar gibi, kölelik meselesine bu düzenlemeye göre tahammül edilmiştir. Şöyle ki, devrimci düzenler şimdi de benzer mesele ler ve şeylere tahammül ediyorlar. Örnek olarak; hiçbir sosyal düzende "fahişelik" diye bir meseleye izin verilmemiştir, resmen asla tanınmamıştır. Ama katlanıp, tahammül edilmiştir. Şunun için; bu mevcut sosyal olay -fikrî bakımdan mahkûmdur, kötü-lenmiştir- iki duruma sahiptir: Va şiddetli bir şeki'de onunla

mücadele etmemiz, onu yok etmemiz, ona toplumda zuhur ve görünme izni vermememiz gerekir. Veya tahammül edilmesi gerekir. Bu sosyal durumun meydana geliş köklerinin, bu olayın meydana gelmesine sebep olan iktisadî ve sosyal etkenleri ku rutmamız gerekir. Avrupa burjuvazisi düzenlerinde de -ki çoğu insanî ve hukukî meseleleri (fahişeliği) kabul etmiyorlar, fakat ona

tahammül ediyorlar. Sosyal bir gerçek olduğu için, onu, kontrolü , zayıflatılması ve araştırılması mümkün, Özel, sınırlı bir ortamda bırakmışlar. Ancak şimdi toplumlarının bütün be denine yayılmış ve her yere bulaşmıştır. Öyle bir hale gelmiş ki, artık kontrolü asla mümkün değildir. Bir realist ile idealist (dev rimci bile olsalar) arasındaki fark budur. İdealist bir devrimci di yor ki, toplumda fahişeliğin olmaması gerekir. Kudreti ele geçir diği zaman "kötü isimli mahalleyi" (fuhuş yuvalarını) tamamen kapatıp yok ediyor, ortadan kaldırıyor. "Bu "utanç vericilik" top lumdan kaldırıldığı için mutludur! Sonra bu utanç verici leke nin, her yere yayıldığını görüyor, onunla nasıl mücadele edeceği ni bilmiyor. O idealist gibi, bu görünüme muhalif olan bir realist böyle yüzeysel, şekli ve yasal bir mücadele yapmak yerine, ince leyip araştırıyor; böyle bir olayı meydana getiren sosyal, ruhsal ve hukuksal etkenlerin ne olduğunu öğreniyor; etkenlerle müca dele ediyor. Bu kabul etmek değildir; bu olaya /gerçekliğe zahi ren tahammül etmektir. Bir, müddet sonra böyle kötü bir olayı meydana getiren etkenleri kurutabilirse, böyle bir faciayı sadece yüzeysel bir şekilde ezen ve yok eden kimse, bu görüntüyü sa dece halkın nazarında ezmiştir. Ancak etkenleri kalıyor, sosyal gerçeklik açısından ise onu kuvvetlendirmiştir bile.
Küba düzeninde devrim olduğu zaman, sorunlarından biri şuydu, bu ülke bütün Amerika kıtasının kumarhanesi olmuştu. Öyle ki seyyar kumarhaneler bile vardı. Özel otomobiller çeşitli dört yollara geliyorlardı, o yerin gençleri iki veya üç saatliğine kumar oynuyorlardı. Sonra otomobil başka bir mahallede duru yordu. Binyediyüz küsÜr çeşit piyango vardı, çekiliş yapıyorlar dı. Her Kübalı genç, sabahtan gece yarısına kadar cafelerde, te leksle gelen yarışma ve piyango çekilişlerinin sonuçlarını bekli yordu. Bütün halk bunu alışkanlık edinmişti. Binlerce insan, bu
500

yoldan geçiniyordu. Birey açısından, toplumun iktisadî kurumlarından biri olmuştu. Fidel Castro iktidarı ele geçirince, sosyalist düzen açık olarak kumara karşı olduğundan bir genelgeyle, zorla kumarhaneleri kapatmak yerine kumar ve piyangonun meydana gelmesine sebep olan İktisadî sebeplerle mücadele etti. Bir süre sonra orada usulen kumarın meydana gelmemesini sağladı. Çok az grupların dışında toplumdaki kökü kazındı. Daha Önce bu yolla ekmek yiyen kimselerin, geçim yolları değişti. Kumarı doğuran iktisadî düzen değişti, olumlu bir üretim düzeni ne dönüştü. Sonra türlerinden birini, piyangoların bir çeşidini millî düzeyde bıraktılar; ortadan kaldırmadılar. Şunun için; piyangonun meydana gelişini sağlayan köklerden birini korumak la, sonradan meydana gelen boşluğun başka bir şekilde sapmış olarak ortaya çıkmasını önlemek istediler. Demek ki, tedricen kökünü kazıyabilmek için, birini bıraktılar. O bir taneyi de şu şekilde çıkardılar; meselâ herkes, üç tümen verebilip bir piyango bileti alabilsin (bir biletten fazla da değil, o da haftada yalnız bir defa). Sonra eğer kazanamazsa (ki, çoğunlukla kimse kazanmıyor) o biletler boşa gitmezdi. Bu boş biletler ayrıca belli bir değere sahip olduğundan, taksitler, kıymetli evraklar ve kağıt para şeklinde halk için yapılan teşkilatlara, konut yapan genel sandıklara ödenebiliyordu. Yani öyle bir şekil aldı ki, kumar ve piyango katılmaları, kumar ve piyangonun anlam ve muhtevası yavaş yavaş ortadan kalktı. Piyango formuna tahammül edip, sonra mücadele ederek kök ve temelde, böylesi hastalıkları meydana getiren iktisadî alt yapıyla mücadele ettikten bir müd det sonra onun da kökünü kazıdılar. Toplumda hiçbir hareket, kımıldanış ve rahatsızlık meydana gelmeksizin kökünü kazıdılar. Köleliğin, iktisadî alt yapının, sosyal ilişkilerin bir parçası ve bir grubun ahlâkı63 olduğu toplumlarda, devrimci bir düzen
63- Hatta şimdilerde bile öyle adamlar görüyoruz ki, eğer onları odanın baş kö

şesindeki sedirin üzerine oturtup "efendi" yapsak bile, yine cahalsız olurlar. Ka pının eşiğine gidip, el pençe durmak isterler. Daima eğilme (rükû) halinde ol mak isterler. Dalkavukluk ve meddahlık yapmadan asla yaşayamazlar! Ahlâkî düzen bu şekilde ortaya çıkmış. İktisadî düzenin, usulün onurlarından biri köle lik olurken sosyal ilişkilerin temellerinden biri, kölelik olmuştur.

geldiği zaman, eğer köleliği bir genelgeyle lağvetmek isterse, onu kökleştirmiş olur, üstelik yasal olmayan bir şekilde.
Bu, yüzde yüz köleliğin hızlanması ve genişlemesine doğru götürür; şu anda çoğu ülkelerde olduğu gibi. Geri kalmış toplumlarda devlet, şeklen köleliği ve kız çocuklarının alım satımı nı yasaklamıştır. Fakat yasal olduğu zaman da kontrolün görün düğünden daha çok gerektiğini görüyoruz. Şimdi bir baba bile kızını küçük yaşta bir aileye satıyor; parasını alıyor, sonra büyü yünce ona veriyor. Bu aile sahtekârlık yapıp bu kim parasını vermezse, sonra onu bir köle olarak alırsa, mahkemeye başvu mak imkânsız olmakta. Çünkü köle kaçak bir cins durumuna gelmiştir! Alt yapısını yok etmeden köleliği ortadan kaldırırsan, yasal formunu ortadan kaldırırsan kaçak şekilde ortaya çıkacak tır. Gizli kölelik daha çok genişler ve kontrolü mümkün olmaz.
İslâm'da İslâm peygamberinin ve İslâm liderlerinin ilk dö nemlerde, köleliğe karşı yaptıkları şiddetli saldırılarla ilgili kanunlar var. Öyle ki, Allah nezdinde hiçbir iş insan alım satımı kadar nefret edilen bir iş değildir. Veya insan satan köle tüccarı dışında Allah'ın herkesi affetmesi mümkündür. -Hem de her çe şit keffareti, her çeşit sosyal ameli veya her çeşit sevabı köleleri azad etmekle tartarak.64 Bir de sosyal kanunlar ve iktisadî dü zen bakımından, sonradan belli oldu ki; İslâm şekle geçici olarak tahammül etti. Köleliğin kökünü, iktisadî düzeni değiştirmekle, ahlâkî değerlerini değişmesiyle öyle bir biçimde değiştirdi ve bambaşka yaptı ki, bu sorunun tamamen ortadan kalkmasını sağlayacak şekilde davrandı. Fakat ortadan kalkmadığını gör dük: İslâm'ın sahip olduğu programın esasına göre on yirmi se ne zarfında köleliğin mutlak reddine ulaşıyorsunuz. Ancak programının uygulanması tamamlanmadı. İşin ortasında eşraf lık ve köle tüccarı o efendiler, Peygamberin yerine geçme adına, hakim oldular; sonra kölelik fıkhını oluşturdular. Fıkhı bir şekle
sun) ......_........ ,------------
sin. Ne kadar azamete sahip olduğunu anlayamazsın. Nedir? Şudur: bir insanın kölelikten azad edilmesinde senin elin (katkın) olsun.

büründürmelerinden sonra, iş İslâmî bir kanun olarak ortaya çıktı. Hâlâ tarif ediliyor, "bırakmış" değiller! Bir kölenin yarısı, mescidin malıdır. Bir gün mescidde, bir gün efendisinin yanın da çalışması, Cuma günü de tatil yapması gerekir. Cuma günü ne efendisine, ne de mescide aittir. O gün, biri onun başına bir taş atıp başını kanatırsa, kan pahasını ödemek gerekir. Şimdi bi le bu "ilmî" bîr konudur. Verdiğim bu kan bedeli, mescide mi gi diyor? (Bu konuda) fikrî ihtilaf fazladır! Ulemâdan bazıları efen dinin, diyorlar; bazıları da mescidin; şöyle ki Allah kuldan daha haklıdır. Bazıları, efendinin malıdır, diyorlar; çünkü efendi yarısını mescide vakfetmiştir. Bazıları da kendi malıdır, diyorlar. Bazıları da yarısı efendinin yarısı Allah'a ait; böylece ihtilaf orta dan kalkmaktadır! Sanki şu anda İslâm toplumunun bütün meseleleri hal olmuş, derdi, ızdırabı sadece bu konunun halledil mesidir.
Bu yüzden eğer, sonraları köleliğin ortadan kalkmadığını görüyorsak, koydukları kurumların ve girişimde bulundukları şeyin asla olmadığı yürümediği için değildi.

Öyleyse niçin böyle oluyordu? Bundan sonra da köleliğin, Avrupa'nın aksine, üreti min bir etkeni olduğunu gördük. -Avrupa feodalitesinde köle ler, köylülerin ve işçilerin bir parçası olarak bölük bölük i diler.-İslâm'da eşraflığın galip gelmesiyle, bu programların tamamen ortadan kalktığını görüyordu. Sloganların dışında herşey değiş ti, alt yapı oradan kalktı Bununla beraber, İslâm'ın köleliğe kar şı iktisadî açıdan açtığı savaş, köleliğin İslâm toplumlarında fii len ortadan kalkmasına neden oldu. Fakat (domestique) uşak kölelik şeklinde kaldı.65 Halbuki Avrupa'da kölelik, üretim köleliği şeklindeydi. Ya ni bir sınıf -milyonlarca köle- daima üretime katılıyorlardı. Bu yüzden İslâm, köleliği bu şekilde resmen tanımadı. Diğer başka şeyleri de, resmen tanımadığı gibi. Ona tahammül etti, bu körü kurumun etkenlerinin kökünü kazımak için onunla mücadele

65- Domestik kölelik, kölelerin üretiminde çalışmadığı bir köleliktir. Bazı aileler "süs", "gösteri|", kudret ve asalet... işareti olarak ev İşi için bir iki tane köleyi evde bırakıyorlar, alıp satıyorlardı. Bu süslenme köleliği, sembolik veya domestik köleliktir (yani hizmetçiliktir.)

etti. Bu programm yenilgiye uğramasına rağmen, bu mücadele batı düzenlere göre başarılı oldu.

Sonra: Zerdüşt'ün iki özelliği üzerinde durdunuz. O da şuy du: Muvahhid idi ve Ahuramazda'yı getirmiştir. O halde bütün bu tanrılar, talimatlar neden olmuştur? Eğer ilave edilmişse Zerdüşt ne demiştir? Bu kişi dışında ne oluşturmuştur? Siz zımnen Avesta'daki bütün bu tanrılarınm ismini söylediniz. Sonra şöyle buyurdunuz; Zerdüşt geldi; Ahuramazda büyük tanrıdır, dedi. Acaba bunlar Zerdüşt'ten önce miydiler? -ki Zerdüşt, Ahura-mazda'yı onların yerine geçirmiştir- yoksa sonradan mı meyda na geldiler?

Cevap: Bütün bu tanrılar, Zerdüşt'ten önce vardı. Ama her-biri bağımsız birer kişiliğe sahip tanrılar idiler ve küçük-büyük diye sıralanıyorlardı. Zerdüşt'ün yaptığı iş şuydu; yaratıcı ola rak bir tanrıya karar verdi, -Ahuramazda- diğer Arya tanrılarını tevhid düzenine aykırı olmayacak şekilde ortaya çıkardı. Nasıl? Bu tanrıların bazılarının zatî gerçekliklerini, fiili varlıklarını inkârla reddetti. Bunlar yoktur (varlıkları yoktur), belki Ahura mazda'nın sıfatlarıdır dedi. Meselâ şimdi, bizim Allah inancımız var, sonra "Rahman", "Rahim", "Cebbar", "Rezzak" diyoruz. Es kiden -Zerdüşt'ten önce- Rezzak, rızıkla görevli bir tanrıydı. Rahman, rahmetle görevli; Halik, yaratmaya görevli başka bir tanrıydı. Tanrı, büyük mabud anlamında biriydi. Ama Zerdüşt geldi ve "Ahuramazda birdir" dedi. "Rezzak" dedi. Yaratıcı isim li bir vekil, görevli yok. Yaratıcılık Ahuramazda'nın kendi sıfatı dır. O halde Emşaspendler-Hordad, Ordibeheşt, Ferverdin ve... Humen olsalar- melekler ve tanrılar Ahuramazda'dan bağımsız değildirler; Ahuramazda'nın sıfatlarıdırlar. İkincisi tanrılardı. Zerdüşt'ten önce onlar da Ahuramaz da'nın yanındaki tanrılardı. Ama Zerdüşt, Ahuramazda'nın daha üst düzeyde olduğuna karar verdi. Bütün bu tanrıların bü yük tanrı Ahuramazda'nın yaratıkları ve ona ibadet edenler ol duğunu söyledi. Bu şekilde O önceki Aryaî dinin çeşitli ilâhlarını kabul etmekle tanrılar arasındaki ilişkileri ve silsileyi değiştirmekle tevhidi bina etti. Şöyle ki, şimdi bizim tevhid ina-

ncımızda da melekler var, her biri dünyadaki bir işin görevlisi dir -fakat Allah'ın yaratıklarıdır, O'nun iradesini yerine getiri yorlar. Kendiliklerinden bir irade sahibi değillerdir.- Tevhide darbe vurmuyor. Eğer yine İslâmî lisanla sohbet etmek istersek, Zerdüşt Aryaî tanrıları, Ahuramazda'nın yanında meleklere dö nüştürdü. Ahuramazda'nın emrinde olan melekler.

Soru: Siz bazı yazılarınızda Sami peygamberler halk arasın da gönderilmiş, çobanlık yapmış olan ümmî peygamberlerdir, dediniz. Ama Sami olmayan peygamberler eşraf kökenli peygamberlerdi. Zerdüşt'ün babası Moğ (Mecusî ruhanîsi) idi. An ne tarafındanda dehgan -yani feodal-dır. Buda, böyle; Lao-Tsu böyle;... Mehavira da böyle midir?
Cevap: Bunlar eşraf sınıfına bağlı oldukları için yalancıdır demek istemiyorum. Sözüm bu anlamda değildir. Böyle bir sonuç almak istemiyorum. Bu gruplandırmayı sadece ve sadece sı nıfsal bir tahlil, bunların bir sosyal düzende kendi sınıflarına bağlılıklarını göstermek için yaptım. Onlar, mutlaka bâtıl üze-rindedirler -sırf halkın bir parçası olmamalarından-, bunlar da mutlaka hak üzerindedirler, demek için gruplandırma yapma dım. Bu anlamda değildir. "Simayi Muhammed" (Muhammed'in siması Dr. Şeriati'nin "İslâm Şenasi" isimli eserinin bir bölümü) -veya başka bir yerde-İbrahimî peygamberler halkın bir parçasıdır, daima halkın fay dasına, güçlülere karşı zafere ermişlerdir. Âryaî, Çinli hatta Yunanlı hekimler, filozoflar eşraftandırlar. Bu nedenle onların eko lü ve rehberlikleri seçkinlerin faydasınadır -halkın faydasına de ğildir.- Bu, doğrudan doğruya şu anlama gelir ki; onları Allah'ın halis elçileri olarak kabul ediyosun, diyerek beni kınayabilirler.
Bunun cevabını vermek istiyorum -eğer doğru olarak dik kat ederseniz- ben asla şöyle demedim: Zerdüşt veya benzeri diğer peygamberlerin hiçbir Allah'ın hak peygamberidir, demedim. Asla onlar hokkabaz yalancılardır da dememişimdir. Bun ların ikisinden hiçbirini söylemedim. Bugün veya önceki hafta söylediğim şey şudur; Zerdüşt'ün, kitabından anlaşıldığı kada rıyla şirk ile tevhid arasında bir konumu vardır. Tevhid eşiğin-

505

de, tekâmül etmiş bir şirk veya şirkin eşiğinde tekâmül etmemiş bir tevhide sahiptir. Bugün söylediğim şey, şu iki meseledir -eğer siz böyle sonuca vardıysanız artık bu size aittir.- Biri, hak peygamberler sadece Sami peygamberlerdir, diğer büyük mil letlerin peygamberleri yoktur diyenlerin sözü Kur'ân'ın nass'ına, Ali'nin açık ve sarih sözüne aykırıdır. Bizim tarihî dünya görü şümüz şudur; bütün miletler fikrî uyanış ve nübüvvete sahip ol muşlardır (bütün milletlere peygamber gönderilmiştir). İran lı'nın mutlaka peygamber olmuştur, Hintli'nin mutlaka pey gamberi olmuştur. Konunun birisi bu. Diğer mesele de şudur; Buda, Lao-Tsu, Mehavira, Zerdüşt veya Mani konusunda- de dim ki; onları dinsiz ve tanrısızmış gibi görüp böyle tahlil ediyorlar- bunlar kesin olarak Allah tarafından gönderilmişlerdir diye bir hüküm vermedim. Yine bunun gibi kesin olarak Allah tarafından gönderilmemişlerdir dîye de bir hüküm vermedim. Ama İranlı'nın bir peygamberi olmuştur dediğim zaman, diğer birşeyi ispatlamak istiyorum. Acaba konuşma sırasında, Zerdüşt de tevhid sahibidir, dediğimde bu; Zerdüşt İranlı'nın peygamberidir anlamına mı gelir? -Ali'nin deyimiyle, İranlı'nın peygamberi olmuştur- Mutlaka da bir peygamberinin olması gere kir, -Kur'ân'ın deyimiyle-. Ancak bu kesin olarak Zerdüşt mü dür? Bunu bilmiyorum.
Veda dininin peygamberi veya peygamberleri hiç tanınmamışlardır. Veda dini, en büyük Hint dinidir. Buda ise bu dinin reformcusudur ve Buda dini azınlıktır. Şüphesiz Veda dininde ve Upanişadlar'da öyle damarlar var ki bunlar sahte bir zihnin eseri olamazlar. Hatta bir filozof, hekim veya şair böyle şeyler söyleyemez. İnsan âdeta başka yerlerden olduğunu hissediyor. Ben şimdi İncil, Tevrat ve Upanişadları tarafsız olarak -inançla rımızın esaslarına göre değil- okuduğum zaman, hangisinin Tevrat, hangisinin İncil, hangisinin Musa'dan hangisinin İsa'dan, hangisinin Mehavira'dan ve Upanişadlar'ın meçhul ya zarlarından olduğunu tanımasam, Upanişadlar'ın bu diğer iki tanesinden daha fazla vahiy ve

hakikate yakın olduğuna inanı yorum. Burada, zaman zaman büyük bir söze varıyorum öyle ki orası yüce düşüncelerle doludur.
506

Ama Zerdüşt'le ilgili sözüm şudur; ne yüzde yüz peygamber olduğuna inanıyorum ne de yalancı olduğuna. Kur'ân'ın bahsettiği peygamberin -ki İran'da da gelmiş olması gerekir- ne yüzde yüz Zerdüşt olduğuna inanıyorum ne de o değildir diyorum. Bunların hiçbirine cevap vermiyorum. Şunun için; verdi ğim cevabın aklî, mantıkî, naklî veya nassa dayanan bir temelin üzerinde olması gerektiği konusunda taassubum var. Gerçi halk, meselenin çabuk halledilmesini, bir sonucu ulaşmasını sever. Ekseriya diyorlar ki; "Sen hiçbir netice almadın, meseleyi muallakta bıraktın!"
Biz Öyle bir alışkanlık edindik ki bir meseleyi, bir konuşma da, bir derste veya bir kitapta halledilerek elimize bir netice ver mesini, istiyoruz. Nereye vardığımız ve faydasının ne olduğunu bilelim istiyoruz. (Bu adet ve isteklerimizi) yok etmemiz gerekir ki araştırma dosyasını açık bırakalım,
... ("Evet Böyleyde Ey Birader" de) Ben tarih araştırmacısı değilim, kelâmcı değilim, filozof değilim, sosyolog değilim, hiç birşey değilim, ben köleyim. Benim artık sununla işim yok; eğer insan, Gatlar'i incelerse bazı yerlerde eski filozofiye rastlar ve bununla da orada tevhidin olduğunu görür. Ancak Vendidad, Visperd ve Viştler'e bakarsa... Beyefendi; kölenin Visperd'le bir işi yoktur. Bütün tarih boyunca kurtuluşuma yardım etmiş ol duğunu gördüğüm şey benim için hak'tır. Bana yardım etmedi ğini ve beni hatırlamadığını gördüğüm şeyle -hak olsun bâtıl ol sun- asla bir işim yoktur! Bu yüzden o kuyunun kenarına zaval lıca oturan ben, köle unvanıyla konuştum -araştırmacı, tefsirci, kelâmcı, filozof ve ve tarihçi olarak değil-. Köleyim. Sadece ken di kurtuluşumu ve ailemi düşünüyorum ve bütün tarih boyun ca sınıfımı görüyorum. Orada, kendi derdim olaraktan dem vuruyorum, bir Müslüman gibi değil. Eğer bir Müslüman gibi konuşursam hangi işi yapmam gerekir? Orada Musa, İsa ve Hz. Peygamber'i alıp hepsini birbirinin safına koymam gerekir! Yok sa böyle değil midir?
Ben öyle karar vermiyorum; burada bir köle olduğumu gö rüyorum; beşbin yıllık tarih boyunca, Hz. İsa gelmiş, hem de Al lah tarafından gönderilmiş (bazen kendisi tanrı oluyor -tanrı ya-

507
pılıyor- bundan daha öte bir şey yok!), ama diyor ki; "barış ya pın, birbirinizin yüzünü öpün, salavat getirin!" Efendi! Hangi salavatı getireyim? Köle, Filistinli ve bu ırktan olan benim, bü tün bu beşbin yıllık tarih boyunca kanımı emmişler; şimdi, geç mişte ve gelecekte kanımı emen kimseye nasıl salavat getireyim, birbirimizi nasıl sevebiliriz?
Allah tarafından gelmiş olsa da benim işime ve derdime ya ramıyor! Ben köleyim, kurtulmak istiyorum. Bu Spartaküs ki, köledir; sadece Allah tarafından gönderilmemiş olmakla kalmı yor, belki okuma yazması bile yoktur, ondan söz ediyorum; li der olarak tarihte onu kabulleniyorum. Ama İsrailoğullları'nın "yetmişbin peygamberı'i bizimle ilgili değiller; onlar başka bir ekolün malı. Bu ise bir başka "küçük cep defteri"nin malıdır. Bu nun tasdikinin doğru olup olmadığı bizi ilgilendirmez! Orada Ali'yi de nasıl takdim etmiş olduğumu görüyorsunuz: Tarihte daima yenilmiş olduğumuzu görüyoruz! Bir defa Allah yolunda savaşman gerekir demişler, bir defa Fir'avun'un yolunda... Ben onları artık anlamıyorum. Herkesin gelip sürekli yeni bir hare keti işbaşına getirdiğini görüyoruz, bizi uyutmuşlar! Sadece efendiler değişmiş. Zindana saldıranlar beni kurtarmaya gelmi-yorlardı. Zindancıyı kovup, onun yerine geçmek için geliyorlar dı. O

gelenin, iyi veya kötü olmasıyla benim ne işim var! Bu yüzden Ali konusunda eğer şöyle diyorsam: "Kardeş, beşbin yıl dan sonra gelmişim ve "Ali'nin Şiası" olmuşum. Tekrar köle ola rak Ali'nin Şiası olmuşum; Ali, bu Ali de olsa ve hak vasi de ol sa. Ama tanıdığım Mesih gibi, birbirinizin yüzünüzü öpünüz, salavat getiriniz de dese, ben yine köleyim. Gerçek hakiki Me sih'in kim olduğunu, ben biliyorum. Ben araştırmacı değilim ki! Ben iki bin yıldır dünyada olmuş (ve olan) Mesih'i tanıyorum. Ben Mesih'i ilmî araştımalardaki simasından tanımıyorum, ke şişlerin yüzünde tanıyorum. Bu keşişlerin bizi daima soymuş ol duklarını görüyorum. Tıpkı Romalılar gibi bu beyefendi önce Sezar'dı; bizi kamçılamış, vurmuş ve öldürmüştü. Asker edip savaşa göndermişti. Bu beyefendi bugün papa olmuş, Sezar'ın senatörleriyse kardinal olmuş. Güzel! Benim için ne farketti? O altın ayakkabılar giymişti, şimdiyse balıkçı ayakkabıları giyiyor. Çıplak ayaklı olan ben için ne değişti?

Ben, Ali'nin o irfanı makamlarını, manevî makamlarını ve azametlerini anlamıyorum. Görüyorum ki, O benden önce gelip, bu sapmaya kurban edilen bir adamdı. Sonra, kılıç adamı oldu ğunu görüyorum. Kan, toprak ve kudretlerin hizmetinde olan kahramanlar gibi değildir. Söz adamıdır (hatiptir), ama Demos-tenes gibi kendi hakkının gerçekleşmesi için çalışan, Bousoui gi bi Lui'ye karşı hatiplik yapan biri değildi. Soyluluğun ve sosyal haysiyetin adamıdır, ama bir amele gibidir, benim gibi iş yapı yor. Hanımı tarihin ve kendi kavminin en büyük şahsiyetinin kızıdır. Ama senin köle kızkardeşin, benim köle kızkardeşim gi bi iş yapıyor. Açlığa katlanıyor, dert ve ızdırap çekiyor, mah rumdur, yoksuldur. Bu yüzden kölesiyim diyorum. Bu, çeşitli dinlerde ve milletlerde çeşitli araştırmalar yapıp, sonra Şia'nın daha iyi olduğunu gördüm demek değildir. Ben onları anlamı yorum; çünkü ben köleyim,66
Eğer ben burada felsefî, kelâmı ve dinî tartışmalar yapsay dım, bu konuları anlatsaydım, köle olmayan benim çenemle kö le olan kardeşimle konuşsaydım, bu onun işine yaramazdı; bir kölenin lisanıyla konuşmam gerekir.
Orada enbiya ve evliyanın yolundan Ali'ye gelmedim. Zehire bulanmış tarihi almyazımın yolundan, beşbin yıl boyunca birinin evine geldim. Diğerlerinin bir dinin yolundan ona ulaş tıklarını görüyorum. Benimle kılavuzum araştırmalarım, kitap larım, mantıkî istidlalim olmamıştır ki Ali'yi göstersin.
"Kardeşe mektup"ta demiştim ki, "Kardeş; bu beşbin yılda sen yoksun..." Zira peygamberler, hekimler, filozoflar... hep beş bin yıl Önce ölen kardeşimden sonra geldiler; onun bundan ha beri yoktur. Bütün bunlar iki-üçbin yıl önce gelmiştir. O bunla rın hepsinden önce ölmüştü. Bunun için ben şimdi ona rapor ve-

66- Muhammed Ali Afganinin "Ahu Hanımın Kocası" kitabını gördünüz mü, görmediniz mi? Çok değerli bir kitaptır Son yıllarda gerçekten ilk defa böyle bir roman sahip oluyoruz.
-Nowel vardı.. Ama birinci derecedeki roman bu "Ahu Hanım'ın Koca.sı'dır. Orada meselâ görüyoruz "Recep Ali"den bahsettiği zaman, özel bir tip olduğu bellidir, nasıl konuşması gerektiği bellidir Sonra T>e ye fendin in ağzından" Sokrat. Eflatun .- Heidegger'in sözlerini işitiyoruz. Felsefî tartışmalar yapıyor. Bu yanlıştı; simin edebiyat, tarih veya diğerlerinde gösterdiğimiz tipleriyle, bu 1 Vfendinin" suratına çarpması gerekir.

riyorum. Rapordaki haberlerden biri şu: "Kardeş ben bir yerde sallanıp titredim. Dediler ki; Azerbaycan'da bir peygamber çık mış, nûr ve karanlıktan bahsediyor;

nûr ve karanlıktan, kötülük ve iyiliğin savaşından, şer ve hayrın savaşından gündüz ve ge cenin savaşından. Aydınlık yanımıza gelmiş dedim. Işıktan, kut sal Ahurai Azer'den bahsediyor. Dedim ki, beşbin yıllık bu ka ranlık gecemizde ayaklarımızın önünde temiz şule parlamış, Ahura'nın bir şulesi. Halbuki hayatımızdaki bütün şuleler kıza-rıp parlıyordu. Nemrudi bir şuleydi. İzimizden gelip haberimizi sormasını bekliyordum. Baktım ki Azerbaycan'dan Belh'e (hare ket edip) Viştaseb Şah'ın yanında yola düşmüş. Bir kızını Camâseb Han'a verdi. Camâseb Han'ın kızını da kendi aldı! Sa dece ve sadece iki tarafın faydasına! Şimdi siz diyorsunuz ki: "Sen, bu peygamber muvahhidmiş -Gatlar'da- diyorsun..." Hakla beraber olduğu, sonrakilerin bir hokkabazlık yaptıkları belli oluyor. Düzenbazlık yapıp, eşraflığı getirdiler ve bu Mezdisna'yla karıştırdılar..." Ben onları nerden bilirim? Araştırmacı değilim ki! Ben ne bileyim ki; o başlangıçta iyiymiş, sonra bozulmuş Onun hayatımı etkilemediğini gör düm. Kölelikte, Mesih benim işime yaramamıştır, dediğin za man -O ki artık hüviyeti bellidir!- siz kalkmış Zerdüşt'ten bekli yorsunuz?
Soru: Hz. İbrahim'in mücadele ettiği şirk, hem sınıfsal ihti lafı doğurmaktaydı ve hem de mevcut ihtilafı açıklamaktaydı. Biz Müslümanlar'ın bu mücadele hakkında bildiğimiz şey, o malum putlarla olan mücadelesidir. Hepsini kırdı ve gürzü bü yük putun eline verdi. Biz bundan başka birşey bilmiyoruz, eğer bundan ayrıysa, nereden bilelim?
Cevap: Adamın biri, bir grup ve sınıf hakkında; "Bunların tümü kötü, mezhepsiz, dinsiz, şuursuzdurlar!... diye küfrediyor du. Arkadaşı şöyle dedi: "Hepsini bir kenara attığını bu adamla rın arasında, menfaatçiler da var, İyi adam da var." Öteki: "Birini söyle" dedi. "Hiç tanımadıklarımız olamaz mı? Senin tanımadık ların, benim söyleyemediklerim çok mudur sence?! Böylece mutlaka aralarında bulunabilecek iyi adamların da oldukları belli oldu. Böyle olmasaydı sen ve ben mutlaka bilirdik! Eğer

bizler kimlerin, neyin ve hangi etkenlerin fikren yıkılmamıza se bep olduklarını öğrenebilsek,67 bu etkenlerin girişlerini tarih ve coğrafyadan anlayabilsek; toplumsal veya din açısından eşekleş-tirmenin etkenlerini bulur ve böylece şirkle mücadele kendili ğinden belli bir düzeye ulaşmış olurduk. İşte şuurlanma budur.
İbrahim ve şirk meselesini, açıkladığımız gibi sadece putlar ve kırma olayı oluşturmamaktadır. Kendimden birkaç örnek vermek mecburiyetindeyim:
Birincisi, dinlerdeki putların ve tanrıların okunup araştırılmasıdır. Orada şirk sosyolojisi hak kında bir şeyin yazılmamış olduğunu yeni anlamış bulunuyo rum. Örneğin bugünkü ve diğer konuşmalarda da söylediğim gibi; bütün tarih boyunca şirk dinindeki tanrılar, putlar ve ortak koşmalar, sosyal ve tarihî bir fonksiyon taşımışlardır. Bu şekil deki bir anlayışla incelerseniz tanrılar veya çeşitli tanrılara tap manın sosyal sınıflar, sosyal sapma ve insanî -sosyal çelişki açı sından hangi fonksiyona sahip olduklarını inceleyebilirsiniz. Bunu tanıdığımız ve şirkin fonksiyonunu toplumda tek tek bul duğumuz zaman, inanıyorum ki bu esasa göre gerçek tevhidi bize öğretebilecek en büyük faktör şirktir.08
Hz. İbrahim'in, şirkin tecelli kaynaklarını reddetmek ve ez mek suretiyle yaptığı işin değeri sadece felsefî, metafizik bir ko nu değildir. Belki insanlık toplumda yayılmış bir hareket olarak tarihin tarihi değişme sürecinde, sınıfsal düzenlerin esasına göre sömürü, istibdat ve toplumsal şirkin tam olarak müşahhas ol masını sağlayarak O'nun işinin ne kadar "pratik", "aleni" ve canlı olduğunu gösteriyor. Tarih ve geçmişle ilgili bir hatıra değil.
İşaret ettiğim gibi, bu konu hakkında Tahran Edebiyat ve Beşerî İlimler

Fakültesi'nde "Şirk Sosyolojisi" isimli bir konuşma yaptım. Elbette bÎr müddet için o konuşma değerlendirilebilir. Ama bütün içeriği bu değildir. Aslında konu şöyle Özetlenebilir:
67- Diyorlar ki: "Şimdiye kadar hep konuşuyoruz. Sen hep dertlerden söz edi yorsun. Derman olacak hiçbir şey söylemiyorsun" Hayır! Asla! Biz şimdiye ka dar dertten bahsetmiyorduk. Belki dertten inleyip sızlıyorduk. Dertten inltyip, sızlamak "dertten bahsetmek'ten ayrı bir şeydir.
68- Eğer şirki anlamazsak, tevhidi anlamamız mümkün değildir. Meğer bu tek rarladığımız "Allah birdir, birden fazla değildir" dememiz de "bir sınıfta iki öğ retmen olamaz"a bir dayanak oluşu gibidir. Güzel, eğer öyle kalsaydı tevhidi miz de ortadan kalkardı.

Şirk sosyoljisi ve karşıtı tevhid sosyolojsi aynı konudan bahset mektedir. İkincisi "Adem'in Varisi Hüseyin" isimli bir yazım var. Bazılarının onu okumuş olmaları, orada ne söylediğimi an lamış olmaları mümkündür. Biri de bu İrşad kurumunda verdi ğim "ibrahim ile Randevu" isimli dört konferanstır. Orada, iki konuşmaya sadece, sosyoloji, tarih felsefesi bakımından İbra him'in işine, onun beşeri sosyal düzen üzerindeki etkisine ve işi nin pratik olduğuna ayırdım. Birisi de İbrahimî dinlerde tarih felsefesidir. Bu konuyu da yine burada konferans olarak verdim.
Soru: Kur'ân şöyle buyuruyor: "İyi bilin ki Allah'ın dostları na korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir" (Yunus/62). Defalarca ilim ehlinden işittim; efendimiz Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah'tan çok korkardı, diğerlerini de Allah'tan korkmaya teşvik ederdi. Acaba velayet istidlali üzerine bu âyetten istifade edile bilir mi? Edilemez mi?
Cevap: Kur'ân'da, Allah'ın evliyasına, Allah tarafından korkma, ürkme verilmediği belirtilmiştir. Allah'ın veli kullarına ne bir korku, ne de gam vardır. Halbuki Hz. Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah'tan herkesten daha çok korkuyordu. Şüp hesiz bu; şu iki anlamı ve kavramı ortaya koymaktadır: İnsan, üst aşamaya ulaştığı zaman, artık onun için Allah'tan bir korku ve gam yoktur. Diğeri de aksine insan Allah'ı tanıma ve bilmede üst düzeye çıktığı ölçüde Allah'a yaklaşmak yönünden ruhsal gelişme kazanıyor, korkusu daha fazlalaşıyor. Bu nedenle de sa dece bilginler Allah'dan korkuyorlar.
Farsça'da bu iki korku arasındaki fark için, maalesef bir ke lime yok: Biri, "Haşyef'dir. Ruhsal tekâmülü artanın, Allah'a da ha çok yaklaşanın, Allah'a karşı duyduğu korku da artıyor. Di ğeri de"havf"dır. Küfür, sapıklık, pislik, günah ve cinayetten el çekip bu yola ve dine inanan kimse için artık bir korku ve ürk me yoktur. Bu iki kelime, iki ayrı kavramdır. Farsça'da her ikisi ne "ters" korku diyoruz. Tıpkı Farsça'da takvaya da Allah'tan korkmak dediğimiz gibi... "İttekullah" "Allah'tan korkunuz" de diğimiz gibi, "Haşyetullah'a da Allah'tan korkma diyoruz. "Sonra kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi; hatta daha da katı oldu.

Nitekim taşlar arasında kendisinden ırmaklar fışkıranları vardır, yarılıp su çıkanı vardır; Allah korkusundan yuvarlananlar vardır. Allah yap tıklarınızı bilmez değildir." (Bakara/74) Havf, aynı zamanda kor ku anlamındadır! Halbuki havf ve gam, sapma kaygısından in sanın sarsılmasıdır. Bu yüzden deniyor ki, yola geldin mi, artık korku ve havf yoktur. Kur'ân, bu korkunun ve gamın olmayışını sadece evliya için demiyor. Belki Ehl-i Kitap'tan (Yahudiler, Hı ristiyanlar, Sabiiler) ve Müslümanlardan iyi iş yapıp, Allah'a ve kıyamete inanıp yola gelenlere şu âyeti söylüyor: "Şüphesiz, inananlar, Yahudi olanlar, Hıristiyanlar ve Sabiilerden Allah'a

ve Ahiret gününe inanıp yararlı iş yapanların ecirleri Rableri'nin katındadır. Onlar için artık korku yoktur. Onlar artık üzülmeyeceklerdir de." (Bakara/62). Allah'tan korkmak, O'nun azameti karşısında ken dimizi hakir görmemiz anlamındadır. Kendine özgü bir insanî duygudur bu. Mutlak yücelik ve azamet karşısında ebediyeti hissettiği, kendini korku halinde gördüğü bir durumdur. Bu sa pıtmaktan korkmak değildir, belki heyecan, hayret, şaşkınlık ve bir acizin mutlak bir azamete ve güzelliğe karşı titremesidir.
Kuşkusuz insanın idrâk ve ihsası ne kadar gelişmiş olursa, mutlak ebediyet ve azameti daha çok tanıyor, anlıyor, hissedi yor. Onun karşısında daha fazla titriyor; idrâk ve ihsas kü çüldükçe, köreldikçe gönlü daha bir geniş ve daha rahattır. Ben falanca işi yaptım, artık rahat ve temizim diyen adam, işte öyle sine rahattır. Aslında hiç de rahat değil! Tıpkı ilim konusunda görüldüğü gibi; ilim cahilliği, bilmeme cahilliğinden farklıdır. Tahsili ve bilgin adamın ilmi geliştikçe "bilmiyorum'ları daha çok artar.öy
İslâm'da takva, daha önceleri zihnimizde varolan anlamıyla karışmıştır. Bu nereden bellidir? Tercümesinden... Takvanın geT-
69- Bir Öğrenci vardı. Fiziği yirmi idi. Öğretmenin ise fiziği sıfır idi. Dünyaya baktığı zaman, artık başka problemi kalmıyordu. (Yeni fizik, dünyanın bütün işaretlerini halletmişti.) Gökyüzüne baktığı zaman, hem bulutu tanıyor, hem yıl dızları, hem de uzayı biliyordu. Niçin mavi olduğunu biliyor, bunlardan başka da bir problem olamazdı. Ama Mav Plank veya Eınstein gibi bir adam gökyüzü ne baktığı zaman meçhulden boşanan bir soru yağmuru görüyor. Gökyüzünden yağan soru yağmurları... "Adam'1 öyle diyordu: "Ben dört temel unsur biliyo rum. Diğor teferruta ait şeyler ıin var; bunların dışında birşeyin olması da müm kün değildir."

çek anlamının tam aksi olarak tercüme ediliyor: Takvaya, "perhizkâri" veya "perhizgâri" (kötülüklerden kaçınma, sakın ma) diyoruz. "Perhizi artık çok tatlı! Beyefendi! İşiniz gücünüz ne? Sakınıyoruz, kötülüklerden kaçınıyoruz. (Çünkü "kâr" ve "gâr" ekleri, benzer sıfatları oluştururlar. Yani aslında meslek sa hibi olan kimse). İşim sadece bu, korunma ve sakınmadır! Bu, artık tuhaf birşeydir.70
Gerçekte sakınma ve korunma diye bir iş olmayınca, artık hiçbir zaman bir iş yapmayan kimse... Böyle ol masına rağmen hangi kötü işi yapmıştır? Sorumluluk taşıyan in san, hayatın kargaşası ve mücadelenin ortasında olan kimse, ama sürçmüyor, kendini satmıyor, leke kabul etmiyor, temiz ve soylu kalıyorsa bu adam, değer sahibidir elbette. Onun bu işi, korunma, sakınma değil midir?
Sakınma işi, Meşhed'deki Rebi' Efendi'nin işidir. Hazreti Ali, onu Kazvin'e bir isyanı yatıştırmaya gönderdi. Hırsızlar Huzistan'a geldiler, kendisini de soydular. Bu olay üzerine "bu isyanı yatıştırmak da ne iştir?" dedi. "Zahmet sebepleri üzerinde hüccetin tamamlanmadığı, cahilce ve şuursuzca isyan etmiş bir adamın, günaha tutkunluğu ve onu ıslah etmemiz de nasıl bir iştir?" Albert CamuS'un deyimiyle; "eğer iş yaparsak cellat olu yoruz, eğer iş yapmazsak çürüyoruz; o halde ne yapalım? Sonra Hz. Ali'nin emrini yerine getirip cihad edeceğine, Kazvin yerine, Meşhed yakınlarına geldi. O zamanlar, henüz İmam Rıza yoktu. Meşhed'de Hakanı kavun -bir cins kavun- vardı! Orada bir kabir hazırladı "Re'petition" programına, ölümden sonra Münker ve Nekir'in soracağı sorulara ve vereceği cevaplara hazırlandı! Ora ya gittiklerinde alıştırma yapmış olarak hazır olsunlar, el ve ayakları birbirine dolanmasın, dilleri kekemelik yapmasın ve ne söylediklerini anlasınlar diye. Onun işi buydu. Sonra sekizli za-hidlerin (Zahhadü's-Semaniye) bir parçası oldu. Sakındı, korun du, başka hiçbir iş yapmadı. Gerçekten de temiz kaldı; ama te miz olmasının ne değeri var? Bu

perhizkârdır (sakınandır, kötü lüklerden korunandır.) Fakat muttaki değildir. Takva "vikaye" kelimesinden gelmektedir; saklamak, tutmak, alıkoymak anla mına gelir. Korunmak, sakınmak anlamında değil. Takva,
70- Birinden sordular: Ne iş yapıyor, nerede çalışıyorsun? Dedi ki: İyiliksever biriyleyim. Peki, o iyiliksever ne iş yapar? Dedi ki hiçbir iş!...

Mâlik, Eşter'in yaptığı şeydir: Hz. Ali ile Muâviye'nin mücadele sinin zirvesinde, paraların reddedildiği veya bedel olduğu bir durumun zirvesinde. Beni Ümeyye casus tezgâhlarını, Hz. Ali'nin en iyi subaylarını vesveseye düşürmeye çalıştıkları, bu tür ifsada giriştikleri bir dönemde saf akılsızları şununla aldatı yorlar: "Ali, ihtilafa sebep olmuştur." Kurnazları ise parayla al datıyorlardı; Hz. Ali'nin etrafını boşaltmalarını istiyorlardı. Böyle bir ortamda; herkesi aldattıkları, komploların zirvesinde, Hz. Alî'ye karşı zihinleri karıştırdıkları, bir kargaşa ortamında, sade ve cahil halkın imanını sarstıkları, halkın kesin kararını bozduk ları, sonra Hz. Ali'yi yalnız bıraktıkları yetmiyormuş gibi, halkın nazarında şüpheli ve teşhis edilmesi mümkün olmayan bir sima olarak gösterdiler, ona binlerce ithamda bulundular. Hatta "din sizlik" ithamında bile bulundukları, sonra da içten her taraftan Talha, Zübeyr ve Haricilerin, darbelerini düzenledikleri, dışarı dan ard arda Beni Ümeyye’yi başlarına göndererek Medine top raklarına geldiler. Hz. Ali hükümetinin namusunu talan ettiler, sattılar. Böylece tam manâsıyla bir kargaşa içindeyken, Mâlik, bir subay olarak kalıyor; komutanlığı kabul ediyor, olayların tam ortasına, fikirlerin karıştırıldığı, tutkuların daimî olmadığı, karanlık bir geleceğin olduğu, Hz. Ali'nin başarı ve galibiyet şansının olmadığı bir durumda, Mâlik, Eşter, duruyor; sava şıyor, kendini satmıyor, aldanmıyor, vefadkar kalıyor. Vikaye (takva) budur, kendi insanlığını korumuştur. Bu, değer sahibi dir ve muttakidir. Eğer biri rüzgâr, hava, toz, toprak yemesin di ye etrafını camla kaplarsa, öyle temiz kalır! En iyi korunmuş olanlar ve sakınanlar, ceninden noksan olarak gelen ölü çocuk lardır. Onları alkolün içinde koruyorlar!
İnsanın düşünce ve yaşayışını, tarihi Karl Marx, iktisadî et kene veya toplumsal etkenlere indiriyor: "Ben sonucum, ekono mik ve toplumsal şartlar beni yapıyor, benim onda bİr etkim yok," diyor.71
71- Kari Marx, zihnin -veya ide'nin- ve insanın, iradeyle, fikirle ve duygularla aynı anlama geldiğine inanır.

Max Weber bunun aksine, düşünce, düşünce tarzı ve "ben"in iradesinin toplumu yaptığına, sosyal ve iktisadî düzeni değiştirdiğine inanıyor. Ben ne Marx'ın söylediğine inanıyorum, ne de Max Weber'e inanıyorum. Fakat ikisinin de katıldığım yönleri var. Max VVeber'e inanıyorum, yani gerçeklik ve zihniyet arasında72 fert ile toplum arasında, çevre ile insan arasında, de vamlı ve karşılıklı bir sebep ve sonuç ilişkisi ve etkileşim mev cuttur.
Toplum ve sosyal çevre dış sebeptir, "ben"i yapıyor ve de ğiştiriyor. "Ben"in değişmesi de bir sebep oluyor ve sosyal çev reyi değiştiriyor. Sosyal çevre tekrar ikinci defa benim üzerimde etki bırakıyor, sonra yine benlik, sosyal çevre üzerinde etkide bulunuyor. Tıpkı birbirlerine karşı duran karşılıklı aynalar gibi. Toplumla benim aramda daima karşılıklı sebep, sonuç, illiyet ilişkisi vardır. Devamlı bir gel-git halindedir. Bu bir çeşit "causa-lite"dir; bir çeşit daimî sebep ve sonuç olmadır. Yani benliğim çevrenin sonucu olduğu durumda, aynı zamanda çevrenin sebe bi de oluyor. Çevre de benim sebebim olduğu gibi, aynı zaman da sonucum olmaktadır. Karşılıklı illet ve malullük etkisi.
Tıpkı bir şairin toplumla ilişkisi gibidir. Toplum-sınıf, top-lum-akşam-şiir). Bu

toplum, şairlerin toplamından teşkil olmuş tur. Ben bir şair unvanıyla orada durmuşum, aramızda bir ilişki yoktur; sebep ve sonuç ilişkisi yoktur. Ben bir şiir okuyorum; toplulukta heyecan oluşuyor. Topluluğun heyecana gelmesi, ferd olan "ben"in etkisidir. Sonra benim yaptığım çevrede, heye can oluştu, bu benim için etki sebebi oluyor, üzerimde etki bırakıyor. Şiir okumanın üzerinde ses tonu, seçtiğim şiirler, söyledi ğim sözler, düşünce tarzım, ruhumda ve duygumda etki bırakı yor. Bende meydana gelen değişmeler, tekrar çevre üzerinde karşılıklı etkiye sahiptir. Ben, şair olarak orada şiir okuduğum, siz de dinleyici olarak dinlediğiniz sürece, çevremi oluşturuyor sunuz. Benimle sizin aramızda daimî bir sebep ve sonuç etkisi vardır. Ben, çevre için sebebim, çevre de benim için bir sebeptir.
72- "Objektive", yani toplum, dışarı, çevre ve tabiat; "Subjektive", yani ben, be nim için, benim düşünce tarzım.

Ben çevrenin sonucuyum. Çevre de benim sonucumdur. Böyle bir ilişkiye inanıyorum. Böyle bir ilişkide, gerçi çevre beni oluş turuyor, ancak ben çevrenin sebebi de olabiliyorum. -Bu konu daki VVeber'in söylediklerini yarısıyla- beni çevre üzerinde olumlu bir sebep olmaktan saptırmak ve çevre üzerinde olum suz bir sebep şeklinde ortaya çıkarmak isteyen şeye karşı, kendi mi korumakla sorumluyum. Burada seçmekle sorumlu oldu ğumdan sosyal fonksiyonumun sorumlusuyum. Sebep adıyla toplumda rol ifa ediyorum, sebep olduğum o yarıyla sorumlu yum. Toplumun sonucu olan o yanda, etkileyici olmadığım için, öyleyse sorıunlu da değilim. Toplumda sebep fonksiyonu ifâ et tiğim sürece, takva da fonksiyon sahibidir. Ama sakınma ve ko runmanın asla hiçbir fonksiyonu yoktur.

EKLER

Aşağıdaki konu Muhtemelen bir soruya cevap olarak bir açıkla madır. Onikinci dersin verilmesinden sonra Şehid öğretmen Dr. Ali Şeriati tarafından yapılmış bir konuşmadır. Dersin metniyle doğru dan bir ilişkisinin olmamasına rağmen önemine binam burada veri yoruz:
... Hüseyniye-i İrşad'daki konuşmalarda, teksirlerde, kitap larda, notlarda ortaya konmuş ve yayınlanmış olan şey iyi veya kötü, doğru veya yanlış tartışma ve tenkidi tahrik eden bir fak tör olmuştur. Bu yüzden işimizin hiçbir faydası olmamışsa bile, bu geleneksel mirasçı, monoton toplumda, bu fikrî hareketlilik hakikatin anlaşılması için düşüncelerin çarpışmasını sağlamışsa, büyük ve değerli bir işlevi yerine getirmiştir.
Yeni bir hareket veya meseleler sergilemiş olan bu sorular, kendiliğinden toplumda şiddetli veya güzel tenkitler meydana getirmiştir. Hatta bazen, tenkitlerden bile daha şiddetli kınama lar ortaya çıkmıştır. Elbette bu tenkidler, gruplandırılabilir.
Eleştirilerden bazıları doğaldır; herkes yeni bir söz işitir. Bu yeni söz, bir bilinmeyeni hallederken, okuyucunun zihninde var olan başkaca yüz meseleyle karşılaşıyor; haliyle bunların halle dilmesi gerekİr. Eğer bu sorular, tabii ve ilmî olarak ortaya ko-

mılmazsa, ilmiliğin henüz şekillenmediğini gösterir. O zaman belki sadece tekrar edilen ve sevabının Ahiret'te bizlere nasip ol ması gereken bir merasim yerine getirilmiş olur! Halbuki dinî merasimin bu dünyada bir değer ve etki taşıması gerekir. Âhirette de etki ve sevap taşıyabilmesi için bu şarttır, Burada işe

yaramayan birşey, orada da bir işe yaramayacaktır! Burada kör olan kimse, orada da kör olarak ayağa kalkar. (Kör, kendini bil meyen, şuursuz anlamında). Yaptığımız her işte, şuurlu olma mız gerekir. Her halükârda ekserisi hakikata karşı garazsız, dost, mütecanis ve toplumumuzun en iyi ve değerli düşünürleri olan fikirdaş ve aydınlarımızın zihninde bu eleştiriler ve müp-hemlikler vardır. Tenkitlerin birisi, bu çeşittendir.
ikinci grup, temaları olmadığı için, havadan hüküm veren gruptur. Tıpkı Tahran caddelerinde yol yürüdüğümüz zaman bir kusurumuz olmadığı ve bu gazların nerede üretildiğini bil mediğimiz halde havadaki gazları, kirli havayı teneffüs etme miz gibi. Bazıları da havadan hüküm veriyorlar, görüş ve inanç ediniyorlar! Bu onların akidesinin bir parçası oluyor, sonra evde naklediyorlar; bunlar hüküm vermeyi havadan alan tiplerdir. Çünkü araştırma ile temas âdetleri azdır. Biz hemen başlangıçta dikte ile büyümüşüz. (Bilmem Saidî beyin "Dikte ve Zaviye" isimli piyesini okudunuz mu?) Bu dikte, çocukluktan beri be yinlerimizi özürlü kılmış: Öğretmen dikte etmiş, düzen, müdür, anne, baba, Allah, havuz suyu... Hepsi ve hepsini dikte etmişler dir, nasihat etmişlerdir. Herkes birinin yakasından tutup nasihat ediyor. Nasihati, hatta hüküm vermeyi bile daima başkaların dan almak bizim âdetimiz olmuş, kendimiz araştırma, dikkat, mütalaa ve hüküm vermekten kaçıyoruz. Açıkçası küçüklükten itibaren dikte altındayız. "Diktatörlük" de bu dikteden geliyor: Köklü lügat bakımından aynıdır.
Bu öyle bir tiptir ki, inşalah fikrî temaslar, tanışmalar, dü şüncenin çarpışması (mücadelesi anlaşma) açıklığa kavuşma da ha çok inceleme ve okumalardan sonra, havadan ve dikteden hüküm verme sayısı azalacaktır. Hüküm vermeyi, okumak, ve incelemekten alan kimselerin sayısı artacaktır. Bir toplum bu yoldan hareket ederek gelişir.
518

Üçüncü bir grup daha var. Bunlar fikrî atmosferlerinin ve fikrî düzeylerinin sınırlı olması nedeniyle ithamda bulunmaya mahkûmdurlar. Meselâ, bir adam, bir yerde diyor ki: "Falan ki tabı okumayın, o kitap çok kötü, dine aykırıdır!" Çok güzel! Eğer bundan sonra dine uygundur deseler de böyle bir adam okumuyor. Zavallının okuma ve yazması yoktur! Ama hükmü şu oluyor; falanca yerde bir kitap yayınlanmış isminin ne oldu ğunu bilmiyorum, ama dine aykırıdır! O, sadece kitabın yazarını dinsiz bir olarak tanıyor ve bu inancı kalbinde saklıyor.

Böylelikle de herhangi bir zamanda "dine hizmet "e koşabilsin. Ona başvurulduğunda, yapacak pek birşeyi yoktur ve onu büyüklere göndermek gerekecektir!
Bir de bu havaî hüküm vermeleri, fikrî, ilmî... ve dinî Şayia ları yapan, üreten ve diğerlerinin alması için fezada yayan bir grup var. Onlarla da bîr iş yapılamaz. Bir Frenk atasözü şöyle diyor: "Uyumuş olan kimse uyandırılabilir, ama kendini uykuzede yapan kişi uyandırılamaz."
Birinci Cildin Eki 1
Beşinci Ders:
Sone Acaba Hazreti Peygamber'in (s.a.v) ömrünün en son anlarında mescidi işaret edip, belli kapılar dışında, bütün kapı ları kapatmalarını istediği zaman açık kalmasını istediği kapı Ali'nin kapısı mıydı? Yoksa Ebu Bekir'in kapısı mıydı?
Cevap: "İslâm Şinasi" kitabının Meşhed baskısı "Peygamber Oluyor" bölümünde şu noktaya varılıyordu: "Peygamber kendi evinde can verme halindeydi, son sözlerini söylüyordu. Sözle rinden biri şuydu: Ebu Bekir'in odasının -veya evinin-kapısı dı şında mescide açılan bütün kapıları kapatınız. Bu, "İslâm Şina-si"de yaptığım hatalardan biridir, -şayet bu eserimin bir değeri varsa, bu hata onun

değerini rüzgâra savurmuştur. Yani gerisini anlamsız ve okunmaz, yapmıştır! Elbette bu yapılması gereken bir tenkittir, içimden bir yerde cevap vermek geçiyordu. Elbette, kendi şahsıma yapılan tenkitleri sevmem, ama tabii ki cevap ve reyim ki, yavaş yavaş, herşey açıklığa kavuşsun. Eğer ben bir

519
hata yapmış olsam bile -ki yapmam imkân ve ihtimali fazladır-eserde bu tenkitleri tashih ediyorum. Eğer toplum kötü anlamış-sa bile, bilâhare, güzel anlayacaktır. Şimdilik problem şudur, ek seriya beni tenkit ediyorlar. "O kitapta yazdığım nedir? Nere de?" diye soruyorum. Sonun da okumadığını görüyorum. Bu mesele, aslında gereksiz olarak ortaya atılmıştır. Sebebi de şu; Peygamber'in ölüm durumu, çevre durumlar, vaziyetler, Ali'nin evinde, Ebu Bekİr'in evinde ve bu sözlerin anlamı...
"Devrilmiş ve çarpık" olarak anlaşılmıştır. Bunlar şu fikirdedirler: "Ali'ye karşı bu kadar bağlılığı olan Peygamber, nasıl Ölmek istiyor? Ebu Bekir'in evinin açık kalmasını istiyor. Ama Ali'nin evinin kapısını söylemiyor? O halde bu söz yanlıştır! Ne olması gerekirdi? Ali'nin kapısının açık kalması gerekirdi."
Hayır beyefendi! Usul olarak işin içinde Ali ve Ebu Bekir ile ilgili bir konuşma yoktur. Bunun fazileti, onun fazileti söz konusu değildir. Birkaç sayfa önce Ali'nin faziletinden ve Ebu Bekir ve Ömer ile ilgisinden bahsetmiştim. Artık burada da bahsetmem gerekmez. Burada olay tarihidir. Şu anlamda; usul olarak bir evi göz Önüne alınız. Peygamber'in evi, mescide varan birkaç odadan ibaret idi. Yani avlusunun sahası, mescid olan bir ev. Bu Peygamber'in evidir. Yani Peygamber'in kadınlarının evidir. Kendisinin şahsî evi yoktu, bu, kadınlarından birinin evi idi. Bu şekilde, mescidin kıblesinde, mescidin batısında, Ayşe, Hafsa ve Ümmü'l-Mü'min'in evleri vardı ki, bunlar Peygamber'in hanımları idi. Ayşe'nin bir odası vardı, Peygamber orada ölüm halin deydi, can veriyordu. Bu sözü de orada söylemişti ve şimdi orada medfundur. Yani o deriden yapılmış sediri kaldırıp, Peygamber'i oraya gömdüler.
Halk, Peygamber'in kabrini ziyarete çok geliyordu ve Ay şe'yi rahatsız ediyorlardı. Çünkü o, orada yaşayan bir kadındı. Odasının ortasına duvar çekti. Yani onu böldü; yarısı Peygamber'in kabrine diğer yarısı ise kendisine kaldı. Ölünceye kadar orada oturdu. Ama bu konuşmanın olduğu zaman o duvar mevcut değildi, Peygamber'in ölümünden öncedir. Bu odada Peygamber, ölüm döşeğine düşmüştü ve can verme halinde konuşuyordu. Bu odanın bitişiğinde bir duvar ihtilafıyla -şu anda
520

da vardır, giden herkes görmüştür- Ali ve Fatma'nın evi vardı, kapısı mescid tarafmdaydı. (Peygamber'in evi gibi) İçeride Ayşe ile Fatma'nın evi -yani Ali'nin evi arasında bir pencere vardı. Bunların avlusunun sahası da Peygamber'in mescididir. 60'a, 60 zerâ, 100'e 100 zerâ'dır. Mescid'in dışında, evler veya odalar var dı. Bunlar Peygamber'in bazı sahabelerine ait îdi. O odaların, Mescid'in içine açılan yolları vardı. Doğu kısmında Mescid'in dı şında Ebu Bekir'in odası vardı. Yolu Peygamber'in mescidine açılıyordu.
Peygamber, çeşitli sahabelerinin evlerinden Mescid'e açılan bütün kapıları kapatın, sadece Ebu Bekir'in evinin kapısını açık bırakın, diye buyurdu. Ali'nin evinin kapısını demiyor. Zira Ali'nin evi bu evin aynısıdır, kapısının kapalı veya açık olması nın bir anlamı yoktur! Eğer Ali'nin kapısı kapılı olsaydı, oranın kapısı ortadan kalkardı! Nihayet her ikisi bir binada yaşıyorlar, diğer bir kapısı yoktur ki, hangi kapıyı kapatsınlar?
"Ebu Bekir'in evinin kapısı" dediği zaman, Ali'nin evinin kapısının açık veya kapalı

olması asla Sozkonusu değildir, ikinci olarak Ali, Peygamber'in kendi yanında oturuyordu. Peygamber'in başı onun dizinin üzerindeydi. Ali'nin evinin kapısını ka-patsalar ne olur, kapatmasalar ne olur?! Aslında, bunlar sözkonusu mudur? Eğer kapatırlarsa bunlar içeri giremezler, eğer içeride olsalar dışarı çıkmazlar, hepsi bir yerdedir. Ama niçin Ebu Bekir'in evinin kapısı açık olsun, diyor? Onu diğer ashabtan -Ali'den değil- istisna ediyor? Çünkü Peygamber, şimdi Ebu Be kir'in kızının evinde hastadır ve Ölüm yatağına düşmüştür. Şöy le demek istiyor: Eğer diğer sahabelerin, mescide olan kapıları açık olursa, gelirler, halbuki ben hanımlarımın yanındayım, Ay şe'nin odasında ölmek üzereyim, onları kabul edebilecek durumda değilim. Onlar yabancıdır, rahatsız olurlar. Ama Ebu Be kir, benim hanımımın babasıdır, -Ali'nin ise evinin giriş ve çıkışı burdandır ve burdadır- gelebilir. Böyle değil mi?